

ΟΔΗΓΙΑΙ

ΜΕΘΩΔΙΚΗΝ ΔΙΔΑΧΚΑΝ

Ἰ. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ

1956

ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΥ
ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

159

ΟΔΗΓΙΑΙ

ΠΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΙΚΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ

ΤΩΝ

ΕΝ ΤΟΙΣ ΣΧΟΛΕΙΟΙΣ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ



ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΑΙ: Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

44 - Σταδίου - 44

1928

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ

ΕΙΣ
ΤΟΥΣ ΑΓΑΠΗΤΟΥΣ ΜΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΝ Ζ. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΝ
ΚΑΙ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ Ζ. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΝ
ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΑΦΙΕΡΩΝΩ
ΤΟ ΠΑΡΟΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Παρά πάντων ὁμολογεῖται ἡ εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως προσγενομένη μεγάλη ὠφέλεια ἐκ τῶν πρὸ δεκαπενταετίας περιπόου ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐκδοθεισῶν «Ὀδηγιῶν» πρὸς μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Παρέσχον αὐται εἰς τοὺς ἐν Ἑλλην. σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδάσκοντας σπουδαίαν ὄψιν πρὸς παιδαγωγικὰς μελέτας καὶ πρὸς καρποφορωτέραν ἐνάσκησιν τοῦ διδασκαλικοῦ αὐτῶν ἔργου, εἰς ὃ βεβαίως συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον καὶ αἱ κατόπιν γενόμεναι κατὰ τρία διάφορα θέρη παιδαγωγικαὶ ἀσκήσεις τῶν εἰρημένων λειτουργῶν ἐν Ἀθήναις.

Τῶν «Ὀδηγιῶν» ἐκείνων, ὡς εἶναι ἴσως γνωστὸν εἰς πολλοὺς, συντάκτης ὑπῆρξεν ὁ ἀοίδιμος Δ. Ζαγγογιάννης, ὁ πρῶτος διορισθεὶς εἰδικὸς καθηγητὴς τῆς **γυμνασιακῆς** παιδαγωγικῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ. Εὐτυχῆσαντες νὰ ἀκροασθῶμεν ἐπὶ διετίαν περιπόου τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἅμα δὲ νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς ἐν τῷ τότε προτύπῳ γυμνασίῳ καὶ Ἑλλην. σχολείῳ ὑποδειγματικὰς του διδασκαλίας, ἔσχομεν μετὰ ταῦτα, ἐπιδοθέντες εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, θερμότερον τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπιμελεστέραν μελέτην οὐ μόνον τῶν «Ὀδηγιῶν» ἐκείνων καὶ τῶν ἄλλων τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ἡμετέρων καὶ ξένων. Διδάσκοντες δὲ εἴτε ἐν τῷ Ἑλλην. σχολείῳ εἴτε ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐξητάζομεν ἐκάστοτε μετ' ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος, ὁποῖά τινα τὰ ἐν τῇ πράξει ἀποτελέσματα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐν ταῖς «Ὀδηγίαις» ἐκείναις συνιστωμένων καὶ ὑποδεικνυμένων. Τῆς τοιαύτης πολυετοῦς ἡμῶν ἐρεῦνης καὶ πείρας καρπὸς εἶναι αἱ ἀνὰ χεῖρας ὀδηγίαι, τὰς ὁποίας ἐκδίδομεν ἐν τῷ παρόντι παρορηθέντες ὑπὸ πολλῶν φίλων συναδέλφων κατὰ τὴν ἐπὶ διετίαν ὑπηρεσίαν ἡμῶν ἐν τῷ προτύπῳ σχολείῳ τοῦ ἀριστουστάτου Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Βάσιν ἐν τῇ συντάξει αὐτῶν εἰς τὰ καθόλου, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, ἐθεωρήσαμεν καλὸν νὰ ἔχωμεν αὐτὰς ταύτας τὰς

«Ὁδηγίας» τὰς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου ἡμῶν Δ. Ζαγγογιάννη συνταχθείσας. Συντάσσοντες δὲ τὸ βιβλίον κατεβάλομεν πᾶσαν φροντίδα, ὅπως τοῦτο ἀποβῆ ὡς οἶόν τε ὠφέλιμον εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς παιδείας. Ἐδώσαμεν προσοχὴν ἰδίᾳ εἰς τὴν σκόπιμον διάταξιν τῆς ὕλης καὶ τὴν προσαρμογὴν τῶν πραγμάτων πρὸς τὰ νῦν ἐν τῷ προγράμματι κρατοῦντα, εἰς τὴν ἀπλουστέραν διατύπωσιν τῶν ζητημάτων καὶ τὴν πληρεστέραν ἐξήγησιν καὶ διασάφησιν αὐτῶν δι' ἀφθόνων παραδειγμάτων καὶ ὑποδειγμάτων διδασκαλίας. Ἴνα, τέλος, ἔτι εὐχερεστέρα καθίσταται ἡ χρῆσις τοῦ βιβλίου, προσηροτήσαμεν εἰς αὐτὸ ἀλφαβητικὸν πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἐν τέλει.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1912.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ βιβλίου τούτου, διὰ λόγους ἔχοντας σχέσιν μὲ τὴν ἐκ τῶν πολέμων ὑπάρχουσαν τότε κατάστασιν, δὲν ἔγινε διὰ μιᾶς ὅλου, ἀλλὰ τμηματικῶς, καὶ τὸ μὲν μέχρι τῆς 160ης σελίδος μέρος αὐτοῦ ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἔτος 1913, τὸ δὲ ὑπόλοιπον κατὰ τὸ 1917. Ὡς ἐκ τούτου δέ, ἐπειδὴ ἔτι κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1913—1914 ἴσχυε τὸ πρόγραμμα τοῦ 1906 «περὶ τῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδασκτέων μαθημάτων», εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἀνεφέροντο αἱ ὁδηγίαι αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τμήμα τοῦ βιβλίου, ἐνῶ τὸ δεύτερον αὐτοῦ μέρος, τὸ ἀπὸ τῆς σελίδος 161ης καὶ ἐξῆς, συνετάχθη καθ' ὅλα ἐν γένει συμφώνως πρὸς τὸ καὶ νῦν ἔτι ἰσχύον ἀπὸ τῆς 31ης Ὀκτωβρίου 1914 «πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τοῦ γυμνασίου».

Προβαίνοντες λοιπὸν εἰς τὴν παροῦσαν δευτέραν ἔκδοσιν τῶν ὁδηγιῶν μας τούτων κατὰ πρῶτον ἐφροντίσαμεν νὰ προσαρμόσωμεν αὐτὰς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν των πρὸς τὸ νῦν ἰσχύον πρόγραμμα τῶν εἰς τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διδασκομένων μαθημάτων. Ἐκτὸς τούτου ὁμως καὶ πολλὰς ἄλλας συμπληρώσεις καὶ βελτιώσεις ἔχομεν κάμει, οὕτως, ὥστε αἱ ὁδηγίαι ἡμῶν αὗται νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ὠφελιμώτεραι εἰς τοὺς διδάσκοντας τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ εἰς τὰ εἰρημένα σχολεῖα.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1927

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

1. Κλάδοι τῶν Θρησκευτικῶν μαθημάτων. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.—Οἱ κλάδοι τῶν ἐν τῷ προγράμματι τῶν παιδαγωγούντων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀναγραφομένων θρησκευτικῶν μαθημάτων εἶναι οἱ ἑξῆς: α') Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, β') Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, γ') ἐξήγησις καὶ ἀπομνημόνευσις ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων ἐν γένει, δ') ἀνάγνωσις μερῶν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτῶν, ε') Ἱερά Κατήχησις καὶ λειτουργικὴ καὶ ς') Χριστιανικὴ Ἠθικὴ. Σκοπὸς δὲ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐν γένει εἶναι νὰ ἐξεγείρουν καὶ διαπλάσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῆς νεολαίας καὶ ἐνισχύσουν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ νὰ καταστήσουν εἰς αὐτὴν ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τοῦ αἰεὶ πράττειν κατὰ τὸ θέλημα Αὐτοῦ· προσέτι δὲ νὰ ἐμπνεύσουν ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἐκδηλουμένην καὶ διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὸν βίον αὐτῆς.

2. Ἐκλογὴ τῆς ὕλης καθόλου.—Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος ἐπιδιωκομένου, ὡς ἀνωτέρω, σκοποῦ πρέπει βεβαίως ἐν πρώτοις νὰ δίδεται ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὴν θρησκευτικὴν ὕλην τὴν παρεχομένην εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν εἰρημένων σχολείων· πρέπει νὰ εἶναι δηλ. αὕτη ὡς πρὸς μὲν τὸ ποσὸν ἐπαρκῆς μὲν, ἀλλ' οὐχὶ λίαν πολλή, ὡς πρὸς δὲ τὸ ποιὸν ἡ προσήκουσα καὶ ἐκλεκτή. Ἡ διάπλασις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἠθικῆς βουλήσεως τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ προαιροῦνται οὗτοι πάντοτε νὰ πράττουν κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐπιτυγχάνεται προδήλως διὰ τῆς ἀπλῆς ὑπ' αὐτῶν κτήσεως γνώσεων ὅσον τὸ δυνατόν πλείστον. Βεβαίως ἡ ἀσφαλὴς κτήσις τῶν θρησκευτικῶν γνώσεων εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ γνώσεις εἶναι μόνον τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιτυγχάνεται ὁ τελικὸς ἐκεῖνος σκοπός, ἐξαρτᾶται δὲ κυρίως ἐκ τοῦ ὀρθοῦ καὶ προσ-

ήκοντος τρόπου τῆς μεταδόσεως τῶν γνώσεων τούτων ἢ βεβαία ἐπιτευξίς αὐτοῦ, ἦτοι ὁ ἐξευγενισμὸς τῶν συναισθημάτων τῶν παιδευομένων καὶ ἡ μόρφωσις ἠθικοῦ χαρακτήρος ἐν αὐτοῖς.

Κατὰ ταῦτα ἡ θρησκευτικὴ ὕλη δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄγαν πολλή, ἀλλὰ νὰ περιορίζεται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, τὸ μὲν ἵνα μὴ ταχέως περιπίπτῃ εἰς λήθην παρὰ τοῖς μαθηταῖς, τὸ δὲ ἵνα εἶναι δυνατὴ ἢ ὅσον τὸ δυνατόν πολυμερεστέρα ἐξέτασις αὐτῆς, ἐξασφαλιζομένης οὕτω τῆς πλήρους κατανοήσεως τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου θρησκευτικοῦ μαθήματος καὶ καθισταμένης βεβαίας τῆς ἐπιδράσεως τῆς διδασκαλίας ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν.

3. Τὰ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας διδασκτέα.— Τὰ ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης διδασκτέα εἰς τὰς δύο κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, (1) εἴτε δι' ἐπισήμων προκηρύξεων τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας ταῦτα ὀρίζονται εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων τῶν οικείων διδασκτικῶν βιβλίων ἐλευθέρως ἐκλέγονται, πάντως πρέπει νὰ εἶναι ἐκλελεγμένα οὕτως, ὥστε νὰ πληροῦνται οἱ ὅροι, τοὺς ὁποίους, ὡς ἄνωτέρω εἵπομεν, πρέπει νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὄψει ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς θρησκευτικῆς ὕλης κατὰ τε τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν αὐτῆς.

4. Τρόπος διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας.— Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐναπόκειται εἰς τὴν καθόλου διδασκαλικὴν προσωπικότητα καὶ τὴν εὐφυΐαν τοῦ διδάσκοντος ὁ καθορισμὸς τῶν λεπτομερειῶν τῆς διδασκαλίας τούτου ἢ ἐκεῖνον τοῦ κεφαλαίου τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος· ἀλλ' οὐχ ἦττον ὑπάρχον γενικοὶ τινες κανόνες τῆς διδασκαλίας, τοὺς ὁποίους ὡς ἐν παντὶ μαθήματι οὕτω καὶ ἐν τῇ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψει ὁ διδάσκων. Κατὰ τούτους προκειμένου νὰ διδαχθῇ **νέον τι** ἢ διδασκαλία αὐτοῦ πρέπει νὰ χωρῇ ὡς ἑξῆς:

α) **Προδήλωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ διδαχθησομένου** ἢ θέσις τοῦ σκοποῦ. Ἴνα πρὸς τοῖς ἄλλοις καθίσταται δυνατόν νὰ ἐκλείπουν, εὐθύς ἀρχομένου τοῦ μαθήματος, ἐκ τῆς σαφοῦς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν αἱ τέως κυριαρχοῦσαι ἐν ταύτῃ παραστάσεις, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἄλλα ἀπασχολοῦντα αὐτοὺς ζητήματα, ἦτοι ἵνα καταλλήλως παρασκευάζεται τὸ ἔδαφος τῆς συνειδήσεώς των πρὸς εὐχερῆ εἰσδοχὴν τοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ διδάξωμεν αὐτούς, ἐπιβάλλεται ἐν ἀρχῇ τοῦ νέου μαθήματος νὰ **τίθεται ὁ σκοπός**, νὰ προδηλοῦται δηλ. σαφῶς καὶ ὀρισμένως, ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἱστορήματος, τὸ ὁποῖον νῦν θὰ πραγματευθῶμεν. Ἡ προ-

(1) *Τὸ ὅλον γυμνάσιον* ὀνομάζομεν διὰ μὲν τὴν Παλαιάν Ἑλλάδα τὸ τρίτάξιον Ἑλληνικὸν σχολεῖον μετὰ τοῦ τετρατάξιου γυμνασίου, διὰ δὲ τὰς λεγομένας Νέας Χώρας τὸ ἑξατάξιον γυμνάσιον.

δήλωσις αὐτῆ ὅμως δὲν πρέπει νὰ εἶναι ξηρά τις καὶ ἀόριστος ὅλως, ἀλλὰ τοιαύτη ὥστε, εἰ δυνατόν, νὰ προκαλῆ συναισθήματα ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν, καὶ ἐπομένως νὰ γεννᾷ ἐνδιαφέρον καὶ προσοχὴν πρὸς τὸ διδαχθῆσόμενον νέον. Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει ἀπλῶς καὶ ξηρῶς νὰ λέγωμεν π. χ. «σήμερον θὰ σᾶς διδάξω περὶ τοῦ Μωϋσέως», ἀλλ' ὡδέ πως· «σήμερον θὰ μάθωμεν περὶ ἐκείνου τοῦ θείου ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἀπήλλαξε τοὺς Ἰσραηλίτας ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ Φαραώ». Ὁ οὕτω τιθέμενος σκοπός, εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τάξεις, καὶ ἐπιλαμβάνεται ὑπὸ ἐνὸς ἢ δύο μαθητῶν, ἵνα βεβαιωθῆ ὁ διδάσκων, ὅτι ὄντως ἀντελήφθησαν οἱ μαθηταὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ὥραν ταύτην θὰ διδαχθῆ εἰς αὐτοὺς.

β') **Προπαρασκευή.** Κατὰ γνωστὰ διδάγματα τῆς ψυχολογίας εἰς ἕκ τῶν ὄρων τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν γέννησιν ἐνδιαφέροντος καὶ προσοχῆς πρὸς τι εἶναι ἡ εὐχερῆς ἀφομοίωσις τούτου. Ἐπιτυγχάνεται δὲ αὕτη, ὅταν ἐν τῇ σαφεῖ συνειδήσει ἀνακαλοῦνται αἱ προσήκουσαι σχετικαὶ πρὸς τὸ διδαχθῆσόμενον παραστάσεις. Πρέπει λοιπὸν ὁ διδάσκων, ὅταν πρόκειται νὰ διδάξῃ ἰστορημὰ τι νέον, μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, ἤτοι μετὰ τὴν προδήλωσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ διδαχθῆσομένου, νὰ ἀνακαλῆ πρῶτον εἰς τὴν συνείδησιν τὰ σχετικὰ ταῦτα (γεωγραφικά, ἱστορικά, κοινωνικά κλπ.) εἴτε αὐτὸς εὐθὺς λέγων, εἴτε μᾶλλον προκαλῶν τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν, ὅ,τι γνωρίζουν περὶ αὐτῶν. Ἐκ τῆς κατ' οἶκον ἰδίας αὐτοῦ προπαρασκευῆς θὰ γινώσκῃ, καὶ καλὸν ἴσως νὰ ἔχῃ σημειωμένα ἐπὶ τεμαχίου χάρτου, τὰ σχετικὰ ταῦτα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν εὐχερῆ κατανόησιν τοῦ διδαχθῆσομένου. Ἀφ' οὗ λοιπὸν οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες παρὰ τοῦ διδασκάλου ἐπαναλάβουν, περὶ τίνος θὰ εἶναι τὸ διδαχθῆσόμενον εἰς αὐτοὺς μάθημα, ὁ διδάσκων λέγει ὡδέ πως προκειμένου π. χ. περὶ ὄρους τινός, ὅπερ θὰ μνημονευθῆ ἐν τῷ ἱστορηματι· «εἰς τὸ μάθημά μας τοῦτο θὰ ἀναφέρωμεν τὸ . . . Τίς ἐξ ὑμῶν γνωρίζει, τί εἶναι τοῦτο καὶ ποῦ εὐρίσκεται;» Μαθητὴς τις ἢ ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς ὁ διδάσκων δίδει τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ἅμα δὲ καὶ δεικνύει τὸ σχετικὸν ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου. «Ὡσαύτως, προχωρεῖ ὁ διδάσκων, θὰ ἀναφέρωμεν τὸ . . . Τίς γνωρίζει, τί εἶναι καὶ τοῦτο;» Ὁμοίως δίδεται καὶ ἐνταῦθα ἡ προσήκουσα ἀπάντησις. Ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ κοινωνικοῦ τινος καθεστώτος, π. χ. περὶ δούλων, ὁ διδάσκων λέγει· «εἰς τὸ μάθημά μας τοῦτο θὰ γίνῃ λόγος περὶ δούλων. Τίς ἀπὸ σᾶς γνωρίζει, τίνες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγοντο δούλοι;» Μαθηταὶ καὶ διδάσκαλος ἐν συνεργασίᾳ εὐρίσκουν τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν καὶ εἰς τοῦτο. Οὕτω δὲ χωρεῖ ἡ διδασκαλία, μέχρις ὅτου προπαρασχεθῶσιν πάντα,

ὅσα ὁ διδάσκων κρίνει ἀναγκαῖα διὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπακολουθήσῃ προσφορὰν τοῦ νέου.

γ') **Προσφορὰ τοῦ νέου.** Μετὰ τὴν κατὰ τὸν ἄνωτέρω διαγραφέντα τρόπον προπαρασκευὴν γίνεται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἡ προσφορὰ τοῦ νέου ἱστορήματος εἰς τοὺς μαθητάς. Μὲ γλώσσαν σεμνὴν, ὡς ἐμπρέπει εἰς ἱερὸν μάθημα, ἀλλ' ἀπλὴν καὶ σαφῆ, ἐκθέτει ὁ διδάσκων τὸ ἱστορημα φροντίζων ἐν τῇ διηγήσει, ὅσον τὸ δυνατὸν, νὰ μὴ ἀπομακρύνεται τῆς ἀφελοῦς γλώσσης τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, καὶ μόνον ἔνθα αὕτη λίαν συντόμως ἐκθέτει τι ἀναπτύσσων διὰ πλειοτέρων, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἀποκτιῶσι σαφῆ εἰκόνα τοῦ ἱστορουμένου.

Ἄλλ' ἡ διήγησις αὕτη τοῦ ἱστορήματος δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διὰ μιᾶς, ἐὰν θέλωμεν οἱ μαθηταὶ νὰ διατηροῦν καθ' ὅλην τὴν διδασκαλίαν ζῶηράν τὴν προσοχὴν καὶ νὰ κατανοοῦν τὰ λεγόμενα εἰς αὐτούς. Ἦδη κατὰ τὴν ἰδιαίτεράν αὐτοῦ προπαρασκευὴν ὁ διδάσκων πρέπει νὰ ἔχη διατρέσει τὸ ἱστορημα εἰς ὠρισμένα μέρη, τῶν ὁποίων ἐν ἑκάστῳ νὰ ἀποτελῇ μικρότερον τι ὅλον, καὶ οὕτω κατὰ τεμάχια νὰ προσφέρῃ αὐτὸ ἐν τῇ διηγήσει εἰς τοὺς μαθητάς. Τὰ τεμάχια ταῦτα θὰ εἶναι μικρότερα ἢ μεγαλύτερα ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ ἐπομένως τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαθητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους διδάσκειται τὸ μάθημα. Ἐν γένει δὲ ἡ ἔκτασις τῶν τεμαχίων πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου διὰ τὴν διήγησιν ἑκάστου αὐτῶν νὰ καταναλίσκεται χρόνος τὸ πολὺ τριῶν μέχρι ὀκτὼ τῆς ὥρας πρώτων λεπτῶν.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διήγησιν τοῦ πρώτου τεμαχίου προκαλοῦνται νὰ ἀναδιηγηθοῦν αὐτὸ οἱ μαθηταί. Ὁ διὰ τὴν ἀναδιήγησιν ὀρισθεὶς μαθητὴς ἀφίεται ἐλεύθερος νὰ ἐπαναλάβῃ ὅ,τι ἤδη ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου, ἐν συνεχείᾳ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, μόνον δὲ ἐὰν που τυχὸν προσκόπη οὔτος ἀδυνατῶν νὰ προχωρήσῃ, ἢ ἐὰν ὅλως ἐσφαλμένα λέγῃ, ὑποβοηθεῖ αὐτὸν ὁ διδάσκων διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων καὶ παρατηρήσεων ἢ προκαλεῖ ὁμοίως ἕτερον τινα μαθητὴν νὰ βοηθήσῃ ἐκεῖνον («ἔτσι τὸ εἶπαμεν; εἶναι σωστό, ὅπως τὸ λέγει;...»). Ἐν ἀνάγκῃ τέλος, ἐὰν μηδεὶς τῶν μαθητῶν δύναται νὰ παραύξῃ τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν, αὐτὸς ὁ διδασκων ἔρχεται ἐπίκουρος εἰς τὸν προσκόπτοντα μαθητὴν συνεχίζων, διορθῶν ἢ διασαφῶν. Ἐν γένει ὁ διδάσκων τότε μόνον πρέπει νὰ ἐπεμβαίῃ αὐτός, εἴτε πρὸς διόρθωσιν ὅλως ἐσφαλμένων εἴτε πρὸς διασαφήσιν ἀσαφῶν, ὅταν μηδεὶς ἐκ τῶν μαθητῶν, καὶ ὁ ἄριστος ἀκόμη, προσκληθεὶς δύναται νὰ τὸ κατορθώσῃ. Ὅταν δὲ τὰ σφάλματα ἢ αἱ παραλείψεις δὲν εἶναι λίαν οὐσιώδεις, ἀφήνεται νὰ παραύξῃ τὴν διήγησιν ὁ μαθητὴς, καὶ μόνον

μετά τὸ πέρας αὐτῆς διορθοῦνται τὰ γενόμενα ἐπουσιώδη σφάλματα, καθ' ὃν τρόπον ἐδηλώθη ἀνωτέρω.

Μετὰ τὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιτευχθεῖσαν ὀρθὴν ἀναδιήγησιν τοῦ πρώτου τεμαχίου οἱ μαθηταὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ διδασκάλου ἀποτείνοντες πρὸς αὐτοὺς καταλλήλους ἐρωτήσεις («περὶ τίνας ἔκαμαμε λόγον τώρα ; Μεθ. περὶ τοῦ ... Διδ. καὶ τί εἶπαμεν ὅτι ἔκαμε ;...»). εὐρίσκουν τὸ κύριον περιεχόμενον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ γράφεται ἐν περιλήψει ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκείου τετραδίου ὑπὸ τῶν μαθητῶν· π.χ. 1) «Κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Χαρρὰν τῆς Μεσοποταμίας ἦλθε καὶ κατόκησεν εἰς Χαναάν». Οὕτω χωρεῖ ἡ διδασκαλία καὶ ἐπὶ τοῦ δευτέρου τεμαχίου, τοῦ ὁποίου καθ' ὅμοιον τρόπον εὐρίσκεται τὸ περιεχόμενον ἀναγραφόμενον ἐπὶ τοῦ πίνακος ἢ καὶ ἐπὶ τῶν τετραδίων ὡς δευτέρα περιλήψις· π.χ. 2) «Ὁ Ἀβραάμ ἐμοίρασε τὴν χώραν μὲ τὸν ἀνειπὸν του Λώτ, διὰ νὰ μὴ φιλονικεῖν οἱ ποιμένες των». Ἐπειτα ὁμοίως ἐπὶ τοῦ τρίτου, ἐπὶ τοῦ τετάρτου κλπ. μέχρι περατώσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ ὅλου ἱστορήματος. Ταύτης γενομένης οἱ μαθηταὶ ἀναδιηγούνται τὸ ὅλον διήγημα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀρχίζοντας τὴν ἀναδιήγησιν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν καὶ καλουμένων ἔπειτα ἄλλων κατὰ διαδοχὴν νὰ συνεχίσουν τὸ ἱστορήμα ἀπὸ τοῦ σημείου, εἰς ὃ ἀφῆκεν αὐτὸ ὁ προηγούμενος μαθητῆς. Δυνατὸν καὶ εἰς μόνος μαθητῆς νὰ κάμῃ τὴν ἀναδιήγησιν τοῦ ὅλου ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἡ ἀναδιήγησις γίνεται οὐ μόνον ἀπαξ, ἀλλὰ χρόνον ὑπάρχοντος, καὶ δις καὶ τρίς μέχρι τελείας ἐντυπώσεως τοῦ διδαχθέντος ἱστορήματος.

Παρατήρησις. Ἡ ἐν τοῖς προηγούμενοις διαγραφείσα πορεία τῆς διδασκαλίας ἀρμόζει ἰδίᾳ, ὅταν τὸ διδακτέον εἶναι τι, τὸ ὁποῖον **πρώτην φοράν τώρα** πρόκειται νὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ τάξεώς τινος τοῦ ὅλου γυμνασίου. Ἄλλ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως φέρουν μεθ' ἑαυτῶν γνώσεις ἐκ προηγηθείσης ἤδη διδασκαλίας, προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἐν τούτοις διδασκομένων ἱστορημάτων τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης εἶναι ζήτημα, ἐὰν ὑπάρχῃ κανὴν ἐξ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἔχουν διδαχθῆ ἤδη οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Ἐὰν θέλωμεν λοιπὸν ἡ διδασκαλία τῶν ἱστορημάτων τούτων νὰ ἔχῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν φυσικότητά της καὶ οἱ μαθηταὶ νὰ αὐτενεργοῦν καὶ μετὰ τοῦ προσήκοντος ἐνδιαφέροντος νὰ παρακολουθοῦν ταύτην καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξίν της, δὲν πρέπει κατ' αὐτὴν νὰ παρουσιάζωμεν τὰ πάντα ὡς ὅλως νέα, ἀλλὰ μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ νὰ προκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς νὰ λέγουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὅ,τι γνωρίζουν σχετικὸν πρὸς τὸ περὶ οὗ πρόκειται ἱστορήμα. Ἐπειδὴ ὅμως

τῶν μαθητῶν ὁ μὲν ἴσως ταῦτα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ προκείμενον μάθημα, ὁ δὲ ἕκείνα ἐνθυμεῖται, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἀφηνόμενοι ὅλως ἐλεύθεροι θὰ ἀποδίδουν ὅσα γινώσκουν οὐχὶ κατὰ τὴν προσηκούσαν σειρὰν καὶ τάξιν, διὰ τοῦτο ὁ διδάσκων δὲν πρέπει νὰ ἀφήνῃ αὐτοὺς νὰ λέγουν ὅλως ἀτάκτως ὅ,τι ἐνθυμοῦνται, ἀλλὰ νὰ τοὺς καθοδηγῇ, διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων θέτων τὰ ζήτηματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκάστοτε ὀφείλου νὰ ἀπαντήσουν οἱ μαθηταί. Οὕτω μετὰ τὴν προδήλωσιν τοῦ περιοχομένου τοῦ διδαχθισομένου ἱστορήματος, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν προπαρασκευὴν ἵδ' διδάσκων ἢ θὰ λέγῃ π.χ. «εἰς τὸ μάθημα αὐτό, καθὼς ἴσως ἐνθυμείσθε. γίνεται, λόγος περὶ τοῦ Τίς ἐνθυμεῖται, τί εἶναι τοῦτο ;» Μαθητῆς· «ὄρος». Διδάσκαλος· «ποῦ εὐρίσκεται». Μαθ. . . . Διδ. «Ἐσαύτως γίνεται λόγος περὶ τοῦ . . . Τίς ἐνθυμεῖται τί εἶναι αὐτό ;» . . . Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ νέου ὁ διδάσκαλος ὁμοίως λέγει π.χ. «τίς ἐνθυμεῖται νὰ μᾶς εἴπῃ, διατὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατασταθέντας Ἰσραηλίτας ἤρρισε νὰ φοβῆται ὁ Φαραώ ;» Μαθ. «Διότι . . .» Διδ. «Τίς τώρα ἐνθυμεῖται νὰ μᾶς εἴπῃ, τί μέσα μετεχειρίσθη ὁ Φαραώ, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ;» Μαθ. . . . Διδ. . . . «Τίς ἐνθυμεῖται τώρα νὰ μᾶς εἴπῃ, τί ἐπραξεν ὁ Θεός, διὰ νὰ σώσῃ τοὺς Ἰσραηλίτας ἀπὸ τὸν Φαραώ ;» Μαθ. . . . Ἄφ' οὗ δὲ οὕτω διὰ τῶν ἐρωτήσεων προκαλούμενοι εἶπουν οἱ μαθηταί ὅσα γνωρίζουν, συμπληρούμενα καὶ διορθούμενα ἐκάστοτε ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, κατόπιν προκαλοῦνται νὰ ἀναδιηγηθῶν τὸ ὅλον διήγημα ἐν συνεχεῖ λόγῳ κατὰ τὸν τρόπον, ὅστις ἀνωτέρω ἐδηλώθη (γ').

Ὅταν οὕτω γίνεται ἡ διδασκαλία τῶν ἱστορημάτων τῆς Ἱερᾶς ἱστορίας εἰς τὰς τάξεις ταύτας, τότε καὶ ἐνδιαφέρον θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε παρὰ τοῖς μαθηταῖς κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ χρόνος θὰ κερδίζεται, τὸν ὁποῖον νὰ δύναται ὁ διδάσκων νὰ διαθέτῃ εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου, ἥτις ὀφείλει νὰ εἶναι τοσοῦτον ἀδρότερα, ὅσον ἀνωτέρα εἶναι ἡ τάξις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν οἱ μαθηταί καὶ ὅσον ἐπομένως εὐρύτερα μὲν ἡ ἐμπειρία, ἀνωτέρα δὲ ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις αὐτῶν.

Μετὰ τὴν παρατήρησιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν, διότι καθ' ὅσον ἡμεῖς τοὐλάχιστον γινώσκομεν, πλειότερον τοῦ δέοντος λησμονεῖται τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διδασκόντων, παρουσιαζόντων πάντοτε πάντα εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ὅλως ἄγνωστα καὶ νέα, προβαίνομεν εἰς τὴν διαγραφὴν τῆς περαιτέρω παρείας τῆς διδασκαλίας ἱστορήματος ἐκ τῆς Ἱερᾶς ἱστορίας.

δ') **Βαθυτέρα ἐπεξεργασία τοῦ ἱστορήματος.** Μετὰ τὴν κατὰ τὸν

ἀνωτέρω διαγραφέντα τρόπον γενομένην οὕτως ἢ ἄλλως ἀπομνημόνευσιν τοῦ ἱστορήματος ἀκολουθεῖ ἢ βαθυτέρα ἐπεξεργασία αὐτοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας κυρίως πρόκειται νὰ γεννηθοῦν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν συναισθήματα θεησκευτικὰ καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν οὗτοι εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ τὸν ζῆλον τοῦ πράττειν κατὰ τὸ θέλημα Αὐτοῦ. Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τοῦτου ἀποτελεῖ αὕτη τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς διδασκαλίας τῶν ἱστορημάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Κατὰ τὴν βαθυτέραν ταύτην ἐπεξεργασίαν προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τίνα πρόσωπα συνήτησαν ἐν τῷ ἱστορήματι, ἐν ἑκαστον χωριστά (π. χ. Ἀβραάμ, Λώτ, ποιμένες), τίνας αἱ πράξεις ἢ βουλήσεις ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν, τίνας ἐκ τῶν πράξεων ἢ βουλήσεων τούτων ἀρέσκουν εἰς αὐτοὺς καὶ διατί, (π. χ. τὸ ὅτι ὁ Ἀβραάμ ὑπακούει εἰς τὸν Θεόν, ὅτι μοιράζει τὴν χώραν μετὰ τὸν Λώτ πρὸς ἀποφυγὴν ἑριδῶν), πῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ τοῦτο τὸ πρόσωπον τοῦ ἱστορήματος συμφώνως πρὸς τὰς πράξεις καὶ βουλήσεις αὐτοῦ, πῶς ἐκεῖνο, (π. χ. ὁ Ἀβραάμ εὐσεβὴς καὶ φίλος τῆς εἰρήνης—οἱ ποιμένες φίλριδες), τίνα ἄλλα ὅμοια πρόσωπα ἢ τίνας ἄλλας ὁμοίας ἢ ἀντιθέτους πράξεις γινώσκουν ἐξ ἄλλων ἱστορημάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἢ ἐκ τῆς καθόλου ἐμπειρίας αὐτῶν κλπ. κλπ. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω ἐξετασθῇ ἡ ἔσωτερικὴ, ἥτοι ἡ ψυχολογικὴ, θέσις τῶν δρώντων προσώπων καὶ γίνῃ ἡ ἠθικὴ ἐκτίμησις τῶν πράξεων αὐτῶν, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οὕτω διηγενομένης ἐργασίας περιλαμβάνεται συντόμως εἰς μίαν πρότασιν ἔχουσαν τὴν ἰδιοσημνήν κλασικὴν μορφήν ῥητοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, π. χ. ἐν τῷ ἱστορήματι Ἀβραάμ καὶ Λώτ, «δότε τόπον τῇ ὄργῃ». (Πρὸς Ῥωμαίους ΙΒ', 19), ἄρθρου τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἐντολῆς τοῦ δεκαλόγου ἢ αἰτήματος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς.

Ταῦτα ὡς περιέχοντα τὸ θεησκευτικὸν ἢ ἠθικὸν διδάγμα τὸ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ὅλου ἱστορήματος προκύπτουν, τὸν καρπὸν τοῦ ὅλου μαθήματος, πρέπει προδήλως νὰ ἀπομνημονεύωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Πρὸ τοῦ ὅμως νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐν τῷ σχολείῳ ἢ νὰ ἀνατιθῇ ὡς κατ' οἶκον ἐργασία ἢ ἀπομνημόνευσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ ῥητοῦ, τῆς ἐννοίας, τοῦ ἄρθρου ἢ τοῦ αἰτήματος, πρέπει νὰ γίνῃται προηγουμένως σύντομος ἐξήγησις καὶ ἀπόδοσις αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, ἵνα τοῦτο τελείως νοητὸν εἶναι εἰς αὐτούς. Εἶναι δὲ ἡ γλωσσικὴ ἐξήγησις τοῦ ῥητοῦ, τῆς ἐντολῆς, τοῦ ἄρθρου ἢ τοῦ αἰτήματος μόνη ἀρκετὴ πρὸς τελείαν κατανόησιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μαθητῶν, διότι ὑπὸ πραγματικὴν ἔποψιν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ γίνεται εὐθύς νοητὸν ἐκ τῆς προηγηθείσης διδασκαλίας τοῦ ἱστορήματος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν καὶ τοῦ ὁποῖου ἀκριβῶς τὸ νόημα συντόμως ἐκφορᾷ. Ἐὰν τὸ ῥητὸν τοῦτο ἢ ἡ ἐντολή

ἢ τὸ ἄρθρον ἢ τὸ αἴτημα δὲν εὐρίσκεται ἀναγεγραμμένον ἐν τῷ ἔγγει-
ριδίῳ, ἐν τῷ τέλει τοῦ ἱστορήματος, τότε γράφεται ὑπὸ τοῦ διδασκά-
λου ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ ἀντιγράφεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ οἰκείῳ
μέρει τοῦ τετραδίου, ἵνα δύνανται οὗτοι νὰ ἐπαναλαμβάνουν αὐτὸ κατ'
ἴδιαν καὶ νὰ τὸ ἀπομνημονεύουν.

5. Διαίρεσις τῆς ὅλης διδασκαλίας ἱστορήματος.—Ἡ δι-
δασκαλία ἱστορημάτων μικροτέρων τὴν ἔκτασιν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτε-
λῆται ὅλη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐν μιᾷ καὶ μόνη ὥρᾳ, ἐὰν μάλιστα
ὁ διδάσκων προσέχη εἰς τὸ νὰ τηρῇ, ὅσα εἴπομεν ἐν τῇ προηγουμένη
παραγράφῳ (σελ. 12). Πολλὰ ὅμως τῶν διηγημάτων ἔχουν τοσαύτην
ἔκτασιν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἢ ἐν μιᾷ ὥρᾳ διεξαγωγή τῆς διδα-
σκαλίας αὐτῶν κατὰ πάντα τὰ στάδια αὐτῆς, καὶ τότε ὑπ' αὐτῶν τῶν
πραγματίων ἐπιβάλλεται ἡ διαίρεσις ταύτης. Ἡ διαίρεσις αὕτη ὅμως
δὲν πρέπει νὰ γίνεται εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἰς ὅποιονδήποτε τοῦ ἱστο-
ρήματος σημεῖον, ἀλλ' ἐκεῖ ἐνθα φύσει δύναται νὰ χωρισθῇ τοῦτο. Ὡς
δὲ εὐκόλως δύναται νὰ νοήσῃ πᾶς τις, διεξερχόμενος τὴν ἐν τῇ προη-
γουμένη παραγράφῳ διαγραφείσαν πορείαν τῆς ὅλης διδασκαλίας, τὸ
φυσικὸν σημεῖον τῆς διαίρεσεως εἶναι μεταξὺ τοῦ γ' καὶ τοῦ δ' στα-
δίου. Κατὰ ταῦτα ὁ διδάσκων, ὅταν τὸ ἱστόρημα εἶναι ἐκτενέστερον
κάπως, κατὰ μὲν τὴν μίαν ὥραν ἐπεξεργάζεται αὐτὸ μετὰ τῶν μαθη-
τῶν μέχρι τοῦ γ' σταδίου συμπεριλαμβανομένου, ἤτοι περιορίζεται μέ-
χρι τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀναδιηγήσεως καὶ τῆς ὁποσοδήποτε ἀπομνη-
μονεύσεως αὐτοῦ ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ, τὴν τελείαν δὲ ἀπομνημονεύσιν
του ἀναθέτει εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ἐργασίαν αὐτῶν κατ' οἶκον. Κατὰ
δὲ τὴν ἐν τῷ προγράμματι ἐπομένην ὥραν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθή-
ματος συμπληροῦν τὴν ὅλην ἐργασίαν πρῶτον μὲν προκαλῶν μαθητὰς
τινας νὰ ἀναδιηγηθοῦν τὸ ἱστόρημα, ὅπερ κατὰ τὸ προηγούμενον θρη-
σκευτικὸν μάθημα εἰς αὐτοὺς ἐδιδάχθη, (Διδ. περὶ τίνος ἐμάθαμεν εἰς
τὸ προηγούμενον μάθημα; Μαθ. . . Διδ. ποῖος ἤμπορεῖ νὰ μᾶς τὸ
ἐπαναλάβῃ; . .), ἔπειτα δὲ προβαίνων εἰς τὴν βαθυτέραν αὐτοῦ ἐπεξ-
εργασίαν. Ἐὰν δὲ τυχὸν ἱστόρημά τι εἶναι ἔτι μεγαλύτερον κατὰ τὴν
ἔκτασιν, τότε ὁ διδάσκων χωρίζει αὐτὸ καταλλήλως εἰς πλείοτερα μέρη
καὶ διαθέτει οὐ μόνον ἓν, ἀλλὰ δύο μαθήματα διὰ τὴν προπαρασκευὴν
καὶ τὴν προσφορὰν τῶν μερῶν ἐνὸς ἐκάστου, κατὰ τὸ τρίτον δὲ μά-
θημα κάμνει τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἱστορήματος ὁλοκλήρου.

**6. Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἄσμάτων ἐν γέ-
νει.**—Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν κυρίων θρησκευτι-
κῶν μαθημάτων ὀρίζεται ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ προγράμματος εἰς τὰς κατω-
τέρας καὶ μέσας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις νὰ γίνεται καὶ στοιχειώ-

δης διδασκαλία ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων ἐν γένει, ἥτοι σύντομος ἐξή-
 γησις ἀπολυτικίων, ἀναστασίμων, ἑξαποστειλαρίων, κοντακίων, κα-
 θισμάτων, κλπ. καὶ ἀπομνημόνευσις τινῶν ἐξ αὐτῶν. Τὰ ἐκ-
 κλησιαστικά τῶντα ἁσματα συχνάκις ἀκούουν οἱ μαθηταὶ ψαλ-
 λόμενα ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἄλλας ἑορτὰς ἐν
 γένει, καὶ φυσικὸν εἶναι καὶ κατὰ τὸν μαθητικὸν καὶ κατὰ τὸν μετέ-
 πειτα βίον τῶν μετὰ μεγαλυτέρας προσοχῆς καὶ μετὰ περισσοτέρου
 ἐνδιαφέροντος νὰ ἀκροῶνται αὐτά, ὅταν ἐκ προηγηθείσης ἐν τῷ σχο-
 λείῳ διδασκαλίας ἐπαρκῶς γινώσκουν τὸ νόημα ἐκάστου αὐτῶν. Οὕτω
 δὲ κατὰ τοῦτο μᾶλλον ἐνεργὸς θὰ ἀποβῶνῃ ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν εἰς
 τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον ἐν γένει. Ἄλλ' ἵνα καὶ ἡ διδασκαλία τού-
 των συμβάλλεται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ μαθή-
 ματος ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, πρέπει νὰ γίνεται καὶ αὕτη προσηκό-
 ντως. Ἐν πρώτοις δὲν πρέπει αὕτη νὰ ἐνεργῆται ὅλως καθ' ἑαυτήν,
 ἀλλὰ νὰ ἄγεται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τε τὴν ἄλλην θρησκευτικὴν δι-
 δασκαλίαν καὶ πρὸς τὸν ὅλον θρησκευτικὸν τῶν μαθητῶν βίον. Οὕτω
 προκειμένου περὶ **τῶν ἀπολυτικίων** ἐκάστου αὐτῶν πρέπει νὰ διδά-
 σκεται τότε, ὅταν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἄγῃ ἡ ἄλλη θρησκευτικὴ
 διδασκαλία, (π. χ. τὸ ἀπολυτικίον τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτή-
 ρος, ἑορταζομένης τῇ 6ῃ Αὐγούστου, μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ οἰ-
 κείου μαθήματος) ἢ ὅταν προσεγγίξῃ ἡ σχετικὴ ἑορτὴ, (π. χ. τοῦ Ἁγίου
 Δημητρίου, κατὰ τὸ θρησκευτικὸν μάθημα τὸ πρὸ τῆς 26ης Ὀκτω-
 βρίου), οὕτως ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ἔχουν ἤδη τελείως ἀπομνημονευ-
 μένον τὸ ἀπολυτικίον καθ' ἣν ἡμέραν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θὰ ψαλῇ τοῦτο.
 Δεύτερον ἡ διδασκαλία αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ προγράμ-
 ματος ὀριζόμενα πρέπει νὰ χωρίζεται εἰς δύο μέρη, ἥτοι πρῶτον εἰς
 τὴν ἐξήγησιν καὶ κατανόησιν, καὶ δεύτερον εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν,
 καὶ νὰ προηγηθῇ μὲν ἐκείνη, νὰ ἔπεται δὲ αὕτη. Καὶ ἡ μὲν ἐξήγησις
ἀπολυτικίου ἐκ τῶν τῆς Ὀκτωβρίου γίνεται ὡς ἐξῆς: Ἀναγινώσκει
 πρῶτον ὁ διδάσκαλος αὐτὸ σαφῶς καὶ εὐκρινῶς, προκαλεῖ δὲ κατόπιν
 τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν, τίνων τυχόν λέξεων τὴν σημασίαν ἀγνοοῦν
 καὶ καθιστᾷ ταύτην γνωστὴν εἰς αὐτοὺς. Ἐπειτα ζητεῖ νὰ ἀποδώσουν
 τὸ ἀπολυτικίον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν παρέχων ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς
 τὴν σειρὰν, καθ' ἣν πρέπει νὰ ληφθῶσιν αἱ λέξεις αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ
 οὕτω ὅλως συντόμως καὶ ὅλως πρακτικῶς ἀρθοῦν αἱ ὑπάρχουσαι γλωσ-
 σικαὶ δυσχέρεια καὶ παραφρασθῇ τὸ ἀπολυτικίον, ἐπακολουθεῖ σύντο-
 μος πάλιν πραγματικὴ ἐπεξεργασία, ὅση ἀπαιτεῖται πρὸς τελείαν κα-
 τανόησιν αὐτοῦ. Καλοῦνται δηλονότι οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν ὅ,τι ἐκ
 τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἢ τῆς καθόλου πείρας αὐτῶν γι-

νώσκουν περί τῶν ἐν τῷ ἀπολυτικίῳ ἀναφερομένων προσώπων ἢ πραγμάτων, (π. χ. τίνες «στρατιῶται» νοοῦνται ἐν τῷ ἀπολυτικίῳ τοῦ α' ἤχου, τίνες «αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν», τίς ὁ «σφραγισθεὶς λίθος». Ὅμοιος π. χ. ἐν τῷ ἀπολυτικίῳ τοῦ πλαγίου β' τίνες «ἀγγελικαὶ δυνάμεις» νοοῦνται, τίνες «οἱ φυλάσσοντες», τίς ἡ «Μαρία ἡ ἐν τῷ τάφῳ ζητοῦσα» κ. ὁ. κ.). Ἐν ἀνάγκῃ δέ, ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἀδυνατοῦν νὰ εἴπουν περὶ αὐτῶν, λέγει αὐτὸς ὁ διδάσκων παρέχων πᾶσαν ἐν γένει γνώσιν, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἀπολυτικίου. Ἄφ' οὗ δὲ οὕτω, γενομένης ἐν συντομίᾳ καὶ τῆς πραγματικῆς ἐπεξεργασίας, κατανοηθῆτε τελείως τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀπολυτικίου, οἱ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἀνευρίσκουν τὴν θεμελιώδη ἰδέαν αὐτοῦ, ὅτι δηλ. ἐξυμνεῖται ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀπολυτικίων τῆς Ὀκτωήχου τὸ γεγονός τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐξαίρονται τὰ ἐξ αὐτῆς εἰς τὸν κόσμον ἐπελθόντα ἀγαθὰ. (Πρβλ. «ἀνέστης τριήμερος δωρούμενος τῷ κόσμῳ τὴν ζωὴν», «τοὺς τεθνεῶτας ἐκ τῶν καταχθονίων ἀνέστησας», «πρωτότοκος τῶν νεκρῶν ἐγένετο, ἐκ κοιλίας Ἄδου ἐρρῦσατο ἡμᾶς», «ἐσκόλευται ὁ θάνατος, ἠγέρθη Χριστὸς ὁ Θεὸς» κ. ὁ. κ.). Εὐνόητον δὲ ὅτι μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐκάστου νέου ἀπολυτικίου τῆς Ὀκτωήχου πρέπει νὰ γίνεται σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὸ προηγούμενον ἢ τὰ προηγούμενα καὶ νὰ ἀναζητῆται καὶ εὐρίσκεται τὸ κοινὸν καὶ τὸ διάφορον τὸ ἐν αὐτοῖς ἐν τε τῇ φράσει, (π. χ. «αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν ἐβῶον» «αἱ δυνάμεις τῶν ἐπουρανίων ἐκραύγαζον» ἀλλὰ «τοῦ λίθου σφραγισθέντος...» - «ὅτε κατῆλθες πρὸς τὸν θάνατον» κλπ.) καὶ ἐν τῷ περιεχομένῳ (π. χ. «δωρούμενος τῷ κόσμῳ τὴν ζωὴν» - «τοὺς τεθνεῶτας ἐκ τῶν καταχθονίων ἀνέστησας» κλπ.). Τούτου οὕτω γινομένου οἱ μαθηταὶ εὐκόλως θὰ δύνανται νὰ εὐρίσκουν ὅτι πᾶν ἀπολυτικίον τῆς Ὀκτωήχου ἔχει ὑπόθεσιν τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως καὶ αὕτη ἐξυμνεῖται δι' αὐτοῦ.

Διαφόρως πὼς ὅμως πρέπει νὰ χωρῆ ἡ διδασκαλία, ὅταν πρόκειται περὶ ἀπολυτικίου ἑορτῆς Δεσποτικῆς, Θεομητορικῆς ἢ ἐπιφανοῦς τινος ἁγίου. Τότε πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας πρέπει προηγουμένως νὰ προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ καταλλήλως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ λέγουν ὅ,τι γινώσκουν περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος ἢ περὶ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ἑορτάζεται ἐν τῇ σχετικῇ ἑορτῇ. Καὶ ἐὰν μὲν πρόκειται περὶ Δεσποτικῆς ἢ Θεομητορικῆς ἑορτῆς, φανερὸν ὅτι τὰ πλεῖστα, ἐὰν μὴ πάντα, θὰ δύνανται νὰ εἴπουν οἱ μαθηταὶ γινώσκοντες ταῦτα ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν Ἁγίων τὰ περισσότερα πρέπει βεβαίως νὰ παρέχη αὐτὸς ὁ διδάσκων καθιστῶν γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκά-

στοτε εφοταζομένου Ἁγίου καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἀγῶνας αὐτοῦ. Ἄφ' οὗ οὕτω προπαρασκευασθῆ τὸ ἔδαφος καὶ οἱ μαθηταὶ ἀνακαλέσονται εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἢ νῦν τὸ πρῶτον μάθουν πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐορτήν, κατὰ τὴν ὁποῖαν θὰ ψαλῆ τὸ ἀπολυτικίον, τότε ὁ διδάσκαλος προβαίνει εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτοῦ, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ προκειμένον περὶ ἀπολυτικίου ἐκ τῶν τῆς Ὀκτωήχου. Πρόδηλον δὲ ὅτι ἐνταῦθα, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ δηλ. ἀπολυτικίου Δεσποτικῆς ἢ Θεομητορικῆς ἐορτῆς ἢ ἐπιφανοῦς Ἁγίου, ἢ πραγματικῆ ἐπεξεργασία θὰ ἔλλειπῃ πολλάκις, διότι θὰ ἔχη γίνει ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀπολυτικίου προπαρασκευῆν. Οὕτω π.χ. προκειμένου περὶ τοῦ ἀπολυτικίου τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ὅπως περιττὸν νὰ ἐρωτήσωμεν τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἐξήγησιν, ποῖον τὸ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενον ὄρος καὶ τίνες οἱ μαθηταὶ («Μεταμορφώθης ἐν τῷ **ὄρει** δεΐξας τοῖς **μαθηταῖς** σου»), ἢ προκειμένου περὶ τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὅπως περιττὸν μετὰ τὴν ἐξήγησίν του νὰ ζητήσωμεν, τίς ὁ Λυαῖος καὶ τίς ὁ Νέστωρ, οἱ μνημονευόμενοι ἐν αὐτῷ, ἀφ' οὗ ἤδη ἐν τῇ συντόμῳ διηγήσει τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου θὰ ἔχη γίνει λόγος περὶ αὐτῶν.

Ἄφ' οὗ οὕτω συντελεσθῆ ἡ ἐρμηνεία ἀπολυτικίου ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὀδηγοῦνται πάλιν οἱ μαθηταὶ καταλλήλως νὰ εὗρουν τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν θεμελιώδη ἰδέαν, ὅπως καὶ ἐν τοῖς ἀπολυτικίοις τῆς Ὀκτωήχου. («Ὅτι π. χ. ἐν τῷ ἀπολυτικίῳ τῶν Θεοφανίων ἐξυμνεῖται ἡ φανέρωσις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐν τῷ τῶν Πατριαρχῶν Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου οἱ ἀποτελεσματικοὶ ἀγῶνες αὐτῶν κατὰ τῶν αἰρετικῶν, «πᾶσαν σβέσαντες κακοδοξίαν νικηταὶ τροπαιοφόροι γεγόνατε», ἐν τῷ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἡ μεγίστη αὐτῶν σοφία καὶ τὰ θεῖα αὐτῶν διδάγματα. «Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νόμασι καταρδεύσαντας» κ.ὀ.κ.).

Ἴνα τέλος πλήρης καὶ τελεία ἀποβαίῃ ἡ διδασκαλία τῶν ἀπολυτικίων, πρέπει βεβαίως νὰ ἐξετάζονται ταῦτα καὶ ἀπὸ καλολογικῆς ἀπόψεως καὶ νὰ ἀναγνωρίζεται τὸ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον ὕψος τῆς γλώσσης, ἢ ποιητικῆ ἔξαρσις, τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ἐκδηλουμένη θέρημ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Καὶ περὶ τῶν ποιητῶν καὶ μελωδῶν δὲ αὐτῶν, καθ' ὅσον εἶναι οὗτοι γνωστοί, πρέπει νὰ γίνεται ὁ προσήκων, συντομώτατος πάντοτε, λόγος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη τῶν ἀπολυτικίων ἐξέτασις προϋποθέτει ἀνωτέρας γλωσσικὰς καὶ πραγματικὰς γνώσεις καὶ ὀριμωτέραν κἄπως διάνοιαν, τὴν ὁποῖαν δὲν δύναται νὰ ἔχουν παῖδες τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου, εἰς

τὰς ὁποίας ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος ἢ συστηματικῆ τῶν ἀπολυτικῶν διδασκαλία, διὰ τοῦτο ὀρθὸν εἶναι ἢ τοιαύτη τῶν ἀπολυτικῶν ἐξέτασις νὰ παραλείπεται ἐνταῦθα, νὰ γίνεται δὲ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις κατὰ τὰς ἐπαναλήψεις, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος ὀλίγον κατωτέρω. Πρὶν ἢ δὲ προβῶμεν πλέον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐκτελεῖται τὸ δευτερον μέρος τῆς διδασκαλίας τῶν ἀπολυτικῶν, δηλ. ἢ ἀπομνημόνευσις, ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦτο· ὅτι δηλ. τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν πρέπει νὰ συνοδεύῃ καὶ ἢ διασάφησις τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἔννοιῶν, **ἀπολυτικίου, ἑορτῆς, Δεσποτικῆς** ἑορτῆς, **Θεομητορικῆς** ἑορτῆς, **ἁγίου**. Ἐν τῷ καταλλήλῳ λοιπὸν χρόνῳ πρέπει νὰ διασαφῶνται αἱ ἔννοιαι αὐταὶ εἰς τοὺς μαθητὰς, καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην διδασκαλίαν ἀπολυτικίου νὰ ἐξηγητῆται εἰς αὐτοὺς, τί εἶναι ἀπολυτικίου, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας, τί ἑορτή, τί Δεσποτικῆ, τί Θεομητορικῆ, τί ἅγιος κ. ὅ. κ.

Μετὰ ταῦτα ἔρχεται ἢ ἔργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως τοῦ ἀπολυτικίου, ἣτις γίνεται ὡς ἐξῆς· Τῶν μαθητῶν εἰς καθ' ἔννοιαν καὶ μὲ φωνὴν καθαρὰν ἀναγινώσκει αὐτό, μετὰ τοῦτον πράττει τὸ αὐτὸ δευτερος μαθητῆς, ἔπειτα τρίτος, κατόπιν τέταρτος, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ πέμπτος καὶ ἕκτος κ. ὅ. κ. Ἄφ' οὗ δὲ οὕτω ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν μαθητῶν ἀναγνώσουν τὸ ἀπολυτικίου, παραγγέλλονται μὲν πάντες τότε νὰ κλείσουν τὰ βιβλία, καλοῦνται δὲ τινες ἐξ αὐτῶν, κατὰ διαδοχὴν πάλιν, νὰ εἴπουν αὐτό, καθ' ὅσον δύνανται, ἀπὸ μνήμης. Ἐνθα ὁ ἐκάστοτε ἀπὸ στήθους ἐπιχειρῶν νὰ εἴπῃ τὸ ἀπολυτικίου μαθητῆς προσκόπτει, καλεῖται νὰ παράσῃ ἐπικουρίαν ὁ δυνάμενος τῶν μαθητῶν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ βοηθεῖ τὸν λέγοντα αὐτὸς ὁ διδάσκων. Ἄφ' οὗ οὕτω γίνονται αἱ πρῶται ἀπόλπειραι ἀπομνημονεύσεως τοῦ ἀπολυτικίου ἐν τῷ σχολείῳ, ἀνατίθεται ἔπειτα εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀπομνημονεύσουν αὐτὸ τελείως καθ' οἶκον, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον θρησκευτικὸν μάθημα καὶ ἐξετάζονται, ἵνα δευχθῆ ὅτι ἐξετέλεσαν τὴν ἀνατεθεισάν εἰς αὐτοὺς ἔργασίαν.

Ἄλλ' ὅσον στερεῶς καὶ πιστῶς καὶ ἂν γίνῃ ἢ ἀπομνημόνευσις τῶν ἀπολυτικῶν ἐνὸς ἐκάστου χωριστά, αὕτη δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ παράσῃ τὰ ἐχέγγρα τῆς ἑσπερῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν. Τὴν κατάλληλον δὲ εὐκαιρίαν πρὸς ἐπαναλήψιν ἀπολυτικίου ἢ ἀπολυτικῶν ἐκ τῶν ἤδη δεδιδαγμένων θὰ ἐξευρίσκη ὁ διδάσκων ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἀφορμῶν, τὰς ὁποίας θὰ παρέχῃ ἢ λοιπὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τῶν μαθητῶν. Οὕτω προκειμένου νὰ διδαχθῆ νέον τι ἀπολυτικίου, θὰ καλοῦνται οἱ μαθητῶν νὰ εἴπουν ἀπὸ στήθους τὸ προδιδαχθὲν ἢ τινὰ τῶν προδιδαχθέντων, κατὰ δὲ τὸ ἔτος τὸ ἐπὶ-

μενον ἢ μᾶλλον τὰ ἐπόμενα ἐγγιζούσης ἐορτῆς, καθ' ἣν πρόκειται νὰ ψαλῆ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γνωστὸν ἤδη ἀπολυτικίον, θὰ διατίθενται ὀλίγα λεπτὰ ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πρὸ τῆς ἐορτῆς θρησκευτικοῦ μαθήματος, ἵνα εἷς ἢ δύο τῶν μαθητῶν ἀπὸ στόματος εἶπουν τὸ οἰκτεῖον ἀπολυτικίον. Ἐν γένει ὁ διδάσκων πρέπει νὰ χρησιμοποιῇ πᾶσαν παρουσιαζομένην ἐν τῇ θρησκευτικῇ διδασκαλίᾳ εὐκαιρίαν πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἤδη διδασκέντων ἀπολυτικίων συντελῶν οὕτω οὐ μόνον εἰς τὴν πιστὴν καὶ ἀσφαλῆ διατήρησιν αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν παιδευομένων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ συνδέωνται πρὸς ἀλλήλους στενωτέρον οἱ διάφοροι κλάδοι τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος.

Σημείωσις. Ὅτι ἐλέχθη ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπολυτικίων, τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ἠθικῶν τῆς Ἁγίας γραφῆς, ἄρθρον τοῦ συμβόλου, ἐντολῶν καὶ αἰτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν (§ 4 δ'), περιλαμβάνεται ἐν συντόμῳ τὸ περιεχόμενον ὅλου τινὸς θρησκευτικοῦ μαθήματος, ἠθικόν τι ἢ θρησκευτικὸν διδάγμα ἐξηγούμενον ἐκ τῆς Ἱερᾶς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ ἐκ τῆς Ἀναγνώσεως τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Οὐδεμία δηλαδὴ ἀφορμὴ πρέπει νὰ μὲνη ἀχρησιμοποίητος πρὸς ἐπαναφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν μέχρι τῆς ἀνωτάτης γυμνασιακῆς τάξεως, ἵνα οὕτω οἱ μαθηταὶ ἀπέρχονται τῶν σχολείων φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἱκανὸν ἐφόδιον γενικῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν περιβεβλημένων τὴν κλασικὴν μορφήν, ἐφόδιον ὠφελιμώτατον διὰ τὸν μέλλοντα ἠθικὸν αὐτῶν βίον.

Καὶ τῶν ἀναστασίμων ἐξαποστειλαρίων, τῶν κοντακίων, τῶν καθισμάτων, κλπ. ἡ διδασκαλία εἰς τὰς κατωτέρας καὶ τὰς μέσας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, συνισταμένη καὶ αὕτη εἰς σύντομον ἐξήγησιν καὶ ἀπομνημόνευσιν τινῶν ἐξ αὐτῶν, θὰ διεξάγεται καθ' ὃν τρόπον ἐν γένει ἢ τῶν ἀπολυτικίων. Πρὸς διδασκαλίαν δηλ. καὶ τούτων ἐκάστου θὰ χρησιμοποιῆται ἐκάστοτε ἡ κατάλληλος εὐκαιρία ἢ παρεχομένη εἴτε ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου διδασκόντων καὶ διδασκομένων εἴτε ἐκ τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας· θὰ ἐξηγῆται δὲ προσηκόντως κατὰ τὸ σχετικὸν πρῶτον μάθημα εἰς τοὺς μαθητὰς ἢ σημασία τῶν λέξεων ἀναστάσιμον, ἀναστάσιμον ἐξαποστειλάριον, κοντάκιον, κάθισμα, χερουβικόν, κλπ. καὶ μετὰ ταῦτα θὰ γίνεται ἡ ἀναγκαία γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἐπεξεργασία ἐκάστου αὐτῶν, ὅπως ἀνωτέρω ἐλέχθη προκειμένου περὶ τῶν ἀπολυτικίων. Εἰδικῶς δὲ περὶ τῶν κοντακίων περισσότερα βλέπει τις εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τῶν ὁδηγιῶν τούτων ἐκεῖ, ἔνθα ὁ λόγος εἶναι περὶ ἀναγνώσεως χριστιανικῶν λυρικῶν ᾠμάτων ἐν μιᾷ τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου.

7. Διδασκαλία τῆς Ἱερᾶς Κατηχέσεως. Ἡ διδασκαλία τῆς

Ἐκδοξοῦ Κατηγήσεως, ἤτοι ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἶναι ἐμπεφορημένος ὁ ὀρθόδοξος Χριστιανός, ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράματος καὶ πρέπει γὰρ γίνεσθαι εἰς μίαν τῶν μέσων ἢ ἀνωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου. Ἐλλ' ὅσον συστηματικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀληθειῶν τούτων, δὲν πρέπει ν' ἀποβάλλῃ ὅλως τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ ἐν γένει ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἵνα ἐπιτυγχάνεται ὁ ἐν τῷ προγράμματι ἀναγραφόμενος καὶ διὰ τῆς θρησκευτικῆς παιδεύσεως ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Ἡ τελείως συστηματικὴ διδασκαλία, ἤτοι ἡ ἄκρως ἐπιστημονικὴ καὶ ἀκραιφνῶς θεολογικὴ, οὐδόλως ἔχει θέσιν ἐν σχολείοις τῆς γενικῆς παιδεύσεως, τὸ δὲ μάθημα τῆς κατηγήσεως ἐν τοῖς τοιούτοις σχολείοις ὅλως ἐπιστημονικῶς καὶ ἀκραιφνῶς θεολογικῶς διδασκόμενον καὶ ἐπομένως μὴ τελείως ἢ καὶ μηδαμῶς κατανοούμενον, οὐδόλως θὰ συνεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην θρησκευτικὴν μόρφωσιν, εἰς τὴν διασάλευσιν δὲ τῆς ὑπαρχούσης πίστεως μᾶλλον ἢ εἰς τὴν στερέωσιν ταύτης θὰ ἦγεν. Ἐὰς μὴ λησμονῆ λοιπὸν ὁ διδάσκων τὸ μάθημα τῆς Κατηγήσεως, ὅτι κατὰ τοσοῦτον πρέπει νὰ ἔχεται τῆς συστηματικῆς, ἤτοι τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, καθ' ὅσον ἐπιτρέπεται ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις τῶν μαθητῶν καὶ ἡ προηγηθεῖσα θρησκευτικὴ αὐτῶν παιδεύσις. Βάσις λοιπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος πρὸς τῇ ἄλλῃ καθόλου ἐμπειρία τῶν μαθητῶν θὰ εἶναι πρὸ πάντων καὶ κυρίως ἡ Ἱστορία τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ἢ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις διδασκόμενα. Αὕτη θὰ εἶναι ἡ κυρία ἀφετηρία· ἐκ ταύτης θὰ λαμβάνονται τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ διδασκόμενον κεφάλαιον τῆς Κατηγήσεως συγκεκριμένα παραδείγματα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐξευρίσκειται ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἢ ἀναφερομένη ἢ εἴτε εἰς τὴν πίστιν εἴτε εἰς τὴν ἠθικὴν βούλησιν καὶ πράξιν τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανοῦ. Τοῦτο ἐπιβάλλει καὶ ἡ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μαθημάτων ἐν γένει ἀπαίτησις τῆς συγκεντρώσεως, ἵνα καὶ τὸ μάθημα τῆς Κατηγήσεως ἄγεται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἄλλην θρησκευτικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν ἐν γένει θρησκευτικὸν βίον τῶν μαθητῶν, καὶ ἵνα μὴ τοῦτο παρουσιάζεται ὡς τι ὅλως ἰδιαίτερον καὶ ἄσχετον πρὸς αὐτά.

Μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Κατηγήσεως ἐν σχέσει μὲ τὴν τάξιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύναται καὶ πρέπει νὰ γίνεσθαι ἡ διδασκαλία αὐτῆς, προβαίνομεν εἰς συντόμους τινὰς ὑποδείξεις τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῶν καθ' ἕκαστον.

Τρία ὡς γνωστὸν εἶναι τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ἡ ὅλη ἢ περιεχομένη ἐν τῷ μαθήματι τῆς Ἐκδοξοῦ Κατηγήσεως, τὸ εἶσα-

γωγικόν, τὸ δογματικόν καὶ τὸ ἠθικόν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παρέχει τὰς περισσοτέρας καὶ μεγαλύτερας δυσχερείας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἐπομένως πρέπει νὰ καταβάλλεται μεγαλύτερα προσοχή, εἶναι προδήλως τὸ δεύτερον. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τούτου πρὸ πάντων θὰ δύναται νὰ καταδειχθῇ τοῦ διδάσκοντος ἡ διδακτικὴ δεξιότης. Δὲν θὰ ἀφήνῃ μὲν ἐντελῶς ἀχρησιμοποίητον τὴν λεγομένην τῆς διδασκαλίας **ἐξελικτικὴν μορφήν**, συνισταμένην εἰς τὸ νὰ εὐρίσκουν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τὸ νέον ὀδηγούμενοι διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων τοῦ διδασκάλου, θὰ φροντίζῃ ὅμως ἐπιτηδεῖως νὰ προλαμβάνῃ ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν ἐμφανιζομένας μὲν ὡς ὀρθὰς εἰς τὴν μήπω ἀνεπτυγμένην διάνοιαν αὐτῶν, μὴ συμφωνούσας ὅμως πρὸς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως. Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτων ἐσφαλμένων ἀπαντήσεων καὶ δημιουργίας ζητημάτων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, πρέπει νὰ προλαμβάνῃ αὐτὸς ὁ διδάσκων νὰ παρέχῃ τὸ δογματικῶς ὀρθόν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον **ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν**, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον **οὕτως ὤρισαν** οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ **θεόπνευστοι** Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Βεβαίως οὕτω περιορίζεται μὲν πῶς τῶν μαθητῶν ἡ αὐτενέργεια, ἀλλ' ἀποφεύγονται πολλὰ καὶ μεγάλα ἄτοπα, ἀναπόφευκτα, ἐὰν ἡ διδασκαλία τοῦ δογματικοῦ τῆς Κατηχήσεως μέρους οὐχὶ οὕτως γίνεται.

Ἐπιθέσωμεν νῦν ὅτι πρόκειται νὰ διδαχθῇ ἐκ τοῦ πρώτου μέρους π. χ. τὸ περὶ «θηροσκείας καθόλου» κεφάλαιον. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ γίνεται ὁδὲ πῶς. (α' **προπαρασκευὴ τοῦ σκοποῦ**). Διδάσκαλος. Κατὰ τί σπόνδαῖον διαφέρει πλὴν τοῦ ἐθνισμοῦ εἰς Ἑλλήν ἐνὸς Τούρκου ἢ ἐνὸς Ἑβραίου; Μαθ. **Κατὰ τὴν θηροσκείαν**. Διδ. Πῶς λέγεται ἡ θηροσκεία, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἡμεῖς; Μαθ. Χριστιανικὴ θηροσκεία. Διδ. Πῶς τῶν Τούρκων καὶ πῶς τῶν Ἑβραίων; Μαθ. Τῶν Τούρκων μωαμεθανικὴ, τῶν Ἑβραίων Ἰουδαϊκὴ. (β' **Θέσις τοῦ σκοποῦ**) Διδ. Προσέξτε τὴν ὁρμήν! σήμερον θὰ μάθωμεν, τί εἶναι θηροσκεία καὶ τίνα τὰ εἶδη τῆς θηροσκείας. Μαθ. Ἐπαναλαμβάνει τὸν σκοπὸν. (γ' **Προπαρασκευὴ καὶ προσφορὰ τοῦ νέου. Σύγκρισις, σύλληψις**). Διδ. Ἄς λάβωμεν ἕν παραδειγμα. Ἐνθυμεῖσθε ἐκ τῆς Ἰερᾶς Ἱστορίας, τί ἔκαμεν ὁ Ἀβραάμ, ὅταν τὸν διέταξεν ὁ Θεὸς νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Χαρορὰν τῆς Μεσοποταμίας καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν Χαναάν; Μαθ. Ὑπήκουσε καὶ ἐξέτελεσε τὴν διαταγὴν τοῦ Θεοῦ. Διδ. Ἀφ' οὗ ἔσπενσε νὰ πράξῃ οὕτω, τί συμπεραίνετε ὅτι ἠσθάνετο μέσα εἰς τὴν καρδίαν του πρὸς τὸν Θεόν; Μαθ. ἀγάπην. Διδ. Βέβαια **ἀγάπην**. Καὶ τί λέγετε; Εἶχε πεποιθήσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλε τὸ καλὸν του; Μαθ. Εἶχε πεποιθήσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλε τὸ καλὸν του. Διδ. Εἶχε λοιπὸν πεποιθήσιν εἰς τὸν Θεόν, **ἐπίστευεν** εἰς τὸν Θεόν. Καὶ μεταβαίνων ἐκεῖ

εις την νέαν κατοικίαν, εις ποιον είχε τὰς ἐλπίδας του ; Μαθ. Εἰς τὸν Θεόν. Διδ. Ὡστε ὁ Ἀβραάμ ἠγάπα τὸν Θεόν, ἐπίστευεν εἰς αὐτὸν καὶ ἠλπίζεν εἰς αὐτόν. Πόσα τινὰ λοιπὸν εἶχε μέσα εἰς τὴν καρδίαν του πρὸς τὸν Θεόν ; Μ. Πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην. Διδ. Καὶ τί νομίζετε ; Μόνον εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ὁ Ἀβραάμ ἐξεδήλωσεν τοιαῦτα αἰσθη-
ματα πρὸς τὸν Θεόν ; Μαθ. Ὁχι, ἀλλὰ πάντοτε. Διδ. Γνωρίζετε νὰ μοῦ εἴπετε ἐκ τῆς Ἱστορίας ἄλλα παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἶχον πάντοτε πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν ; Μαθηταὶ λέγουν τοιαῦτα τινά. Διδ. Ἀφ' οὗ οὗτοι πάντοτε ἐπίστευον, ἠλπίζον εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἠγάπων αὐτόν, εὐρίσκοντο βεβαίως εἰς σχέσιν πρὸς αὐτόν ἢ οὐ ; Μαθ. Βεβαίως εὐρίσκοντο εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν. Διδ. Καὶ πὼς εἶδομεν ὅτι ἐξεδήλουν τὴν σχέσιν ταύτην ; Μαθ. Δι' ἔργων, πιστεύοντες, ἐλπίζοντες, ἀγαπῶντες τὸν Θεόν. Διδ. Ὅποια λοιπὸν ἦτο ἢ σχέσις των, ἀφ' οὗ ἐξεδηλοῦτο δι' ἔργων ; Μαθ. Ἐνεργός. Διδ. Μάλιστα, ἐνεργός, ζῶσα. Ἐ! τώρα αὐτὸ τὸ ὅποιον εἶχον αὐτοὶ οἱ ἀνθρω-
ῶνθρωποι, αὐτὸ εἶναι θρησκεία. Τί λοιπὸν εἶναι θρησκεία ; Μαθ. (κα-
ταλλήλως ὀδηγούμενος) Θρησκεία εἶναι ἡ ζῶσα σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτόν. Εἰς ἡ πε-
ρισσότεροι μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνουν τὸν ὀρισμὸν τῆς θρησκείας. (**Προ-
παρασκευὴ καὶ προσφορὰ β', σύγκρισις, σύλληψις**). Διδ. Θρη-
σκείαν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ Ἕλληνας, θρησκείαν εἶχον, ὡς γνωρίζετε, καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας. Κατὰ τί ὅμως διαφέρομεν ; Μαθ. Ἐκεῖνοι εἶχον **πολλοὺς θεοὺς**, τὸν Δία, τὸν Ποσειδῶνα κλπ. Διδ. Γνωρίζετε ἐκ τῆς Γεωγραφίας ἢ τῆς Ἱστορίας ἄλλους λαοὺς ἔχοντας πολλοὺς Θεοὺς ; Μαθηταὶ λέγουν, ἐὰν γνωρίζουν. Διδ. Ἐν ᾧ ἡμεῖς ἔχομεν ἓνα Θεόν. Ποίους ἄλλους ἐκτὸς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν γνω-
ρίζετε πιστεύοντας εἰς ἓνα Θεόν ; Μαθ. Τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Μωαμεθανούς. Διδ. Μάλιστα. Πὼς τώρα πρέπει νὰ ὀνομάζονται οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας, ἀφ' οὗ εἶχαν **πολλοὺς Θεοὺς**. Μαθ. (ὀδηγούμενος). Πολυθεῖσταί. Δ. Καὶ ἡμεῖς, καθὼς καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι, ἀφ' οὗ λατρεύομεν ἓνα **μόνον Θεόν** ; Μαθ. μονοθεῖσταί. Διδ. Ἡ δὲ θρησκεία μας πὼς θὰ ὀνομασθῇ, ἀφ' οὗ εἶναι θρησκεία μονοθεῖστῶν ; Μαθ. μονοθεϊστική. Διδ. Τῶν δὲ ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀφ' οὗ εἶναι θρη-
σκεία πολυθεῖστῶν ; Μαθ. πολυθεϊστική. Διδ. Πόσων εἰδῶν θρησκείας λοιπὸν ἔχομεν ; Μαθ. Δύο εἰδῶν, μονοθεϊστικὰς καὶ πολυθεϊστικὰς. Ἐν-
ταῦθα ὁ διδάσκων λέγει εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς μάλιστα διαδεδομένας ἐκ τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν, δεικνύων ἅμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας οὗτοι κατοικοῦν. Μαθητὴς ἢ μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ δι-

δασκάλου καθὼς καὶ τὰ προηγούμενα ἐκεῖνα περὶ διαίρεσεως τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν θρησκείαν εἰς πολυθεϊστάς καὶ μονοθεϊστάς, καὶ τῶν θρησκειῶν εἰς μονοθεϊστικὰς καὶ πολυθεϊστικὰς. (**Προπαρασκευὴ καὶ προσφορὰ γ', σύγκρισις, σύλληψις**). Διδ. Προσέξατε τώρα! Ἐκ τῶν ἄλλων λαοῦς ἐμάθετε εἴτε ἐκ τῆς Ἱστορίας εἴτε ἐκ τῆς Γεωγραφίας, εἶδετέ τινα ἄνευ θρησκείας; Μαθηταὶ ἀπαντῶσιν ἀρνητικῶς, προσάγουσι δὲ προκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καὶ παραδείγματα (ἀρχαῖοι Ἕλληνες, Πέρσαι, Φοίνικες κλπ.). Διδ. Καὶ σήμερον πάντες οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν θρησκείαν. Τί λοιπὸν συνάγομεν ἐκ τούτου περὶ τῆς θρησκείας; Μαθ. Ὅτι εἶναι κατὰ τι, τὸ ὁποῖον ἔχουν πάντες οἱ ἄνθρωποι. Διδ. Βέβαια, εἶναι κατὰ τι, τὸ ὁποῖον ἐκ φύσεως ἔχουν οἱ ἄνθρωποι. Ἐξεύρετε τώρα, πῶς ὀνομάζεται, πᾶν τὸ ὁποῖον ἔχουν ἐν τῇ ψυχῇ των ἐκ φύσεως οἱ ἄνθρωποι; Μαθ. Φυσικόν. Διδ. μάλιστα, ἢ καλύτερον **ἔμφυτον**. Τί εἶναι λοιπὸν ἡ θρησκεία εἰς τὸν ἄνθρωπον; Μαθ. Ἡ θρησκεία εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον. (**Προπαρασκευὴ καὶ προσφορὰ δ', σύγκρισις, σύλληψις**). Διδ. Γιὰ προσέξατε τώρα! Τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἔχει θρησκείαν καὶ ὁ ὁποῖος ἐπομένως πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, ἐλπίζει καὶ ἀγαπᾷ αὐτόν, πῶς τὸν ὀνομάζομεν; Μ. Εὐσεβῆ ἄνθρωπον. Δ. Μὲ ποίας πράξεις συνήθως ὁ εὐσεβὴς ἐκδηλώνει τὴν εὐσεβειάν του; Μ. Διὰ προσευχῆς, μεταβάσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἐορτὰς κλπ. κλπ. Δ. Μάλιστα. Ὅταν τώρα τις κάμνῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ λέγῃ προσευχήν τινα ἢ μεταβαίῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν κ.τ.τ., τί κάμνει τὸν Θεόν; Μ. Τὸν λατρεύει. Δ. Μάλιστα. Καὶ διὰ τῆς λατρείας ταύτης τί ἐκδηλώνει; Μ. Τὴν εὐσεβειάν του. Δ. Μάλιστα, τί εἶναι λοιπὸν λατρεία; Μ. Λατρεία εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Μαθητὴς ἢ μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰ λεχθέντα περὶ τοῦ ἔμφυτου τῆς θρησκείας καὶ περὶ λατρείας, ἔπειτα δὲ εἰς ἡ δύο ὅλον τὸ μάθημα ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους. (**Ἄσκησις**). Μετὰ ταῦτα καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, πόσα τινὰ ἔμαθον εἰς τὸ διδαχθὲν κεφάλαιον τῆς Κατηχήσεως, (1. Τί εἶναι θρησκεία, 2. Πόσων εἰδῶν θρησκείαι ὑπάρχουν, 3. Ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ἔμφυτος καὶ 4. Τί εἶναι λατρεία), παρέχονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὀνόματα λαῶν (π. χ. τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, τῶν Πελασγῶν, τῶν συγγρόνων Ἰταλῶν κλπ.) καὶ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ὀρίσουν τὸ εἶδος τῆς θρησκείας αὐτῶν δίδοντες καὶ τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ἀποφαίνονται οὕτω ἢ οὕτω, κ.ἀ.τ. Τέλος ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκμάθουν τελείως τὸ μάθημα κατ' οἶκον καὶ εἴπουν αὐτὸ κατὰ τὴν ἐπομένην ἐν τῷ προγράμματι ὥραν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος.

Καθ' ὃν τρόπον ἐν τῷ ἀνωτέρω ὑποδείγματι διδασκαλίας ἐφροντίσαμεν νὰ συνδέσωμεν τὸ μάθημα τῆς Κατηχήσεως πρὸς τὸ τῆς Ἱστορίας τῆς γνωστῆς ἡδὴ εἰς τοὺς μαθητὰς, οὕτω δυνάμεθα νὰ πράττομεν καὶ προκειμένου περὶ κεφαλαίου τινὸς ἐκ τῶν τοῦ δευτέρου μέρους, ἤτοι τοῦ δογματικοῦ. Ἐὰν π. χ. πρόκειται νὰ διδαχθῇ τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριᾶδος δόγμα, ἡ διδασκαλία δύναται νὰ ὀργανωθῇ ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τοὺς μαθητὰς γεγονότων τῶν συμβάντων κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὅτε ἐβαπτίσθη ἐν Ἰορδάνῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ἐκ τῆς γνωστῆς παραγγελίας αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἄφ' οὗ ἀνακληθοῦν ταῦτα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν καὶ ἴδουν οὗτοι, ὅτι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἔχομεν αἰσθητὴν ἐμφάνισιν τῶν τριῶν προσώπων τοῦ τρισυποστάτου Θεοῦ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν περὶ αὐτοῦ, κατόπιν προβαίνει ὁ διδάσκων εἰς τὴν παροχὴν καὶ τῶν ἄλλων σχετικῶν χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐν τοῖς ὁποίοις ἀναφέρονται γεγονότα ὑποτυποῦντα τὸ τρισυπόστατον τοῦ Θεοῦ ἢ μαρτυρία περὶ αὐτοῦ. Τέλος δὲ προβαίνει εἰς τὴν συστηματικὴν διατύπωσιν τοῦ περὶ τῆς Ἁγίας Τριᾶδος δόγματος («Ὁ Πατὴρ εἶναι Θεὸς καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι Θεὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι Θεός, δὲν εἶναι ὅμως τρεῖς Θεοί, ἀλλὰ . . . »), ἣν ἀπαιτεῖ νὰ ἐπαναλάβουν μέχρι τελείας ἐντύπωσης καὶ οἱ μαθηταί. Ἄφ' οὗ οὕτω διδαχθῇ τὸ ὅλον κεφάλαιον. ἐν εἶδει ἀσκήσεως καλοῦνται οἱ μαθηταί νὰ εἴπουν, πόσα τινὰ ἔμαθον ἐν αὐτῷ, (1. ὑποδηλώσεις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριᾶδος ἐν τῇ Π. Δ., 2. ἀποκαλύψεις αὐτοῦ ἐν τῇ Κ. Δ. καὶ 3. διατύπωσις αὐτοῦ), νὰ ἐπαναλάβουν χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς σχετικὰ μὲ τὸ διδαχθὲν κ. ὁ. κ.

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ ὀργανωθῇ κυρίως ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πείρας τῶν μαθητῶν. Ἄφ' οὗ δηλ. προδηλωθῇ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, περὶ τίνος ἐξ αὐτῶν κατὰ ταύτην τὴν ὥραν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος θὰ διδαχθοῦν οἱ μαθηταί, καλοῦνται ἔπειτα οὗτοι νὰ εἴπουν ὅ,τι κατ' αἴσθησιν ἔχουν ἀντιληφθῇ κατὰ τὴν τέλεισιν αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἅπαξ ἢ πολλάκις ἔχουν παρευρεθῇ. Ἄφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταί ἐκθέσουν ὅσα σχετικὰ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πείρας γινώσκουν περὶ τῶν προσώπων ἢ πραγμάτων τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τῆς τέλεισιν τοῦ μυστηρίου (π. χ. ἐν τῷ βαπτίσματι: ἱερεὺς, νήπιον, ἀνάδοχος, κολυμβήθρα, ὕδωρ κλπ.) καὶ περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν αὐτῷ (π. χ. τριττὴ κατάδυσις κλπ.), κατόπιν παρέχει ὁ διδάσκαλος εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς δεούσας ἐξηγήσεις περὶ τῆς θέσεως τῶν

προσώπων και τῆς θρησκευτικῆς σημασίας τῶν τελουμένων ἐν τῷ μυστηρίῳ.

Και ἡ διδασκαλία τέλος παντὸς κεφαλαίου τοῦ τρίτου τῆς Κατηχίσεως μέρους, ἦτοι τοῦ Ἡθικοῦ, πρέπει νὰ καταβάλλεται φροντὶς νὰ δομᾶται ἀπὸ τῆς γνωστῆς εἰς τοὺς μαθητὰς Ἱερᾶς Ἱστορίας τῆς τε Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης. Τὰ ἀναγκαζοῦντα συγκεκριμένα παραδείγματα τῆς τηρήσεως ἢ παραβάσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐντολῆς, τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἠθικοῦ κανόνος θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ προσάγουν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰσραηλιτῶν καθόλου ἢ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἱστορημάτων τῆς Καινῆς Διαθήκης κατὰ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ἐν γένει ἐμπειρίας αὐτῶν. Ἄφ' οὗ δὲ διὰ τῶν παραδειγμάτων διαφορισθῆ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐντολῆς, τότε ἐπακολουθεῖ ἡ συστηματικὴ διδασκαλία περὶ αὐτῆς.

Δειτουργικῆ. Εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν διδάσκειται ἡ ὀρθόδοξος ἱερὰ Κατήχησις, ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος νὰ γίνεται ἐκ παραλλήλου **ἐποπτικὴ διδασκαλία τῶν κυριωτάτων τῆς λειτουργικῆς.** Τὰ ἀνήγοντα εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, τὸν πραγματευόμενον τὸ ὅλον σύστημα τῆς δημοσίας χριστιανικῆς λατρείας, δύνανται νὰ διαιρεθοῦν, ὡς γνωστόν, εἰς τρία μέρη.

1) Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς τόπους τῆς κοινῆς λατρείας· (ναοὶ καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῶν ἀρχιτεκτονικῆ, ἦτοι σχῆμα τῶν ναῶν· ναοὶ βυζαντιακοῦ ὄνθμοῦ, βασιλικαὶ—μέρη τοῦ ναοῦ, ἅγιον βῆμα, κυρίως ναός, πρόναος ἢ νάρθηξ τὰ ἐντὸς ἐκάστου τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ, ἅγια τράπεζα, σκευοφυλάκιον κλπ. ἱερὸς ἄμβων. κλπ. εἰκόνες, συμβολικαὶ παραστάσεις, κλπ.—ἱερὰ σκευή, ἱερὰ ἄμφια, κλπ.).

2) Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν χρόνον τῶν πανδήμων τελετῶν, ἦτοι εἰς τὰς ἑορτάς· (ἑορταὶ κινήται καὶ ἀκίνητοι—δеспοτικά, θεομητορικά, ἁγίων).

3) Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν τελετουργίαν ἢ ἱερουργίαν· (ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι, ἔσπερινός, ὄρθρος, κυρίως λειτουργία—μέρη τῆς κυρίως λειτουργίας, λειτουργία τῶν κατηχουμένων, λειτουργία τῶν πιστῶν λειτουργία τῶν προηγιασμένων, ἱεροτελεστία τῶν διαφόρων μυστηρίων κλπ.).

Τῶν ὑπ' ἀριθ. 2, τῶν εἰς τὰς ἑορτάς ἀναφερομένων, σχεδὸν πάντα τὰ διὰ μαθητὰς ἀναγκαῖα θὰ εἶναι εἰς αὐτοὺς γνωστά ἐκ τῆς προηγηθείσης διδασκαλίας τῶν ἀπολυτικών, (ιδὲ σελ. 20). Ἐπομένως ὡς πρὸς ταῦτα γενικῶς εἰπεῖν οὐδὲν νέον θὰ ἔχη νὰ προσθήσῃ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ὁ διδάσκων.

Ἐκ τῶν τελευταίων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱερουργίαν, μερικά,

ὅπως π. χ. τὰ τῆς ἱεροτελεστίας τῶν διαφόρων μυστηρίων ἀποτελοῦν μέρος αὐτοῦ τούτου τοῦ μαθήματος τῆς ἱερᾶς Κατηχήσεως καὶ ἐπομένως θὰ γνωστοῦν εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν οἰκείων κεφαλαίων αὐτοῦ (ἰδὲ ἀνωτέρω σελίς 26). Ὑπολείπονται δὲ νὰ διδαχθοῦν ἰδιαίτερος τὰ περὶ τῆς κυρίας λειτουργίας καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἐν γένει. Λαμβάνων λοιπὸν ἀφορμὴν ὁ διδάσκων ἐκ τινος σχετικοῦ κεφαλαίου τοῦ μαθήματος τῆς ἱερᾶς Κατηχήσεως, π. χ. τοῦ περὶ προσευχῆς, λέγει κατὰ μίαν τινὰ ὠρισμένην ὥραν ἐν τῷ σχολείῳ τὰ οὐσιώδη καὶ ἀπαραίτητα περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς κυρίας λειτουργίας τῆς τελουμένης κανονικῶς καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ἐντὸς τῶν ναῶν. Κατόπιν δὲ κατὰ τὴν προσεχῆ μετὰ τὸ μάθημα τοῦτο Κυριακὴν ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς τινὰ τῶν μᾶλλον ἡσύχων καὶ ἀθορύβων ναῶν τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖ παρακολουθοῦν τὴν ἱεουργίαν ἔχοντες ἐν μέσῳ ἑαυτῶν τὸν διδάσκαλόν των, ὁ ὁποῖος δύναται εὐσχήμως καὶ χαμηλῇ τῇ φωνῇ νὰ ἐπιστᾶ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν του εἰς ἕκαστον τῶν κυρίων σημείων τῆς ὅλης λειτουργίας (π. χ. τοῦτο εἶναι τὸ ἑωθινὸν Εὐαγγέλιον—τώρα εἶναι οἱ Αἴνιοι—τώρα εἶναι ἡ μεγάλη δοξολογία, κλπ.).

Τὰ πρῶτα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχοντα, δύνανται καὶ πρέπει νὰ διδάσκονται ὅλως ἐποπτικῶς, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἐπισήμου προγράμματος. Λαμβάνων καὶ ἐνταῦθα ἀφορμὴν ὁ διδάσκων ἐκ τινος σχετικοῦ κεφαλαίου τῆς ἱερᾶς Κατηχήσεως δύναται μὲν νὰ ὁμιλήσῃ καὶ ἐντὸς τοῦ σχολείου περὶ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐν γένει, κυρίως ὁμως πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς κατάλληλον ὥραν τοὺς μαθητὰς του εἰς τινὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τόπου νὰ εἴπῃ εἰς αὐτοὺς τὰ ἀναγκαῖα περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ναοῦ, περὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ προσορισμοῦ ἐνὸς ἑκάστου τούτων, περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπαρχόντων ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐπιπλῶν καὶ τῆς χρησιμότητος τούτων, περὶ τῶν συμβολικῶν παραστάσεων εἴτε διὰ γραμμάτων εἴτε διὰ ζώων (I ἢ IHC = Ἰησοῦς, *ἀμνός* = ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, *λεθθός* = Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ), κλπ. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν λειτουργεῖ τὸ σχολεῖον, ὑπάρχει ἐκτὸς τῶν συνήθων ναῶν σχήματος βυζαντινῆς καὶ μεσαιωνικῆς τῆς ἢ νεώτερος ναὸς βυζαντινοῦ ἡνθμοῦ, πρέπει ὁ διδάσκων νὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τοῦτον τοὺς μαθητὰς καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τόπου πάλιν νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς γνωστὰς τὰς κυρίας διαφορὰς τοῦ σχήματος τῶν χριστιανικῶν ναῶν.

Ὅτῳ γινομένης τῆς διδασκαλίας τῆς λειτουργικῆς οἱ μαθηταὶ καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον των φοιτῶντες κατὰ τὰς ἐορτὰς εἰς τοὺς ναοὺς

καὶ παρακολουθοῦντες τὰς διαφόρους ἱεροτελεστίας ἐν αὐτοῖς, θὰ εὐρίσκωνται πλεόν εἰς ὅλως γνώριμον εἰς αὐτοὺς τόπον καὶ θὰ κατανοοῦν ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν λεγομένων καὶ τελουμένων κατὰ τὴν ἱερουργίαν.

8. Ἀνάγνωσις τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰς δύο τῶν μέσων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία συνίσταται εἰς ἀνάγνωσιν ἐκλεκτῶν μερῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης, τῆς πρώτης καὶ κυρίας πηγῆς τῆς πίστεως ἡμῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν μίαν τῶν γυμνασιακῶν τάξεων τούτων ὀρίζεται ἐρμηνεῖα περικοπῶν κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, εἰς δὲ τὴν ἐπομένην ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων. Τὸ ποσὸν τῆς ὕλης καὶ τὰ ἀναγνωστέα μέρη ὀρίζονται ἐμμέσως διὰ τῆς εἰς τοὺς μαθητὰς παροχῆς ὀρισμένων ἐγκεκριμένων βιβλίων πρὸς ἀνάγνωσιν περικοπῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ κειμένου. Πλὴν ἀλλ' ὅμως οὐδὲν θὰ ἐκόλυε τὸν διδάσκοντα, ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν, εἰς ἀφθονώτεραν χρῆσιν τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης νὰ προκαλῆ τοὺς μαθητὰς, προτρεπομένους νὰ προμηθεύονται, πρὸς τῷ ἐγκεκριμένῳ ἔγχειριδίῳ τῷ περιέχοντι τὰς περικοπὰς, αὐτὸ τοῦτο ὀλόκληρον τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης. Διότι ὅσον περισσότερον θὰ εἶναι τὸ ὕψ' ἐκάστης γενεᾶς μαθητῶν ἀναγινωσκόμενον ποσὸν ἐκ τῆς πρώτης τῆς Χριστιανικῆς πίστεως πηγῆς, τόσον περισσότερον θὰ ἐξοικειώνωνται οὗτοι πρὸς αὐτήν, τόσον βαθύτερον θὰ τὴν γνωρίζουν, καὶ τόσον περισσότερον κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἀποκοτῶν τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς περαιτέρω κατ' ἰδίαν ἀνάγνωσιν καὶ σπουδὴν τοῦ Εὐαγγελίου. Θὰ εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἐπιτυγχάνεται ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεῖα ἱκανοῦ μέρους τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐὰν ὁ διδάσκων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀκολουθῆ, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, τὰς κατωτέρω διαγραφόμενας ὁδηγίας, ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ καθόλου, τοῦτο· νὰ ἀποφεύγῃ δηλ. τὴν ἄκρως θεολογικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐρμηνεῖαν, νὰ περιορίζεται δὲ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἠθικὴν διασάφεισιν τοῦ ἀναγινωσκομένου, μῆτε ψιλῶς μεταδίδων τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅταν τὸ ἀναγινωσκόμενον εἶναι ἱστορικόν τι τμήμα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἢ ἐκ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων, μῆτε παρασυρόμενος εἰς θεολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἐξετάσεις τοῦ ἀναγνώστῃ, ὅταν τοῦτο εἶναι περιεχομένου καθαρῶς θρησκευτικοῦ. Ἡ διδασκαλία καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κλάδοις τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν παιδῶν, ὀφείλει ἐν παντὶ νὰ φροντίζῃ κυρίως νὰ δίδῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν «τί ἡ ἱστορία αὕτη, τί τὸ ἀναγνώστῃν τεμάχιον τοῦτο δι' ἡμᾶς σημαίνει;».

Μετά τὰ γενικά ταῦτα προβαίνομεν εἰς τὴν διαγραφὴν τῆς πορείας, τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀκολουθῆ ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ κειμένου εἰς τε τὰ καθόλου καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἐρμηνείας *περικοπῶν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων*.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἀναγνώσεως ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου μάθημα διασφείται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἔννοια τοῦ Εὐαγγελίου, λέγονται δὲ ἐν μεγάλῃ συντομίᾳ καὶ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς γνῶσιν τοῦ προσώπου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ὁποίου θὰ εἶναι ἡ ἀναγνωστέα περικοπή. Τοῦτο βεβαίως θὰ γίνεται καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν περικοπῆς εἰλημμένης ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκ τῶν πράξεων ἢ ἐξ ἐπιστολῆς ἑκάστου τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων ἐν γένει. Πρὸ πάσης δηλ. ἄλλης ἐργασίας θὰ γνωρίζεται εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἢ ἀποστόλου ἐν γένει. Μετὰ ταῦτα γίνεται ἡ ἐργασία τῆς ἀναγνώσεως τοῦ κειμένου, ἣτις προβαίνει ἐν γένει ὡς ἐξῆς ἐν τε τῷ πρώτῳ μαθήματι καὶ ἐν παντὶ τῶν ἐπομένων. Καλεῖται εἰς μαθητῆς νὰ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἀναγνωστέου τεμαχίου, ὃ δὲ διδάσκων μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷ: «περὶ τίνας λοιπὸν θὰ ἀναγνώσωμεν σήμερον ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ τοῦ Εὐαγγελίου;» Ἄφ' οὗ δὲ δοθῆ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἡ προσήκουσα ἀπόκρισις καὶ πεισθῆ ὁ διδάσκων ὅτι ὀρθῶς ἐνοήθη ἡ ἐπιγραφή, διασαφουμένη ἐν ἀνάγκῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, καλοῦνται ἔπειτα οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν ὅσα σχετικὰ πρὸς τὸ ἀναγνωστέον γινώσκουν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας ἢ ἐκ τῆς ἄλλης αὐτῶν πείρας. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὰ σχετικὰ ταῦτα πρέπει νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ πραγματικὸν μέρος μόνον, τὸ δὲ καθαρῶς θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν τὸ ἔχον σχέσιν μὲ τὴν ἀναγνωστέαν περικοπὴν νὰ μὴ θίγεται μηδαμῶς ἐν ταῦθα, ἀλλὰ νὰ ἀφήνεται διὰ τὸ στάδιον τῆς ἐμβαθύνσεως, τὸ ὁποῖον ἐπακολουθεῖ μετὰ τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν τῆς περικοπῆς. Οὕτω π.χ. ἐὰν ἡ ἀναγνωστέα περικοπή περιέχει τὴν παραβολὴν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τί λέγεται ἐν τῇ παραβολῇ ταύτῃ ὅτι ἔπραξέ ποτε υἱὸς τις πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ οὗτος πρὸς ἐκεῖνον. Ἐὰν ὅμως τὸ ἀναγνωστέον εἶναι π.χ. ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία, ἡ μᾶλλον τμήμα αὐτῆς, τότε οἱ μαθηταὶ καλοῦνται νὰ εἴπουν μόνον, πότε, ποῦ καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἔκαμεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ὁμιλίαν ταύτην, χωρὶς ποσῶς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ λεγόμενα ἐν αὐτῇ.

Μετὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην ἐργασίαν ἔρχεται ἡ κυρίως ἐρμηνεία γινομένη ὡς ἐξῆς: Ὁ διδάσκων μὲ τόνον σεμνὸν ἀναγινώσκει εὐκρινῶς καὶ κατ' ἔννοιαν τὴν περικοπὴν ἢ μέρος μόνον αὐτῆς, ἐὰν αὕτη εἶναι πολὺ ἐκτενής. Ἡ κατ' ἔννοιαν πρώτη ἀνάγνωσις αὕτη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἶναι ἀναγκαῖα, καθ' ὅσον αὕτη καὶ μόνη δύναται πολλὰ

τῆς κατανοήσεως κωλύματα νὰ ἄρη. Μετὰ τοῦτο γίνεται ἡ **γλωσσικὴ τοῦ κειμένου ἐπεξεργασία**, ἣτις πρέπει νὰ εἶναι ὅλως σύντομος καὶ ὅλως πρακτικὴ, λεγομένων κατ' αὐτὴν μόνον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατανόησιν, καὶ ἀποφευγομένης πάσης ἐξηγήσεως καθαρῶς φιλολογικῆς, ἣτις οὐδεμίαν μὲν θέσιν ἔχει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα, χρόνον δὲ θὰ ἀφήρει πολὺτιμον διὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὅσον οἶόν τε περισσοτέρας ὕλης ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ διὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν ταύτης. Γίνεται λοιπὸν ἡ γλωσσικὴ αὕτη ἐπεξεργασία ὡς ἑξῆς: Καλεῖται εἰς μαθητῆς νὰ ἀναγνώσῃ τὴν πρῶτην περίοδον τοῦ ἀναγνωσθέντος τεμαχίου, νὰ δηλώσῃ δὲ μετὰ τοῦτο αἰτός τε καὶ πᾶς ἄλλος εἰς ποίας τυχὸν λέξεις, τύπους ἢ συντάξεις προσκόπτουν. Ἐὰν οὐ δοθοῦν αἱ δέουσαι ἐξηγήσεις καὶ διασαφήσεις ὑπὸ μαθητῶν ἢ ἐν ἀνάγκῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, καλεῖται ὁ ὀρισθεὶς μαθητῆς νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἐν τῇ ἀναγνώσθεισῃ περιόδῳ λεγόμενα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν. Ἐὰν οὗτος ἔχει κάμει σφάλματα κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς περιόδου, καλοῦνται μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς οἱ ἄλλοι μαθηταὶ νὰ διορθώσουν ταῦτα. Καθ' ὅμοιον τρόπον χωρεῖ ἡ ἐργασία καὶ ἐπὶ ἐκάστης τῶν ἐπομένων περιόδων καλουμένων νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου τῶν μαθητῶν νὰ ἀναγνώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν περίοδον τὴν ἐκάστοτε ἐπομένην, μέχρις ἀποπερατώσεως τῆς γλωσσικῆς ἐρμηνείας τοῦ ὅλου τεμαχίου. Ταύτης συντελεσθείσης ἔρχεται κατόπιν ἡ **πραγματικὴ ἐπεξεργασία**, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ λέγουν ὅλως συντόμως ὅ, τι γινώσκουν, ἢ ἐν ἀγνοίᾳ μανθάνουν παρὰ τοῦ διδάσσαντος, περὶ τῶν ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι τεμαχίῳ ἀναφερομένων προσώπων, τόπων καὶ πραγμάτων ἐν γένει (π.χ. ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου περὶ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, περὶ πορφύρας, βύσσου, πυλῶνος κλπ.). Ἐπαναλαμβάνομεν ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἐργασία αὕτη πρέπει νὰ εἶναι εἰς ἄκρον σύντομος καὶ νὰ περιορίζεται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς κατανόησιν τοῦ κειμένου χάριν τῆς ὁποίας καὶ γίνεται. Ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς ἐργασίας παρέχονται ὡσαύτως καὶ αἱ τυχὸν ἀναγκαῖαι διασαφήσεις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ λεγομένων (π.χ. ἐν τῇ εἰρημένῃ παραβολῇ, ἐρωτῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τί ἐννοοῦν μὲ τὰς λέξεις «ἠὺφραίνετο λαμπρῶς», «ἠλκωμένος» κ.τ.τ.). Ἐὰν οὖν διὰ τῆς μέχρι τοῦ σημείου τούτου γενομένης ἐργασίας κατανοηθῇ ἐπαρκῶς τὸ ἀναγνωσθὲν ὑπὸ γλωσσικῆν καὶ πραγματικῆν ἐποψιν, ἔρχεται τέλος ἡ τελευταία καὶ κυριώτερα αὐτοῦ ἐπεξεργασία, ἣτοι ἡ **βαθυτέρα κατανόησις** τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῇ ἀναγνωσθείσῃ περικοπῇ. Ἐὰν αὕτη εἶναι ἱστορικῆς φύσεως ἢ παραβολῆ, ἢ βαθυτέρα αὐτῆς ἐπεξεργασία δὲν θὰ δια-

φέρῃ οὐσιωδῶς τῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας γινομένης (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 15). Τὰ ἐν τῇ περικοπῇ δηλ. μνημονεύόμενα πρόσωπα θὰ χαρακτηρίζονται συμφώνως πρὸς τὰς πράξεις καὶ βουλήσεις ἢ ἀποφάνσεις αὐτῶν, τὰς ὁποίας καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἐκτιμῆσουν ἠθικῶς, προτρεπόμενοι εἰς μίμησιν μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἀποφυγὴν δὲ τῶν κακῶν. Ἐὰν δὲ τοῦναντίον τὸ περιεχόμενον τῆς περικοπῆς ἀποτελήται ἀπλῶς ἐκ διδαγμάτων τοῦ Σωτῆρος ἢ Ἀποστόλου τινὸς (πρβλ. π.χ. τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν, ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου κ.τ.τ.), τότε ἡ βαθυτέρα ἐπεξεργασία θὰ συνίσταται πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὕψους τῶν διδαγμάτων τούτων ἀπὸ θρησκευτικῆς ἢ ἠθικῆς ἀπόψεως ἀπέναντι τῶν διδαγμάτων τῆς Π. Διαθήκης, τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἢ τῶν ἄλλων θρησκευμάτων, καθ' ὅσον ὅμως τὰ τελευταῖα διδάγματα ταῦτα ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ ἢ ἄλλοθεν ποθεν εἶναι γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς (πρβλ. π.χ. «ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη *τοῖς ἀρχαίοις*, οὐ φρονεῖσεις' ὃς δ' ἂν φρονεῖσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. *Ἐγὼ* δὲ λέγω ὑμῖν κλπ.»—«πλείστου γε δοκεῖ ἀνὴρ ἐλαίνου ἄξιος εἶναι, ὃς ἂν φθάνῃ *τοὺς μὲν πολεμίους κακῶς ποιῶν*, τοὺς δὲ φίλους εὐεργετῶν». Ξενοφ. Ἀπομν. 2, 3, 14 καὶ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου *καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρὸν σου*» καὶ «*Ἐγὼ* δὲ λέγω ὑμῖν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν κλπ.»). Οὕτω ἐξαιρῶνται αἱ θρησκευτικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι αἱ ἐν τῇ ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένη περικοπῇ περιεχόμεναι, ἐξυψοῦνται τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν φρόνημα τῶν μαθητῶν καὶ ἐμφοροῦνται οὗτοι ἐκάστοτε νέου ζήλου ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῶν θεῶν ἐντολῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ αἰεὶ πράττειν κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αἱ ἠθικαὶ αὐταὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι ἐν εἴδει ἀσκήσεως δύνανται καὶ πρόπει νὰ περιλαμβάνωνται εἰς ῥητὰ τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπομνημονεύονται ἢ ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ μνήμης, ἐὰν τυχὸν εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς προηγουμένης θρησκευτικῆς διδασκαλίας (π.χ. «Ἔστω ὁ λόγος ἡμῶν, Ναί, ναί, Οὐ, οὐ' τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἔστιν»—«Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς»). Ὡς περαιτέρω ἄσκησις ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπαναλάβουν κατ' οἶκον τὴν γενομένην μετάφρασιν καὶ τὰ κυριώτερα τῆς πραγματικῆς ἐπεξεργασίας, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον θρησκευτικὸν μάθημα καλοῦνται, προτοῦ ἐπιχειρήσουν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἄλλην περικοπὴν, νὰ δεῖξουν κατὰ πόσον ἐξετέλεσαν εὐσυνειδήτως τὴν ἀνατεθεισάν εἰς αὐτοὺς ἐργασίαν ταύτην.

Καθὼς ὑποδηλοῦται διὰ τῶν ἀνωτέρω, ἡ πᾶσα ἐργασία τῆς ἐρμηνείας τῶν περικοπῶν θὰ γίνεται κατ' ἀρχὰς κυρίως ἐν αὐτῷ τῷ σχο-

λείφ. Ἄλλὰ καθ' ὅσον θὰ προάγεται ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καθόλου γνῶσις τῶν μαθητῶν, κατὰ τοσοῦτον ἢ ἐν τῷ σχολεῖφ προπαρασκευαστικῇ τῆς κατανοήσεως τῶν ἀναγινωσκομένων περικοπῶν ἐργασία ἐκείνη δύναται καὶ πρέπει νὰ ἐλαττοῦται, νὰ ἀποτελῇ δὲ αὕτη κυρίως κατ' οἶκον ἐργασίαν τῶν μαθητῶν. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν περιορίζεται, οὐδέποτε θὰ παραλείπεται ὅλως ἢ περὶ ἧς πρόκειται ἐν τῷ σχολεῖφ προπαρασκευῇ, ἵνα εἶναι δυνατὸν οἱ μαθηταὶ εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν ὀρθότερον καὶ ταχύτερον νὰ ἐννοοῦν τὴν ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένην περικοπὴν. Ἡ ἀνάγνωσις λοιπὸν τοῦ τίτλου τῆς ἐρμηνευτέας περικοπῆς καὶ ἡ διασάφησις αὐτοῦ, ἡ ἀνάμνησις τῶν ἱστορικῶν καὶ πραγματικῶν ἐν γένει γνώσεων τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ ἄρσις τῶν γλωσσικῶν δυσχερειῶν πρέπει πάντοτε νὰ γίνεται ἐν τῷ σχολεῖφ, προτοῦ οἱ μαθηταὶ ἐπιχειρήσουν κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ διδάσκοντος νὰ ἀναγνώσουν τὴν περικοπὴν κατ' οἶκον. Ὅσάκις λοιπὸν ὁ διδάσκων θὰ ἀναθέτῃ εἰς τοὺς μαθητάς, αὐτοὶ μόνου τῶν κατ' οἶκον νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν ἐξήγησιν περικοπῆς τινος καὶ νὰ εἴπουν αὐτὴν κατὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα εἰς αὐτόν, θὰ ζητῇ πρῶτον ἐν αὐτῷ τῷ σχολεῖφ νὰ ἀναγνώσουν τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς καὶ νὰ δεῖξουν ὅτι ἐννοοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς, ἔπειτα δὲ θὰ καλῇ αὐτοὺς νὰ εἴπουν ἐν συντομίᾳ πᾶν τὸ σχετικὸν τὸ πραγματικῆς φύσεως ὃν καὶ τέλος θὰ λέγῃ εἰς αὐτοὺς, τίνων κατὰ τὴν γνώμην του λέξεων ἢ συντάξεων τὴν σημασίαν ἐκείνοι ἀγνοοῦν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν αὐταὶ εἰς τὴν νέαν (π. χ. ἐν τῇ «παραβολῇ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος» τῶν λέξεων· ὄψια, γογγύζω, κλητός, δηναρίον κλπ., τῶν συντάξεων· ἐξῆλθε μισθώσασθαι, συμφωνήσας ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν—καὶ κατοπύρω—δηναρίου συνεφώνησάς μοι, κλπ.).

Ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν τοῦ γυμνασίου τάξιν ἡ ἐρμηνεῖα περικοπῶν ἐκ τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων θὰ ἀκολουθῇ τὴν ἀνωτέρω διαγραφείσαν πορείαν τῆς ἐρμηνείας περικοπῶν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, πρόδηλον. Ἰδιαιτέρως δὲ τοῦτο μόνον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι δηλ. προκειμένου περὶ ἐρμηνείας ἐν τῇ τάξει ταύτῃ περικοπῶν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἢ ἄλλου τινὸς τῶν Ἀποστόλων, ἀνάγκη εἶναι τὰς μᾶλλον ἀφηρημένας ἐν αὐταῖς ἀναπτύξεις θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν νὰ αἰσθητοποιῇ καὶ ζωοποιῇ ὁ διδάσκων δι' ἱκανῶν συγκεκριμένων παραδειγμάτων λαμβανομένων μάλιστα μὲν ἐκ τῆς γνωστῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας καὶ τῶν ἐν τῇ προηγουμένη τάξει ἀναγνωσθειῶν περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου, οὐχ ἦττον ὅμως καὶ ἐκ τῆς θύραθεν ἱστορίας καὶ τῆς καθόλου ἐμπειρίας τῶν μαθητῶν. Ἄλλως, ἐὰν ἡ ἐρμηνεῖα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀφη-

ρημένων ἀναπτύξουν γίνεται δι' ἄλλων ἀφηρημένων ὡσαύτως ἀναπτύξουν, οἱ μαθηταὶ ὅλως ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμένας ἐννοίας ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων θὰ ἀποκομίζου.

Περατοῦντες νῦν τὸν περὶ τῆς ἐρμηνείας περικοπῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης λόγον τοῦτο ἔχομεν τελευταῖον νὰ προσθέσωμεν, ἀφορῶν εἰς τὴν ἐν γένει σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν, καθ' ἣν πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν. Συμφώνως τὸ μὲν πρὸς τὴν διδασκτικὴν ἀρχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ χωρῆ ἀπὸ τῶν γνωστοτέρων καὶ εὐκολωτέρων πρὸς τὰ ἀγνωστότερα καὶ δυσκολώτερα, τὸ δὲ πρὸς τὸ ψυχολογικὸν διδάγμα, καθ' ὃ τόσον μεγαλύτερον τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τινος, ὅσον στενωτέρα ἡ σύνδεσις του πρὸς ἄλλους ἀπασχολοῦντας τὸ ἄτομον κύκλους παραστάσεων, συμφώνως πρὸς ταῦτα, λέγομεν, ἡ ἐρμηνεία τῶν περικοπῶν δὲν πρέπει νὰ γίνεται καθ' ἣν ἤθελε τύχει τάξιν καὶ σειρὰν, οὐδὲ καθ' ἣν αὐτὸ τὸ ἐγκεκριμένον ἐγχειρίδιον ἤθελε παρέχει. Ἐν τῇ κατωτέρᾳ τῶν δύο μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων ὀρθὸν εἶναι νὰ προηγήται ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἱστορικοῦ περιεχομένου περικοπῶν, νὰ ἔπεται ἡ τῶν παραβολῶν καὶ μετὰ ταύτην νὰ ἔρχεται ἡ τῶν ἄλλων (τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας, παραγγελιῶν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς ἀποστόλους κλπ.). Ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει πρῶτον πρέπει νὰ ἀναγινώσκονται αἱ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων περικοπαὶ καὶ ἔπειτα αἱ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν. Ἡ σειρὰ ὅμως αὕτη δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ παραβαίνεται, ὅταν πρόκειται περὶ περικοπῶν ἀναγινωσκομένων κατὰ Κυριακὴν τινὰ ἢ ἑορτὴν ἐν γένει ἐπ' ἐκκλησίας. Τότε, μεγαλύτερον θὰ εἶναι τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, ἐὰν ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῆς γίνῃ κατὰ τὰ ἀμέσως πρὸ τῆς Κυριακῆς ἢ τῆς ἑορτῆς προηγούμενα θρησκευτικὰ μαθήματα, καθισταμένου, ἐννοεῖται, εἰς τοὺς μαθητὰς γνωστοῦ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται περικοπὴ ἢ μέρος αὐτῆς θὰ ἀναγνωσθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν ἢ ἑορτὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

9. Χριστιανικὴ ἠθικὴ.—Ἀφ' οὗ ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν ἠθικῶν ἀληθειῶν, πρῶτον ὅτι κατὰ τὴν βάσιν ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος αὐτῆς δὲν θὰ εἶναι διάφορος τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Κατηχέσεως, ἥτις, ὡς εἶδομεν, εἶναι ὡσαύτως ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν ἀληθειῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ θρησκείας καθόλου. Φανερὸν λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἠθικῆς ἰσχύουν ἐν γένει ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Κατηχέσεως, τῆς ὁποίας μάλιστα, ὡς εἶδομεν ἐκεῖ, τὸ τρίτον μέρος, τὸ ἠθικόν, αὐτὰς ταύτας τὰς ἠθικὰς ἀληθείας ἀναπτύσσει, μὲ τὴν διαφο-

ρὸν μόνον οὐ ἐν αὐτῷ ὅλως συντόμως καὶ ὅλως στοιχειωδῶς γίνεται ἢ ἀνάπτυξις αὐτῆ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἠθικὴ δύναται συστηματικώτερον πῶς νὰ ἀναπτύσσεται ἅτε διδασκομένη ἐν μιᾷ τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, τῆς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ὠριμώτεροι τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν διάνοιαν εἶναι ἢ οἱ τῆς τάξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ διδάσκεται ἡ Κατήχησις, ἀλλ' οὐχ ἤττον δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀποβάλλῃ καὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἡ διδασκαλία τῆς Ἠθικῆς ὅλως τὴν πρακτικώτεραν πῶς χροιάν αὐτῆς καὶ νὰ γίνεται τελείως ἐπιστημονικὴ καὶ ἀκραιφνῶς θεολογικὴ. Τοῦτο οὐδαμῶς θὰ συνεβάλλετο καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸν διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐν γένει διδασκαλίας ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, τὴν χριστιανικὴν καὶ ἠθικὴν δηλονότι διάπλυσιν τῶν μαθητευόντων. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ διδασκαλία δὲν θὰ συνίσταται ἀπλῶς εἰς τὴν παροχὴν γενικῶν καὶ ἀφηρημένων ἠθικῶν κανόνων, οὐδὲ θὰ ἀφορμᾶται ἀπ' αὐτῶν. Τὰ συγκεκριμένα παραδείγματα, λαμβανόμενα εἴτε ἐκ τῆς Ἱστορίας καθόλου, εἴτε ἐκ τῶν ἀναγνωσθεισῶν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι παρικοπῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἐν γένει πείρας τῶν μαθητῶν, θὰ ἀποτελοῦν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀφετηρίαν τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν βάσιν αὐτῆς. Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι, ἐπειδὴ, ὡς ἐλέχθη, οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ διδάσκεται ἡ Ἠθικὴ, εἶναι καθόλου ὠριμώτεροι τὴν διάνοιαν, ἔχουν δὲ ἤδη ἐπὶ πλεόν ἀναγνώσει εἰς τὰς κατωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις ἱκανὸν μέρος τῆς Κ. Διαθήκης, θὰ δύνανται ἐκάστοτε ἀφθονώτερα καὶ σαφέστερα παραδείγματα νὰ προσάγουν, καὶ ἐπομένως σαφεστέραν καὶ καθαρωτέραν ἐννοίαν τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν ἐν ἑαυτοῖς νὰ σχηματίζουν ἢ ὅτε ἦσαν μαθηταὶ τῆς τάξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδιδάχθησαν τὴν ἱερὰν Κατήχησιν. Αὐτονόητον ἐπίσης ὅτι τὴν τοιαύτην τῆς διδασκαλίας πορείαν ἐπιβάλλει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, καὶ ἡ διδακτικὴ ἀρχὴ τῆς συγκεντρώσεως, ἥτις ἐν τῷ προκειμένῳ ἐπιτυγχάνεται οὕτω διὰ τῆς συνδέσεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἠθικῆς πρὸς τὴν γενομένην ἤδη πρότερον διδασκαλίαν ἄλλων κλάδων τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. Ἐνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου δὲν θὰ παραλείπῃ ὁ διδάσκων νὰ ἀνακαλῇ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἠθικῆς τὰ ἐκ τῆς προηγηθείσης θρησκευτικῆς καθόλου διδασκαλίας γνωστά ῥητὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐν τοῖς ὁποίοις συνοψίζεται ἠθικὸν τι ἢ καθόλου θρησκευτικὸν δίδαγμα ὑπὸ τύπον ἐντολῆς τοῦ δεκαλόγου ἢ αἰτήματος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἢ ἄρθρου τοῦ συμβόλου ἢ ἠθικῆς ἐν γένει παραινήσεως. Πάντοτε τὰ πρὸς τὸ ἐκάστοτε διδασκόμενον κεφάλαιον τῆς Ἠθικῆς σχετικὰ ταῦτα ῥητὰ πρέπει νὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ ἀπὸ στόματος νὰ λέγουν ἢ καὶ νῦν νὰ ἀπομνημονεύουν.

Εἰς τὴν σαφεστέραν κατανόησιν τοῦ μαθήματος τῆς Ἠθικῆς οὐχί

ὀλίγον θὰ συντελῆ βεβαίως καὶ ἡ διασάφησις καὶ διαλεύκανσις τῆς ἐν-
 νοίας τῶν ὄρων, τῶν ὁποίων γίνεται χρῆσις ἐν ἐκάστῳ μαθήματι αὐ-
 τῆς, οὐ μόνον δὲ σχετικῶς μὲ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ μὲ πᾶν ἄλλο μά-
 θημα, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται χρῆσις τῶν αὐτῶν τούτων ὄρων. Αἱ λέξεις
ἠθος, ἔθος, νόμος, συνείδησις, καθῆκον, δικαίωμα κ.λπ. πρόπει
 νὰ ζωοποιοῦνται καὶ αἰσθητοποιοῦνται διὰ τε συντόμου λεκτικῆς ἐρμη-
 νεύας καὶ διὰ πραγματικῆς, νὰ καθίσταται δὲ φανερά ἢ ἐν μέρει μὲν
 ὁμοιότης ἐν μέρει δὲ διαφορὰ τῆς σημασίας αὐτῶν χρησιμοποιουμέ-
 νων ἐν τῷ μαθήματι τῆς Ἠθικῆς ἀφ' ἐνός καὶ ἐν ἄλλοις μαθήμασιν
 ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ὄρων τούτων διαλευκαίνε-
 ται ἐπαρκῶς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συγκεντρώσεως ἐν μεγαλυτέρα κλίμακι
 ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Κατὰ ταῦτα προκειμένου π. χ. νὰ δι-
 δαχθῆ τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ «τίς εἶναι ὁ ἕψιστος ἠθικὸς νόμος», ἐρω-
 τῶνται οἱ μαθηταί, ἐν τίνι ἄλλῳ μαθήματι εἶδον νὰ γίνεται χρῆσις τῆς
 λέξεως **νόμος**. Ἀφ' οὗ δὲ οὗτοι εἶπον ὅτι τὸν ὄρον τοῦτον εἶδον ἐν
 τῇ Ἱστορίᾳ (νόμοι τοῦ Δυκούργου, τοῦ Σόλωνος), ἐν τῇ φυσικῇ (π. χ.
 νόμος τῆς βαρῦτητος, τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων κλπ), τότε καθίστα-
 ται εἰς αὐτοὺς φανερόν, πῶς νοεῖται ὁ ὄρος ἐν τοῖς Φυσικοῖς («σχέ-
 σις σταθερὰ καὶ γενικὴ»), πῶς ἐν τῇ πολιτικῇ Ἱστορίᾳ καὶ πῶς τέλος
 ἐν τῇ Ἠθικῇ. Ὁμοίως προκειμένου νὰ διδασθῆ τὸ κεφάλαιον «τί εἶ-
 ναι συνείδησις», καλοῦνται οἱ μαθηταί νὰ εἶπον, πῶς ἔμαθον νὰ
 ὀρίζουν τὴν συνείδησίν ἐν τῷ μαθήματι τῆς ψυχολογίας καὶ πῶς πρό-
 πει νὰ νοοῦν τὸν αὐτὸν ὄρον ἐν τῇ Ἠθικῇ, κ.ὀ.κ. Ὅπως δὲ ἐν τῷ μα-
 θήματι τῆς Κατηχίσεως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐν εἰδει ἀσκήσεως πρὸς τοῖς
 ἄλλοις καλοῦνται οἱ μαθηταί νὰ εἶπον, πόσα τινὰ ζητήματα ἔχουν νὰ
 ἐνθυμοῦνται σχετικὰ μὲ τὸ διδασθὲν μάθημα, τὰς δὲ ἐν αὐτῷ τυχόν
 γενομένας διαιρέσεις νὰ κάμουν θέτοντες τὴν ἀπαιτουμένην λογικὴν
 βάσιν τῆς διαιρέσεως. Οὕτω π.χ. διδασθέντος τοῦ κεφαλαίου τῆς Ἠθι-
 κῆς «τί εἶναι συνείδησις» καλοῦνται οἱ μαθηταί διὰ καταλλήλων ἐρω-
 τήσεων νὰ εἶπον ὅτι σχετικῶς μὲ τὸ διδασθὲν μάθημα ἔχουν νὰ ἐνθυ-
 μοῦνται τὰ ἑξῆς ζητήματα: α') Τί εἶναι συνείδησις κατὰ τὴν Ἠθικὴν, β')
 τὴν διαίρεσιν τῆς συνειδήσεως, γ') τὰ εἶδη τῆς συνειδήσεως, δ') τὴν
 διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν συνείδησιν καὶ ε') πῶς δύναται νὰ
 καλλιεργῆται ἡ καθαρότης τῆς συνειδήσεως. Καταλλήλως δὲ ἐρωτώμε-
 νοι θὰ εἶπον καὶ ὅτι τὴν διαίρεσιν τῆς συνειδήσεως κάμνομεν λαμβά-
 νοντες ὑπ' ὄψιν **τὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἐνέργειαν αὐτῆς σχετικῶς μὲ τὸν**
χρόνον τῆς πράξεως. (1 προηγουμένη, 2 ἐπομένη. Ἡ προηγουμένη =
 προτρεπτικὴ ἢ ἀποτρεπτικὴ, ἡ ἐπομένη = ἐπιδοκιμάζουσα, δηλ. ἠθικὴ
 ἱκανοποίησις, ψυχικὴ γαλήνη, εὐάρεστα συναισθήματα, ἀληθῆς εὐτυχία

τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀποδοκιμάζουσα, δηλ. τύφως συνειδήσεως, δυσάρεστα συναισθήματα, ἀληθῆς δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου). Καταλλήλως ὡσαύτως ἐρωτώμενοι θὰ εἶπουν ὅτι τὴν διαίρεσιν τῆς συνειδήσεως εἰς εἶδη κάμνομεν κατὰ τὸ ποῖον αὐτῆς (1 ὑγιῆς ἢ εὐλαβῆς συνειδήσις, 2 νοσοῦσα ἢ κακῆ συνειδήσις. Ὑποδιαίρεσις τῆς δευτέρας εἰς α') εὐρεῖαν, β' ἐλαστικὴν, γ') περιδεῆ δ') φαρισαϊκὴν καὶ ε') πλανωμένην κ. ὁ. κ.). Τὴν δὲ κατὰ λογικὴν τινα βᾶσιν διαίρεσιν, μὴ ὑποδηλούμενην ἢ ὅλως μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ, πρέπει πάντοτε νὰ ζητῆ ὁ διδάσκων, ἵνα οὕτω διευκολύνῃ μὲν τὴν ταχύτεραν ἀπομνημόνευσιν τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου, καθιστᾷ δὲ ἀσφαλεστέραν τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον διατήρησιν αὐτοῦ ἐν τῇ μνήμῃ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ κριτικῶς μανθάνειν καὶ ἐν τούτῳ. Ἐν τῇ σειρᾷ δὲ τῆς διαίρεσεως καὶ ὑποδιαίρεσεως δὲν εἶναι ὑπόχρεος νὰ τηρῆ πάντοτε ὁ διδάσκων τὴν σειρᾶν, τὴν ὁποῖαν τὸ διδακτικὸν βιβλίον παρέχει, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀκολουθῆ ἄλλην, ἥτις θὰ ἦτο ἀπλουστέρα καὶ πρακτικότερα. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ περὶ καθηκόντων κεφαλαίου πρακτικώτερον εἶναι, νομίζομεν, ἢ διαίρεσις τῶν καθηκόντων εἰς εἶδη νὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἐξῆς σειρᾶν : 1. Κατὰ τὸ πρὸς ὃ ἀποβλέπον (α' πρὸς ἑαυτόν, β' πρὸς τὸν πλησίον καὶ γ' πρὸς τὸν Θεόν), 2. Κατὰ τὴν μορφήν τῆς διατυπώσεως καὶ κατὰ τὸν ἐπιδικώμενον σκοπὸν (α' ἀπαγορευτικὰ ἢ δικαιουσύνῃς, π. χ. μὴ κλέψῃς κλπ, β' ἐπιτακτικὰ ἢ φιλανθρωπίας, π. χ. ἐλέει τοὺς πτωχοὺς κλπ.), 3 ὡς πρὸς τὸ πλάτος, ἥτοι ὡς πρὸς τοὺς ὑποχρεοῦς εἰς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν, (α' γενικὰ ἢ ἀπόλυτα, π. χ. σέβου τὸν Θεόν, κλπ., β' μερικὰ ἢ σχετικὰ π. χ. τὰ καθήκοντα μέλους τινὸς ἐνὸς συλλόγου πρὸς τὸν σύλλογον τοῦτον), 4 κατὰ τὴν ἀξίαν, (α' ἀνώτερα ἢ σπουδαιότερα, β' κατώτερα ἢ ἥττον σπουδαῖα). Καθ' ὅμοιον τρόπον γίνεται ἢ ὑποδιαίρεσις, ἔνθα αὕτη εἶναι ἀναγκαῖα, π. χ. τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ὑποδιαίρουνται εἰς καθήκοντα α' πρὸς ἄτομα καθ' ἑν (πρὸς τὸν Α ἄνθρωπον, οἰκεῖον, φίλον, ἑταῖρον κλπ.) καὶ β' πρὸς ὀμάδας (οἰκογένειαν, σύλλογον, κοινωνίαν, πατρίδα, ἀνθρωπότητα, κλπ.). Ὅμοιως λογικῶς καθορίζεται, πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ ἀξία ἢ ἡ σπουδαιότης τῶν καθηκόντων (Α' ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων, εἰς ἃ ἀναφέρονται, π. χ. πρὸς ἕν ἄτομον καὶ πρὸς πολλὰ, Β' ἐκ τῶν περιστάσεων ἢ συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται ὁ εἰς ὃν ἀναφέρεται τὸ καθήκον, π. χ. συνδρομὴ πρὸς κινδυνεύοντα καὶ πρὸς ἄνθρωπον ἐκτὸς κινδύνου ὄντα, Γ' ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ εἰς ὃ ἀποβλέπει τὸ καθήκον, π. χ. Θεὸς—ἄνθρωπος, συγγενῆς—ξένος, ζωὴ—περιουσία, κλπ.). Εὐνόητον τέλος ὅτι καλὸν εἶναι ἐν ἰδίῳ τετραδίῳ, προωρισμένῳ διὰ τὸ μάθημα τῆς Ἠθικῆς, νὰ κρατοῦν οἱ μαθηταὶ συντόμους σημειώσεις ἀκολουθούσας

τὴν προδιαγραφεῖσαν τάξιν καὶ σειράν. Παράδειγμα τούτου ἔστω καὶ τὸ ἑξῆς : (περὶ δικαιωμάτων).

1. Ὁρισμός. (Δικαίωμα εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀπορρέουσα ἀξίωσις παντὸς ἀνθρώπου τοῦ νὰ πράττουν οἱ ἄλλοι τι πρὸς αὐτόν).

2. Διαιρέσεις τῶν δικαιωμάτων.

α') Κατὰ τὸ εἶς ὃ ἀναφέρονται. (1, *προσωπικά* π. χ. ἐπὶ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς ἐλευθερίας. 2. *πραγματικά*, π. χ. ἐπὶ τῆς περιουσίας).

β') Κατὰ τὴν ἰσχύιν, ἤτοι κατὰ τὸ ποσὸν τῆς παρεχομένης ἐξουσίας, καὶ κατὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. (1, *ἰσχυρὰ καὶ ὀρισιμένα*, ἤτοι διαγραφόμενα ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου καὶ ἐκβιαζόμενα ὑπ' αὐτοῦ, π. χ. ἐπὶ τῆς περιουσίας. 2. *ἀσθενῆ καὶ ἀόριστα*, ἤτοι μὴ διαγραφόμενα ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, π. χ. τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μᾶς βοηθοῦν οἱ ἄλλοι, ὅταν ἔχωμεν ἀνάγκην τινά).

γ') Κατὰ τὴν ἀρχήν, ἤτοι τὴν προέλευσιν αὐτῶν. (1. *φυσικά ἢ ἀπόλυτα*, π. χ. ἐπὶ τῆς ζωῆς, ἐλευθερίας, κλπ. Ταῦτα εἶναι *γενικά*. 2. *ἐπίκτητα ἢ σχετικὰ*, π. χ. ἐπὶ τοῦ κέρδους ἐταιρείας τινός, ἧς μετέχει τις. Ταῦτα εἶναι *μερικά*).

3. Σύγκρισις καὶ ἀντιστοιχία τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν δικαιωμάτων πρὸς τὰ διάφορα εἶδη τῶν καθηκόντων.

10. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.—Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἤτοι τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐκ πρώτης μὲν ὄψεως φυσικὸν ἤθελε θεωρηθῆ ὅτι πρέπει νὰ ἀκολουθῆ εὐθὺς μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, τῆς ὁποίας συνέχεια εἶναι. Ὁρθῶς ὅμως ὀρίζεται τὸ μάθημα ταύτης νὰ γίνεται ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει τοῦ γυμνασίου μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἤδη πάσης τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου μαθήματος, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων, εἶναι μὲν βεβαίως ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ καθόλου διάπλασις τῶν παιδευόμενων διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς βουλήσεώς των, ἐνισχύσεως ἀρουμένης ἐκ τοῦ βίου τῶν ἡρώων κατὰ τὴν πίστιν καὶ τῶν μαρτύρων μάλιστα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἡ κατανόησις τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως ταύτης καθόλου δὲν δύναται νὰ εἶναι βαθεῖα καὶ πλήρης ἄνευ τῆς βαθείας καὶ πλήρους πὼς γνώσεως τῆς πολιτικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἐν γένει. Διὰτὶ σήμερον τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα παρουσιάζεται δογματικῶς ἢ διοικητικῶς οὕτω διηρημένον, διὰτὶ ἡμεῖς μὲν ὀρθόδοξοι, ἐκείνοι δὲ καθολικοὶ ἢ διαμαρτυρόμενοι καλοῦνται, διὰτὶ παρὰ τοῖς μὲν οὕτω παρὰ τοῖς δὲ ἄλλως τὰ τῆς λατρείας τελοῦνται, διὰτὶ οἱ μὲν τῶν χριστιανῶν εἰς ταῦτα, οἱ δὲ εἰς

ἐκεῖνα μᾶλλον προσέχουν, πῶς ἐξειλίχθησαν καὶ προήχθησαν τὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, λατρείας, ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ τέχνης καθόλου, πάντα ταῦτα δὲν δύνανται βεβαίως προσηκόντως νὰ νοηθοῦν, ἐὰν μὴ οἱ διδασκόμενοι καὶ διάνοιαν ὀριμωτέραν ἔχουν καὶ τὴν ἀπαιτουμένην ἐν γένει θρησκευτικὴν καὶ ἱστορικὴν προπαιδείαν.

Τὸ ποσὸν τῆς ὕλης τοῦ μαθήματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ τὰ τῆς διατάξεως ταύτης καθορίζονται συνήθως ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου προογράμματος. Εὐνόητον ὅμως ὅτι, ὅπως ἐν παντὶ ἄλλῳ μαθήματι, οὕτω καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ, οὐχὶ ἀναγκαῖον οὐδὲ ὀρθὸν εἶναι ὁ διδάσκων πιστῶς καὶ τυφλῶς ν' ἀκολουθῇ τὸ βιβλίον. Γνώσεις ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, αἱ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν κυρίως τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος θεολογοῦντα, δύνανται καὶ πρέπει νὰ παραλείπονται κατὰ τὴν πρὸς μαθητὰς γυμνασίων διδασκαλίαν ταύτης. Ἡ ἐκ τῆς παραλείψεως τούτων ζημία θὰ εἶναι μηδαμινὴ ἢ ἐλαχίστη, τοῦναντίον δὲ πολλὴ ἢ ὀφέλεια ἢ ἐκ τοῦ χρόνου, ὅστις κερδίζομενος ἐκ τῆς μὴ διδασκαλίας αὐτῶν θὰ δύναται νὰ διατίθεται διὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συμβάλλονται εἰς τὴν κυρίως θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν παιδευομένων νέων, καὶ τὰ ὁποῖα πρέπει καὶ νὰ ἐξαίρωνται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Κατὰ ταῦτα ἡ λεπτομερεστέρα καὶ ἐκτενεστέρα πῶς διδασκαλία τῶν ἀφορώντων π. χ. εἰς τοὺς ἀποστολικούς πατέρας, τοὺς ἀπολογητὰς, Ἀλεξανδρινοὺς θεολόγους καὶ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς δὲν θὰ εἶχε τόπον ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἀρμόζουσα κυρίως εἰς παρὰδοξιν πρὸς φοιτητὰς τῆς Θεολογίας ἀπὸ πανεπιστημιακῆς ἕδρας ἢ πρὸς μαθητὰς ἱερατικῶν σχολείων. Τῶν κεφαλαίων τούτων, προκειμένου περὶ μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τοῦ γυμνασίου τάξεως, ἀρκετὸν καὶ ὀφέλιμον θὰ εἶναι ἡ διδασκαλία νὰ περιορισθῇ περὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων προσώπων (Ἰουστίνος, Ὀριγένης, Τερτυλλιανός, Ἀθασάσιος, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Χρυσόστομος, Ἀμβρόσιος, Ἀύγουστίνος, Ἰερώνυμος), τῶν ὁποίων νὰ ἐξαίρεται μὲν καὶ ἡ ἄλλη χριστιανικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ δρᾶσις, πρὸ πάντων ὅμως ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς καὶ τὸ ψυχικὸν αὐτῶν σθένος, ἵνα οὕτω προβάλλονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν μαθητῶν πρὸς μίμησιν παραδείγματα τῆς ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ πρότυπα χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ μεγίστων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ καθόλου τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἡ δὲ πορεία τῆς διδασκαλίας τῶν καθ' ἕκαστον αὐτῆς κεφαλαίων δὲν θὰ διαφέρει βεβαίως οὐσιωδῶς τῆς διαγραφείσης διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, καθὼς καὶ τῆς ἄλλης ἐν γένει Ἱστορίας. Μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκο-

ποῦ, ἦτοι μετὰ τὴν προδήλωσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ διδακτέου κεφαλαίου, θὰ ἀκολουθῆ ἡ ἀναγκαία προπαρασκευὴ συνισταμένη εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀνάμνησιν ἢ παροχὴν ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος ἐκείνων, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ διδαχθησομένου. Ταῦτα θὰ εἶναι συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νέου μαθήματος τοιαύτης ἢ τοιαύτης φύσεως, γεωγραφικὰ δηλ., ἱστορικά, θρησκευτικὰ (δογματικὰ ἢ ἠθικὰ), νόμιμα τῆς λατρείας, κλπ. κλπ. Τούτων πάντων πρέπει νὰ προηγοῦνται ἐν τῇ προπαρασκευῇ τὰ γεωγραφικὰ, νὰ ἔπωνται δὲ τὰ ἄλλα, τὰ ὅποια θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναμνησθῶσιν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, ἐκ τῆς Κατηχήσεως, ἐκ τῆς γενομένης ἐρμηνείας περικοπῶν τῆς Κ. Διαθήκης, ἐκ τῆς πολιτικῆς Ἱστορίας καὶ ἐκ τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἄλλης αὐτῶν πείρας. **Οὕτω π. χ. ἐὰν πρόκειται νὰ διδαχθῆ τὸ κεφ.** «Πῶς ἰδρῦθη διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἐκκλησία κλπ.», ἐν τῷ σταδίῳ τῆς προπαρασκευῆς πρῶτον θὰ ζητήσῃ ὁ διδάσκων παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ ὀρίσῃσιν τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ῥώμης, Γαλιλαίας, Παλαιστίνης, Συρίας, Ἀντιοχείας κλπ., μετὰ δὲ τοῦτο θὰ προβῆ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν ἐνὸς ἐκάστου τῶν μερῶν τοῦ κεφαλαίου κάμων ἐκάστοτε τὴν δέουσαν μερικὴν προπαρασκευήν, ἣτις ἐνταῦθα θὰ ὀρμάται κυρίως ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας καὶ τῆς γενομένης ἐρμηνείας περικοπῶν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅπως δὲ εἶπομεν ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει πραγματευόμενοι τὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, οὕτω λέγομεν καὶ ἐνταῦθα ὅτι ὁ διδάσκων οὔτε θὰ σπεύδῃ αὐτὸς νὰ λέγῃ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια δύνανται μόνοι των νὰ λέγουν οἱ μαθηταί, γινώσκοντες ταῦτα ἐκ τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας, οὔτε ὁμως θὰ ἀφήνῃ αὐτοὺς νὰ ἀναμνησκονται ταῦτα καθ' ἣν ἠθελε τύχει τάξιν καὶ σειράν. Προβάλλων αὐτὸς τὰ ζητήματα κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν θὰ ἀναγκάξῃ καὶ τοὺς μαθητὰς κατὰ ταύτην νὰ ἀνακαλοῦν τὰ πράγματα εἰς τὴν μνήμην των καὶ νὰ δίδουν τὰς ἀπαντήσεις. Οὕτω ἐν τῷ προκειμένῳ κεφαλαίῳ μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ («Σήμερον θὰ μάθωμεν πῶς ἰδρῦθη καὶ πῶς διεδόθη τὸ πρῶτον ἢ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία») καὶ μετὰ τὸν γεωγραφικὸν καθορισμὸν τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων, αἰτινες μνημονεύονται ἐν αὐτῷ, αἱ ἐρωτήσεις θὰ γίνων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν. «Τίς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας; Ποῖον ἔτος θεωρεῖται ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Πῶς ἐγεννήθη κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν; Ποῦ ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ὡς διδάσκαλος τῆς νέας θρησκείας; Τίνες οἱ πρῶτοι μαθηταὶ του; Τίνα πράγματα εἴλκνον τὰ πλήθη πρὸς αὐτόν! (εὐποιαί, θαύματα, διδασκαλία!) Τίς ἡ διδασκαλία αὐτοῦ; (περὶ Θεοῦ, λατρείας, προσευχῆς,

σχέσεως πρὸς τὸν πλησίον, περὶ σωτηρίας ψυχικῆς). Πῶς δύναται λοιπὸν κατὰ ταῦτα ἐν συντόμῳ νὰ ὀρισθῆ ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ; («Παγκόσμιος, μονοθεϊστικὴ θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης»). Τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ ποῖον εἶναι τὸ πρότυπον; (Αὐτὸς ὁ Χριστός, διότι...). Ποῖα ἀποτελέσματα ἐπέφερον ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὸν τοῦτον; (διωγμός, σταυρικὸς θάνατος, ἀνάστασις). Μετὰ τὴν ἀνάστασιν τίνες κατὰ πρόωτον εἰργάσθησαν πρὸς διάδοσιν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως; Ἐκτὸς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, τίς μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν πρώτην ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ; Τί γνωρίζεται περὶ τῆς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν προσελεύσεως τοῦ Παύλου καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ; (Εἰς τὰς ἑλλιπεῖς πως ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν τὰς ἀφορώσας εἰς τὰς τελευταίας ἐρωτήσεις ὁ διδάσκων προσθέτει ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα περὶ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ θανάτου ἐνὸς ἐκάστου τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Παύλου, ἐφ' ὅσον δὲν γινώσκουν ταῦτα οἱ μαθηταί).

Ἐὰν δὲ τὸ διδακτέον εἶναι π. χ. τὸ κεφ. «Τίνες οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί;», μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν γεωγραφικὴν προπαρασκευὴν ὁ διδάσκων χωρεῖ εἰς τὴν ἄλλην διδασκαλίαν ὀρμώμενος ἐνταῦθα κυρίως ἐκ τῆς πολιτικῆς Ἱστορίας. Ἐρωτᾷ δηλ. τοὺς μαθητὰς, εἰς ποῖον μάθημα εἶδον νὰ γίνεται λόγος περὶ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν, ἀφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταί εἶπον ὅτι περὶ τούτου ἔμαθον, ὅτε ἐδιδάχθησαν τὰ περὶ τοῦ Νέρωνος, προκαλεῖ ἔπειτα αὐτοὺς νὰ εἶπουν, τί λέγεται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ὅτι ἔπαθον οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος τούτου, συμπληροῖ δὲ ὅσα τυχὸν δὲν ἐνθυμοῦνται ἐκεῖνοι. Μετὰ ταῦτα προκαλεῖ μὲν καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ εἶπουν, ἐὰν γνωρίζουν, πότε ἄλλοτε ἐγένοντο διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν, κυρίως ὅμως παρέχει αὐτὸς τὰ ἀγνωστότερα πῶς ἐκ τῆς ἄλλης Ἱστορίας γεγονότα τῶν ἐπὶ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων αυτοκρατόρων γενομένων διωγμῶν. Ἐπειτα προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἶπουν, καθ' ὅσον γινώσκουν, ἢ ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς λέγει τὰ αἷτια τῶν διωγμῶν, τὴν στάσιν τῶν Χριστιανῶν κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν διὰ τὴν τύχην τοῦ Χριστιανισμοῦ καθόλου.

Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ διδαχθῆ π. χ. τὸ κεφ. «Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία», μετὰ τὴν ἀναγκαίαν γεωγραφικὴν προπαρασκευὴν ὁ διδάσκων θὰ ὀρμηθῆ εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐκ τῆς γνωστῆς ἤδη Κατηχήσεως καλῶν τοὺς μαθητὰς νὰ ἀναμνησθῶσι, ποῦ ἐν συντόμῳ περιέχεται ἡ ὀρθόδοξος χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ τίς αὐτή. Ἐφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταί εἶπον ὅτι περιέχεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον καὶ λέγουν ἀπὸ μνήμης, καλεῖ μὲν ὁ διδάσκων αὐ-

τοὺς νὰ εἶπουν, τί ἐν αὐτῷ δογματίζεται περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγει δὲ τί αἰρετικῶς ἐδίδασκεν ὁ Ἄρειος, ὁ Νεστόριος καὶ ὁ Εὐτυχῆς περὶ αὐτοῦ, ὡσαύτως τί μὲν ἐν τῷ συμβόλῳ διδάσκεται περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τί δὲ αἰρετικῶς ἐπρόσβευεν ὁ Μακεδόνιος περὶ τούτου καὶ ὁ Πελάγιος περὶ τῆς Θείας Χάριτος. Μετὰ ταῦτα δὲ προβαίνει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐλύοντο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ τοιαῦτα ζητήματα, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων, ἕνεκα τῶν ὁποίων μίση μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐσωτερικοὶ διωγμοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγεννῶντο, καὶ εἰς τὴν παροχὴν πάσης ἐν γένει γνώσεως σχετικῆς πρὸς τὸ διδασκόμενον ἐνιαῦθα. Καὶ ἐν τούτῳ δέ, ἐννοεῖται, δὲν θὰ μείνη ἀχρησιμοποίητος πρὸς τοὺς ἄλλοις ἢ γνωστὴ εἰς τοὺς μαθητὰς πολιτικὴ Ἱστορία.

Ἐὰν τέλος τὸ διδαντικόν εἶναι π. χ. τὸ κεφ. «Ὅποια ἦτο ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν πρώτην περίοδον» ἢ τὸ κεφ. «Ὅποια ἦτο ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας», τότε ἡ διδασκαλία θὰ ὀρμηθῆ κυρίως ἀπὸ τῆς καθόλου ἐκκλησιαστικῆς τῶν μαθητῶν πείρας. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δηλ. θὰ ἐρωτηθοῦν οὗτοι νὰ εἶπουν δι' ὀλίγων, πῶς διοικεῖται σήμερον ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία (Ἱερὰ Σύνοδος, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι κλπ.), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, πῶς τελοῦνται σήμερον παρ' ἡμῖν τὰ τῆς λατρείας. (Ναοί, ἑορταί, πάνδημοι ἱεροτελεστίαι κλπ.). Ἄφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταὶ εἶπουν συντόμως ὅσα γινώσκουν, συμπληρούμενα καὶ διασαφύμενα ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, τότε ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πῶς εἶχον τὰ τῆς διοικήσεως ἢ τὰ τῆς λατρείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους.

Τοιαύτην καθόλου πορείαν ἀκολουθοῦσα ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ μὲ ὄψθμον ταχύτερον θὰ προβαίη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ἀδιάπτωτον θὰ διατηρῆ καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τῆς καὶ τὴν στενὴν σύνδεσιν τοῦ μαθήματος ταύτης πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα θὰ ἐπιτυγχάνη, συντελοῦσα οὕτω πρὸς τοὺς ἄλλοις εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν καὶ τὴν μεγαλυτέραν διασάφησιν τῶν θρησκευτικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἀπέκτησαν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰ προηγούμενα τῆς μαθητείας τῶν ἔτη.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι καὶ τοῦ μαθήματος τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας ἡ διδασκαλία ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῆς αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀλήθειαι πρέπει νὰ ἐξαίρωνται ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐνὸς ἐκάστου κεφαλαίου. Θὰ εἶναι δὲ νῦν εὐκολώτερον τοῦτο ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ κατωτέρᾳ τοῦ γυμνασίου τάξει ἕνεκα τῆς καθόλου ὥρμιμον πλέον διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαθητῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους διδάσκεται ἡ Ἐκκλ. Ἱστορία. Ὅπως δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν, οὕτω

καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ, πρόδηλον ὅτι ὁ κατάλληλος τόπος τῆς τοιαύτης ἐξάρσεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν θὰ εἶναι τὸ στάδιον τῆς βαθιτέρας ἐπεξεργασίας τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου. Ἄφ' οὗ δηλ. οἱ μαθηταί, ὡς ὑπεδηλώθη ἀνωτέρω, καταλλήλως ἐρωτώμενοι εἶπουν τὰ εἰς τὸ πραγματικὸν μέρος ἀναφερόμενα σχετικά, τὰ εἰς αὐτοὺς γνωστὰ εἴτε ἐκ τῆς πολιτικῆς Ἱστορίας εἴτε ἐκ τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ἔπειτα θὰ καλοῦνται, καταλλήλως πάλιν ἐρωτώμενοι, νὰ κίμουν τὰς δεούσας κρίσεις καὶ νὰ ἀνάγωνται εἰς τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας νῦν ὡς ἐκ τῆς καθόλου ὠριμότητός των κάλλιον ἢ ἄλλοτε ποτε θὰ δύνανται νὰ κατανοοῦν. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ μαθήματι περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἄφ' οὗ ἐρωτηθέντες εἶπουν, τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδασκε περὶ Θεοῦ καὶ λατρείας αὐτοῦ, θὰ καλοῦνται νὰ συγκρίνουν τὰ διδάγματα ταῦτα πρὸς τὰ διδάγματα τῶν ἄλλων θρησκευμάτων καὶ ἰδιά τῶν μονοθεϊστικῶν καὶ νὰ εὔρουν οὕτω τὸ ὕψος τῆς περὶ Θεοῦ Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἐν δὲ τῷ περὶ διωγμῶν κεφαλαίῳ ὁ διδάσκων θὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν κυρίως εἰς τὸ ὑπεράνθρωπον τῶν καταδιωκόμενων πρώτων χριστιανῶν θάρρος καὶ θὰ ἐξάρῃ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔξωτερικὴ βία, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ὑπῆρξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ τὰς ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις, ἀλλ' ὅτι τοῦναντίον ἐκράτουνε ταύτας.

Ὅμοιως τέλος ἐν τῷ περὶ τῆς λατρείας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἢ ἐν τῷ περὶ τῶν ἠθῶν τῶν χριστιανῶν τῶν πρώτων αἰώνων κεφαλαίῳ θὰ στραφῇ τῶν μαθητῶν ἡ προσοχὴ ἰδιά εἰς τὴν σπουδαιότητα τοῦ κηρύγματος, τὴν ἀπλότητα καὶ ἀσθηρότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὰ ἐκ τούτων ἐξαιρέτα ἀποτελέσματα διὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἡ ἔξαρκις τῶν τοιούτων θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἢ ἱστορικῶν ἐν γένει ἀληθειῶν πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ οὐσιωδέστατον τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος μέρος καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἄλλα τὰ καθαρῶς ἱστορικὰ ἢ θρησκευτικὰ, πρέπει μὲ λίαν γοργὸν ῥυθμὸν νὰ ἐξετάζωνται ἐν τῷ μαθήματι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας.

Σημειώσεις. Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστ. Ἱστορίας ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος προσέτι εἰς δύο τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου, ἤτοι ὀρίζεται εἰς μὲν τὴν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν διδάσκειται ἡ ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης, νὰ παρέχωνται «στοιχειώδεις γνώσεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας μέχρι τοῦ σχίσματος», εἰς δὲ τὴν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν διδάσκειται ἡ Ἱερὰ Κατήχησις, νὰ παρέχωνται «στοιχειώδεις γνώσεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων», προστίθεται δὲ ὅτι «αἱ στοιχειώδεις αὗται γνώσεις προσφέρονται εἰς τοὺς μαθητὰς ἄνευ ὀρισμένου βιβλίου»

καί ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέραν τῶν δύο εἰρημένων τάξεων «προτάσσονται τῆς διδασκαλίας τῆς Κατηγήσεως». Ἐάν ὅσα λέγονται ἀνωτέρω περὶ τοῦ κυρίως ἔχει θέσειν ἢ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, λέγονται ὀρθῶς, τότε κατ' ἀρχὴν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἑὺστοχος ἢ διάταξις αὐτῆ τοῦ προγράμματος, ὅπως γίνεται συστηματικῆ ὅποσδήποτε διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας πρὸς μαθητὰς ἔχοντας ἀτελεῖς καὶ ἑλλιπεῖς καθόλου ἱστορικὰς γνώσεις καί, τὸ σπουδαιότερον, οὐχὶ ὠρίμου ἔτι διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Ὅποσδήποτε συμμορφούμενος ὁ διδάσκων πρὸς τὴν περὶ ἧς πρόκειται διάταξιν τοῦ προγράμματος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ μὲν τὴν παροχὴν πάσης γνώσεως τοῦ μαθήματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀπαιτούσης πρὸς κατανόησιν αὐτῆς ἀνωτέραν ἱστορικὴν μόρφωσιν καὶ ἀνωτέραν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, νὰ ἀλλοποιῇ δὲ ὅσον τὸ δυνατόν πᾶν ὅ,τι θὰ κρίνῃ κατάλληλον, ἵνα διδαχθῆ ἐκ τοῦ μαθήματος τούτου εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν εἰρημένων τάξεων.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΑ

1. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ κλάδοι τοῦ μαθήματος τούτου.—Τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἑνὸς τῶν κυριωτάτων μαθημάτων τῶν ἀναγραφόμενων εἰς τὰ προγράμματα τῶν παιδαγωγούντων σχολείων μέσης ἐκπαιδεύσεως τῆς πατρίδος μας, σκοπός, ὡς γνωστόν, εἶναι

α') ἐξ ἰδίας ἀναγνώσεως ἐκλεκτῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐπαρκῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν γνῶσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων,

β') αἰσθητικὴ τῶν μαθητῶν μόρφωσις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐντέχνων λογοτεχνημάτων τῶν εἰρημένων συγγραφέων,

γ') γλωσσικὴ καὶ λογικὴ αἰδέυσις τῶν μαθητῶν.

Ὡς νοεῖ πᾶς τις, ὁ πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι ὁ καὶ ἀνωτέρω πρῶτος ἀναγραφόμενος. Ἡ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐπαρκῆς γνῶσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι δηλονότι ὁ κυριώτατος σκοπός, ἅμα δὲ ὁ οὐσιωδέστατος καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀποχρῶν λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὰ παιδαγωγούντα σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Διότι εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔχει, ὡς γνωστόν, τὰς ῥίζας του ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ ὁ Εὐρωπαϊκός, καὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν γένει συνέχεια εἶναι ὁ βίος ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι κατοικοῦμεν εἰς τὰς αὐτὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἐκεῖνοι κατόκησαν, διατελοῦμεν ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἐκεῖνοι ἔζων, ὁμιλοῦμεν γλῶσσαν προεληθῶσαν ἐκ τῆς γλώσσης ἐκείνων διὰ φυσικῆς ἐξελιξέως, καὶ ὡς λαὸς παρὰ τὴν Χριστιανικὴν καὶ τὴν ἄλλην ἐπίδρασιν διατηροῦμεν ἐν πλείστοις τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα ἐκείνων. Γινώσκοντες λοιπὸν οἱ μαθηταὶ μας ἐξ ἀμέσων πηγῶν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων θὰ κατανοοῦν βαθύτερον τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν καὶ θὰ

κρίνουν ὀρθότερον περὶ τοῦ βίου τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν. Ἄλλ' εὐνόητον ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος ἀδύνατον νὰ ἐπιτυγχάνεται ἄνευ βαθείας κατανοήσεως τῶν ἀναγινωσκομένων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, οἵτινες εἶναι αὐτὴ ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως ἐκείνης τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐν πρώτοις καὶ κυρίως ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων, ἵνα διανοίγῃται εἰς τοὺς μαθητὰς οἱ ἐν αὐτοῖς ἐναποκείμενοι παντοῖοι μορφωτικοὶ θησαυροί. Ἐρμηνεία ὅμως τῶν ἔργων τῶν συγγραφέων ἐκείνων, γεγραμμένων εἰς γλῶσσαν διάφορον τῆς μητρικῆς τῶν παιδευομένων Ἑλληνοπαίδων γλῶσσης, δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς ὑπὸ τούτων γνώσεως τοῦ ἀναγκαίου λεξιλογικοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Πρόδηλον δὲ ὅτι ἡ γνῶσις τούτων τοσοῦτον στερεωτέρα καὶ βαθυτέρα ἀποβαίνει, ὅσον περισσοτέρα ἀσκήσις γίνεται ἐν αὐτοῖς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ὁρμώμενος εὐρίσκει τις τοὺς κλάδους τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, οἵτινες εἶναι οἱ ἑξῆς: α') πρόσκτησις τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ, β') γραμματικὴ διδασκαλία καθόλου, ἥτοι διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, γ') γραμματικαὶ ἀσκήσεις καθόλου, ἥτοι ἀσκήσεις εἰς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ δ') ἐρμηνεία τῶν συγγραφέων. Προφανὲς ὅτι οἱ τρεῖς πρῶτοι κλάδοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν λεγομένην **γλωσσικὴν ἐρμηνείαν** ἐν γένει εἶναι ὑπηρετικοὶ τοῦ τετάρτου, τοῦ καὶ σπουδαιοτάτου, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη. Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ δεύτερος καὶ τρίτος κλάδος τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἡ τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως δηλονότι διδασκαλίᾳ καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ποικίλαι ἀσκήσεις, δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἔχουν καὶ ἀνεξάρτητόν τινα θέσιν, καθ' ὅσον οὗτοι κυρίως ἄγουν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς καὶ λογικῆς παιδεύσεως τῶν μαθητῶν. Διὰ τοῦτο δὲ αἱ γραμματικαὶ ἰδίαι ἀσκήσεις καὶ πέραν πῶς τοῦ διὰ τὴν ἐρμηνείαν ἀναγκαιοῦντος μέτρου γινόμεναι, δὲν εἶναι ἀνωφελεῖς.

2. Ἀπομνημονεύσις λέξεων.—Χωροῦντες ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεται ἡ διδασκαλίᾳ ἐνὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων κλάδων τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ πρώτου, τῆς προσκλήσεως δηλονότι τοῦ ἀναγκαιοῦντος λεξιλογικοῦ θησαυροῦ, ἥτοι τῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν.

α') **Σπουδαιότης τοῦ ἔργου τῆς προσκλήσεως λεξιλογικοῦ θησαυροῦ.** Εἰς τὸν κλάδον τοῦτον δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι δίδεται ὑπὸ πάντων τῶν διδασκάλων ἡ προσήκουσα εἰς αὐτὸν σημασία καὶ

προσοχή. Διὰ τοῦτο δὲ παρὰ πᾶσαν τὴν λεξιλογικὴν συγγένειαν τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νέαν ἡμῶν γλώσσαν οἱ ἡμέτεροι μαθηταὶ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις προσκόπτουν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν παλαιῶν συγγραφέων ἀγνοοῦντες τὴν σημασίαν καθόλου λέξεων ἢ ἰδιαζουσῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν γλώσσαν μόνον ἢ κοινῶν μὲν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν, ἀλλὰ διάφορον ἔχουσῶν σημασίαν ἐν ἐκείνῃ. Μόνη ἡ ἐρμηνεία τῶν συγγραφέων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφήνεται οὕτω καὶ τὸ ἔργον τῆς προσκλήσεως τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ, οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐπαρκῆ πρὸς στερεὰν καὶ ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Περὶ τούτου οφείλει νὰ πεισθῇ πᾶς τις λαμβάνων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπ' ὄψιν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τὴν καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ἀδυναμίαν καὶ τῶν ἀρίστων πολλὰς μαθητῶν εἰς τὸ προχειρῶς ἀνευρίσκειν τὴν σημασίαν λέξεων ἐκ τῶν ἀπαντωσῶν οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι.

β') *Τίνες λέξεις ἢ φράσεις ἀπομνημονευταί.* Πρὸς στερεὰν ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσιν τοῦ ἀναγκαίου διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων λεξιλογικοῦ θησαυροῦ παρίσταται ἀνάγκη ἀπομνημονεύσεως λέξεων ἢ φράσεων σκοπίμου καὶ καθ' ὄρισμένον σχέδιον γινομένης. Ἄλλως, τοῦ ἔργου τῆς ἀπομνημονεύσεως εἰκῆ καὶ ἀνευ τινὸς σχεδίου γινομένου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτυγχάνεται ὁ δι' αὐτοῦ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Καὶ πρῶτον μὲν πρέπει νὰ καθορισθῇ, τίνας ἐκ τοῦ ὅλου τῆς ἀρχαίας γλώσσης λεξιλογικοῦ θησαυροῦ μέρους πρέπει πάντως νὰ ἐπιδιώκεται ἢ ἀπομνημόνευσις. Τοῦτο εὐρίσκεται, ἐὰν παραβῆ τις ὅλον ἐκεῖνον τὸν λεξιλογικὸν θησαυρὸν πρὸς τὸν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, τῆς τε λαλουμένης καὶ τῆς γραφομένης. Διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης εὐρίσκει τις ὅτι ὑπάρχουν 1) λέξεις, αἵτινες εἶναι ὅλως ἴδιαι τῆς ἀρχαίας γλώσσης, π.χ. οἶομαι, 2) λέξεις κοιναὶ μὲν τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ, ἀλλὰ διάφορον ἐν ἑκατέρᾳ σημασίαν ἔχουσαι π.χ. δαίμων καὶ 3) λέξεις κοιναὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς φάσεις τῆς ἡμετέρας γλώσσης τὴν αὐτὴν καθόλου ἔχουσαι σημασίαν, π.χ. λέγω. Προόδηλον νῦν ὅτι ἡ ἀπομνημόνευσις πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὰς δύο πρώτας τάξεις τῶν λέξεων μόνας. Ἄλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι αἱ τῆς τρίτης τάξεως λέξεις, αἱ κοιναὶ τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ καὶ τὴν αὐτὴν ἐν ἀμφοτέραις ἔχουσαι σημασίαν, πρέπει νὰ μὴ τυγχάνουν μηδεμιᾶς προσοχῆς. Ναὶ μὲν τὸ ἔργον τῆς ἀπομνημονεύσεως θὰ περιορίζεται εἰς ἐκείνας καὶ μόνας, τὸ ἔργον ὅμως τῆς ἐξηγήσεως δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς ταύτας, ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνεται, ὅταν ὑπάρῃ ἀνάγκη, καὶ εἰς τὰς τελευταίας. Διότι καὶ τῶν κοινῶν τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ λέξεων καὶ τὴν αὐτὴν ἐν ἀμφοτέραις ἔχουσῶν σημασίαν ὑπάρχουν πολ-

λαί, τῶν ὁποίων αἱ μὲν εἶναι οὐχὶ ὅλως συνήθεις τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ, αἱ δὲ δηλοῦσιν ἢ ἀφρημένως ἔννοιας ἢ πράγματα οὐχὶ συνήθη καὶ ὅλως γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητάς. Ὅταν λοιπὸν ταιαυτή τις λέξις ἀπαντᾷ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καθόλου, ὁ δὲ διδάσκων ἔχη ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἔχουν σαφῆ καὶ εὐκρινῆ ἔννοιαν τοῦ δι' αὐτῆς δηλουμένου, τότε θὰ προβαίη εἰς τὴν προσήκουσαν ἐξήγησιν ταύτης. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ λέξις εἶναι ἐκ τῶν οὐχὶ λίαν συνήθων, πρὸς ἐξήγησίν της θὰ ζητῆται παρὰ τῶν μαθητῶν ἢ ἀντικατάστασις της δι' ἄλλης συνήθους καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐχούσης (π. χ. ἄρτος - ψωμί). Ἐὰν δὲ εἶναι ἐκ τῶν ἐχουσῶν ἔννοιαν ἀφρημένην (π. χ. *εὐσέβεια*), ἢ ἐρμηνεῖα αὐτῆς θὰ συνίσταται εἰς προσαγωγὴν παραδείγματος ἢ παραδειγμάτων συγκεκριμένων, γνωστῶν καὶ ἀμέσως ἀντιληπτῶν εἰς τοὺς παῖδας. Ἐὰν δὲ τέλος ἡ σημασία τῆς λέξεως κυρίως δι' αὐτοψίας αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντικειμένου τοῦ δι' αὐτῆς δηλουμένου δύναται νὰ γνωσθῆ, (π. χ. τρίπους, περικεφαλαία), τότε ὁ διδάσκων λαμβάνει τὴν πρόνοιαν νὰ ἔχη ἤδη πρότερον δείξει τοῦτο εἰς τοὺς μαθητάς, εἰ δυνατόν. Ἐὰν δὲ τοῦτο ἀδύνατον, τοῦλάχιστον, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Ἀδυνατόν δὲ ὄντος καὶ τούτου, προβαίνει εἰς περιγραφὴν ὅσον τὸ δυνατόν λεπτομερῆ καὶ παρομοίωσιν τοῦ ἀπόντος ἀντικειμένου πρὸς ἄλλα γνωστὰ καὶ συνήθη.

Εὐνόητον ὅμως ὅτι ἡ τοιαύτη διὰ τῶν πραγμάτων ἐξήγησις λέξεων ἀφρημένων ἢ ἀντικείμενα μὴ παρόντα καὶ ἄλλως ἄγνωστα εἰς τοὺς μαθητάς δηλοῦσῶν, δὲν ἐπιβάλλεται μόνον προκειμένου περὶ λέξεων κοινῶν τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς ἐκείνην καὶ μόνην (π. χ. ὑπομοσία, βωμός). Ἐὰν δὲν γίνεται τοῦτο εἴτε ἐπὶ τούτων τῶν λέξεων εἴτε ἐπ' ἐκείνων, ἢ δὲ ἐξήγησις περιορίζεται μόνον εἰς ψιλὴν δι' ἄλλων λέξεων ἀπόδοσιν ἄνευ πραγματικῆς αὐτῶν ἐρμηνείας, τότε ἐξηγοῦνται τὰ ἄγνωστα διὰ τῶν ἀγνώστων, τὰ ἀσαφῆ δι' ἄλλων οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀσαφῶν, καὶ οἱ μαθηταὶ θησαυρίζουν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν λέξεις κενὰς παντὸς πραγματικοῦ περιεχομένου ἢ ἀσαφῆς περιεχομένου ἐχούσας, τὸ ὅποιον βεβαίως εἶναι ἐπιβλαβές καὶ δι' αὐτὴν τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ τὴν δεξιότητα τῶν μαθητῶν εἰς τὸ νοεῖν σαφῶς.

Καὶ ταῦτα μὲν καθόλου· ἰδίᾳ δὲ ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τοῦτο, ὅτι δηλ. τὰς διὰ σκοπίμου ἀπομνημονεύσεως ἐν τῇ μνήμῃ λέξεις θὰ ἐκλέγη ὁ διδάσκων ἐκ τῶν ἀπαντωσῶν ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ συγγραφῆ ἢ ἐν τῶν ἀσκήσεων βιβλίῳ, ἐκάστοτε ἐκ τῶν ἀπαντωσῶν ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ τεμαχίῳ ἢ τῇ γινομένη ἀσκήσει. Θὰ προτιμᾷ δὲ κατὰ τὴν ἐκλογὴν διὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν τὰς συνηθέστερον ἀπαντώσας παρ' ἐκά-

στό συγγραφεὶ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τῶν ἐκάστοτε ἐρμηνευομένων.

γ) **Χρόνος καὶ τρόπος τῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων καὶ φράσεων.** Τὸ ἔργον τῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων καὶ φράσεων προκειμένου μὲν περὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου (1) πρέπει νὰ ἐνεργῆται, ἂν μὴ κατὰ τὸ ὅλον, κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος ἐν αὐτῷ τῷ σχολεῖῳ, νὰ προτάσσεται δὲ ἐν τῇ ὅλῃ γλωσσικῇ τοῦ κειμένου ἢ τῆς ἀσκήσεως ἐπεξεργασία καὶ νὰ ἀποτελῇ ἴδιον αὐτῆς μέρος. Εἰς δὲ τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις δύναται νὰ συνυφαίνεται μετὰ τῆς ὅλης γλωσσικῆς τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου κειμένου ἐπεξεργασίας, νὰ ἀποτελῇ δὲ κυρίως ἔργον αὐτῶν τῶν μαθητῶν κατ' οἶκον.

Κατὰ ταῦτα εἰς μὲν τὰς κατωτάτας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις ἢ ἀπομνημονεύεις λέξεων διεξάγεται ὡς ἑξῆς. Μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, ἦτοι μετὰ τὴν προδήλωσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ νυνδὴ ἐρμηνευτέου τεμαχίου ἢ τῆς νυνδὴ διδακτέας γραμματικῆς ἀσκήσεως, ὁ διδάσκων γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐν τῷ τεμαχίῳ ἢ τῇ ἀσκήσει ἀγνώστους καὶ ἀπομνημονευτέας λέξεις ἢ φράσεις μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἀντιγράφουν ἕκαστον τούτων εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον. Ἄφ' οὗ οὕτω γραφοῦν πᾶσαι αἱ ἀγνώστοι λέξεις ἢ φράσεις τοῦ μαθήματος, μὴ ὑπερβαίνουσαι ὅμως κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν δέκα, ὁρίζεται εἰς μαθητῆς νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ τετραδίου μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν. Τοῦτο γίνεται κατόπιν καὶ ὑπὸ ἄλλων μαθητῶν τὸσάκις, ὡσάκις κρίνει ἀναγκαῖον ὁ διδάσκων. Μετὰ τοῦτο, ἀπαλειφθέντων τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος γεγραμμένων καὶ παραγγελθέντων τῶν μαθητῶν νὰ κλείσουν τὰ τετράδιά των, ὁ διδάσκων λέγων ἐκάστην λέξιν ἢ φράσιν ἀρχαίαν ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν νὰ εἴπουν τὴν ἀντίστοιχον κατὰ τὴν σημασίαν νέαν. Τοῦτο γίνεται καὶ δις καὶ τρίς καὶ τετράκις ἐπὶ πασῶν τῶν λέξεων καὶ φράσεων μέχρι ἐπαρκoῦς ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν ἐντυπώσεως αὐτῶν. Ἡ περαιτέρω στερεὰ ἐντύπωσις ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ἐργασία αὐτῶν κατ' οἶκον, παραγγέλλονται δὲ νὰ ἀπομνημονεύσουν ἐκεῖ τὰς γραφείσας λέξεις οὐ μόνον κατὰ τὴν μίαν διεύθυνσιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας δηλαδὴ εἰς τὴν νέαν (θηρεύω-κυνηγῶ) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐτέραν, ἦτοι τὴν ἀπὸ ταύτης εἰς ἐκείνην (κυνηγῶ-θηρεύω). Ἴνα δὲ εὐχερεστέρα ἀποβαίῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἢ ἀνατιθεμένη εἰς αὐτοὺς κατ' οἶκον ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως, προτρέπονται νὰ ἐκτελέσουν ταύτην τὸ μὲν κατ' αὐτὴν ταύ-

(1) Ἴδὲ τὴν ὑποσημείωσιν τῆς σελίδος 10 περὶ τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων τὸ ὅλον γυμνάσιον.

την τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς αἱ λέξεις, τὸ δὲ καὶ κατὰ τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης.

Εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἢ εἰς τὴν ἀπομνημονεύσιν τῶν λέξεων ἀναφερομένη ἐργασία δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποχωρίζεται καὶ προτασσομένη νὰ ἀποτελῇ ἴδιον μέρος τῆς ὅλης γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας. Δύναται νὰ συνδυάζεται καὶ συνυφαίνεται μετ' αὐτῆς γινομένη ὡς ἐξῆς. Οἱ μαθηταὶ παραγγέλλονται νὰ ἔχουν παρὰ τὸ κείμενον τοῦ ἐρμηνευομένου συγγραφέως ἀνοικτὰ τὰ τετράδια τῶν λέξεων καὶ τὰς γραφίδας παρ' αὐτά, ὅσας δὲ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς ἐκάστης περιόδου εὐρίσκειται ἄγνωστος τις λέξις ἢ φράσις, ζητεῖται ἢ σημασία αὐτῆς καὶ εὐρεθεῖσα καταγράφεται παρὰ τὴν ἀρχαίαν λέξιν ἢ φράσιν ἐν τῷ τετραδίῳ. Τῆς καταγραφῆς γενομένης καλεῖται εἰς τῶν μαθητῶν νὰ ἀναγνώσῃ τὰ γραφέντα, ἵνα, ἐὰν τυχὸν ἔγινεν ὑπὸ τινος σφάλμα τι, φωραθῇ εὐθὺς τοῦτο καὶ διορθωθῇ.

Εἰς ταῦτα μόνον περιορίζεται ἢ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων ἢ φράσεων εἰς τὰς εἰρημένας γυμνασιακὰς τάξεις, ἢ δὲ ὅλη ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκτελεσθῇ ὑπ' αὐτῶν κατ' οἶκον.

Ἡ ἐξέτασις τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων γίνεται κατὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας ὡς ἐξῆς : Ὁ διδάσκων λέγει μίαν ἐκάστην τῶν ἀρχαίων λέξεων, μαθητῆς δὲ τις, νῦν μὲν οὕτος νῦν δ' ἐκεῖνος, καλεῖται νὰ εἴπῃ τὴν ἀντίστοιχον αὐτῆς νέαν. Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων καλεῖ ὁμοίως τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν τὴν ἀρχαίαν λέξιν τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς ἐκάστην νέαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς λέγει. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἢ ἐργασία αὕτη εἶναι πάντως μηχανικὴ καὶ μονότονος, ἢ ἐξέτασις τῶν ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων δύναται καὶ πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὴν περὶ τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν ῥημάτων ἀσκησιν, ἐφ' ὅσον αἱ ἀπομνημονευθεῖσαι λέξεις κατὰ τὴν μορφήν αὐτῶν εἶναι ἐκ τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διδασκόμενα ἤδη τμήματα τῆς γραμματικῆς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀντὶ τῆς ψιλῆς ἐκείνης ἀποδόσεως τῶν ἐν τῷ τετραδίῳ γεγραμμένων λέξεων ἀπὸ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν καὶ τὰ νάπαλιν, ὁ διδάσκαλος ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ ἀποδώσουν προκειμένου περὶ ὀνομάτων (π. γ. λιμός, οἰκέτης) οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ὀνομαστικὴν, ἀλλὰ ἄλλον τινὰ τύπον τῆς λέξεως διὰ τοῦ ἀντιστοίχου τῆς νέας ἢ τῆς ἀρχαίας, ἐρωτῶν τοὺς μαθητὰς ὡς ἐξῆς : «τί θὰ εἴπῃ τοῦ **λιμοῦ**; Μαθ. τῆς πείνης. Διδ. τοῖς οἰκέταις; Μαθ. εἰς τοὺς δούλους»

ἢ «πῶς θὰ εἴπωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν τὴν πείναν ; Μαθ. τὸν λιμόν. Διδ. τοὺς δούλους ; Μαθ. τοὺς οἰκέτας».

* Ἄλλοτε συνδέει ὁ διδάσκων τὰ οὐσιαστικά μετὰ ἐπιθέτου ἰδιαζόντος ἐκάστῳ ἕξ αὐτῶν ἐρωτῶν ὡς ἑξῆς π. χ. Διδ. τοὺς πιστοὺς οἰκέτας ; Μαθ. τοὺς πιστοὺς δούλους, ἢ Διδ. τὸν πιστὸν δούλον ; Μαθ. τὸν πιστὸν οἰκέτην. Προκειμένου δὲ περὶ ὀρημάτων περιλαμβανομένων εἰς τὰς ἀπομνημονευθείσας λέξεις ἢ ἐξέτασις τῆς ἀπομνημονεύσεως γίνεται ἐν συνδέσει πρὸς τὰς ἀσκήσεις ὡς ἑξῆς. Ἐὰν π. χ. ἀπεμνημονεύθησαν τὰ ὀρηματα *ἱκετεύω* καὶ *θηρεύω*, εἶναι δὲ γνωστὸς ἐκ προηγηθείσης ἤδη διδασκαλίας εἰς τοὺς μαθητὰς ὁ σχηματισμὸς τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεργητικοῦ ἐνεστώτος καὶ παρατατικοῦ, ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ. Διδ. τί θὰ εἴπη *ἱκετεύουσιν* ; Μαθ. παρακαλοῦν. Διδ. *θηρεύεις* ; Μαθ. κυνηγεῖς. Δ. Πῶς θὰ εἴπωμεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ *παρακαλεῖτε* ; Μαθ. ἱκετεύετε. Διδ. ἐκνηγοῦσαμεν ; Μαθ. ἐθηρέωμεν. * Ἄλλοτε σχηματίζει ὁ διδάσκων διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων, τὴν συνδεδεμένην μὲ ἀσκήσιν, μικρὰς προτάσεις π. χ. «*οἱ Πέρσαι ἐθήρεον ἀγρίους θήρας-παρακαλοῦμεν τὸν Θεόν*», καὶ ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν τὴν εἰς τὸ νέον ἢ τὸ ἀρχαῖον ἰδιώμα ἀπόδοσιν αὐτῶν. Τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ἐξετάσεως ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων καλὸν νὰ γίνεται χρῆσις ἰδίᾳ ἀφ' οὗ ἀρχεται ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ, ὅποτε ἡ ἐξέτασις τῆς σημασίας ὀρημάτων ἢ καὶ φράσεων συνδέεται μετὰ τῆς συντάξεως αὐτῶν.

δ') *Μέσα πρὸς διάσωσιν τῶν ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων ἀπὸ τῆς λήθης*. Εἴπωμεν ἀνωτέρω ὅτι αἱ ἀπομνημονευτέαι λέξεις θὰ ἐκλέγονται ἐκ τῶν συχνότατα ἀπαντωσῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου συγγραφέως ἢ ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ἀσκήσεων. Πρὸδηλον νῦν ὅτι τοῦτου οὕτω γινομένου ἐν μέσον πρὸς διάσωσιν ἀπὸ τῆς λήθης τῶν ἤδη ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων, μέσον ἀφ' ἑαυτοῦ παρεχόμενον, θὰ εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν συχνὰ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεις θὰ ἐμφανίζονται. Τοῦτο ὅμως μόνον δὲν ἀρκεῖ, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ εἰς ἄλλα μέσα νὰ καταφεύγῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ διδάσκων, ἵνα ἀσφαλῶς διασώξῃ ταύτας ἀπὸ τῆς λήθης. Οὕτω πρῶτον πρέπει νὰ κἀμνη χρῆσιν τῶν ἀπομνημονευθεισῶν λέξεων ἐν τῇ μεταφράσει ἀπὸ τοῦ νέου ἰδιώματος εἰς τὸ ἀρχαῖον, εἴτε τῇ προφορικῇ εἴτε τῇ γραπτῇ. Κατὰ τὰς προφορικὰς ἢ γραπτὰς δηλαδὴ ἀσκήσεις παραφράσεως ἀπὸ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, καλὸν καὶ δυνατὸν ὁ διδάσκων νὰ κατασκευάζῃ τὰς διὰ τὴν ἀσκήσιν ἢ τὸ θέμα προτάσεις χρησιμοποιῶν λέξεις ἐκ τῶν ἀπομνημονευθεισῶν καὶ ἐν τῷ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένῳ ἀρχαίῳ κειμένῳ ἀπαντωσῶν. Ἐκείνο

ὅμως, τὸ ὁποῖον τὰ μάλιστα συντελεῖ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς λήθης διάσωσιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξων, ἅτε εἰσάγον στοιχεῖον τοῦ κριτικῶς μανθάνειν κατὰ τὴν περὶ ἧς πρόκειται ἐργασίον, εἶναι προ πάντων ἢ κατὰ τὴν πρώτην ἀπομνημονεύουσαι σύνδεσις τῶν λέξεων πρὸς ἄλλας ἤδη ἀπομνημονευθείσας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐτυμολογικῆς ἢ συνωνυμικῆς σχέσεως τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσης. Διὰ τῆς ἐτυμολογικῆς μάλιστα συνδέσεως διευκολύνεται μεγάλως ἢ τῶν νέων λέξεων ἐξήγησις καὶ ἀπομνημονεύουσαι, καθ' ὅσον αὗται ἐμφανίζονται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς οὐχὶ ὅλως ἄγνωστοι ἀλλὰ γνωσταὶ ἐν μέρει, καὶ οὕτω τῆς προσλήψεως τοῦ νέου εὐχερῶς γινομένης διεγείρεται, ὡς γνωστόν, εὐάρεστον συνείσθημα ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, ἐνισχύον καὶ μᾶλλον ζωηρὰν προκαλοῦν τὴν προσοχὴν εἰς αὐτὸ διὸ τὸ προσφερόμενον νέον. Κατὰ ταῦτα προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, λέγοντος τὰς ἀντιστοίχους νέας λέξεις, νὰ εἴπουν τὰς γνωστὰς ἤδη εἰς αὐτοὺς ἐκ τῶν προτέρων ἀρχαίας *ἰκετεύω*, *ἰκέτης* καὶ ἀπὸ τούτων ὁμοίωμα νὰ εὑρουν τὴν ἐξήγησιν τῆς συγγενοῦς πρὸς αὐτὰς ἐτυμολογικῶς λέξεως *ἰκεσία*. Σχηματίζεται δὲ οὕτω ἡ σειρὰ *ἰκέτης*, *ἰκειεύω*, *ἰκεσία*, ἣτις καὶ ἀπομνημονεύεται. Ὅμοίως προκειμένον νὰ ἀπομνημονευθῆ νῦν ἡ λέξις *διογενής* ἀνακαλοῦνται εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν τὰ ἐκ τῶν προτέρων γνωστὰ καὶ ἀπομνημονευθέντα ἤδη κοσμητικὰ ἐπίθετα τῶν Ὀμηρικῶν ἡγεμόνων *διοτρεφής*, *διος*, *δαιμόνιος*. Ὡσαύτως κατὰ τὴν πρώτην ἀπομνημονεύουσαι τῆς λέξεως *οἶνον* προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν τὰ ἄλλα, τὰ ἀπομνημονευθέντα ἤδη ἐπίθετα τῶν χρωμάτων τῆς θαλάσσης π. χ. *πολιός*, *γλανκός*· κατὰ δὲ τὴν ἀπομνημονεύουσαι τῆς ναυτικῆς λέξεως *κατάγομαι* τὸ τὴν ἀντίθετον ἔννοιαν ἔχον ῥῆμα, ἐκ τῶν προτέρων δὲ γνωστόν εἰς τοὺς μαθητὰς, *ἀνάγομαι* κ. ὁ κ. Φροντίζει δηλ. ἐκίστετε ὁ διδάσκων νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν πάσας τὰς ἤδη ἀπομνημονευθείσας λέξεις τὰς ἐχούσας σχέσιν μὲ τὸ διὰ τῆς νῦν διὸ ἀπομνημονευομένης λέξεως σημαίνον ἢ προσδιοριζόμενον, ἢ τέλος τὴν ἀντίθετον ἀκριβῶς πρὸς αὐτὴν ἐχούσας ἔννοιαν (π. χ. *λευκός-μέλας*, *ἡγοῦμαι-ἐπομαι*).

Ὅταν κατὰ τὸν προδιαγραφέντα τρόπον ἐνεργῆται ἡ τῶν λέξεων ἀπομνημονεύουσαι, τότε καὶ ἡ ἀπαίτησις τῆς γενικῆς διδακτικῆς περὶ συγκεντρώσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τηρεῖται ἐν τούτῳ αὐτῆς τῷ μέρει, καὶ κατὰ τὰς δύο ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις οἱ μαθηταὶ ἐλαχίστας λέξεις ἢ φράσεις ὅλως ἄγνωστος θὰ εὐρίσκουν, μάλιστα ἐν τοῖς συγγραμμάσι τῶν καταλογάδην γραφάντων Ἀττικῶν συγγραφέων, καὶ ἐπομένως ἡ ἐρημνεία θὰ δύναται νὰ χωρῆ ἱκανῶς ταχέως καὶ ἱκανὰ οἱ τῶν

δύο τούτων τάξεων μαθηταὶ θὰ δύνανται νὰ ἀναγινώσκουν. Βεβαίως δὲ θὰ σημειώσουν καὶ οὔτοι ἐν ἰδίῳ τετραδίῳ τὰς νῦν τὸ πρῶτον ἀπαντώσας ἀγνώστους λέξεις καὶ θὰ ἀπομνημονεύουν αὐτάς, ἀπὸ καιροῦ δὲ εἰς καιρὸν καὶ θὰ τὰς ἐπαναλαμβάνουν, προκαλούμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ ταξινομοῦν αὐτάς καθ' ὁμοιότητος ἢ ἀντιθέσεις ὑπαρχούσας μεταξὺ αὐτῶν (π. χ. ναυτικαὶ λέξεις : πλοῖον, ναῦς, τριῖς . . . ἀποπλέω, καταπλέω, ἀνάγομαι, κατάγομαι κλπ. λέξεις ἀγοροπωλησίας : ὄνοῦμαι - πωλῶ, πιπράσκω, ἀποδίδομαι, διατίθεται κλπ.). Ὅπως δὲ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, οὕτω καὶ εἰς ταύτας ὁ διδάσκων θὰ κίμνη χοῆσιν τῶν ἐκαστοτε ἀπομνημονευομένων καὶ ἐν τῷ νῦν δὴ ἐξηγηνομένῳ πεζολογικῷ κειμένῳ ἀπαντωσῶν λέξεων κατὰ τὰς καὶ εἰς ταύτας τὰς τάξεις γινομένας ἀσκήσεις παραφράσεως ἐκ τοῦ νέου ἰδιώματος εἰς τὸ ἀρχαῖον.

3. Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία καθόλου. Δεύτερος κλάδος τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκαλίας εἶναι, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἡ γραμματικὴ καθόλου διδασκαλία, τουτέστιν ἡ διδασκαλία τῆς ἰδίως γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ. Ἄνευ τῆς ἐπαρκοῦς γνώσεως τούτων ἢ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἢ *μετὰ λόγον* ἀπόδοσις εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ ἐξηγηταὶ ἐν γένει τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐπιδιωκομένη βαθεῖα γνῶσις τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, εἶναι τι τὸ ἀδιανόητον καὶ ἀδύνατον ὄλως. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ἡ τῆς γραμματικῆς καθόλου διδασκαλίας αὐτὴν τὴν βᾶσιν τῆς ὅλης τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει προσηκόντως νὰ ἐξετασθῇ ἡ μέθοδος ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄριστον μέσον στερεωτέρας ἐν τῇ μνήμῃ ἐντυπώσεως τῶν ἐκ τῆς γραμματικῆς καθόλου γνώσεων εἶναι αἱ ἀσκήσεις, διὰ τοῦτο εὐθὺς κατόπιν πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ διδακτικὴ τούτων.

4. Ἐκλογὴ τῆς γραμματικῆς ὕλης καθόλου. — Ἴνα ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καθόλου ἐπιτυχάνῃ τὸν δι' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ἀνάγκη ἐν πρώτοις νὰ δίδεται ἡ προσήκουσα προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐξ αὐτῆς διδακτέας ὕλης. Αὕτη πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς μόνα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ἐξηγηνομένων συγγραφέων, καὶ μόνον τῶν ἀναγκαίων τούτων ἢ ἀπομνημονεύσεις καὶ στερεὰ ἐντύπωσις ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ ἐπιζητῆται.

Συντάξεις καὶ τύποι οὐδόλως ἀπαντῶντες παρὰ τοῖς δοκίμοις συγγραφεῦσι καὶ μάλιστα τοῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐξηγηνομένοις, μερικότητες καὶ ἀνωμαλίας τοῦ τυπικοῦ ἢ τῆς συντάξεως σπανίως παρ' αὐτοῖς ἀπαντῶσαι ἢ ἰδιάζουσαι μόνον εἰς τῶν ποιητῶν τὴν γλῶσσαν, πρέπει

νὰ αποκλείωνται τῆς ἀπομνημονευτέας γραμματικῆς ὕλης. Ἡ διδασκαλία καὶ ἐκμάθησις τῶν τοιούτων ἀφ' ἑνὸς μὲν σύγχυσις καὶ ταραχὴν φέρεται εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν παιδίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφαιρεῖ πολὺν χρόνον ἀπὸ τῆς εὐδύτερας καὶ ἀσφαλεστέρας διδασκαλίας τῶν κοινῶν καὶ συνήθων τῶν παρὰ πᾶσι τοῖς ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐρμηνευομένοις συγγραφεῦσι ἀπαντῶντων καὶ ἀπλῶς ἀναγκαίων διὰ τὴν ἐρμηνείαν. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ τῶν τύπων τοῦ **δυνικοῦ ἀριθμοῦ** συστηματικὴ διδασκαλία καὶ ἡ κατὰ τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων συγκατάμειξις καὶ συναπομνημόνευσις αὐτῶν μετὰ τῶν τύπων τῶν δύο ἄλλων ἀριθμῶν εἶναι ἀποφευκτέα. Μόνον ὅταν θὰ παρέχη ἀφορμὴν ἡ ἐρμηνεία, ἀνάγκη νὰ γίνεται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου λόγος. Οὕτω ἐμφανισθέντος παραδείγματος χάριν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τύπου **τῶ Διοσκουρῶ**, παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ, λέγεται αὐτοῖς εἰς ποίαν κλίσιν ἀνήκει καὶ τίνας ἀριθμοὺς εἶναι, καθίστανται δὲ συγχρόνως εἰς αὐτοὺς γνωσταὶ αἱ ἐν τῇ κλίσει ταύτῃ καταλήξεις αὐτοῦ (ω, οιν), μεθ' ὃ προκαλοῦνται καὶ ἄλλα τινὰ ὀνόματα τῆς κλίσεως ταύτης καὶ μόνως νὰ σχηματίζουν ἐν τούτῳ τῶ ἀριθμῷ (π. χ. τῶ ὀφθαλμῷ, κλπ.). Ἄλλοτε πάλιν ἐμφανισθέντος ὡσαύτως ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ τύπου π. χ. **τῶ παιδε** πρᾶττει ὁμοίως ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν γνώσιν τοῦ περὶ οὗ λόγος ἀριθμοῦ ἐν τῇ τρίτῃ κλίσει κ. ὁ κ. Ἐν γένει δὲ καὶ μετὰ τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν τοῦ **δυνικοῦ** ὁ διδάσκων θὰ κάμνη λόγον περὶ αὐτοῦ, μόνον ὅσάκις τυχὸν ἡ ἐρμηνεία παρέχει ἀφορμὴν καὶ ἀπαιτεῖ τοῦτο, οὐδέποτε δὲ ἄλλοτε εἶναι ὀρθὸν νὰ ζητῆ παρὰ τῶν μαθητῶν στερεοτύπως ἐν τῇ κλίσει τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων νὰ ἀπομνημονεύεται καὶ ἡ τῶν τύπων τοῦ **δυνικοῦ** ἀριθμοῦ σειρά. Ὅμοια ἔχει τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ πολλῶν κανόνων, οἵτινες ἀναγράφονται ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν διδακτικαῖς γραμματικαῖς ὄντες ὅλως ἄχρηστοι εἰς μικροὺς ἤ μαθητὰς. Τὴν ἐρμηνείαν τύπου τινὸς ἢ συντάξεως τότε μόνον θὰ ἐπιχειρῆ νὰ κάμνη ὁ διδάσκων, ὅταν ἡ συνείδησις τῶν μαθητῶν ἀπαιτῆ ταύτην, καὶ διὰ ταύτης τὸ μὲν εὐχερῆστερα καὶ στερεωτέρα γίνεται ἡ ἀπομνημόνευσις τοῦ νέου τύπου ἢ τῆς συντάξεως, τὸ δὲ ἱκανοποιῆται μὲν τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν παιδευομένων ἐγγεννῶμενον συναίσθημα τῆς περιεργείας διὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην μορφήν τύπου τινὸς ἢ πλοκῆς συντακτικῆς, αἴρεται δὲ ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἡ ἰδέα ὅτι αὐθαιρεσία τις κρυφαίεται ἐν τοῖς γραμματικοῖς φαινομένοις καθόλου. Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ὁδηγὸς τοῦ διδασκάλου θὰ εἶναι ἡ ἐρμηνεία, καὶ κατὰ τὰς ἐκείναις παρουσιαζομένας ἐν αὐτῇ ἀνάγκας καὶ εὐκαιρίας θὰ παρέχη τὴν ἐξηγησιν νῦν μὲν τούτου τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου νῦν δ' ἐκείνου, τηρῶν πάντοτε τὸ διὰ παιδίας γυμνα-

σίον προσῆκον μέτρον καὶ μὴ λησιμονῶν τὸ τῆς παροιμίας «τῆ χειρὶ καὶ οὐχὶ τῷ θυλίᾳ». Τοιαῦται εὐκαιρία ἐρμηνείας γλωσσικῶν φαινομένων θὰ παρουσιάζωνται μὲν καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ καθόλου γυμνασίου τάξεις, ἰδίᾳ δ' ὅμως εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας, εἰς τὰς ὁποίας συγγραφῶν γραφάντων εἰς διαλέκτους διαφόρους τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ποιητῶν ἔργα ἀναγινώσκονται. Οὕτω π.χ. ἐμφανισθέντος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ἡροδότου τοῦ τύπου **Μιλιιάδεω, Ξέρξεω** δύναται καὶ οφείλει νὰ λέγη εἰς τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος ὅτι οὗτοι εἶναι οἱ παλαιότεροι τῆς ἐνικῆς γενικῆς τῆς ἀ' κλίσεως τύποι, νὰ ἐξηγῆ δ' ἅμα συντόμως τὴν γένεσιν των. Ὡσαύτως ἐμφανισθέντος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ τύπου **Αἰγίσθοιο** δύναται νὰ λέγη ὁ διδάσκων ὅτι ταύτην τὴν κατάληξιν εἶχεν ἀρχικῶς ἢ τοῦ ἐνικῆς τῆς δευτέρας κλίσεως γενική, νὰ ἐξηγῆ δὲ τὴν σειράν των τύπων **Αἰγίσθοιο, Αἰγίσθοο, Αἰγίσθου**. Ὡσαύτως ἐπὶ παραδείγματι τέλος, ὅταν θὰ γίνεται ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς ἀπαρεμφατικῆς λεγομένης συντάξεως ἢ τῆς λεγομένης γενικῆς ἀπολύτου, καλὸν καὶ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξηγητῆ εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἀρχὴ των συντάξεων τούτων προελθουσῶν, ὡς γνωστόν, ἐξ ἀποσπάσεως («*κελεύω ἢ πείθω σε ποιεῖν ταῦτα*». καὶ εἶτα «*δεῖ σε ποιεῖν ταῦτα*». «*ἀκούω τοῦ ἀνδρὸς διαλεγόμενου*» καὶ εἶτα «*διαλεγόμενον τοῦ ἀνδρὸς ἀφίκετο Σωκράτης*»). (1)

Μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς γραμματικῆς ὕλης καθόλου, χωροῦμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς διδακτικῆς πρώτον τῆς ἰδίως γραμματικῆς καὶ ἔπειτα τοῦ συντακτικοῦ.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΩΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

5. α' Τὰ διδασκτέα εἰς τὰς δύο κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις.—Κατὰ τὰς ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ τεθείσας ἀρχὰς περὶ ἐκλογῆς τῆς γραμματικῆς ὕλης καθόλου τὰ ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς αἰτικῆς διαλέκτου διδασκτέα ἐν ἑκατέρᾳ των δύο κατωτέρων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων δύνανται νὰ εἶναι τὰ ἐξῆς, κεχωρισμένα εἰς μικρὰς μεθοδικὰς ἐνότητας, ἀνεξαρτήτως τῆς σειρᾶς, τὴν ὁποίαν παρέχει τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Γραμματικῆς, ὡς ἔπεται.

(1) Πρβλ. ἐν τῷ Α' τεύχει τοῦ βου τόμου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Δελτίου τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδακταλικοῦ Συλλόγου Π. Λωρεντζάτου τὴν διατριβήν, ἣτις ἐπιγράφεται «Ἡ γλωσσικὴ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ των ἀρχαίων γλωσσῶν».

I.—'Εν τῇ κατωτάτῃ τάξει.

1) Διὰ παραδειγμάτων κοινῶν τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, εὐθὺς δὲ νοητὸς εἰς τοὺς μαθητὰς διασάφησις (1) τῆς ἐννοίας τοῦ **οὐσιαστικοῦ**, τῶν τριῶν γενῶν καὶ τῶν δύο ἀριθμῶν, ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ, τῶν οὐσιαστικῶν.

2) Διὰ προτάσεων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης διασάφησις τῆς σημασίας τῶν **πτώσεων** τῶν κοινῶν ταύτη τε καὶ τῇ ἀρχαίᾳ, διὰ προτάσεων δὲ τῆς ἀρχαίας μόνον διασάφησις τῆς σημασίας τῆς δοτικῆς.

3) Κλίσις δευτεροκλίτων οὐσιαστικῶν πρῶτον ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν καὶ δεύτερον οὐδετέρων. Οὐσιαστικὰ κατὰ τὴν Β' κλίσιν κλινόμενα. Παρατήρησις περὶ τῆς βραχείας προσφῶδις τῆς καταλήξεως **οι** ἐν τῇ πληθυντικῇ ὀνομαστικῇ. Κανὼν περὶ τῆς ἐνικ. καὶ πληθ. ὀνομ. αἰτ. καὶ κλητ. τῶν οὐδετέρων. Κανὼν περὶ περισπάσεως τῆς ἐνικ. καὶ πληθ. γεν. καὶ δοτ. τῶν τονιζομένων ἐπὶ τῆς ληγούσης.

4) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ εὐθὺς νοητῶν εἰς τοὺς μαθητὰς διασάφησις τῆς ἐννοίας τοῦ **ῥήματος** καὶ τῆς ἐνεργητικῆς διαθέσεως. Πρόσωπα καὶ ἀριθμοὶ (ἐνικ. καὶ πληθ.) τῶν ῥημάτων διασαφούμενα δι' ὁμοίων παραδειγμάτων. Δι' ὁμοίων διασάφησις τῆς σημασίας τοῦ **ἐνεστῶτος**. Κλίσις τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεργ. ἐνεστῶτος τῶν βαρυτόνων ῥημάτων. Εὐφωνικὸν **ν** ἐν τῷ γ' πληθ. προσώπῳ.

5) Κλίσις Α' α') θηλ. εἰς **η**, β') εἰς **α** καθαρὸν καὶ μῆ. Κανὼν περὶ διαφυλάξεως τοῦ **α** καὶ τῆς τροπῆς αὐτοῦ εἰς **η** ἐν τῇ ἐνικ. γεν. καὶ δοτ. Κανόνες περὶ τοῦ χρόνου τοῦ **α** τῆς ἐνικ. ὀνομ. τῶν θηλ. οὐσιαστικῶν.

6) Διὰ παραδειγμάτων καταλλήλων, ἐκ τῆς νεοελληνικῆς λαμβανόμενων, διασάφησις τῆς σημασίας τοῦ **παρατατικοῦ**. Κλίσις τοῦ ἐνεργ. παρατατικοῦ τῶν βαρυτόνων ῥημάτων. Συλλαβικὴ αὔξησις ἄνευ τινὸς ἀνωμαλίας καὶ ἐξαιρέσεως. Εὐφωνικὸν **ν** ἐν τῷ γ' ἐνικῷ.

7) Κλίσις Α' (συνέχεια). γ') ἄρσ. εἰς **ας** καὶ **ης**. Κανὼν περὶ τοῦ εἰς **α** σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. κλητικῆς τῶν εἰς **της**. τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν ληγόντων εἰς **πώλης**, μέτρης, κλπ. Συγκεφαλαίως: ὀνόματα κατὰ τὴν Α' κλίσιν κλινόμενα.

8) Δι' ἐπαναλήψεως τῶν διαφόρων πρωτοκλίτων ὀνομάτων ἐξάγονται οἱ ἐξῆς κανόνες α') περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόνου τῆς ἐνικ. αἰτ. καὶ κλητ. τῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων μετὰ τῆς ἐξαιρέσεως τῆς εἰς **α**

(1) Διὰ τὰς διασαφῆσεις γραμματικῶν ὄρων ἄριστον βοήθημα διὰ τοὺς διδάσκοντας εἶναι ἡ Μεθοδικὴ Γραμματικὴ Δημ. Ζαγγογιάννη, ἔκδοσις Βιβλιοπωλείου Ἑστίας, 1906.

βραχὺ κλητικῆς τῶν ἄρσ. εἰς *ης*, β') περὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς πληθ. γενικ. τῶν πρωτοκλίτων οὐσιαστικῶν ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως, γ') περὶ τῆς ποσότητος τῆς καταλήξεως *ας* τῶν πρωτοκλίτων ὀνομάτων.

9) Διὰ παραδειγμάτων κοινῶν τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσει διασάφηναι τῆς ἐννοίας τοῦ *ἐπιθέτου*. Γένη καὶ ἀριθμοὶ ἕκαστου τούτων. Τρικατάληκτα, δικατάληκτα. Κλίσις α') τρικατάληκτων ἐπιθέτων Β' καὶ Α' κλίσεως. Κανὼν περὶ τοῦ εἰς *η* ἢ *α* σχηματισμοῦ τοῦ θηλ. τῶν ἐπιθέτων τῆς Β' κλίσεως. β') κλίσις ἐπιθέτων Β' κλίσεως δικατάληκτων. Τίνα εἶναι τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα τῆς Β' κλίσεως.

10) Διὰ παραδειγμάτων τῆς νέας γλώσσης διασάφηναι τῆς *παθητ.* καὶ *μέσης* διαθέσεως. Κλίσις τῆς ὀριστ. τοῦ παθητ. καὶ μέσου ἐνεστώτος.

11) Κλίσις Γ' α') κλίσις χειλικῶν καὶ ὑπερωϊκῶν οὐσιαστικῶν. Διάκρισις θέματος καὶ καταλήξεως. Διασάφηναι τῆς ἐννοίας τοῦ χαρακτήρος καθόλου· χειλικά καὶ ὑπερωϊκὰ σύμφωνα, χειλικὸς καὶ ὑπερωϊκὸς χαρακτήρ. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὀνομ. Πάθη τῶν χειλικῶν καὶ ὑπερωϊκῶν πρὸ τοῦ *σ*. Εὐφωνικὸν *ν* ἐν τῇ δοτ. πληθ. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κλητ. τοῦ ἐνικοῦ.

12) Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς μέσης καὶ παθητ. φωνῆς καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ παρατατικοῦ. Κλίσις τοῦ παθ. καὶ μέσου παρατατικοῦ. Ἐπανάληψις τῶν περὶ συλλαβικῆς ἀνῆξεως. Χρονικὴ ἀνῆξις ἄνευ τινὸς ἀνωμαλίας καὶ ἐξαιρέσεως.

13) Κλίσις Γ' (συνέχ.). β') κλίσις τῶν ὀδοντικῶν οὐσιαστ. Ὀδοντικὸς χαρακτήρ. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὀνομ. τῶν ἄρσ., θηλ. καὶ τῶν οὐδετέρων. Πάθη τῶν ὀδοντικῶν πρὸ τοῦ *σ* καὶ ἐν τῷ τέλει τῶν λέξεων. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. αἰτ. τῶν βαρυτόνων εἰς *ις* (καὶ *υς*). Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. κλητικῆς.

14) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς διασάφηναι τῆς σημασίας τοῦ *ἀορίστου*. Κλίσις τῆς ὀριστ. τοῦ πρώτου ἐνερ. ἄορ. ἐν τε τῇ νέᾳ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ α') ἐπὶ τῶν φωνηεντολήκτων μὴ συναιρουμένων ὀρημάτων· χρονικὸς χαρακτήρ, β') ἐπὶ τῶν ἀφωολήκτων. Ἐνταῦθα λέγεται εἰς τοὺς μαθητάς, τίνα τὰ *ἄφωια* σύμφωνα, ὅτι δηλαδὴ οὕτω καλοῦνται μὲν ἐν ὀνομα τὰ χειλικά, ὑπερωϊκὰ καὶ ὀδοντικά, τὰ ὁποῖα γινώσκουσιν ἤδη ἐκ τῆς Γ' κλίσεως. Πάθη θεματικοῦ χαρακτήρος πρὸ τοῦ χρονικοῦ δι' ἀναμνήσεως τῶν μεμαθημένων ἐν τῷ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὀνομ. καὶ δοτ. πληθ. τῶν ἀφωολήκτων τριτοκλίτων ὀνομάτων. Διάκρισις θέματος εἰς ἐνεστωτικὸν καὶ ὀρηματικόν. Εὐρεσις τοῦ ὀρηματικοῦ θέματος πρακτικῶς ἐκ λέξεων συγγενῶν πρὸς τὸ ὄημα (κόπτω, κοπ-ή, κοπ, βλάπτω, βλάβ-η, βλαβ, κλπ.). Αὐῆσις ὁμαλῆ συνθέτων ὀρημάτων.

15) Κλίσις Γ' (συνέχ.). γ') Κλίσις τῶν οὐσιασι. τῶν ἐχόντων θέμα λῆγον εἰς **ντ**, πρῶτον τῶν εἰς **ων**, π. χ. γέρων, λέων, δράκων, καὶ εἶτα τῶν ἄλλων. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὄνομ. Ἀναπληρωτική ἔκτασις. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ κλητ. Σχηματισμὸς τῆς δοτ. πληθ.

16) Κλίσις Γ' (συνέχ.). δ') Κλίσις τῶν ὑγρολήκτων οὐσιαστικῶν πρῶτον τοῦ **ἄλς**, ἔπειτα δὲ τῶν λοιπῶν, καὶ τῶν μὲν ῥωλήκτων κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν· α') τῶν εἰς **ωρ**, **ορος**, β') τῶν εἰς **ήρ**, **ἦρος**, γ') τῶν εἰς **ήρ**, **έρος**. Τῶν δὲ νυλήκτων κατὰ τὴν ἐξῆς· α') τῶν εἰς **ων**, **ωνος**, β') τῶν εἰς **ων**, **ονος**, γ') τῶν εἰς **ην**, **ηνος**, δ') τῶν εἰς **ήν**, **ένος**, ε') τῶν εἰς **άν**, **ἄνος**, ζ') τῶν εἰς **ίς**, **ἴνος** καὶ ζ') τοῦ κτεῖς. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὄνομ. καὶ κλητ. ἑκατέρας τῶν τάξεων. Πάθος τοῦ **ν** πρὸ τοῦ **σ**. Κλίσις τῶν συγκοπιζομένων κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν· α') πατήρ, μήτηρ, θυγάτηρ, γαστήρ β') ἀνὴρ καὶ Δημήτηρ, καὶ γ') ἄστίρ.

17) Κλίσις Γ' (συνέχ.). ε') Κλίσις τῶν σιγμολήκτων οὐσιαστικῶν. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐν. ὄνομ. καὶ τῆς ἐνικ. κλητ. Ἀποβολὴ τοῦ **σ** ἐν τῇ κλίσει. Συναίρεσις· διασάφησις τῆς ἐννοίας τῆς συναίρεσως διὰ τῶν προκειμένων παραδειγμάτων, κανὼν συναίρεσως τοῦ **φο**, **εα**, **ε-ι**, **εω**. Σχηματισμὸς τοῦ πληθ. καὶ τῆς ἐνικ. αἰτιατ. τῶν τριτοκλίτων κυρίων ὀνομάτων εἰς **ης**. Διπλῆ συναίρεσις τῶν εἰς **κλής** κυρίων ὀνομάτων ἐν τῇ ἐνικ. δοτ.

18) Κλίσις Γ' (συνέχ.). ζ') Κλίσις τῶν οὐσιαστικῶν πέρας, τέρας, κρέας, κέρας, γῆρας καὶ γέρας.

19) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς, χρόνον ἔνεστ. καὶ ἀορίστου μόνον, διασάφησις τῆς σημασίας τῆς **ὑποτακτικῆς** ὡς ἐγκλίσεως, ἣτις συνήθως τίθεται μετὰ τὸ παρακλενσματικὸν μόριον **ἄς** (π. χ. **ἄς** γράσωμεν) ἢ ἐν ὑποτεταγμέναις προτάσεσι, καὶ ἣτις φανερώσει προᾶξιν οὐχὶ πραγματικῶς γινομένην, ἀλλὰ μόνον ἐπιθυμητὴν καὶ προσδοκωμένην. Κλίσις ὑποτακτικῆς· α') τοῦ ἐνεργ. ἔνεστῶτος. Καταλήξεις· σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰς τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεστῶτος· β') τῆς ὑποτακτικῆς τοῦ πρώτου ἐνεργ. ἀορίστου διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν τοῦ ἐνεστῶτος. Ἐγκλιτικὰ φωνήεντα τῆς ὑποτακτικῆς

20) Κλίσις Γ' (συνέχ.). ζ') Κλίσις τῶν φωνηεντολήκτων οὐσιαστικῶν εἰς **ις**. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐν. ὄνομ. καὶ ἐν. κλητ. Σχηματισμὸς τῆς ἐνικ. γεν. εἰς **ως**. Τονισμὸς αὐτῆς τε καὶ τῆς πληθ. γενικῆς. η') Κλίσις τῶν οὐσιασι. τῶν ἐχόντων θέμα εἰς **υ**. Ἀνώμαλος σχηματισμὸς τῶν οὐσ. πῆχυς, πέλεκυς, πρέσβυς, ἔγγχευς καὶ ἄστυ.

21) Κλίσις Γ' (συνέχ.). θ') Κλίσις τῶν οὐσ. τῶν ἐχόντων θέμα λῆγον εἰς δίφθογγον (ευ, αυ, ου). Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐν. ὄνομ.

καὶ κλητ. Ἐνικοῦ γεν. τῶν εἰς εὐς. Συναίρεσις τινῶν οὐσ. ληγόντων εἰς εὐς μετὰ προηγουμένου φωνήεντος ἐν τῇ ἐνικ. καὶ πληθ. γεν. καὶ αἰτιατ. (π. χ. ἀλιῶς, ἀλιᾶ, ἀλιᾶς).

22) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς διασάφησις τῆς σημασίας τοῦ μέλλοντος. Μέλλον δηλῶν τὴν προᾶξιν διαρκῆ ἢ ἐπαναλαμβανομένην (θὰ γράφω), καὶ μέλλον δηλῶν τὴν προᾶξιν συνεπτηγμένην. Κλίσις τῆς ὀριστ. τοῦ μέλλοντος ἐν τῇ νέα ἑλληνικῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ α') Ἐπὶ ῥημάτων φωνηεντολήκτων μὴ συναϊρουμένων. Χρονικὸς χαρακτήρ. Σύγκρισις τῶν καταλήξεων τοῦ μέλλοντος πρὸς τὰς τοῦ ἐνεστώτος. β') Ἐπὶ ῥημάτων ἀφωολήκτων. Παραβολὴ πρὸς τὰ πάθη τοῦ χαρακτήρος τούτων ἐν τῷ ἐνεργ. α' ἀορίστω καὶ ἐν τοῖς τριτοκλίτοις ἀφωολήκτοις.

23) Κλίσις Γ' (συνέχ.). ι') Κλίσις τῶν ἔχόντων θέμα εἰς ο̄ καὶ ω οὐσιαστικῶν. (πειθῶ, κλπ.).

24) Ἀνεύρεσις τῶν κατὰ τὴν Γ' κλίσειν κλινομένων οὐσ. δι' ἐπαναλήψεως τῆς κλίσεως τῶν διαφόρων εἰδῶν ὀνομάτων αὐτῆς. Συγκριτικὴ ἐξέτασις τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὀνομ. πάντων τῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων, τῆς εἰς ν ἢ α ἐνικ. αἰτιατ. καὶ τῆς εἰς (ν)ς ἢ ῥας πληθ. αἰτιατικῆς.

25) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς διασάφησις τῆς σημασίας τοῦ παρακειμένου ὡς χρόνου τῆς συντελεσμένης πράξεως ἐν τῷ παρόντι. Κλίσις τῆς ὀριστ. αὐτοῦ ἐν τῇ νέα καὶ εἶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐπὶ φωνηεντολήκτων μὴ συναϊρουμένων, χρονικὸς χαρακτήρ. Ἀναδιπλασιασμός ἄνευ τινὸς τῶν ἀνωμαλιῶν.

26) Κλίσις τῶν ἐπιθέτων τῆς Γ' κλίσεως. α') Τῶν ἔχόντων θέμα εἰς ν ἢ ντ (πᾶς, ἐκῶν, ἄκων). Σχηματισμός τῆς ἐν. ὀνομ. τοῦ ἄρσ. καὶ ο̄ δ. ἐκατέρας τῶν τάξεων. Σχηματισμός τοῦ θηλ. τῶν εἰς ντ. Ἀναπληρωτικὴ ἔκτασις. Κανὼν περὶ τῆς ἐν. κλητ. τοῦ ἄρσεν. ὡσαύτως ἐκατέρας τῶν τάξεων. β') Κλίσις τῶν υς ἐπιθέτων. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ θηλυκοῦ. Κανὼν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνικ. ὀνομ. αἰτ. καὶ κλητ. τοῦ ἄρσ. καὶ οὐδ. Ποσότης τοῦ α τῶν θηλυκῶν τῆς Γ' κλίσεως, τονισμός τῆς γεν. πληθ. αὐτῶν. γ') Τῶν εἰς ης, ες. Σχηματισμός ἐν. ὀνομ. ἄρσ. θηλ. καὶ οὐδ. Κανὼν σχηματισμοῦ ἐνικ. κλητ. ἄρσ. καὶ θηλ. Συναίρεσις τοῦ εα εἰς α. Ἀναβίβασμός τόνου ἐν τοῖς βαρυτόνοις. Ἐξαιρέσις τοῦ οὐδεν. τῶν εἰς ἡρης καὶ ὠδης. δ') Κλίσις τῶν μονοκαταλήκτων.

27) Κλίσις τῶν ἐπιθ. μέγας καὶ πολὺς, μέλας καὶ τάλας καὶ τῶν ἔχόντων θέμα εἰς εντ.

28) Τονισμός τῶν μονοσυλλάβων τριτοκλίτων ὀνομάτων. Ἐκ τῶν

ἐξαιρουμένων οὖσ. ἀπομνημονευτέα μόνον τὸ παῖς, Τρώς, οὖς, φῶς.

29) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας γλώσσης διασάφεις τῆς σημασίας τοῦ **ὑπερσυντελείκου** ὡς χρόνου τῆς συντελεσμένης πράξεως ἐν τῷ παρελθόντι. Κλίσις αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ, εἶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐπὶ φωνηεντολήκτων μὴ συναιρουμένων ῥημάτων. Ἀναδιπλασιασμός καὶ αὔξησις τοῦ ὑπερσ. Χρονικός χαρακτήρ. Παραβολὴ τοῦ χρόνου τούτου κατὰ ταῦτα πρὸς τὸν παρακειμένον.

30) Ἐπανάληψις τῶν μεμαθημένων περὶ παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελείκου. Σχηματισμός παρακειμένου καὶ ὑπερσ. τῶν ἀφωολήκτων ἐν τῇ ὀρίστ. Πάθη τοῦ θεματικοῦ χαρακτήρος. Ἀναδιπλασιασμός θεμάτων ἀρχομένων ἀπὸ δασέος. Ἄφωνα ψιλὰ, μέσα, δασέα. Ἀναδιπλασιασμός συνθέτων ῥημάτων.

31) Ἐπανάληψις τῶν περὶ τῆς ὑποτακτ. τοῦ ἔνεργ. ἐνεστ. καὶ ἔνεργ. ἀ' ἀρίστου. Ὑποτακτικὴ παρακειμένου. Διατήρησις ἐν ταύτῃ τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ. Χρόνοι μὴ ἔχοντες ὑποτακτικὴν.

32) Διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας γλώσσης διασάφεις τῆς ἐννοίας τοῦ συγκριτικοῦ καὶ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ. Κατολήξεις αὐτῶν α') εἰς **τερος** καὶ **τατος**. Ἐκτασις ἢ διαφύλαξις τοῦ χαρακτήρος **ο** τοῦ θέματος πρὸ τούτων. Παραθετικά τοῦ γεραιός, παλαιός, σχολαῖος καὶ φίλος. β') Εἰς **έστερος** καὶ **έστατος** ἐπὶ τῶν εἰς **ων** καὶ εἰς **οος - ους**. γ') Εἰς **ίων** καὶ **ιστος**. Ἀνωμαλία τῆς κλίσεως τῶν εἰς **ίων** συγκριτικών. δ') Ἀνώμαλα συγκριτικά τοῦ ἀγαθός, κακός, μέγας, μικρός, ὀλιγός, πολλός καὶ ῥάδιος. ε') Παραθετικά οχηματιζόμενα περιφραστικῶς διὰ τοῦ **μᾶλλον** καὶ **μάλιστα**.

33) Διασάφεις τῆς σημασίας τῆς **εὐκτικῆς** διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς ὡς ἐγκλίσεως δηλούσης εὐχὴν. Κλίσις αὐτῆς ἐν τῇ νέᾳ καὶ εἶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐν τῷ ἔνεργ. ἐνεστώτι. Ἐγγλιτικὸν φωνῆεν ταύτης καὶ καταλήξεις.

34) Κλίσις τῆς εὐκτικῆς τοῦ ἔνεργ. μέλλοντος καὶ παρακειμένου διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν τοῦ ἐνεστώτος, εἶτα τῆς εὐκτ. τοῦ ἀορ. ἀ'. Ἐγγλιτικὸν φωνῆεν εὐκτικῆς ἐν ἑκάστῳ χρόνῳ. Ποσότης τοῦ **οι** καὶ **αι** ἐν τῇ εὐκτικῇ.

35) Διασάφεις τῆς σημασίας τῆς **προστακτικῆς** ὡς ἐγκλίσεως δηλούσης προσταγῆν διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Κλίσις τῆς ἐγκλίσεως ταύτης ἐν τῇ νέᾳ καὶ εἶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πρῶτον ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ ἔπειτα ἐν τῷ ἀορίστῳ ἀ'. Σύγκρισις τῶν καταλήξεων ἑατέρου τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ προστακτικῇ. Ἐγγλιτικὸν φωνῆεν (ε, α).

36) Διασάφεις τῆς ἐννοίας τοῦ **ἀπαρεμφάτου** διὰ παραφράσεως πρῶτον μὲν ἁπλῶν προτάσεων τῆς νέας γραφομένης ἐχουσῶν συναρ-

θρον ἀπαρέμφατον (π. χ. ἀπαγορεύεται τὸ πτύνειν, τὸ καπνίζειν, κ.τ.τ.), ἔπειτα δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας ἔχουσῶν ἀναρθρον ἀπαρέμφατον. Διὰ τούτων γνωρίζουν οἱ μαθηταὶ ὅτι τὸ ἀπαρέμφατον εἶναι ἐγκλίσις τῆς ἀρχαίας, ἣτις εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν μεταφράζεται διὰ τοῦ *νὰ ἢ ὅτι*. Καταλήξεις αὐτοῦ ἐν τῷ ἔνεργ. ἐνεστ. μέλλ. ἀορ. καὶ προκμ. Εἰς τοὺς μαθητὰς διασαφεῖται συγχρόνως ὅτι ἡ μία τοῦ ἀπαρεμφάτου κατάληξις χρησιμεύει καὶ διὰ τὰ ἐξ ἑξ προσώπα τῶν παρεμφατικῶν ἐγκλίσεων.

37) Ἐν ἀπλαῖς φράσεσι τῆς νέας γραφομένης ἀνάλυσις τῆς *μετοχῆς* προῶτον μὲν τῆς ἐνάρθρου διὰ τῶν λέξεων *ἐκεῖνος ὄσους*, ἔπειτα τῆς ἀνάρθρου διὰ τοῦ ὅταν, ἀφ' οὗ, ἐπειδὴ κλπ. Κλίσις τῆς μετοχῆς τοῦ ἔνεργ. ἐνεστ. μέλλ. καὶ ἀορίστου. Καταλήξεις τῶν μετοχῶν τούτων. Σχηματισμὸς τῆς ὀνομ. τοῦ ἀρσ. καὶ τοῦ οὐδ. καὶ τοῦ θηλ. Σχηματισμὸς μετοχῆς ἔνεργ. προκμ. Τονισμὸς τῆς γεν. πληθ. τοῦ θηλ. τῶν μετοχῶν. Ποσότης τοῦ *α* αὐτῶν.

38) Ἐνεργ. ἀόριστος Β'. Κλίσις αὐτοῦ ἐν πάσαις ταῖς ἐγκλίσεσι διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν ὀριστ. τοῦ παρατατ. καὶ τὸς ἄλλας ἐγκλίσεις τοῦ ἐνεστῶτος. Κανὼν τονισμοῦ τοῦ χρόνου τούτου ἐν τῇ ἀπαρεμφ. καὶ τῇ μετοχῇ.

39) Ἐπανάληψις τῆς ὅλης ἔνεργ. φωνῆς τῶν βαρυτόνων ῥημάτων, α') ἐνεστ. καὶ παρατ. β') μέλλοντος καὶ ἀορ. γ') Παρακειμ. ὑπερσ. καὶ *τετελεσμ. μέλλοντος*. Τοῦ τελευταίου διασαφεῖται δι' ἀντιστοίχων περιφράσεων ἐκ τῆς νέας Ἑλλην κῆς ἢ σημασία. Νῦν οἱ μαθηταὶ αὐτοί, προκαλούμενοι δι' ἐρωτήσεων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἀνευρίσκουν πόσους χρόνους καὶ τίνας ἔχει ἡ συζυγία τοῦ Ἑλληνικοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἔνεργ. φωνῇ, ὡσαύτως πόσας ἐγκλίσεις καὶ τίνας, λέγουν δέ, τίς ἢ σημασία ἐκάστου τῶν χρόνων καὶ ἐκάστης τῶν ἐγκλίσεων. Νῦν ὡσαύτως γίνεται γνωστὴ καὶ ἡ διαίρεσις τῶν χρόνων εἰς ἀρχικοὺς καὶ παραγομένους.

40) Διὰ καταλλήλων παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἐλληνικῆς διασαφῆσις τῆς σημασίας τῶν ἀντωνυμιῶν καθόλου ὡς μέρους τοῦ λόγου τιθεμένου ἀντὶ ὀνόματος. *Προσωπικαὶ* ἀντωνυμίαι. Διασαφῆσις τῆς σημασίας αὐτῶν καὶ κλίσις πρῶτον ἐν τῇ νέᾳ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ.

41) Ἐπανάληψις τῆς ὀριστ. τοῦ παθ. ἐνεστ. καὶ παρατατικοῦ. Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς σημασίας τῆς ὑποτακτικῆς, κλίσις τῆς ὑποτακτ. τοῦ παθ. ἐνεστ. Διαφορὰ ταύτης ἀπὸ τῆς ὀριστ. Ἐγκλιτικὰ φωνήεντα, σύγκρισις τούτων πρὸς τὰ τῆς ὑποτακ. τοῦ ἔνεργ. ἐνεστ.

42) Εὐκτικὴ καὶ προστακτικὴ τοῦ παθ. ἐνεστ. μετὰ ἐπανάληψιν τῶν λεχθέντων περὶ τῆς σημασίας ἐκατέρας τῶν ἐγκλίσεων καὶ τὴν κλί-

σιν αὐτῶν ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ. Σύγκρισις ἐγκλιτικῶν φωνηέντων πρὸς τὰ τῶν αὐτῶν ἐγκλίσεων ἐν τῇ ἑνεργ. φωνῇ.

43) Ἀπαρέμφατον τοῦ παθ. ἔνεστ. καὶ κλίσις τῆς μετοχῆς τοῦ αὐτοῦ χρόνου.

44) Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς μέσης διαθέσεως. Σχηματισμὸς τοῦ μέσου μέλλοντος α') τῶν καθαρῶν μὴ συναιρουμένων ῥημάτων, β') τῶν ἀφωολήκτων δι' ἀναμνήσεως τῶν λεχθέντων περὶ σχηματισμοῦ τοῦ ἑνεργ. μέλλ. τῶν αὐτῶν ῥημάτων. Κλίσις τῆς ὀριστ. τοῦ μέσου μέλλ. διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν ὀριστ. τοῦ μέσου ἔνεστ.

45) Σχηματισμὸς τοῦ πρώτου μέσου ἀορίστου α') ἐπὶ καθαρῶν μὴ συναιρουμένων ῥημάτων, β') ἐπὶ τῶν ἀφωολήκτων. Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ συλλαβικῆς καὶ χρονικῆς ἀξίσεως καὶ ἰδία περὶ ἀξίσεως τῶν συνθέτων ἄνευ τινὸς ἀνωμαλίας. Κλίσις αὐτοῦ ἐν τῇ ὀριστ. Σύγκρισις τοῦ χρόνου τούτου πρὸς τὸν ἑνεργ. ἀορ. α' κατὰ τὸν χρονικὸν χαρακτήρα.

46) Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς σημασίας τοῦ παρακειμένου καὶ τῶν περὶ ἀναδιπλασιασμοῦ. Σχηματισμὸς τοῦ παθ. παρακ. καὶ κλίσις τῆς ὀριστ. αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ δι' α') ἐπὶ καθαρῶν μὴ συναιρουμένων ῥημάτων διὰ παραβολῆς τῶν καταλήξεων τούτου πρὸς τὰς τοῦ ἔνεστ. ἐν τῇ αὐτῇ ἐγκλίσει ἔλλειψις ἐγκλιτ. φωνήεντος β') ἐπὶ ἀφωολήκτων ῥημάτων. Πάθη τοῦ θεματικοῦ χαρακτήρος πρὸ τῶν καταλήξεων,

47) Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ ὑπερσυντελικου καὶ τοῦ τετελεσμένου μέλλοντος τῆς μέσης φωνῆς ἐν τῇ ὀριστικῇ ἐπὶ τε τῶν καθαρῶν μὴ συναιρουμένων ῥημάτων καὶ τῶν ἀφωολήκτων. Σύγκρισις τῶν καταλήξεων τοῦ ὑπερσυντ. πρὸς τὰς τοῦ παρατατικοῦ.

48) Κλίσις τῆς ὑποτακτ. τοῦ μέσου ἀορίστου πρώτου καὶ τοῦ παρακειμένου. Σύγκρισις τῶν καταλήξεων τούτων πρὸς τὰς τοῦ ἔνεστῶτος.

49) Κλίσις εὐκτ. α') μέσου μέλλ. καὶ ἀορίστου πρώτου διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν αὐτὴν ἐγκλίσιν τοῦ ἔνεστ. β') παθητ. παρακειμένου.

50) Προστακτικὴ μέσου ἀορ. πρώτου καὶ παρακειμ.

51) Ἀπαρέμφατον μέσου μέλλ. ἀορ. πρώτου καὶ παθητ. παρακειμένου.

52) Σχηματισμὸς μετοχῶν τῶν αὐτῶν χρόνων. Κανὼν περὶ τονισμοῦ τοῦ ἀπαρεμφ. καὶ τῆς μετοχῆς ἐν τῷ παθ. παρακειμ.

53) Ἐπὶ καθαρῶν μὴ συναιρουμένων ῥημάτων κλίσις τοῦ παθ. ἀορ. πρώτου τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τῇ ὀριστ. καὶ ὑποτακτ., ἐν ταῖς ὁποίαις γενικῶς εἶπεν εἶναι ὅμοιος τῇ ἀρχαίᾳ. Διάκρισις τοῦ πρὸς σχηματισμὸν

αὐτοῦ λαμβανομένου **θη** καὶ τῶν καταλήξεων, περὶ ὧν γίνεται γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι εἶναι αἱ τῆς ἐνεργ. φωνῆς.

54) Κλίσις τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἔν τε τῇ ὀριστ. καὶ ὑποτακτ. καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐγκλίσεισι οὐ μόνον ἐπὶ καθαρῶν μὴ συναιρουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀφωολήκτων ῥημάτων. Πάθη τοῦ ἀφώνου χαρακτηρὸς πρὸ τοῦ **θ**.

55) Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ παθητ. μέλλοντος α') ἐν τῇ νέα, β') ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κατὰ πάσας τὰς ἐγκλίσεις. Σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς μὲν τὸν μέσον μέλλοντα κατὰ τὰς καταλήξεις, πρὸς δὲ τὸν παθ. ἄορ. α' κατὰ τὸ **θη**. Ἐπανάληψις τῶν περὶ τῶν παθῶν τοῦ ἀφώνου χαρακτηρὸς πρὸ τοῦ **θ**.

56) Παθητ. ἄορ. καὶ μέλλον δεύτερος. Ὁμοιότητες καὶ διαφοραὶ αὐτῶν ἀπὸ τῶν πρώτων.

57) Μέσος ἄορ. δεύτερος. Κλίσις αὐτοῦ διὰ συγκρίσεως πρὸς μὲν τὸν παρατατ. κατὰ τὴν ὀριστ., πρὸς δὲ τὸν ἐνεστ. κατὰ τὰς λοιπὰς ἐγκλίσεις. Διαφορὰ τονισμοῦ ἐν τῇ προστακτικῇ καὶ τῷ ἀπαρεμφάτῳ

58) Ἐπανάληψις ἀπάσης τῆς παθ. φωνῆς α') ἐνεστ. καὶ παρατατ., β') μέσου μέλλ., μέσου ἄορ. πρώτου καὶ δευτέρου, γ') παθητ. παρακειμ., ὑπερσ., καὶ τετελεσμ. μέλλ., δ') παθητ. μέλλ. καὶ ἄορ. πρώτων καὶ δευτέρων.

59) Ἐπανάληψις τῶν πρότερον λεχθέντων περὶ τῆς σημασίας τῶν ἀντωνυμιῶν καθόλου. Ἐπανάληψις τῆς κλίσεως τῶν προσωπ. ἀντωνυμιῶν. Διασάφησις τῆς σημασίας τῶν *κτητικῶν* ἀντωνυμιῶν διὰ παραδειγμάτων τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης. Κτητικαὶ ἀντωνυμίαι τῆς νῦν γλώσσης, ἔπειτα αἱ ἀντίστοιχοι τῆς ἀρχαίας.

60) Ῥήματα συνηρημένα α') εἰς - **αω**. Κλίσις αὐτῶν ἐν τοῖς συναιρουμένοις χρόνοις. Κανόνες συναρέσεως τοῦ **α** μετὰ τῶν ἐπομένων φωνηέντων ἢ διφθόγγων. Κανόνες τονισμοῦ τῶν ἐκ τῆς συναρέσεως προκυπτουσῶν συλλαβῶν, Φαινομενικὴ ἔξαιρσις ἐν τῇ συναρέσει τῶν ῥημάτων ζῶ, πεινῶ, διψῶ καὶ χρῶμαι, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι κυρίως ἔχουν θέμα εἰς **η** καὶ ἐπομένως κυρίως συναίρουσιν **ηε** καὶ **ηη** εἰς **η**. β') εἰς - **εω**. Κλίσις ἐν τοῖς συναιρουμένοις χρόνοις. Κανόνες συναρέσεως τοῦ **ε**. Συναίρεισις τῶν μονοσυλλάβων θεμάτων, γ') εἰς - **οω**. Κλίσις ἐν τοῖς συναιρουμένοις χρόνοις. Κανόνες τῆς συναρέσεως τοῦ **ο**.

61) Σχηματισμὸς τῶν ἄλλων πλὴν τοῦ ἐνεστώτος καὶ παρατατ. χρόνων τῶν συναιρουμένων ῥημάτων α') ὁμαλός, ἦτοι κανὼν περὶ τῆς τροπῆς τῶν θεματικῶν φωνηέντων **α**, **ε**, **ο**, πρὸ τῶν χρονικῶν καταλήξεων. Διὰ τῆς κλίσεως τούτων ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν χρόνων τῶν βα-

ουτόνων ῥημάτων, β') ἀνόμαλος, 1) ἀκροάομαι (χορήγομαι) γελῶ, σπῶ. 2) αἰδέομαι, ἀρκέω, δέω, ξέω. 3) ἄρόω.

62) Διασάφησης τῆς σημασίας τῶν *δεικτικῶν* ἀντωνυμιῶν καὶ κλίσεις αὐτῶν.

63) Κλίσεις τῶν *αὐτοπαθῶν* ἀντωνυμιῶν μετὰ διασάφησιν τῆς σημασίας αὐτῶν διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς νέας.

64) Διασάφησης τῆς σημασίας καὶ κλίσεις τῆς *ἄλληλοπαθοῦς* ἀντωνυμίας.

65) Κλίσεις τῆς *ἐρωτηματικῆς* καὶ *ἀορίστου* ἀντωνυμίας *τίς*, ὁμοιότητες καὶ διαφοραὶ αὐτῶν.

66) *Ἀναφορικῆ* ἀντωνυμία *ὅς*. Σύνθετοι ἀναφορικοί ἀντωνυμιαί.

67) Ὅριστικὴ ἢ ἐπαναληπτικὴ *αὐτός*.

68) Ἀττικός μέλλον καὶ ἔνεργ. παρακείμε. καὶ ὑπερσυντ. β'.

II.—'Εν τῇ δευτέρᾳ τάξει.

1) Συννηρημένα οὐσιαστικά τῆς Α' κλίσεως. Κανόνες συναίρεσεως τῶν συμπιπτόντων φωνηέντων. Τονισμὸς τῶν ἐκ συναίρεσεως φωνηέντων.

2) Συννηρημένα οὐσιαστικά Β' κλίσεως. Κανόνες τῆς συναίρεσεως τῶν συμπιπτόντων φωνηέντων. Τονισμὸς συννηρημένων οὐσιαστικῶν τῆς Β' κλίσεως παρὰ τὸν κανόνα.

3) Συστηματικὴ ἐξέτασις τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων.

4 Δευτέρα ἀττικὴ κλίσις οὐσιαστικῶν.

5) Ἐπίθετα συννηρημένα Α' καὶ Β' κλίσεως. Συναίρεσις τοῦ *εα* τῶν θηλυκῶν εἰς *α* ἢ *η* Τονισμὸς τῶν συννηρημένων τῆς Α' καὶ Β' κλίσεως ἐπιθέτων.

6) Ἐπίθετα εἰς *ως* (ἀττικὴ κλίσις)

7) Ἀνόμαλα οὐσιαστ. τῆς Γ' κλίσεως.

8) Ἐπανάληψις τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν μὴ κοιῶν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ. Συσχετικαὶ ἀντωνυμιαί. Συσχετικά ἐπιρροήματα.

9) Συστηματικὴ ἐξέτασις τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ τῶν ῥημάτων.

10) Ῥήματα *ὕργόληκτα*. α') Σχηματισμὸς τοῦ θέματος τοῦ ἐνεστώτος. Κλίσις αὐτοῦ τε καὶ τοῦ παρατατικοῦ διὰ παραβολῆς καὶ ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν χρόνων τῶν ἄλλων βαρυτόνων ῥημάτων. β') Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ ἔνεργ. καὶ μέσου μέλλοντος διὰ παραβολῆς πρὸς τὸν ἐνεστώτα τῶν εἰς *εω* σηννηρημένων ῥημάτων. γ') Σχηματισμὸς τοῦ ἔνεργ. καὶ μέσου ἀορ. α' μετὰ τῶν ἐξαιρέσεων περὶ τὴν τροπὴν τοῦ φωνηέντος τῆς ὀξείας. δ') Σχηματισμὸς τῶν ἄλλων χρόνων. Πάθη τῶν

ύγρῶν πρὸ ἐπομένων συμφώνων. Τροπή τοῦ ε τῶν μονοσυλλάβων θεμάτων εἰς α ἐν τῷ ἐνεργ. καὶ παθητ. παρακειμ. καὶ ἐν τῷ παθητ. ἀορίστῳ. ε') Ἀποβολὴ τοῦ θεματικοῦ χαρακτῆρ. ν ἐν τοῖς ῥήμασι κλίνω, κρίνω, πλύνω, τείνω, κτείνω. ς') Σχηματισμὸς τῶν χρόνων τοῦ **βάλλω** διὰ μεταθέσεως.

11) Ἐπανάληψις τῶν ἐν τῇ προηγουμένη τάξει διδαχθέντων περὶ αὔξεσεως. Συμπλήρωσις τούτων διὰ τῶν σπουδαιότερων φαινομένων ἀνωμαλιῶν, ἥτοι α') αὔξεις **ει** ἀντὶ **η, β')** συλλαβικῆ αὔξεσις τοῦ ὠθῶ καὶ ὠνοῦμαι, γ') συλλαβικὴ ἄμα καὶ χρονικὴ αὔξεσις τοῦ ἀνοίγω, ὄρω, ἔοικα, δ') ἕκτασις τῆς συλλαβικῆς αὔξεσεως **ε** εἰς **η**.

12) Ἐπανάληψις τῶν περὶ ἀναδιπλασιασμοῦ λεχθέντων ἐν τῇ α' τάξει καὶ συμπλήρωσις τούτων διὰ τῶν ἀνωμαλιῶν, ἥτοι α') ἀναδιπλασιασμὸς δι' **ει** τῶν ῥημάτων λαμβάνω, συλλέγω διαλέγομαι. εἴμαρται. εἴωθα, γ') ἀπτικὸς ἀναδιπλασιασμὸς.

13) Ἐπανάληψις τῶν ἐν τῇ α' τάξει λεχθέντων περὶ αὔξεσεως καὶ ἀναδιπλασιασμοῦ τῶν συνθέτων ῥημάτων· συμπλήρωσις τούτων διὰ τῶν ἀνωμαλιῶν. Τονισμὸς τῶν συνθέτων ῥημάτων ἐν τοῖς αὔξανόμενοις τύποις.

14) Ῥήματα εἰς **μι**. Α' ἴστημι. α') κλίσις τῆς ὀριστ. τοῦ ἔνεστ. καὶ παρατατικοῦ. Θέμα τοῦ ῥήματος. Σχηματισμὸς τοῦ θέματος τοῦ ἐνεστώτος. Ἐκτασις τοῦ θεματ. φωνήεντος ἐν τῷ ἐνικ. ἀριθ. τῆς ἐνεργ. φωνῆς. Ἐλλειψις συνδετικοῦ φωνήεντος. Καταλήξεις ἀμφοτέρων τῶν χρόνων ἐν τῇ ὀριστ. τῆς ἐνεργ. φωνῆς. β') Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τῆς ὑποτακτικῆς τοῦ ἔνεστ. διὰ παραβολῆς πρὸς τὴν συναίρεσιν τῶν ῥημάτων ζῶ, πεινῶ κλπ. γ') Σχηματισμὸς τῆς εὐκτ. τοῦ ἔνεστ. καὶ κλίσις αὐτῆς διὰ παραβολῆς κατὰ τὰς καταλήξεις πρὸς τὰς ἀπτικὰς καταλήξεις τῆς εὐκτικῆς τῶν συνηρημένων ῥημάτων καὶ τὰς τῆς εὐκτ. τοῦ παθ. ἀορ. δ') Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τῆς προστακτικῆς. ε') Ἀπαρέμφατος καὶ μετοχὴ τοῦ ἐνεργ. ἔνεστ.

15) Β' Ἀόριστος ἔστην. Σημασία αὐτοῦ. Σχηματισμὸς καὶ κλίσις αὐτοῦ διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν ὀριστ. τοῦ πορατατικοῦ, ἔνθα αὕτη δυνατὴ, καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐγκλίσεις τοῦ ἔνεστ.

16) Γ' Παθητ. ἔνεστ. καὶ παρατατ. τοῦ ἴστημι, α' ἐν τῇ ὀριστικῇ. Σύγκρισις τῶν καταλήξεων πρὸς τὰς τῶν βαρυτόνων ῥημάτων, β') ἐν ταῖς ἄλλαις ἐγκλίσεσι, τῇ ἀπαρεμφάτῳ καὶ μετοχῇ διὰ συγκρίσεως κατὰ μὲν τὰς καταλήξεις πρὸς τὰς τῶν αὐτῶν ἐγκλίσεων τῶν βαρυτόνων ῥημάτων, κατὰ δὲ τὴν συναίρεσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν καθόλου πρὸς τὰς αὐτὰς ἐγκλίσεις τῆς ἐνεργ. φωνῆς.

17) Ῥήματα εἰς **μι**. Δ' τίθημι καὶ ἴημι. α') θέμα ῥηματικὸν καὶ

θέμα ἐνεστωτικόν. Κλίσις τῆς ὀριστ τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ. καὶ παρατατ. διὰ συγκρίσεως πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ἴσθημι. Ὁμοιότητες καὶ διαφοραί. β') Κλίσις τῶν ἄλλων ἐγκλίσεων, τοῦ ἀπαρεμφ. καὶ τῆς μετοχῆς τῶν αὐτῶν χρόνων διὰ συγκρίσεως πάλιν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ἴσθημι. Ὁμοιότητες καὶ διαφοραί. γ') Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ ἐνεργ. ἀορ. τῶν ῥημάτων τίθημι καὶ ἵημι διὰ συγκρίσεως πρὸς τε τὸν ἀορ. ἔστιν καὶ πρὸς τὴν ὀριστ. μὲν τοῦ παρατατ., τὰς λοιπὰς δὲ ἐγκλίσεις τοῦ ἐνεστ. τῶν αὐτῶν ῥημάτων τίθημι καὶ ἵημι.

18) Ε'. Παθητ. ἐνεστ. καὶ παρατατ. τῶν ῥημάτων τίθημι καὶ ἵημι πρῶτον ἐν τῇ ὀριστ. καὶ εἶτα ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐγκλίσει διὰ συγκρίσεως πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ τε ἴσθημι καὶ τῶν βαρυτόνων καὶ συναιρουμένων ῥημάτων.

19) ΣΤ' Μέσος ἀορ. β' τῶν αὐτῶν ῥημάτων τίθημι καὶ ἵημι διὰ συγκρίσεως πρὸς τὴν ὀριστ. τοῦ παρατατ. καὶ τὰς ἄλλας ἐγκλίσεις τοῦ ἐνεστώτος.

20) Ζ' Σχηματισμὸς τῶν ἄλλων χρόνων α') τῶν αὐτῶν ῥημάτων τίθημι καὶ ἵημι πρῶτον τῆς ἐνεργ. φωνῆς καὶ ἔπειτα τῆς μέσης καὶ παθητικῆς. Κανὼν ἐκιάσεως καὶ διαφυλάξεως τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος· β') τοῦ ἴσθημι ὁμοίως.

21) Η' Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ **δίδωμι**, α') τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ., παρατατ. καὶ ἀορ. β') τῶν αὐτῶν χρόνων ἐν τῇ μέσῃ φωνῇ ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἐγκλίσεις τῶν προδιδαχθειῶν συζυγιῶν τῶν εἰς **μι** ῥημάτων· γ') τῶν ἄλλων χρόνων πρῶτον ἐν τῇ ἐνεργ. καὶ μέσῃ καὶ εἶτα ἐν τῇ παθητ. φωνῇ.

22) Θ' Σχηματισμὸς τῶν εἰς **-νυμι** ῥημάτων. Κλίσις ἐνὸς τούτων π. χ. τοῦ δείκνυμι ὡς ὑποδείγματος διὰ τὴν κλίσιν καὶ τῶν ἄλλων πρῶτον ἐν τῇ ἐνεργ. φωνῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ μέσῃ καὶ παθητ.

23) Ἀόριστοι β' τῶν εἰς **-ω** ῥημάτων κατὰ τὰ εἰς **μι** κλινόμενοι.

24) Ἐπανάληψις τῶν προδιδαχθέντων περὶ τῆς τροπῆς τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος πρὸ τῶν χρονικῶν καταλήξεων καὶ περὶ τῶν ἐξαιρέσεων, συμπληρουμένων καὶ δι' ἄλλων τοιοῦτων συνήθων σχετικῶς.

25) Ῥήματα κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἴσθημι κλινόμενα.

26) Σχηματισμὸς καὶ κλίσις τοῦ **εἰμί**. (1)

(1) Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κλίσις ἐκάστης ἐγκλίσεως τοῦ ἐνεστώτος καὶ τοῦ παρατατικοῦ τοῦ ῥήματος τούτου, συνηθεστάτου ὄντος καὶ ἀναγκαιοτάτου διὰ τὸν σχηματισμὸν ὀρισμένων ἐγκλίσεων τῶν ῥημάτων ἐν γένει, πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἤδη ἀπὸ τῶν πρῶτων μαθημάτων τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου. Θὰ διδάσκηται δὲ ἐκάστη ἐγκλίσις τοῦ ἐνεστ. καὶ παρατ. πρῶτον ἐν τῇ νέᾳ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, ὅπως ἐμπειρικῶς ἐννοεῖται.

27) Σχηματισμός και κλίσις τοῦ *εἶμι*. Σημασία ἐν τῇ ὀριστικῇ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐγκλίσειν.

28) Σχηματισμός και κλίσις τοῦ *φημί*.

29) Σχηματισμός και κλίσις τοῦ *κεῖμαι* και *κάθημαι*.

30) Σχηματισμός και κλίσις τοῦ *οἶδα* και εἶτα τοῦ *βέβηκα*, *τέθνηκα* και *δέδισα*.

31) Συστηματικὴ διδασκαλία τῶν ἀριθμητικῶν.

32) Ἀνώμαλα ῥήματα. Α τὰ εἰς -*νω* ῥήματα και τὸ *ἀφικνοῦμαι* και *ὑπισχνοῦμαι*.

33) Β' ῥήματα εἰς -*άνω*.

34) Γ' ῥήματα εἰς -*άνω* μετὰ *ν* παρεμβαλλομένου ἐν τῇ θεματικῇ συλλαβῇ.

35) Δ' ῥήματα προσλαμβάνοντα πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἄλλων πλὴν τοῦ ἐνεστ. χρόνων *ε*.

36) Ε' ῥήματα ἐν τοῖς ἄλλοις χρόνοις ἀποβάλλοντα τὸ *ε* τοῦ θέματος τοῦ ἐνεστώτος.

37) ΣΤ' ῥήματα ἐναρκτικά εἰς -*σκω*, α') ἀνευ ἐνεστωτικοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ, β') μετ' ἀναδιπλασιασμοῦ.

38) Ζ' ῥήματα σχηματίζοντα τοὺς διαφοροὺς αὐτῶν χρόνους ἐκ θεμάτων διαφορῶν κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν· αἰρῶ, ἔρχομαι, ἐσθίω, ἔπομαι, ἔχω (και σύνθετα αὐτοῦ), ὄρω, πάσχω, πίνω, πίπτω, τρέχω, φέρω, ἄγορεύω και λέγω και φημί (σύνθετα τούτων), ζῶ, καθίζω και καθίζομαι και καθέζομαι, παίω και τύπτω και πατάσσω και πλήττω, πωλῶ και πιπράσκω και ἀποδίδομαι, σκοπῶ και σκοποῦμαι και σκέπτομαι, ὄνοῦμαι.

39) Ῥήματα λεγόμενα ἀποθετικά, α') μέσα ἀποθετικά, β') παθητικά ἀποθετικά.

40) Ἐτυμολογικόν. Α' *Παραγωγή*· α') Παραγωγή οὐσιαστικῶν· 1) δηλούντων τὸ πρῶτον πρόσωπον (εὖς, τήρ, τωρ, τηρς), 2) δηλούντων τὴν πρᾶξιν (τις, σις, σία, εία, μός), 3) δηλούντων τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως (μα, ος), 4) δηλούντων τὴν ιδιότητα (της, σύνη, ία, ιᾶ, ος), 5) δηλούντων τὸ ὄργανον (τρον), 6) δηλούντων τὸν τόπον (τήριον, εἶον), 7) ὑποκοριστικῶν (ίσκος, ἴον, ἴδιον, ἀριον, ὕλλιον), 8) πατρωνυμικῶν (ίδης, ἰων, θηλ. ἰς, ἰδος), 9) ἐθνικῶν (ιως, εὖς, τηρς).

41) β' Παραγωγή ἐπιθέτων· 1) διὰ τῆς καταλήξεως *ιος* ἐχούσης γενικὴν σημασίαν, 2) δηλούντων ὕλην και καταγωγήν (εος, ειος, ινος) 3) δηλούντων τὸ ἀνήκόν τι και δεξιότητα περὶ τι (νός, ικός), 4) δηλούντων ἀφθονίαν (εις, εντος), 5) κλίσειν πρὸς τι (μων), 6) χρόνον (ινός).

42) γ') Παραγωγή ῥημάτων ἐξ ὀνοματικῶν θεμάτων.

43) δ') Παραγωγή ἐπιρρημάτων, 1) ἐκ τῶν ἐπιθέτων διὰ τῆς καταλήξεως *ως*, 2) ἐξ ὀνοματικῶν καὶ ῥηματικῶν θεμάτων διὰ τῆς καταλήξεως δόν, δην, τί, εἰ. Συστηματικὴ ἐπισκόπησις πάντων τῶν εἰδῶν τῶν ἐπιρρημάτων.

44) Ἐτυμολογικόν. Β' *Περὶ συνθέσεως*. α') πρῶτον συνθετικὸν ὄνομα, β') ῥῆμα, γ') ἄκλιτον. Σημασία συνθέντων (συνδετικά, ὀριστικά, ἀντικειμενικά, κτητικά). Τὰ γενικώτερα περὶ τονισμοῦ τῶν συνθέντων καὶ περὶ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ.

45) Συστηματικὴ ἐπισκόπησις καὶ ἐπανάληψις τῶν προθέσεων.

46) Ὁμοία τῶν κυριωτέρων καὶ συνηθεστέρων συνδέσμων.

47) Ὀλίγα περὶ τῶν ἐπιφωνημάτων.

5. β'. Τρόπος διδασκαλίας τῆς ἰδίως γραμματικῆς. — Α'. *Κλιτὰ μέρη τοῦ λόγου.* Εἵπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις προκειμένου περὶ προσκλήσεως τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὅτι πολλαὶ λέξεις, ἢ μᾶλλον αἱ πλεῖσται, εἶναι κοινὰ ταύτῃ καὶ τῇ νέᾳ ἡμῶν γλώσσει. Τοῦτ' αὐτό, ὡς γνωστόν, συμβαίνει καθόλου καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τυπικόν, καὶ μάλιστα τὸ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ὁμαλὸν τυπικόν. Μὲ τοῦτο πολλὰ τὰ κοινὰ ἔχει τὸ τυπικόν τῆς ὁμιλουμένης ἡμῶν γλώσσης, πολὺ δὲ περισσώτερα τὸ τῆς γραφομένης τῆς λεγομένης καθαρευούσης. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τούτου καὶ διδάσκεται ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖω οὐ μόνον πρακτικῶς, ἀλλὰ ἐν μέτρῳ τινί καὶ θεωρητικῶς, ἱκανὴν αὐτοῦ γνῶσιν ἔχουν ἤδη ἐκεῖθεν οἱ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου μαθηταί. Διὰ τοῦτο ὡς τι ὅλως νέον καὶ ἄγνωστον δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζωνται εἰς τοὺς μαθητὰς πάντες οἱ τύποι (1) τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ διδασκαλία αὐτῶν

(1) Τὰ περὶ τῶν τύπων λεγόμενα ἐνταῦθα ἰσχύουν κατὰ μεγαλύτερον λόγον περὶ τῆς διασαφήσεως τῶν γραμματικῶν ὄρων. *Τί εἶναι ὀνομαστικόν, τί ἐπίθετον, τί ῥῆμα, τί ἐνεστώς χρόνος* κλπ. θὰ ἔχουν βεβαίως ἤδη ἀκούσει οἱ μαθηταί καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ ἐπομένως καὶ τὰ περὶ τούτων δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτοὺς ὡς ὅλως ἄγνωστα καὶ ὅλως νέα. Ἐὰν δὲ τὰ τῶν σχολείων καὶ τὰ τῶν προγραμμάτων αὐτῶν ἦσαν ἄλλως ὀργανωμένα παρ' ἡμῖν, οὕτως ὥστε οἱ μαθηταί νὰ ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας ἡμῶν γλώσσης ἔχοντες ἀρτίαν ὀπωδῆποτε γνῶσιν τῆς γραμματικῆς τῆς νέας, κοινῆς ὁμιλουμένης, γλώσσης, τότε βεβαίως ἠδύνατο νὰ προϋποτίθεται καὶ ὡς πρὸς τοὺς γραμματικούς ὄρους καὶ ὡς πρὸς τοὺς τύπους τῆς νέας γλώσσης ἐπαρκῆς τῶν μαθητῶν γνῶσις καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην θὰ ἠδύνατο νὰ προχωρῇ ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνουσα τὰ διὰ τὴν ἐκάστοτε διδασκομένην μεθοδικὴν ἐνότητα χρήσιμα ἐκ τῶν τῆς νέας γλώσσης καὶ μὴ παρέχουσα καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς ὡς ὅλως νέα. Ὀπωδῆποτε ἐκ τῆς γραμματικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐν γένει

νά γίνεται οὕτως, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ἀποκτῶσι σαφῆ συνείδησιν τοῦ τίνες τῶν τύπων ἐκάστης γραμματικῆς σειρᾶς (π. χ. τῶν τύπων τῆς β' κλίσεως ἢ τῆς ὀριστ. τοῦ ἔνεργ. παρατατικοῦ) εἶναι κοινοὶ τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ, καὶ τίνες ἴδιοι ταύτης μόνης. Οὕτω γινομένης τῆς διδασκαλίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν εὐχερέστερον καὶ ἀκοπώτερον ἐντυποῦνται οἱ διάφοροι ἢ καὶ ὅλως νέοι τύποι, διότι εἰς αὐτοὺς κατ' ἀνάγκην θὰ στρέφουν πᾶσαν τὴν προσοχὴν των οἱ μαθηταὶ ἀποκτιῶντες ἤδη σαφῆ τὴν συνείδησιν ὅτι οἱ ἄλλοι γνωστοὶ εἰς αὐτοὺς εἶναι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ταχύτερον καὶ σταθερώτερον ἕνεκα αὐτοῦ τούτου ἀπομνημονεύονται. Ἐν πάσῃ λοιπὸν διδακτέᾳ τύπων σειρᾷ ἐκ τῶν γνωστῶν τούτων καὶ κοινῶν τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ πρέπει νὰ ὁρμάτα ἡ διδασκαλία καὶ τούτους πρώτους νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν, κατόπιν δὲ νὰ παρέχῃ τοὺς νέους καὶ ἀγνώστους καὶ ζητᾶς ὡς τοιοῦτους νὰ ἐμφανίξῃ αὐτούς.

Παράδειγμα διδασκαλίας ὀνόματος. Διασάφησις τῆς σημασίας τῶν πτώσεων. Συμφῶνως πρὸς τὰ εἰρημένα προβαίνομεν εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ ἰσοπυ. καθ' ὃν δύναται νὰ γίνῃ ἡ πρώτη διδασκαλία γραμματικῆς σειρᾶς, ἀμα δὲ ἡ διασάφησις τῆς σημασίας ἐκάστης τῶν πτώσεων τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Λαμβάνεται παράδειγμα ἐκ τῆς β' κλίσεως, τῆς ὁποίας οἱ μόνοι ἀγνωστοί, ἢ οὐχὶ τελείως γνωστοί, εἰς τοὺς μαθητὰς τύποι εἶναι οἱ τῆς δοτ. τοῦ ἔνικ. καὶ πληθ., ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι ὅλως οἰκεῖοι εἰς αὐτοὺς εἶναι, καίτοι ὀρμεμφύτως, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἄνευ συνειδήσεως κάμνουν χρῆσιν αὐτῶν. Ἐκεῖνο λοιπὸν, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ ἐπιδιώξῃ νῦν ἡ διδασκαλία, εἶναι νὰ στραφῇ σχολίμως εἰς ἕκαστον τῶν γνωστῶν τύπων ἢ προσοχὴ τῶν μαθητῶν, ἵνα οὗτοι σαφῆ ἐκείνων συνείδησιν ἀποκτήσουν καὶ οὐχὶ ἀσυνειδήτως πλέον, ὡς πρότερον, μεταχειρίζονται αὐτούς, προσέτι δὲ ἵνα γνωρίσουν ὅτι οὗτοι ὅλως ὁμοίως ἔχουν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἡμῶν γλώσσῃ. Τοῦτο γίνεται συνάπτοντος τοῦ διδασκάλου πρὸς τοὺς μαθητὰς διάλογον κατάλληλον, ἵνα οὗτοι καὶ ἄκοντες ἀναγκασθῶν νὰ ἀνακαλέσουν εἰς τὴν μνήμην των καὶ εἴπουν τοὺς γνωστοὺς τύπους ὀνόματός τινος τῆς β' κλίσεως. Παράδειγμα τοῦ διαλόγου τούτου καὶ τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας καθόλου ἔστω τὸ ἑξῆς :

I. Διδάσκαλος. "Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι βλέπομεν ἀνθρωπὸν τινα πολὺ

μορφώσεως τῶν μαθητῶν του, τὴν ὁποίαν διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων θὰ ἐρευνᾷ ὁ διδάσκων, θὰ ὀδηγῆται οὕτως εἰς τὸ νὰ εὐρίσκῃ κατὰ πόσον θὰ πρέπει νὰ πραγματευεῖται ἕκαστον μικρὸν κεφάλαιον τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς ὡς ὅλως νέον ἢ ὡς ὅπωςδήποτε γνωστὸν ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ διδασκαλίας.

Μαθ.

ὑψηλὸν καὶ ὅτι σὰς ἐρωτᾷ τις: «τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος αὐτός;» Πῶς θάπαντήσετε σεῖς; Μαθητής: ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι ὑψηλός. Διδ. ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι πολὺ ὑψηλός, τί θὰ εἶναι καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ; | Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ θὰ εἶναι πολὺ ὑψηλοί. Δ. Τίνος οἱ πόδες εἶναι πολὺ ὑψηλοί; Μ. Οἱ πόδες τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑψηλοί. Δ. Βεβαίως, ὡσάκις βλέπομεν τὸν ὑψηλὸν ἄνθρωπον, θαυμάζομεν αὐτόν: τίνα λοιπὸν θαυμάζομεν; Μ. Θαυμάζομεν τὸν ὑψηλὸν ἀνθρώπον. Δ. Πῶς θὰ εἴπωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ φωνάξωμεν (καλέσωμεν) ἓνα ἄνθρωπον νὰ σταθῆ; Μαθ. ἀνθρώπε, στάσου!

Ἐκάστη τῶν ἀπαντήσεων, ἅμα διδομένη ὑπὸ τινος τῶν μαθητῶν, γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Μετὰ δὲ τὴν ἀναγραφὴν καὶ τῶν τεσσάρων τούτων προτάσεων ὁ διδάσκαλος προκαλεῖ τινα ἐκ τῶν μαθητῶν νὰ ἀναγνώσῃ τὴν πρώτην πρότασιν, μεθ' ὃ ἐρωτᾷ ἄλλον: «τίς εἶναι ὑψηλός;» ἰσχυρότερον τονίζων τὴν ἀνωθυμίαν. Ἄφ' οὗ δὲ ὁ μαθητὴς ἀποκριθῆ «ὁ ἄνθρωπος αὐτός», ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ ἄλλου τινὸς μέρους τοῦ πίνακος μόνον τὸ ὁ ἄνθρωπος, χωρίζων διὰ μικρᾶς εὐθείας τὴν κατάληξιν ἀπὸ τοῦ θέματος, ὑπογραμμίζων δὲ συγχρόνως αὐτήν. Παραπλεύρως δὲ ἔμπροσθεν τοῦ τύπου τούτου γράφει τὸ τίς. Ὅμοια διδασκτικὴ ἐργασία γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πτώσεων, γράφεται δὲ πρὸ μὲν τοῦ τύπου τῆς γενικῆς ἢ ἀνωθυμίας τίνος πρὸ δὲ τοῦ τῆς αἰτιατικῆς ἢ τίνα καὶ πρὸ τοῦ τῆς κλητικῆς τέλος ἢ φράσις «πῶς καλοῦμεν;» Οὕτω θὰ εἶναι ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνικοῦ τῆς β' κλίσεως ἐν τῷ ἄρσενικῷ γένει κατὰ τὰς πτώσεις, αἵτινες εἶναι κοιναὶ τῇ ἀρχαίᾳ καὶ νέᾳ ἡμῶν γλώσσει.

II. Νῦν ὅλος εὐκόλον θὰ ἦτο κατὰ τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένον παράδειγμα νὰ κλίνουν οἱ μαθηταὶ καὶ ἄλλα ὀνόματα τῆς αὐτῆς κλίσεως. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς τῶν πρῶτων διδασκομένης κλίσεως. Ἀνάγκη κατὰ ταύτην οἱ μαθηταὶ νὰ ἀποκτήσουν σαφεῖς σχετικῶς ἰδέαν τῆς σημασίας ἐκάστης τῶν πτώσεων, νὰ ἐννοήσουν δηλαδὴ ὅτι ἡ ὀνομαστικὴ εἶναι πῶσις, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ ἐρώτημα τίς, ἡ γενικὴ πῶσις, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ ἐρώτημα τίνος, ἡ αἰτιατικὴ πῶσις, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκρινόμεθα εἰς τὴν ἐρώτησιν τίνα καὶ ἡ κλητικὴ τέλος πῶσις, διὰ τῆς ὁποίας καλοῦμεν τινα. Πρὸς τοῦτο ὅμως δὲν ἀρκοῦν αἱ προτάσεις αἱ σχηματιθεῖσαι καὶ ἀναγραφεῖσαι ἐπὶ τοῦ πίνακος διὰ τοῦ ἀνωτέρω ὡς παραδείγματος παρατεθέντος διαλόγου, ἀλλ' ἀνάγκη εἶναι μία ἔτι τοῦλάχιστον δι' ἐκάστην τῶν πτώσεων νὰ σχηματισθῆ καὶ ἀναγραφῆ ἐπὶ τοῦ πίνακος πρότασις δι' ἄλλου διαλόγου. Ἐπὶ ἐκάστης τῶν προ-

τάσεων τῶν τὸ δεύτερον σχηματισθεισῶν καὶ ἀναγραφεισῶν τελεῖται ἢ αὐτὴ ἀκριβῶς διδασκτικὴ ἐργασία, ἢ γενομένη ἐπὶ τῶν τὸ πρῶτον σχηματισθεισῶν καὶ ἀναγραφεισῶν προτάσεων.

Γενομένου καὶ τούτου συνάπτεται μεταξὺ μαθητῶν καὶ διδασκάλου ἐπὶ τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένων προτάσεων ὁ ἑξῆς διάλογος· Διδ. τίς εἶναι ὑψηλός; Μ. ὁ ἄνθρωπος. Δ. τίς εἶναι ἐνάρετος; Μ. ὁ Γεώργιος. Δ. εἰς ποίαν λοιπὸν ἐρώτησιν ἀποκρινόμεθα μὲ τὸ *ὁ ἄνθρωπος, ὁ Γεώργιος*. Μ. εἰς τὴν ἐρώτησιν *τίς*. Ὁμοίος διάλογος ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τῶν προτάσεων τῶν περιεχουσῶν τὴν γενικὴν καὶ τὴν αἰτιατικὴν. Ἐπὶ τῶν κλητικῶν ὁ διδάσκαλος ἐρωτᾷ ὡς ἑξῆς· Διδ. πότε λέγομεν «ἄνθρωπε;» πότε «Γεώργιε;» Μ. ὅταν θέλωμεν νὰ καλέσωμεν ἕνα ἄνθρωπον ἢ τὸν Γεώργιον. Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος, ἐπισοτήσας τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένους τέσσαρας *τύπους (μορφὰς)* ἑκατέρως τῶν λέξεων *ἄνθρωπος* καὶ *Γεώργιος*, λέγει εἰς αὐτοὺς ὅτι οἱ διάφοροι οὗτοι τύποι τῶν εἰρημένων λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκρινόμεθα εἰς τὰς ἐρωτήσεις *τίς, τίνος, τίνα* ἢ καλοῦμέν τινα, λέγονται μὲ ἐν ὄνομα *πτώσεις*. Ἐπειτα δὲ λέγει τὸ ὄνομα ἑκάστης τῶν τεσσάρων τούτων πτώσεων, προσθέτων συγχρόνως, εἰς τίνα ἀντωνυμίαν ἀποκρινόμεθα δι' ἑκάστης τῶν τριῶν πρώτων, πότε δὲ μεταχειριζόμεθα τὴν τελευταίαν. Ἐκαστον ὄνομα ἑκάστης πτώσεως λεγόμενον γράφεται εὐθὺς πρὸ τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας, τῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένης πρὸ ἑκάστης τῶν τριῶν πτώσεων τῶν δύο παραδειγμάτων *ἄνθρωπος, Γεώργιος*, καὶ πρὸ τῆς φράσεως «πῶς καλοῦμεν;»

Νῦν ἀνάγκη νὰ συνδεθῇ ἀρρήκτως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν ἡ ὀνομασία ἑκάστης τῶν πτώσεων μὲ τὴν ἐρωτηματικὴν ἀντωνυμίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποκρινόμεθα δι' ἑκάστης αὐτῶν, ὥστε ἀκούον ὁ μαθητὴς τὸ ὄνομα ἑκάστης τῶν πτώσεων νὰ ἀναπολῆ εἰς τὴν μνήμην του εὐθὺς τὴν ἀντίστοιχον ἐρωτηματικὴν ἀντωνυμίαν, καὶ τὰνάπαλιν. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν διδασκαλίαν προβαίνει ὁ διάλογος ὡς ἑξῆς· Διδ. πῶς ὀνομάζεται ἡ πῶσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ *τίς*. Μασθ. ἡ πῶσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ *τίς*, λέγεται ὀνομαστική. Ὁμοίαι ἐρωτήσεις γίνονται καὶ διὰ τὰς ἄλλας πτώσεις, μετὰ δὲ τοῦτο ὁ διάλογος γίνεται ἀντιστρόφως· Διδ. ποία πῶσις λέγεται ὀνομαστική; Μ. Ὁνομαστικὴ λέγεται ἡ πῶσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ *τίς*. Διδ. ποία πῶσις λέγεται γενικὴ; Μ....

III. Ἀφ' οὗ ταῦτα ἐπαναληφθοῦν πολλάκις καὶ συνδεθοῦν οὕτω ἐπαρκῶς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν ἡ σημασία ἑκάστης πτώσεως καὶ ἡ ἀντιστοιχοῦσα αὐτῇ ἀντωνυμία, προκαλοῦνται εἶτα οἱ μαθηταὶ

κατά τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος γεγραμμένων παραδειγμάτων νὰ κλίνουν καὶ ἄλλα τινὰ ὀνόματα τῆς Β' κλίσεως ἐν τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, καὶ δὴ, χρόνου ὑπάρχοντος, καὶ θηλυκά, κοινὰ τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νῦν καθαρευούσῃ γλώσσῃ ἡμῶν, π. χ. ἡ ἔλαφος, ἡ ὁδός. Δηλώσας δὲ ὁ διδάσκων, ποῖον ὄνομα θὰ κλίνουν ἐκάστοτε, ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς ὡς ἑξῆς: Διδ. ὁ ἵππος· ὀνομαστική, τίς; Μ. ὁ ἵππος. Διδ. γενική, τίνος; Μ. τοῦ ἵππου. Καὶ οὕτω καθεξῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πτώσεων. Ἐκ τῶν οὕτω προφορικῶς κλινομένων οὐσιαστικῶν ἐν ἔτι καὶ γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος, καὶ δὴ θηλυκόν, γραφομένου ἅμα καὶ τοῦ ἀρθρου πρὸ ἐκάστης τῶν πτώσεων. Οὕτω θὰ εἶναι ἀναγεγραμμένα ἐπ' αὐτοῦ τρία παραδείγματα, ἱκανὰ διὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπακολουθήσῃ ἐργασίαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐξαγωγῆς τοῦ γενικοῦ. Διὰ πάσης τῆς μέχρι τοῦδε περιγραφείσης διδακτικῆς ἐργασίας ὁ μαθητὴς ἐκ τοῦ ζῶντος ὄργανισμοῦ τῆς μητρικῆς του γλώσσης ἀπέκτησε σαφῆ ἰδέαν τῆς σημασίας τῶν κοινῶν αὐτῇ τε καὶ τῇ ἀρχαίᾳ πτώσεων, τὰς ὁποίας πρότερον ἀσυνειδήτως, οὕτως εἰπεῖν, μετεχειρίζετο. Διὸ εἰς τὸ ἑξῆς οὐχὶ μηχανικῶς θὰ λέγῃ ἢ θὰ ἀκούῃ τὴν ὀνομασίαν ἐκάστης οὐδὲ μηχανικῶς ὅλως θὰ κλίνῃ διάφορα ὀνόματα, ἀλλὰ θὰ συνάπτῃ μετὰ τῆς ὀνομασίας καὶ τοῦ τύπου τὴν σημασίαν αὐτῶν.

IV. Ἐκτὸς τούτου ὅμως διὰ τῆς αὐτῆς διδακτικῆς ἐργασίας καὶ ἕτερον τι συνετελέσθη ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μαθητῶν· ἀπέκτησαν δηλ. οὐτοὶ σαφῆ πῶς παράστασιν καὶ τῶν καταλήξεων τῆς β' κλίσεως ἐν ταῖς πτώσει τοῦ ἐνικοῦ ταῖς κοιναῖς τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ. Ἐκείνο δέ, τὸ ὁποῖον ὑπολείπεται νῦν, εἶναι τοῦτο· σκοπίμως νὰ στραφῇ εἰς ταύτας καὶ μόνας ἢ προσοχὴ τῶν μαθητῶν, ἵνα τελείως σαφῆ γνώσιν ἀποκτήσουν τῶν καταλήξεων τούτων. Τοῦτο γίνεται ὡς ἑξῆς· ἀναγινώσκει ὁ διδάσκων τὴν ὄνομ. τοῦ πρώτου τῶν τριῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος γεγραμμένων παραδειγμάτων, ἰσχυρότερον τονίζων τὴν κατάληξιν, προτάσων δὲ τὴν τε ὀνομασίαν τῆς πτώσεως καὶ τὴν ἀντίστοιχον ἐρωτηματικὴν ἀντωνυμίαν, μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς, εἰς τί λήγει ἡ ἀναγνωσθεῖσα ὀνομαστική; ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἀποκριθεὺν «εἰς **ος**», προβαίνει εἰς ὁμοίαν ἐργασίαν ἐπὶ τῆς ὄνομ. τοῦ δευτέρου ὀνόματος καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς τοῦ τρίτου. Μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς, «εἰς τί λήγει λοιπὸν ἡ ὄνομ. τῶν τριῶν αὐτῶν ὀνομάτων;» Ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἀποκριθεὺν «εἰς **ος**», ἀπαλείφει ὁ διδάσκων τὰς ὀνομαστικὰς τῶν τριῶν ὀνομάτων καὶ γράφει μόνον τὸ **ος**, πρὸ τοῦ ὁποίου γράφει «ὄνομ. τίς», λέγει δὲ συγχρόνως εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι τὸ **ος** λέγεται **κατάληξις**. Μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷ πάλιν ὁ διδάσκων τοὺς μαθητὰς· «πῶς λοιπὸν λέγεται τὸ **ος**;» «τίς ἡ κατάληξις τῆς ἐνικ. ὄνομ. τῶν εἰς

ος ὀνομάτων ;» (1) Καθ' ὃν τρόπον ἀπεχωρίσθη ἡ κατάληξις τῆς ἑνικ. ὀνομ., ἀποχωρίζονται αἱ κατάληξεις καὶ ἐκάστης τῶν ἄλλων πτώσεων τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀναγινώσκονται αὐταὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καθ' ἣν σειρὰν εἶναι γεγραμμένα, λεγομένης συγχρόνως τοῦ ὀνόματος ἐκάστης πτώσεως καὶ τῆς ἀντωνυμίας· («ὀνομαστικὴ ἑνικ. τίς ; κατάληξις ος» κ. ὁ. κ.). Τέλος γράφονται αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος καταλήξεις ἐν τῷ ἰδίῳ τῆς γραμματικῆς τετραδίῳ, ἐὰν δὲν εὐρίσκονται οὕτω κεχωρισμένοι ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς γραμματικῆς, ὅποτε ἀναγινώσκουν ταύτας οἱ μαθηταὶ ἀπαξ ἔτι καὶ ἀπὸ τούτου.

Διὰ πάσης τῆς μέχρι τοῦδε διδακτικῆς ἐργασίας, καὶ μὴ σκοπίμου πρὸς τοῦτο, ἐνετυλώθησαν ἐπαρκῶς πως εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν αἱ κατάληξεις. Ἴνα δὲ τελεία ἀποβῆ ἡ ἐντύπωσις, γίνονται καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀπαλείψας ἀπὸ τοῦ πίνακος τὰς κατάληξεις ὁ διδάσκων προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν αὐτὰς ἀπὸ μνήμης, καὶ δὴ πρῶτον μὲν κατὰ σειρὰν, ἔπειτα δὲ ἀναμίξ, ἕως οὗ καὶ οἱ ἀσθενέστεροι αὐτῶν ἐντυλώσουν αὐτὰς στερεῶς ἐν τῇ μνήμῃ. Ἐρωτᾷ δὲ τὰς κατάληξεις ὁ διδάσκων κατ' ἀρχὰς διὰ τε τοῦ ὀνόματος ἐκάστης πτώσεως καὶ τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας, ἔπειτα διὰ τοῦ ἑτέρου τούτων, ἐν τέλει δὲ λέγει ὁ διδάσκων κατάληξιν τινα, π.χ. **ου**, καὶ ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ καθορίσουν, τίνος ἀριθμοῦ καὶ πτώσεως εἶναι ἡ ἐκάστοτε ὑπ' αὐτοῦ λεγομένη κατάληξις (πρβλ. κατωτέρω ἀσκήσεις).

V. **Δοτικῆ.** Ἦδη ὑπολείπεται νὰ διασαφηθῆ εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ σημασίαι τῆς δοτικῆς, νὰ γνωρισθῆ δὲ συγχρόνως εἰς αὐτοὺς ἡ κατάληξις αὐτῆς ἐν τῷ ἑνικῷ τῆς β' κλίσεως. Ἐν τούτῳ ἡ διδασκαλία χωρεῖ ὡς ἑξῆς. Προδηλοῖ πρῶτον ὁ διδάσκων εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι νέαν τινα πτῶσιν θὰ μάθουν, ἰδίαν τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ οὐχὶ τελείως γνωστὴν εἰς αὐτοὺς, ἔπειτα δὲ γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρας μικρὰς προτάσεις περιεχοῦσας δοτικὴν, εἰς δὲ τοὺς παῖδας εὐθύς νοητὰς, π. χ. «πιστεύομεν τῷ Θεῷ ὁ Ἰππος δουλεύει τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ πατὴρ ἔδωκε τῷ υἱῷ βιβλία». Ἐκάστη τῶν φράσεων τούτων παραφράζεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, τοῦ διδασκάλου ὀδηγοῦντος αὐτοὺς εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς δοτικῆς διὰ τῆς ἐρωτήσεως «εἰς τίνα ;» Ἐπαναληφθείσης τῆς παραφράσεως τῶν προτάσεων καὶ ὑπ' ἄλλων μαθητῶν,

(1) Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ πιθανώτατα οἱ μαθηταὶ ἔχουν σαφῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· ἀλλὰ πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας περὶ τούτου διασαφίζεται αὕτη, ὡς καὶ ἡ τοῦ πληθυντικοῦ, καὶ νῦν ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει τοῦ ὅλου γυμνασίου καὶ δὴ ἔνθα τὴν διασάφισιν ταύτην καθορίζει ἡ ἀναγραφείσα κατανομή τῆς ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδακτέας ἕλης ἐκ τῆς γραμματικῆς (πρβλ. σ. 56).

ἀποχωρίζει ὁ διδάσκων τὴν ἐν ἐκάστη προτάσει δοτικὴν καὶ ἀπαιτεῖ ταύτης μόνως τὴν μεταφράσιν διὰ τῆς καταλλήλου ἐρωτήσεως οὕτω· Διδ. «τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τίνα;» Μαθ. εἰς τὸν ἀνθρώπον. Διδ. «τῷ Θεῷ, εἰς τίνα». Μαθ. εἰς τὸν θεόν. Διδ. πῶς λοιπὸν ἐρωτῶμεν ἐπὶ τῆς νέας ταύτης πτώσεως; Μαθ. μετὸ «εἰς τίνα;» Νῦν ὁ διδάσκων λέγει εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι ἡ νέα αὕτη πῶσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐρωτῶμεν διὰ τοῦ «εἰς τίνα», λέγεται **δοτικῆ**. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνουν μαθηταὶ τινες καταλλήλως ἐρωτῶμενοι, ἵνα συνδεθοῦν στερεῶς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ἡ ὀνομασία καὶ ἡ σημασία τῆς δοτικῆς. Ἐπειτα διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων ὁ διδάσκων ἐπιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν κατάληξιν τῶν ἀναγεγραμμένων δοτικῶν· οὕτω δὲ οὗτοι εὐρίσκουν ὅτι αὕτη εἶναι **φ**. Ἀναγράφεται δὲ καὶ αὕτη ἐν τῷ οικείῳ τετραδίῳ ἢ ἀναγινώσκειται ἀπὸ τοῦ βιβλίου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ μαθηταὶ καλοῦνται νὰ σχηματίσουν τὴν δοτικὴν διαφόρων ὀνομάτων τοῦ διδασκάλου ἐρωτῶντος, ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώθη.

VI. Ἡ σημασία τῶν πτώσεων τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ καὶ αἱ καταλήξεις αὐτῶν ἐν τῇ β' κλίσει γνωρίζονται εἰς τοὺς μαθητὰς, καθ' ὃν τρόπον αἱ τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ διὰ συντομιωτέρας ὁδοῦ. Διὰ μὲν τὴν διασάφην τῆς σημασίας μία πρότασις εἶναι ἀρκετὴ δι' ἐκάστην τῶν γνωστῶν πτώσεων, διὰ δὲ τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν εὐρεσίαν τῶν καταλήξεων ἀναγράφονται καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἄλλων κλίσεων κατόπιν, δύο τουλάχιστον παραδείγματα. Καὶ πρῶτον μὲν γνωρίζεται καὶ ἐνταῦθα ἡ σημασία τῶν τεσσάρων κοινῶν τῇ τε νέᾳ καὶ ἀρχαίᾳ πτώσεων, ἔπειτα δὲ τῆς δοτικῆς, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν πτώσεων τοῦ ἐνικοῦ. Ἀντωνυμιαί, τῶν ὁποίων χρῆσις γίνεται ἐνταῦθα, εἶναι αἱ ἐξῆς: **τίνας; τίνων; τίνας; εἰς τίνας;**

VII. Διδασκαλία τῶν ἄλλων πλὴν τῆς δευτέρας κλίσεων.

Γενομένης οὕτω τῆς διδασκαλίας τῆς β' κλίσεως εἰς ὅσα μαθήματα ἤθελε κρίνει ἀναγκαῖον ὁ διδάσκων, ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν θὰ ἔχη τελείως διασαφηθῆ ἡ ἔννοια τῶν καταλήξεων καὶ ἡ σημασία τῶν πτώσεων πασῶν καθόλου καὶ μιᾶς ἐκάστης ἰδίᾳ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν λοιπῶν κλίσεων ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ στρέφεται πρὸ πάντων καὶ κυρίως εἰς τὰς καταλήξεις αὐτῶν καὶ ταύτας θὰ ἔχουν νὰ ἐκμάθουν ἤδη. Εἰς τοῦτο θὰ ὀδηγοῦνται πολὺ συντομώτερον, ὡς ἐξῆς. Δι' ἐρωτήσεων καταλλήλων θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ νὰ εἴπουν ἐν προτάσεσιν, οἷαι αἱ ἀνωτέρω, τὰς γνωτὰς εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης πτώσεις ὀνόματός τινος τῆς ἐκάστοτε διδασκομένης κλίσεως, ἐπὶ τοῦ πίνακος ὅμως δὲν θὰ γράφονται πλέον ὀλόκληροι αἱ προτάσεις αὗται, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα τὸ χρησι-

μεῦον ὡς παράδειγμα τῆς διδασκομένης κλίσεως, χωριζομένης, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τῆς καταλήξεως ἀπὸ τοῦ θέματος καὶ γραφομένων πρὸ ἐκάστης πτώσεως τῆς τε ὀνομασίας αὐτῆς καὶ τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας. Ἐφ' οὗ δὲ λεχθῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν αἱ κοιναὶ τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ πτώσεις, τὴν δοτικὴν παρέχει αὐτὸς ὁ διδάσκων γράφων ἐπὶ τοῦ πίνακος προτάσεις περιεχούσας τὴν πῶσιν ταύτην πρῶτον ἐν τῷ ἐνικῷ καὶ δευτέρον ἐν τῷ πληθυντικῷ. Αἱ προτάσεις αὗται μεταφράζονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐπικουροῦντος τοῦ διδασκάλου διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων, καὶ οὕτως οἱ μαθηταὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι ἡ ἐμφανιζομένη εἰς αὐτοὺς νέα πῶσις εἶναι δοτικὴ. Τότε γράφεται καὶ αὕτη ἐπὶ τοῦ πίνακος πλησίον τῶν ἄλλων πτώσεων. Ἐφ' οὗ δὲ οὕτω συμπληρωθῆ τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος παράδειγμα, κλίνονται κατ' αὐτὸ καὶ ἄλλα ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἐν ἔτι καὶ γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος. Μετὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ διὰ συγκρίσεως τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος δύο παραδειγμάτων εὐρίσκουν τὴν κατάληξιν ἐκάστης τῶν πτώσεων. Εὐθὺς δὲ ὡς εὐρεθῆ αὕτη, γράφεται χωριστὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδασκόντος ἢ καὶ ὑπὸ μαθητοῦ τινος. Τὰς καταλήξεις οὕτω γραφείσας καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνώσουν καὶ μετὰ τοῦτο νὰ γράψουν αὐτὰς ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ. Ἐὰν τούτου εἶναι ἀνάγκη, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἂλλως ἀναγινώσκουν αὐτὰς ἅπαξ ἔτι ὑπὸ τοῦ ἐγχειριδίου, ἐὰν ἐν αὐτῷ εἶναι χωριστὰ ἀναγεγραμμένα. Καὶ ἐνταῦθα δὲ καὶ πανταχοῦ τῆς διδασκαλίας τοῦ τυπικοῦ, ἔνθα νὸ πρῶτον γνωρίζονται γραμματικῆς τινος σειρᾶς αἱ καταλήξεις, μετὰ τὸν ὡς ἄνω γεγόμενον χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῶν θεμάτων πρέπει νὰ ἐπακολουθῆ ἡ διδακτικὴ ἐργασία ἢ ἀναγκαία εἰς ἀπομνημόνευσιν τῶν καταλήξεων χωρὶς τῶν θεμάτων. (Πρβλ. ἀνωτέρω IV).

Ἐν τῇ τρίτῃ κλίσει. ἣτις ἔχει πολλὰς ὑποδιαίρεσεις ἐχούσας τὰς αὐτὰς καταλήξεις, ἡ προδιαγραφεῖσα πορεία τηρεῖται μόνον ἐν τῇ ὑποδιαίρεσει τῇ τῷ πρῶτον διδασκομένη, π.χ. τῇ τῶν χειλικῶν. Ἐν ταύτῃ μόνῃ προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ δι' ἐρωτήσεων, ἢ μᾶλλον διὰ διαλόγου, νὰ εἴπουν ἐν προτάσει τὰς εἰς αὐτοὺς γνωστὰς πτώσεις ἐκ τῆς μητρικῆς ἢ τῆς καθαρευούσης γλώσσης, καὶ κατόπιν νὰ κάμουν τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν καταλήξεων ἀπὸ τῶν θεμάτων κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τρόπον. Κατὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν μιᾶς ἐκάστης τῶν λοιπῶν ὑποδιαίρεσεων οἱ μαθηταὶ εὐθὺς προκαλοῦνται μόνον τῶν νὸ κλίνουσι ὀνόματα ὑπαγόμενα εἰς ταύτην τῇ βοηθείᾳ τῶν ὄλων ἤδη γνωστῶν εἰς αὐτοὺς καταλήξεων τῆς γ' κλίσεως ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς τῷ πρῶτον διδασκείσης ὑποδιαίρεσός της. Ὁ διδάσκαλος ἐρχεται ἐπικουρὸς μόνον ἔνθα ἡ διδασκομένη ὑποδιαίρεσις νέον τι παρουσιάζει,

π. χ. ἐν τῇ ἐνικ. ὄνομ., ἐν τῇ δοτ. πληθ., ἐν τῇ κλητικῇ ἢ ἄλλου που. Τοῦτο δὲ τὸ ἐκάστοτε ἐμφανιζόμενον νέον καὶ ἰδιαίτερον θὰ ἔχουν νὰ ἀπομνημονεύσουν ἐν ἐκάστη τῶν ἄλλων ὑποδιαίρεσεων.

VII. **Ἐπιθέτα.** Τῶν ἐπιθέτων ἡ διδασκαλία, ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ τὸ μὲν ἐκ τῆς μητρικῆς των γλώσσης, τὸ δὲ ἐκ τῆς προηγηθείσης τῶν οὐσιαστικῶν διδασκαλίας γινώσκουν τὴν κλίσιν αὐτῶν, πρέπει νὰ εἶναι σύντομος ὅλως. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἡ κλίσις αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἐμφανίζεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς τι ὅλως νέον, ἀλλὰ τοῦναντίον εὐ-θὺς μετὰ τὴν διασάφην τῆς σημασίας αὐτῶν διὰ προτάσεων ἢ καὶ παραδειγμάτων μόνον, νὰ καλοῦνται νὰ κλίνουν ἐκάστοτε τάξιν τινὰ ἐπιθέτων, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς καταλήξεως τῆς ἐνικ. ὄνομ. αὐτοὶ μόνοι των ἀνεύρουν κατὰ τίνα κλίσιν θὰ κλιθῆ ἕκαστον γένος. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, ὡς ὅλως ἢ ἐν μέρει νέον, πρέπει κατὰ τὴν κλίσιν τῶν ἐπιθέτων νὰ διασαφηθῆ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ στερεῶς ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν νὰ ἐντυπωθῆ, εἶναι τοῦτο· πῶς ἐν ἐκάστῳ εἶδει ἐπιθέτων σχηματίζεται ἡ ἐνικ. ὄνομ. τοῦ θηλυκοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου γένους, ἵνα μὴ κατὰ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν ἀπατώνται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τῆς ὁμιλουμένης ἡμῶν γλώσσης, (πρβλ. π. χ. καθαρή, ἀνίκανη κτλ.).

Τὰ αὐτὰ καθόλου ἔχει νὰ εἶπῃ τις καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν παραθετικῶν, τῶν ὁποίων πρέπει πρῶτον μὲν διὰ προτάσεων τῆς νέας γλώσσης νὰ διασαφητῆ ἡ σημασία ἐν ἑκατέρῳ βαθμῷ, ἔπειτα δὲ νὰ ἀκολουθῆ ἡ κλίσις, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν κοινῶν τῆ τε νέας καὶ ἀρχαίας καταλήξεων (τερος, τατος).

IX. **Ἄντωνυμίαι.** Καὶ τούτων ἡ διδασκαλία θὰ εἶναι οὐχὶ δυσχερῆς, καθ' ὅσον αἱ πλεῖσται εἶναι κοιναὶ τῆ τε νέας καὶ τῆ ἀρχαίας γλώσσης, καὶ τὴν κλίσιν αὐτῶν γινώσκουν πρὸ πάσης διδασκαλίας οἱ μαθηταὶ ματαχειριζόμενοι αὐτὰς ἐν τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ. Ἔργον λοιπὸν τῆς διδασκαλίας θὰ εἶναι μόνον τὴν ἀσυνείδητον, οὕτως εἰπεῖν, γνῶσιν αὐτῶν νὰ μετατρέψῃ εἰς συνείδητην στρέφουσα τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν σκοπίμως εἰς ἐκάστην τῶν κοινῶν τῆ τε νέας καὶ ἀρχαίας ἀντωνυμιῶν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἐὰν προκειμένου π. χ. περὶ τῆς *ἐκεῖνος* οἱ μαθηταὶ προκληθοῦν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ κλίνουν οὐσιαστικόν τι μετὰ ταύτης ὡς ἑξῆς: «Διδ. λέγομεν· ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, γενική, τοῦ ἀνθρώπου; . . . Μαθ. τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου. Διδ. αἱ. τὸν ἄνθρωπον; . . . Μαθ. τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον». Καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Οὕτω δὲ οἱ μαθηταὶ ἀποκτώσι σαφῆ τὴν συνείδησιν, ὅτι οὐδαμῶς πρόκειται περὶ νέου τινός. Ἀφ' οὗ οὕτω σχηματισθοῦν ἐν συνδέσει μετ' οὐσιαστικοῦ τινος πᾶσι αἱ πτώσεις τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τινες τοῦ θηλυκοῦ καὶ οὐδετέρου, καλοῦνται ἔπειτα οἱ μαθηταὶ νὰ κλίνουν τὴν ἀντωνυμίαν καθ'

ἑαυτήν, νὰ εἶπουν δὲ καὶ κατὰ τίνα κλίσειν ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει κλίνεται αὕτη.

Καὶ οὕτω μὲν διδάσκονται αἱ κοιναὶ τῇ τε νέῃ καὶ ἀρχαίᾳ ἀντωνυμίας, ἀπὸ τῶν ὁποίων βεβαίως θὰ ἀρχίξῃ ἡ διδασκαλία τῶν ἀντωνυμιῶν καθόλου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰς ἰδιαζούσας μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ π. χ. ἐμός, ὅς, ὅδε, ἑμαυτοῦ κλπ., ἡ διδασκαλία χωρεῖ διαφόρως.

Πρῶτον μὲν διασαφεῖται ἡ σημασία καὶ εὐρίσκεται ἡ κλίσις τῆς ἀντωνυμίας τῆς νέας τῆς ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας (ιδιότης μου, ὁ ὁποῖος, αὐτὸς ἐδῶ κλπ.), μετὰ ταῦτα ἀπομνημονεύεται καὶ στερεῶς ἐντυπῶνται ἐν τῇ μνήμῃ ἡ ταυτόσημος τῆς ἀρχαίας, ἥτις τέλος καὶ κλίνεται καλουμένων τῶν μαθητῶν νὰ ὀρίσων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταλήξεως τῆς ὀνομαστικῆς ἢ ἄλλης τινὸς ὁμοιότητος τὸ γνωστὸν ὑπόδειγμα, κατὰ τὸ ὅπο-ον θὰ γίνῃ ἡ κλίσις τῆς ἐκάστοτε διδασκομένης ἀντωνυμίας τῆς μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ἰδιαζούσης. Οὕτω δὲ καὶ ἐν ταῦθα προκαλεῖται ἡ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν.

Χ. **Ῥήματα.** α) **Διασάφησις ὄρων.** Κλίνοντες ῥήματα οἱ μαθηταὶ θὰ κάμνουν λόγον περὶ χρόνων, ἐγκλίσεων, προσώπων, χρονικῶν χαρακτήρων κτλ. Ἴνα δὲ μὴ ταῦτα εἶναι ἐν τῷ στόματι αὐτῶν λέξεις κεναὶ πάσης ἐννοίας, ἀναγκαῖον βεβαίως νὰ γίνεται ἐκάστοτε ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς διδασκαλίας μέρει ἡ προσήκουσα διασάφησις ἐνὸς ἐκάστου τῶν γραμματικῶν τούτων ὄρων. Γίνεται δὲ ἡ διασάφησις ἐκάστου τούτων διὰ παραδειγμάτων (προτάσεων ἢ καὶ μεμονωμένων τύπων) ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Οὕτω προκειμένου νὰ διασαφηθῇ ἡ ἔννοια τοῦ **ἐνεσιῶτος**, ὁ διδάσκων λέγει εἰς τοὺς μαθητὰς προτάσεις τινὰς π.χ. «ἐγὼ γράφω ἐπιστολήν, σὺ γράφεις ἐπιστολήν, ἐκεῖνος ἀναγινώσκει» καὶ ἄλλας ὁμοίας διὰ τὰ πρόσωπα τοῦ πληθυντικοῦ, μετὰ δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὄησιν μιᾶς ἐκάστης προτάσεως ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς νὰ εἶπουν, **πότε** γίνεται ἡ πράξις ἡ δηλουμένη ὑπ' αὐτῆς. Ἄφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἀποκριθῶν εἰς τὰς ἐπὶ ἐκάστης προτάσεως ἐρωτήσεις, ὅτι ἡ πράξις γίνεται **τώρα**, ὁ διδάσκων λέγει εἰς αὐτοὺς ὅτι, ὅταν ἐν ῥήμα σημαίνῃ ὅτι ἡ πράξις γίνεται **τώρα**, λέγεται χρόνον **ἐνεσιῶτος**.

Μετὰ τοῦτο ἐρωτᾷ αὐτοὺς ὡς ἐξῆς: «τί φανερώνει λοιπὸν ὁ ἐνεσιῶς;» δοθείσης τῆς προσηκούσης ἀποκρίσεως ὑπὸ πολλῶν μαθητῶν ὁ διδάσκων προβάλλει εἰς αὐτοὺς τύπους ἐνεσιῶτος διαφόρων ἐνεργητικῶν ῥημάτων καὶ ἐρωτᾷ ἐκάστοτε, πότε γίνεται ἡ δι' ἐκάστου αὐτῶν δηλουμένη πράξις. Διδομένης ἐκάστοτε τῆς προσηκούσης ἀποκρίσεως, ἐρωτᾷ αὐτοὺς, τίνας χρόνους εἶναι τὸ ῥήμα, ἀφ' οὗ φανερώνει ὅτι ἡ πράξις γίνεται **τώρα**.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεργητικοῦ ἐνεστ. γίνεται καὶ ἡ διασάφησις τῆς ἐννοίας τῶν **τριῶν προσώπων** ἐν τῷ ἐνικῷ καὶ πληθ., τῆς διδασκαλίας τοῦ δυϊκοῦ ἀναβαλλομένης, ὅπως καὶ ἐν τῇ κλίσει τῶν ὀνομάτων.

Ὁμοίως δέ, ὅπως προκειμένου περὶ τοῦ ἐνεστώτος, διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς γίνεται ἡ διασάφησις τῆς σημασίας καὶ τῶν ἄλλων **χρόνων** καὶ **ἐγκλίσεων** τῶν τε κοινῶν τῇ νέᾳ καὶ ἀρχαίᾳ καὶ τῶν ἰδίων μόνῃ τῇ δευτέρᾳ. Οὕτω προκειμένου νὰ διδαχθῇ ἡ **εὐκτικῆ** τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ. ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἡ διδασκαλία χωρεῖ ὡς ἑξῆς: Ὁ διδάσκων λέγει προτάσεις τινὰς οἷαι αὗται: «Θεε μου, **εἶθε νὰ ἔχω** πάντοτε ὑγείαν, **εἶθε νὰ χαρίζῃ** ὁ Θεὸς ὑγείαν εἰς τοὺς γονεῖς μου, κλπ.», καὶ καταλλήλως ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἐννοήσουν ὅτι διὰ τοῦ **εἶθε νὰ** καὶ τῆς ὑποτακτικῆς ἐκφράζεται ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν γλώσσῃ **εὐχῆ**, ὅτι δὲ ἕνεκα τούτου τὸ «εἶθε νὰ ἔχω, εἶθε νὰ ἔχῃς κλπ.» λέγονται ἐγκλίσεως **εὐκτικῆς**: ἔπειτα ζητεῖ νὰ κλίνουν εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ ἀριθμοὺς ἐν ἡ δύο παραδείγματα τῆς εὐκτικῆς τῆς νέας γλώσσῃς. Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων λέγει εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐξέφραζον τὸ «εἶθε νὰ ἔχω, εἶθε νὰ ἔχῃς» καὶ τὰ τοιαῦτα διὰ μιᾶς λέξεως καὶ ὄχι διὰ τριῶν, παρέχει δὲ γραπτὸς ἐπὶ τοῦ πίνακος τοὺς τύπους ἑνὸς ἢ μᾶλλον δύο παραδειγμάτων εὐκτικῆς ἐνεργ. ἐνεστ. τῆς ἀρχαίας καὶ κατὰ ταῦτα ζητεῖ ἔπειτα νὰ κλίνουν καὶ ἄλλα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον, προκειμένου περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν χρόνων καὶ ἐγκλίσεων τῶν ἰδιαζουσῶν μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ, ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, εἶναι καὶ τοῦτο: ὅτι δηλ. πρέπει νὰ φροντίσῃ αὕτη περὶ στερεᾶς ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν συνδέσεως ἐκάστου τύπου τούτων μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου τῆς νέας: πρὸς τοῦτο κατ' ἀρχὰς μὲν πάντοτε, ἔπειτα δὲ συχνά, πρέπει νὰ ἀπαιτῇ ὁ διδάσκων παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ λέγουν μετὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον τὸν ἀντίστοιχον τῆς νέας, καὶ τὰνάπαλιν: π. χ. «ἔχοιμι εἶθε νὰ ἔχω, ἔχοις εἶθε νὰ ἔχῃς κλπ. - ἢ - εἶθε νὰ ἔχω ἔχοιμι, εἶθε νὰ ἔχῃς ἔχοις κλπ.»

Τῆς ἐννοίας τοῦ **ἀπαρεμφάτου** ἡ διασάφησις, ὡς ἐν τῇ κατανομῇ τῆς ὕλης ἐλέχθη (σελ. 61), ὁρμάται ἐκ παραδειγμάτων τῆς καθαρευούσης ἐχόντων σύναρθρον ἀπαρέμφατον («ἀπαγορεύεται τὸ καπνίζειν, τὸ ἄδειν κλπ.» = ἀπαγορεύεται νὰ καπνίζω, νὰ καπνίζῃς, νὰ καπνίζῃ, νὰ καπνίζωμεν κλπ. κλπ.), δύναται ὁμως νὰ γίνεται καὶ διὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ἀρχαίαν καταλλήλων παραδειγμάτων τῆς νέας (π. χ. ἐπιθυμῶ νὰ γράφω, ἐπιθυμῶ γράφειν, ἐπιθυμεῖς νὰ γράφῃς, ἐπιθυμεῖς γράφειν, κλπ. κλπ.). Ὁμοίως δύναται νὰ γίνεται καὶ τῆς ἐννοίας τῆς **μετοχῆς** ἡ διασάφησις.

β') **Ἀποχωρισμός καταλήξεων, κλίσις.** Καὶ ἐν τῇ κλίσει τῶν ῥημάτων τὸ κύριον εἶναι αἱ καταλήξεις, ἔπειτα δὲ ὁ χρονικὸς χαρακτήρ καὶ τὰ διάφορα προθέματα ἢ προσφύματα, ἐν οἷς χρόνοις ὑπάρχουν τοιαῦτα. Εἰς ταῦτα λοιπὸν πρέπει νὰ στρέφεται κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ προσοχὴ τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ ἡ κλίσις οὐκ ὀλίγων τῶν τε χρόνων καὶ τῶν ἐγκλίσεων εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δὲν πρέπει τὰ πάντα ὡς νέα νὰ ἐμφανίζονται εἰς τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τὰ μὲν γνωστὰ νὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ σχηματίζουν αὐτοὶ μόνοι, τὰ ἄγνωστα δὲ μόνον νὰ παρέχονται εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Οὕτω π. χ. ἡ κλίσις τοῦ ἔνεργ. ἐνεστῶνος ἐν τῇ ὀριστικῇ, οὔσα ὅλως σχεδὸν ἢ αὐτὴ ἐν τε τῇ νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἐπομένως γνωστὴ εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸ πάσης διδασκαλίας, δὲν παρέχεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου οὐδὲ ἀναγνώσκειται ἀπὸ τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ σχηματίζεται ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν προκαλουμένων εἰς τοῦτο δι' ἐρωτήσεων τοῦ διδάσκοντος, οἷαι αἱ ἑξῆς: Διδ. ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι γράφεις καὶ σε ἐρωτᾷ τις, «τί κάμνεις», πῶς θάποκριθῆς; Μαθ. γράφω. Διδ. λοιπόν, ἐγὼ γράφω, σύ; Μ. γράφεις Διδ. ἐκεῖνος; Μ. γράφει. Διδ. ὅταν ὅλοι ἡμεῖς κάμνωμεν αὐτὴν τὴν πράξιν, πῶς θὰ εἴπης, ἡμεῖς; . . . Μ. γράφομεν. Κλπ. Ἐκαστον τῶν προσώπων, εὐθὺς ὡς λεχθῆ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος χωρίζομένης διὰ μικρᾶς γραμμῆς τῆς καταλήξεως ἀπὸ τοῦ θέματος. Ἐὰν δὲ ὁ διδασκόμενος χρόνος εἶναι ἐκ τῶν ἐχόντων καὶ χρονικὸν χαρακτήρα ἢ προσφύματα, τότε χωρίζονται καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ θέματος (ἐλυ-σ-α, ἐλύ-θη-ν κλπ.). Μετὰ τὴν οὕτω γενομένην γραφὴν ἐκάστου τύπου ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων, τίνος προσώπου καὶ ἀριθμοῦ εἶναι οὗτος ὁ ἐκάστοτε γραφόμενος τύπος καὶ διατὶ εἶναι τούτου ἢ ἐκεῖνου. Ἀφ' οὗ δὲ γραφῆ ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸ **παράδειγμα τοῦ ἐνεστῶτος** ἐν τῇ ὀριστικῇ, τότε καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ κλίνουν καὶ ἄλλα ῥήματα κοινὰ τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ. Μετὰ τοῦτο λέγει εἰς αὐτοὺς ὁ διδάσκων ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἐξαιρέσει τοῦ γ' πληθυντικοῦ προσώπου λήγοντος εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν εἰς-ουν, ἀκριβῶς ὁμοίως ἐσχημάτιζον τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἔνεργ. ἐνεστ. καὶ προβάλλει εἰς αὐτοὺς πρὸς σχηματισμὸν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ ἐγκλίσει ἐν ἣ δύο ἀκόμη ῥήματα ἰδιάζοντα μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ, π. χ. τὸ **θύω** καὶ τὸ **πέμπω**, τῶν ὁποίων τὸ ἐν καὶ γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος μὲ τὰς καταλήξεις κεχωρισμένας ἀπὸ τοῦ θέματος. Νῦν εὐκολώτατον εἶναι οἱ μαθηταὶ νὰ εὗρουν καὶ ἀποχωρίσουν τὰς καταλήξεις τοῦ ἔνεργ. ἐνεστ. ἐν τῇ ὀριστικῇ, ὅπως καὶ τὰς καταλήξεις κλίσεως τίνος ὀνομάτων. Τέλος γίνεται ἡ πρὸς στερεὰν ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύ-

πώσιν τῶν καταλήξεων περαιτέρω διδακτικὴ ἐργασία, ἢ ἐν τοῖς προηγουμένης διαγραφεῖσα (πρβλ. IV).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν σειρᾶς τινος τύπων ἰδιαζούσης μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ, (π. χ. εὐκτ. ἐνεργ. ἐνεστῶτος, ὄριστ. ἐνεργ. παρακειμένου, κ.τ.τ.) πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο στάδια, τὸ μὲν ὅταν νῦν τὸ πρῶτον διδάσκειται τοιαύτη τις σειρὰ τύπων (π. χ. εὐκτ. ἐνεργ. ἐνεστῶτος), τὸ δὲ ὅταν διδάσκειται τοιαύτη, προηγηθείσης ἤδη τῆς διδασκαλίας ἑτέρας ὁμοίας πρὸς ταύτην (π. χ. ἢ εὐκτικ. τοῦ ἐνεργ. μέλλοντος καὶ παρακειμένου μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐκτ. τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ.). Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, τὴν κλίσιν τοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν μόνῃ ἰδιαζόντος χρόνου καὶ ἐγκλίσεως παρέχει αὐτὸς ὁ διδάσκων ἐν μικραῖς προτάσεσιν, αἵτινες γράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος. Ταύτας μεταφράζουν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ ἀποκτῶσιν οὕτω ἐποπτεῖαν τῆς κλίσεως τοῦ οἰκείου χρόνου καὶ ἐγκλίσεως. Κατόπιν ἐκ τῶν προτάσεων τούτων ἐξαίρονται οἱ νέοι τύποι, καὶ ἀφ' οὗ οὕτω καὶ μεμονωμένοι μεταφρασθοῦν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἀναγράφονται ἀλλαχοῦ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος πρὸς σχηματισμὸν τοῦ παραδείγματος. Κατὰ τοῦτο σχηματίζουν οἱ μαθηταὶ καὶ ἄλλα ῥήματα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ ἐγκλίσει, καὶ ἔπειτα ἡ διδακτικὴ ἐργασία χωρεῖ, ὅπως ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις, εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν καὶ τὴν στερεὰν ἐντύπωσιν τῶν καταλήξεων. Ἐν τῇ δευτέρᾳ δ' ὅμως περιπτώσει, (προκειμένου π. χ. νὰ διδαχθῇ ἢ εὐκτ. τοῦ ἐνεργ. μέλλοντος καὶ παρακειμένου μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐκτ. τοῦ ἐνεργ. ἐνεστῶτος, ἢ ἡ ὑποτακτικὴ τοῦ ἐνεργ. ἀορίστου καὶ παρακειμ. μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑποτακτ. τοῦ ἐνεργ. ἐνεστῶτος), οὐδόλως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν διὰ τὴν πρώτῃν περίπτωσιν διαγραφεῖσαν πορείαν. Ὁ διδάσκων ἀφ' οὗ εἶπη εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι ἡ μόνῃ διαφορὰ εἶναι ἢ ἐν τοῖς δευτέροις ὑπαρξίς τοῦ χρονικοῦ χαρακτῆρος, ὅτι δὲ αἱ καταλήξεις εἶναι αἱ αὐταὶ μὲ τὰς τοῦ ἐνεστῶτος ἐν ταῖς ἀντιστοιχείς ἐγκλίσεσι, καλεῖ ἔπειτα αὐτοὺς νὰ εἴπουν ἀπὸ μνήμης τὰς γνωστὰς ἐκεῖνας καταλήξεις καὶ μετὰ τοῦτο νὰ κλίνουν ἐν τοῖς νῦν διδασκομένοις χρόνοις θέματα διαφόρων ῥημάτων. Οὕτω χρησιμοποιῶν τὰ ἐγνωσμένα καὶ συνάπτων πρὸς ταῦτα τὴν τῶν νέων διδασκαλίαν, καὶ τὴν ἐκμάθησιν καθιστᾷ εὐχερестέραν ὁ διδάσκων καὶ τὴν ἀνίαν τὴν γεννωμένην ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν ἕνεκα τῆς ἀνευ ἀνάγκης χρήσεως τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου ἀποφεύγει. Τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα ἰσχύει παντοῦ ἐν τῇ γραμματικῇ, καὶ τῇ ἄλλῃ ἐν γένει διδασκαλίᾳ, ἔνθα πρόκειται νὰ διδαχθῇ τι καθ' ἑαυτὸ μὲν ἐξεταζόμενον ὅλως ξένον (π. χ. εὐκτ. τοῦ μέλλοντος), ἐν μέρει ὅμως γνωστόν, ἐὰν συναφθῇ πρὸς ἄλλο τι ἐκ τῶν προτέρων

δεδιδασκεμένον (π. χ. εκείνη πρὸς τὴν εὐκτ. τοῦ ἔνεστ.). Ἡ καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις χρησιμοποίησιν σειρᾶς ὅλης παραδειγμάτων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως τοῦ νέου ὡς ἐν τῇ πρώτῃ εκείνη περιπτώσει, θὰ ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπόλειπαι πολυτίμου χρόνον.

γ) **Ἀνωμάλα ῥήματα.** Τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων συστηματικὴ διδασκαλία κατὰ τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδιατέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χρόνων τῶν θὰ γίνεταί βεβαίως μετὰ τὴν ὁπωσδήποτε συμπλήρωσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ὁμαλοῦ τυπικοῦ τῶν ῥημάτων ἐν γένει. Ἄλλ' ὅσονδῆποτε ἀκριβῆς καὶ συστηματικὴ καὶ ἂν γίνῃ ἡ διδασκαλία τῶν ῥημάτων τούτων, δὲν θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἐκμάθουν καλῶς ταῦτα οἱ μαθηταί, ἂν δὲν γίνεταί συγχῆ καὶ κατάλληλος εἰς αὐτὰ ἄσκησις. Πρέπει δὲ ἡ ἄσκησις αὕτη νὰ ἀρχίζῃ μὲν ἀπὸ τὴν δευτέραν τῶν δύο κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου, εἰς τὴν ὁποίαν παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἐρμηνείαν ὅλον καὶ συνεχῆς κείμενον ἀρχαίον συγγραφέως (κανονικῶς ἡ Κύρου Ἀνάβασις), νὰ συνεχίζεται δὲ καὶ εἰς τὰς ἐπομένους μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν θὰ ζητῆ παρὰ τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκων νὰ καταγράφουν κατ' οἶκον εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον τοὺς χρόνους 5-6 ῥημάτων ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευτέῳ κειμένῳ ἀπαντώντων ἁπλῶς εἰς τὸ ἀ' πρόσωπον τῆς ὀριστικῆς, ὅπως ἀκριβῶς εὐρίσκονται οὗτοι εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων. Ἔστω π. χ. ὅτι ὁ διδάσκων ἔχει ὀρίσει εἰς τοὺς μαθητὰς 5-6 τοιαῦτα ῥήματα ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως Βιβλ. 2, κεφ. 1, § 4 «Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες πυνθανόμενοι βαρέως ἔφερον. Κλέαρχος δὲ τάδε εἶπεν» κλπ.». Οἱ μαθηταί θὰ καταγράψουν κατ' οἶκον εἰς τὸ τετράδιόν των ἀντιγράφοντες ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων τὰ ἑξῆς:

«ἀκούσαντες ἀκούω, ἤκουον, ἀκούσομαι, ἤκουσα, ἀκήκοα, ἠκηκόειν. πυνθανόμενοι πυνθάνομαι, ἐπυνθανόμην, πεύσομαι, ἐπυνθόμην, πέπυσμαι, ἐπεπύσμην.

ἔφερον—φέρω, ἔφερον, οἶσω, κλπ.».

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐπὶ τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων ἐργασία εἶναι ὅλος μηχανικὴ καὶ διὰ ταύτης μόνης δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο τελεία ἐκμάθησις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ῥημάτων. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ἢ ἐπ' αὐτῶν ἄσκησις νὰ γίνεταί πολυμερεστέρα κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὴν αὐτενέργειαν τῶν μαθητῶν. Θὰ ἀνατίθεται λοιπὸν εἰς αὐτοὺς νὰ εὐρίσκουν μὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων τοὺς χρόνους 5-6 ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευτέῳ ἐκάστοτε κειμένῳ ἀπαντώντων τοιοῦτων ῥημάτων, νὰ καταγράφουν ὁμῶς εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον κατὰ τὴν

κατ' οίκον μελέτην τῶν οὐχὶ ἀπλῶς τὸ ἀ' πρόσωπον τῆς ὀριστικῆς ἐκάστον χρόνου τῶν ὀρισθέντων εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἀνωμάτων ῥημάτων, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν τὸν ἀντίστοιχον τύπον πάντων τῶν χρόνων (ἀκούσαντες—ἀκούοντες, ἀκουσόμενοι, ἀκούσαντες, ἀκηκούτες... ἔφερον—φέρουσι, ἔφερον, οἴσουσι, ἤνεγκαν, ἐνηνόχασι, ἐνηνόχασαν...), ἄλλοτε δὲ τὸν ἀντίστοιχον τύπον πασῶν τῶν ἐγκλίσεων τοῦ αὐτοῦ χρόνου (εἶπεν—εἶπη, εἶποι, εἶπέτω, εἶπεῖν, εἶπών) καὶ ἄλλοτε τέλος, γινομένου συνδυασμοῦ ἀμφοτέρων τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν τῆς περι ἧς ὁ λόγος ἀσκήσεως, τοὺς ἀντιστοιχοῦς τύπους καὶ πάντων τῶν χρόνων τοῦ ῥήματος καὶ πασῶν τῶν ἐγκλίσεων τοῦ αὐτοῦ χρόνου (εἶπεν—λέγει, ἔλεγε, λέξει καὶ ἐρεῖ, ἔλεξε καὶ εἶπε, εἶρηκε, εἶρηκει—εἶπη, εἶποι, εἶπέτω, εἶπεῖν, εἶπών).

Θὰ εἶναι δὲ αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν ἀνωμάτων ῥημάτων τῶν ἀπαντώντων ἐν τῷ ἐκάστοτε ἐρμηνευτῷ κειμένῳ οὐχὶ ἐπαχθεῖς οὐδὲ δυσάρεστοι εἰς τοὺς μαθητάς, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ἀναθέτη εἰς αὐτοὺς ὁ διδάσκων πρὸς καταγραφὴν συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω περισσότερα τῶν 3-4 ῥημάτων κατ' ἀρχάς, τῶν 5-6 δὲ μετὰ ταῦτα.

XI. **Σχηματισμὸς κανόνων.** Προκειμένου περὶ τῶν κανόνων, οἵτινες πρὸς τοῖς τύποις περιέχονται ἐν τῇ γραμματικῇ, τὰ ἐξῆς ἔχει νὰ παρατηρήσῃ τις. Πρῶτον ὅτι, εἰς τὰς δύο κατωτέρας μάλιστα τάξεις τοῦ ὄλου γυμνασίου, δὲν πρέπει νὰ παρέχονται πάντες ἀδιακρίτως οἱ ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις ἀναγραφόμενοι κανόνες, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι ἕξ αὐτῶν, οἵτινες ἔχουν πρακτικὴν σημασίαν. Δεύτερον ὅτι, ἐπειδὴ ἐν γένει πᾶς κανὼν περιέχει τι τὸ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον, δὲν πρέπει νὰ παρέχεται οὗτος εἰς τοὺς μαθητάς μῆτε πρὸ τῆς διδασκαλίας τῶν τύπων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται καὶ τῶν ὁποίων τὸ κοινὸν περιλαμβάνει, μῆτε καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν τούτων ὄλως ἔτοιμος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος λεγόμενος ἢ ἐκ τοῦ βιβλίου ἀναγινωσκόμενος. Τελεία κατανόησις καὶ στερεὰ ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ κανόνος δὲν θὰ ἦτο τότε δυνατὴ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ διδάσκων ἤθελε προβῆ εἰς γλωσσικὴν ἢ καὶ πραγματικὴν διασάφησιν τῶν ἐν αὐτῷ λεγομένων. Παραλείπομεν ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν κανόνων διδασκαλία, ὡς μὴ χρησιμοποιοῦσα τὴν αὐτενέργειαν τῶν μαθητῶν, δὲν δύναται νὰ εἶναι παιδαγωγικῶς ὀρθή. Ἴνα λοιπὸν ὁ ἐκάστοτε διδασκόμενος κανὼν τελείως κατανοῆται καὶ στερεῶς ἐν τῇ μνήμῃ ἐντυπῶται, πρέπει δι' αὐτενεργείας νὰ ἐξάγεται ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἐκ τῶν οἰκείων παραδειγμάτων, προσαγομένων ὑπ' αὐτῶν τούτων ἢ ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος λεγομένων. Οὕτω π. χ. προκειμένου νὰ διδαχθῇ ὁ κανὼν περὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς πληθ. γενικῆς τῶν πρωτοκλίτων οἰ-

σιαστικῶν καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ σχηματίσουν τὴν πῶσιν αὐτὴν ἐπὶ διαφόρων εἰς ας, ης, α, η ληγόντων πρωτοκλίτων. Ἐκαστον τῶν παραδειγμάτων τούτων, εἰθὺς ὡς λεχθῆ ὑπὸ μαθητοῦ, γράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παραπλεύρως γράφεται καὶ ἡ ὄνομ. τοῦ ἐνικῆ (π. χ. πολίτης - πολιτῶν). Ἄφ' οὗ γράφουσι ἐπὶ τοῦ πίνακος τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἔξαγωγήν τοῦ κανόνος παραδείγματα, ὁ διδάσκων ὁδηγεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς σχηματισμὸν αὐτοῦ τούτου τοῦ κανόνος διὰ διαλόγου ὡς ἑξῆς: Διδ. τῶν πολιτῶν, πῶς κάμνει ἡ ὄνομ.; Μαθ. ὁ πολίτης. Διδ. ποῦ τονίζεται ἡ ὄνομ.; Μαθ. εἰς τὴν παραλήγουσαν. Δ. ποῦ τονίζεται ἡ γεν. πληθ.; Μαθ. εἰς τὴν λήγουσαν. Διδ. καὶ τί τόνον ἔχει; Μαθ. περισπωμένην. Τῶν αὐτῶν λεχθέντων ἐν ἐρωτήσεσι καὶ ἀποκρίσεσι καὶ περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἄλλων παραδειγμάτων ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς, «ποῦ λοιπὸν τονίζεται ἡ γεν. πληθ. τῶν πρωτοκλίτων οὐσιαστικῶν;» Ἄφ' οὗ οἱ μαθηταὶ δώσουσι τὴν προσήκουσαν εἰς τοῦτο ἀπόκρισιν ὁ διδάσκων πάλιν ἐρωτᾷ «καὶ τίνα τόνον δέχεται;» Μετὰ τὴν ἀπόκρισιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν καλοῦνται οἱ μαθηταὶ τὰ δύο τμήματα τοῦ κανόνος νὰ ἐνώσουν εἰς ἓν. Ἄφ' οὗ δὲ γίνῃ τοῦτο, τότε ἀναγινώσκειται μὲν ὁ κανὼν καὶ ἀπὸ τοῦ βιβλίου, ἐπαναλαμβάνεται δ' ἔπειτα ἀπὸ μνήμης ὑπὸ τινῶν μαθητῶν καὶ δὴ τῶν ἀσθενεστέρων. Εἰς ἕκαστον κανόνα πρέπει νὰ προστίθεται καὶ ἐν ἡ δύο ὄρισμένα παραδείγματα, τὰ ὁποῖα νὰ συναπομνημονεύονται μετ' αὐτοῦ, καὶ πάντοτε τὰ αὐτὰ στερεοτύπως, οὕτως εἶπεῖν, μετ' αὐτοῦ νὰ ἐπαναλαμβάνονται, ὡσάκις κατόπιν θὰ παρίσταται ἀνάγκη ἐπαναλήψεως ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ἐν σχέσει μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν κανόνων ἐν γένει, εἶναι τοῦτο. Ὅταν ὁ ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ ἀναγεγραμμένος κανὼν ἀναφέρεται εἰς τάξεις κλιτῶν τοῦ λόγου μερῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν διαγραφεῖσαν ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 56 κ.ἑ.) κατανομὴν τῆς ὕλης θὰ διδασθῶν κεχωρισμένως, τότε σχηματίζεται μὲν πρῶτον τὸ διὰ τὴν νῦν διδασκομένην τάξιν ἀναγκαῖον μέρος τοῦ κανόνος, συμπληροῦται δὲ τοῦτο μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τῆς ἐπομένης ἢ τῶν ἐπομένων τάξεων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καλύτερον εἶναι νὰ μὴ γίνεται χρῆσις τοῦ ἐγχειριδίου, ἀλλὰ τὸ ἐκάστοτε παρεχόμενον τμῆμα τοῦ κανόνος ἀπομνημονευθὲν νὰ γράφεται ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ, μετὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὅλου σχετικοῦ τυπικοῦ καὶ τὴν τότε γενομένην συμπλήρωσιν τοῦ κανόνος νὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνώσουν αὐτὸν καὶ ἀπὸ τοῦ βιβλίου. Παράδειγμα τῆς τοιαύτης περιπτώσεως δυνάμεθα νὰ φέρωμεν τὸν κανόνα περὶ τῶν παθημάτων τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀφωολήκτων τριτοκλίτων ὀνομαίων ἐν συναντήσεσι

αὐτοῦ μετὰ τοῦ σ τῆς καταλήξεως τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς ἢ τῆς καταλήξεως *σι* τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς κατὰ τὴν ἐγκεκριμένην γραμματικὴν Ἐμμ. Παντελάκη (σ. 28 § 80). Διδαχθεῖσις δηλαδὴ τῆς κλίσεως τῶν οὐρανικῶν καὶ τῶν χειλικῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων μανθάνουν οἱ μαθηταὶ μόνον τὸ οἰκεῖον πρῶτον μέρος τοῦ κανόνος τούτου, «Τῶν ἀφωολήκτων ὁ χαρακτήρ, ὅταν εἶναι οὐρανικὸν ἢ χειλικόν, ἐνοῦται μὲ τὸ σ τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἐνικοῦ καὶ μὲ τὸ σ τῆς καταλήξεως *σι* τῆς δοτικῆς τοῦ πληθυντικοῦ εἰς ξ ἢ ψ». Διδαχθεῖσις δὲ κατόπιν τῆς κλίσεως τῶν τριτοκλίτων τῶν ἐχόντων χαρακτήρα ἀπλοῦν ὀδοντικὸν τ, δ, θ μανθάνουν καὶ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ κανόνος, «Τῶν ἀφωολήκτων ὁ χαρακτήρ, ὅταν εἶναι ἀπλοῦν ὀδοντικόν, πρὸ τοῦ σ ἀποβάλλεται», τὸ ὁποῖον συνδέουν νῦν καὶ συναπομνημονεύουν μετὰ τοῦ προηγουμένου πρώτου μέρους αὐτοῦ. Ὅταν δὲ τέλος διδαχθῇ ἡ κλίσις καὶ τῶν τριτοκλίτων τῶν ἐχόντων θέμα λῆγον εἰς *ντ*, μανθάνουν οἱ μαθηταὶ καὶ τὸ τρίτον μέρος τοῦ κανόνος, «Τῶν ἀφωολήκτων ὁ χαρακτήρ, ὅταν εἶναι τ μὲ ν πρὸ αὐτοῦ, ἀποβάλλεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ ν πρὸ τοῦ σ μὲ ἀντέκτασιν τοῦ προηγουμένου βραχέος φωνήεντος τοῦ θέματος», συνδέουν καὶ τοῦτο μετὰ τῶν δύο πρώτων μερῶν αὐτοῦ καὶ τέλος ἀπομνημονεύουν ὁλόκληρον τὸν κανόνα, ὅπως οὗτος ἔχει ἐν τῷ εἰρημένῳ ἐγχειριδίῳ γραμματικῆς.

XII. Γραμματικὴ ἐργασία κατ' οἶκον. Εὐνόητον νῦν ὅτι κατὰ τὸν διαγραφέντα τρόπον γινομένης τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς ἢ ἀπομνημονευτέα ταύτης ὕλη ἐπαρκῶς ἀπομνημονεύεται κατ' αὐτὴν τῆς διδασκαλίας τὴν ὥραν καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον οὔτε τὴν ἀνίαν τῶν μαθητῶν προκαλοῦντα οὔτε κόπον πολὺν παρέχοντα. Ἐπομένως ὡς κατ' οἶκον ἐργασία μένει νὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἢ ἐπανάληψις καὶ τελείως στερεὰ καὶ πιστὴ ἀπομνημόνευσις τῆς ἐπαρκῶς ἤδη ἐν ἰῷ σχολείῳ ἀπομνημονευθείσης ὕλης, τύπων δηλ. ἢ κανόνων. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ κανόνων εἵπομεν ἀνωτέρω, πῶς θ' ἀπομνημονεύονται οὗτοι. Ἐὰν δὲ ἡ ἀπομνημονευτέα ὕλη εἶναι τύποι, ὀνομαστικοὶ ἢ ῥηματικοί, ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀπομνημονεύσων οὐχὶ τὸ παράδειγμα τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ τὰς καταλήξεις τῆς διδαχθείσης σειρᾶς τύπων καὶ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν καταλήξεων τούτων, πρὸς δὲ τούτοις νὰ κλίνουν ἐκάστοτε κατὰ τὰς ἀπομνημονευμένας καταλήξεις 4 ὃ ὀνόματα ἢ ῥήματα, τὰ τελευταῖα, ἐννοεῖται, οὐχὶ ὁλόκληρα εἰς πάσας τὰς ἐγκλίσεις καὶ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν χρόνον καὶ τὴν ἐγκλίσιν, τῆς ὁποίας αἱ καταλήξεις ἐκάστοτε πρόκειται ν' ἀπομνημονευθῶν τελείως.

Β'. *Ἄκλιτα μέρη τοῦ λόγου*. Προκειμένου περὶ τούτων, ἡ συστηματικὴ διδασκαλία πρῶτον μὲν ἔχει νὰ διασφαρῆσῃ εἰς τοὺς μαθητάς, διατὶ αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας προθέσεις, ἐπιρρήματα, συνδέσμους, ἐπιφωνήματα καλοῦμεν, μὲ ἐν ὄνομα ὀνομάζονται ἄκλιτα, ἔπειτα δέ, διατὶ τὰ μὲν τούτων προθέσεις, τὰ δὲ ἐπιρρήματα ἢ σύνδεσμοι ἢ ἐπιφωνήματα καλοῦνται. Προόηλον δὲ ὅτι τὸ πρῶτον δύναται νὰ κατανοηθῆ διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ἀκλίτων πρὸς τὰ κλιτὰ τοῦ λόγου μέρη, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τούτου πρέπει νὰ εἶναι προδεδιδαγμένα, ἂν μὴ πάντα, πάντως ὅμως τὰ πλεῖστα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν προκειμένου περὶ τῶν ἀκλίτων μερῶν τοῦ λόγου ἡ διδασκαλία θὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ παρέχῃ τὴν σημασίαν ἐκάστου αὐτῶν, ὅταν τοιοῦτον εὐρίσκειται ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ κειμένῳ ἢ τῇ ἀσκήσει καὶ εἶναι ἐκ τῶν ἰδιωζόντων εἰς μόνην τὴν ἀρχαίαν. Τὸ εἶδος τῶν ἀκλίτων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει τὸ ἐκείστοτε ἐμφανιζόμενον ἄκλιτον, δύναται νὰ λέγεται ἀπλῶς ἄνευ περαιτέρω ἐξετάσεως, δύναται καὶ νὰ παραλείπεται, ὅταν τοῦτο οὐδεμίαν ζημίαν παρέχῃ εἰς τὴν ἄλλην διδασκαλίαν. Μόνον δὲ ὅταν οἱ μαθηταὶ ἱκανῶς οἰκωθῶσι πρὸς τὰ ἀναγκαϊότατα τῶν κλιτῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ εὖρον κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀκλίτων, καὶ δι' ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἰδιωζόντων, μόνον τότε δοθείσης εὐκαιρίας γνωρίζεται εἰς τοὺς μαθητάς ἡ σημασία καὶ ἡ φύσις αὐτῶν καθόλου. Καὶ τῶν μὲν *συνδέσμων* ἡ συστηματικὴ διδασκαλία γίνεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῆς συντάξεως καὶ ἐπομένως εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, τῶν δὲ *προθέσεων* καὶ *ἐπιρρημάτων*, ἐκατέρων χωρὶς, ἐννοεῖται, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν δύο κατωτέρων τάξεων αὐτοῦ, καὶ δι' τῶν ἐπιρρημάτων οὐ μόνον ἔνθα ἐν τῇ κατανομῇ τῆς ὕλης ὁρίσθη (πρὸβλ. σελ. 68), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀντωνυμιῶν, ἔνθα λόγος γίνεται περὶ συσχετικῶν ἐπιρρημάτων. Ὅπως δὴποτε ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν προθέσεων καὶ ἐπιρρημάτων γίνεται ὡς ἑξῆς: Ὁ διδάσκων φέρει σημειωμένας ἱκανὰς προτάσεις περιεχοῦσας ἐπιρρήματα ἢ προθέσεις, προτάσεις ἐρμηνευθείσας κατὰ τὴν μέτρι τοῦδε καθόλου διδασκαλίαν καὶ καταλλήλους φαινομένας διὰ τὴν δισάφην τῆς σημασίας τούτων ἢ ἐκεῖνων. Ἐκ τῶν προτάσεων τούτων ἱκανὰς τὸν ἀριθμὸν διὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν γράφει ὁ διδάσκων ἐπὶ τοῦ πίνακος. Οἱ μαθηταὶ μεταφράζον ταύτας, ὁ δὲ διδάσκων ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν ἐν ἐκάστη προτάσει περιεχομένην πρόθεσιν ἢ ἐπίρρημα, ἐξαιρῶν τοῦτο ἢ ἐκεῖνην, οὐχὶ μεμονωμένα, ἀλλὰ μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἢ τοῦ ὀήματος, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνάπτονται. Πρὸς τοῦτο καὶ δι' ἰσχυροτέρας φωνῆς ταῦτα προσφέρει καὶ ὑπογραμμίζει ἀμφοτέρω π. χ. *ἐν τῇ πόλει ἔθνην ἀεί*. Ἐφ' οὗ

γίνῃ τοῦτο ἐπὶ πασῶν τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένων προτάσεων, ὁ διδάσκων στρέφει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ *ἀεὶ* π.χ. ἢ τὸ *ἐν* ἐμφανίζεται ἐν πάσῃ προτάσει ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα *πόλις* π.χ. ἢ τὸ *θύω* ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους μορφάς. Οὕτω οἱ μαθηταὶ ἀποκτῶσι τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ μὲν *πόλις*, *θύω* κλπ. μεταβάλλονται, *κλίνονται* καὶ διὰ τοῦτο λέγονται *κλιτά*, τὸ δὲ *ἀεὶ* ἢ ἐν κλπ. δὲν μεταβάλλονται, δὲν κλίνονται, καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται *ἀκλιτά*. Μετὰ ταῦτα στρέφεται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ὅτι τὸ μὲν *ἀεὶ*, *χθές*, *ἐκεῖ* κλπ. τίθενται μετὰ ὀρημάτων καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται *ἐπιρρημάτα*, τὸ δὲ ἐν, εἰς, πρό, ἀπὸ κλπ. τίθενται μετ' οὐσιαστικῶν, καὶ δὴ κανονικῶς *πρὸ αὐτῶν*, καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται *προθέσεις*. Ἀφ' οὗ οὕτω ἀποκτῶσιν σαφῆ ἔννοιαν τῆς σημασίας καθόλου τῶν ἐπιρρημάτων ἢ τῶν προθέσεων, μετὰ τοῦτο γίνεται ἡ διαίρεσις καὶ κατὰ τάξεις αὐτῶν εἰς εἶδη, καθ' ὅσον πάλιν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρμηνείας ἔχει συλλεχθῆ τὸ ἀπαιτούμενον ὕλικόν πρὸς τοῦτο. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τέλος ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν περὶ τῶν προθέσεων, εἶναι ὅτι ὁ διδάσκων πρέπει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν καὶ εἰς τὴν πτῶσιν, μετὰ τῆς ὁποίας ἐκάστη συνδέεται, ἐφ' ὅσον ἐν τούτῳ ἡ νέα γλῶσσα διαφέρει τῆς ἀρχαίας.

6. Διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ.— Καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ συντακτικοῦ πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο βαθμίδας, τὴν κατωτέραν εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις, ὅπως πρακτικὴν, καὶ τὴν ἀνωτέραν εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας, θεωρητικωτέραν.

α') I. *Τὰ εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις διδακτέα.* Εἰς τὴν κατωτάτην τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξιν οἱ μαθηταὶ δύναται νὰ μανθάνουν ὅπως ἐμπειρικῶς νὰ διακρίνουν τὸ ὑποκείμενον, τὸ κατηγορούμενον, τὸ κατηγορούμενον καὶ τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον, τὸ ἀντικείμενον, τὸς κυρίας καὶ δευτερευούσας προτάσεις, τὴν ὀργανικὴν δοτικὴν, τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εἰδικοῦ καὶ τοῦ τελικοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τὴν Ἀττικὴν σύνταξιν εἰς δὲ τὴν δευτέραν τάξιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐρμηνεῖα ἀπαιτεῖ, τὸν προσδιορισμὸν δι' οὐσιαστικοῦ ἢ δι' ἐπιθέτου, τὴν σύνταξιν τῶν παραθετικῶν, τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς ἀναλύσεως τῶν μετοχῶν, τὴν γενικὴν ἀπόλυτον, τὴν δοτικὴν τοῦ αἰτίου, τὴν αἰτιατικὴν τῆς ἀναφορᾶς, τὴν εὐκτικὴν καὶ τὴν ὀριστικὴν τῶν ἱστορικῶν χρόνων μετὰ τοῦ ἂν καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἀπροσώπων ὀρημάτων. Εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν τάξιν δύναται καὶ πρέπει νὰ γίνεται συστηματικὴ διδασκαλία τῶν στοιχειωδεδεστώτων τῆς συντάξεως τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἀλλὰ πᾶντοτε κατὰ τρόπον πρακτικόν καὶ ἄνευ τινός

θεωρίας. Ἡ κατανομή τῆς ὕλης τοῦ ὅλου συντακτικοῦ εἰς τὴν τάξιν ταύτην δύναται νὰ γίνεται ὡς ἑξῆς:

1) Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ κατηγορήματος καὶ τῶν εἰδῶν αὐτοῦ.

2) Γενικὸς κανὼν τῆς συμφωνίας τοῦ ῥηματικοῦ κατηγορήματος πρὸς ἓν ἢ καὶ πλείονα ὑποκείμενα κατὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ἀριθμὸν. Ἑλληνικὴ σύνταξις.

3) Γενικὸς κανὼν τῆς συμφωνίας τοῦ ὀνομαστικοῦ κατηγορήματος πρὸς τὸ ὑποκ. κατὰ πῶσιν ἢ καὶ κατὰ γένος καὶ ἀριθμὸν.

4) Ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς. Παράθεσις. Διασάφησις τῆς ἐννοίας ἑκατέρου καὶ διάκρισις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων. Συμφωνία ἑκατέρου τῶν προσδιορισμῶν τούτων πρὸς τὰ προσδιοριζόμενα.

5) Ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀντικειμένου. Ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν ἢ σύστοιχον ἀντικείμενον· ἐνεργητικὰ μεταβατικὰ ῥήματα.

6) Ἀπαρέμφατον· 1) τάξεις ῥημάτων συντασσομένων μετ' ἀπαρέμφατου ὡς ἀντικειμένου, 2) ὑποκείμενον τοῦ ἀπαρέμφατου ἐπὶ ταυτοπροσωπίας καὶ ἑτεροπροσωπίας, ἀπαρέμφατον ἀναρθρον ὡς ὑποκείμενον τῶν ἀπροσώπων ῥημάτων καὶ φράσεων.

7) Μετοχή· α') ῥήματα συντασσόμενα μετὰ κατηγορηματικῆς μετοχῆς, β') δυνατὰ ἀναλύσεις παραθετικῶν μετοχῶν, γ') γενικὴ ἀπόλυτος.

8) Γενικὴ ὡς ἀντικείμενον· ἐπιθέτων καὶ ῥημάτων σημασιόντων α') ἐπιμέλειαν, μνήμην, ἐμπειρίαν καὶ τὰ ἀντίθετα τούτων, β') φειδῶ, ἐπιτυχίαν, πλησμονὴν καὶ τὰ ἀντίθετα, γ') χωρισμὸν καὶ ἀπομάκρυνσιν, δ') τῶν ἐφετικῶν, τῶν ἀρχικῶν καὶ αἰσθήσεως σημαντικῶν ῥημάτων, ε') τῶν ῥημάτων τῶν σημαντικῶν μετοχῆς καὶ ἀπολαύσεως, ἀρχῆς καὶ λήξεως, στ') ῥημάτων συνθέτων μετὰ τῶν προθέσεων ἐκ, ἀπό, πρό, ὑπέρ, κατά.

9) Γενικὴ τῆς αἰτίας μετὰ τῶν ῥημάτων α') τῶν ψυχικοῦ πάθους σημαντικῶν, β') τῶν δικαστικῶν τῶν οὐχὶ συνθέτων μετὰ τῆς προθέσεως **κατά**, γ') τῶν ἐπιθέτων ὑπόδικος, ὑπεύθυνος καὶ τῶν τοιοῦτων.

10) Γενικὴ τῆς τιμῆς μετὰ τῶν ῥημάτων τῶν σημασιόντων πολεῖν καὶ ἀγοράζειν καὶ τῶν ὁμοίας σημασίας ἐπιθέτων.

11) Γενικὴ τῆς συγκρίσεως 1) μετὰ τῶν συγκριτικῶν ἀντὶ τοῦ ἢ καὶ ὁμοιοπτώτως ἢ ὁμοιοτρόπως πρὸς τὸν πρῶτον ὄρον, 2) μετὰ ῥημάτων καὶ ἐπιθέτων ἐχόντων σημασίαν συγκριτικὴν.

12) Γενικὴ μετὰ οὐσιαστικῶν καὶ γενικὴ ἐπὶ χρόνου.

13) Δοτικὴ ὡς ἀντικείμενον ἢ συμπλήρωμα ἐν γένει τῆς ἐννοίας ῥημάτων καὶ ἐπιθέτων σημασιόντων α') φιλικὴν ἢ ἐχθρικὴν πρὸς τινα

διάθεσιν, β') εὐπείθειαν καὶ ὑποταγήν, γ') προσέγγισιν καὶ συνάντησιν φιλικήν ἢ ἐχθρικήν, δ') μετὰ τῶν ἐχόντων τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρμόζοντος καὶ πρέποντος καὶ τῶν ἐναντίων, ε') μετὰ τῶν ὁμοιότητος, ἰσότητος, συμφωνίας καὶ διαλλαγῆς σημαντικῶν, στ') μετὰ τῶν ἀκολουθίας, ἐνώσεως, μεξέως καὶ τῶν ἐχόντων τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐρῶναι, ζ') μετὰ τῶν ῥημάτων τῶν ἐχόντων τὴν ἔννοιαν τοῦ διδόναι, λέγειν, η') μετὰ ῥημάτων συνθέτων μετὰ τῶν προθέσεων *σὺν* καὶ *ἐν*.

14) Δοτικὴ προσωπικὴ α') τοῦ κτήτορος ἐπὶ τῶν ῥημάτων εἶναι καὶ γίνεσθαι, β') ὠφελείας ἢ βλάβης, γ') ἠθικῆ.

15) Δοτικὴ α') τοῦ ὄργανου καὶ τῆς αἰτίας, β') τοῦ τρόπου, γ') τοῦ μέτρου ἢ τῆς διαφορᾶς, δ') τοῦ χρόνου.

16) Αἰτιατικὴ, α') ὡς ἀντικείμενον ἐπὶ παντὸς ῥήματος πλὴν τῶν συντασσομένων μετὰ γενικῆς ἢ δοτικῆς, β') διπλῆ αἰτιατικὴ· 1) τοῦ προσώπου καὶ πράγματος μετὰ τῶν ῥημάτων τῶν ἐχόντων τὴν σημασίαν τοῦ ἐρωτᾶν, ζητεῖν, διδάσκειν, ὑπενθυμίζειν, ἀποκρύπτειν, καὶ τῶν ἐνδύσεως καὶ ἐκδύσεως σημαντικῶν, 2) τοῦ ἀντικειμένου καὶ κατηγορουμένου μετὰ τῶν ῥημάτων ποιεῖν, νομίζειν, ὀνομάζειν καὶ ἐκλέγειν, γ') αἰτιατικὴ τῆς ἀναφορᾶς ἢ τοῦ κατὰ τι, τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως, τῆς χρονικῆς διαρκείας καὶ τοῦ τρόπου.

17) Ῥήματα παθητικά· α') σημασία τούτων, ποιητικὸν αἷτιον διὰ γενικῆς καὶ τῆς *ὑπὸ* ἢ δοτικῆς, β') ῥήματα παθητικά σχηματιζόμενα ἐξ ἐνεργητικῶν μεταβατικῶν μετ' αἰτιατικῆς συντασσομένων, τρόπος τροπῆς τούτων εἰς παθητικά, γ') ῥήματα παθητικά ἐκ ῥημάτων συντασσομένων μετὰ γενικῆς καὶ αἰτιατικῆς ἢ μετὰ δοτικῆς καὶ αἰτιατικῆς· τρόπος τροπῆς τούτων εἰς παθητικά, δ') ῥήματα παθητικά ἐξ ἐνεργητικῶν συντασσομένων μετὰ διπλῆς αἰτιατικῆς· τρόπος τροπῆς τούτων εἰς παθητικά.

18) Ἐπανάληψις καὶ ἀκριβεστέρα ἐξήγησις τῆς σημασίας ἐκάστου χρόνου ἐν τῇ ὀριστικῇ α') τοῦ ἐνεστώτος καὶ παρατατικοῦ ὡς χρόνων δηλούντων κανονικῶς τὴν διάρκειαν ἢ τὴν ἐπανάληψιν πράξεώς τινος ἐν τῷ παρόντι ἢ παρελθόντι, β') τοῦ ἀορίστου ὡς χρόνου δηλούντος, ὅτι πρᾶξις τις ἐγένετο ἢ ἤρχισε νὰ γίνεται ἐν τῷ παρελθόντι, γ') τοῦ μέλλοντος ὡς χρόνου δηλούντος, ὅτι πρᾶξις τις ἐν τῷ μέλλοντι θὰ γίνῃ, δ') τοῦ παρακειμένου, τοῦ ὑπερσυντελείου καὶ τοῦ τετελεσμένου μέλλοντος ὡς χρόνων δηλούντων τὸ συντετελεσμένον πράξεώς τινος ἐν τῷ παρόντι, παρελθόντι ἢ μέλλοντι.

19) Σημασία τῆς ὀριστικῆς ὡς ἐγκλίσεως τοῦ πραγματικῶς συμβαίνοντος. Ὀριστικὴ παραγομένων χρόνων μετὰ τοῦ *ἄν* πρὸς δῆλωσιν

τοῦ δυνατοῦ ἐν τῷ παρελθόντι. Ὅριστικὴ ἱστορικῶν χρόνων μετὰ τοῦ *εἶθε*, *εἰ γὰρ* πρὸς δήλωσιν εὐχῆς ἀνεκπληρώτου.

20) Ὑποτακτικὴ α') προτροπικὴ ἐν τῷ πρώτῳ ἐνικῷ καὶ πληθ. προσώπῳ (ἐν τῇ νέᾳ μὲ τὸ *ἄς*), β') τῆς ἀπορίας ἐν ἐρωτήσεσι (ἐν τῇ νέᾳ μὲ τὸ *νά*).

21) Σημασία τῆς εὐκτικῆς ὡς ἐγκλίσεως δηλούσης εὐχῆν. Εὐκτικὴ μετὰ τοῦ *ἂν* πρὸς δήλωσιν τοῦ δυνατοῦ γενέσθαι ἐν τῷ παρόντι ἢ μέλλοντι. Εὐκτικὴ κατόπιν τοῦ *ὅτι* καὶ *ὥς* ἰσοδυναμοῦσα ἐν τῇ νέᾳ μὲ ὀριστικὴν τοῦ αὐτοῦ χρόνου· (εὐκτικὴ τοῦ πλαγίου λόγου).

22) Σημασία προστακτικῆς· σύνταξις ἀπαγορευτικοῦ *μὴ*.

23) Μέσα ῥήματα· σημασία ἐκάστου τῶν εἰδῶν τούτων.

24) Προτάσεις κρίσεως καὶ προτάσεις ἐπιθυμίας. Ἄρνησις οὐ καμῆ. Εἰδικαὶ προτάσεις· μόρια αὐτῶν, ἐγκλίσεις κατόπιν ἄρχικου ἢ παρομομένου χρόνου. Ἄρνησις.

25) Τελικαὶ προτάσεις· μόρια αὐτῶν, ἐγκλίσεις, ἄρνησις.

26) Λόγος πλάγιος καὶ λόγος εὐθύς. Ἐρώτησις εὐθεῖα καὶ ἐρώτησις πλαγία. Πλάγια ἐρωτηματικαὶ προτάσεις· λέξεις, διὰ τῶν ὁποίων αὐταὶ εἰσάγονται, ἐγκλίσεις, ἄρνησις. Αἱ *μὴ*-*προτάσεις* κατόπιν τῶν ῥημάτων τῶν σημαντικῶν φόβον, φροντίδος ἢ ἐνεργείας.

27) Αἰτιολογικαὶ προτάσεις· μόρια, ἐγκλίσεις, ἄρνησις.

28) Συμπερασματικαὶ προτάσεις· μόριον, ἐγκλίσεις, ἄρνησις.

29) Ὑποθετικαὶ προτάσεις· μόρια, τὰ τέσσαρα εἶδη ἄνευ τῶν παραλλαγῶν, ἐγκλίσεις, ἄρνησις.

30) Ἀναφορικαὶ προτάσεις· λέξεις, διὰ τῶν ὁποίων αὐταὶ εἰσάγονται, ἐγκλίσεις ἐν ταῖς σκοπὸν σημαίνουσαις ἀναφορικαῖς προτάσεσι καὶ ἐν ταῖς περιεχούσαις ἔννοιαν ὑποθετικὴν διὰ συγκρίσεως τούτων πρὸς τὰς ὑποθετικὰς προτάσεις.

31) Χρονικαὶ προτάσεις· μόρια αὐτῶν, ἐγκλίσεις διὰ συγκρίσεως πρὸς τὰς ὑποθετικὰς καὶ τὰς ἀναφορικὰς προτάσεις.

32) Ἄρθρον· α') ὀριστικὴ, β') γενικὴ σημασία τούτου. Παράλειψις τοῦ ἄρθρου ἐπὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων.

II. Ἐν ἐκατέρῳ τῶν δύο μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων ἐπαλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τὸ θεωρητικώτερον συμπληροῦται ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος ἐκάστοτε ὀριζόμενα. Τὰ ἐξῆς δὲ μόνον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης, ὅτι δηλ. καὶ μὲν εἰς τὰς τάξεις ταύτας ἢ τοῦ συντακτικοῦ διδασκαλία ὀφείλει νὰ συμπληρῶνῃ καὶ εὐρύνῃ τὰς ἐν τῇ κατωτέρᾳ βαθμίδι κτηθείσας γνώσεις διὰ συστηματι-

κωτέρας καὶ θεωρητικώτερας ἀναπτύξεως τούτων, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ κατέρχεται αὐτὴ ἐνταῦθα εἰς πάσας τὰς μερικότη-
 τας καὶ λεπτομερείας φροντίζουσα ν' ἀναπτύσῃ πᾶσαν σπανίαν σύντα-
 ξιν, πᾶσαν συντακτικὴν πλοκὴν ἀπαντῶσάν που παρὰ τινι μόνον τῶν
 ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐρμηνευομένων συγγραφέων. Ὅταν τοιαύτη τις σύν-
 ταξις παρουσιάζεται ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ, ὁ διδάσκων θὰ προβαίνει μὲν βε-
 βαίως εἰς τὴν διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου ἀναγκαίαν ἀνάλυσιν αὐ-
 τῆς, οὐδαμῶς ὅμως πρέπει νὰ ζητῇ νὰ ἀνάγῃ ταύτην εἰς κανόνα μηδὲ
 νὰ ἀπατηθῇ παρὰ τῶν μαθητῶν τὴν ἀπομνημονεύσιν της (π. χ. οἱ στρα-
 τηγοὶ ἀπειμῆθησαν τὰς κεφαλὰς-ἀδύνατα ἦν τοὺς Λοκροὺς ἀμύνασθαι
 κ.τ.τ.). Ἡ συστηματικὴ διδασκαλία καὶ ἐν ταύτῃ τῇ βαθμίδι θὰ περιο-
 ρίζεται εἰς μόνα τὰ κοινὰ καὶ συνήθη παρὰ πᾶσι τοῖς κλασικοῖς συγ-
 γραφεῦσι καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐρμηνευομένοις. Ταῦτα δὲ
 μόνα καὶ θὰ ἀπομνημονεύονται, ἵνα κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγρα-
 φέων τούτων, ἐν οἷς συνήθως θὰ ἐμφανίζονται, μὴ προσκρούουν οἱ
 μαθηταὶ καὶ δυσχραινέται οὕτω τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνείας.

β') **Πορεία τῆς διδασκαλίας τοῦ συντακτικοῦ.** I. Εἵπομεν ἄνω-
 τέρω ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ ἐν μὲν τῇ κατωτέρᾳ αὐτῆς βαθ-
 μίδι, πρέπει νὰ εἶναι ὅλως πρακτικὴ, μᾶλλον δὲ θεωρητικὴ ἐν τῇ ἄνω-
 τέρᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρέπει νὰ ὁρμᾶται μὲν
 ἀπὸ τῆς μητρικῆς γλώσσης, νὰ συμβαδίζει δὲ μὲ τὰς ἀνάγκας τὰς πα-
 ρουσιαζομένας κυρίως ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ. Ἡ διασάφησις ἰδίᾳ τῶν συντα-
 κτικῶν ὄρων (ὑποκείμενον, κατηγορήμα, κατηγορούμενον, ἀντικείμενον,
 κλπ. εὐθύς λόγος, πλάγιος, τελικὴ πρότασις κλπ.) οὐδαμῶς ἄλλως εἶναι
 ὀρθὴ καὶ τελείως ἐπιτυχὴς ἢ ἐὰν ὁρμᾶται ἐκ τῆς συντάξεως τῆς μητρι-
 κῆς γλώσσης. Εἴτε λοιπὸν εἰς τὰς κατωτάτας εἴτε εἰς τὰς μέσας τοῦ
 ὅλου γυμνασίου τάξεις διδάσκει τις τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας γλώσ-
 σης, πρέπει νὰ διασαφῇ τοὺς συντακτικοὺς ὄρους καὶ τὰς συντακτικὰς
 σχέσεις κατὰ πρῶτον ἐπὶ παραδειγμάτων τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης,
 ἔπειτα δὲ μετατρέπων αὐτὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ ἄλλα παραδείγματα ταύ-
 τῆς ἴδια, ἀλλ' ἀνάλογα, προσάγων νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθη-
 τῶν εἰς τὴν ἐν τῇ ἐκάστοτε ἔξεταζομένη συντακτικῇ πλοκῇ ταυτότητα ἢ
 διαφορὰν, ὀλικὴν ἢ μερικὴν, τῶν δύο φάσεων τῆς ἡμετέρας γλώσσης.
 Οὕτω προκειμένου π. χ. νὰ διδαχθῇ τὸ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἐπιθε-
 τικοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον κατὰ γένος, ἀριθμὸν καὶ
 πτώσιν, πρῶτον θὰ προσαχθοῦν εἰς τοὺς μαθητὰς παραδείγματα ἐκ
 τῆς νέας, οἷα π. χ. ὁ Γεώργιος εἶναι ἐπιμελής, οἱ μαθηταὶ εἶναι προ-
 σεκτικοί, ἡ οἰκία εἶναι ὑψηλή, τὰ δένδρα εἶναι ὠφέλιμα κ.τ.τ., ἐπὶ
 τῶν ὁποίων νὰ ἐποπτεύσων τὰ τῆς εἰρημένης συμφωνίας τοῦ κατηγο-

ρουμένον πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Ἐπειτα θὰ προκληθοῦν νὰ ἴδουν ἐπὶ παραδειγμάτων, λαμβανομένων ἐκ τοῦ ἐρμηνευθέντος κειμένου ἢ τῆς ἀσκήσεως, ἢ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νῦν προσαγομένου, ὅτι ὅλως ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ. Ὡσαύτως πρῶτον, π. γ. πάλιν, θὰ γνωρίσουν ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ τὴν διάκρισιν τῶν προτάσεων εἰς προτάσεις κρίσεως (ὁ πίναξ εἶναι μέλας, ὁ Γεώργιος δὲν εἶναι ἀμελής) καὶ προτάσεις ἐπιθυμίας (ἄνοιξε τὸ παράθυρον, μὴ κλείης τὴν θύραν) καὶ τὴν ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων χρῆσιν τῆς ἀρνήσεως δέν, ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων τῆς μὴ, καὶ ἔπειτα θὰ μάθουν τὴν αὐτὴν διάκρισιν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τὴν χρῆσιν ἐπ' ἐκείνων μὲν τῆς ἀρνήσεως οὐ, ἐπὶ τούτων δὲ τῆς μὴ. Ὡσαύτως π. γ. πρῶτον θὰ γνωρίσουν, τί εἶναι εὐθὺς λόγος ἢ εὐθὺς ἐρώτησις ἐν τῇ νέᾳ (γράφεις ὥραϊα, τί ἔγραψες σήμερον;) καὶ τί πλάγιος λόγος ἢ πλαγία ἐρώτησις ἐν τῇ αὐτῇ (λέγει ὅτι γράφω ὥραϊα, μὲ ἐρωτᾷ τί ἔγραψα σήμερον) καὶ ἔπειτα τί εἶναι αὐτὰ ταῦτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, κ.ὄκ. Οὕτω χωροῦντες ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ συντακτικοῦ διπλοῦν ἔχομεν κέρδος· τὸ μὲν ὅτι οἱ μαθηταὶ ἀποκτώσι σαφῆ συνείδησιν τῶν συντακτικῶν φαινομένων τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης καὶ δὲν κáμνουν εἰς τὸ ἐξῆς, ὡς ἄχοι τοῦδε, ἀσυνείδητον αὐτῶν χρῆσιν, τὸ δὲ ὅτι εὐχερέστερον κατανοοῦν τοὺς συντακτικοὺς ὄρους καὶ τὰς συντακτικὰς πλοκάς ἐν γένει, ἅτινα διὰ τοῦτο εὐκολώτερον ἀπομνημονεύονται καὶ σταθερώτερον ἐντυποῦνται ἐν τῇ μνήμῃ. Πρόσθετος ὅτι οὕτω τῆς διδασκαλίας γινομένης θὰ συμβαίη καὶ ἐνταῦθα ὅτι καὶ προκειμένου περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ τυπικοῦ ἐλέχθη· οἱ μαθηταὶ δηλονότι βλέποντες τὴν ἐν τοῖς πλείστοις συμφωνίαν τῆς συντάξεως τῆς νῦν γλώσσης πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας, κατ' ἀνάγκην, καταλλήλως ἐννοεῖται ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, θὰ στρέφουν τὴν προσοχὴν των κυρίως ἐπὶ τὰ διάφορα, καὶ οὕτω στερεῶς ταῦτα θὰ ἐντυπώνουν ἐν τῇ μνήμῃ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ συμβαίη, ἐὰν τὰ πάντα παρουσιάζονται εἰς α' τοὺς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὡς ἄγνωστα καὶ νέα.

II. Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὸν **τρόπον τῆς διδασκαλίας** αὐτῶν τούτων τῶν διαφόρων ἐν τῇ συντάξει τῆς νέας καὶ ἀρχαίας γλώσσης. Εἰς τὴν διδασκαλίαν τούτων πρέπει νὰ προβαίη τις, εἴτε εἰς τὰς κατωτάτας εἴτε εἰς τὰς μέσας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου εὐρίσκειται, ἀκολουθῶν μὲν σειρὰν τινα, καθ' ἣν νὰ διδασθῶν πρῶτον τὰ εὐκολώτερα καὶ ἔπειτα τὰ δυσκολώτερα, οὐχὶ ὅμως ὀδηγούμενος ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ ὑπὸ τοῦ διδακτικοῦ ἔγχειριδίου τῆς Ἑλληνικῆς συντάξεως, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν, αἵτινες θὰ παρουσιάζονται ἐν τῷ ἐρμηνευμένῳ κειμένῳ ἢ ἐν ταῖς ἀσκήσεσιν. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν κρίνει κατάλληλον ἕνεκα τῆς καθόλου διανοητικῆς τῶν μαθητῶν ἀναπτύξεως ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον

νά διδάξῃ, πῶς ἔχει συντακτικόν τι φαινόμενον ἰδιαίζον εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, θὰ προβαίη μὲν εἰς πρακτικὴν ἀνάλυσιν τῆς προτάσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ τοῦτο ἐμφανίζεται, ἵνα οὕτω καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐρμηνεία, οὐδόλως ὅμως θὰ πολυπραγμονῇ περὶ αὐτῆς, ἀλλ' ἀπλῶς θὰ λέγῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ θὰ μάθουν ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ. Τὴν αὐτὴν ταύτην πορείαν θὰ ἀκολουθῇ ὁ διδάσκων, καὶ ὅταν πρόκειται περὶ συντακτικῶν πλοκῶν, αἷτινες εἶναι ἐκ τῶν διδασκῶν ἐν τῇ τάξει, ἀλλὰ δὲν ἔχουν εἰρεθῆ εἰσέτι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ὅσα ἀπαιτοῦνται παραδείγματα, ἵνα ἐκ τούτων ὁρμωμένη ἡ διδασκαλία καὶ ταῦτα καταλλήλως χρησιμοποιουῦσα προβῇ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ συντακτικοῦ καιόνος. Τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα διασαφοῦμεν *διὰ τῶν ἐξῆς παραδειγμάτων.*

Εἰς τὴν κατωτάτην τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξιν γίνεται π. γ. ἡ διδασκαλία τῆς Ἀττικῆς συντάξεως. Ἐν τῇ ἐγκεκριμένη γραμματικῇ Ἐμμ. Παντελάκη τὸ πρῶτον θὰ συναντήσουν οἱ μαθηταὶ παράδειγμα τοιαύτης συντάξεως ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 3 ἀσκήσει («Τῶν ὄπλων τῶν παλαιῶν τὰ τόξα καὶ τὰ ἀκόντια **ἦν**»). Τοῦτο ἐξηγεῖται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐπικουροῦντος τοῦ διδασκάλου ἄνευ τινὸς περαιτέρω πολυπραγμοσύνης. Καὶ ἐν ἡ περιπτώσει δὲ ὁ ἐξηγῶν μαθητῆς ἀποδώσῃ τὸ **ἦν** διὰ τοῦ **ἦτο**, ὁ διδάσκων ἀπλῶς λέγει, ὅτι ἡμεῖς θὰ τὸ εἴπωμεν «ἦσαν». Ὁμοίως πράττει ὁ διδάσκων καὶ ἐν τῇ παραφράσει τῆς προτελευταίας φράσεως τοῦ β' μέρους τῆς ὑπ' ἀριθ. 8 ἀσκήσεως. Ἐνθα οἱ μαθηταὶ θὰ εὑρουν δευτέρον παράδειγμα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συντάξεως («Τοῦ Θεοῦ τὰ ἔργα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων **θαυμάζονται**»). Ἐὰν δηλ. ὁ μαθητῆς ἀναλογικῶς σκεπτόμενος ἀφήσῃ κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς προτάσεως ταύτης εἰς τὸ ἀρχαῖον τὸ ὄημα **θαυμίζονται** («τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων **θαυμάζονται**»), ὁ διδάσκων διορθῶν αὐτὸν ἀπλῶς θὰ εἴπῃ ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ εἴπωμεν **θαυμάζεται καὶ ὄχι θαυμάζονται**. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ γίνῃ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς ὑπ' ἀριθ. 9 ἀσκήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται τὸ ἀμέσως ἐπόμενον παράδειγμα τῆς αὐτῆς συντάξεως «τοῖς μύρμηξιν ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεά **ἔστιν**». Νῦν ὅμως, ἀφοῦ ἔχουν συναντήσει πλέον οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀσκήσεων ἢ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἀρχαίου κειμένου ἐκ τῆς Χρηστομαθείας 3 4 παραδείγματα Ἀττικῆς συντάξεως, ἔχουν δὲ ἐν τῷ μεταξύ διδαχθῆ ὅπως ἐμπειρικῶς τὰ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὀηματικοῦ κατηγορήματος καὶ τὰ τῆς συμφωνίας τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον, νῦν, λέγομεν, δύναται νὰ γίνῃ ἡ διδασκαλία τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συντάξεως.

Καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ πράξῃ ὁ διδάσκων καὶ προκειμένου περὶ τῆς λεγομένης γενικῆς ἀπολύτου, τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία κατὰ τὰ

άνωτέρω πρέπει να γίνη εις την άμέσως άνωτέραν τάξιν. "Όταν δηλ. εν τῷ μεταξύ θά ἔχουν διδασχθῆ οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ἀναλύσεως τῶν μετοχῶν, θά ἔχουν δὲ προσέτι εὐρεθῆ ἐν ταῖς ἀσχήσεσιν ἢ ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ κειμένῳ τῆς Κύρου Ἐναβάσεως ἰκανά πῶς παραδείγματα περιέχοντα γενικὴν ἀπόλυτον (π. χ. Α', Γ', 6, «ὡς ἐπιβουλεύοντος Τισσαφέρνης ταῖς πόλεσι» 8, «ὁ βασιλεὺς οὐδὲν ἤχθετο αὐτῶν πολεμούντων»: Β', Γ', 3 « ἐν ὁρμῇ ὄντων τῶν Ἑλλήνων ἦλθε Προκλής», κλπ.), τότε προβαίνει ὁ διδάσκων εἰς τὴν πρακτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τοῦ συντακτικοῦ τούτου φαινομένου, τὸ ὁποῖον θά καλοῦνται πλέον εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἀναγνωρίζουν οἱ μαθηταὶ καὶ τρακτικῶς νὰ αἰτιολογοῦν, ὡσάκις παρέχεται νέα ἀφορμὴ ἐκ τοῦ ἐρμηνευομένου κειμένου. Κατὰ τὸν μεταξὺ δὲ χρόνον, ὡς καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει, ὡσάκις εὐρίσκειται ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ γενικὴ τις ἀπόλυτος, ἀπλῶς θά ἐξηγῆται καταλλήλως ἄνευ ἄλλης τινὸς πολυπραγμοσύνης.

Ὁμοίως τῶν περὶ τοῦ ἄρθρου ἡ συστηματικὴ διδασκαλία πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ὁμήρου μετὰ τὴν ἐρμηνείαν πενηκοντάδος τινὸς τοῦλάχιστον στίχων ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ὅταν δηλ. οἱ μαθηταὶ ἴδουν ὅτι ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ἀρχαιοτάτων λογοτεχνικῶν ἔργων τῆς Ἑλλήν. γλώσσης τὰ λεξιεῖδια τὸ λεγόμενα ἄρθρα εἶνε κυρίως ἀντωνυμιαὶ δεικτικαί, ὅτι δέ, ὅπως ἡ Λατινικὴ, οὕτω καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη Ἑλληνικὴ ἀνάρθρως ἐξέφερε τὰ ὀνόματα, τότε πλέον καὶ τὸ ἐνδιαφέρον θά ἔχουν νὰ διδασχθοῦν τὰ περὶ τοῦ ἄρθρου, καὶ τὰ τῆς μεταπτώσεως αὐτοῦ ἀπο τῆς ἀντωνυμικῆς εἰς τὴν ἀρθρικὴν σημασίαν εὐχερῶς νῦν θά δυνηθοῦν νὰ νοήσουν, ἐὰν μάλιστα ὁ διδάσκων στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ὁμοίαν γένεσιν τῶν ἄρθρων τῆς γαλλικῆς γλώσσης (le, la) ἐκ τῶν τῆς Λατινικῆς ἀντωνυμιῶν (il) le, (il) la. Ὅπως ἐν γένει συνδέεται καὶ πρέπει νὰ συνδέεται ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ μὲ τὴν ἐν ἐκάστη τάξει γινομένην ἐρμηνείαν.

III. Νῦν παρέχομεν **παραδείγματά** τινα πρακτικωτέρας μὲν εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τῶν τοῦ **συντακτικοῦ διδασκαλίας**, θεωρητικωτέρας δὲ εἰς τὰς μέσας καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας. Καὶ εἰς τὰς μὲν καὶ εἰς τὰς δὲ θά διδασχθοῦν βεβαίως τὰ περὶ ἐκφορᾶς τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου. Ἄλλ' εἰς ἐκείνας μὲν ἀπλῶς θά μάθουν οἱ μαθηταὶ ὅτι ἡ μὲν γενικὴ καὶ ἡ δοτικὴ ἐπὶ χρόνου δηλοῦσι τὸ **πότε** ἔγινε, γίνεται ἢ θά γίνη πρῶξις τις, ἡ δὲ αἰτιατικὴ τὸ **πόσον** χρόνον διήρκεσε, διαρκεῖ ἢ θά διαρκέσῃ. Εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις τὰ διδάγματα ταῦτα ἐπαυληφθέντα συμπληροῦνται καὶ διασαφοῦνται καθισταμένου γνωστοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι ἡ μὲν γενικὴ εἶναι κυρίως γενικὴ τοῦ ὄλου, τῆς ὀλικῆς ἐκτάσεως (πρβλ. «τῆς νυκτὸς νέμονται» πρὸς τὸ «εἶναι πεδίῳ»),

ἡ δὲ δοτικὴ ἐνταῦθα εἶναι πῶσις τοπικὴ ἢ ὀργανικὴ (πρβλ. τῇ ἡμέρᾳ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ), κλπ. Ὡσαύτως ἐν μὲν τῇ κατωτέρᾳ βαθμίδι οἱ μαθηταὶ θὰ διδαχθῶν μόνον ὅτι ἡ μὲν εὐκτικὴ μετὰ τοῦ ἄν δηλοῖ τὸ δυνατόν γενέσθαι ἐν τῷ παρόντι ἢ μέλλοντι, ἡ δὲ ὀριστικὴ παραγομένων χρόνων μετὰ τοῦ ἄν δηλοῖ τὸ δυνατόν γενέσθαι ἐν τῷ παρελθόντι, (1) καὶ εἶτα τὸ μὴ πραγματοποιηθέν. Ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ βαθμίδι, ἐν τῷ γυμνασίῳ, δοθείσης εὐκαιρίας ἐκ τῆς ἐρμηνείας (πρβλ. π. χ. «ἡ γὰρ ἄν, Ἄτρείδη, νῦν ὕστατα **λωβήσαιο**» = ἐλωβήσω ἄν), καθίσταται εἰς τοὺς μαθητὰς γνωστὴ ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λεγομένης εὐκτικῆς, ὅτι δηλ. ἀρχικῶς αὕτη ἦτο ἔγκλισις δυνητικὴ, ὅτι πρὸς σαφεστέραν δήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ δυνατοῦ προσετίθετο πολλακίς τὸ ἀναπόστατον ἀπ' αὐτῆς μετὰ ταῦτα καταστὰν μόριον ἄν, ὅτι ἀρχικῶς ἐτίθετο ἀδιαφόρως χρονικοῦ σημείου, ὅτι ἐκ τῆς δυνητικῆς αὐτῆς ἐννοίας προέκυπτεν ἡ τῆς εὐχῆς, κλπ. Ὡσαύτως ἐπὶ παραδείγματι τέλος, ἐν μὲν τῇ κατωτέρᾳ βαθμίδι λέγεται μόνον ὅτι ὁ δεύτερος ὄρος τῆς συγκρίσεως ἐκφέρεται διὰ γενικῆς, ἐὰν μὴ διὰ τοῦ ἦ, ἐν τῷ γυμνασίῳ ὅμως δηλοῦται ὅτι ἡ συγκριτικὴ αὕτη γενικὴ εἶναι κυρίως ἀφαιρετικὴ πῶσις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ δύνανται νὰ νοήσουν ἤδη οἱ μαθηταὶ γινώσκοντες τὴν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν ἐκφορὰν τοῦ β' ὄρου τῆς συγκρίσεως διὰ τῆς ἀπὸ καὶ αἰτιατικῆς, ἅμα δὲ τὴν ἀντίστοιχον σύνταξιν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ συνδέεται οὕτω ἡ διδασκαλία τῆς συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς. (2)

IV. Μετὰ τὰ ἀνατέρω, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τοῦ ὅλου συντακτικῆς διδασκαλίαν, ἐρχόμεθα εἰς τὸν **τρόπον τῆς διδασκαλίας** ἑνὸς τινος κεφαλαίου τούτου. Δοθείσης ἐκ τῆς ἐν τῇ τάξει γινομένης ἐρμηνείας ἢ ἄλλοθεν ποθεν, κατὰ τὰ προειρημένα, τῆς καταλλήλου ἀφορμῆς πρὸς διδασκαλίαν τούτου ἢ ἐκεῖνον τοῦ συντακτικῆς φαινομένου ὁ διδάσκων γράφει πρῶτον ἐπὶ τοῦ πίνακος τὰ οἰκεία παραδείγματα, εἰλημμένα, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἐπειτα διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἴδουν, πῶς ἔχουν ἐν ἐκάστη τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος γεγραμμένων προτάσεων τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ διδακτέον συντακτικὸν φαινόμενον, καὶ μετὰ τοῦτο νὰ συναγάγουν διὰ συγκρίσεως τὸν γενικὸν κανόνα. Ἀφ' οὗ γίνῃ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς νέας εἰλημμένων παραδειγμάτων, κατόπιν ὁ διδάσκων ἢ λέγει ὅτι ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα

(1) Ἐννοεῖται ὅτι θὰ παραλειφθῇ ἐνταῦθα, καὶ μόνον ἐὰν ἐκ τῆς ἐρμηνείας δοθῇ ἀφορμὴ, θὰ λεχθῇ ὅτι οὐχὶ οὕτως ἔχει πάντοτε τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τοῦ παρατακτικῆς μετὰ τοῦ ἄν.

(2) Πρβλ. καὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς § 4, (σελ. 54 κ. ἐ.) εἰρημένα καὶ Π. Λορεντζάτου τὴν αὐτόθι μνημονευομένην διατριβήν.

καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἢ οἰοῦναι ἐν ἀσκήσει προβάλλει εἰς αὐτοὺς παραδείγματά τινα ἀνάλογα τῆς ἀρχαίας καὶ ζητεῖ νὰ εὗρουν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ ὅτι ὅλως ὁμοίως ἔχει ἐν τῷ προκειμένῳ τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν ἐκείνῃ. Αὕτη εἶναι ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας **συντακτικῶν τινος φαινομένου ἐκ τῶν κοινῶν** τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ. Π. γ. πρόκειται νὰ διδαχθῇ τὸ περὶ συμφωνίας τοῦ ἐπιθετικῶν κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Ὁ διδάσκων γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος παραδείγματα, οἷα τὰ ἀνωτέρω ἐν σελ. 90, I, ἀναφερόμενα. Κατόπιν προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν, ποίου γένους, ἀριθμοῦ καὶ πτώσεως εἶναι τὸ **ἐπιμελής** ἐν τῇ προτάσει καὶ ποίου γένους, ἀριθμοῦ καὶ πτώσεως τὸ ὑποκείμεν. τῆς αὐτῆς προτάσεως **Γεώργιος**. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ ἐπὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπομένων προτάσεων, καὶ μετὰ τοῦτο συνάγεται διὰ συγκρίσεως πάντων τῶν παραδειγμάτων ὁ κανὼν ὅτι ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ «τὸ κατηγορούμενον ἐπίθετον ὄν συμφωνεῖ πρὸς τὸ ὑποκείμεν. κατὰ γένος, ἀριθμὸν καὶ πτώσιν». Τούτου γενομένου, ἢ μετατρέπονται τὰ χρησιμοποιηθέντα παραδείγματα εἰς τὴν ἀρχαίαν, (πλὴν τοῦ τελευταίου «τὰ δένδρα εἶναι ὠφέλιμα»), ἢ ἄλλα παραδείγματα λαμβάνονται ἐκ τῆς διδαχθείσης ἀσκήσεως ἢ τοῦ κειμένου ἀρχαίου, καὶ βεβαιοῦνται καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ εὗρεθέντος κανόνος καὶ ἐν τῇ συντάξει τῆς ἀρχαίας γλώσσῃς. Ἐὰν δὲ τὸ **συντακτικὸν φαινόμενον** εἶναι **ἐκ τῶν διαφορῶν** καὶ ἰδιαζόντων μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ, τότε συλλεχθέντος ἐκ τῶν ἀσκήσεων ἢ τῆς γενομένης ἐξηγητικῆς ἀριθμοῦ τινος καταλλήλων παραδειγμάτων (πρβλ. τὰ ἐν Π, σελ. 92 εἰρημένα περὶ Ἀττικῆς συντάξεως καὶ γενικῆς ἀπολύτου) καὶ τούτων ἐπὶ τοῦ πίνακος πάλιν ἀναγραφέντων, καλοῦνται καθ' ὅμοιον τρόπον οἱ μαθηταὶ νὰ παρατηρήσουν, πῶς τὰ κατὰ τὸ ἐξεταζόμενον φαινόμενον τῆς ἀρχαίας συντάξεως ἔχουν. Π. γ. προκειμένου νὰ διδαχθῇ ἡ λεγομένη **Ἀττικὴ σύνταξις**, ἀφ' οὗ γραφοῦν τὰ οἰκεία παραδείγματα, προκαλεῖ ὁ διδάσκων τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν, ποίου ἀριθμοῦ εἶναι τὸ ὑποκείμενον ἐν αὐτοῖς καὶ ποίου ἐξ ἀντιθέτου τὸ ῥῆμα, κατὰ τί δὲ παραβαίνεται ἐν τούτοις ὁ γενικὸς κανὼν τῆς συμφωνίας τοῦ ῥήματος πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Μετὰ τοῦτο ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ γένος τοῦ ὑποκειμένου πασῶν τῶν ἀναγεγραμμένων προτάσεων, ἀντιπαραβάλλει αὐτὰς μετὰ τῶν μαθητῶν πρὸς ἄλλας ἐπίσης ἀρχαίας, ἀλλ' ἔχουσας ὑποκ. ἄρσεν. ἢ θηλ. γένους πλθ. ἀριθμοῦ, καὶ τέλος συνάγεται ὁ κανὼν (1) ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ «ὅταν τὸ ὑποκ. εἶναι πληθυντικῶν ἀριθμοῦ ἀλλ' οὐδε-

(1) Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἀπομνημονεύσεως τῶν κανόνων τοῦ συντακτικῶν ἰσχύουν ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῶν γραμματικῶν κανόνων ἀνωτέρω, σελ. 82 κ. ε.

τέρου γένους, τὸ δῆμα τίθεται εἰς ἐνικὸν ἀριθμόν. Τελευταῖον λέγεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι ἡ σύνταξις αὕτη καλεῖται Ἀττικὴ σύνταξις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν διαφόρων δύναται πολλακίς καὶ πρόπει νὰ ὀρμάται ἡ διδασκαλία συντακτικοῦ τινος φαινομένου ἀπὸ τῆς νέας γλώσσης. Τοῦτο ἰδίᾳ πρέπει νὰ γίνεται, ὅταν συγχρόνως καὶ διασάφῃς συντακτικῶν ἢ γλωσσικῶν ἐν γένει ὄρων πρόκειται νὰ γίνῃ. Οὕτω π.χ. ἐὰν πρόκειται νὰ διασαφηθῇ ἡ ἔννοια εὐχῆς δυναμένης νὰ ἐκπληρωθῇ καὶ προσδοκωμένης, καὶ εὐχῆς ἀνεκπληρώτου, τὸ ὀρθὸν εἶναι ἡ διασάφῃς αὕτη νὰ γίνῃ διὰ παραδειγμάτων τῆς νέας πρώτον (π.χ. εἶθε νὰ προβιβασθῶ, εἶθε νὰ ἐνικῶμεν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897) καὶ ἔπειτα νὰ γνωσθῇ, πῶς τὰ κατὰ τοῦτο ἔχουν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ. Ὡσαύτως, ἐὰν πρόκειται νὰ διδαχθοῦν συστηματικῶς τὰ τῶν **ὑποθετικῶν λόγων**, πρώτον πρέπει νὰ προκληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ἴδουν τὰ διάφορα αὐτῶν εἶδη ἐν τῇ νέᾳ (π.χ. 1) ἐὰν εἶναι ἡλίος, εἶναι ἡμέρα· 2) ἐὰν προσέξῃς, θὰ μάθῃς· 3) ἐὰν θὰ ἤρχεσο καὶ σὺ **αὐριον**, θὰ διεσκεδάζαμεν ὥραϊα· 4) ἐὰν ἤρχεσο καὶ σὺ **χθές**, θὰ διεσκεδάζαμεν ὥραϊα, κ.τ.τ.) καὶ ἔπειτα τὰ ἀντίστοιχα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ. Ἄλλως, ἐὰν καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τούτων ὀρμώμεθα ἐκ τῆς ἀρχαίας, ὅπως καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ π.χ. τῆς ἀττικῆς συντάξεως ἢ τῆς γενικῆς ἀπολύτου, τότε δὲν θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ταχεῖα καὶ βαθεῖα κατανόησις τῶν διδασκομένων, οὐδὲ ἡ πιστὴ ἀπομνημόνευσις καὶ διαρκῆς διατήρησις αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ.

V. Περαιτοῦντες τὸν περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ συντακτικοῦ λόγον προσθέτομεν τὰ ἑξῆς, ἀφορῶντα καὶ ταῦτα εἰς τὴν λυσιτελεστέραν καὶ εὐχερεστέραν αὐτοῦ διδασκαλίαν· α') τὰ παραδείγματα τὰ ἐκάστοτε λαμβανόμενα, ἵνα χρησιμεύσουν διὰ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ γενικοῦ καὶ ἀφηρημένου, ἥτοι τοῦ κανόνος, πρέπει νὰ εἶναι πρώτον μὲν σύντομα, δεύτερον δὲ εὐθὺς νοητὰ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τρίτον τοιαῦτα, ὥστε νὰ διαφαίνεται ἐν αὐτοῖς τελείως ὁ συντακτικὸς νόμος, ὅστις πρόκειται ἐκάστοτε νὰ διασαφηθῇ δι' αὐτῶν. Πρὸς τοῦτο εἴτε ἐκ τοῦ ἐρμηνευομένου συγγραφῶς, εἴτε ἄλλοθεν ποθεν λαμβάνονται ταῦτα, πρέπει προσηκόντως νὰ περικόπωνται καὶ καταλλήλως νὰ τροποποιῶνται ἐν ἀνάγκῃ (π.χ. τὸ «Ἦδη δὲ ἐν ὀρμῇ ὄντων ἅμα ἡλίῳ ἀνέχοντι ἤλθε... ὁ Ταμῶ», μεταλλάττεται εἰς τὸ «Τῶν Ἑλλήνων ἐν ὀρμῇ ὄντων ἤλθον Προκλῆς καὶ Γλοῦς.») β') ὅταν πρόκειται περὶ ἀπομνημονεύσεως τάξεως ὁμοίως συντασσομένων ὀνομάτων ἢ ῥημάτων κλπ., δὲν εἶναι ὀρθὸν οὐδ' ἀναγκαῖον νὰ γίνεται χορῆσις τῆς ἐπαγωγῆς πρὸς εὐρεσιν τῶν διαφόρων τάξεων τῆς ὅλης σειρᾶς. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀτοπος χορῆσις τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, πρόξενος πολλῆς ἀνίας, καὶ ματαία

των, αδιεπαρκώς και

δύναται να το δηλοῖ ή να το
δουλεύει και

Η Η

δὲ αὐτό

Η τελειότητα
φράση γὰ ἀπο-
κρυμμένους δὲ
ἐρεση να πρε-
λαμβάνει ὅλο-
της τῆς π.χ
ἐπὶ η δὲ ὁρῶ
ἐν μέν.

ἀπώλεια χρόνου. Ἐάν λοιπὸν π. χ. πρόκειται νὰ διδαχθοῦν αἱ διάφο-
ροι τάξεις τῶν μετὰ γενικῆς συντασσομένων ὁμημάτων ἢ ἐπιθέτων, οὐ-
δεμία ἀνάγκη εἶναι ἐκ τῆς ἐπισκοπῆσεως καὶ συγκρίσεως παραδειγμά-
των ἀνηκόντων εἰς ἐκάστην τάξιν νὰ θέλωμεν νὰ εὕρωμεν τὴν τάξιν
ἐκάστην καὶ ἔπειτα πάσας, ἀλλ' ἀρκετὸν εἶναι ἐν ἀρχῇ νὰ μνημονεύ-
σωμεν δύο ἢ τρία ἐκ τῆς ἐρμηνεΐας γνωστὰ παραδείγματα ἐπιθέτων
ἢ ὁμημάτων μετὰ γενικῆς συντασσομένων, καὶ κατόπιν νὰ προβῶμεν
εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν τάξεων μεθ' ἑνὸς ἢ δύο καταλλήλων πα-
ραδειγμάτων δι' ἐκάστην τούτων. γ') Ἐν τῇ ἀπομνημονεύσει τῆς σει-
ρᾶς τῶν τάξεων δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκολουθοῦμεν πιστῶς τὸ βιβλίον.
Δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βίσει τοῦ ἀρχίνου μαθάνειν νὰ κατατάσσωμεν ἄλ-
λως τὰς τάξεις καὶ νὰ δημιουργοῦμεν ἐξωτερικὰς ὁμοιότητας διευκολυ-
νοῦσας τὴν ἀπομνημόνευσιν. Π. χ. ἐπὶ τῶν ὁμημάτων τῶν μετὰ κατη-
γορηματικῆς μετοχῆς συντασσομένων λέγομεν· 1η τάξις εἶναι τὸ εἶναι.
γίνεσθαι καὶ τὰ συγγενῆ τὴν σημασίαν. (Καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ
γίνεται τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος). 2α τάξις εἶναι τὰ σημαίνοντα αἰσθάνε-
σθαι ἢ γινώσκειν. (Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὧν αἰσθάνεται ἢ γινώσκει). 3η
τάξις εἶναι τὰ σημαίνοντα δηλοῦν ἢ δεικνύειν. (Καὶ ὁ ἄνθρωπος αἰ-
σθανόμενος ἢ γινώσκων τι δύναται νὰ τὸ δηλοῖ ἢ νὰ τὸ δεικνύῃ). 4η
τάξις εἶναι τὰ σημαίνοντα ψυχικὸν πάθος, ἤτοι χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι.
(Καὶ ὁ ἄνθρωπος γινώσκων τι χαίρει, τοῦναντίον δὲ λυπεῖται), κλπ. δ')
Ἐνθα ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ βαθμίδι οἱ ἐν τῇ κατωτέρᾳ γνωσθέντες μερικοὶ
τῆς συνάξεως κανόνες δύνανται καὶ πρέπει νὰ ἀνάγονται εἰς γενικω-
τέρους κανόνας, δὲν πρέπει νὰ παραλείπεται τοῦτο, ἀλλ' ὅμως διδακτι-
κῶς ὀρθὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον νὰ γίνεται οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐν τῷ τέ-
λει μετὰ τὴν καθ' ἕκαστον ἐπισκόπησιν τῶν μερικῶν κανόνων τῶν δυ-
ναμένων γὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὸν γενικώτερον ἐκείνων. Π. χ. αἱ διάφο-
ροι χρήσεις τῆς ὑποτακτικῆς, ἐξετασθεῖσαι καὶ ἐντυπωθεῖσαι ἐν τῇ
μνήμῃ τῶν μαθητῶν, πρέπει ἐν τέλει ἐν καθολικῇ ἐπισκοπῇ νὰ ἀνά-
γωνται εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς ὑποτακτικῆς σημασίαν καὶ ἐκ ταύτης νὰ
παράγωνται πάλιν. Τούτου γενομένου δύναται τις τὴν θεμελιώδη
μόνον τῆς ὑποτακτικῆς σημασίαν ἐνθυμούμενος νὰ ἐρμηνεύῃ εὐχερῶς
τὰς καθ' ἕκαστον τῆς ἐγγλίσεως ταύτης χρήσεις τὰς ἐν τῇ ἐρμηνεΐᾳ
παραρσιζομένας, καὶ ἐὰν ἐξη λησμονήσῃ τοὺς μερικοὺς ἐκείνους κα-
νόνας τοὺς εἰς τὰς καθ' ἕκαστον αὐτῆς χρήσεις ἀναφερομένους. ε')
Ἦδη ἀπὸ τῆς κωτωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου πρέπει οἱ δι-
δάσκοντες νὰ παρέχουν ὅλους πρακτικοὺς τινας, σχετικοὺς μὲ τὴν σύν-
ταξιν τῆς ἀρχαίας κανόνας, ἀναγκαιοτάτους δὲ διὰ τὴν ἐρμηνεΐαν.
Π. χ. ὅτι «ἡ αἰτιατικὴ ἢ οὕσα ὑποκείμενον ἀπαρεμφάτου ἐν τῇ ἐξη-

γήσει μετατρέπεται εἰς ὀνομαστικήν», ὅτι «ἡ εὐκτική ἢ κατόπιν τοῦ **ὄτι** καὶ **ὥς** ἐξηγεῖται δι' ὀριστικῆς τοῦ ἀντιστοίχου χρόνου» (ὥς ἐπιβουλεύου = ὅτι δῆθεν ἐπεβούλευεν· ὅτι λελοιπῶς εἶη τὰ ἄκρα = ὅτι εἶχεν ἐγκαταλείπει τὰς κορυφάς· ὅτι ἡ ὁδὸς ἔσοιτο = ὅτι ἡ ἐκστρατεία θὰ εἶναι), ὅτι «τὸ ἀπαρέμφατον συνδεδεμένον μετὰ τοῦ **ἄν** ἀναλύεται μὲ τὸ **ὄτι** **ἄν** καὶ εὐκτικήν ἢ μὲ τὸ **ὄτι** **ἄν** καὶ ὀριστικὴν παραγομένου χρόνου» καὶ ἀναλόγως ἐξηγεῖται (π.χ. οἱ Πέρσαι οἴονται τοὺς ἀχαρίστους καὶ περὶ θεοῦ **ἄν** ἀμελῶς ἔχειν = οἱ Πέρσαι οἴονται ὅτι οἱ ἀχάριστοι καὶ περὶ θεοῦ **ἄν** ἀμελῶς ἔχοιεν), κλπ. Οἱ τοιοῦτοι πρακτικοὶ κανόνες εἶναι ὀφελιμώτατοι διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ προφυλάσσουν ἀπὸ τὰς ἀτοπίας ἐκείνας τῆς ἐρμηνείας, εἰς τὰς ὁποίας περιπίπτουν συχνάκις μαθηταὶ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, συγγέροντες ἐν τῷ προκειμένῳ π. χ. εὐκτικὴν δυνητικὴν καὶ εὐκτικὴν τοῦ πλαγίου λόγου, καὶ κακῶς ἐξηγοῦντες π.χ. τὸ «ὅτι εἶη» εἰς τὴν φράσιν «ἔγνωσαν ὅτι κενὸς ὁ φόβος εἶη» διὰ τοῦ «ὅτι θὰ ἦτο, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι!»

7. Γραμματικαὶ ἀσκήσεις.—**I. Σπουδαιότης αὐτῶν.** Ὅσονδῆποτε σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις διαγεγραμμένα καὶ ὅσονδῆποτε ἐπιτυχῆς καὶ ἄν γίνεται ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καθόλου, ὁ δι' αὐτῆς ἐπιδωκόμενος σκοπός, ἦτοι ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν πρόσκτησις ἀσφαλτοῦς καὶ βεβαίας γνώσεως τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως τῆς ἀρχαίας γλώσσης οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται οὗτοι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀρχαίων κειμένων τοὺς ἐκάστοτε ἐμφανιζομένους τύπους καὶ τὰς διαφόρους συντάξεις ἀμέσως νὰ ἀναγνωρίζουν, καὶ τὴν μετάφρασιν μετὰ λόγου καὶ οὐχὶ κατὰ τινα ἄλογον τριβὴν νὰ κάμνουν, ὁ σκοπός οὗτος, λέγομεν, δὲν δύναται νὰ ἐπιτυγχάνεται τελείως, ἐὰν μὴ εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀπομνημόνευσιν σειρᾶς τινος τύπων ἢ συντακτικοῦ τινος νόμου ἢ διδασκαλία χωρῆ εἰς τὴν δι' ἀφθόνου καὶ ποικίλης ἀσκήσεως τελείαν ὑπ' αὐτῶν προσοικεῖωσιν τούτου ἢ ἐκείνων. Διὰ τοῦτο μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν καθόλου γραμματικὴν γνῶσιν ἔχουν αἱ γραμματικαὶ καθόλου ἀσκήσεις, αἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἀποτελοῦν τὸν τρίτον κλάδον τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, τὸν μετὰ τοῦ δευτέρου κλάδου ὑπηρετοῦντα μεγάλως εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένων αὐτῆς ταύτης σκοπῶν, ἦτοι εἰς τὴν γλωσσικὴν καὶ λογικὴν παιδείυσιν τῶν μαθητευόντων.

II. Εἶδη τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων καθόλου. Τῆς ὅλης γραμματικῆς διαιρουμένης εἰς τὴν ἰδίως γραμματικὴν καὶ εἰς τὸ συντακτικόν, καὶ αἱ γραμματικαὶ ἀσκήσεις δύνανται νὰ ἀναφῆρονται ἢ εἰς τοῦτο ἢ εἰς ἐκείνην, συγχρόνως δὲ νὰ γίνωνται ἢ προφορικῶς ἢ γραπτῶς, καὶ τέλος ἢ ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ ἢ κατ' οἶκον. Εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ

τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ διεξάγονται αἱ γραμματικαὶ καθόλου ἀσκήσεις καὶ ἕκαστον αὐτῶν εἶδος ἰδίᾳ, προβαίνομεν κατωτέρω, προτάσσοντες πρῶτον τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις.

α') Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀσκήσεις, ἵνα ἐπιτυγχάνεται ὁ δι' αὐτῶν ἐπιδιωκόμενος σκοπός, πρέπει νὰ γίνωνται εὐθύς μετὰ τὴν διδασκαλίαν τμήματός τινος τοῦ τυπικοῦ ἢ συντακτικοῦ τινος κανόνος καὶ νὰ ἀναφέρονται ἕκαστοτε εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀμέσως πρότερον διδαχθὲν τμήμα τοῦ τυπικοῦ ἢ τὸν συντακτικὸν κανόνα. Τότε μόνον ἡ συνείδησις τῶν μαθητῶν εἶναι τελείως παρεσκευασμένη διὰ τὴν οἰκείαν ἀσκήσιν, τότε αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν τελείαν πρόσκησιν τῆς διδαχθείσης σειρᾶς τύπων ἢ τοῦ συντακτικοῦ κανόνος. Κατὰ τὰυτα εἶναι τελείως ἐσφαλμένον διδακτικῶς νὰ ἔχωμεν μὲν λ. χ. σήμερον ἐκ τῆς γραμματικῆς διδασκαλίαν τῶν εἰς - **ως** φωνηεντολήκτων οὐσιαστ. τριτοκλίτων, νὰ κάμνωμεν δὲ ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἀσκήσεων τὴν εἰς τὰ σιγμοῦχκα οὐσιαστ. ἀναφερομένην ἀσκήσιν, ἢ νὰ ἔχωμεν μὲν νῦν ἐκ τοῦ συντακτικοῦ διδάξει τὰ περὶ ἀπαρεμφατικῆς λεγομένης συντάξεως, νὰ κάμνωμεν δὲ ἀσκήσιν εἰς τὰ περὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ δευτέρου τῆς συγκρίσεως ὄρου.

β') Ἐπειδὴ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀσκήσεις, ἰδίᾳ δὲ αἱ περὶ τὴν κλίσιν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐνέχουσι τι τὸ ἀνιαρὸν, πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ποικίλαι, ἵνα διὰ τῆς ποικιλίας ταύτης ἀποφεύγεται κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἢ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν, καὶ μάλιστα τῶν μικρῶν, γεννωμένη ἀνία ἐκ τῆς ἀσχολίας μὲ μεμονωμένους τύπους καὶ λέξεων, ἀταλήξεις, νὰ μὴ διαρκοῦν δὲ ἐπὶ πολλὴν ὥραν. Ἐν ταῖς κατωτάταις τάξεσι ἰδίᾳ τὸ ἀνώτατον ὄριον τῶν προφορικῶν ἀσκήσεων πρέπει νὰ εἶναι 15'. Ἐπὶ μακρότερον δὲ χρόνον γινόμεναι αὐταὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴ γίνωνται, δι' ὃν λόγον εἴπομεν ἀνωτέρω. Προδήλον δὲ ἐκ τούτων ὅτι ἡ λεγομένη **τεχνολογία**, εἰς ἣν κατηναλίσκετο ἄλλοτε ὅλη ἡ ὥρα τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀνιαιρότερον ὑπάρχει, ὅλως πρέπει νὰ ἐκλίπη ἀντικαθισταμένη ὑπὸ ἄλλων εἰδῶν ἀσκήσεων, πρὸ πάντων δὲ ὑπὸ τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν, καὶ τὰνάπαλιν, γινόμενης ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν τοῦ διδασκάλου ἐπικουροῦντος μόνον.

III. **Τρόπος διεξαγωγῆς τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων.** Α') Προφορικαὶ ἀσκήσεις περὶ τοὺς τύπους ἀπλαῖ. Αἱ εἰς τοὺς τύπους ἀναφερόμεναι ἀσκήσεις, ἔξαιρουμένης τῆς διττῆς μεταφράσεως, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Ὁ διδάσκαλος προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἶπουν τὰς καταλήξεις ταύτης ἢ ἐκεῖνης τῆς κλίσεως, εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ διδαχθέντα νῦν ὀνόματα, τούτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ χρόνου ἐν τῇ διδαχθείσῃ νῦν ἐγκλίσει, καὶ

δη πρῶτον μὲν κατὰ σειράν, ἔπειτα δὲ ἐκτὸς ταύτης. Ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει ἐρωτᾷ πρῶτον μὲν διὰ τῆς ὀνομασίας τῆς πτώσεως καὶ τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας ἢ, προκειμένου περὶ ὀρημάτων, διὰ τῆς ὀνομασίας ἐκάστου προσώπου καὶ τῆς ἀντιστοίχου προσωπικῆς ἀντωνυμίας, ἔπειτα δὲ κατὰ τὸν ἕνα μόνον τρόπον, διὰ μόνου δηλ. τοῦ ὀνόματος τοῦ προσώπου ἢ τῆς πτώσεως ἢ διὰ μόνων τῶν ἀντωνυμιῶν. (Διδ. *ὁ ἵππος*. Πληθυντικῶ ἀιτιατικῆ τίνας; Μαθ. τοὺς ἵππους . . . Διδ. *θηρεύω*. Ὀριστικῆς παρατατικῶ πληθυντικῶ δευτέρου; Μαθ. ἐθηρεύετε . . . Πρβλ. σελ. 72). 2) Προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ κίνοῦν ὄνομα τι τῆς νῦν διδασχθείσης κλίσεως ἢ ὄρημα ἕπ' αὐτοῦ ὀρίζομενον ἐν τῇ νῦν διδασχθείσῃ ἐγκλίσει τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ χρόνου (π. χ. τὸ *κόραξ* ἢ τὴν εὐκτ. τοῦ ἔνεστ. τοῦ *λέγω*) κατὰ τὴν συνήθη σειράν τῶν πτώσεων ἢ τῶν προσώπων, ἢ καὶ ἐκτὸς ταύτης ἐρωτῶν κατὰ ἕνα τινὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ εἶδει ἀσκήσεως λεχθέντων τρόπων. 3) Προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνεύρουν τοὺς ὁμοίους τύπους ἢ καταλήξεις ἐν ἐκάστῃ σειρᾷ τύπων (π. χ. ἐν τοῖς οὐδετέροις· ἐνικ. ὄνομ. αἰτ. καὶ κλητ. *ον*, πληθ. *α*), ἢ ἐν διαφόροις σειραῖς (π. χ. δευτέρως κλίσεως ἄρσ. καὶ θηλ. ἀφ' ἐνὸς καὶ οὐδεν. ἀφ' ἐτέρου ἐνικ. *ου*, *φ*, πληθ. *ων*, *οις*). 4) Προβάλλει εἰς τοὺς μαθητὰς τύπον τινὰ ὀνοματικὸν ἢ ὀρηματικὸν καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν νὰ *ἀναγνωρίσουν*, ἤτοι νὰ καθορίσουν τοῦτον λέγοντες τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν πτώσιν τοῦ τύπου τούτου καὶ τὴν ἐνικ. ὄνομ. αὐτοῦ (π. χ. διδ. «πολιτῶν;» μαθ. «πληθυντικῶ, γενικῆς· ὀνομαστικῆ πολιτήε»). 5) Ἐπὶ ὀνομάτων ἢ ὀρημάτων ἰδιαζόντων εἰς τὴν ἀρχαίαν προβάλλει εἰς τοὺς μαθητὰς τύπον τινὰ αὐτῶν κοινὸν τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ καὶ ζητεῖ τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν. Π. χ. λέγει τὸ *θύεις* καὶ ζητεῖ νὰ μεταφράσῃ αὐτὸ οἱ μαθηταὶ διὰ τοῦ ὀρηματος τῆς νέας *θυσιάζω*, ἢ λέγει *τῶν ὁδῶν* καὶ ζητεῖ τὴν μετάφρασιν διὰ τῆς λέξεως *δρόμος*. Ἡ ἀσκησις αὕτη, ἀναγκαία διὰ τὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νέον, πρέπει πολὺ νὰ καλλιεργῆται, καὶ δὴ πρῶτον μὲν ἐπὶ λέξεων κοινῶν τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέᾳ π. χ. τῷ θ·φ, ἔχοιτε), ἔπειτα δὲ ἐπὶ λέξεων ἰδιαζουσῶν μόνον εἰς ἐκείνην π. χ. (ταῖς ὁδοῖς, τῷ βότρυϊ, θύοις, λέμποιτε). Ἐὰν κατὰ τὴν ἀσκησιν ταύτην οἱ μαθηταὶ προσκόπτουν καὶ ἀδυνατοῦν νὰ μεταφράσῃ εὐθὺς τὸν προβαλλόμενον τύπον τῆς ἀρχαίας, γίνεται προσφυγὴ εἰς τὴν προηγουμένην ἀσκησιν (ἀριθ. 4), ἤτοι καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνωρίσουν πρῶτον τὸν τύπον καὶ ἔπειτα νὰ τὸν μεταφράσῃ εἰς τὴν νέαν. 6) Ἰκανῶς πρέπει νὰ καλλιεργῆται καὶ ἡ ἀντίθετος τῆς προηγουμένης ἀσκησις, ἤτοι νὰ προβάλλεται εἰς τοὺς μαθητὰς τύπος τις ἰδιᾶζων τῇ νέᾳ ἢ περιφρασις καὶ νὰ ζητῆται παρ' αὐτῶν νὰ μεταφέρουν

ταῦτα εἰς τὴν ἀρχαίαν, καὶ δὴ πρῶτον ἐπὶ λέξεων κοινῶν τῇ νέᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἔπειτα ἐπὶ ἰδιαζουσῶν εἰς μόνην τὴν νέαν (π. χ. διδ. εἰς τοὺς θεοὺς; μαθ. τοῖς θεοῖς, διδ. τοὺς δρόμους; μαθ. τὰς ὁδοὺς· διδ. εἶθε νὰ ὑγιαίνωμεν; μαθ. ὑγιαίνομεν, διδ. ἄς θυσιάζῃ; μαθ. θυνέτω, κ. ὁ κ.).

Εὐνόητον ὅτι ὁ διδάσκων κατὰ τὰς ἀσκήσεις ταύτας πρέπει νὰ χωρῇ ἀπὸ τῶν εὐχερεστέρων πρὸς τὰς δυσχερεστέρας, κατὰ τοιαύτην δὲ τάξιν ἐγένετο καὶ ἡ ἀναγραφὴ τῶν εἰδῶν αὐτῶν ὠνωτέρω. Ἐπίσης εὐνόητον ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀναγραφέντα εἶδη τῶν ἀσκήσεων νὰ γίνωνται, ἰδίᾳ δὲ αἱ ὑποδιαίρεσεις τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου εἶδους. Καθ' ὅσον θὰ προβαίῃ ἢ περὶ τὴν γραμματικὴν ἐμπειρία τῶν μαθητῶν καὶ θὰ αὐξάνεται ἐπομένως ἡ ἱκανότης αὐτῶν πρὸς τὸ μεταφράζειν κατὰ τε τὴν μίαν καὶ τὴν ἑτέραν διεύθυνσιν, κατὰ τοσοῦτον θὰ περιορίζονται ἢ καὶ ὅλως θὰ παραλείπωνται αἱ τέσσαρες πρῶται ἀσκήσεις. Οὐδέποτε ὅμως πρέπει νὰ παραλείπωνται αἱ δύο τελευταῖαι καὶ ἡ ἀναμῆξ ἐρώτησις τῶν καταλήξεων, πτώσεων ἢ προσώπων, γινομένη μόνον διὰ τῆς ὀνομασίας τούτων ἢ διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀντωνυμιῶν (προβλ. ἀριθ. 1). Εὐνόητον ὡσαύτως ὅτι, ἐὰν ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπη νὰ γίνουν πᾶσαι καὶ δὴ αἱ ἀπαραίτητοι ἐκ τῶν μνημονευθειῶν ἀσκήσεων κατὰ τὴν ὄραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγίνεν ἡ διδασκαλία μιᾶς σειρᾶς τύπων, τότε γίνονται κατὰ ταύτην μόνον αἱ εὐχερεστεραι, αἱ δὲ ἄλλαι ἀναβάλλονται διὰ τὸ ἐπόμενον τῆς γραμματικῆς μάθημα. Κατὰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἐξετάζονται οἱ μαθηταί, ἵνα φανῇ κατὰ πόσον ἐξετέλεσαν εὐσυνειδήτως τὴν ἀνατεθειῶσαν εἰς αὐτοὺς κατ' οἶκον ἐργασίαν τῆς στερεᾶς ἐντυπώσεως τῶν διδαχθέντων, ἔπειτα δὲ γίνονται αἱ παραλειφθεῖσαι ἐκεῖναι ἀσκήσεις. Τέλος οἱ ἀσκήσεις αὐταὶ πρέπει νὰ γίνωνται καὶ ἐπὶ μερῶν τοῦ τυπικοῦ πολὺ πρότερον διδασθέντων, μάλιστα δὲ τῶν δυσχερεστέρων, ὡσάκις ὁ διδάσκων παρατηρεῖ ἀστάθειαν τῶν μαθητῶν ἐν τινι τῶν τμημάτων καὶ θεωρεῖ τὴν ἐπανάληψιν αὐτοῦ ἀναγκαίαν.

Β') *Προφορικαὶ ἀσκήσεις διὰ μεταφράσεως.* Τὸ κυριώτατον εἶδος τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἱκανῶς διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεγάλως συντελεῖ εἰς τὴν στερεάν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν ἐντύπωσιν οὐ μόνον τῶν τύπων, ἀλλὰ καὶ τῶν συντακτικῶν νόμων συγχρόνως, εἶναι ἡ μετάφρασις προτάσεων ἢ καὶ ὅλου συνεχοῦς λόγου ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἐνεκα τούτου δὲ τὸ εἶδος τῶν ἀσκήσεων τοῦτο πρέπει νὰ ἀρχιζῇ ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου καὶ νὰ ἐξακο-

λουθῆν νὰ γίνεται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας γλώσσης.

Ὅπως δὲ αἱ ἀνωτέρω διαγραφεῖσαι ἀσκήσεις, οὕτω καὶ ἡ προκειμένη θὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐκάστοτε διδαχθὲν τμήμα τοῦ τυπικοῦ ἢ τὸν συντακτικὸν κανόνα, θὰ ἔχη δὲ ὡς βάσιν τὰς ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἀσκήσεων γινομένης ἀσκήσεις ἢ τὸ ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος συγγραφῶς ἐρμηνευόμενον κείμενον. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, ἵνα τὸ πρὸς μετὰφρασιν προβαλλόμενον εἶναι τοὐλάχιστον κατὰ τὸ λεξιλογικὸν αὐτοῦ μέρος γνωστὸν καὶ οὕτω μὴ προστίθενται εἰς τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ὑπ' αὐτῶν ἐφαρμογὴ νέου τινὸς τύπου ἢ συντακτικοῦ κανόνος, καὶ δυσχερεῖαι ἀναφερόμεναι εἰς τὰς λέξεις. Διὰ ταῦτα πρέπει νὰ φροντίζη ὁ διδάσκων, ἵνα, ἂν μὴ τὸ περιεχόμενον, πάντως ὅμως αἱ λέξεις τῶν πρὸς μετὰφρασιν ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν προβαλλομένων εἰς τοὺς μαθητὰς προτάσεων, εἶναι ἐκ τῶν ἤδη ἀπομνημονευθεισῶν καὶ ὅλως εἰς αὐτοὺς γνωστῶν. Οὕτω θὰ εἶναι εἰς θέσιν οἱ μαθηταὶ ὅλην τὴν προσοχὴν των νὰ στρέφουν εἰς τὸν τύπον, τοῦ ὁποίου τώρα πρέπει νὰ κάμνουν χρῆσιν, ἢ εἰς τὸν συντακτικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐφαρμόσουν.

α') *Μορφῆ τῆς διὰ παραφράσεως ἀσκήσεως.* Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα μεταβαίνομεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστον εἶδη τῆς προκειμένης ἀσκήσεως καὶ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τούτων. 1) Ἡ εὐχερστεῖρα μορφή τῆς διὰ μεταφράσεως ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀσκήσεως εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ πρότερον εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν μεταφρασεῖσαι προτάσεις ἢ καὶ συνεχῆς λόγος ζητεῖται νὰ μεταφερθοῦν πάλιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα. 2) Ὀλίγον δυσχερστεῖρα μορφή τῆς αὐτῆς ἀσκήσεως εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γενομένη ἤδη ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν μετὰφρασιν προτάσεων ἢ συνεχοῦς λόγος δὲν προβάλλεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἀμετάβλητος πρὸς ἐπαναφορὰν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα, ἀλλὰ μεταβάλλεται κάπως. Τοιαῦται δὲ μεταβολοὶ εἶναι, συμφώνως πρὸς τὸ ἐκάστοτε διδασκόμενον τμήμα τοῦ τυπικοῦ ἢ τοῦ συντακτικοῦ, ἢ τροπῆ τοῦ ἐνικοῦ εἰς τὸν πληθυντικὸν καὶ τὰνάπαλιν, ἢ τροπῆ τῆς ἐνεργ. φωνῆς εἰς τὴν παθητ. καὶ τὰνάπαλιν, ἢ τοῦ ἐνεστ. εἰς ἄλλον χρόνον, κ.τ.τ. 3) Τρίτη καὶ δυσχερστεῖρα μορφή εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ εἰς τοὺς μαθητὰς προβαλλόμενον πρὸς μετὰφρασιν ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν πολὺ περισσότερον ἢ ἐν τῇ δευτέρᾳ μορφῇ ἀπομακρύνεται τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου κειμένου, ἀκολουθοῦν τὴν πορείαν τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας καὶ ἐπίτηδες μεταρρυθμιζόμενον πρὸς τὴν πολλὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκάστοτε διδασκόμενου τμήματος τῆς γραμματικῆς ἢ τοῦ συντακτικοῦ ἢ

καὶ πρὸς τὴν ἐπανάληψιν μερῶν αὐτῶν πρότερον διδαχθέντων. Ἐνοεῖται ὅμως ὅτι, κατὰ τὰ προηγουμένως λεχθέντα, ἡ ἀπομάκρυνσις καὶ ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τὸ λεξιλογικὸν μέρος. Κατὰ τοῦτο, πρέπει πάντοτε νὰ σχετίζεται ἡ ἀσκήσις μὲ τὸ κείμενον τὸ ἐρμηνευόμενον ἐν τῇ τάξει. Εὐνόητον ὡσαύτως ὅτι ἡ τρίτη αὕτη μορφή τῆς διὰ μεταφράσεως ἀσκήσεως πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὰς ἀνωτέρας ἰδίαι τάξεις, λίαν δὲ περιορισμένως εἰς τὰς κατωτέρας, καὶ μάλιστα τὰς δύο κατωτάτας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου.

β') *Τεχνικὴ τῶν διὰ μεταφράσεως ἀσκήσεων.* Ἡ τεχνικὴ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀσκήσεων, ἦτοι ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς αὐτῶν, εἶναι ὁ ἑξῆς. 1) Ἐν τῇ πρώτῃ μορφῇ, κατὰ τὴν ὁποίαν πρόκειται τὸ ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν μεταφρασθὲν νὰ ἐπαναχθῆ πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀμετάβλητον ὄλως, ὁ διδάσκων παραγγέλλει πρῶτον εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ κλείσουν τὰ βιβλία των. Μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς τὴν μετάφρασιν μιᾶς προτάσεως. (π. χ. «Μὲ διάφορα ὄπλα καὶ οἱ ἀρχαῖοι τοὺς στρατιώτας ὥπλιζαν». Πρὸβλ. ἀσκησιν ὑπ' ἀριθ. 3, σελ. 201 τῆς ἐγκριμένης γραμματικῆς Ἐμμ. Παντελάκη), ζητεῖ δὲ τὴν αὐτὴν ταύτην μετάφρασιν νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ τις τῶν μαθητῶν, ἵνα εἶναι βέβαιος ὅτι οἱ μαθηταὶ ὀρθῶς καὶ τελείως ἀντελήφθησαν τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα. Ἀφ' οὗ δὲ γίνῃ τοῦτο, τότε ζητεῖ παρ' ἄλλον μαθητοῦ τὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναφορὰν τῆς μεταφράσεως. Τὸ αὐτὸ γίνεται ἐπὶ ἐκάστης τῶν προτάσεων ὅλης τῆς ἀσκήσεως ἢ τοῦ κειμένου. 2) Καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ μορφῇ, κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεται μερικὴ τις μεταβολὴ τῆς προτάσεως κατὰ τὸν ἀριθμὸν, τὸν χρόνον, τὴν διάθεσιν, τὴν ἔγκλισιν, κ.τ.τ., ὄλως ὁμοίως γίνεται τὸ πρᾶγμα. Ἔστω π. χ. ὅτι ἔχει γίνῃ ἡ διδασκαλία τοῦ α' μέρους τῆς ὑπ' ἀριθ. 13 ἀσκήσεως ἐν σελ. 206 τῆς εἰρημένης γραμματικῆς: «Οἱ λέοντες καὶ τοῖς ἐλέφασιν καὶ τοῖς δράκονσι φοβεροὶ εἰσιν. Λέων δέ ποτε καὶ ὄνος καὶ ἀλώπηξ σύμμαχοι ἐγένοντο κλπ.». Κατὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος εἶδος τῆς προφορικῆς ἀσκήσεως ὁ διδάσκων παρέχει τὴν μετάφρασιν τῶν ἀνωτέρω προτάσεων μεταβλημένων ὡς ἑξῆς. «Τὸ λιοντάρι καὶ εἰς τὸν ἐλέφαντα καὶ εἰς τὸν δράκοντα φοβερὸν εἶναι. Λιοντάρια μιὰ φορὰ καὶ γάιδαροι καὶ ἀλεποῦδες σύμμαχοι ἔγιναν κλπ.» καὶ τούτων τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν. 3) Ἡ τρίτη μορφή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μετάφρασις τοῦ ἐρμηνευθέντος κειμένου πολὺ περισσότερον μεταβάλλεται καὶ διασκευάζεται κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου τμήματος τοῦ τυπικοῦ ἢ τοῦ συντακτικοῦ, ἢ πρὸς ἐπανάληψιν διδαχθέντων ἤδη μερῶν τούτων, ἵνα μὴ παρέχῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας δυσχερείας εἰς τὸν διδάσκοντα, καὶ μάλιστα τὸν μὴ ἔχοντα ὁποσδήποτε μεγάλην πείραν, πρέπει νὰ

παρασκευάζεται ὑπ' αὐτοῦ ἤδη πρότερον κατ' οἶκον. Προσέρχεται λοι-
 πὸν ὁ διδάσκων εἰς τὸ μάθημα κατὰ τὴν ὥραν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος
 ἀσκήσεως ἔχων γεγραμμένας τὰς προτάσεις, αἵτινες θὰ προβληθοῦν εἰς
 τοὺς μαθητὰς πρὸς μετάφρασιν προφορικὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἐς ὑπο-
 θέσωμεν π. χ. ὅτι ὁ διδάσκων τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γυμνα-
 σίου τάξει ἀρχίσας ἤδη τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Θουκυδίδου θεωρεῖ ἀναγ-
 καῖον νὰ κάμῃ ἀσκησιν ἐπὶ τῆς χρήσεως τῆς λεγομένης γενικῆς ἀπο-
 λύτου, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὁποίας πορευτήρησεν ἀβεβαιότητα πρὸς
 τοὺς μαθηταῖς, ὡς συνέβη ποτὲ εἰς ἡμᾶς διδάσκοντας ἐν τῷ προτύπῳ
 γυμνασίῳ τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Γράφει τότε κατ'
 οἶκον ἐν τεμαχίῳ χάρτου φράσεις τινὰς ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ σχετικὰς
 πρὸς τὰ ἤδη ἐρμηνευθέντα π. χ. δύο κεφάλαια τοῦ Θουκυδίδου (βιβλ.
 Α', κεφ. 24 καὶ 25), οἷα αἱ ἐξῆς: «Ἄφ' οὗ οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἐδέ-
 χθησαν τὴν παράκλησιν, οἱ Ἐπιδάμνιοι εὐρίσκοντο εἰς ἀπορίαν. Ἐπειδὴ
 δὲ ὁ οἰκιστὴς τῆς πόλεως τῶν ἦτο ἐκ Κορίνθου, ἀπεφάσισαν νὰ παρα-
 δώσουν εἰς τοὺς Κορινθίους τὴν πόλιν. Περὶ τούτου οἱ Ἐπι-
 δάμνιοι ἠρώτησαν πρῶτον τὸν ἐν Δελφοῖς Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀπό-
 λων ἐχορημοδότησεν εἰς αὐτοὺς νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν τῶν εἰς τοὺς
 Κορινθίους, ἦλθον εἰς τὴν Κόρινθον καὶ παρέδωσαν ταύτην. Οὕτω δὲ
 ἐν ᾧ οἱ Κερκυραῖοι ἴδρυσαν (ἀπόκισαν) τὴν Ἐπίδαμνον, οἱ Ἐπιδά-
 μνιοι ἔκαμον τὴν Κόρινθον μητρόπολιν τῶν». Τὰς φράσεις ταύτας, ἐκά-
 στην χωριστά, λέγει ὁ διδάσκων εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ὥραν τῆς
 ἀσκήσεως καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν, ἄφ' οὗ ἐπαναλάβουν ἐκάστην, ὅπως
 αὐτὸς ταύτην λέγει, νὰ τὴν ἀποδώσουν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα, καὶ δι
 πρῶτον μὲν ἄνευ μετοχῆς, ἔπειτα δὲ διὰ ταύτης (π. χ. «ἐπεὶ οἱ Κερκυ-
 ραῖοι οὐκ ἐδέξαντο τὴν ἰκετείαν, οἱ Ἐπιδάμνιοι ἐν ἀπόρῳ εἶχοντο»,
 «τῶν Κερκυραίων οὐ δεξαμένων τὴν ἰκετείαν οἱ Ἐπιδάμνιοι κλπ.»).
 Ἐννοεῖται ὅτι, ἐὰν ὁ διδάσκων κρίνῃ ἀναγκαῖον, καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ χρό-
 νος, δύναται παραλλήλως πρὸς ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων
 τὰ προσάγει καὶ ἄλλα, ἐν οἷς νὰ μὴ ὑπάρχῃ λόγος αἱ δευτερεύουσαι προ-
 τάσεις νὰ ἀποδοθοῦν διὰ γενικῆς ἀπολύτου (π. χ. «Οἱ Ἐπιδάμνιοι
 ἐπειδὴ ἀπῆλθον ἄπρακτοι ἐκ Κερκύρας, εὐρίσκοντο ἐν ἀπορίᾳ. Ἄφ' οὗ
 δὲ ἠρώτησαν τὸν ἐν Δελφοῖς Θεόν, ἦλθον εἰς τὴν Κόρινθον καὶ παρέ-
 δωσαν εἰς τοὺς Κορινθίους τὴν πόλιν» κλπ. κλπ.). Οὕτω διὰ τῆς ἀντι-
 θέσεως τῶν παραδειγμάτων διασαφεῖται καλύτερον ἐν τῇ συνειδήσει
 τῶν μαθητῶν ὁ συντακτικὸς κανὼν περὶ γενικῆς ἀπολύτου, εἰς τὴν
 ὁποίαν ἀναφέρεται ἡ γινομένη ἀσκησις

γ) *Ποῦ τῆς διδασκαλίας ἔχει θέσιν ἡ διὰ προφορικῆς μετα-
 φράσεως ἀσκησις.* Ἐπειδὴ ἐν γένει ἡ διὰ μεταφράσεως, εἴτε προφο-

ρικῆς εἴτε γραπτῆς, ἄσκησις εἶναι ἢ δυσχερεστέρα πάσης ἄλλης γραμματικῆς ἀσκήσεως, πρόδηλον ὅτι αὕτη πρέπει νὰ γίνεται ἐκάστοτε, ἀφ' οὗ ἤδη πρότερον γίνοντι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀσκήσεις, ἢ τίνες, αἱ κυριώτεραι, ἐξ ἐκείνων (πρὸβλ. σελ. 99 κ' ε.). Προκειμένου δὲ ἰδίᾳ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ τυπικοῦ, ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος διὰ μεταφράσεως ἄσκησις θὰ γίνεται οὐχὶ καθ' αὐτὴν τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τοῦ οἰκείου τμήματος τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ κανονικῶς καὶ συνήθως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐπομένου μαθήματος τούτης, συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 99). Καὶ ἐν μὲν τῇ κατωτάτῃ τάξει τοῦ ὅλου γυμνασίου κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχον ἀκόμη ἀρχαῖον κείμενον πρὸς ἐρμηνείαν, ἀλλὰ μόνον τὸ εἰς τὴν γραμματικὴν προσηρητημένον βιβλίον τῶν ἀσκήσεων, ἢ διὰ μεταφράσεως ἐκ τῆς νεας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἄσκησις, κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν μορφήν ἐννοεῖται (πρὸβλ. σελ. 102), θὰ γίνεται παρ' ἡμέραν, ἂν μὴ καθ' ἐκάστην. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ τάξει κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον, ὅτε καὶ κείμενον ἀρχαῖον παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἐρμηνείαν, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις τάξεσι ἢ διὰ προφορικῆς μεταφράσεως ἄσκησις, οὐχὶ πλέον μόνον κατὰ τὰς δύο πρώτας μορφάς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τρίτην, συστηματικῶς θὰ γίνεται προϊόντος τοῦ χρόνου σπανιώτερον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ δὴ τότε, ὅτε ὁ διδάσκων θὰ εὐρίσκη τὸ ἐρμηνευόμενον μέρος τοῦ κειμένου κατάλληλον πρὸς ἄσκησιν τοιαύτην. Ἄλλ' ὅμως οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐκλείπη αὕτη ὅλως μέχρι τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ γυμνασίου συμπεριλαμβανομένης. Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς δύο ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις, πέντε ἢ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας διατιθέμενα, ἂν μὴ καθ' ἐκάστην, τοὐλάχιστον τρεῖς τῆς ἐβδομάδος, διὰ προφορικὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον πρὸς ἄσκησιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν δυσκόλων μερῶν τῆς γραμματικῆς ἢ τοῦ συντακτικοῦ, εἰς τὰ ὅποια καταρθεῖ ὁ διδάσκων κατὰ τὴν ἄλλην ἐν γένει διδασκαλίαν ἀβεβαιότητα παρὰ τοῖς μαθηταῖς, οὐ μόνον δὲν θὰ ἀπετέλουν ἀπώλειαν χρόνου πρὸς ζημίαν τῆς ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ τουναντίον θὰ διευκόλυνον ταύτην.

Ἐπεδηλώσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι καθ' ὅσον θὰ προχωρῇ τις εἰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, κατὰ τοσοῦτον ἢ κυριαρχούσα μορφή τῆς διὰ προφορικῆς μεταφράσεως ἀσκήσεως θὰ εἶναι ἢ τρίτη, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον μεγάλως μεταβάλλεται καὶ ἀδ hoc μεταρρυθμίζεται πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκ τῆς γραμματικῆς ἢ τοῦ συντακτικοῦ διδασκομένου ἢ ἐπαναλαμβανομένου μέρους. Οὐχ ἦττον ὅμως δὲν πρέπει τις εὐθὺς μετὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ ἐπανάληψιν τοῦ μέρους τούτου τῆς γραμματικῆς νὰ χωρῇ ἐπὶ τὴν τρίτην ταύτην τῆς

ἀσκήσεως μορμὴν, καὶ ἐὰν ἀκόμη εὐρίσκεται ἐν μιᾷ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου. Ἐπειδὴ δηλ. ἐν γένει ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ χωρῆ ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων ἐπὶ τὰ δυσχερέστερα, εὐχερέστερον δὲ βεβαίως εἶναι οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τύπον τινὰ ἢ συντακτικὸν νόμον παρὰ τὸ νὰ κάμουν ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον αὐτῶν χρῆσιν καὶ ἐφαρμογὴν ἐν μεταφράσει ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν, διὰ τοῦτο, πρὶν ἢ ἡ διδασκαλία προῖη εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀσκήσιν, προβάλλει εἰς τοὺς μαθητάς, προκειμένου μάλιστα περὶ συντακτικῶν φαινομένων, προτάσεις τινὰς ἀρχαίας, ἵνα πρῶτον ἐν ταύταις, διὰ γραμματικῆς αὐτῶν ἀναλύσεως καὶ μεταφράσεως εἰς τὴν νέαν, ἀναγνωρίσουν οἱ μαθηταὶ τὸν ἄρι διδαχθέντα συντακτικὸν νόμον. Μετὰ τοῦτο δὲ χωρεῖ ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου συντακτικοῦ νόμου διὰ μεταφράσεως ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν προτάσεων μεμονωμένων καὶ ἀνεξαρτήτων ἢ συνεχοῦς λόγου, τοῦ ὁποῦ προδ πάντων γίνεται χρῆσις, ὅταν πρόκειται περὶ ἐφαρμογῆς μεγαλυτέρου τινὸς μέρους τοῦ συντακτικοῦ, π. χ. μετὰ τὸ πέρασ τῆς διδασκαλίας πασῶν τῶν χρήσεων τῆς δοικῆς ἢ τῆς εὐκτικῆς, πρὸς καθολικὴν ἐπαλήψιν τούτων. Ὅ,τι δὲ ἐλέχθη ἀνωτέρω περὶ τοῦ χρόνου τῆς τρίτης μορφῆς τῆς διὰ μεταφράσεως ἀσκήσεως, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῆς μεταφράσεως ἐπὶ συνεχοῦς λόγου. Χρῆσις δηλ. τούτου θὰ γίνεται ἐν ταῖς ἀνωτέροις κυρίως τάξεσι, καὶ δὴ ἀφ' οὗ χρόνου θὰ ἔχη συμπληρωθῆ ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ, ἤτοι ἀπὸ μιᾶς τῶν μέσων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου. Ἐκτοτε ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, κατὰ τὸ πρόγραμμα ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὴν δι' ἐπαναλήψεων τῶν δυσκολωτέρων μερῶν διατήρησιν καὶ ἐμπέδωσιν πάντων τῶν ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσι δεδιδασμένων, δύναται νὰ ἀναφέρεται εἰς πᾶσαν τὴν ὕλην αὐτοῦ καὶ δύναται ἐπομένως νὰ χρησιμοποιῆται συνεχῆ λόγον διὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τάξεσι δύναται νὰ γίνεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀσκήσις ἐπὶ προτάσεων μεμονωμένων, ὅταν ὁ διδάσκων εἰς ἐν ὁρισμένον μέρος τοῦ συντακτικοῦ παρετήρησε ἀβεβαιότητα παρὰ τοῖς μαθηταῖς καὶ θεωρῆ ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο κυρίως νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν των. Καλὸν ὅμως εἶναι καὶ τότε, εἰ δυνατόν, νὰ συνδέωνται κατὰ τὸ περιοχόμενον αἱ προτάσεις αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας, ὥστε πᾶσαι ὁμοῦ νὰ ἀποτελοῦν ἐν ὅλον νόημα (πρβλ. τὸ ἀνωτέρω, σελ. 104, παράδειγμα ἀσκήσεως ἐπὶ τῆς χρήσεως τῆς γενικῆς ἀπολύτου).

Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν προειρημένων, ἡ διὰ μεταφράσεως ἀσκήσις θὰ γίνεται πρὸ πάντων καὶ κυρίως ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ. Ἄλλ' οὐχ ἦττον μέρος τῆς ὕλης ἐργασίας ταύτης δύναται νὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς

μαθητάς, ἵνα ἐκτελῆται ὑπ' αὐτῶν κατ' οἶκον. Τὸ εἰς τοὺς μαθητάς ἀνατιθέμενον τοῦτο μέρος τῆς ἐργασίας ἐν τῇ διὰ μεταφράσεως ἀσκήσει εἶναι ἢ ἐπανάληψις τῆς ἐν τῷ σχολείῳ γενομένης μεταφράσεως ἢ προπαρασκευὴ ταύτης. Τὸ πρῶτον γίνεται πρὸ πάντων εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, τὸ δὲ δευτέρον εἰς τὰς μέσας καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας. Οὕτω ἐν τῇ πρώτῃ ἢ τῇ δευτέρῃ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου γενομένης ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ σχολείῳ τῇ βοηθείᾳ τοῦ διδασκάλου τῆς μεταφράσεως ἀσκήσεώς τινος ἐκ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ προσηρημένῳ εἰς τὴν γραμματικὴν οἰκίῳ βιβλίῳ καὶ ταύτης ἐπαναχθείσης πάλιν ἐν τῷ σχολείῳ ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητάς νὰ ἐπαναλάβουν κατ' οἶκον τὴν γενομένην ἐργασίαν ἔχοντες ὡς βοήθημα ἐκ τοῦ σχολείου σημειώσεις ἀναφερομένας μόνον εἰς τῶν λέξεων τὴν σημασίαν. Πᾶσα ἄλλη σημείωσις ἀπαγορεύεται εἰς αὐτοὺς ὁρητῶς. Ὅμοιαν κατ' οἶκον ἐπανάληψιν δύναται νὰ ἀπαιτῇ ὁ διδάσκων παρὰ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ προκειμένῳ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νέον γενομένων μεταφράσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιθέτων, τῶν διὰ τοῦ β' ἐν τῷ εἰρημένῳ ἐγκεκριμένῳ ἐγχειριδίῳ γραμματικῆς σημειουμένων, ἀφ' οὗ, ἐννοεῖται, καὶ αὐταὶ μεταφερθοῦν εἰς τὴν ἀρχαίαν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ σχολείῳ ἐπικουροῦντος τοῦ διδασκάλου. Διὰ τὸν ἔλεγχον τοῦ κατὰ πόσον οἱ μαθηταὶ ἔξετέλεσαν εὐσυνειδήτως τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς κατ' οἶκον ἐργασίαν ταύτην, διατίθενται ὀλίγα τινὰ λεπτὰ τῆς ὥρας τοῦ ἐπομένου μαθήματος, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁποίου καλοῦνται οἱ μαθηταὶ ταχέως καὶ ἀσφαλῶς νὰ εἴπουν τὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον. Ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου ἢ προπαρασκευὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀσκήσεως, ἢτοι τῆς ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπαναφορᾶς τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ ἐρμηνευθέντος ἤδη τεμαχίου ἢ τῆς ἐν αὐτῷ γενομένης ἀσκήσεως μεταφράσεως ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νέον, ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία, ἐξελεγχόμενη ἐν τῷ ἐπομένῳ μαθήματι, καθ' ὃν ἀνωτέρω ἐδηλώθη τρόπον. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι, ἐὰν ἡ ἀσκησις πρόκειται νὰ γίνῃ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἐρμηνευθέντος κειμένου, ἀλλ' ἐπὶ προτάσεων ἢ συνεχοῦς λόγου ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ὡς ἐδηλώθη ἀνωτέρω, παρασκευασθέντων, τότε πρέπει νὰ ὑπαγορευθοῦν ταῦτα προηγουμένως εἰς τοὺς μαθητάς ἐν τῷ σχολείῳ, νὰ ἀρθοῦν δὲ καὶ αἱ ὑπάρχουσαι τυχὸν δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἠδύναντο οἱ μαθηταὶ νὰ ὑπερνικήσουν εὐχερῶς μόνοι τῶν κατ' οἶκον. Οὕτω ἀκολωτέρα καὶ εὐαρεστοτέρα καθίσταται ἢ εἰς αὐτοὺς ἀνατιθεμένη ἐργασία κατ' οἶκον καὶ ἀποφεύγεται κατὰ τὸ δυνατόν ὁ πειρασμὸς τῆς προσφυγῆς αὐτῶν εἰς βοηθείας ἄλλων ἐπιβλαβεῖς καὶ

μη επιτρεπομένης. Διὰ ταῦτα ὁ διδάσκων, γινώσκων τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ προλαμβάνη καὶ νὰ παρέχη πάντοτε ἐκ τῶν προτέρων πᾶσαν ἀναγκαίαν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν.

Γ') **Γραπταὶ ἀσκήσεις ἐν γένει.** Σπουδαιότης αὐτῶν. Τῆς προφορικῆς διδασκαλίας ἱκανὰ ἀπόλλυνται, ἐὰν μὴ διὰ τῆς γραφῆς σταθερωτέρα γίνη ἡ ἐντύπωσις τῶν δι' αὐτῆς παρασχεθέντων. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς προφορικὰς ἀσκήσεις πρέπει νὰ προστίθενται καὶ αἱ γραπταί, ἵνα εἰς τὴν διὰ τοῦ ὠτὸς ἀντίληψιν, ἣτις μόνη συμβαίνει κατὰ τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν, προστίθεται τὸ μὲν καὶ ἡ διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὸ δὲ καὶ ἡ διὰ τοῦ νυκτικοῦ αἰσθήματος ἐκ τῆς γραφούσης χειρός. Οὕτω καθισταμένης πολυμερεστέρας τῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσόδου τῶν γλωσσικῶν ἐν γένει παραστάσεων, πολυμερεστέρα ἀποβαίνει καὶ ἡ ἐν τῇ συνειδήσει σύνδεσις αὐτῶν, καὶ ἐπομένως στερεωτέρα καὶ διαρκεστέρα ἡ ἐντύπωσις τῶν.

Ἐκ τούτων ὅμως ἀκριβῶς προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι πολὺ περισσότερα προσοχὴ πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὰς γραπτὰς ἀσκήσεις, καὶ πολὺ μεγαλυτέρα ἐπιμέλεια νὰ καταβάλλεται, ἵνα μὴ οἱ μαθηταὶ περιπίπτουν εἰς πολλὰ σφάλματα κατὰ ταύτας. Διότι, ἐὰν ὑπάρχη φόβος τὰ κατὰ τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν, μὴ ἱκανῶς προπαρασκευαζομένην, σφάλματα τῶν μαθητῶν νὰ ἐντυπώνωνται ἐν τῇ ψυχῇ των, ὁ φόβος οὗτος εἶναι πολὺ μεγαλύτερος καὶ βασιμώτερος κατὰ τὰς γραπτὰς αὐτῶν ἀσκήσεις. Διὰ τοῦτο αὐταὶ πρέπει νὰ ἔρχωνται οἰονεὶ ὡς κατακλείς προηγηθεισῶν ὁμοίων προφορικῶν ἀσκήσεων, καὶ μόνον ἀφοῦ διὰ τούτων ἱκανῶς παρασκευασθοῦν οἱ μαθηταὶ καὶ μόνον ὅταν οὕτω ὑπάρχη ἔλπις ὅτι καὶ οἱ μέτριοι ἐξ αὐτῶν ἄνευ λάθους θὰ γράψουν, τότε νὰ προβαίη ἡ διδασκαλία εἰς ταύτας. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους θὰ εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ οἱ ἀσθενέστεροι τῶν μαθητῶν καθ' ἑαυτοὺς γράφοντες νὰ μὴ περιπίπτουν εἰς περισσότερα τῶν 4-5 σφαλμάτων. Διὰ τῆς διορθώσεως δὲ τούτων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθοῦν, ὥστε νὰ μὴ παρουσιάζωνται τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς γραπτὰς ἀσκήσεις τῶν τὰ αὐτὰ σφάλματα πάλιν. Ἐν ᾧ, ἐὰν τὰ σφάλματα εἶναι 10 καὶ 15 καὶ 20, ἡ μνήμη θὰ ἀρνητῆται τὴν ὑπηρεσίαν της, τὸ μόνον δὲ κέρδος τὸ ἐξ ὅλης τῆς τοιαύτης γραπτῆς ἐργασίας, πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, θὰ εἶναι νὰ ἀπελπίζωνται μὲν οἱ ἀσθενέστεροι τῶν μαθητῶν, νὰ ἀποτελῆ δὲ ἀληθὲς μαρτύριον διὰ τὸν διδάσκοντα ἢ καὶ ἄλλως ἐπαχθῆς οὔσα ἐργασία τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν τετραδίων, ὅσας θὰ γίνεται αὕτη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Διὰ ταῦτα πάντα πρέπει νὰ καταβάλλεται φροντίς κατὰ τὰς γραπτὰς ἀσκήσεις τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων νὰ προλαμβάνωνται τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἰδίᾳ δὲ τὰ περὶ τὰς ῥίζας τῶν λέξεων, διότι ὡς

ἐλέχθη ἄνωτέρω, οὐδέποτε αἱ γραμματικαὶ ἀσκήσεις θὰ ἀναφέρονται εἰς καταλήξεις, αἵτινες δὲν ἔχουν ἀκόμη γνωσθῆ διὰ τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας. Ὅσακις λοιπὸν πρόκειται νὰ γραφῆ λέξις τις νῦν τὸ πρῶτον γνωσθεῖσα, ἢ ἐκ τῶν προτέρων μὲν γνωστῆ, ἀλλὰ περὶ τῆς ὁποίας ὁ διδάσκων ἔχει ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ἐὰν ὀρθῶς ὑπὸ τῶν μαθητῶν θὰ γραφῆ, λέγει αὐτὸς ἢ μᾶλλον προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν τὴν ὀρθογραφίαν ταύτης, πρὶν ἢ τὴν γράψουν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἢ ἐπὶ τοῦ χάρτου. Καὶ περὶ τῶν καταλήξεων ὅμως προκειμένου, ἐκεῖ ἐνθα ὑπάρχει ἀφορμὴ συγχύσεως καὶ ἀμφιβολία περὶ τῆς ὀρθογραφίσεως τούτων (π. χ. γράφεις, γράφης, γράφετε, γράφεται, τελοίη, λυθείη, κ. τ. τ.), καλὸν καὶ ἀναγκαῖον εἶναι ὁ διδάσκων νὰ προθυμηθῆ νὰ προλαμβάνη τὰ σφάλματα, διὰ καταλήγων ἐρωτήσεων καὶ παρατηρήσεων ἐπιστῶν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γραφὴν τῶν καταλήξεων, τὰς ὁποίας ἐκάστοτε πρόκειται νὰ μεταχειρισθῶν οὗτοι.

Χρόνος καὶ εἶδη τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων. Ἀριθμὸς αὐτῶν.

Ὅτι πᾶσα γραπτὴ ἀσκήσις πρέπει νὰ γίνεταί ἐκάστοτε μετὰ τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν προφορικὴν ἀσκήσιν τὴν εἰς τι τμήμα τῆς γραμματικῆς ἢ τοῦ συντακτικοῦ ἀναφερομένην, συνάγεται εὐκόλως ἐκ τῶν προηγουμένων (πρβλ. σελ. 99 κ. ἑ.).

Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν εἰδικώτερον σκοπὸν, δι' ὃν γίνεται γραπτὴ τις ἀσκήσις, τὸν τόπον ἐν τῷ ὁποίῳ γράφεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καὶ τὸ περιεχόμενον ταύτης, ἔχομεν γραπτὰς ἀσκήσεις πρὸς διδασκτικὸν ἅπλως σκοπὸν καὶ γραπτὰς ἀσκήσεις πρὸς ἐξεταστικὸν σκοπὸν γινομένης, ἀσκήσεις ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἀσκήσεις κατ' οἶκον, ἀσκήσεις γραφῆς τύπων καὶ ἀσκήσεις παραφράσεως ἁπλῶν προτάσεων ἢ συνεχοῦς λόγου ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἢ καὶ τὰνάπαλιν. Αἱ ἐν τῷ σχολείῳ τέλος γινόμεναι γραπταὶ ἀσκήσεις δυνατὸν νὰ γίνωνται ὅτε μὲν δι' ἑνὸς μόνου μαθητοῦ γράφοντος ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὅτε δὲ δι' ὅλης τῆς τάξεως, ἐκάστου μαθητοῦ γράφοντος εἰς τὸ τετράδιόν του.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα, ποσάκις τῆς ἑβδομάδος ἢ τοῦ μηνὸς πρέπει νὰ γίνεταί ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ τάξει γραπτὴ ἀσκήσις καὶ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ διεξάγεται ἢ διόρθωσις τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, ὁ διδάσκων θὰ ἔχη μὲν ὑπ' ὄψει τὰς κειμένας διατάξεις περὶ ἐγγράφων γυμνασμάτων τοῦ ἐπισήμου προγράμματος, κυρίως ὅμως ὀφείλει νὰ ἔχη ὀδηγὸν ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς ταύτης τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς καθόλου. Τῶν ἐπισήμων προγραμμάτων αἱ περὶ ἐγγράφων ἐργασιῶν διατάξεις δὲν συμβαίνει νὰ εἶναι πάντοτε λίαν εὔστοχοι. Ἀποβλέπουσαι αὐταὶ κυρίως εἰς τὸ ποσὸν καὶ εἰς τὸν

τυπικὸν ἔλεγχον τῶν ἐργασιῶν τούτων κανονίζουν ταύτας οὕτως, ὥστε νὰ καθιστοῦν πολλὰς διὰ τοὺς διδάσκοντας μάλιστα εἰς πολυπληθεῖς μαθητῶν τάξεις βαρῦ, ἀνιαρὸν καὶ πολὺ κοπιῶδες τὸ μέρος τοῦτο τῆς διδασκαλίας ἐπὶ βλάβῃ τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου. Ὅπως βεβαίως ἐνθυμοῦνται οἱ πρεσβύτεροι τῶν διδασκάλων, καθ' ὃν τρόπον ὠρίζετο εἰς παλαιότερους χρόνους νὰ γίνονται αἱ εἰς τὰ γλωσσικὰ μαθήματα γραφαὶ ἀσκήσεις, ἀπετέλουν αὐταὶ ἀληθὲς μαρτύριον τοῦ θέλοντος εὐδόκω; καὶ εὐσυνειδήτως νὰ ἐκπληροῖ τὸ καθήκον του διδασκάλου. Δις καὶ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος ὄφειλεν οὗτος νὰ ὑποβάλλεται εἰς τὴν ζάλην καὶ τὴν ἀνίαν τῆς **κατ' οἶκον** ἐπιθεωρήσεως καὶ διορθώσεως γραπτῶν γυμνασμάτων τῶν μαθητῶν του. Ἴνα δὲ δύναται νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἠναγκάζετο νὰ κατακλείεται ἐν τῷ γραφείῳ του κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς λοιπὰς δῆθεν ἀναπαύσεως ἡμέρας καταγινόμενος ἐπὶ ὄρας ὀλοκλήρους εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τῆς χαράξεως ἐρυθρῶν γραμμῶν καὶ σημειώσεως τοῦ ὀρθοῦ παρὰ τὸ ἐσφαλμένον. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο καὶ εἶναι νὰ γεννᾶται ἡ ἀπέχθεια ἐν τῇ ψυχῇ τῶν διδασκόντων καὶ ἡ δυσφορία ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων τῶν μαθητεούντων.

Νομίζομεν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος τις τῆς διεξαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων τοιοῦτος, ὥστε καὶ οἱ διδάσκοντες νὰ ἀπαλλαγῶν τοῦ πολλοῦ ἔξ αὐτῶν κόπου, καὶ ἡ ἀπ' αὐτῶν ὠφέλεια τῶν μαθητῶν νὰ μὴ εἶναι μικροτέρα. Τὸν τοιοῦτον τρόπον δύναται τις νὰ εὕρῃ, ἐὰν προσέξῃ καλῶς εἰς τὸν σκοπὸν, χάριν τοῦ ὁποίου γίνονται καὶ πρέπει νὰ γίνονται αἱ εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν γραφαὶ ἀσκήσεις. Σκοπὸς τούτων, ὡς εἶπομεν ἐν ἀρχῇ, εἶναι ἡ διὰ τῆς γραφῆς σταθερωτέρα ἐντύπωσις τῶν ἐκ τῆς γραμματικῆς καθόλου προφορικῶς διδασκομένων. Ὁ σκοπὸς οὗτος βεβαίως ἐπιτυγχάνεται τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον συχνότερον γράφουν οἱ μαθηταὶ τύπους ἢ φράσεις ὀρθῶς καὶ ἀπταιστως. Οὐδεμία λοιπὸν ἀνάγκη νὰ παρέχεται εἰς πᾶσαν γραπτὴν ἀσκησιν ἐξεταστικὴ κυρίως χροιά, μηδὲ νὰ νομίζεται ἐπομένως ὅτι εἶναι ἀνάγκη πᾶσαι αἱ γραφαὶ ἐργασίαι τῶν μαθητῶν τὰ ἐπιθεωροῦνται καὶ δὴ νὰ διορθώνωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατ' οἶκον. Βεβαίως πρέπει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ ἐπιθεωρῇ ὁ διδάσκων τὰ γραπτὰ τῶν μαθητῶν καὶ νὰ γίνεαι διόρθωσις τούτων. Οὐδαμῶς ὅμως πρέπει νὰ νομίζεται ὅτι ὅσον περισσότερας φορὰς κάμνει ὁ διδάσκων τὴν ἐπιθεώρησιν γραπτῶν γυμνασμάτων καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν οὕτως ἢ ἄλλως, τόσον περισσότερον ὠφελεῖ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένους. Ἡ ἀπὸ τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων ὠφέλεια τῶν μαθητῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συχνῆς ἢ μὴ ἐπιθεωρήσεως αὐτῶν

ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, οὐδὲ ἐκ τοῦ τοσοῦτου ἢ τοσοῦτου ἀριθμοῦ τῶν. Ἐξαρτάται κυρίως ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γίνονται αὐταί, ἐκ τοῦ ποσοῦ δηλαδὴ τῆς προσοχῆς, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζονται ἀσυνειδήτως πῶς νὰ καταβάλλουν οἱ μαθηταὶ κατὰ ταύτας. Ἐὰν τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα εἶναι ὀρθά, τότε δὲν θὰ θεωρηθῆ νομιζομεν ἄστοχος ὁ τρόπος, ὃν θὰ ὑποδείξωμεν κατωτέρω διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πλείστων ἐκ τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον εἶναι δυνατὸν καὶ περισσό- τερα ἔγγραφα γυμνάσματα νὰ γίνωνται καὶ ὁ διδάσκων νὰ μὴ ὑποβάλλεται δι' αὐτὰ εἰς ἔκτακτόν τινα καὶ μέγαν κόπον.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς τεχνικῆς τῶν καθ' ἕκα- στον γραπτῶν ἀσκήσεων, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: α') Ὅπως αἱ προφορικαὶ οὕτω καὶ αἱ γραπτὰ ἀσκήσεις πρέπει νὰ εἶναι συχνότεραι μὲν καὶ ποικιλώτεραι εἰς τὰ κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου καὶ ἐν μέτρῳ εἰς τὰς μέσας, σπανιώτεραι δὲ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ γίνωνται κυρίως πρὸς ἐμπέδωσιν ἐπαναληφθέντων μερῶν τοῦ συντακτικοῦ ἐκ τῶν δυσκολωτέρων καὶ ἀναγκαιοτέρων διὰ τὴν μετὰ λόγον ἐρμηνείαν τῶν συγγραφέων. β') Ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις, θὰ ἔπωται αὐταὶ εὐθὺς μετὰ τὴν οἰκείαν προφορικὴν ἀσκησιν. γ') Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς καθόλου (ἰδίᾳ εἰς τὰς δύο κατωτάτας τάξεις) θὰ συνίστανται εἰς τὴν γραφὴν τύπων καὶ ἀπλῶν φράσεων, μόνον δὲ ἀφ' ὅτου οἱ μαθηταὶ θὰ ἔχουν οἰκειωθῆ ἀρκούντως τοὺς τύπους καὶ τοὺς στοιχειώδεις συντακτικούς κανόνας, θὰ δίδεται πρὸς ἀσκήσιν, εἰς τὰ μέσας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ἀνωτάτας τάξεις, σύνθετος κάπως καὶ συνεχῆς λόγος. δ') Εὐνόη- τον ὅτι εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις αἱ γραπτὰ ἀσκήσεις θὰ γίνων- ται καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν πρὸ πάντων καὶ κυρίως ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας ἐν μέρει καὶ κατ' οἶκον. ε') Ὅσακις θὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς γραπτὴ ἐργασία κατ' οἶκον, θὰ προπα- ρασκευάζεται αὐτὴ ἐν τῷ σχολείῳ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται οἱ μαθη- ταὶ μόνοι νὰ ὑπερνικῶσιν ἐνκόλως τὰς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσας δυσχε- ρείας.

Μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα προβαίνομεν εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ τρό- που, καθ' ὃν θὰ γίνεταί ἕκαστον εἶδος τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων.

α'. *Γραπτὰ ἀσκήσεις πρὸς διδακτικὸν ἀπλῶς σκοπόν.*

I. *Ἐν τῷ σχολείῳ δι' ὅλης τῆς τάξεως.* 1) *Γραφὴ τύπων.* Ἡ ἀσκησις αὕτη θὰ ἐπικρατῆ μὲν κατὰ τὸ α' ἑξάμηνον ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει, ἀλλ' οὐχ ἤτιον θὰ εἶναι συνήθης καὶ κατὰ τὸ β' ἑξάμηνον, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ τάξει καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Καλὸν εἶναι νὰ γίνεταί πάντοτε δι' ὅλης τῆς τάξεως ὡς ἑξῆς: Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχει διδαχθῆ

ἡ πρώτη κλίσις καὶ ἔγινεν ἤδη ἡ ἀναγκαία προφορική ἀσκησις. Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων καλεῖ ἓνα ἐκ τῶν μαθητῶν εἰς τὸν πίνακα, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους πάντας παραγγέλλει νὰ ἔχουν ἀνοικτὰ τὰ τετράδιά των, τὰς δὲ γραφίδας ἀποτειθειμένας ἐπὶ τῶν θρανίων. Νῦν ὁ διδάσκων λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς πᾶσαν τὴν τάξιν π. χ. «πῶς κάμνει τῶν ὀνομάτων **ταμίας** καὶ **δικαστῆς** τοῦ πληθυντικοῦ ἢ γενική;» Μαθητῆς τις ὀριζόμενος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐρώτησιν, ὁ δὲ παρὰ τὸν πίνακα ἰστάμενος γράφει συμφώνως πρὸς τὴν ἀπάντησιν «τῶν ταμι-ῶν, τῶν δικαστ-ῶν» χωρίζων τὴν κατάληξιν ἀπὸ τοῦ θέματος. Τότε ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ τὴν τάξιν, ἐὰν τὰ γραφέντα ἔχωσιν ὀρθῶς, μετὰ δὲ τὴν διόρθωσιν ὑπάρχοντος τυχὸν σφάλματος, παραγγέλλει νὰ ἀναλάβουν πάντες τὰς γραφίδας καὶ νὰ γράψουν ἐπὶ τοῦ τετραδίου τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφέντα. Μετὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ ἀποθέτουν πάλιν τὰς γραφίδας ἐπὶ τῶν θρανίων, ὁ δὲ διδάσκων ἐρωτᾷ πάλιν π. χ. «πῶς κάμνει τῶν ὀνομάτων **στρατιώτης** καὶ **σφαῖρα** τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ ἢ δοτικῆ;» Δίδεται πάλιν ἡ προσήκουσα ἀπάντησις, γράφει ὁ κληθεὶς μαθητῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος κατὰ ταύτην, ἐρωτᾶται ἡ τάξις, μὴ τυχὸν ὑπάρχη σφάλμα τι εἰς τὰ γραφέντα, καὶ κατόπιν οἱ μαθηταί, μετὰ παραγγελίαν πάλιν τοῦ διδασκάλου ἀναλαβόντες τὰς γραφίδας, γράφουν εἰς τὰ τετράδιά των τοὺς ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφέντας τύπους ὡς ἀνωτέρω (τῶν στρατιώτ-η, τῆ σφαίρ-α, τοῖς στρατιώτ-αις, ταῖς σφαίρ-αις). Ἐφ' οὗ οὕτω γραφοῦν ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ εἰς τὰ τετράδια ἄρκετοὶ τύποι, ὅσους θεωρεῖ καλὸν ὁ διδάσκων, περατοῦται ἡ τοιαύτη γραπτὴ ἀσκησις. Μετὰ τὸ πέρασ ταύτης δύναται ὁ διδάσκων κατερχόμενος ἀπὸ τῆς ἑδρας νὰ κάμνη καὶ ἐπιθεωρήσιν τινα τῶν γραφέντων ὑπὸ τῶν ἀσθενεστέρων μαθητῶν, ἵνα μὴ τυχὸν καὶ ἀντιγράψαντες οὗτοι ὑπέπεσαν εἰς σφάλματα.

Ὅμοίως δύναται νὰ γίνῃ ἐπὶ τύπων γραπτὴ ἀσκησις ἐν τῇ ἐπομένῃ τάξει μετὰ τὴν διδασκαλίαν π. χ. ἐνὸς τῶν εἰς -μι δημάτων.

2) **Γραφὴ προτάσεων.** Ἡ ἀσκησις αὕτη δύναται νὰ ἀρχίσῃ εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν, κυρίως ἀπὸ τοῦ β' ἑξαμήνου, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν νὰ γίνεταί δι' ἐνὸς μαθητοῦ ἐπὶ τοῦ πίνακος, μετὰ τινα δὲ μαθήματα δι' ὅλης τῆς τάξεως. Ὁ δεύτερος τρόπος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀσκήσεως θὰ εἶναι ὁ ἐπικρατῶν ἀπὸ τῆς δευτέρας τάξεως καὶ ἑξῆς, θὰ εἶναι δὲ τὰ γραφόμενα πρὸ πάντων παρὰφρασις ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα. Γίνεται ὡς ἑξῆς· Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἐδιδάχθη τὸ περὶ τῶν συναιρουμένων χρόνων τῆς ἐνεργητικῆς καὶ μέσης φωνῆς τῶν εἰς -άω μάθημα τῆς γραμματικῆς, ἔγιναν αἱ ἀπαιτούμεναι προφορικαὶ ἀσκήσεις (πρὸβλ. σελ. 99 κ. ἑ.), ὅτι δὲ νῦν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐν τῷ σχολ-

λείφ γραπτή παράφρασις ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 51 ἀσκήσεως τῆς ἐν σελ. 230 τῆς ἐγκριμένης γραμματικῆς Ἑμμ. Παντελάκη ὑπαρχούσης. Καλεῖται ἄλλιν εἰς μαθητῆς εἰς τὸν πίνακα, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες παραγγέλλονται νὰ ἔχουν ἀνοικτὰ τὰ τετράδιά των καὶ τὰς γραφίδας ἀποτεθειμένας ἐπὶ τῶν θρανίων. Ὁ διδάσκων ἀπευθυνόμενος πρὸς ὅλην τὴν τάξιν λέγει ἀπὸ τοῦ βιβλίου τὴν πρώτην φράσιν «Θὰ ζήσης βίον ἀριστον, ἂν εἶσαι κύριος τοῦ θυμοῦ», ζητεῖ δὲ νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὴν εἰς ἣ καὶ δύο μαθηταί, ἵνα βεβαιωθῇ ὅτι ὀρθῶς ἤκουσαν ταύτην. Μετὰ τοῦτο ζητεῖ νὰ παραφράσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν, ὃ δὲ παρὰ τὸν πίνακα μαθητῆς νὰ γράψῃ αὐτὴν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐν τῷ οὗτος γράφει, οἱ ἄλλοι μαθηταί, οὐδόλως προσέχοντες εἰς αὐτόν, ἀπασχολοῦνται καλούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ ἐπιστήσουν τὴν προσοχὴν των εἰς ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς προτάσεως σχετικὰ πρὸς τὸ διδαχθὲν τῆς γραμματικῆς κεφάλαιον. Ἐν τῇ προκειμένη προτάσει π. χ. νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν τύπον *κρατῆς*, νὰ εἴπουν, τίνα τόνον δέχεται τοῦτο καὶ διαί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντοτε τοσαῦτα μόνον, ὅσα χρειάζονται, ἵνα μὴ γενῶνται χάσμα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐφ' ὅσον ὁ κληθεὶς μαθητῆς γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος. Ἀφ' οὗ οὗτος περατώσῃ τὴν γραφὴν τῆς προτάσεως («Ζήσεις βίον ἀριστον, ἐὰν τοῦ θυμοῦ κρατῆς»), καλοῦνται τότε οἱ ἄλλοι μαθηταί νὰ προσέξουν εἰς τὸν πίνακα καὶ νὰ εἴπουν, μὴ τυχὸν ὑπάρχῃ σφάλμα, τὸ ὁποῖον καὶ διορθοῦται. Μετὰ τοῦτο πάντες ἀντιγράφουν ἀπὸ τοῦ πίνακος εἰς τὸ τετράδιον τὴν πρότασιν ταύτην. Ταύτης ἀντιγραφείσης οἱ μαθηταί ἀποθέτουν τὰς γραφίδας, ὃ δὲ διδάσκων λέγει τὴν δευτέραν πρότασιν «Εἶθε νὰ ἀγαποῦν πάντες οἱ πολῖται τὴν δικαιοσύνην, καθὼς ἠγάπα αὐτὴν ὁ Ἀριστείδης», τὴν ὁποίαν ζητεῖ ἄλλιν νὰ ἐπαναλάβῃ εἰς μαθητῆς ἣ καὶ δύο, καὶ ἔπειτα νὰ παραφράσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν («Φιλοῖεν πάντες οἱ πολῖται τὴν δικαιοσύνην, ὥσπερ ἐφίλει αὐτὴν Ἀριστείδης»). Ἐντὺ δὲ γράφεται ἡ παράφρασις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἀπασχολοῦνται ἄλλιν οἱ μαθηταί ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος μὲ τὸν τύπον π. χ. *φιλοῖεν*, πῶς ἦτον ἀσυναίρετος καὶ τίνα τόνον δέχεται, καὶ ἐν γένει γίνεται καὶ ἐπὶ ταύτης ἡ ἐργασία, ἥτις ἐγίνεν ἐπὶ τῆς προηγουμένης. Οὕτω χωρεῖ ἡ ἐργασία μέχρι τέλους τῆς ἀσκήσεως ἣ, ἐὰν αὐτὴ εἶναι κάπως μακρά, ἐπὶ μέρους μόνον αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἐπαρκεῖ ὁ χρόνος, ὅστις, ἐννοεῖται, ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει τοῦ ὅλου γυμνασίου δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὀλόκληρος ὥρα, ἀλλὰ περὶ τὴν ἡμίσειαν μόνον (πρὸβλ. σελ. 99). Ἐν τέλει γίνεται ἄλλιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐπιθεώρησις τῶν γραφέντων ὑπὸ τινων ἐκ τῶν ἀσθενεστέρων μαθητῶν, ὡς ἀνωτέρω.

3) *Γραπτή άσκήσις διὰ παραφράσεως συνεχoύς λόχου.* Όταν εις τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας ἰδίᾳ τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου τὸ ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον παραφραστὸν διὰ γραπτὴν ἐν τῷ σχολείῳ άσκησιν εἶναι συνεχῆς λόγος περιέχων προτάσεις κάπως μακροτέρας, τὰς ὁποίας ἔνεκα τούτου δὲν εἶναι εὐκόλον λεγομένης ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ συγγρατοῦν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ μνήμῃ καὶ νὰ ἐπισκοποῦν διὰ τοῦ νοῦ αὐτὰς ἐν τῷ συνόλῳ, καλὸν εἶναι νὰ ὑπαγορευέται προηγουμένως εἰς ἅπασαν τὴν τάξιν ὅλον τὸ πρὸς άσκησιν θέμα καὶ μετὰ ταῦτα νὰ γίνεται ἢ κατὰ πρότασιν παράφρασις αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ ἢ γραφὴ τῆς παραφράσεως ταύτης πρῶτον ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῶν τετραδίων εἰς τὴν ἀπέναντι σελίδα κατὰ τὸν ἀνωτέρω δηλωθέντα τρόπον. Ἴνα ἀποφεύγωνται σφάλματα τῶν ἀσθενεστέρων ἰδίᾳ μαθητῶν καὶ ἐν τῷ πρὸς παράφρασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ὑπαγορευομένῳ θέματι, ὁσάκις πρὸς οἰκονομίαν χρόνου δὲν γράφεται καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πίνακος, καλὸν εἶναι ὁ διδάσκων νὰ λέγῃ κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων, περὶ τῶν ὁποίων ἀμφιβάλλει, ἐὰν θὰ τὰς ὀρθογραφήσουν, ἢ νὰ προκαλῆ τοὺς μαθητὰς νὰ ἐρωτῶσι, περὶ ὧσων αὐτοὶ ἀμφιβάλλουν. Ἄλλ' εἰς τὰς τάξεις ταύτας καὶ ἰδίᾳ τὰς δύο ἀνωτέρας, εἰς τὰς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι τὸ τυπικὸν τὸ κατέχουν οἱ μαθηταὶ, πρόκειται δὲ ἰδίᾳ περὶ τῆς συντάξεως, εἶναι δυνατόν νὰ παραλειπεται ὅλως ἢ ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφὴ οὐ μόνον τοῦ νέου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον παραφράσεως, πρὸς ἀντιγραφὴν ταύτης ἐκείθεν ἐπὶ τῶν τετραδίων. Οἱ μαθηταὶ τότε πάντες γράφουν ἐν αὐτοῖς τὴν παράφρασιν μιᾶς ἐκάστης προτάσεως, εὐθὺς ὡς αὕτη λεχθῆ ὑπὸ τινος ἢ ὑπὸ τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅμως καλὸν νὰ πρᾶττῃ ὁ διδάσκων περὶ ὧσων λέξεων ἢ τύπων ἀμφιβάλλει, ἐὰν θὰ ὀρθογραφήσουν αὐτοὺς οἱ μαθηταὶ, ὅ,τι ἐλέχθη προηγουμένως.

II. *Γραπταὶ άσκήσεις ἐν τῷ σχολείῳ δι' ἐνὸς μαθητοῦ.* Τοιαῦται άσκήσεις εἶναι, ὅταν εἰς μόνον μαθητῆς γραφὴ ἐπὶ τοῦ πίνακος, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἐν τοῖς τετραδίοις. Δύνανται καὶ αὗται νὰ συνίστανται ἢ εἰς τύπους ἢ εἰς φράσεις ἀπλᾶς ἢ εἰς συνεχῆ λόγον, ἢ δὲ διεξαγωγὴ αὐτῶν δὲν διαφέρει τῶν προηγουμένων εἰ μὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐπακολουθεῖ ἀντιγραφὴ ἐν τοῖς τετραδίοις τῶν τύπων ἢ τῶν προτάσεων μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφὴν τῶν. Ἐπαναλαμβάνομεν μόνον καὶ ἐνταῦθα τὴν καὶ ἀνωτέρω γενομένην σύστασιν, ὅτι δηλαδὴ πρὸς ἀποφυγὴν παραγωγῆς χάσματος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καθ' ὃν χρόνον ὁ εἷς μαθητῆς θὰ γράφῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος τοὺς τύπους ἢ τὴν ἐν συνεργασίᾳ ὅλης τῆς τάξεως γενομένην παράφρασιν προτάσεώς τινος

μικροτέρας ἢ μεγαλυτέρας, πρέπει ὁ διδάσκων νὰ ἀπασχολῇ τοὺς ἀλλοίους πάντας, μὴ προσέχοντες εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφόμενα, δι' ἐρωτήσεων σχετικῶν πρὸς τοὺς γραφομένους τύπους ἢ πρὸς τὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς προτάσεως, καθ' ὃν τρόπον ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφὴν τῶν τύπων ἢ τῆς προτάσεως καλοῦνται νὰ προσέξουν πάντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ γραφέντα καὶ νὰ εἴπουν, ἐὰν ἔχη τι ἐσφαλμένως.

III. *Γραπταὶ ἀσκήσεις κατ' οἶκον.* Αὗται δύνανται νὰ γίνωνται ἐναλλὰξ πρὸς τὰς ἐν τῷ σχολείῳ γραπτὰς ἀσκήσεις, εἴτε καὶ ὁσάκις βλέπει ὁ διδάσκων ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πρὸς διεξαγωγὴν γραπτῆς ἀσκήσεως ἐν τῷ σχολείῳ. Εἶναι δέ, ἀναλόγως τῆς τάξεως καὶ ἀναλόγως τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν, ἢ κατ' οἶκον γραπτὴ ἀσκήσις ἢ γραφὴ τύπων ἢ παράφρασις προτάσεων ἀπλῶν ἢ ἐν συνεχεῖ λόγῳ. Ὅτι οἰαδήποτε τοιαύτη ἀσκήσις πρέπει νὰ παρασκευάζεται ἀρκοκύντως ἐν τῷ σχολείῳ, νοεῖται ἄφ' ἑαυτοῦ, συνάγεται δὲ καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων περὶ τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων καθόλου (πρβλ. σελ. 107). Ὡσαύτως τὸ ποσοδὸν αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ εἶναι πολὺ, μάλιστα δὲ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ εἶναι πυκνότεραι αὐταί. Διότι προκειμένου περὶ μικρῶν μαθητῶν εἶναι πολὺ ὠφελιμώτερον νὰ δίδονται λίαν μικραὶ ἐργασίαι ἀσκήσεως κατ' οἶκον καὶ συχνὰ ἢ νὰ δίδονται μακρότεραι σπανιώτερον. Δὲν δίδονται λοιπὸν εἰς αὐτοὺς πρὸς γραφὴν ὀλόκληρα παραδείγματα ὀνομάτων ἢ ῥημάτων, ἀλλὰ μόνον πτώσεις τινὲς διαφόρων ὀνομάτων ἢ πρόσωπά τινα ῥημάτων εἰς ὀρισμένας ἐκάστοτε ἐγκλίσεις καὶ χρόνους. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει σημειῶνουν ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ οἱ μαθηταὶ ἀντιγράφοντες ἀπὸ τοῦ πίνακος τὰ ἑξῆς, γραφέντα ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου: «1) τῶν ὀνομάτων *νεανίας, πολίτης, δόξα, χώρα* τοῦ ἐνικοῦ ἢ δοτικῆ· 2) τῶν ὀνομάτων *στρατιώτης, γυμνασιάρχης, βιβλιοπώλης* τοῦ πληθυντικοῦ ἢ γενικῆ» κ. τ. τ. Ἡ «1) τῶν ῥημάτων *θύω, παιδεύω, πέμπω* τῆς ὀριστικῆς τοῦ παρατατικοῦ τοῦ πληθυντικοῦ τὸ β' πρόσωπον· 2) τῶν ἰδίων ῥημάτων τῆς προστακτικῆς τοῦ ἐνεστώτος τοῦ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ τὸ γ' πρόσωπον». κ. τ. τ. Ἀπέναντι δὲ τῶν σημειώσεων τούτων ἐν νῆ ἑτέρῃ σελίδι τοῦ τετραδίου γράφουν ἔπειτα οἱ μαθηταὶ κατ' οἶκον ἀπλῶς: «1) τῷ νεανί-α, τῷ πολίτ-η, τῇ δόξ-η... ἢ 1) ἐθύ-ετε, ἐπαιδεύ-ετε...»

Τοιαύτας γραπτὰς κατ' οἶκον ἐργασίας καὶ εὐκόλως καὶ εὐχαρίστως πως ἐκτελοῦν οἱ μαθηταί, τὸ δὲ σπουδαιότερον οὐχὶ μηχανικῶς, ὅπως, ὅταν ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς νὰ γράφουν εἰς πάσας τὰς πτώσεις ἐνικοῦ

καὶ πληθυντικοῦ ὀνόματα ἢ εἰς πάσας τὰς ἐγκλίσεις καὶ εἰς πάντας τοὺς χρόνους ἐν ἧ περισσώτερα ῥήματα.

Ἡ ἄσκησις τῆς γραπτῆς κατ' οἶκον παροφράσεως προτάσεων ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον δύναται νὰ ἀρχίξῃ ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως, κυρίως ἀπὸ τοῦ β' ἑξαμήνου. Αἱ πρὸς παράφρασιν προτάσεις, αἵτινες δὲν πρέπει νὰ εἶναι πολλαί, (4 ἕως 5 τὸ πολὺ), θὰ εἶναι συνήθως ἐκ τῶν περιορισμένων ἐν τῇ ἀσκήσει τῇ γενομένη τελευταίως ἐν τῷ σχολείῳ. Π. χ. ἔγινε σήμερον ἐν τῷ σχολείῳ ἢ ἐν σελ. 208 ὑπ' ἀριθ. 16 ἄσκησις τῆς γραμματικῆς Ἐμμ. Παντελάκη καὶ παρεφράσθησαν ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον αἱ ἐν αὐτῇ προτάσεις. «Εἰς τοὺς ποιμένας σκληρὸς μὲν εἶναι ὁ βίος κατὰ τὸν χειμῶνα, τερπνὸς δὲ κατὰ τὸ θέρος. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος οἱ Ἀθηναῖοι ἔγιναν ἀρχηγοὶ τῆς Ἑλλάδος κλπ.». Νῦν δύναται ὁ διδάσκων νὰ ἀναθέσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ γράψουν κατ' οἶκον ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον παράφρασιν τῶν πέντε πρώτων προτάσεων («Τοῖς ποιμέσι χαλεπὸς μὲν ἔστιν ὁ βίος χειμῶνος, τερπνὸς δὲ θέρους. Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην οἱ Ἀθηναῖοι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο κλπ.) καὶ νὰ προσαγάγουν αὐτὴν κατὰ τὸ ἐπόμενον τῆς γραμματικῆς μάθημα. Ὁμοίαι κατ' οἶκον γραπτὰ ἔργασια ἀνατίθενται καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς β' τάξεως. Ἐν ταύτῃ ὅμως, ἴσως δὲ καὶ ἐν τῇ α' τάξει κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ σχολικοῦ ἔτους, δύναται νὰ εἶναι αἱ διδόμεναι τοιαῦται ἀσκήσεις ὀλίγον τι δυσχερότεραι, μεταβαλλομένων κατὰ τι τῶν παραφρασιῶν προτάσεων, ἤτοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν, τὴν διάθεσιν, τὴν ἐγκλίσιν κ.τ.τ. Ἐγίνε π.χ. ἐν τῷ σχολείῳ ἢ ἐν σελ. 226 ὑπ' ἀριθ. 45 ἄσκησις τῆς γραμματικῆς ἢ εἰς τὸν μέσον παρακείμενον καὶ ὑπερυντέλικον ἀφωολήκτων ῥημάτων ἀναφερομένη. Ὁ διδάσκων ἀναθέτει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ παραφράσουν γραπτῶς κατ' οἶκον τὰς 4 πρώτας προτάσεις («Ὁ στρατηγὸς διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ εἶναι ἐξοπλισμένοι ὡς εἰς μάχην. Ἐὰν ἔχωμεν ἐτοιμασθῆ καλῶς, θὰ νικήσωμεν. Λέγεται ὅτι οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος εἶχαν γραφῆ ἐπάνω εἰς σανίδας. Εἶθε νὰ ἔχουν πραχθῆ πάντα καλῶς») μεταβιβλημένας ὡς ἑξῆς: «Οἱ στρατιῶται ἔχουν ἐξοπλισθῆ, καθὼς διέταξαν οἱ στρατηγοί. Ἔχετε ἐτοιμασθῆ καλῶς καὶ θὰ νικήσετε. Λέγουν ὅτι ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἔχουν γραφῆ οἱ νόμοι ἐπάνω εἰς σανίδας. Εἶθε νὰ ἔχη πραχθῆ πᾶν καλῶς». Ὅταν τοιαύτην τινὰ ἔργασίαν ἀναθέτῃ ὁ διδάσκων εἰς τοὺς μαθητὰς, εὐνόητον ὅτι πρέπει νὰ ὑπαγορεύῃ προηγουμένως ἐν τῷ σχολείῳ τὸ πρὸς γραπτὴν κατ' οἶκον παράφρασιν διδόμενον θέμα λέγων τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων, περὶ τῶν ὁποίων φοβεῖται, μήπως οὐχὶ ὀρθῶς γραφοῦν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἢ ἐν ἀνάγκῃ νὰ γράφῃ αὐτὸς ἢ μαθη-

τής τις ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸ τοιοῦτον θέμα, ἵνα ἀντιγράψῃ αὐτὸ ἐκεῖθεν ὅλη ἢ τῶς. Ἐκτός ἐάν εἶναι εὐκόλον νὰ παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ μεταφραστέον διὰ πολυγράφου γεγραμμένον.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὰ τοιαῦτα θέματα δύνανται νὰ εἶναι ὀλίγον μακρότερα καὶ νὰ λαμβάνονται οὐ μόνον ἐκ τοῦ οἰκείου βιβλίου τῶν ἀσκήσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἐρημνευομένου ἀρχαίου κειμένου διασκευαζομένου ἐκάστοτε κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς γραμματικῆς καθόλου διδασκαλίας. Παράδειγμα τοιαύτης διασκευῆς τοῦ κειμένου δι' ἄσκησιν ἀναφερομένην εἰς τὸ περὶ γενικῆς ἀπολύτου κεφάλαιον τοῦ συντακικοῦ ἐν μῆ ἰῶν μέσων τοῦ ὅλου τοῦ γυμνασίου τάξεων παρεθέσαμεν ἀνωτέρω (προβλ. σελ. 104). Εἰς τὰς ἀνωτέρας ταύτας τάξεις ὅμως δύνανται τὸ πρὸς τοιαύτην ἄσκησιν διδόμενον νὰ εἶναι καὶ ἀπλῆ μετάφρασις τεμαχίου ἀρχαίου κειμένου καταλλήλου διὰ τὸν ἐκάστοτε ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν (π. χ. δι' ἄσκησιν ἐπὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ συντάξεως τῆς προστακτικῆς, καὶ δὴ τῆς συντάξεως τοῦ *μη* εἰς δήλωσιν ἀπαγορεύσεως, κατάλληλον εἶναι ἐκ τοῦ γ' Ὀλυνθιακοῦ τοῦ Δημοσθένους τὸ τεμάχιον τὸ ἐκ τῶν παραγράφων 10-13, ἐνθα ἀναγινώσκεται *«λέγε, μη θαυμάσητε, καθίσατε, μη θῆσθε, λύσατε, ζητεῖτε, μη σκοπεῖτε, μηδαμῶς ἀξιούτε»*). Μεταφράζεται λοιπὸν τοῦτο ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καὶ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ μεταφέρουν τὴν μετάφρασιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τεμάχιον εἶναι μακρὸν πως, παραλείπονται μέρη αὐτοῦ μὴ παραβλάπτοντα τὴν συνοχὴν τοῦ ὅλου, ἤτοι τὸ «λέγω δὲ τοὺς περὶ τῶν θεωρικῶν . . . παράσχητ' ἀσφαλῆ» καὶ τὸ «οὐ γὰρ εὐρήσετε . . . εἰπόντι ζημίαν γενέσθαι». Τότε ὅμως, ὅπως καὶ πάντοτε ἄλλοτε, ὡσάκις κρίνει τοῦτο ἀναγκαῖον ὁ διδάσκων, πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἤδη πρότερον ἀπὸ τοῦ σχολείου πᾶσα ἐπικουρία ἀναφερομένη εἰς δυσχέρειαν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἠδύναντο οὗτοι μόνον τῶν νὰ ὑπερνικήσουν εὐχερῶς κατ' οἶκον. Ἴδια πρέπει νὰ λέγῃ εἰς αὐτοὺς ὁ διδάσκων τὰς λέξεις τὰς τυχὸν ἀγνώστους, νὰ παραπέμπῃ δὲ καὶ εἰς τὰ οἰκεία τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακικοῦ κεφάλαια, τῶν ὁποίων ἐφαρμογὴ θὰ γίνῃ ἐν τῇ ἀσκήσει.

β') *Γραπταὶ ἀσκήσεις πρὸς ἐξεταστικὸν κυρίως σκοπὸν*. Κατὰ χρόνον ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος, ἢ κατὰ βραχύτερα χρονικὰ διαστήματα, ὡσάκις θεωρεῖ καλὸν ὁ διδάσκων, κάμνει καὶ γραπτὰς ἀσκήσεις, ἐχούσας κυρίως ἐξεταστικὸν σκοπὸν, ἵνα δύνανται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ λαμβάνῃ γνώσιν τῆς γραμματικῆς καθόλου βεβαιότητος ἢ ἀβεβαιότητος τῶν μαθητῶν εἰς τὰ διδασκόμενα τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακικοῦ μέρη καὶ γινώσκῃ, τίνων ἐκ τῶν διδα-

χθέντων ἐπανάληψις εἶναι ἀναγκαία. Ὅπως δὲ αἱ ἄλλαι, αἱ διδακτικὸν κυρίως σκοπὸν ἔχουσαι ἀσκήσεις, οὕτω καὶ αὗται συνίστανται ἀναλόγως τῆς τάξεως καὶ τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν, ἢ εἰς γραφὴν τύπων ἢ εἰς παράφρασιν ἀπλῶν φράσεων ἢ συνεχοῦς τινος ὅλου ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἢ τὰνάπαλιν. Θὰ γίνωνται δὲ κυρίως ἐν τῷ σχολείῳ καὶ δι' ὅλης τῆς τάξεως, καθ' ὃν τρόπον ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις περὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων ἀσκήσεων. Ἡ μόνη διαφορὰ θὰ εἶναι ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ζητούμενα, τύποι ἢ παράφρασις προτάσεων, δὲν θὰ γράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος πρῶτον, ἀλλ' ἀμέσως ἐπὶ τῶν τετραδίων ὑπὸ πάντων τῶν μαθητῶν.

Οὕτω π. χ. ἐὰν πρόκειται μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν εἰς - ος οὐδετέρων οὐσιαστικῶν τῆς γ' κλίσεως νὰ γίνῃ τοιαύτη **ἄσκησις ἐπὶ τύπων**, ἐν ᾧ οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἔτοιμα τὰ τετραδία των καὶ τὰς γραφίδας ἀνὰ χεῖρας, ὁ διδάσκων λέγει· π. χ. «γράψατε τῶν ὀνομάτων **στήθος** καὶ **δάσος** τοῦ πληθ. τὴν δοτικὴν». Οἱ μαθηταὶ γράφουν ἀπλῶς «τοῖς στήθε-σι, τοῖς δάσε-σι». Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων λέγει· π. χ. «γράψατε τοῦ ὀνόματος **τέλος** τοῦ ἐνικοῦ καὶ πληθ. τὰς πλαγίας πτώσεις». Οἱ μαθηταὶ πάλιν γράφουν ἀπλῶς «τοῦ τέλους, τῷ τέλει, τὸ τέλος, τῶν τελῶν, τοῖς τέλεσι, τὰ τέλη». κ.δ.κ.

Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ γίνῃ **ἄσκησις παραφράσεως**, ἡ ἐργασία χωρεῖ ὡς ἑξῆς. Ἐν ᾧ οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἔτοιμα τὰ τετραδία των, τὰς δὲ γραφίδας ἀποτεθειμένας ἐπὶ τῶν θρανίων, ὁ διδάσκων βραδέως καὶ εὐκρινῶς λέγει τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα παραφραστῆαν πρότασιν, π. χ. «οἱ καλοὶ μαθηταὶ ὑπακούουσι εἰς τοὺς λόγους τῶν διδασκάλων». Εἰς μαθητῆς ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ δύο ἐπαναλαμβάνουσι ταύτην, ἵνα εἶναι βέβαιον ὅτι ὀρθῶς ἀντελήφθη ἡ τάξις τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Μετὰ τοῦτο εἰς πάλιν μαθητῆς ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ δύο λέγουσι τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον παράφρασιν ταύτης· «οἱ ἀγαθοὶ μαθηταὶ πείθονται τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις». Νῦν πάντες οἱ μαθηταὶ γράφουν τὴν παράφρασιν ταύτην ἐν τῷ τετραδίῳ ἀναλαμβάνοντες τὰς γραφίδας, τὰς ὁποίας μετὰ τὴν γραφὴν τῆς προτάσεως ἀποθέτουσι πάλιν ἐπὶ τῶν θρανίων. Οὕτω χωρεῖ ἡ ἐργασία καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας προτάσεως καὶ ἐπὶ ἐκάστης τῶν ὑπολοίπων μέχρι τέλους. Τῆς γραφῆς πασῶν τῶν προτάσεων περατωθεῖσης παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὀλίγος χρόνος πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν γραφέντων καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων συλλέγει, ἵνα κατ' οἶκον ἐπιθεωρήσῃ, πάντα τὰ τετραδία ἢ περὶ τὰ 30 μόνον, ὅταν ἡ τάξις ἔχη ἀριθμὸν πολὺ μέγαν.

Οὕτω γίνεται ἡ ἄσκησις αὕτη οὐ μόνον εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας, ὅταν αἱ πρὸς μετάφρα-

σιν καὶ γραφὴν προτάσεις εἶναι ὀπωσδήποτε μικραί. Ἐὰν δὲ τὸ μεταφραστέον ἀποτελῆται ἐκ μακροτέρων πῶς προτάσεων ἢ λόγου συνεχοῦς, τότε ὑπαγορεύεται τοῦτο πρῶτον ἢ παρέχεται τετυπωμένον ἢ διὰ πολυγράφου γεγραμμένον, ἐὰν τοῦτο εἶναι δυνατόν. Ὁμοίως γίγεται καὶ ὅταν ἡ μετάφρασις εἶναι ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νέον.

Αἱ περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος ἀσκήσεις θὰ διαρκοῦν ἀναλόγως τῆς τάξεως ἀπὸ 20' μέχρι 50' τῆς ὥρας.(¹)

γ') **Ἐπιθεώρησις τῶν γραπτῶν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καὶ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων.** Ὅτι οἱ μαθηταὶ διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον μεθ' ὅλην τὴν προσήκουσαν ἐκάστοτε προπαρασκευὴν θὰ περιπίπτουν εἰς σφάλματα εἰς τὰς γραπτὰς αὐτῶν κατ' οἶκον ἀσκήσεις καὶ τὰς ἐν τῇ σχολείῳ πρὸς ἔξεταστικὸν σκοπὸν γινομένης, πρόδηλον. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῶν ἀσκήσεων τοῦ τελευταίου εἴδους δύναται τις ἴσως νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων αὐτῶν εἶναι περιττή, ἀφ' οὗ αὐταὶ κυρίως γίνονται, ἵνα ὁ διδάσκων λαμβάνῃ ἐκάστοτε γνώσιν τῆς ἐν τῷ διδαχθέντι μέρει τῆς γραμματικῆς καθόλου βεβαιότητος ἢ ἀβεβαιότητος τῶν μαθητῶν του. Ἀρκετόν, θὰ εἴπῃ τις ἴσως, νὰ γίνεται ἀπλῶς ἐπιθεώρησις τούτων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἵνα οὗτος δύναται νὰ σχηματίξῃ τὴν προσήκουσαν γνώμην περὶ τῆς ἐκάστοτε ἐπιδόσεως τῆς τάξεως αὐτοῦ. Οὐχ ἥτιον ὅμως δὲν εἶναι ὅλως ἀνωφελὴς καὶ τῶν σφαλμάτων τούτων ἡ διόρθωσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἐπιθεώρησιν αὐτῶν, καθ' ὃν τρόπον θὰ ὑποδείξωμεν κατωτέρω. Ὅτι δὲ πάντως εἶναι ἀπαραίτητος ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων τῶν κατ' οἶκον πρὸς διδακτικὸν ἀπλῶς σκοπὸν γινομένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, εἶναι τι ἐκτὸς συζητήσεως.

Εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεται ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων τῶν ἀσκήσεων ἐκατέρου εἴδους, προβαίνομεν ἐνταῦθα προτάσοντες τὸ γενικὸν τοῦτο, ὅτι δηλ. νὰ μὲν ἡ προπαρασκευὴ τῆς διορθώσεως καὶ ἡ καθοδήγησις τοῦ μαθητοῦ εἰς ταύτην θὰ γίνεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἡ διόρθωσις ὅμως τῶν ἐσφαλμένων πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μαθητοῦ τοῦ εἰς σφάλματα ὑπολεσόντος, ἵνα οὗτος γράφων νῦν μόνος του τὸ ὀρθὸν παρὰ τὸ ἐσφαλμένον ἀναγκάζεται νὰ παρέχῃ τὴν προσήκουσαν προσοχὴν εἰς τὸ ὀρθῶς ἔχον.

(1) Διδασκαλίαν μίᾳς μεθοδικῆς ἐνότητος τῆς ἰδίως γραμματικῆς κατὰ πάντα αὐτῆς τὰ στάδια δύναται νὰ ἴδῃ τις τὴν ὑφ' ἡμῶν γραφεῖσαν, δημοσιευθεῖσαν δὲ ἐν τῷ τρίτῳ τεύχει τοῦ 2ου τόμου (1907) τοῦ Δελτίου τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἑλλην. Διδασκαλικοῦ Συλλόγου. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν, τροποποιημένην πῶς, βλέπει τις καὶ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου τούτου.

1. *Διόρθωσις τῶν σφαλμάτων τῶν κατ' οἶκον γραφομένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀσκήσεων.* Αἱ κατ' οἶκον γραπταὶ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν συνίστανται, ὡς εἶδομεν, ἢ εἰς γραφὴν τύπων ὀνομάτων ἢ ρημάτων, ἢ εἰς παραφράσιν ἀπλῶν προτάσεων ἢ συνεχοῦς λόγου.

1) Ἐὰν ὁ διδάσκων ἔχη ἀναθέσει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ γράψουν κατ' οἶκον *τύπους ὀνομάτων ἢ ῥημάτων*, τότε κατὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον τῆς γραμματικῆς μάθημα πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας προβαίνει εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν τυχόν γενομένων εἰς τὴν γραπτὴν ἀσκήσιν σφαλμάτων ὡς ἐξῆς: Λαβὼν τὸ τετράδιον ἑνὸς τῶν ἀσθενεστέρων μαθητῶν, ὁ ὁποῖος καλεῖται νὰ προσέλθῃ παρὰ τὸν πίνακα, παραγγέλλει εἰς πάντας τοὺς ἄλλους νὰ ἀνοίξουν τὰ τετράδιά των καὶ νὰ ἔχουν τὸ μολυβδοκόνδυλον εἰς τὴν χεῖρα. Νῦν ζητεῖ παρὰ τοῦ κληθέντος μαθητοῦ νὰ εἶπῃ καὶ γράψῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος τοὺς εἰς τὸ πρῶτον ἐρωτήματα ἀνήκοντας τύπους (πρὸβλ. σελ. 115). Ὁ μαθητὴς λέγει ἅμα καὶ γράφει: «τῷ νεανί-α, τῷ πολίτ-η, τῇ δόξ-η, τῇ χώρ-α». Ἐφ' οὗ οὗτος περὶ τῆς γραφῆς, καλοῦνται πάντες νὰ εἴπουν, ἐὰν ὀρθῶς ἔχουν τὰ γραφέντα, ἅμα δὲ νὰ διορθώσουν τὰ τυχόν σφάλματα ἐπὶ τῶν γεγραμμένων ἐπὶ τε τοῦ πίνακος καὶ ἐν τοῖς τετραδίοις ἑνὸς ἐκάστου, διαγράφοντες διὰ τοῦ μολυβδοκονδύλου ὅλον τὸν τύπον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχει τὸ σφάλμα, καὶ γράφοντες αὐτὸν ὀρθῶς ὑπεράνω τοῦ ἐσφαλμένου. Οὕτω χωρεῖ ἡ ἐργασία καὶ ἐπὶ τῶν τύπων τῶν ἀνήκόντων εἰς τὸ δεύτερον ἐρωτήμα, εἰς τὸ τρίτον κ. ὁ. κ.

2) Ὅμοιος πῶς γίνεται ἡ διόρθωσις ἀσκήσεως κατ' οἶκον γενομένης καὶ περιλαμβανούσης *παραφράσιν ἀπλῶν προτάσεων* ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον. Ἴνα δὲ μὴ γίνεται χάσμα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐφ' ὅσον ὁ κληθεὶς μαθητὴς θὰ γράψῃ τὴν πρότασιν ἐκάστην, οἱ ἄλλοι μαθηταί, οὐδόλως προσέχοντες εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφόμενα, ἀπασχολοῦνται διὰ διαφόρων ἐρωτήσεων τοῦ διδάσκοντος σχετικῶν μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος νυνδὴ γραφομένης προτάσεως (πρὸβλ. σελ. 113). Ἐφ' οὗ δὲ γραφῇ ἡ πρότασις ἐπὶ τοῦ πίνακος, καλοῦνται τότε πάντες νὰ προσέξουν εἰς ταύτην, νὰ εἴπουν τὰ τυχόν ὑπάρχοντα ἐν αὐτῇ σφάλματα καὶ νὰ διορθώσουν κατὰ τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὀρθῶς γραφέντα καὶ τὰ ἐν τοῖς τετραδίοις τυχόν ἐσφαλμένως γεγραμμένα.

3) Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, ἐνθα τὸ ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἢ τὰνάπαλιν γραφὴν κατ' οἶκον *θέμα* δυνατὸν μὲν νάποτελῆται ἐκ προτάσεων, δυνατὸν δὲ καὶ ἐκ *συνεχοῦς λόγου*, ἡ διόρθωσις τῶν ἐσφαλμένων δύναται νὰ γίνεται γραφομένης ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τινος μαθητοῦ ὅλης τῆς παραφράσεως κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, δύ-

ναται ὅμως καὶ νὰ ἀποφεύγεται τοῦτο ὡς ἐξῆς: Ὁ διδάσκων ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ γραπτὸν ἑνὸς τῶν ἀσθνεστέρων μαθητῶν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ παρατηρούμενα ὀρθογραφικὰ ἢ συντακτικὰ σφάλματα καλεῖ τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν ἐκάστοτε τὸ ὀρθόν, νὰ διορθῶνουν δὲ οἱ τυχὸν ἔχοντες τὸ αὐτὸ ἢ ὅμοιον σφάλμα. Ἐν γένει ὅμως πρέπει νὰ προτιμᾶται ὁ πρῶτος τῆς διορθώσεως τρόπος, δηλ. ὁ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος γραφῆς ὕλης τῆς ἀσκήσεως ὀρθῶς, ὅταν τὸ ποιὸν τῆς τάξεως δὲν εἶναι τόσον καλὸν καὶ τὰ ὑπὸ τῶν μαθητῶν γινόμενα σφάλματα παρὰ πολλά. Ἴνα δὲ μὴ καταναλίσκεται τότε πολὺς χρόνος, ἄς εἶναι αἱ ἀσκήσεις συντομώτεραι.

II. *Διόρθωσις τῶν σφαλμάτων τῶν πρὸς ἐξεταστικὸν κυρίως σκοπὸν γινομένων γραπτῶν ἀσκήσεων.* Ἐὰν αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις ἀναφέρονται εἰς τύπους ὀνομάτων ἢ ῥημάτων (πρβλ. σελ. 115), ἢ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων αὐτῶν ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν, λαβόντων τὰ τετράδια τῶν παρὰ τοῦ διδασκάλου, δύναται νὰ γίνηται, ὅπως τῶν κατ' οἶκον γραφομένων ὁμοίων ἀσκήσεων (πρβλ. σ. 120). Ἐὰν δὲ συνίστανται εἰς παράφρασιν προτάσεων ἢ συνεχοῦς λόγου ἢ διόρθωσις τῶν γίεται ὡς ἐξῆς.

Ἐν πρώτοις οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ γνωρίζουν ἐκ τῶν προτέρων τὴν σημασίαν τῶν σημείων, τὰ ὁποῖα θὰ μεταχειρίζεται ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῶν ὑπ' ἐκείνων γεγραμμένων. Γίνεται λοιπὸν ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη γραπτῆς ἀσκήσεως εἰς τοὺς μαθητὰς γνωστὸν ὅτι π. χ. τὸ σημεῖον *ο* γραφομένου πλησίον λέξεως ἢ συλλαβῆς ταύτης σημαίνει ὀρθογραφικὸν σφάλμα, τὸ *σ* σφάλμα συντακτικόν, τὸ *στ* σφάλμα στίξεως, τὸ *ε* ἑρμηνευτικόν, κλπ. Ὁ διδάσκων δύναται κατ' ἀρέσκειαν νὰ ἐκλέξῃ καὶ ὀρίσῃ τὰ σημεία. Οὐ μόνον δὲ γράφει, δι' ἐρυνθῶς μελάνης ἐννοεῖται, τὸ οἰκτεῖον ἐκάστοτε σημεῖον παρὰ τὴν συλλαβὴν ἢ τὴν λέξιν ἢ τὴν φράσιν τὴν τὸ σφάλμα ἔχουσαν, ἀλλὰ καὶ ὑπογραμμίζει ταύτην. Συγχρόνως ὁ διδάσκων ὅταν ἐπιθεωρῇ κατ' οἶκον τὰ τετράδια, κρατεῖ ἐπὶ φύλλον χάρτου σημείωσιν οὐ μόνον τοῦ βαθμοῦ, τοῦ ὁποίου κρίνει ἄξιον ἕκαστον τῶν γραπτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν σφαλμάτων, *εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσαν πολλοὶ τῆς τάξεως μαθηταί*, χωρίζων ταῦτα ἐν τῇ σημειώσει κατ' εἶδη, ἥτοι εἰς ὀρθογραφικά, συντακτικά, ἑρμηνευτικά κλπ.

Ἀφ' οὗ οὕτω ἐπιθεωρηθοῦν τὰ γραπτὰ καὶ γίνῃ, ὡς ἐλέχθη, ἐπὶ τῶν τετραδίων μόνον ἢ σημειώσεις τῶν σφαλμάτων. οὐχὶ δὲ καὶ διόρθωσις τις, ἥτοι γραφὴ τοῦ ὀρθοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, γίεται κατόπιν, εἰ δυνατόν, κατὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν, ἢ ἀπόδοσις τῶν τετρ' ἰθίων καὶ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὁ διδάσκων ἔχων τὰ τετράδια ἐπὶ τῆς

ἔδρας λέγει πρῶτον εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἐντύπωσιν ἐκ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῆς γενομένης γραπτῆς ἀσκήσεως, ὅτι δηλ. ἐν αὐτῇ πᾶσα ἡ τάξις καθόλου ἔγραψε καλῶς ἢ μετρίως. Μετὰ τοῦτο προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ προσέξουν «εἰς μερικὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπέπεσαν» καὶ λέγει π. χ. «πολλοὶ δὲν ἐγράψατε ὀρθῶς τὴν λέξιν *ισχυρότατος*· εἰς τί ἔπρεπε νὰ προσέξετε; Μαθ. τὸ *ρο* θέλει μὲ *ο* μικρόν, διότι . . . Διδ. μάλιστα· ἐπίσης πολλοὶ ἔκαμαν σφάλμα εἰς τὴν λέξιν *σαιραπειά*· εἰς τί ἔπρεπε νὰ προσέξετε; Μαθ. τὸ *πει* γράφεται μὲ *ει*, διότι κλπ.» Ἄφ' οὗ λεχθῆ, πῶς ἔχει τὸ ὀρθόν ἐν σχέσει μὲ τὰ κοινὰ τῆς τάξεως ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ὁ διδάσκων προχωρεῖ οὕτω· «Διδ. προσέξατε τώρα εἰς μερικὰ συντακτικὰ· πολλοὶ ἔχετε γράψει «πολλὰ θηρία ἐν τῷ παραδείσῳ *ἦσαν*»· εἶναι ὀρθὴ ἡ φράσις; Μαθ. ὄχι, ἔπρεπε νὰ γράψωμεν *ἦν*, διότι εἶναι ἀττικὴ σύνταξις. Διδ. μάλιστα· ὡσαύτως τινὲς τὴν φράσιν «οἱ νέοι ὑπακούουν εἰς τοὺς γέροντας» τὴν μεταφράσατε εἰς τὴν ἀρχαίαν «οἱ νέοι πείθονται *εἰς τοὺς γέροντας*». Τί ἐνιαῦθα δὲν εἶναι συντακτικῶς ὀρθόν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ; Μαθ. τὸ «εἰς τοὺς γέροντας». Πρέπει νὰ εἰπωμεν *τοῖς γέροισι*, διότι ἀπὸ τὸ *πείθονται* ἔρχεται ἡ ἐρώτησις «εἰς τίνας» καὶ ὄχι «εἰς ποῖον μέρος». Πρέπει λοιπὸν νὰ θέσωμεν δοτικὴν ἀπλὴν καὶ ὄχι *εἰς* καὶ αἰτιατικὴν» κλπ. Μετὰ τὴν οὕτω διόρθωσιν καὶ τῶν συντακτικῶν προχωρεῖ ὁ διδάσκων· «Διδ. πολλοὶ ἐγράψατε «ὁ βασιλεὺς *ἐθυσίαζε* ἐν τῷ παραδείσῳ». Ποία λέξις τῆς προτάσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δὲν ἔχει ὀρθῶς; Μαθ. *ἐθυσίαζε*, ἔπρεπε νὰ γράψωμεν *ἔθυε*. Διδ. μάλιστα· ὡσαύτως εἰς ἄλλην πρότασιν κατωτέρω ἐγράψατε ὡς ἀρχαῖον «οἱ Πέρσαι *ἐξεπαίδευον*». Πῶς ἔπρεπε νὰ γράψετε; Μαθ. *ἐπαίδευον*» κλπ. Οὕτω γίνεται *πρὸ τῆς εἰς τοὺς μαθητὰς παραδόσεως τῶν τετραδίων* ἡ ἐξέτασις κατ' εἶδη τῶν σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσαν τῶν μαθητῶν πολλοί. Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος ἀφ' οὗ κάμῃ τὰς δεούσας παρατηρήσεις καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ καλλιγραφικὸν καὶ καλαισθητικὸν μέρος τῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν γραφέντων, λέγει εἰς αὐτοὺς τὴν σειρὰν τῆς ἐν τῇ γενομένῃ γραπτῇ ἀσκήσει ἐπιτυχίας ἐνὸς ἐκάστου ὡς ἐξῆς «Καλύτερα ἀπὸ ὅλους ἔγραψαν ὁ Α. καὶ ὁ Β. κατόπιν ἔρχονται ὁ Γ. καὶ Δ., μετ' αὐτοὺς ὁ Ε.» κλ. Βαθμοὺς κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν οὔτε ἐν τοῖς τετραδίοις πρέπει νὰ σημειώῃ ὁ διδάσκων, οὔτε εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ λέγῃ κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν τετραδίων. Οὕτω ἀπαλλάσσεται τῶν συνήθων ἐκείνων ἐξελέγξεων τῆς βαθμολογίας ὑπὸ μαθητῶν καὶ κηδεμόνων, καὶ τῶν παρομαρτούντων αὐτοῖς παραπόνων, προερχομένων κυρίως ἐξ ἀγνοίας ὄλων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει ὁ διδάσκων βαθμολογῶν τὰς γραπτὰς ἀσκήσεις. Τέλος ὁ διδάσκων ἐπιστρέ-

φει τὰ τετράδια εἰς τοὺς μαθητάς, καὶ ἤδη οὗτοι μόνοι τῶν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν καὶ ἐποπτεῖαν ἐκείνου διορθώνουν τὰ ἐσφαλμένα γράφοντες ὑπεράνω αὐτῶν ἢ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὴν ἄσκησιν τὰ ὀρθά, ὀλοκλήρους λέξεις ἢ φράσεις, χωρὶς νὰ πειράζουσι ποσῶς τὰ ἐν τῇ ἀσκήσει σημειούμενα ὡς ἐσφαλμένα. Τοῦτο γίνεται ὡς ἐξῆς: Μαθητὴς τις καλεῖται νὰ ἀναγνώσῃ τὴν πρώτην πρότασιν ἢ περιόδον. Καὶ ἐὰν μὲν εἴτε οὗτος εἴτε ἄλλος τις ἔχη ἐν αὐτῷ σφάλμα τι ἐκ τῶν κοινῶν (ἰσχυρώτατος, σατραπία, θηρία ἦσαν), περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ἐγινε λόγος πρὸς τῆς ἀποδόσεως τῶν τετραδίων, καθ' ὃν εἵπομεν τρόπον, προβαίνει εὐθὺς εἰς τὴν ὑπὸ τὸ γραπτὸν γραφὴν τοῦ ὀρθοῦ ἄνευ περαιτέρω συζητήσεως. Ἐὰν δὲ εἴτε αὐτὸς εἴτε ἄλλος τις ἔχη σφάλμα τι ἴδιον, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἐγινε τότε λόγος, ἀνυψώνει τὴν δεξιάν πρὸς δὴλωσιν τούτου καὶ καλεῖται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ εἴπῃ τὴν λέξιν ἢ φράσιν τὴν ἐσφαλμένως ἔχουσαν. Ἀφ' οὗ δὲ αὐτὸς ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τούτου ἄλλος τις ἢ τέλος αὐτὸς ὁ διδάσκων εἴπῃ τὸ ὀρθόν, γράφεται καὶ τοῦτο ὑποκάτω, εἰς τὸ ἄγραφο τῆς σελίδος μέρος, καθὼς προηγουμένως ἐλέγχθη. Τὸ αὐτὸ γίνεται ἐπὶ ἐκάστης τῶν προτάσεων μέχρι τέλους. Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου δύνανται τὰ ὀρθὰ εὐθὺς λεγόμενα νὰ γράφονται καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ μαθητοῦ τινος ἢ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἵνα σαφῆ αὐτῶν εἰκόνα ἀποκτῶσιν οἱ μαθηταί.

Οὕτως ἐν γένει γινομένης τῆς διορθώσεως τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, οἱ μαθηταὶ ἀναγκάζονται ἐκόντες ἄκοντες νὰ προσέχουν, μόνοι τῶν δὲ διορθοῦντες μετὰ λόγου τὰ ἐσφαλμένα διδάσκονται καὶ δύνανται νὰ ἀποφεύγουν ταῦτα ἢ τὰ ὅμοια πρὸς ταῦτα εἰς τὸ μέλλον. Ὅπως δὲ τοῦναντίον γίνεται συνήθως ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐργασία, διορθοῦντος μὲν τοῦ διδάσκοντος αὐτοῦ τὰ ἐσφαλμένα, ἐπιστρέφοντος δὲ ἔπειτα τὰ τετράδια εἰς τοὺς μαθητάς ἄνευ τινὸς βαθυτέρου ἐλέγχου ἢ καὶ μέτινας ἀτάκτους παρατηρήσεις, ἢ ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια ἀποβαίνει ἐλαχίστη ἢ οὐδεμία.

8. Ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων.—Προκειμένου περὶ τοῦ τετάρτου, τοῦ καὶ σπουδαιότατου κλάδου τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, τῆς ἀναγνώσεως δηλονότι τῶν ἀρχαίων κειμένων, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος τῆς διδασκαλίας ταύτης σκοπός, ἥτοι ἡ βαθεῖα κατανόησις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τρία τινὰ καθόλου· α') ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητάς ἡ διδασκαλία, προτοῦ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἑρμηνεία ἐνὸς οἰουδήποτε συγγράμματος ἀρχαίου, β') ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνωνται κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν

έρμηνείαν, καί γ' ἐκεῖνα τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν μετὰ τὴν ἔρμηνείαν ἐνὸς ὅλου κεφαλαίου ἢ καὶ ὅλου κειμένου ἔρμηνευθέντος ἐντὸς τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Ἀρχίζομεν ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τοῦ πρώτου συνάπτοντες εἰς αὐτὸ καὶ τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐξ ἐκάστου συγγραφῆς ἔρμηνευτέας ὕλης.

Α'. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρμηνείαν. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐτέρας τῶν δύο κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου, ἀπὸ τῆς ὁποίας παρέχεται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἀνάγνωσιν ὅλον καὶ συνεχῆς κείμενον ἀρχαίου συγγραφῆς, πρέπει νὰ φροντίζῃ ἐκάστοτε ἡ διδασκαλία, προτοῦ ἀρχίσῃ πᾶσα ἐξ αὐτοῦ ἔρμηνεία, νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐν πάσῃ συντομίᾳ τὰς ἀναγκαιούσας γνώσεις, διὰ τῶν ὁποίων νὰ δύνανται οὗτοι νὰ συνάπτουν μὲν τὴν δέουσαν γνωριμίαν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ συγγραφῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον πρόκειται νὰ ἀναγνώσουν, νὰ κατατοπίζονται δέ, οὕτως εἰπεῖν ἀρμοδίως, ὥστε νὰ γνωρίζουν, εὐθὺς ἀρχίζοντες τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀρχαίου κειμένου, περὶ τίνος ἐν αὐτῷ εἶναι ὁ λόγος. Κατὰ ταῦτα τὸ νὰ ἐπιχειροῖται ἔρμηνεία π. χ. ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως ἢ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἢ ἐκ λόγου τινὸς τοῦ Λυσίου, ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρασκευῆς, ἀναγκαιᾶς εἰς ταύτην, εἶναι διδασκτικῶς κακόν, διότι καλεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς ἐργασίαν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας δὲν κατεβλήθη φροντίς νὰ γεννηθῇ πρότερον ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν τὸ προσήκον ἐνδιαφέρον διὰ τῆς παροχῆς ἢ ἀνακλήσεως ἐν αὐταῖς τῶν σχετικῶν προσλαμβάνουσῶν παραστάσεων. Ἄλλ' ἐὰν εἶναι ἀξιοκατάκριτον τοῦτο, ἐξ ἴσου ὁμοῦ ἀξιοκατάκριτον καὶ κακόν τὸ νὰ προτάσσεται πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἔρμηνείας ἀρχαίου τινὸς ἔργου μακρὰ τις εἰσαγωγή, γραμματολογικὴ καὶ ἀναλυτικὴ, κατερχομένη εἰς τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας τῶν τοῦ βίου τοῦ συγγραφῆς, εἰς ἀκριβεστάτας πληροφορίας καὶ κρίσεις περὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ εἰς τελείαν ἐκ τῶν προτέρων ἀνάλυσιν τοῦ ὅλου κειμένου, τὸ ὅποιον πρόκειται νὰ ἔρμηνευθῇ ἐν τῇ τάξει. Ἀναλύσεις κειμένων μετὰ μαθητῶν παιδαγωγούντων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἔχουν θέσιν μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἔρμηνείας ὅλου τινὸς ἔργου ἢ ὅλου κεφαλαίου, ὡς θὰ λεχθῇ κατωτέρω, αἱ δὲ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν συγγραφῶν ἀκριβέστεραί πως πληροφορίαι ἀνήκουν εἰς τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματολογίας, ἥτις πάλιν ἐν ἐκάστῳ λογοτεχνικῷ εἶδει πρέπει νὰ γίνεται, ἀφ' οὗ προηγηθῇ ἀνάγνωσις ἀρχετῶν, εἰ δυνατόν, ἔργων ἀνηκόντων εἰς τοῦτο τὸ εἶδος. Οὕτω τὰ περὶ ἱστοριογραφίας π. χ. συστηματικῶς πρέπει νὰ διδάσκονται ἐν μιᾷ τῶν μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἔρμηνείας τοῦ Θουκυδίδου, τὰ περὶ ὀητορίας μετὰ τὴν διδασκαλίαν ἐνὸς ἔτι λόγου τοῦ

Δημοσθένους ἐν τῇ ἀμέσῳ ἀνωτέρῳ τάξει, τὰ μὲν περὶ ἔπους κατὰ τὰς ἀρχάς, τὰ δὲ περὶ λυρικής ποιήσεως κατὰ τὰ τέλη τοῦ β' ἑξαμήνου ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, καθ' ὃν χρόνον θὰ ἐξακολουθῆ ἡ ἐρμηνεία ποιημάτων τῶν ἀρχαίων λυρικῶν ποιητῶν, κ. ὁ. κ. Τότε οἱ μαθηταὶ εἶναι ὅπως δὴποτε παρεσκευασμένοι νὰ ἐννοοῦν τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν τοῦ οἰκείου μέρους τῆς γραμματολογίας, τότε δὲ τέλος δύνανται νὰ καλοῦνται εἰς κρίσεις περὶ τῶν ἔργων ἐκάστου συγγραφέως, γνωστοῦ πως εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς προηγηθείσης διδασκαλίας, εἰς ἀνέυρεσιν δὲ τῶν χαρακτηριστῶν ἐκάστου λογοτεχνικοῦ εἴδους διὰ παραβολῆς καὶ συγκρίσεως πρὸς τὰ ἄλλα.

Κατὰ ταῦτα ἢ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς κειμένου προτακτέα ἐκάστοτε εἰσαγωγή πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὰ κυριώτατα τῶν τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ τίτλου τοῦ πρὸς ἐρμηνείαν παρεχομένου ἔργου καὶ εἰς τὴν παροχὴν ἐν γένει ἐκείνων μόνων, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ἐν αὐτῷ λεγομένων εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας τοῦ πρώτου τεμαχίου.

Μετὰ τὰ γενικά ταῦτα περὶ τῆς καθόλου ἀναγκαίας εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων πρὸς μαθητὰς παιδαγωγούτων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως προβαίνομεν εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῆς εἰς ἕκαστον συγγραφέα καὶ εἰς ἕκαστον κείμενον ἀναγκαίας εἰσαγωγῆς παρατηροῦντες προσέτι τὰ ἑξῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης καὶ τὸ τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἔχη τὴν προσήκουσαν θέσιν ἕκαστος συγγραφεὺς ἢ ἐν ὠρισμένον κείμενον ἐκ διαφόρων ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Φυσικὸν εἶναι νῦν μὲν οὕτως νῦν δὲ ἄλλως νὰ ἔχη ἢ ὀργάνωσις τῶν παιδαγωγούντων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ νῦν μὲν οὕτως νῦν δὲ ἄλλως νὰ ἔχη τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἰς τὰ εἰρημένα σχολεῖα. Μὲ οἰανδήποτε ὅμως ὀργάνωσιν τῶν σχολείων τούτων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν καθόλου ἐκλογὴν τῶν συγγραφέων καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ διδάσκειται συγγραφεὺς τις ἢ ὠρισμένον τι κείμενον ἐκ διαφόρων ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὑπάρχονσιν σταθεροὶ τινες, διὰ πᾶσαν ὀργάνωσιν σχολείων καὶ διὰ πᾶν πρόγραμμα ἰσχύοντες, γενικοὶ κανόνες. Οὕτω κατὰ πρῶτον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν γένει κατάλληλοι διὰ μαθητὰς τῶν παιδαγωγούντων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ εἶναι πάντοτε ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ὀμηρος, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἄλλοι οἱ καὶ νῦν ἀναγραφόμενοι εἰς τὰ προγράμματα τῶν εἰρημένων σχολείων. Πάντως δὲ διὰ λόγους ἀναφερομένους τὸ μὲν εἰς τὸ περιεχόμενον τὸ δὲ εἰς τὴν γλῶσσαν ἢ ἐκ τοῦ Ξε-

νοφῶντος π. χ. ἀνάγνωσις θὰ προηγήται τῆς ἐκ τοῦ Ἡροδότου, ἡ δὲ ἐκ τούτων ἀνάγνωσις πάλιν θὰ προηγήται τῆς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅπως ἢ ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως θὰ προηγήται τῆς ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος, ἢ ἐκ τῶν ἱστορικῶν μερῶν τοῦ Θουκυδίδου τῆς ἐκ τῶν δημηγοριῶν αὐτοῦ, κ. ὁ. κ. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἄλλη μὲν ὀργάνωσις τῶν παιδαγωγούντων σχολείων μέσης ἐκπαιδεύσεως ὑφίσταται ἔτι εἰς τὴν λεγομένην παλαιὰν Ἑλλάδα (τριτάξιον Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τετρατάξιον γυμνάσιον), ἄλλη δὲ εἰς τὰς λεγομένας νέας χώρας (ἑξατάξιον γυμνάσιον), ἀορίστως πως θὰ λέγωμεν περὶ τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν κρίνεται ὅτι ἔχει θέσιν ἢ διδασκαλία ἐκάστου τῶν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἀναγινωσκομένων συγγραφέων.

Ι. Ἱστοριογράφοι. Κατὰ τὸ πρῶτον μάθημα, τὸ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν τῆς Κύρου Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος προωρισμένον, ὁ διδάσκων προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπουν εἰς αὐτόν, τίνα τίτλον φέρει τὸ ἀρχαῖον σύγγραμμα, ἐκ τοῦ ὁποίου μέρη κατὰ τὸ ἔτος θὰ ἀναγνώσουν. Ἄφ' οὗ οἱ μαθηταὶ εἶπουν «Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβασις», ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ· «ἠξεύρετε, τίς οὗτος ὁ Ξενοφῶν;» Οἱ μαθηταὶ ἴσως σιωπήσουν, ἴσως δὲ δηλώσουν ὅτι γινώσκουν ἐκ τοῦ περὶ τῆς καθόδου τῶν Μυρῶν κεφαλαίου τῆς πρότερον διδαχθείσης εἰς αὐτοὺς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων δὲν ἀφήνει πλέον τοὺς μαθητὰς ἀτάκτως νὰ εἴπουν ὅ, τι ἂν ἐκείθεν ἐνθυμοῦνται, ἀλλὰ πρῶτον μὲν προκαλεῖ αὐτοὺς συντόμως νὰ ὀρίσουν γεωγραφικῶς καὶ δεῖξουν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰς χώρας καὶ πόλεις, αἵτινες μνημονεύονται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ξενοφῶντος, ἢ αὐτὸς λέγει ἐκ τούτων ὅσα ἀγνοοῦν ἐκεῖνοι (Κορώνεια, Λεῦκτρα, Κόρινθος, Ὀλυμπία, Σκιλλοῦς, Θράκη, Ἀσία, Μ. Ἀσία, Σάρδεις, Κούναξα, Εὐξείνιος Πόντος), ἔπειτα δὲ ὀδηγεῖ αὐτοὺς θέτων τὰ ζητήματα κατὰ τὴν προσήκουσαν σειρὰν, ὡς ἐξῆς· «γνωρίζετε ποῖον ἔτος ἐγεννήθη καὶ ποῖον ἔτος ἀπέθανε ὁ Ξ.». Οἱ μαθηταὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀγνοοῦν, διὸ ὁ διδάσκων λέγει· «Ἐγεννήθη πιθανῶς τῷ 430 π. Χ. καὶ ἀπέθανε πιθανῶς τῷ 355 π. Χ.». Ἄφ' οὗ ἐπαναλάβουν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεχθέντα δύο ἢ τρεῖς μαθηταὶ, ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος, γράφουν δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ οἰκίῳ τετραδίῳ.

«Ξενοφῶν. α') Χρόνος τοῦ βίου του' 430 π. Χ.—355 π. Χ.». Ἐπειτα ὁ διδάσκων προχωρεῖ· «γνωρίζετε, ποῦ ἐγεννήθη καὶ τίνας εἶχε γονεῖς;»

Τῶν μαθητῶν τυχὸν ἀγνοούντων, αὐτὸς πάλιν λέγει, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ μὲν πατήρ του ὠνομάζετο Γρύλλος, ἡ δὲ μήτηρ

του Διοδώρα, ὅτι δὲ ἦσαν εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι. Ἐπειτα ἐπαναληφθέντων τούτων ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ. «Ἄφ' οὗ οἱ γονεῖς τοῦ Ξενοφῶντος ἦσαν εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι, τίνα νομίζετε, ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ἔλαβε;» Οἱ μαθηταὶ καταλλήλως ὀδηγοῦμενοι ἀπαντῶσιν ὅτι ἔλαβε καλὴν ἀνατροφὴν καὶ παιδείυσιν, προσθέτει δὲ ὁ διδάσκαλος ὅτι ὁ κυριώτατος τῶν διδασκάλων του ὑπῆρξεν ὁ μέγας φιλόσοφος Σωκράτης. Ἄφ' οὗ καὶ ταῦτα, τὰ τῆς καταγωγῆς δηλ. καὶ παιδείουσεως, ἐπαναληφθοῦν ὑπὸ τινων μαθητῶν, ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος παρὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα.

«β') **Καταγωγὴ καὶ παιδευσίς.** Γρύλλος πατήρ, Διοδώρα μήτηρ τοῦ Ξενοφῶντος. Ἦσαν εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι, καὶ ἐξεπαίδευσαν καλῶς τὸν Ξενοφῶντα. Σπουδαιότατος διδάσκαλός του ὑπῆρξεν ὁ μέγας φιλόσοφος Σωκράτης».

Ταῦτα ἀντιγράφουν καὶ οἱ μαθηταὶ προσηκόντως. Ἐπειτα ὁ διδάσκων μετὰ τῶν μαθητῶν εἰσέρχεται εἰς τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ βίου τοῦ Ξ. ἐρωτῶν ὡς ἐξῆς: «Γνωρίζετε εἰς ποίαν ἀξιόλογον ἐκστρατείαν ἔλαβε μέρος ὁ Ξ.; Τίς ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτήν; Εἰς τί κατέληξεν ἡ ἐκστρατεία αὕτη καὶ ποῦ ὁ Ξ.;

Οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπαντοῦν εἰς ἕν ἕκαστον τῶν ἐρωτημάτων τούτων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσα γινώσκουν ἐκ τῆς προδιδαχθείσης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, συμπληροῦ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα ὁ διδάσκων καὶ προσθέτει τέλος πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ἐπὶ εἰκασαεῖαν περίου ἐγκατάστασιν του ἐν Σκιλλοῦντι, εἰς τὴν ἐκεῖθεν φυγὴν καὶ τὸν θάνατόν του ἐν Κορίνθῳ. Ἄφ' οὗ δὲ καὶ ταῦτα πάντα, ἢ καλύτερον τμηματικῶς, ἐπαναληφθοῦν ὑπὸ τινων μαθητῶν μέχρι ἐπαρκῶς ἐντυπώσεως, γράφονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ ἀντιγράφονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν τὰ ἐξῆς.

«γ') **Τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ βίου τοῦ Ξενοφῶντος.** I. Μετάβασις εἰς Σάρδεις (401 π. Χ.) πρὸς τὸν Κῦρον τὸν νεώτερον κατὰ προτροπὴν τοῦ Βοιωτοῦ Προξένου. Ἐκστρατεία Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου. Μάχη παρὰ τὰ Κούναξα καὶ θάνατος τοῦ Κύρου. Διὰ προδοσίας σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν ὑπὸ τοῦ Τισσαφέρνηου. Κάθοδος τῶν Μυρῶν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ξενοφῶντος εἰς Εὐξείνου Πόντον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Θράκην. Ἐνωσις τῶν Μυρῶν μετὰ τοὺς Σπαρτιάτας πολεμοῦντας ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐπάνοδος Ξενοφῶντος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου. Μάχη παρὰ τὴν Κορώνειαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Θεβαίων. Ἐγκατάστασις Ξενοφῶντος ἐν Σκιλλοῦντι.

II. Βίος Ξενοφῶντος ἐν Σκιλλοῦντι (390 - 370, θήρα, γεωργία,

συγγραφῆ). Γάμος αὐτοῦ· σύζυγος Φιλησία, τέκνα Γρούλλος καὶ Διόδωρος.

III. Πόλεμος Σπαρτιατῶν καὶ Θηβαίων, μάχη παρὰ τὰ Λεῦκτρα. Φυγὴ τοῦ Ξενοφῶντος εἰς Κόρινθον. Θάνατος περὶ τὸ 355 π. Χ.»

Τέλος λέγει ὁ διδάσκων ὅτι ὁ Ξενοφῶν συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν εἶναι ἡ Κύρου Ἀνάβασις. Οἱ μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνουν καὶ ταῦτα, γράψαντος δὲ τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τοῦ πίνακος, γράφουν καὶ αὐτοὶ παρὰ τὰ προηγούμενα. «δ') Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος ἐν εἶναι ἡ Κύρου Ἀνάβασις. (1) Τέλος καλεῖται εἰς μαθητῆς νὰ εἴπῃ ἐν συνεχείᾳ πάντα ὅσα ἐδιδάχθησαν καὶ ἐν περιλήψεσιν ἐγράφησαν περὶ τοῦ Ξενοφῶντος παρακολουθῶν τὰ σημειωθέντα ἐν τῷ τετραδίῳ, ὅπως καὶ πάντες οἱ ἄλλοι. Ὡς κατ' οἶκον δὲ ἐργασία ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀπομνημονεύσουν τελείως τὰ περὶ Ξενοφῶντος βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς τετραδίοις σημειωμάτων. Τὰ ἀνωτέρω δυνατόν νὰ διδαχθῶν εἰς ἐν μάθημα, δυνατόν καὶ εἰς δύο. Ὅπως δὲποτε, μετὰ τὰ περὶ τοῦ Ξενοφῶντος ἡ διδασκαλία χωρεῖ εἰς τὰ περὶ Κύρου τοῦ νεωτέρου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγονται εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ὄντα ἤδη τὰ πλεῖστα γνωστὰ ἐκ τῶν τοῦ βίου αὐτοῦ τοῦ Ξ. καὶ ἐκ τῆς Ἑλλην. Ἱστορίας. Διὸ ὁ διδάσκων κάμνει τὰς ἑξῆς ἐρωτήσεις· «Ξενοφῶντος **Κύρου** ἀνάβασις· τί ἦτο οὗτος ὁ Κύρος; διατί λέγεται Κύρος ὁ νεώτερος; διατί ἔγινε ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ἱστορίαν;» Ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ καταλλήλως ὀδηγούμενοι δώσουν τὰς προσηκούσας ἀπαντήσεις, σημειοῦνται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ πίνακι μὲν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἐν τοῖς τετραδίοις δὲ ὑπ' ἐκείνων τὰ ἑξῆς :

«**Κύρος ὁ νεώτερος**, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Δαρείου τοῦ Β', τοῦ Νόθου, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 423 - 404 π. Χ. Σατραπῆς Λυδίας, Μεγάλης Φρυγίας καὶ Καππαδοκίας. Κατὰ τὸ 401 π. Χ. ἐξεστράτευσεν ὁ Κύρος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας ἀδελφοῦ του Ἀρ-

(1) Αἱ εἰς τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου συγγραφέως, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐν γένει ἀνήκουσαι σημειώσεις, δυνατόν νὰ περιορίζωνται μόνον ἀπλῶς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν κυρίων σημείων καὶ τῶν μερῶν τοῦ ὅλου, ὅταν τὸ κείμενον τὸ ἀνὰ χεῖρας τῶν μαθητῶν εἶναι μαθητικὴ ὄντως ἐκδοσις, περιέχουσα εἰσαγωγὴν τοιαύτην, ὅποια διαγράφεται ἐνταῦθα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ μαθηταὶ π. χ. τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα τάξεως θὰ κρατήσουν εἰς τὸ τετραδίον τῶν ἀντιγράφωντες ἀπὸ τοῦ πίνακος τὰς ἑξῆς μόνον σημειώσεις, χρησίμους ἵνα διατηροῦν εἰς τὴν μνήμην τῶν συστηματικῶς κατατεταγμένας τὰς περὶ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Κύρου τοῦ νεωτέρου ἀναγκαῖας γνώσεις.

«**Περὶ Ξενοφῶντος.** α') Χρόνος τοῦ βίου, β') Καταγωγὴ καὶ παιδείαις, γ')

ταξέροισι, ἵνα λάβῃ αὐτὸς τὴν βασιλείαν, ἀλλ' εἰς τὴν μάχην, ἣ ὁποία ἔγινε παρὰ τὰ Κούναξα, ἐνίκησε μὲν, ἀλλ' ἔφρονεύθη».

Τέλος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀναγκαιούσης εἰσαγωγῆς διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Κύρου ἀναβάσεως διασαφεῖται καὶ ἡ ἔννοια τῆς λέξεως «ἀνάβασις», καθίσταται δὲ γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι ἐν τῷ συγγραμμάτι τοῦτο ὁ Ξ. δὲν περιγράφει μόνον τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου, ἀλλὰ καὶ τὴν καθόδον τῶν Μυρῶν, καὶ ὅτι ὁ τίτλος αὐτοῦ ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ ἱστορούμενα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ. Νῦν δύναται πλέον ἡ διδασκαλία νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ α' βιβλίου θέτουσα ὡς γενικὸν σκοπὸν τὸν ἑξῆς· «Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ μάθωμεν ἐν ἐκτάσει τὴν αἰτίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀραξέροισι καὶ τὰς πολεμικὰς του προετοιμασίας». Ἐὰν ὅμως ὁ διδάσκων πρόκειται νὰ ἐρμηνεύσῃ οὐχὶ τὸ πρῶτον βιβλίον, ἀλλ' ἐτερόν τι ἐκ τῶν ἐπομένων, τότε ἡ ἀνωτέρω εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Κύρου Ἀναβάσεως θὰ συμπληρωθῇ καὶ διὰ βραχείας περιλήψεως τῶν ἱστορουμένων εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία. Οὕτω, ἐὰν π. χ. ἡ ἐρμηνεία θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦ γ' βιβλίου, ὁ διδάσκων θὰ διηγηθῇ ἐν μεγίστη συντομίᾳ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ περιεχόμενον τοῦ α' καὶ τοῦ β' βιβλίου, καὶ ἀπ' οὗ ἐκθέσῃ εἰς αὐτοὺς ἐκτενῶς πως τὰ τῆς προδοσίας καὶ τῆς σφαγῆς τῶν στρατηγῶν ὑπὸ τοῦ Τισσαφέρους, θὰ θέσῃ ὡς ἑξῆς περίου **τὸν γενικὸν σκοπὸν** διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ α' κεφ. τοῦ γ' βιβλίου.

«Εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν φαντάζεσθε ὅτι εὐρίσκοντο οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες ὄντες χωρὶς στρατηγούς μέσα εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας καὶ περιστοιχίζόμενοι πανταχόθεν ἀπὸ πολεμίους; (Εἰς φόβον καὶ ἀπελπισίαν). Προσέξατε τώρα! Εἰς τὸ κεφ. τοῦτο θὰ ἴδωμεν πρῶτον τὴν περιγραφὴν τῆς τότε ψυχικῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ δεύτερον τίς ἀνέλαβε νὰ τοὺς σώσῃ». (1)

Σπουδαία τοῦ βίου γεγονότα, ἧτοι 1) ἐν Ἀσίᾳ, 2) ἐν Σκιλλοῦντι, 3) ἐν Κορίνθῳ, δ) Κύρου Ἀνάβασις, ἐν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξ.

«Περὶ Κύρου τοῦ νεωτέρου. α) Καταγωγή, β) ἀξίωμα, γ) Ἐκστρατεία καὶ θάνατος.»

Θὰ παραπεμφθοῦν δὲ οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ εἰσαγωγὴν, τὴν ὁποίαν καὶ ἀναγινώσκει εἰς ἐν τῷ σχολείῳ, τοῦ διδασκάλου παρέχοντος τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας. Ὅμοιον τι δύναται νὰ γίνεται εἰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις ἀπὸ τῆς γραμματολογίας. Ἐν γένει φευκταί, ὅταν τοῦτο δυνατόν, αἱ μαζραὶ καὶ πολλαπλαῖ σημειώσεις, εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τάξεις, τῶν ὁποίων οἱ μσθηταὶ καὶ τὴν γραφίδα ἀκόμη ἀδυνατοῦν καλῶς νὰ κρατοῦν, ἀνορθογραφοῦν δὲ χωρὶς νὰ θέλουν. Καὶ ἄλλως δὲ οὐχὶ καλὸν ἀνευ ἀνάγκης νὰ κατέχη τοὺς διδάσκοντα, **τετραδιομανία**.

(1) Παραμοῖα πρὸς τὴν εἰς τὴν Κύρου Ἀνάβασις τοῦ Ξενοφῶντος θὰ εἶναι

Κατά τὸ ἐπόμενον ἔτος, εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν τάξιν, καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ γίνῃ ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν **Ἑλληνικῶν** τοῦ Ξενοφῶντος. Ἦτοι θὰ ἐπαναληφθοῦν, καθ' ἣν ἀνωτέρω διεγράφη σειράν, τὰ τοῦ βίου τοῦ Ξενοφῶντος, τὰ ὁποῖα δύνανται καὶ νὰ συμπληρωθοῦν ἐνταῦθα κατὰ τι διὰ χαρακτηρισμοῦ τοῦ συγγραφέως, χαρακτηρισμοῦ ἐξαγομένου ἐξ αὐτῆς τῆς βιογραφίας (φίλος τῶν ταξειδίων, θαυραλέος, καρτερικός, ἱκανὸς στρατηγός, φίλος τοῦ ἀγροτικοῦ βίου). Ἐπειτα θὰ διασαφηθῇ ὁ τίτλος τοῦ συγγράμματος «Ἑλληνικά» (=Ἑλληνικὴ Ἱστορία), θὰ γνωσθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς, τίνων ἐτῶν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος περιέχεται ἐν αὐτῷ, καὶ ἐὰν μὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐρμηνεία ἐκ τοῦ α' βιβλίου, θὰ λεχθοῦν ἐν συντόμῳ ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μόνον τὰ μέχρι τοῦ σημείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου θὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐρμηνεία, ἐὰν δὲ θὰ ἐρμηνευθῇ τὸ β' βιβλίον, τότε πρὸς ἐκείνους θὰ γίνῃ καὶ σύντομος περίληψις τοῦ περιεχομένου τοῦ α' βιβλίου κ.ὀ.κ.

Πρὸ τῆς ἐναρξέως τῆς ἐρμηνείας μερῶν ἐκ τῆς **Κύρου Παιδείας**, ἐὰν τὸ πρόγραμμα ὁρίζει νὰ γίνεταί ἀνάγνωσις καὶ ἐκ ταύτης, ἐπαναληφθέντων πάλιν τῶν περὶ τοῦ Ξενοφῶντος θὰ λεχθοῦν τὰ ἀναγκαζοῦντα περὶ Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ οἱ μαθηταί, μέχρις ὅτου γνωρίσουν ἄλλα ἔργα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγραφέως, θὰ λέγουν ὅτι συγγράμματα τοῦ Ξενοφῶντος γνωστὰ εἰς αὐτοὺς εἶναι ἡ Κύρου ἀνάβασις, τὰ Ἑλληνικά καὶ ἡ Κύρου Παιδεία.

Ἡ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν **Ἀπομνημονευμάτων** εἰσαγωγή θὰ εἶναι 1) ἐπανάληψις τῶν τοῦ βίου τοῦ Ξενοφῶντος, 2) διασάφησις τοῦ τίτλου τοῦ συγγράμματος (Ἀπομνημονεύματα, βιβλίον περιέχον ὅσα ὁ Ξενοφῶν ἀπὸ μνήμης ἔγραψε. Περὶ τίνος; Περὶ τοῦ Σωκράτους!), 3) περὶ τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐν Ἀθήναις καταστάσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φιλο-

ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου ἀνάβασιν τοῦ Ἀρριανοῦ ἀναγνωσκομένην εἰς τὴν κατώτεραν τῶν μέσων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου. Θὰ περιλάβῃ δηλ. αὕτη 1) τὰ ἀναγκαῖα περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀρριανοῦ, 2) τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὰ περὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς καὶ 3) τὴν ἐξήγησιν τῆς σημασίας τοῦ τίτλου τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Ἀρριανοῦ, λαμβανομένου ὅπως εἰς τὸ ἀντίστοιχον σύγγραμμα τοῦ Ξενοφῶντος (=ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου...). Θὰ δηλωθῇ δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι, ὅπως εἰς τὴν Κύρου Ἀνάβασιν, τὴν ὁποίαν μμεῖται ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὡς πρὸς τὸν τίτλον καὶ ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν εἰς 7 βιβλία, δὲν περιγράφεται ἀπλῶς καὶ μόνον ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δὲν περιγράφεται μόνον ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ θανάτου του.

σοφικῆς αὐτοῦ δράσεως, 4) περιεχόμενον καθόλου τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Σκοπὸς τοῦ συγγράμματος.

Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ προτάσεται τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἀπομνημονευμάτων βραχεία, ἀλλ' ἐναργῆς εἰκὼν τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωκράτους, ἵνα οἱ μαθηταὶ κατανοοῦν τὸν σκοπὸν τῆς ἐμφανίσεως καὶ τὸ ἔργον τοῦ δαιμονίου ἐκείνου φιλοσόφου. Ὅσαύτως δὲ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δηλωθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι καθόλου ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι ὁ Ξενοφῶν ὑποτυπῶν γενικὴν τινα εἰκόνα τοῦ βίου τοῦ σοφοῦ διδασκάλου καὶ ἀναπαριστῶν διαλόγους αὐτοῦ ποικίλους πρὸς διάφορα πρόσωπα ἔχει ὡς κύριον σκοπὸν νὰ ἀναιρέσῃ τὰς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν του ἀποδοθείσας δεινὰς κατηγορίας. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην καὶ θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἐξετάζουσι πᾶν ἐρμηνεύμενον, εἴτε μικρότερον εἴτε μεγαλύτερον, μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων.

Τὰ δὲ ἄξια ἐρμηνείας ἐκ τῶν μνημονευθέντων συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐκ τῆς *Κύρου Ἀναβάσεως*:

Βιβλ. I. κεφ. 1, κεφ. 8 καὶ 10.—Βιβλ. II, κεφ. 1, κεφ. 2, 1-5, 7-12, κεφ. 3, κεφ. 5.—Βιβλ. III, κεφ. 1, 2-25, κεφ. 2, κεφ. 4, 24-49, κεφ. 5, 1-6, 13-18.—Βιβλ. IV, κεφ. 1, 5-28, κεφ. 2, 1-23, κεφ. 4, 7-13, κεφ. 5, κεφ. 7, 19-27, κεφ. 8, 22-28.—Βιβλ. V, κεφ. 3 (λίαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν βιογραφίαν τοῦ Ξενοφῶντος).—Βιβλ. VI, κεφ. 1, 2-12.—Βιβλ. VII, κεφ. 3, 15-33.

Τὰ ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου ὀριζόμενα μέρη, ἀποτελοῦντα ἀριθμὸν σελίδων στερεοτύπου περίπου δέκα, πρέπει νὰ ἀναγινώσκωνται μετὰ πάσης γενεᾶς μαθητῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν τούτων δύναται νὰ προβαίη ὁ διδάσκων εἰς ἐρμηνείαν μερῶν ἐκ τῶν ἐπομένων βιβλίων κατ' ἀρέσκειαν. Ὅσακις ὅμως ἀπὸ τοῦ α' βιβλίου μεταβαίνει εἰς τὸ γ' ἢ εἰς τι τῶν ἐπομένων, πρέπει νὰ λέγῃ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ἐν ἄκρᾳ συντομίᾳ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ περιεχόμενον τῶν μεταξὺ παραλειπομένων, τὸ ὅποιον νὰ ζητῇ καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἐκεῖνοι μέχρι τελείας ἐντυπώσεως. Αὐτὸ τοῦτο πρέπει νὰ πράττῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἑξ' ἐκάστου βιβλίου παραλειπομένων μερῶν. Ἐν ἑκατέρᾳ δὲ τῶν περιπτώσεων τούτων, λέγων τὸ περιεχόμενον τῶν παραλειπομένων βιβλίων ἢ τμημάτων αὐτῶν, πρέπει νὰ δεικνύῃ ἐπὶ τοῦ χάρτου τοὺς ἐν τῇ περιλήψει μνημονευομένους κυρίους τῆς περαιτέρω πορείας τῶν Μυρίων τόπους, ἵνα οὕτω οἱ μαθηταὶ ἀποκτῶσιν ἰδέαν ταύτης ἀνευ χασμάτων κατὰ τὰ κύρια σημεῖα.

Πρόδηλον ὅτι τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω περὶ περιλήψεων τῶν ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως μεταξὺ παραλειπομένων βιβλίων ἢ τμημάτων τούτων

ἰσχύουν περὶ πάντων ἐν γένει τῶν ἐν τῷ ὅλῳ Γυμνασίῳ ἐρμηνευομένων συγγραμμάτων. Πάντοτε δηλ. ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ οἰοιδήποτε ἔργου Ἑλληνος συγγραφέως, ὁσάκις ὁ διδάσκων δι' οἰοιδήποτε λόγον παραλείπει τι ἐν τῷ μεταξῦ, πρέπει νὰ παρέχη εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν προσήκουσαν περιλήψιν τοῦ μὴ ἀναγνωσθέντος μέρους. Ταύτην ἐπαναλαμβάνοντες μέχρι ἐπαρκοῦς ἐντυπώσεως οἱ μαθηταὶ καλὸν εἶναι νὰ σημειώνουν ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ, ἵνα ἔχουν αὐτὴν πρόχειρον κατὰ τὰς γενικωτέρας ἐπαναλήψεις τοῦ ἐρμηνευθέντος ὅλου κειμένου.

Ἐκ τῶν **Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος** ἄξια ἀναγνώσεως μέρη εἶναι τὰ ἑξῆς.

Βιβλ. I. κεφ. 4, κεφ. 5, κεφ. 6, κεφ. 7.— Βιβλ. II, κεφ. 1, 1-7, 15-32, κεφ. 2, 1-23, κεφ. 3, 2-3, 11-56, κεφ. 4.— Βιβλ. III, 1, κεφ. 2, 1-20 κεφ. 4, κεφ. 5, 1-2.— Βιβλ. IV, κεφ. 1, κεφ. 2, 1-8.

Ἐκ τούτων δὲ πάλιν ἰδιαιτέρως ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίαν καὶ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν, τὰ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανωλεθρίας τῶν Ἀθηναίων, τὰ τῆς τρομοκρατίας τῶν τριάκοντα τυράννων καὶ τέλος τὰ τῶν ἀγόνων τοῦ Θίμβρωνος, τοῦ Δερκυλῖδα καὶ τοῦ Ἀγησιλάου κατὰ τῶν βαρβάρων ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπὶ αἰῶνας ἔδρασε καὶ ἐδοξάσθη ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπέπρωτο καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους μεγάλα δραματικὰ γεγονότα τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας νὰ λάβουν χώραν.

Ἐκ τῆς **Κύρου Παιδείας** μέγα τι ποσὸν ὕλης βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ. Ἀναγνωστέα λοιπὸν τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ δυνηθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ συλλάβουν ἰδέαν τινὰ τῆς ἀγωγῆς τῶν Περσῶν καὶ τοῦ Κύρου καὶ τῆς ἐν γένει προσωπικότητος τούτου, ὅπως ἐπλασεν ὁ Ξενοφῶν ταύτην, ἥτοι Βιβλ. I, κεφ. 2, 1-15, κεφ. 3, 1-12 καὶ Βιβλ. VIII, κεφ. 7, 1-18, 25-28.

Νομίζομεν ὅμως, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὅτι ἡ ἐρμηνεία μερῶν ἐκ τῆς Κύρου Παιδείας τοῦ Ξενοφῶντος καλὸν εἶναι νὰ λείπῃ ὅλως ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν εἰς τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀναγνωσκομένων ἀρχαίων κειμένων. Εἴτε μυθιστορία τις εἶναι ὅλον τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος, εἴτε τὰ ἀληθῆ γράφονται τουλάχιστον ἐν τῷ περὶ ἀγωγῆς τῶν παλαιῶν Περσῶν μέρει, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται νὰ ἀναγινώσκειται ὑπὸ τῶν Ἑλληνοπαίδων, πάντως ἡ ἑξ' αὐτοῦ ἐρμηνεία παρέλκει. Ὑπάρχουν ἀναμφισβητήτως οὐχὶ ὀλίγα ὄντως ἱστορικὰ καὶ γνήσια Ἑλληνικὰ πρότυπα, τὰ ὁποῖα νὰ προβάλλωνται πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις παιδευομένους. Ἐπειτα εὐλόγως δύναται νὰ γεννηθῇ ἐν

τῇ διανοίᾳ τῶν μαθητῶν ἢ ἀφελῆς σκέψις, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὑμνομένη ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀγωγή τῶν Περσῶν, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἐκ τῶν ἀγώνων δηλ. τούτων κατὰ τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, δὲν φαίνεται ἀποδώσασα καρπούς, οἷους θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ προσδοκῆσῃ τις ἐκ ταύτης.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* ἐρμηνεία σκοπεῖ νὰ πορίσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς εἰκόνα σαφῆ τὸ μὲν τῆς προσωπικότητος τοῦ Σωκράτους, τὸ δὲ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, διὰ ταῦτα ἀναγνωστέα ἐξ αὐτῶν τὰ μέρη ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀκριβῶς συμβάλλονται εἰς τὸν εἰρημένον σκοπὸν. Καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἀναγνωστέον ὑπὸ πάσης γενεᾶς μαθητῶν τὸ α' κεφ. τοῦ α' βιβλίου, καταλληλότερον πρὸς εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου συγγράμματος. Διότι τοῦτο περιέχει πολλοῦ λόγου ἄξια γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Σωκράτους, πρὸ παντὸς δὲ γνωρίζει εἰς ἡμᾶς τὸ εἶδος καὶ τὸν σκοπὸν τῆς διδακτικῆς αὐτοῦ δράσεως καὶ συγχρόνως παρέχει σπουδαίας συμβολὰς διὰ τὴν κατανόησιν τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν καταστάσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς. Μετὰ τοῦτο ἐρμηνευτέα κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τὰ ἐξῆς:

Βιβλ. I, κεφ. 2, 1 - 11, 29 (ἐν ἀρχῇ) καὶ 31 - 61, καὶ 64, κεφ. 3, 1 - 4, κεφ. 4, κεφ. 5, 1 - 5, κεφ. 7. — Βιβλ. II, κεφ. 1, κεφ. 3, κεφ. 4, κεφ. 6, 1 - 14. — Βιβλ. III, κεφ. 1, κεφ. 2, κεφ. 3, κεφ. 5, κεφ. 9, 10 - 13. — Βιβλ. IV, κεφ. 6, 2 - 11, κεφ. 8.

Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἀναγνωστέα καὶ τὰ ἐξῆς.

Βιβλ. I, κεφ. 6 ἄνευ τῆς παραγρ. 13. — Βιβλ. II, κεφ. 7. — Βιβλ. III, κεφ. 6 καὶ 7, κεφ. 10, 1 - 8, 13 - 15.

Ἡ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἱστορικοῦ μέρους (κεφ. 1 - 41) τῆς *Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτείας* εἰσαγωγή θὰ περιλάβῃ ἐν μεγίστη συντομίᾳ τὰ περὶ Ἀριστοτέλους, τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ συγγράμματος τούτου καὶ τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἐν γένει (Κόδρος, Δράκων, Σόλων, Κλεισθένης).

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἔργου τούτου πρόκειται οἱ μαθηταὶ νὰ μάθουν ἐκριβέστερα τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, ἅμα δὲ νὰ γνωρίσουν τὸ ἀληθὲς ἱστορικὸν πρόσωπον τοῦ Σόλωνος καὶ νὰ σχηματίσουν τὴν πραγματικὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅπως ζῶντος ἀναπαριστᾷ αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ σοφοῦ νομοθέτου καὶ τῆς ἠθοποιίας αὐτῶν. Κατὰ τὴν γνώμην ὅμως πολλῶν ἐκτῶν διδασκόντων τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ εἰς τὰ γυμνάσιά μας, ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τού-

του του σοφου Σταγίριτου δεν κινει μεγαλως το ενδιαφερον των μαθητων.

Ο δευτερος κυριως ιστορικος συγγραφευς, μετα του οποιου συνδραμουν γνωριμιαν οι μαθηται εν μια των μεσων του ολου γυμνασιου ταξεων, ειναι ο **Ηροδοτος**. Την εις την ερμηνειαν αυτου εισαγωγην, ορμωμενην εκ του titλου «Ηροδοτου του Αλικαρνησεος ιστοριη η ιστοριων βιβλιοι θ' επιγραφόμεναι Μοῦσαι», αποτελουν τα εξης: 1) βιος Ηροδοτου, 2) σκοπος του συγγραμματος του διηγησις των Περσικων πολεμων, 3) περιεχομενον αυτου εις το πρωτον μέρος (βιβλ. 1-4) ιστορια των εθνων, εις δε το δευτερον μέρος (βιβλ. 5-9) ιστορια των Περσικων πολεμων, 4) διαιρεις του ολου συγγραμματος εις 9 βιβλια, 5) περι Μουσων ποσαι και τι ησαν αυται κατα την μυθολογιαν, και 6) συντομωτατη εν γενικωταταις γραμμαϊς περιληψις του περιεχομενου του συγγραμματος απ' αρχης μεχρι του σημειου, απο του οποιου θα αρχιση εξ αυτου η ερμηνεια. Εκ του β' μερους του ολου συγγραμματος, του πραγματευομενου τους Περσικους πολεμους, αξια αναγνωσεως μερη ειναι τα εξης.

Βιβλ. V, κεφ. 35-38, 99-103, 105-108.— Βιβλ. VI, κεφ. 6-21, 43-45, 94-98, 100-102, 105-107 (εν αρχη), 109-117 (εν αρχη), 120.— Βιβλ. VII, κεφ. 8-11, 19-25, 33-36 (εξεγνυσαν), 54-56, 101, 105 (απεπεμψατο), 131 (οι δε δη κυρυκες) - 144, 175-177, 198-213 (ανδρος Τρηχιου), 215-238.— Βιβλ. VIII, κεφ. 1-3, 6-19, 21-23, 40-64, 66-67, 70-72, 74-76, 79-86, 89-95. 140-144.— Βιβλ. IX, κεφ. 1-15, 20-25, 28-32, 44-49, 58-72, 90-92 (εν αρχη), 96-106.

Εκ τούτων δε παλιν προτιμητα κατα την ερμηνειαν τα κεφαλαια τα περιεχοντα την εν Μαραθωνι μαχην, την εν Θερμοπυλαις και την εν Σαλαμϊνι.

Αλλ' ινα σχηματισουν οι μαθηται εναργεστεραν παραστασι τον αφελους διηγηματικου τροπου, καθ' ον εκθετει τα ιστορικα γεγονοτα ο πατηρ της ιστοριας, και ινα προς τούτοις διεγερθη εν αυτοις η αγαπη προς τας ωραϊας παραδοσεις και τα τερπνα παραμυθια του λαου, κалδον ειναι να αναγινωσκωνται και εκ του πρωτου μερους (βιβλ. 1-4) τερπνα τεμαχια, οποια π. χ. το περι της σωτηριας του Αριονος (1, κεφ. 23-24), το περι του Κροισου και του Σολωνος και των οικογενειακων συμφορων του Κροισου (1, κεφ. 29-45), το περι της απολειρας του Ψαμμητιχου οπως εξακριβωση, τινες οι πρωτοι των ανθρωπων και τις η αρχαιοτατη γλωσσα αυτων (2, κεφ. 2), το περι του δακτυλιου του τυραννου της Σαμου Πολυκράτους (3, κεφ. 40-43), κττ.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ λειπομένου τελευταίου τῶν τριῶν κλασικῶν ιστορικῶν, δηλ. τοῦ **Θουκυδίδου**, κατὰ τὸ πρόγραμμα ἐρμηνεύονται ἐν μιᾷ μὲν τῶν μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων ἱστορικὰ μέρη, ἐν δὲ τῇ ἀμέσως ἀνωτέρᾳ δημηγορία περιλαμβανόμενα μεταξὺ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ τάξει ἀναγνωσθέντων ἱστορικῶν μερῶν. Κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱστορικῶν μερῶν θὰ προταχθοῦν 1) τὰ περὶ Θουκυδίδου, 2) τὰ περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ συγγράμματός του (ἱστορία κυρίως τῶν 20 πρώτων ἐτῶν τοῦ Πελοποννησίου πολέμου), 3) τὰ περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν γένει. Καὶ ἐὰν μὲν πρόκειται νὰ ἐρμηνευθοῦν εὐθὺς τὰ τῆς Ἐπιδάμου (βιβλ. α', κεφ. 24 κ. ἐ.), τότε εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰσαγωγὴν θὰ προστεθοῦν καὶ τὰ τοῦ περιεχομένου τῶν 23 πρώτων κεφαλαίων. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Θουκυδίδου θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ ἄλλου τινὸς κεφ. τοῦ α' βιβλ. (π. χ. ἀπὸ τοῦ 56), ἢ ἀπὸ ἑτέρου τινὸς τῶν ἐπομένων βιβλίων, τότε θὰ προστεθοῦν τὰ τοῦ περιεχομένου ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅλου τοῦ προηγουμένου καὶ μὴ ἀναγνωσθησομένου μέρους τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔργου.

Τῆς δὲ ἐρμηνείας τῶν δημηγοριῶν προτακτέα τὰ ἑξῆς: 1) ἐπανάληψις τῶν περὶ Θουκυδίδου καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ συγγράμματός του, 2) διασάφισις τῆς ἐννοίας τῆς δημηγορίας (πρὸς λόγους Ὀλυμπιακοῦς ἢ Φιλιππικοῦς τοῦ Δημοσθένους). Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ προγράμματος συνήθως ὀρίζεται καὶ διδακτικῶς ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐρμηνεύονται δημηγορίαὶ περιεχόμεναι μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν μερῶν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ τάξει ἐρμηνευθέντων, πρέπει πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐρμηνείας τῶν δημηγοριῶν νὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ διεξέλθουν κατ' οἶκον ἐπιτροχάδην τὰ ἐρμηνευθέντα ἐκεῖνα μέρη. Νῦν ὁ διδάσκων ἐξελέγχων, κατὰ πόσον οἱ μαθηταὶ ἐξετέλεσαν τὴν ἀνατεθεισάν εἰς αὐτοὺς ἐργασίαν, καλεῖ τούτους πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐρμηνευτέας δημηγορίας νὰ εἴπουν ἀπὸ μνήμης τὸ περιεχόμενον τῶν μερῶν, τὰ ὅποια κατ' οἶκον ἐπανέγνωσαν, καὶ ζωηρῶς ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὰ κύρια ἐκεῖνα σημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μαθηταὶ νὰ μετατεθοῦν εἰς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχουν, ἵνα μετὰ τῆς δυνατῆς εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν κατανοήσεως παρακολουθήσουν τὴν ἐρμηνείαν τῆς δημηγορίας. Τὰ κατάλληλα πρὸς ἀνάγνωσιν μέρη τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τὰ ἑξῆς:

Βιβλ. I, κεφ. 24 - 51, 56 - 58, 62 - 64, 66 - 88, 118 - 128 (ἐγένετο δὲ τοιόνδε), 139 - 146.—Βιβλ. II, κεφ. 1 - 34, 47 - 65, 71 - 78, 83 - 84, 86 - 92.—Βιβλ. III, κεφ. 2 - 6, 18, 20 - 24, 27 - 36, 49 - 50, 52 - 83, 85.—Βιβλ. IV, κεφ. 2 - 6, 8 - 23, 26 - 41, 46 - 48, 70 - 74, 78 - 81, 84 101 (1 - 2), 102 - 108.—Βιβλ. V, κεφ. 6 - 11, 14 - 20, 26.—

Βιβλ. VI, κεφ. 1, κεφ. 8 - 40, 60 - 61, 63 - 71, 91, 96 - 104.—Βιβλ. VII, κεφ. 1 - 26, 36 - 56, 59, 2 - 60, 65, 69 - 87.—Βιβλ. VIII, κεφ. 1, κεφ. 63, 3 - 64, 1, κεφ. 65 - 76, 81 - 82, 86, (1 - 7), 89 - 90, 92, 96 - 97.

Ἐκ τῶν δημηγοριῶν ὁ *ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους* (βιβλ. β', κεφ. 35 - 46) διὰ τὴν δυσχέρειαν τῆς ἐρμηνείας καὶ κατανοήσεως ὀρίζεται συνήθως ὑπὸ τοῦ προγράμματος νὰ ἐρμηνεύεται ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξει, ἔφ' ὅσον τὸ ποιὸν τῶν μαθητῶν αὐτῆς, ὅσον ἀφροῦ εἰς τὴν καθόλου ἐμπειρίαν τοῦ Ἑλληνος λόγου καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις, θὰ τύχῃ νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε μετ' ἐλπίδων ἐπιτυχίας νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀριστοουργήματος ἐκεῖνου τοῦ πεζοῦ λόγου. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τούτου θὰ προταχθῇ εἰσαγωγή, οἷα προκειμένου περὶ τῶν ἐν τῇ προηγουμένη τάξει ἐρμηνευομένων δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου, πρόδηλον.

Παρόμοιαι τέλος πρὸς τὰς εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἱστορικούς συγγραφεῖς εἰσαγωγὰς θὰ εἶναι καὶ αἱ εἰσαγωγαὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τινὸς ἐκ τῶν βίων τοῦ *Πλουτάρχου* ἢ ἐκ τῶν γεωγραφικῶν ἔργων τοῦ *Στραβῶνος* ἢ τοῦ *Πανσανίου*, ἐκ τῶν ὁποίων ὀρίζεται ὑπὸ προγράμματος ἐπιτροχάδην ἀνάγνωσις εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου. (Ἴδὲ εἰς τὸ τέλος τῶν ὁδηγιῶν τούτων). (1)

II. *Ῥήτορες*. Ἐν τῇ κατωτέρᾳ τῶν μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου

(1) Ἐν μιᾷ τῶν κατωτέρων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος πρὸς τὴν ἐρμηνείαν ἐκλεκτῶν μερῶν ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως καὶ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος νὰ γίνεται προσετι ἐρμηνεία τοῦ ἐνυπνίου ἢ τοῦ Ἀναχάρου τοῦ *Λουκιανοῦ*. Τοῦ πρώτου τούτων ἡ ἀνάγνωσις διὰ τὸ ὀπισθόδηποτε ἀπλοῦν καὶ ἐν τισὶ εὐτράπελον περιεχόμενον του εἶναι εὐάρετος εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἐπαρκῶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Ὁ Ἀναχάρου ἐξ ἀντιθέτου καὶ λόγον μακροπερίοδον καὶ ἐν πολλοῖς συνεσφιγμένον ἔχει καὶ τὴν γνώσιν πολλῶν τεχνικῶν ὄρων ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῆς σοφιστίας, εἰς τὰ πολεμικά, εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ εἰς ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου βίου ἀπαιτεῖ. Εἶναι δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁ διώλογος οὗτος τοῦ Λουκιανοῦ λίαν μακρὸς, ὥστε νὰ ἀποβαίῃ ἀδύνατος ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ ὀλοκλήρου ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ προγράμματος διατιθεμένου δι' αὐτὸν χρόνου. Ἐνεκα τούτων ἡμεῖς τουλάχιστον δὲν συνιστῶμεν τὴν εἰς τὴν εἰρημένην τάξιν ἐρμηνείαν τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Λουκιανοῦ.

Ἡ δὲ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἐνυπνίου εἰσαγωγή δύναται νὰ περιορίζεται εἰς δὴλωσιν μόνου τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ χρόνου τοῦ βίου τοῦ Λουκιανοῦ, νὰ προστίθεται δὲ ὅτι περισσότερα περὶ αὐτοῦ θὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως τοῦ περὶ τοῦ ἐνυπνίου λόγου. Ὅταν δὲ γίνῃ ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ ὅλου, τότε ἐν ἐπαναλήψει δύνανται νὰ λέγωνται καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀπαραίτητα περὶ τοῦ βίου τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν γενεῇ.

τάξεων συνάπτουν τὸ πρῶτον οἱ μαθηταὶ γνωριμίαν μὲ ἕνα τῶν δέκα Ἀτικῶν ἡγήτορων, τὸν **Λυσίαν**. Ἵνα κατανοήσουν τὰ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ, πρέπει οὐ μόνον νὰ ὀρισθοῦν ἐν ἀρχῇ οἱ σχετικοὶ τόποι (Μέγαρα, Συράκουσαι, Θουρίοι), ἀλλὰ νὰ διασαφηθῆ προσεὶ εἰς αὐτοὺς στοιχειωδῶς ἡ ἔννοια τῶν λέξεων «μέτοικος, πολιτογράφῃσις, ἰσοτελής, διδάσκαλος ἡγορικῆς, λογογράφος». Μετὰ ταῦτα γνωρίζονται εἰς αὐτοὺς συντόμως τὰ τοῦ βίου τοῦ ἡγήτορος, περὶ τοῦ ὁποῦν κρατοῦνται ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ σημειώσεις ὅμοιαι πρὸς τὰς περὶ Ξενοφῶντος (πρβλ. σελ. 128), ἧτοι :

«α') **Χρόνος βίου** 450 - 380 π. Χ.

β') **Καταγωγή καὶ παιδεύσεις**. Ἐγεννήθη ἐν Συρακούσαις. Ὁ πατήρ Κέφαλος, πλούσιος, φίλος τοῦ Περικλέους μετόκησεν εἰς Ἀθήνας (440). Ἀσπιδοπηγεῖον. Ἀπὸ τοῦ 435 - 412 ὁ Λ. ἔζησεν ἐν Θουρίοις, ἐνθα ἐδιδάχθη τὴν ἡγορικὴν ὑπὸ τοῦ Τισίου.

γ') **Σπουδαῖα γεγονότα τοῦ βίου**. Ἀρπαγὴ τῆς περιουσίας ὑπὸ τῶν 30 τυράννων, θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου, φυγὴ Λυσίου εἰς Μέγαρα. Βοήθεια ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Θρασύβουλον, πρότασις ὑπὸ τούτου ψηφίσματος περὶ πολιτογραφῆσεως τοῦ Λ. Ἀπόρριψις τοῦ ψηφίσματος, ὁ Λ. ἰσοτελής. Λόγος καὶ Ἐρατοσθένους (403).

δ') **Ῥητορικὴ δρᾶσις Λυσίου**. Ῥητοροδιδάσκαλος κατ' ἀρχάς, εἶτα ἄξιος λόγου λογογράφος (404 - 380).

ε') **Ἔργα Λυσίου**. Λόγοι (σφύζονται 34) καὶ ἐπιστολαὶ τινες.

Τίνα ἄλλα θὰ προστεθοῦν εἰς τὸ ἀνωτέρω ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐνός τινος τῶν λόγων αὐτοῦ, θὰ ἐξαρτηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευθησομένου λόγου, ἢ δὲ ἀφετηρία εἰς ταῦτα θὰ δοθῆ ἐκ τοῦ τίτλου τούτου. Οὕτω π. γ. ἐὰν πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῆ ὁ ἔβδομος λόγος, λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ διδάσκων ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, «Ἀρεοπαγιτικός, περὶ τοῦ σηκοῦ ἀπολογία», (λόγος τοῦ Λ., ὅστις ἐξεφωνήθη ὑπὸ τινος ἐνώπιον τοῦ Ἀρ. Πάγου καὶ εἶναι ἀπολογία περὶ τοῦ σηκοῦ), θὰ εἶπῃ τὰ ἀναγκαζοῦντα 1) περὶ Ἀρείου Πάγου νῦν καὶ πάλαι, 2) περὶ μοριῶν καὶ σηκῶν, 3) περὶ τῆς κατηγορίας, περὶ τοῦ κατηγοροῦ καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἐφ' ὅσον οὗτοι εἶναι γνωστοί, 4) περὶ τοῦ ἔτους, καθ' ὃ ἀπηγγέλθη ὁ λόγος πιθανῶς. Ἐὰν δὲ ὁ ἐρμηνευτέος λόγος εἶναι ὁ δέκατος ἕκτος, «ἐν Βουλῇ Μαντιθέῳ δοκιμαζομένῳ ἀπολογία», πρὸς τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἡγήτορος θὰ λεχθοῦν τὰ ἀναγκαζοῦντα 1) περὶ τοῦ Μαντιθέου, 2) περὶ τῆς βουλῆς τῶν 500 (διαφοραὶ πρὸς τὴν νῦν!), 3) περὶ δοκιμασίας τῶν βουλευτῶν (πρβλ. ἐξέλεξις ἐκλογῶν νῦν!), καὶ κατόπιν, ἀφ' οὗ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν τίτλον τοῦ λόγου (λόγος τοῦ Λ. ὅστις ἐγράφη χάριν

τοῦ Μαντιθέου καὶ εἶναι ἀπολογία τούτου δοκιμαζομένου ἐνώπιον τῆς βουλῆς), ἀρχίζει ἀμέσως ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ, γνωρίζομένου προσέτι, τότε πιθανῶς ἐξεφωνήθη ὁ λόγος.

Τῆς ἐρμηνείας Ὀλυνθιακοῦ τινος τοῦ **Δημοσθένους** ἐν τῇ ἐπομένῃ τάξει ὡς εἰσαγωγή θὰ προταχθοῦν 1) τὰ περὶ Δημοσθένους, 2) ὀλίγα τινὰ περὶ Ὀλύνθου, 3) περὶ Φιλίππου, 4) περὶ ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐξεφωνήθη ὁ λόγος, καὶ 5) ἔτος ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου. Τὰ αὐτά, ἐξαιρέσει τοῦ δευτέρου, θὰ περιλαμβάνη ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς τῶν Φιλιππικῶν ἢ τοῦ περὶ Εἰρήνης λόγου ἢ τοῦ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ ἐν τῇ ἀμέσως ἀνωτέρῳ τάξει. Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἐρμηνεία τοῦ Δημοσθενείου ἀριστοουργήματος, ἦτοι τοῦ περὶ τοῦ Στεφάνου λόγου, κατὰ τὴν εἰς τοῦτον εἰσαγωγὴν πρὸς τοὺς ἄλλοις πρέπει νὰ λεχθοῦν τινα καὶ περὶ τῶν ἠλιαστικῶν δικαστηρίων, νὰ γίνῃ δὲ ζωηρὰ ἀναπαράστασις τῶν ἱστορικῶν συμβάτων καὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' οὓς χρόνους ἐγένετο ὁ πολυθρύλητος ἀγὼν Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος οὗτος εἶναι λίαν μακρὸς, ἡ δὲ κατανόησις του ἀπαιτεῖ τὴν διαρκῆ ἀναπαράστασιν μακρᾶς σειρᾶς γεγονότων, ἐν μέρει περιπελεγμένων, καὶ ἐπειδὴ τέλος εἶναι ἀναγκαῖον κατὰ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ νὰ λαμβάνεται πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ λόγος τοῦ ἀντιπάλου, διὰ ταῦτα μόνον μετὰ ἀρίστης γενεᾶς μαθητῶν, ἥτις διὰ τῆς προηγηθείσης ἤδη ἀναγνώσεως ἐνὸς ἢ δύο μικροτέρων λόγων τοῦ Δημοσθένους ἀπέκτησε τὴν προσήκουσαν ἔννοιαν περὶ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ παρέχει ἐλπίδας βασίμους περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐρμηνείας ὅλου τοῦ λόγου, μόνον μετὰ τοιαύτης γενεᾶς μαθητῶν, λέγομεν, πρέπει νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ. Ἡ τυχὸν ἀνάγνωσις τμήματος τούτου μόνον δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ἐρμηνεία αὐτοῦ, οὐδὲ εἶναι ἀξία συστάσεως. Μόνον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὅλου τινὸς λόγου δύναται νὰ σχηματισθῇ ἐν τῇ ψυχῇ ἡ προσήκουσα ἰδέα περὶ αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν περὶ Λυσίου καὶ Δημοσθένους λεχθέντων ἐννοεῖ τις εὐκόλως, ὅποια θὰ εἶναι ἡ εἰσαγωγή καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Λεωκράτους λόγου τοῦ **Δυκούργου** ἐν τῇ ἐτέρῃ τῶν μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων. Τούτου ὅμως ἡ ἐρμηνεία καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ δὲν κρίνεται ὑφ' ἡμῶν τουλάχιστον ἀξία συστάσεως.

III. **Ποιηταί.** Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὸν "**Ὀμηρον**". Τῆς ἐρμηνείας τῆς **Ὀδυσσείας** προτακτέα ὡς εἰσαγωγή 1) τὰ πιθανὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀμήρου, 2) τὰ περὶ Ὀδυσσεύς, μετὰ τῶν ὁποίων συνδετέα ἐν μεγίστη συντομίᾳ τὰ περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τῶν νόστων τῶν ἠρώων ἀπὸ τῆς Τροίας.

Ἐν δὲ τῇ ἐπομένῃ τάξει ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς **Ἰλιάδος** ἐπαναλαμβάνονται τὰ περὶ Ὀμήρου καὶ λέγονται τὰ ἀναγκαιοῦντα περὶ τοῦ Ἰλίου (νῦν Ἰσσαρλίχ! Ἄνασκαφαι Σλίμαν!) καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἐν γένει. Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκων, λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου στίχου τῆς Ἰλιάδος, ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εὑρουν, ποῖον ἐν γένει τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος τούτου, νὰ εἴπουν δέ, καθ' ὅσον γινώσκουν, κατὰ ποῖον ἔτος τοῦ πολέμου ὑποτίθεται ὅτι συμβαίνουν τὰ ἐκτιθέμενα ἐν αὐτῷ. Ἐὰν δὲ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ποιήματος τούτου ἀρχίσῃ οὐχὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἀπὸ τινος ἄλλου στοιχείου, τότε ὁ διδάσκων μετὰ τὰ ἀνωτέρω διεξερχόμενος μετὰ τῶν μαθητῶν τοὺς τίτλους ἐκάστου τῶν προηγούμενων στοιχείων (Α, λοιμός· μῆνις. Β, ὄνειρος· διάπειρα κλπ.) λέγει εἰς αὐτοὺς ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ οὕτω προβαίνει τέλος εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐρμηνείας.

Προκειμένου περὶ τῆς ἀναγνωστῆς ὕλης ἐκ τοῦ Ὀμήρου εἰκταῖον βεβαίως θὰ ἦτο νὰ κατορθοῦτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ἡ ἀνάγνωσις ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων τοῦ θείου ποιητοῦ κατὰ τὰ κύρια αὐτῶν μέρη. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατον νῦν κατὰ τὸν ὑπάρχοντα ὀργανισμόν τῶν ἡμετέρων σχολείων, ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται, εἶναι, εἰ δυνατόν, νὰ ἀναγινώσκειται τοῦλάχιστον ἡ Ἰλιάς κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς μέρη. Θὰ εἶναι δὲ τοῦτο κατορθωτόν, ἐὰν πρῶτον μὲν ἢ ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει ἐρμηνεία τῆς Ὀδυσσεΐας γίνεται, ὡς πρέπει, καὶ τίθενται ἐπαρεχθεῖς καὶ στερεαὶ αἱ βάσεις τῆς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἐρμηνείας, δευτέρον δὲ ἐὰν ἐκ τῆς Ἰλιάδος ἐκλέγωνται πρὸς ἀνάγνωσιν τὰ μέρη ἐκεῖνα μόνον, τὰ ὅποια καὶ παιδαγωγικῶς σπουδαῖα εἶναι καὶ ἀναγνωσθέντα ὑπὸ τῶν μαθητῶν παρέχουν εἰς αὐτοὺς σαφεῖς ἰδέαν τῆς Ἰλιάδος ὡς ἐνιαίου ἀριστοτεχνήματος, ὡς ὄλου τινός.

Κατὰ ταῦτα ἐκ τῆς **Ἰλιάδος** ἐρμηνευτέα, ἐφ' ὅσον δυνατόν, ἐν μὲν τῇ προτελευταίᾳ τοῦ ὄλου γυμνασίου τάξει τὰ ἑξῆς μέρη:

Α, Στίχ. 1 - 264, 266 - 420, 428 - 429, 497 - 606.—Β, 1 - 52, 87 - 143, 147 - 193, 196 - 205, 207 - 240, 243 - 250, 254 - 374, 381 - 468, 474 - 476, 786 - 815.—Δ, 223 - 231, 251 - 268, 272 - 373, 399 - 456.—Ε, 1 - 35, 37 - 122, 134 - 205, 209 - 310.—Ζ, 1 - 118, 237 - 242, 251 - 529.—Η, 1 - 12.—Θ, 75 - 77, 335 - 349, 485 - 509, 530 - 534, 542, 545 - 547.—553 - 556, 559 - 561.—Ι, 1 - 347, 356 - 532, 550 - 558, 565 - 713.—Λ, 1 - 12, 15 - 73, 84 - 162, 218 - 335, 338 - 342, 369 - 539, 544 - 661, 663 - 668²/₃, 762¹/₃ - 848.—Μ, 1 - 4, 37 - 40, 439 - 448, 451 - 471.

Ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ τάξει ἀναγνωστέα τὰ ἑξῆς:

Ο, 390 - 405, 592 - 595, 603, 630 - 637, 653 - 658, 674 - 695, 704, 717 - 719.—Π, 1 - 83, 87 - 96, 101 - 139, 145 - 151, 155 - 167, 200 - 217, 276 - 285, 287 - 295, 297 - 306, 352 - 357, 372 - 418, 684 - 687, 692 - 776, 783 - 792, 805, 820 - 845, 847 - 849, 851 - 863.—Ρ, 125 - 139, 265 - 267, 356 - 361, 424 - 452, 456 - 459, 593 - 596, 626 - 627, 651 - 656, 674 - 723¹/₂, 742 - 761.—Σ, 1 - 38, 50 - 116, 126 - 130, 134 - 147, 203 - 355, 369 - 395, 408 - 443, 457 - 589, 607 - 617.—Τ, 1 - 94, 137 - 174, 178 - 186, 192 - 195, 198 - 249³/₄, 268 τέλος μέχρι 302, 314 - 325, 338 - 364 339 - 398.—Υ, 1 - 5, 381 - 387¹/₂, 393 μέσον μέχρι 402, 455, 456 - 494.—Φ, 1 - 212, 214 - 221, 213, 222 - 227, 234 - 304, 520 - 537, 540 - 611.—Χ, 1 - 201, 208 - 322, 324 - 513, 515.—Ψ, 1 - 34, 59 - 70, 75 - 198¹/₂, 212¹/₂ - 797, 884 - 897.—Ω, 1 - 6, 9 - 139, 193 - 384, 386 - 465, 468 - 513, 515 - 518, 522 - 555, 559 - 560, 568 - 613, 618 - 804.

Ἐκ δὲ τῆς Ὀδυσσείας ἄξια ἀναγνώσεως κρίνονται τὰ ἑξῆς :

Α, Στῆ. 1 - 87.—Ε, 43 - 147, 184 - 493.—Ζ, η, ι, κ, δλόκληρα.—Λ, 1 - 224, 333 - 565, 632 - 640.—Ν, 1 - 411, 429 - 440.—Ξ, 1 - 270, 360 - 533.—Π, 1 - 29, 40 - 129, 155 - 320, 452 - 481.—Ρ, 1 - 30, 290 - 329.—Σ, 1 - 157, 346 - 428.—Τ, 308 - 393, 467 - 494 — Φ, ὄλον.—Χ, 1 - 204, 241 - 477.—Ψ, 153 - 240.—Ω, 205 - 360, 489 - 548.

Ἡ ἔρμηνεία τῆς Ὀδυσσείας δύναται νὰ ἀρχίῃ ἢ ἔξ ἀρχῆς ἢ ἀπὸ τοῦ στοιχείου ι, ὅτε εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰσαγωγὴν θὰ προσιθῆναι ἐν συντομίᾳ τὰ τοῦ περιεχομένου τῶν στοιχείων α - θ.

Λυρικοί. Ἐν τῇ προτελευταίᾳ τοῦ ὄλου γυμνασίου τάξει ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος νὰ ἀναγινώσκωνται καὶ ποιήματα *λυρικῶν ἀρχαίων*.

Ἐὰν ταῦτα εἶναι τῶν ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστῶν **Σόλωνος** καὶ **Τυρταίου**, φανερόν ὅτι ἢ εἰς τὴν ἔρμηνείαν αὐτῶν εἰσαγωγὴ θὰ συνίσταται εἰς σύντομον ἀνάκλησιν τῶν μεμαθημένων διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων. (Πότε ἔζησεν ὁ **Σόλων**; Διατι κυρίως κατέστη ἔνδοξος; Εἰς ποίαν κατάστασιν εὗρισκοντο αἱ Ἀθηναὶ πρὸ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ; Ποῖα εἶναι τὰ κυριώτερα τῆς νομοθεσίας ταύτης; . . . Εἰς ποῖον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας γίνεται λόγος *περὶ Τυρταίου*; Πόσοι Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι ἔγιναν; Κατὰ ποῖον ἐκ τῶν πολέμων τούτων ἤκμασεν ὁ Τυρταῖος; . . .). Ἐὰν δὲ τὰ ἔρμηνευτέα λυρικά ποιήματα εἶναι τῶν ὄλων ἀγνώστων ἢ ἔξ ὀνόματος μόνον ἴσως γνωστῶν ποιητῶν **Ξενοφάνους**, **Θεόγγιδος** κλπ., τότε ὁ διδάσκων αὐτὸς θὰ προτάσῃ τῆς ἐρ-

μηγείας ὀλίγα τινά περὶ τοῦ βίου αὐτῶν, ὅσα μόνον χρειάζονται, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἰδέαν τινά περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ποιητοῦ, οὐτινος θὰ εἶναι τὸ ἀναγνωστέον ποίημα. Ὡσαύτως πρὸ τῆς ἐναρξέως τῆς ἐρμηγείας πρέπει νὰ γίνεται ἡ διασάφησης τῆς ἐννοίας «ἐμβατηρίων» ἢ «ἐπίγραμμα», ἐὰν τὸ ἐρμηγνευτέον εἶναι τι τῶν τοιούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ἀρίστη διασάφησης τούτων θὰ εἶναι ἡ ἀνάκλησις εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν ἐμβατηρίων καὶ ἐπιγραμμάτων συγχρόνων νεοελληνικῶν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐννοίαν «ἐλεγείων», ἴσως διδακτικῶς ὀρθότερον εἶναι ἡ διασάφησης αὐτῆς νὰ ἐπιτάσσεται μετὰ τὴν ἐρμηγείαν δύο τριῶν ἐλεγείων.

Παρομοία θὰ εἶναι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀνάγνωσιν *Χριστιανικῶν λυρικῶν ποιημάτων*, τῶν ὁποίων διδασκαλία ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος ἐν τῇ αὐτῇ τάξει. Θὰ λέγωνται δηλ. πρῶτον ὀλίγα τινά, τὰ ἀναγκασιότατα, περὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνωστέου ἐκ τῶν ποιημάτων τούτων (Ῥωμανοῦ, Κασσιανῆς κλπ.), μετὰ δὲ ταῦτα θὰ γίνεται ἡ δέουσα ἐξήγησις τοῦ τίτλου τοῦ ποιήματος (κοντάκιον, κανὼν, κλπ.). Ἐὰν π.χ. πρόκειται νὰ ἀναγνωσθῇ ἐκ τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ τὸ ποίημα τὸ ἐπιγραφόμενον «Κοντάκιον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ὃ ἢ ἀκροστιχίς τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ὕμνος», ἀφοῦ λεχθοῦν πρῶτον τὰ ἀπαραίτητα περὶ τοῦ βίου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ὕμνογράφου, ἐξηγεῖται κατόπιν τί σημαίνει ἡ λέξις *κοντάκιον* καὶ τί δηλοῦται διὰ τῆς λέξεως *ἀκροστιχίς*, τῆς ὁποίας τὴν ἐννοίαν θὰ δυνηθοῦν νὰ σχηματίσουν ἀμέσως οἱ μαθηταὶ καλούμενοι νὰ γράψουν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τὸ ἀρχικὸν γράμμα τῆς πρώτης λέξεως ἐκάστης τῶν στροφῶν τοῦ ποιήματος κατὰ τὴν σειρὰν αὐτῶν. Ὅμοιος ἐὰν τὸ ἀναγνωστέον εἶναι τὸ ποίημα τῆς Κασσιανῆς τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Εἰς τὴν ἀλείψασαν μύρω τὸν Κύριον γυναῖκα ἁμαρτωλὴν», ἀφοῦ λεχθοῦν πάλιν τὰ ἀναγκαῖα περὶ τῆς ποιητικῆς τοῦ προκειμένου τροπαρίου, θὰ κληθοῦν κατόπιν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τί νοεῖται διὰ τῆς λέξεως «Κύριος» καὶ ποῖον γεγονὸς ἐκ τῶν τῆς ἱστορίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται, ὑμνεῖται διὰ τοῦ ποιήματος τούτου.

Βουκολικοί. Εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ γυμνασίου τάξιν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐρμηγεία εἰδυλλίων τινῶν *τοῦ Θεοκρίτου*. Ἡ εἰς τὴν ἐρμηγείαν τοῦ ποιητοῦ τούτου εἰσαγωγή πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς δύο τινά, ἤτοι 1) εἰς ὀλίγα τινά περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ 2) εἰς ἐλάχιστα περὶ τοῦ εἴδους τῆς βοκολικῆς ποιήσεως (πραγματευομένης εἰκόνας τοῦ ποιμενικοῦ βίου, μετὰ χάριτος ἐκ τῆς φύσεως ἀντιγραφόμενας καὶ διὰ τοῦ διαλόγου ζωογονουμένας). Ἡ δὲ εἰς

τὴν ἔρμηνείαν ἑνός τινος τῶν εἰδυλλίων εἰσαγωγή θὰ συνίσταται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς σύντομον ἐξήγησιν τῆς καθόλου σημασίας τοῦ τίτλου τοῦ ἔρμηνευτέου εἰδυλλίου (Θύρσις ἢ ῥῥῆδῆ - Κῶμος - Ἀδωνιάζουσαι, κλπ.).

IV. **Φιλόσοφοι.** Ἀπὸ τῆς προτελευταίας τοῦ γυμνασίου τάξεως ἀρχίζει ἡ ἔρμηνεία καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ ὁποίου ἐν ταύτῃ τῇ τάξει πάντως πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται ἡ Ἀπολογία ἢ ὁ Κρίτων, μάλιστα δὲ οὗτος, ἵνα οὕτω συμπληροῦνται ἡ εἰκὼν τοῦ Σωκράτους, τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναγνώσεως τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρμηνείαν τούτων ἑκατέρου θὰ εἶναι 1) βίος καὶ φιλοσοφικὴ δρασις τοῦ Πλάτωνος, 2) ἐπανάληψις τῶν περὶ τοῦ Σωκράτους μεμαθημένων.

Ἰδιαίτερος δὲ τῆς μὲν ἔρμηνείας τῆς Ἀπολογίας θὰ προταχθῶν καὶ τινα περὶ τοῦ δικαστηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπελογήθη ὁ Σωκράτης, τῆς δὲ τοῦ Κρίτωνος, τὰ περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ διάλογος, καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγένετο οὗτος. Ὁμοίᾳ θὰ γίνῃ εἰσαγωγή, ἐὰν ὁ χρόνος καὶ τὸ ποιὸν τῆς τάξεως ἐπιτρέψῃ μετὰ τὴν ἔρμηνείαν τῆς Ἀπολογίας ἢ τοῦ Κρίτωνος καὶ τὴν ἔρμηνείαν ἑνὸς ἔτι τῶν ἐν τῷ προγράμματι ὀριζομένων μικρῶν διαλόγων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Λάχτηος ἢ τοῦ Εὐθύφρονος, διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων προπαρασκευάζεται ἡ ἔρμηνεία τῶν διὰ τὴν ἀνωτάτην τάξιν ὀριζομένων μεγάλων διαλόγων. Τῆς δὲ ἔρμηνείας οἰουδήποτε τούτων πάντως θὰ προτάσσεται ἐπανάληψις τῶν ἐγνωσμένων περὶ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους. Διὰ τὴν ἐπαρκῆ ὁμως κατανοήσιν αὐτῶν ἀνάγκη εἶναι εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην οὐ μόνον νὰ προστίθενται τὰ ἀπαραίτητα περὶ Γοργίου ἢ Πρωταγόρου ἢ Φαίδωνος, ἢ περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα πολιτείας, ἀλλὰ προσέτι νὰ γίνεται σύντομος χαρακτηρισμὸς τῆς πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας, τῆς τῶν φυσιολόγων καὶ σοφιστῶν, νὰ καθορίζεται δὲ ἡ θέσις αὐτοῦ πρὸ πάντων πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἔρμηνείαν τῶν μεγάλων τούτων διαλόγων τοῦ Πλάτωνος. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐξ ἑκάστου αὐτῶν ἔρμηνευτέας ὕλης, πρῶτων μὲν τοῦ Φαίδωνος, ἐπειδὴ πάντα τὰ μέρη δὲν εἶναι ἐξ ἴσου προσιτὰ εἰς τοὺς μαθητάς, ἔρμηνευτέα εἶναι πάντως τὰ κεφάλαια 1 - 24 ἢ 34, 38 - 40 καὶ 63 - 67. Ἐν δὲ τῇ ἔρμηνείᾳ τοῦ Πρωταγόρου, ὅστις διὰ τὸν δραματικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα τὰ μάλιστα διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, δύναται νὰ παραλείπεται διὰ τὴν οὐχὶ μικρὰν δυσχέρειαν ἢ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐπιχειρουμένη ἔρμηνεία τοῦ Σιμωνιδείου ἄσματος, καθ' ὅσον μάλιστα εἰς οὐδὲν θετικὸν καταλήγει, ἢ δὲ παράλειψις αὐτῆς οὐ-

δαμῶς ταράσσει τὴν συνοχὴν τοῦ διαλόγου καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐνιαίου ὅλου ἐντύπωσιν. Τοῦ Γοργίου, παρέχοντος ἀφορμὰς εἰς πλείστας ἠθικὰς καὶ ἄλλας διδασκτικῶς πολλοῦ λόγου ἀξίας ζητήσεις, πρέπει νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐρμηνεῖα ὁλοκλήρου. Διὰ τοῦτο δὲ ἔνεκα τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἐρμηνευτέος μετὰ ἐκτάκτως ἀγαθῆς τάξεως. Ἐκ δὲ τῆς **πολιτείας** τέλος κατάλληλα πρὸς ἐρμηνεῖαν μέρη εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπισημοῦ προγράμματος ὀριζόμενα.

Θεοφράστος. Ἡ γενικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν Χαρακτήρων τοῦ Θεοφράστου, ἀναγινωσκομένων κατὰ τὸ πρόγραμμα εἰς τὴν προτελευταίαν τοῦ γυμνασίου τάξιν, θὰ περιλαμβάνη δύο τινα, ἦτοι 1) τὰ ἀπαραίτητα περὶ τοῦ βίου τοῦ φιλοσόφου τούτου καὶ 2) ἐξήγησιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως **χαρακτήρ** κατὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ κατὰ τὴν μεταφορικὴν (ἐν τῇ Ἡθικῇ) χρῆσιν αὐτῆς.

Ἡ δὲ εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν ἐνὸς ἐκ τῶν Χαρακτήρων εἰσαγωγή θὰ συμπίπτη μὲ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ (ἰδὲ κατωτέρω), θὰ συνίσταται δὲ εἰς ἀπλὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε πείραν αὐτῶν, γλωσσικὴν ἐξήγησιν τῆς λέξεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιγράφεται ὁ ἐρμηνευτέος χαρακτήρ (π. χ. ἀδολεσχίας), ἀδιάφορον ἂν οἱ μαθηταὶ παραγόμενοι ἐκ τῆς διαφόρου τυχόν εἰς τὴν νέαν γλώσσαν χρήσεως τῆς λέξεως θὰ δίδουν εἰς αὐτὴν σημασίαν οὐχὶ ἀκριβῶς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν αὕτη ἔχει παρὰ Θεοφράστῳ. Οὕτω π. χ. ἐὰν πρόκειται νὰ ἀναγνωσθῇ ὁ χαρακτήρ ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν **ἀναισθησίας**, καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τί σημαίνει ἡ λέξις αὕτη, ἀφοῦ δὲ δώσουν τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν («τὸ νὰ μὴ αἰσθάνεται κανεὶς») ὀδηγούμενοι ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος (πβ. φρ. «ἔπεσε κάτω **ἀναισθητος**—ὄ, τι καὶ ἂν τοῦ πῆς καρφί δὲν τοῦ καίγεται, αὐτὸς εἶναι **ἀναισθητος**, κ. τ. τ.), τότε ὁ διδάσκων θέτων τὸν σκοπὸν λέγει· «ἄς ἴδωμεν τώρα ποῖος εἶναι ὁ χαρακτήρ ἀναισθησίας—ἢ—ποῖος χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου ὡς ἀναισθητος». Ὅταν δὲ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μέρους ἢ καὶ ὅλου τοῦ σχετικοῦ κειμένου φανῇ ὅτι ἐπὶ ἄλλης ἐννοίας λαμβάνεται παρὰ Θεοφράστῳ ἡ λέξις **ἀναισθησία**, τότε ἐκ τῶν προσαγομένων παρ' αὐτοῦ παραδειγμάτων εὐρίσκουν οἱ μαθηταὶ ὅτι ὁ **ἀναισθητος** τοῦ Θεοφράστου εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν **ἀπροσεκτος**, ὁ **ξεχασμένος**, ὁ **ἀφηρημένος** καὶ ὅτι ἐπομένως **ἀναισθησία** παρ' αὐτῷ εἶναι ἡ **ἀπροσεξία**, ἡ **ξεχαμάρα**, ἡ **ἀφηρημάδα**.

V. **Τραγικοί.** Ἐν τῇ δ' τοῦ γυμνασίου τάξει λαμβάνουν γνῶσιν οἱ μαθηταὶ τὸ πρῶτον τῆς ἀρχαίας δραματικῆς ποιήσεως διὰ τῆς ἀναγνώσεως τραγωδιῶν τοῦ **Σοφοκλέους** καὶ τοῦ **Εὐριπίδου**. Ἐκ τῶν τοῦ πρώτου ἀξίαι ἀναγνώσεως ὑπὸ μαθητῶν εἶναι πᾶσαι πλὴν τῶν Τρα-

ζηνίων, ἐκ δὲ τῶν τοῦ δευτέρου αἰδύο Ἰφιγένεια, μάλιστα δὲ ἡ ἐν Αὐλίδι, ἡ Μήδεια, ἡ Ἀλκίσις, ὁ Ἰππόλυτος, ἴσως δὲ καὶ αἱ Φοίνισσαι(1).

Πρώτη καθόλου εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἀρχαίας τραγωδίας πρέπει νὰ εἶναι βραχυτάτη ἐκθεσις τῆς ἐκ τοῦ διθυράμβου καὶ τῶν κυκλίων ἐν γένει χορῶν τοῦ Διονύσου γενέσεως τοῦ δράματος καὶ τῆς ἀναπτύξεως τούτου ἐν Ἀττικῇ. Μετὰ τοῦτο, ἐν ἡ ἔδρα γυμνασίου εἶναι δυνατὸν, πρέπει νὰ ἐπακολουθῇ ἐπίσκεψις ἀρχαίου θεάτρου καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τόπον νὰ γνωρίζονται εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ μέρη τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, καὶ ὁ σκοπὸς ἐκάστου αὐτῶν, τὰ σκηνακὰ μέσα, ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων δραμάτων καὶ τὰ τῆς παρασκευῆς τῶν ὑποκριτῶν καὶ τοῦ χοροῦ. Ἐν ἡ δὲ πόλει ἡ ἐπίσκεψις αὕτη εἶναι ἀδύνατος, ὁ διδάσκων σχεδιογραφῶν ἀρχαίον θέατρον ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡ ἐπιδεικνύων εἰς τοὺς μαθητὰς εἰκόνα αὐτοῦ κάμνει τὰς δεούσας ἀναπτύξεις περὶ τῶν ἀνωτέρω. Τέλος λέγονται τὰ ἀφορῶντα τὸ μὲν εἰς τὸν βίον τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ ἐρμηνευτέον δράμα, τὸ δὲ εἰς τὰ τοῦ μύθου αὐτοῦ τούτου, καὶ εὐθὺς ἔπειτα ἀρχίζει ἡ ἐρμηνεία. Διὰ πάσας ὅμως τὰς ἀνωτέρω εἰσαγωγὰς εἰς ἐρμηνείαν δράματός τινος δὲν πρέπει νὰ καταναλίσκονται πλείοτερα τῶν τριῶν ὀριζίων μαθημάτων.

Τοσοῦτων λεχθέντων περὶ τῶν εἰσαγωγῶν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐκάστου ἐν τῷ γυμνασίῳ καθόλου ἀναγνωσκομένου ἀρχαίου συγγράμματος, μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰ ἀφορῶντα αὐτὴν τὴν ἐρμηνευτικὴν ἐπεξεργασίαν οὐδὲποτε ἀρχαίου κειμένου.

Β'. Τὰ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν.

1. *Ἐἶδη ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας.* Μετὰ τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω προσήκουσαν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀρχαίου τινὸς κειμένου ἀρχίζει ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς κατανοήσεως ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀρχαία ἐκεῖνα λογοτεχνήματα οὐ μόνον εἰς γλώσσαν καθόλου διάφορον τῆς τῶν νῦν μαθητευόντων ἔχουν γραφῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς σφαίρας νοημάτων χρονικῶς καὶ ποιοτικῶς οὐχὶ μικρὸν ἀφισταμένας τῶν νῦν κινουμένων, πρόδηλον

1) Ἀξία λόγου διατριβὴ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραμμάτων εἶναι ἡ τοῦ Paul Wendland ἡ ἐπιγραφομένη «ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ οἱ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκόμεναι Ἑλληνες συγγραφεῖς», δημοσιευθεῖσα κατὰ μετάφρασιν τοῦ ἀοιδίμου Χρίστου Ν. Λαμπράκη εἰς τὸν Ζ' τόμον, 1914, τοῦ Παιδαγωγικοῦ Δελτίου. Ἀπευθύνεται μὲν αὕτη πρὸς γερμανοὺς διδασκάλους καὶ μαθητὰς τῶν γερμανικῶν σχολείων ἔχει ὑπ' ὄψιν, πολλὰ τὰ διδασκόμενα ὅμως περιέχει καὶ διὰ τοὺς διδασκοντας τὰ ἀρχαία Ἑλληνικά εἰς τὰ ἡμέτερα παιδαγωγούντα σχολεῖα τῆς μέσης παιδείας.

ὅτι, ἵνα τελείως νοοῦνται, εἶναι ἀνάγκη ἐπεξεργασίας αὐτῶν οὐ μόνον **γλωσσικῆς** ἀλλὰ καὶ **πραγματικῆς**. Ἄλλα τὰ ἔργα ταῦτα, προϊόντα καθόλου νοῦ καλλιτεχνικοῦ, καὶ ὡς καλλιτεχνήματα πρέπει νὰ ἐξετάζονται. Τὴν γλωσσικὴν ἄρα καὶ πραγματικὴν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν πρέπει νὰ ἐπακολουθῆ καὶ ἡ προσήκουσα **αισθητικῆ** ἐξέτασις.

II. **Μεθοδικῆ ἐνότης**. Ἡ τρίτῃ αὕτη ἐρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία κειμένου τινὸς πρόδηλον ὅτι δὲν δύναται νὰ γίνεταί ἐπ' αὐτοῦ ὅλου διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκάστοτε ἐπὶ τινος μέρους αὐτοῦ ὠρισμένου. Τὸ πρὸς ἐρμηνείαν ὅμως κεχωρισμένως λαμβανόμενον ἐκάστοτε τεμάχιον τοῦ κειμένου δὲν πρέπει νὰ ἀποσπᾶται ἐξ αὐτοῦ κατὰ τινα τύχην, λαμβανόμενον ὡς γνώμονος μόνον τοῦ ποσοῦ τῶν στίχων, οἵτινες δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐντὸς μιᾶς ἢ περισσοτέρων ὥρων ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ τάξει. Ἀνάγκη τοῦτο νὰ ἀποτελῆ ἄριτόν τι σχετικῶς ὅλον, τέλειον σχετικῶς ἐνέχον νόημα, μὴ ὄν δὲ ἀπλῶς ἀπόσπασμα τοῦ ὅλου κειμένου, βία ἐξ αὐτοῦ ἀποσπασθὲν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διασπῶνται τὰ ἐν αὐτῷ λογικῶς συνεχόμενα. Τοιοῦτον τεμάχιον εἰς ὅλου κειμένου διδακτικῶς ὀρθῶς οὕτω καθοριζόμενον, καλεῖται, ὡς γνωστόν, **μεθοδικῆ ἐνότης**. Διακρίνομεν ἐνότητας μεγαλυτέρας καὶ ἐνότητας μικροτέρας. Τῶν πρώτων ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία δύναται νὰ διαρκῆ ἑβδομάδας καὶ μῆνας, τῶν δευτέρων δύναται νὰ συντελῆται ἐντὸς ἐνός ἢ πλειοτέρων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν πολλῶν ὠριαίων μαθημάτων. Τὸν εἰς τὰς πρώτας χωρισμὸν τῶν ἱστορικῶν ἰδίᾳ κειμένων καθιστώσιν ἐξωτερικῶς φανερόν αἱ εἰς βιβλία καὶ μεγαλύτερα κεφάλαια διαιρέσεις αὐτῶν. Προκειμένου δὲ περὶ ῥητορικῶν λόγων, δραμάτων ἢ διαλόγων τὸν εἰς μεγάλας ἐνότητας χωρισμὸν παρέχει αὕτη ἢ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γενομένη διάρθωσις ἢ διάταξις τῶν μερῶν αὐτῶν (Προοίμιον, ὑπόθεσις, ἐπίλογος—Πρόλογος, πάροδος, ἀ' ἐπεισόδιον κλπ.). Ὡστε ὁ καθορισμὸς τούτων καθόλου δὲν εἶναι τι τὸ λίαν δυσχερὲς διὰ τὸν διδάσκοντα. Ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ καταβάλλεται μεγαλυτέρα προσοχή, εἶναι ὁ καθορισμὸς ἐνότητός τινος ἐκ τῶν μικροτέρων, τῆς ὁποίας ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία πρόκειται νὰ συντελεσθῆ ἐντὸς ἐνός ἢ δύο ἢ τριῶν ὠριαίων μαθημάτων, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ τεσσάρων καὶ πέντε προκειμένου περὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου. Ἄλλ' εἰς τὰς τελευταίας ταύτας τάξεις πάλιν, ἐπειδὴ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἤδη γλωσσικὴν ἐμπειρίαν τῶν μαθητῶν δὲν θὰ παρίσταται συνήθως ἀνάγκη πολλῆς τοῦ κειμένου γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπει ὁ εἰς διδακτικὰς ἐνότητας χωρισμὸς αὐτοῦ νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως παρεχόμενον χωρισμὸν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὡς μεθοδικῆ ἐνότης δύναται νὰ λαμβάνεται π. χ. τὸ προοίμιον ἐνός λόγου

ἢ ἐν ἐπεισοδίῳ ἐνὸς δράματος ἢ ἐν στάσιμον. Εἰς τὰς κατωτέρας ὁμῶς τάξεις, ἔνθα ἡ γλωσσικὴ τοῦ κειμένου ἐπεξεργασία κατ' ἀνάγκη εἶναι ἐκτενεστέρα καὶ λεπτομερεστέρα, αἱ ἐνόητες πρέπει νὰ εἶναι ἀναλόγως μικραὶ, ἵνα εἶναι δυνατὴ ἡ ἐν τὸς ὀλίγων, δύο ἢ τριῶν, ἀλλεπαλλήλων ὤρειαι μαθημάτων συνιέσεις τῆς ὅλης αὐτῶν ἐρμηνείας. Ἐταῦθα λοιπὸν πρὸ παντός, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρέπει νὰ παρέχεται ἡ δέουσα προσοχὴ, ἵνα τὸ πρὸς ἐρμηνείαν λαμβανόμενον τεμάχιον, εἴτε μικρότερον εἴτε μεγαλύτερον, ἀποτελῇ ἄριτόν τι σχετικῶς ὅλον, ἀληθῆ μεθοδικὴν ἐνότητα.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ κειμένῳ ἀπόλυτός τις καθορισμὸς τῶν μικροτέρων τούτων ἐνοτήτων, ἰσχύων ἕσασε διὰ τὴν κατὰ πᾶν σχολικὸν ἔτος διδασκαλίαν τοῦ κειμένου τούτου, οὔτε δυνατός οὔτε ἀναγκαῖος εἶναι. Ὁ διδάσκων πρέπει νὰ λαμβάνη ἐκάστοτε πρὸ ὀφθαλμῶν *οὐ μόνον τὴν τάξιν καθόλου, ἐν τῇ ὁποίᾳ διδάσκει, καὶ τὴν διανοητικὴν ἐν γένει τῶν μαθητῶν ταύτης ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν μέχρι τοῦδε γλωσσικὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν καὶ τὸ ποσοῦν τῶν ὥρῶν, τὰς ὁποίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ κατὰ τὸ πρόγραμμα ἔχει διατεθειμένας διὰ τὴν ἐρμηνείαν. Διότι δυνατόν κατὰ ταύτην μὲν τὴν ἡμέραν νὰ ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ὥρολογίου προγράμματος τοῦ σχολείου μία μόνη ὥρα διὰ τὴν ἐρμηνείαν, κατ' ἐκείνην δὲ δύο. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ πάλιν περιπτώσει δυνατόν μὲν καὶ αἱ δύο ὥραι νὰ εἶναι διαθέσιμοι διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν μιᾶς νέας μεθοδικῆς ἐνότητος, δυνατόν ὅμως κατὰ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ συμπλήρωσις τῆς μήπω συντελεσθείσης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας προηγουμένης ἐνότητος. Διὰ τοῦτο δυνατόν νῦν μὲν τοσοῦτον μέρος τοῦ κειμένου, λίαν μικρόν νὰ ληφθῇ ὡς ἐνότητος, ἄλλοτε δὲ μεγαλύτερον. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τῆς Κύρου Ἀναβάσεως δυνατόν νῦν μὲν ἡ τρίτη παράγραφος μόνη («Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε . . .») νὰ ληφθῇ ὡς μία ἐνότης (Κίνδυνος καὶ σωτηρία τοῦ Κύρου), καὶ ὡς ἕτερα αἱ δύο ἐπόμεναι (4 - 5. Σχέδια τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐπιδίωξις τῆς εὐνοίας τῶν Περσῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τούτων), ἄλλοτε δὲ ὡς μία μὲν ἐνότης ἡ τρίτη καὶ τετάρτη παράγραφος ὁμοῦ (Αἰτία τοῦ μίσους τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου. Σχέδια κατ' αὐτοῦ), ὡς ἕτερα δὲ ἡ πέμπτη (Πῶς ὁ Κῦρος ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τῶν Περσῶν). Ὡσαύτως ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ Α' βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων δυνατόν νῦν μὲν τὴν πρώτην ἐνότητα νὰ ἀποτελέσῃ ἡ πρώτη παράγραφος (Ἡ κατὰ τοῦ Σωκράτους κατηγορία) καὶ τὴν δευτέραν ἡ ἐπομένη (Ἐξωτερικαὶ ἐνδείξεις τῆς θεοσεβείας τοῦ Σ.), ἄλλοτε δὲ ἀμφότεραι αἱ παράγραφοι αὗται δυνατόν νὰ ληφθοῦν ὡς μία ἐνότης (Ἡ κατὰ τοῦ

Σ. κατηγορία, πρώται αποδείξεις τοῦ ἀστηρίκτου ταύτης), κ. ὁ. κ. Ὅπωςδήποτε ὅμως πάντοτε πρέπει νὰ δίδεται προσοχὴ εἰς τὸ νὰ πληροῦνται ὁ πρῶτος καὶ κύριος ὅρος πρὸς ἀποτελεῖσιν μεθοδικῆς ἐνόητος, τὸ τεμάχιον δηλ. πρέπει πάντοτε νὰ περιέχῃ σχετικῶς τέλειόν τι νόημα.

III. **Θέσις τοῦ σκοποῦ.** Πρωτοῦ ἀρχίσει ἡ ἀνάγνωσις μεθοδικῆς τίνος ἐνόητος, εἴτε ἐκ τῶν μεγαλυτέρων εἴτε ἐκ τῶν μικροτέρων εἶναι αὕτη, πρέπει νὰ γίνεται ἡ κατάλληλος προδηλώσις τοῦ ἐν αὐτῇ καθόλου περιεχομένου ἢ, ὡς ἄλλως λέγεται ἐν τῇ διδακτικῇ, πρέπει νὰ τίθεται ὁ σκοπός. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον καὶ δι' ἄλλους μὲν ψυχολογικούς καὶ παιδαγωγικούς λόγους, κυρίως δέ, ἵνα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οἱ μαθηταὶ γινώσκουν, περὶ τίνος πρόκειται ἐν τῷ ἐρμηνευτέῳ μέρει, καὶ ἵνα μὴ κατὰ τὸ δη λέγόμενον ἡ ἐργασία βαίῃ ὅλως «εἰς τὰ τυφλά». Γίνεται δὲ ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ ἢ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ, ἐνθα δυνατόν, ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν προκαλουμένων εἰς τοῦτο διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων ὑπ' ἐκείνου.

α') **Παραδείγματα** προδηλώσεως τοῦ περιεχομένου *ἐνοιήτων μεγαλυτέρων* παρεθέσαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 129), ἐνθα ὁ λόγος ἦτο περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ α' κεφαλαίου τοῦ Α' βιβλίου καὶ τοῦ α' κεφαλαίου τοῦ Γ' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως. Εἰς ταῦτα προσθέτομεν καὶ τὰ ἐπόμενα ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὄλου γυμνασίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁρίζεται νὰ ἐρμηνεύονται ἀρχαῖα κείμενα ἐκ καταλλήλου Χρηστομαθείας.

Ἔστω ὅτι πρόκειται π. χ. νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ περὶ «**Ἀνθρωπογονίας**» κεφάλαιον. Ὁ διδάσκων δύναται νὰ θέσῃ τὸν γενικὸν σκοπὸν ὡς ἐξῆς (α' προπαρασκευὴ τοῦ σκοποῦ). Διδ. «Ἐνθυμείσθε πῶς κατὰ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν ἔπλασε ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους; Μαθ. Κατὰ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν ὁ Θεὸς ἔλαβε χῶμα καὶ ἔπλασε τὸν Ἀδάμ, ἔπειτα ἐκ μιᾶς πλευρᾶς αὐτοῦ ἔπλασε τὴν Εὐάν . . . (β' θέσις τοῦ σκοποῦ). Διδ. (διακόπτων) εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἴδωμεν, τί ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες περὶ τῆς γενέσεως τῶν πρώτων ἀνθρώπων». Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ περὶ «**Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας**» κεφάλαιον, ἡ γενικὴ προδηλώσις τοῦ περιεχομένου δύναται νὰ γίνῃ ὡς ἐξῆς: Διδ. (παραγγείλας εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνοίξουν τὰς χρηστομαθείας τῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ βιβλίου σελίδα) «Πῶς ἐπιγράφεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο; Μαθ. Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία. Διδ. Εἰς ποῖον μάθημα ἐγινε λόγος πρὸς σᾶς περὶ Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας; Μαθ. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν. Διδ. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ μάθωμεν ἐν ἐκτάσει ὅλα, ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν». Ὅμοίως, ἐξ ἀναγνώσεως δηλ. καὶ ἐξηγήσεως τοῦ τίτλου τοῦ κεφαλαίου.

δύναται νά ὀρμηθῆ καί νά γίνη ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ καί ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ τῷ περὶ «ἀνθρωπογονίας».

Προκειμένου δὲ π.χ. νά ἀρχίσῃ ἡ ἐρμηνεία τοῦ 7ου κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ὁ διδάσκων θέτει τὸν γενικὸν σκοπὸν ὡς ἑξῆς: «Τί, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ παραγρ. 35 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, δὲν ἠδυνήθησαν νά πράξουν οἱ στρατηγοί: Μαθ. Νά σώσουν τοὺς ναυαγούς τῶν πλοίων, τὰ ὅποια κατεστράφησαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν. Διδ. Ἔπταιον οἱ στρατηγοί διὰ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τούτου; Μαθ. Οὐχί· διότι δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς τοῦτο ὁ σφοδρὸς ἄνεμος. Διδ. Καί ὅμως διὰ τοῦτο ἐδικάσθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀδίκως ἐτιμωρήθησαν οἱ στρατηγοί. Τὰ τῆς δίκης καὶ καταδίκης ταύτης θὰ ἴδωμεν εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον».

Διὰ τὴν μεγαλύτεραν ἐνότητα τῆς Ὀδυσσεΐας α, στίχ. 22-87, ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νά γίνη ὡς ἑξῆς: «Διδ. Ἀφ' οὗ ἐκτὸς τοῦ Ποσειδῶνος πάντες οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐλυποῦντο τὸν μακρὰν τῆς πατρίδος του εὐρισκόμενον Ὀδυσσεῖα, τί ἦτο ἐπόμενον νά πράξουν περὶ αὐτοῦ; Μαθ. Νά φρονίσουν νά τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὴν πατρίδα του. Διδ. Ὄντως οὕτω ἔπραξαν, καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν θεῶν ἐκδέτει ὁ ποιητὴς εἰς τοὺς στίχους 22-87».

Διὰ τὴν μεθοδικὴν ἐνότητα τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν παραγράφων 2-12 τοῦ Α' Φιλιππικοῦ τοῦ Δημοσθένους ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νά ὀρμηθῆ ἐξ ἀναγνώσεως τῆς πρώτης προτάσεως ὡς ἑξῆς: «Διδ. Ἀναγνώσατε τὴν πρώτην φράσιν τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Μαθ. (ἀναγινώσκει) «Πρῶτον μὲν οὐκ ἀθυμητέον, ᾧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς παροῦσι πράγμασι». Διδ. ἔξηγήσατέ την. Μαθ. ἔξηγεῖ. Διδ. Εἰς αὐτῶν τῶν λέξεων τί ἐννοεῖτε; Εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκοντο οἱ Ἀθηναῖοι; Μαθ. Ἦσαν ἀποτεθαρρημένοι. Διδ. Βέβαια· καὶ τί ζητεῖ νά τοὺς κάμῃ ὁ ῥήτωρ; Μαθ. Νά τοὺς ἐνθαρρύνῃ. Διδ. Ὄντως αὐτὸ προσπαθεῖ νά κάμῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν, δι' ὅσων λέγει εἰς τὰς παραγράφους 2-12». Προκειμένου δὲ νά ἀρχίσῃ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπομένης μεγάλης ἐνότητος τοῦ αὐτοῦ λόγου (13-29) ὁ σκοπὸς τίθεται ὡς ἑξῆς: «Διδ. Πῶς, εἶδομεν, ἐδικαιολόγησεν ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ ῥήτωρ τὸ ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον; Μαθ. Λέγων ὅτι ἔχει νά προτείνῃ σχέδιον τοῦ πολέμου ὄλως νέον. Διδ. Μάλιστα· ἀλλ' εἰς τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα εἶδομεν αὐτὸ τὸ νέον σχέδιον του; Μαθ. Ὁχι. Διδ. Ἔ! Αὐτὸ θὰ ἴδωμεν εἰς τὰς ἐπομένας παραγράφους 13-29».

Τῆς δὲ μεγάλης ἐνότητος τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν στίχων 53-305 ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νά ὀρμηθῆ ἐκ τῶν στίχων 53-54 καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν λέξεων «τῆ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσ-

σατο λαὸν Ἀχιλλεύς.» Ἀναγνωσθεισῶν καὶ ἐρμηνευθεισῶν τῶν λέξεων τούτων ὁ διδάσκων λέγει εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι, ὡς νοοῦσιν, κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ συνελύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάλεσε τοὺς Ἀχαιοὺς ἐκ τῶν ἡρώων ἡγεμόνων ὁ Ἀχιλλεύς, ὅτι δὲ κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην, τῆς ὁποίας τὰ καθ' ἕκαστον ἐκτίθενται ἐν τοῖς στίχοις 53·305, συνέβησαν τὰ σπουδαῖα ἐκεῖνο μυθικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τοῦ ὅλου μύθου τῆς Ἰλιάδος.

Οὕτω, χωρὶς νὰ προλαμβάνεται ὁ νοῦς τοῦ περιεχομένου, εἰσάγονται εἰς αὐτὸ οἱ μαθηταὶ ἑκάστοτε καταλλήλως καὶ ποικιλοτρόπως, εἴτε παρὰ τοῦ διδάσκοντος ἀκούοντες εἴτε προσηκόντως προκαλούμενοι αὐτοὶ νὰ εἰκάσουν αὐτό.

β) Καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον γίνεται ἡ προδηλώσις τοῦ περιεχομένου, ἥτοι ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ *μικρῶν ἐνοτήτων*.

Ἔστω π. χ. ὅτι πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν τῇ κατωτάτῃ τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξις ἐκ τῆς Χρηστομαθείας ὁ μῦθος ὁ ἐπιγραφόμενος «Ὀδοιπόροι καὶ πλάτανος». Ὁ διδάσκων, ἀφ' οὗ εἰς μαθητῆς κατὰ παραγγελίαν αὐτοῦ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μύθου, ἐρωτᾷ ὡς ἑξῆς προπαρασκευάζων τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ· «παράγει ἡ πλάτανος καρπούς;» Μαθητοῦ τινος ἀποκριθέντος ἀρνητικῶς, ὁ διδάσκων προχωρεῖ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ θέτει ἤδη τὸν σκοπὸν ὡς ἑξῆς· «εἶναι λεπτὸν δένδρον ἀκαρπον. Προσέξαιτε τώρα, νὰ ἴδωμεν εἰς αὐτὸν τὸν μῦθον, τί ἀπήντησε μία πλάτανος πρὸς ὀδοιπόρους, οἱ ὁποῖοι τὴν κατηγόρουσαν ὡς ἀχρηστον». (Ἀναγινώσκει τὸν μῦθον). Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ μῦθος ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Φιλάργυρος» («Φιλάργυρός τις, ἄπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐξαργυρισάμενος καὶ χρυσοῦν βῶλον ποιήσας...») ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ γίνεται ὡς ἑξῆς· «Διδ. Τίς λέγεται φιλάργυρος; Μαθ. . . . Διδ. Προσέξαιτε νὰ ἴδωμεν εἰς αὐτὸν τὸν μῦθον, πῶς ἕνας φιλάργυρος ἔχασε τὰ χρήματά του καὶ τί τοῦ εἶπε ἄλλος τις, ὅταν τὸν εἶδε νὰ κλαίῃ διὰ τοῦτο.» (Ἀναγινώσκει). Ἐὰν τὸ ἐρμηνευτέον εἶναι τὸ διήγημα τὸ ἐπιγραφόμενον «Αἱ Ἰβύκου γέρανοι», προπαρασκευὴ καὶ θέσις τοῦ σκοποῦ δύνανται νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς· «Διδ. Πῶς ἐπιγράφεται αὐτὸ τὸ διήγημα; Μαθ. Αἱ Ἰβύκου γέρανοι. Διδ. Γνωρίζετε, τί εἶναι γέρανος; (Μαθητῆς τις, ἐὰν γνωρίζῃ, ἢ ὁ διδάσκων λέγει τοῦτο). Διδ. Προσέξαιτε τώρα νὰ ἴδωμεν εἰς αὐτὸ τὸ διήγημα, πῶς μερικαὶ γέρανοι ἐφάνερωσαν κακούργους, οἱ ὁποῖοι ἐδολοφόνησαν τὸν Ἰβυκόν». Τοῦ δὲ διηγήματος τοῦ ἐπιγραφόμενου «Κρητῶν ἀγωγή» ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς, ὁρμωμένη πάλιν ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ τίτλου τοῦ διηγήματος. «Διδ. Τί θὰ εἶπη ἀγωγή;» Μαθητῆς τις ἢ ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς ὁ

διδάσκων δίδει τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν γενομένην ἐρώτησιν. «Διδ. Σεῖς ποῦ κυρίως ἐκπαιδεύσθε καὶ μορφώσεσθε; Μαθ. Εἰς τὰ σχολεῖα. Διδ. Ποῖα μαθήματα διδάσκεσθε πρὸς μόρφωσίν σας εἰς τοῦτο τὸ σχολεῖον; Μαθ. Ἑλληνικά, Μαθηματικά... Διδ. Ἔ! Προσέξατε τώρα νὰ ἴδωμεν, ποῖα μαθήματα ἐδιδάσκοντο οἱ παῖδες τῶν παλαιῶν Κρητῶν». Ἐὰν πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τοῦ περὶ τῆς «Ἀνθρωπογονίας» κεφαλαίου ἢ πρώτη μεθοδικὴ ἐνόησις («Προμηθεὺς ὁ Τιτὰν ἐξ ὕδατος καὶ γῆς... τοῦ ἥπατος ἀξαναμένου διὰ νυκτός»), ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ ταύτης γίνεται ὡς ἐξῆς μετὰ τὴν κατὰ τὰ προηγούμενα (πρβλ. σελ. 147) προδήλωσιν τοῦ γενικοῦ περιεχομένου τοῦ ὅλου κεφαλαίου. «Διδ. Προσέξατε, εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ κεφαλαίου θὰ μάθωμεν, τίς κατὰ τὴν μυθολογίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔπλασε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τίνα μεγάλην συμφορὰν ἔπαθεν οὗτος;» Προκειμένου τέλος νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τοῦ κεφαλαίου τοῦ περιγραφόμενου τὰ κατὰ τὸν Ἡρακλέα ἢ μεθοδικὴ ἐνόησις, ἐν τῇ ὁποίᾳ μυθολογεῖται ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρακλῆς «λατρεύων τῷ Εὐρυσθεῖ» ἐτέλεσε τοὺς δώδεκα ἄθλους («Συνέβη δ' αὐτῷ ποτε κατὰ ζῆλον Ἥρας μανῆναι... τὰ προσταττόμενα ὑπὸ Εὐρυσθέως ἐτέλει.»), γίνεται ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ ὡς ἐξῆς. «Διδ. Τί εἶδομεν εἰς τὸ ἀμέσως προηγούμενον μέρος τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἠρμηνεύσαμεν μέχρι τοῦδε; Μαθ. Ὅποιος ἦτο ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τὸ σῶμα καὶ ποῖα ὄπλα τοῦ ἔδωκαν οἱ Θεοί. Διδ. Ἔ! προσέξατε τώρα, εἰς τὰ κατωτέρω θὰ μάθωμεν, διὰ ποῖον λόγον ὁ Ἡρακλῆς ἐτέλεσε τοὺς δώδεκα ἄθλους». (1)

Ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν δύο κατωτέρων ἐκ τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεων προκειμένου π. χ. νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐκ τοῦ κεφαλαίου α' τοῦ Α' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως αἱ παράγραφοι 4 - 5, ὁ διδάσκων προβαίνει εἰς τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ὡς ἐξῆς. «Διδ. Ἀφ' οὗ ὁ Κῦρος ὀλίγον ἔλειψε νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου, τί ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθάνεται ἐν τῇ ψυχῇ του πρὸς αὐτόν; Μαθ. Μίσος καὶ ἐπιθυμίαν ἐκδικήσεως. Διδ. Πράγματι κατωτέρω θὰ ἴδωμεν εἰς τὰς παραγράφους 4 καὶ 5, τί σχέδιον συνέλαβε κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ τί πρῶτον ἔπραξε πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ».

Τῆς ἐνόησις τοῦ β' κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος, τῆς συγκειμένης ἐκ τῶν παραγρ. 36 - 38, ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νὰ ὁρηθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πρώτων λέξεων. «Τῷ δ'

1) Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χρηστομαθεῖᾳ Ἐμμ. Παντελάκη, βιβλίῳ ἀρίστῳ εἰς τὸ εἶδος του, βλέπετε πᾶσαν τὴν ὕλην διηρημένην εἰς μεγαλυτέρας καὶ μικροτέρας μεθοδικὰς ἐνόησις, πρὸ ἐκάστης δὲ τούτων ἀναγεγραμμένον τὸν σκοπόν.

Ἐτεονίκῳ ὁ ὑπηρετικὸς κέλῃς πάντα ἐξήγγειλε τὰ περὶ τὴν ναυμαχίαν». Μετὰ τὴν ὑπὸ τινος μαθητοῦ ἐρμηνείαν τῆς προτάσεως ταύτης ὁ διδ. ἐρωτᾷ: «τί λοιπὸν περιμένομεν νὰ ἴδωμεν κατωτέρω;» Μαθ. Τί ἔπραξεν ὁ Ἐτεόνικος λαβὼν τὴν ἀγγελίαν τῆς νίκης τῶν Ἀθηναίων. Διδ. Μάλιστα· προσέξατε λοιπόν» (ἀναγινώσκει τὴν ἐνότητα πᾶσαν).

Ὁμοίως, ἐξ ἀναγνώσεως τῶν πρώτων λέξεων, δύναται νὰ ὀρμηθῆ ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ τῆς ἐνότητος τῆ ἀποτελουμένης ἐκ τῶν παραγρ. 15 - 18 τοῦ «Ἵπὲρ τοῦ ἀδυνάτου» λόγου τοῦ Λυσίου. Ἐναντιωθεῖσάν δηλ. τῶν λέξεων «λέγει δὲ ὡς ὑβριστὴς εἰμι... διακείμενος» καὶ ἐρμηνευθεισῶν, ὁ Διδ. ἐρωτᾷ, τίς νοεῖται ὡς ὑποκείμενον εἰς τὸ «λέγει;» Μαθ. ὁ κατήγορος. Διδ. μάλιστα· τί φυσικὰ θὰ φροντίσῃ ὁ «ἀδύνατος» νὰ πράξῃ διὰ τὰς κατηγορίας ταύτας; Μαθ. νὰ τὰς ἀναίρεισῃ. Διδ. ὄντως· προσέξατε νὰ ἴδωμεν, πῶς τὰς ἀναίρει.

Προκειμένου δὲ νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ κεφ. 25 τοῦ Α' βιβλ. τοῦ Θουκυδίδου ὁ διδ. ἐρωτᾷ· Ἀφ' οὗ οἱ δημοκρατικοὶ Ἐπιδάμνιοι ἀπέτυχον ἐν Κερκύρα, τί ἦτο ἐπόμενον νὰ πράξουν; Μαθ. νὰ ἀπευθυνθοῦν πρὸς ἄλλους. Διδ. Καὶ πρὸς τίνας, ὡς γνωρίζετε ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀπηθύνθησαν; Μαθ. πρὸς τοὺς Κορινθίους. Δ. Ἐ! προσέξατε τώρα εἰς τὸ ἐπόμενον κεφ. τὸ 25, νὰ ἴδωμεν, πῶς ἐγίνε τοῦτο. Τοῦ δὲ κεφ. 40 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ θὰ ὀρμηθῆ ἐξ ἀναγνώσεως τῶν λέξεων· «Ὡς δὲ οὐκ ἂν δικαίως αὐτοὺς δέχοισθε, *μαθεῖν χρῆ*».

Τῆς δὲ ἐνότητος τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν παραγρ. 23 - 27 τοῦ κατὰ Φιλίππου Α' τοῦ Δημοσθένους ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ θὰ γίνῃ ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν προκαλουμένων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ εἴπουν, τί ἐδήλωσεν ὁ ῥήτωρ ἐν τέλει τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, (*ἐπειδὴν*, διότι τηλικαύτην... *διδάξω*). Διδ. τί λοιπὸν δηλοῖ ὁ ῥήτωρ ὅτι θὰ ἀναπτύξῃ κατωτέρω; Μαθ. διατί ἀρκεῖ τοσαύτη πολεμικὴ δύναμις καὶ διατί πρέπει κατὰ τὸ ἐν τέταρτον ἢ στρατιὰ νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ Ἀθηναίων. Διδ. Ταῦτα ἀναπτύσσει εἰς τὰς παραγρ. 23 - 27 (ἀναγινώσκει ταύτας).

Τῆς δὲ ἐνότητος τῆς Ἰλιάδος Α, στίχ. 247 - 305 (ματαιὰ ἀπόπειρα τοῦ Νέστορος, ὅπως συμφιλίωσῃ τοὺς ἐρίζοντας Ἀγαμέμνονα καὶ Ἀχιλλέα) ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ δύναται νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς· «Διδ. Ἡ ἔρις Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως ἐγένετο κατ' ἰδίαν ἢ ἐ ὅπιον ἄλλων; Μαθ. ἐνώπιον τῶν ἐν τῇ συνελεύσει ἐυρισκομένων Ἀχαιῶν. Διδ. Ὅταν τώρα δύο ἐρίζουν ἐνώπιον φίλων, τί φροντίζουν νὰ κάμουν οἱ φίλοι οὗτοι; Μαθ. νὰ συμβιβάσουν τοὺς ἐρίζοντας. Διδ. μάλιστα· ἀλλ' οἱ ἐρίζοντες ἐνταῦθα ἦσαν οἱ δύο ἐπιφανέστατοι ἡγεμόνες· ὁποῖός τις λοιπὸν ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ἀναλαβὼν νὰ τοὺς συμβιβάσῃ; Μαθ. πρόσωπον ἐξ ἴσου

σπουδαῖον καὶ σεβαστόν. Διδ. μάλιστα. Προσέξατε λοιπὸν νὰ ἴδωμεν εἰς τοὺς στίχους 247 - 305, τίς προσεπάθησε νὰ συμφιλώσῃ τὸν Ἄγαμέμνονα καὶ Ἄχιλλέα καὶ ἐὰν τὸ κατώρθωσεν» (ἀναγινώσκει). Ἐὰν τέλος πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῆ ἕκ τῆς Ἰλιάδος ἡ ἐνότις Α, στίχ. 571 - 606, ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ γίνεται ὡς ἑξῆς: «Διδ. Εἴδετε ἐν τῷ προηγουμένῳ ὅτι ἔνεκα τῆς ἔριδος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας «*ἄχθησαν ἀνὰ δῶμα Διὸς Θεοὶ Οὐρανίωνες*». Ἄλλ' οἱ Θεοὶ εἶναι κατὰ τὸν ποιητὴν «*μάκαρες*», καὶ μὲ τὴν μακαριότητά των δὲν συμβιβάζεται δυσφορία καὶ λύπη. Ἄφ' οὗ δὲ ἀπλαξ ἐγενήθη αὕτη, τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Μαθ. Ἐρεπε νὰ ἐκλίπῃ τὸ ταχύτερον. Διδ. Ὅντως: προσέξατε λοιπὸν νὰ ἴδωμεν εἰς τοὺς κατωτέρω στίχους 571 - 606, πῶς ἐπανέροχεται ἡ χαρὰ καὶ εὐθυμία εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου».

Οὕτω πως κατὰ τρόπον, τὸν ὁποῖον εὐρίσκει ἐκάστοτε κατάλληλον ὁ διδάσκων, γίνεται ἡ εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐρμηνευτέου, χωρὶς ὅμως, ἐπαναλαμβάνομεν, νὰ προλαμβάνεται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ταύτῃ ὁ νοῦς τούτου, ἀλλ' οὕτως ὥστε νὰ διεγείρεται μόνον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ὑπὲρ αὐτοῦ.

γ') **Θέσις μερικωτέρων σκοπῶν.** Ἴνα διατηρῆται ἀδιάπτωτον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν καθ' ὅλην τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου τεμαχίου καὶ ἵνα οὕτω ζωηρότης χαρακτηρίσῃ τὴν διδασκαλίαν κατὰ ταύτην, ἀνάγκη ἐκτὸς τοῦ δι' ὅλον τὸ ἐρμηνευόμενον τεμάχιον προτασσομένου σκοποῦ νὰ τίθενται καὶ ἕτεροι, καθ' ἣν ἐκάστοτε στιγμὴν οἱ μαθηταὶ ἐρμηνεύσαντες περιόδον τινα ἢ κῶλόν τι ταύτης ἢ καὶ μίαν πολλάκις πρότασιν, πρόκειται νὰ προβῶσιν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἀμέσως ἐπομένης. Καὶ ἐνταῦθα ὅτε μὲν θέτει τὸν μερικώτερον σκοπὸν αὐτὸς ὁ διδάσκων, ὅτε δὲ προκαλεῖ διὰ καταλλήλου ἐρωτήσεως τοὺς μαθητὰς νὰ πράξουν τοῦτο. Καὶ ἄλλοτε μὲν διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ ἄγονται ἐκ τοῦ νοήματος τῆς ἀμέσως πρότερον ἐρμηνευθείσης περιόδου ἢ μέρους ταύτης εἰς τὴν θέσιν τοῦ μερικωτέρου σκοποῦ, ἄλλοτε δὲ λέξις ἢ φράσις τις τῶν ἀμέσως ἐπομένων ὁδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Διασαφουῖμεν τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα διὰ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων.

Ἐστω κατὰ πρῶτον π. χ. ὅτι ἐρμηνεύεται ἐν τῇ *κατωτάτῃ τοῦ ὄλου γυμνασίου τάξει* ἐκ τῆς «Ἀνθρωπογονίας» τὸ πρῶτον τεμάχιον. («Προμηθεὺς ὁ Τιτὰν ἐξ ὕδατος . . . τοῦ ἥπατος αὐξανόμενον διὰ νυκτός»). Ἐρμηνευθείσης τῆς πρώτης περιόδου («Προμηθεὺς ὁ Τιτὰν ἐξ ὕδατος καὶ γῆς ἀνθρώπους ἐπλασε.») ὁ διδάσκων αὐτὸς θέτει ὡς ἑξῆς τὸν διὰ τὴν ἐπομένην περιόδον μερικώτερον σκοπὸν: «Προσέξατε τώρα νὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τί ἔδωκεν ὁ Προμηθεὺς εἰς τοὺς πρώτους ἀν-

θρώπους, τοὺς ὁποίους ἐπλασε». Ἐρμηνευθεῖσιν νῦν καὶ τῆς ἐπομένης περιόδου («Βουλόμενος δ' αὐτοῖς καὶ βίον ὄζονα παρασκευάσαι ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ πῦρ, λάθρα Διός, ἐν νάρθηκι κρύψας.») ὁ διδάσκων προκαλεῖ αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς νὰ θέσουν τὸν διὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην περίοδον μερικώτερον σκοπὸν ὡς ἑξῆς: «Διδ. Ἄλλ' ὁ Ζεὺς ὡς θεὸς ἀντιλήφθη, τί ἔπραξεν ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησίν του. Τί ἦτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ κάμῃ τὸν Προμηθεά; Μαθ. Νὰ τὸν τιμωρήσῃ. Διδ. Πράγματι· ἄς ἴδωμεν λοιπὸν, τίνα τιμωρίαν τοῦ ἐπέβαλεν». Μετὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀκολουθοῦσης περιόδου («Ὡς δὲ ἦσθετο Ζεὺς, ἐπέταξεν Ἡφαίστῳ τῷ Κανκάσῳ ὄρει τὸ σῶμα αὐτοῦ προσηλωσάσαι») ὁ διδάσκων λέγει τὰ ἑξῆς εἰσάγων τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀμέσως ἐπομένου: «Ἄς ἴδωμεν τώρα, ἂν ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου ἡ διαταγὴ τοῦ Διός». Ἐρμηνευθέντος τέλος τοῦ πρώτου μέρους τῆς τελευταίας περιόδου («Ἐν δὴ τούτῳ προσηλωθεὶς Προμηθεὺς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐδέδετο») ὁ διδάσκων λέγει τὰ ἑξῆς πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ νόημα τοῦ δευτέρου μέρους τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ τεμαχίου: «Ἄς ἴδωμεν τώρα, πῶς ἐπέρασεν ὁ δυστυχὴς Προμηθεὺς τὰ ἔτη ταῦτα προσηλωμένος ἐκεῖ εἰς τὸ ὄρος Κανκάσον», μεθ' ὃ ἐρμηνεύεται καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ τεμαχίου («καθ' ἑκάστην δὲ ἡμέραν ἀετὸς ἐπιπτάμενος αὐτῷ τοὺς λοβοὺς ἐνέμετο τοῦ ἥπατος ἀξαναμένου διὰ νυκτός»).

Ἔστω δεύτερον ὅτι τὸ ἐρμηνευόμενον τεμάχιον εἶναι ἐκ τῆς Κύρου Ἀναβάσεως π. χ. ἡ παράγραφος 9η τοῦ α' κεφ. τοῦ Α' βιβλίου. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται διδακτικὴ ἐργασία θὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς: Ἐρμηνευθεῖσιν τῆς πρώτης περιόδου («Ἄλλο δὲ στρατεύμα αὐτῷ συνελέγετο ... *τόνδε τὸν τρόπον*») ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ: «τί πρέπει νὰ ἴδωμεν τώρα ἀμέσως κατωτέρω». Μαθ. Κατὰ ποῖον τρόπον συνελέγετο τοῦτο τὸ στρατεύμα; Διδ. Μάλιστα προσέξατε λοιπὸν κατωτέρω». Ἐρμηνευθέντος νῦν τοῦ ἀμέσως ἐπομένου πρώτου μέρους τῆς ἀκολουθοῦσης περιόδου («Κλέαρχος Λακεδαιμόνιος φυγὰς ἦν») ὁ διδάσκων λέγει εἰσάγων τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀμέσως ἐπομένου: «Ἄς ἴδωμεν τώρα, τί ἔκαμε μὲ αὐτὸν τὸν Κλέαρχον ὁ Κῦρος». Ἐρμηνεύεται καὶ τοῦτο τὸ κῶλον («τούτῳ συγγενόμενος ὁ Κῦρος ἠγάσθη τε αὐτὸν καὶ δίδωσιν αὐτῷ *μυρίους δαρεικούς*»), καὶ μετὰ τοῦτο τίθεται ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ὁ διὰ τὸ ἐπόμενον κῶλον μερικὸς σκοπὸς ὡς ἑξῆς: «Διδ. τί περιμένομεν νὰ μάθωμεν τώρα εἰς τὰ ἀμέσως ἐπόμενα; Μαθ. Τί τοὺς ἔκαμεν ὁ Κλέαρχος αὐτοὺς τοὺς μυρίους δαρεικούς. Διδ. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν, τί τοὺς ἔκαμεν». Οὕτω χωρεῖ τὸ πρᾶγμα μέχρι τέλους τῆς μεθοδικῆς ταύτης ἐνότητος.

Ἔστω τέλος ὅτι ἐρμηνεύεται τὸ προοίμιον τοῦ γ' Ὀλυνθιακοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους (§ 1 · § 2). Ἐρμηνευθέντος τοῦ πρώτου κώλου τῆς πρώτης περιόδου («Ὅχι ταῦτα παρίσταται μοι . . . τοὺς λόγους, οὐς ἀκούω.») ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ· «Πῶς συνδέεται τὸ δεύτερον κῶλον τῆς περιόδου πρὸς τὸ πρῶτον; Μαθ. Διὰ τοῦ αἰτιολογικοῦ συνδέσμου **γάρ**. Διδ. Τί χρησιμεύει λοιπὸν τὸ δεύτερον τοῦτο κῶλον τῆς περιόδου; Μαθ. Αἰτιολογεῖ τὸ πρῶτον. Διδ. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν, πῶς τὸ αἰτιολογεῖ». Ἐρμηνευθέντος νῦν καὶ τούτου («τοὺς μὲν γάρ λόγους περὶ τοῦ τιμωρήσασθαι . . . σκέψασθαι δέον.») οἱ μαθηταὶ εἰσάγονται ὡς ἑξῆς εἰς τὸν νοῦν τῆς ἀμέσως ἐπομένης περιόδου· «Διδ. Πῶς συνδέεται ἡ ἀμέσως ἐπομένη περίοδος πρὸς τὴν ἐρμηνευθεῖσαν; Μαθ. Διὰ τοῦ συμπερασματικοῦ συνδέσμου **οὖν**. Διδ. τί ἐκφράζει λοιπὸν ἡ περίοδος αὕτη; Μαθ. συμπέρασμα τῆς προηγουμένης; Διδ. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν τί συμπέρασμα συνάγει ὁ Δημοσθένης ἐκ τῶν προηγουμένων». Ἐρμηνεύεται καὶ ἡ περίοδος αὕτη («Ὅυδὲν οὖν ἄλλο. . . ἁμαρτάνειν.»), καὶ νῦν ὡς ἑξῆς γίνεται ἡ εἰσαγωγή εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀμέσως ἐπομένης περιόδου· «Διδ. Πῶς προχωρεῖ κατωτέρω ἐν τῷ λόγῳ του ὁ ῥήτωρ; Μαθ. **Ἐγὼ δ'** ὅτι μὲν ποτ' ἑξῆν . . . Διδ. (διακόπτων τὸν μαθητὴν, εὐθὺς ὡς ἀναγνώση τὰς πρώτας ταύτας λέξεις τῆς περιόδου). Ἐκ τῶν πρώτων λέξεων **ἐγὼ δὲ** τί συμπεραίνετε ὅτι θὰ εἴπῃ ὁ ῥήτωρ κατωτέρω; Μαθ. Ποία εἶναι ἡ ἰδική του γνώμη ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Διδ. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν, τίς ἡ γνώμη τοῦ Δημοσθένους». κλπ. κλπ.

Οὕτω πως τίθενται οἱ μερικώτεροι σκοποὶ καὶ οὕτω εἰσάγονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκάστοτε ἀμέσως ἐπομένου μέρους τοῦ ἐρμηνευτέου τεμαχίου (περίοδος, κῶλον, προτάσεως), πρακτικώτερον μὲν πως εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις, θεωρητικώτερον δὲ εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ παραβάλλων ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασι τὸν τρόπον τῆς διατυπώσεως τῶν λόγων καὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ διδάσκοντος τὸ μὲν ἐν τοῖς παραδείγμασι, τὰ ὅποια παρεθέσαμεν ἐκ κειμένων ἐρμηνευομένων εἰς τὰς πρώτας, τὸ δὲ ἐν τῷ παραδείγματι τοῦ τεμαχίου τοῦ γ' Ὀλυνθιακοῦ, ὅστις ἐρμηνεύεται εἰς τὴν ἑτέραν τῶν μέσων τάξεων. (Πρβλ. καὶ τὰ περὶ πρακτικώτερας καὶ θεωρητικώτερας συντάξεως κατωτέρω).

IV. *Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία*. Μετὰ τὴν κατὰ τινα τῶν ὑποδειχθέντων τρόπων θέσιν τοῦ σκοποῦ, ἤτοι μετὰ τὴν δήλωσιν τοῦ γενικοῦ περιεχομένου τῆς ἐκάστοτε ἐρμηνευτέας ἐνόητος, προβαίνει ὁ διδάσκων μετὰ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν ταύτης. Ἡ ἐπεξεργασία αὕτη περιλαμβάνει 1) τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου, 2) τὴν ἐξέτασιν τῆς σημασίας τῶν ὅλων ἢ ἐν μέρει ἀγνώστων λέξεων ἢ φρά-

σεων τῶν ἀπαντωσῶν ἐν αὐτῷ, 3) τὴν ἀναγνώρισιν τύπων καὶ συντάξεων, ἤτοι τὸς γραμματικὰς καθόλου παρατηρήσεις, 4) τὴν σύνταξιν καὶ 5) τέλος τὴν ἀπόδοσιν τοῦ τεμαχίου εἰς τὴν νῦν ὀμιλουμένην γλῶσσαν. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξετάσεως τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἵπομεν τὰ δέοντα ἐν τῷ περὶ ἀπομνημονεύσεως λέξεων κεφαλαίῳ (πρβλ. σελ. 49 κ. ἔ.). Προβαίνομεν δὲ νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀφορώντων κυρίως εἰς τὰ λοιπὰ τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας μέρη.

α') **Ἡ ἀνάγνωσις** τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου, καθ' ἃ ὑπεδηλώθη ἀνωτέρω (πρβλ. 149 κ. ἔ.), γίνεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδάσκοντος εὐθὺς μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ. εἶναι δὲ ἀναγκαία ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου πρώτη ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου αὐτῆ, γινομένη ὀρθῶς καὶ μετὰ καταλλήλου τονισμοῦ τῶν συντακτικῶς συνδεομένων λέξεων, διότι διὰ ταύτης μεγάλως διευκολύνεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ σύνταξις καὶ μεταφράσεις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς κατωτέρας καὶ μέσας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου οὐδέποτε πρέπει νὰ παραλείπεται αὐτῆ. Ἐνθα μάλιστα τὸ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος γενομένης πρώτης ἀναγνώσεως ταύτης καὶ τῆς μεταφράσεως ἢ καὶ τῆς συντάξεως τμηματὸς τινος παρεπιπτόν χρόνικόν διάστημα, τὸ διὰ τὴν ἄλλην γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν (ἐξέτασιν δηλ. τῆς σημασίας τῶν λέξεων καὶ τὰς γραμματικὰς καθόλου παρατηρήσεις) ἀναγκαῖον, εἶναι μακρόν πως, δὲν εἶναι ματαία ἀπώλεια χρόνου ἅπαξ ἔτι νὰ ἀναγινώσκη ὁ διδάσκων τὸ ἐρμηνευτέον τμημα (περίοδον ἢ κῶλον περιόδου). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις, εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ὁποίων κανονικῶς καὶ συνήθως θὰ ἀνατίθεται νὰ ἀναγινώσκουν εὐθὺς αὐτοὶ πρῶτοι τὸ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέον τεμάχιον, δὲν θὰ ἔλλείπη ὅλως ἢ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος πρώτη ἀνάγνωσις ἐρμηνευτέου κειμένου. Καὶ ἐνταῦθα πάντοτε, ὅσας πρόκειται περὶ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς τῶν μαθητῶν εἰς νέον συγγραφεῖα ἢ περὶ δυσχερῶν κατὰ τὴν σύνταξιν χωρίων ἢ περὶ συγγραφεῶν, παρὰ τοῖς ὁποίοις πολλὴν σημασίαν ἔχει ἡ τεχνικὴ μορφή, οἷοι π. χ. οἱ τραγικοὶ καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ διδάσκων θὰ ἀναγινώσκη αὐτὸς πρῶτος τὸ ἐρμηνευτέον τεμάχιον πρὸ πάσης τῆς ἄλλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας. Καὶ αὐτῶν δηλ. τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου οἱ μαθηταὶ τότε μόνον θὰ καλοῦνται νὰ ἀναγνώσουν αὐτοὶ πρῶτοι τὸ ἐρμηνευτέον, ὅταν τοῦτο εἶναι ὅλως εὐχερές, καὶ ὡς ἐκ τούτου κρίνη περιττόν ὁ διδάσκων νὰ τὸ ἀναγνώσκη πρῶτος αὐτός. Ἄλλως, ἐν οἷαδήποτε τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξει οἱ μαθηταὶ ἀρχαῖον κείμενον καλοῦνται νὰ ἀναγνώσουν μόνον μετὰ προσηγηθεῖσαν κατανόησιν αὐτοῦ, διότι τότε μόνον δύνανται νὰ πράξουν τοῦτο ὀρθῶς. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἀνάγνωσις ἐν γένει ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία κατὰ

τὴν ἐπανάληψιν ἐρμηνευθέντος ἤδη τεμαχίου, παρεχομένων μάλιστα ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος κατὰ τὰ πρῶτα μαθήματα τῶν ἀναγκαίων ὁδηγιῶν πρὸς τὸ ὀρθῶς ἀναγινώσκειν τὸ ἐρμηνευθέν.

β') **Σημσιολογικαὶ καὶ γραμματικαὶ καθόλου παρατηρήσεις. Χρησιμότης καὶ ἔκτασις τούτων.** Ἀναγνωσθέντος οὕτως ἢ ἄλλως μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ἄλλου τοῦ ἐρμηνευτέου τεμαχίου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν μεθοδικὴν ἐνότητα τὴν νῦν ἀναγινωσκόμενην, ἀρχίζει ἔπειτα ἡ λεξιλογικὴ καὶ γραμματικὴ καθόλου ἐπεξεργασία τούτου. Αὕτη, ἐπειδὴ ἄγει εἰς τὴν **μετὰ λόγου** μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ καθιστᾷ ἐπομένως δυνατὴν τὴν βαθεῖαν κατανόησιν τοῦ ἐν αὐτοῖς περιεχομένου, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ὅλης τῆς ἄλλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας, τῆς πραγματικῆς δηλονότι καὶ τῆς αἰσθητικῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἶναι **χρήσιμος καὶ ἀναγκαία**, διότι ἐθίζει τοὺς διδασκομένους εἰς τὸ ἀκριβολογεῖν καὶ κρίνειν, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἐρμηνεῖα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων γινομένη ἄνευ ἀκριβοῦς λεξιλογικῆς καὶ γραμματικῆς ἐξετάσεως, διὰ ψιλῆς δὲ μόνον ἀποδόσεως τοῦ ἀναγινωσκομένου εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, ἤθελεν ἄγει προδήλως τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ ἠθελεν ἐθίζει αὐτοὺς εἰς αὐτήν, ὅπερ ἀντικρὺς ἀντιβαίνει εἰς τὸν σκοπὸν τῶν γυμνασίων. Διότι ταῦτα εἴτε πρὸς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς παρασκευάζουσιν τοὺς εἰς αὐτὰ φοιτῶντας εἴτε καὶ διὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα, πρέπει νὰ γυμνάζουσιν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς βαθύτητος καὶ τῆς ἀκριβείας. Εἰς ταύτας δ' ἀκριβῶς τὰς ἀρετὰς δύναται νὰ ἐθίξῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἄλλοις πρὸ πάντων ἡ ἐρμηνεῖα ἀρχαίων συγγραφέων οὐχὶ ἐπιπολαιῶς γινομένη καὶ ὑπὸ γραμματικὴν καὶ λεξιλογικὴν ἔποψιν. Τέλος αἱ γραμματικαὶ παρατηρήσεις αἱ πρὸς τὴν ἐρμηνεῖαν ἀμέσως σχετιζόμεναι, ἐν μέτρῳ καὶ καταλλήλως γινόμεναι, ἱκανῶς συμβάλλονται καὶ εἰς τὸ νὰ παρακωλύουσιν τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν χρῆσιν μεταφράσεων ἢ εἰς τὸ νὰ ἐλαττώνουν τουλάχιστον τὴν ἀπὸ τούτων βλάβην.

Ἄλλ' ἐὰν κατὰ ταῦτα ἡ γραμματικὴ ἐξήγησις τῶν ἀρχαίων κειμένων εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ πρέπει νὰ ἐπικρατῇ αὕτη ἐν τῇ ἐρμηνεῖα τῶν συγγραφέων, μετατρεπομένων οὕτω τούτων εἰς ἀπλοῦν μέσον γραμματικῶν ἐφαρμογῶν καὶ εἰς ἀφετηρίαν σημασιολογικῶν καὶ γραμματικῶν παρεκβάσεων, ὅπως οὐχὶ πρὸ πολλοῦ κανονικῶς συνέβαινον ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν σχολείοις. Ἐρμηνεῖα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων κατατριβομένη πρὸ πάντων καὶ κυρίως εἰς γραμματικὰς καὶ σημασιολογικὰς ἀναπτύξεις καὶ ἐξηγήσεις, οὐδαμῶς δύναται νὰ διεγείρῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ὑπὲρ τῶν ἐρμηνευομένων ἔργων

ἐκείνων. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀντικρὺς ἐναντίον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὅλης ἐν τῷ γυμνασίῳ διδασκαλίας, ἣτις πρέπει πανταχοῦ νὰ διεγείρῃ ζῶηρον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ὑπὲρ τῆς διδασκομένης ὕλης. Κατὰ ταῦτα αἱ λεξιλογικαὶ καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν πρέπει μὲν οὐδὲ δύνανται νὰ ἐλλείπουν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἀνωτέρας τάξεις, πρέπει ὅμως νὰ περιορίζωνται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τὴν μετάφρασιν καὶ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου τεμαχίου. Φευκταί δὲ ὅπως εἶναι αἱ σημασιολογικαὶ καὶ γραμματικαὶ παρεκβάσεις, αἵτινες εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τάξεις εἶναι λίαν συνήθεις καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὁ διδάσκων λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τινος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἐμφανιζομένης λέξεως ἢ τύπου ἢ συντάξεως ἐκτρέπεται εἰς ἐξέτασιν παντὸς ὅ,τι σχετίζεται πρὸς ἕκαστον τούτων. Οὕτω π.χ. ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασιολογικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν τῷ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέῳ τεμαχίῳ ἀπαντωσῶν ὅπως ἢ ἐν μέρει ἀγνώστων λέξεων, εἶναι ἐσφαλμένον νὰ κατέρχεται ὁ διδάσκων ἄνευ τινὸς ἀνάγκης εἰς ἀκριβεστάτην ἐξέτασιν τῆς παραγωγῆς ἐκάστης λέξεως, πασῶν τῶν σημασιῶν τῆς, τῶν συνωνύμων αὐτῆς ἢ ἀντιθέτων καὶ τῶν τοιούτων. Ἄρκετόν εἶναι νὰ καθορισθῇ ἡ σημασία αὐτῆς ἢ ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ τεμαχίῳ ἀρμόζουσα, νὰ λεχθῇ ἐὰν αὕτη εἶναι ἡ πρώτη σημασία τῆς λέξεως ἢ δευτερεύουσα, καὶ πῶς αὕτη προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης, νὰ προκληθῶν δὲ οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ἐὰν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπ' αὐτῶν ἀναγνωσθέντων ἀρχαίων κειμένων ἐνθυμοῦνται λέξεις τινὰς ἐτυμολογικῶς ὁμογενεῖς πρὸς ταύτην ἢ ἄλλως στενὴν πῶς σχέσιν ἐχούσας (πρὸβλ. τὰ περὶ ἀπομνημονεύσεως λέξεων, σελ. 52 κ.έ.). Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἰδίως γραμματικὰς καὶ τὰς συντακτικὰς παρατηρήσεις, εἶναι ὡσαύτως ἐσφαλμένον ἐκ τινος μὲν ῥηματικοῦ τύπου, π. χ. λάβοι, νὰ κατέρχεται ὁ διδάσκων εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τῆς οἰκείας ἐγκλίσεως πάντων τῶν χρόνων ἢ, ἐτι χεῖρον, εἰς τὰ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς κλίσεως πάντων τῶν ῥημάτων ἐν γένει, ἐκ τινος δὲ συντακτικῆς πλοκῆς, π. χ. χρονικῆς τινος προτάσεως ἐκφερομένης κατ' ἐνδοκίην ἢ ῥήματός τινος συντασσομένου μετὰ δοτικῆς, νὰ ἐξετάζῃ τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐρμηνείας ὅλον τὸ κεφάλαιον τοῦ συντακτικοῦ τὸ περὶ χρονικῶν λόγων πραγματευόμενον ἢ πάντα τὰ εἶδη τῶν ῥημάτων τὰ μετὰ δοτικῆς συντασσόμενα. Ἄρκετόν διὰ τὴν ἐρμηνείαν θὰ ἦτο ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων, πόσοι καὶ τίνες αἱ χρήσεις τῆς ἐνδοκίης εἰς τὰς χρονικὰς προτάσεις, καὶ τίς ἢ ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ἀρμόζουσα. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἀρκετόν εἶναι νὰ ἐρωτήσῃ, εἰς τίνα τάξιν

ῥημάτων κατὰ τὴν σημασίαν ἀνήκει τὸ προκείμενον ῥῆμα καὶ μὲ τίνα πτωσιν συντάσσεται ἢ τάξεις, εἰς τὴν ὁποίαν τοῦτο ἀνήκει. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἐπιτετραμμένα κατὰ τὴν ἐρμηνείαν εἶναι, ὡσάκις ὁ διδάσκων ἀμφιβάλλει, ἔαν οἱ μαθηταὶ θὰ δυνηθοῦν ὀρθῶς ἄνευ τούτων νὰ μεταφράσουν τὸ προκείμενον χωρίον, εἴτε καὶ τῆς ἀμφιβολίας ταύτης μὴ ὑπαρχούσης, ὡσάκις φρονεῖ ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ μεταφράσουν μὲν ὀρθῶς τὸ χωρίον, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κοινοῦ νοῦ καὶ τῶν συμφραζομένων ἀγόμενοι, οὐχὶ δὲ σαφῆ ἐπίγνωσιν ἔχοντες τοῦ λόγου, διὰ τὸν ὁποῖον οὕτως, ὀρθῶς, δύναται νὰ μεταφρασθῇ τὸ χωρίον καὶ οὐχὶ ἄλλως. Ἴνα δὲ γίνωνται ἐν τῷ προσήκοντι μέρει καὶ τῇ καταλλήλῳ περιστάσει αἱ τοσοῦτον χρήσιμοι γραμματικαὶ παρατηρήσεις αὗται, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη ὁ διδάσκων ἱκανὴν γνῶσιν τῆς γραμματικῆς δεξιότητος τῶν μαθητῶν του, νὰ παρασκευάζεται δὲ εὐσυνειδήτως πρὸς τὴν διδασκαλίαν, ἵνα ἀκριβῶς ἐκ τῶν προτέρων γινώσκῃ, ποῦ παρίσταται ἀνάγκη ἀπόλυτος γραμματικῶν παρατηρήσεων (1). Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν γραμματικῶν παρατηρήσεων συνάγεται σαφῶς, διατὶ αὗται πρέπει νὰ γίνωνται κανονικῶς πρὸ τῆς συντάξεως καὶ μεταφράσεως τοῦ ἐκάστου ἐρμηνευτέου τμήματος τοῦ συγγραφέως. Μόνον δηλ. ἐνταῦθα γινόμενα ἔχουν σκοπὸν αὗται, καθόσον προλείπουν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν μετάφρασιν καὶ καθιστῶσιν οὕτω ταύτην μᾶλλον εὐχερῆ καὶ ῥέουσάν· ἔπειτα δὲ καὶ μεγαλύτερον ἔχουν ὑπὲρ τῶν παρατηρήσεων τούτων, πρὸ τῆς μεταφράσεως γινόμενων, τὸ διαφέρον οἱ μαθηταί, γινώσκοντες καλῶς ὅτι ἐν ταύτῃ ἐκείνας θὰ χρησιμοποιοῦσιν. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ συμβάλλεται εἰς τὴν στερέωσιν τῶν γραμματικῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν.

Περὶ τῆς λεξιλογικῆς τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου κειμένου ἐτεξεργασίας εἵπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐν τῷ περὶ ἀπομνημονεύσεως λέξεων κεφαλαίῳ (πρβλ. σελ. 49 κ. ἑ.) ὅτι εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τοῦ ὄλου γυμνασίου τάξεις καλὸν εἶναι νὰ ἀποχωρίζεται αὕτη ὅλης τῆς ἄλλης γλωσσικῆς ἐτεξεργασίας καὶ ἐπακολουθοῦσα εὐθὺς μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ νὰ ἀποτελῇ ἴδιον αὐτῆς μέρος, εἰς δὲ τὰς μέσας καὶ ἀνω-

1) Δὲν εἶναι ἀνοφελὲς κατὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν αὐτοῦ ὁ διδάσκων δι' ἰδίων σημείων νὰ σημειώσῃ τὰς ἐν τῷ κειμένῳ του λέξεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ κάμῃ τοιαύτας ἢ τοιαύτας παρατηρήσεις. Ὑποβोधόμενος ὑπὸ τῶν σημείων τούτων κατὰ τὴν διδασκαλίαν θὰ δύναται νὰ διεξάγῃ αὐτὴν γοργῶ τῷ ῥυθμῷ, μὴ ἔχων ἀνάγκην νὰ καταναλίσκῃ τότε χρόνον καὶ σκέψιν, ποῦ πρέπει νὰ κάμῃ ταύτην καὶ ποῦ ἐκείνην τὴν παρατήρησιν. (Ἰδὲ κατωτέρω τὸ κεφάλαιον περὶ προπαρασκευῆς κατ' οἶκον διδασκάλων καὶ μαθητῶν).

τέρας τάξεις ὅτι δύναται νὰ συνυφαίνεται μετὰ τῆς ἄλλης γλωσσικῆς καθόλου ἐπεξεργασίας καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν παρατηρήσεων, αἱ ὁποῖαι ὁτὲ μὲν ὀδηγοῦν εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς προσηκούσης σημασίας λέξεώς τινος ἢ φράσεως, ὁτὲ δὲ διαλευκαίνονται καὶ καθορίζονται αὐτὰ αὐτὰ ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῆς σημασίας τῶν ὅλων ἢ ἐν μέρει ἀγνώστων λέξεων ἢ φράσεων. Παραθέτομεν κατωτέρω δύο *παραδείγματα* τῆς κατὰ τοὺς δύο τρόπους γινομένης ἐρμηνευτικῆς ἐπιξεργασίας, περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται ἐνταῦθα.

Ἔστω π. χ. κατὰ πρῶτον ὅτι πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν τῇ *ἐτέρᾳ τῶν δύο κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου* ἡ μεθοδικὴ ἐνότης ἢ ἀποτελουμένη ἐκ τῆς παραγρ. 9 τοῦ α' κεφαλαίου τοῦ Α' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως. Ὁ διδάσκων μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, δυναμένην νὰ ὀρμηθῇ ἐνταῦθα ἐκ τῶν πρώτων τοῦ τεμαχίου λέξεων («*Ἄλλο δὲ στράτευμα* αὐτῷ συνλέγετο», πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 150) λέγει εἰς τοὺς μαθητάς: «Προσέξτε νὰ μάθωμεν πρῶτον τὰς ἀγνώστους λέξεις, τὰς ὁποίας θὰ εὕρωμεν εἰς αὐτὸ τὸ τεμάχιον». Νῦν οἱ μαθηταὶ κατὰ παραγγελίαν τοῦ διδασκάλου ἀνοίγουν τὰ οἰκεία τετράδια καὶ γράφουν εἰς ταῦτα τὰς λέξεις καὶ τὴν σημασίαν αὐτῶν ἀντιγράφοντες ἀπὸ τοῦ πίνακος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐκρινῶς γράφει ὁ διδάσκων ὡς ἑξῆς.

κατ' ἀντιπέρασ = ἀπέναντι.

ἴδε = οὗτος ἔδω· ὁ ἐξῆς, ὁ ἀκόλουθος.

φυγὰς = ἐξόριστος.

συγγίγνομαι = συναναστρέφομαι.

θαυμάμαι = θαυμάζω.

μύριοι = δέκα χιλιάδες.

χρυσίον = χρυσᾶ νομίσματα· χρήματα.

ὀρμῶμαι = ξεκινῶ· ἔχω ὀρμητήριον.

συμβάλλομαι χρήματα = συνεισφέρω χρήματα.

ἐκὼν, ἐκοῦσα, ἐκὼν = θέλων· ἐκουσίως, θεληματικῶς.

τρέφεται στράτευμα = συντηρεῖται στράτευμα.

λανθάνω = διαφεύγω τὴν προσοχὴν, μένω ἀπαρατήρητος

τὸ στράτευμα λανθάνει τρεφόμενον = τὸ στράτευμα συντηρεῖται κρυφίως».

Μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν εἰς μαθητῆς εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως ἀναγινώσκει τὰ γραφέντα ἀπὸ τοῦ τετραδίου του, κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τούτου ἀνάγνωσιν ἐκάστης τῶν λέξεων ὁ διδάσκων κάμνει ὅσας κρίνει ἀναγκαίας διὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς σημασίας αὐτῶν σημασιολογικὰς παρατηρήσεις. Οὕτω περὶ μὲν τοῦ ἐπιρρημάτος «ἀντιπέρασ»

προκαλεί τους μαθητές να ειπουν, εάν γινώσκουν εκ τινος δημόδους ποιήματος, τὸν στίχον «για νὰ περάσω **ἀντίπερα**, πέρα στὰ κλεφτοχώρια». Διὰ τὴν σημασίαν «ὁ ἐξῆς, ὁ ἀκόλουθος» τῆς ἀντωνυμίας «ὄδε» ἀνακαλεῖ εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν τὴν ἀνάλογον σημασίαν τοῦ ἐπιρρημάτος «ὄδε», τὸ ὁποῖον ἤδη πρότερον συνήνησαν ἐν τῇ παραγράφῳ 6. Τὸ αὐτὸ πράττει καὶ διὰ τὴν λέξιν «φυγᾶς», τὴν ὁποίαν σχετίζει μὲ τὴν προηγουμένως εὑρεθεῖσαν ἐν τῇ παραγράφῳ 7 μετοχὴν «φεύγοντας». Ὡς πρὸς τὸ «μύριοι» καθίσταται γνωστὴ εἰς τοὺς μαθητάς ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ «μυριοί» (πρὸβλ. καὶ παροιμίαν· «χίλιοι, **μύριοι** καλογέροι κλπ.»). Τέλος ἐν σχέσει μὲ τὴν λέξιν «λανθάνω» γίνεται μνεῖα τῶν ἐτυμολογικῶς συγγενῶν λέξεων, τῶν εὐχρηστων ἐν τῇ νέᾳ, «λαθραῖος, λαθρέμπορος». Εἰς ταῦτα μόνον ἴσως θὰ περιορισθῶν ἐν τῷ προκειμένῳ μαθήματι ἀπομνημονεύσεις λέξεων αἱ σημασιολογικαὶ παρατηρήσεις.

Πραγματικῆς δὲ ἐξηγήσεως (πρὸβλ. σελ. 47) κατὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν ταύτην δύνανται νὰ τύχουν αἱ λέξεις «φυγᾶς, χρυσίον καὶ ὄρμῳμαι». Ἀλλὰ τῆς πρώτης ἢ πραγματικῆς ἐξήγησις ἐνταῦθα περιττὴ, ἀφ' οὗ σχετίζεται μὲ τὴν λέξιν «οἱ φεύγοντες», ἣτις ἤδη πρότερον εὑρέθη καὶ βεβαίως οὐ μόνον λεκτικῶς, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς τότε ἡρμηνεύθη («πρὸβλ. τὸν ἐκ τῆς Ἱστορίας γνωστὸν ἐξόριστον Ἄριστειδην»!). Διὰ τὴν πραγματικὴν ἐξήγησιν τῆς δευτέρας ὁ διδάσκων θὰ εἴπῃ «ἐὰν π.χ. ἔχω πολλὰ **χρυσᾶ εἰκοσάφραγκα** ἢ πολλὰς **Ἀγγλικὰς λίρας**, τότε δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἔχω **χρυσίον**». Τέλος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως «ὄρμῳμαι» ὁ διδάσκων δύνανται νὰ φέρῃ ὡς παράδειγμα ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ 1912-1913 τὸ τοῦ ναυάρχου μας Κουντουριώτου, ὅστις ἔχων «ὄρμητήριον» τὸν λιμένα Μοῦντρον τῆς Ἀθήμων ἐπολέμει κατὰ τῶν Τούρκων.

Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων καλεῖ δεύτερον, εἶτα δὲ τρίτον, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ τέταρτον μαθητὴν νὰ ἐπαναλάβουν τὰς γραφεῖσας λέξεις μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν μέχρι ἐπαρκῶς ἐντυπώσεως τῶν ἐν τῇ μνήμῃ. Κατόπιν, ἀφ' οὗ ἀπαλειφθῶσι μὲν τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος γεγραμμένα, κλεισθῶσι δὲ τὰ τετράδια, λέγονται ἅπασι ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ πλεονάκις ἀπὸ μνήμης αἱ γραφεῖσαι λέξεις μετὰ τῆς σημασίας ἐκάστης. Ἡ περαιτέρω συμπλήρωσις τῆς ἀπομνημονευτικῆς ἐργασίας ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητάς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία κατὰ τὰ λεχθέντα ἐν τοῖς προηγουμένοις (πρὸβλ. σελ. 50).

Ἀφ' οὗ περατωθῇ οὕτω τὸ εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν λέξεων μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν ἀναφερόμενον μέρος τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, γίνονται κατόπιν αἱ γραμματικαὶ καθόλου καὶ αἱ ἄλλαι σχετικαὶ παρα-

τηρήσεις, οὐχὶ ὅμως νῦν διὰ μιᾶς πᾶσαι, ἐφ' ὅλης τῆς ἐρημνευομένης μεθοδικῆς ἐνότητος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἀλλὰ ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου τμήματος αὐτῆς (περιόδου ἢ μέρους τῆς περιόδου) πρὸ τῆς συντάξεως καὶ μεταφράσεως τούτου. Οὕτω ἐν τῇ προκειμένῃ ἐνότητι ὁ διδάσκων ἐπαναλαβὼν τὴν ἀνάγνωσιν (πρβλ. σελ. 155) τῆς πρώτης περιόδου («Ἄλλο δὲ στράτευμα . . . τόνδε τὸν τρόπον») ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν ἐν ταύτῃ ὑπάρχοντα τύπον **τόνδε**, νὰ εἴπουν δηλ. ὅτι «εἶναι ἐνικοῦ αἰτιατικῆ τῆς δεικτικῆς ἀντωνυμίας ὅδε, ἦδε, τόδε», νὰ ἐξηγήσουν δὲ προσέτι τὸν τύπον **τόνδε**. Ἐπὶ πλέον δύναται νὰ ζητήσῃ νὰ εἴπουν τὸν ἀντίστοιχον τύπον καὶ τῶν ἄλλων γενῶν (τήνδε, τόδε). Πρὸς τὴν ἔκφρασιν «ἐν Χερρονήσῳ τῇ κατ' ἀγχιπέρας Ἀβύδου» θὰ παραβληθῇ ἀνάλογός τις ἔκφρασις τῆς νέας γλώσσης π.χ. «εἰς τὸ οἶκημα τὸ ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας». Ἄλλην γλωσσικὴν παρατήρησιν ἀναγκαίαν δὲν θὰ ἔχη νὰ κάμῃ τις, νομίζομεν, ἐν τῇ προκειμένῃ περιόδῳ, διὸ εὐθύς θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ σύνταξις καὶ μετάφρασις ταύτης. Οὐδεμία δὲ οἰαδήποτε γλωσσικὴ παρατήρησις εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸ πρῶτον κῶλον τῆς ἐπομένης περιόδου («Κλέαρχος Λακεδαιμόνιος φυγὰς ἦν»). Εὐθύς λοιπὸν ὡς ἀναγνωσθῇ τοῦτο, γίνεται ἡ σύνταξις καὶ ἡ μετάφρασις του. Εἰς τὸ ἐπόμενον κῶλον («τούτῳ συγγενόμενος ὁ Κῦρος ἠγάσθη τε αὐτὸν καὶ δίδωσιν αὐτῷ μυρίας δαρεικούς»), μετὰ τὴν ἀνάγνωσίν του ὁ διδάσκων θὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν μαθητῶν πρῶτον νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν τύπον «συγγενόμενος», νὰ εἴπουν δηλ. ὅτι εἶναι μετοχὴ μέσ. ἀορ. β', ἐνικοῦ ὀνομαστικῆς, ἐνεστώς «συγγίγνομαι», δεύτερον νὰ εἴπουν ὅσους τυχὸν χρόνους τοῦ ῥήματος τοῦτου γινώσκουν ἐκ τῆς προτέρας διδασκαλίας, καὶ τέλος νὰ ἀποδώσουν τὸν τύπον «συγγενόμενος» εἰς τὴν νέαν. Καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ γίνῃ ἀναγνώρισις καὶ ἐξηγήσις καὶ τοῦ τύπου «**ἠγάσθη**». Τὸν τύπον «δίδωσιν» δὲν θὰ δύναται νὰ ἀναγνωρίσουν οἱ μαθηταὶ μὴ διδαχθέντες ἀκόμη τὰ εἰς - μι ῥήματα. Ὁ διδάσκων λοιπὸν αὐτὸς λέγει εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι «ὁ ἐνεστώς τοῦ ῥήματος τούτου εἰς τὴν ἀρχαίαν εἶναι **δίδωμι**», ὅτι τὸ «δίδωσιν» σημαίνει «δίδει». Μετὰ ταῦτα γίνεται πάλιν ἡ σύνταξις καὶ μετάφρασις τοῦ τμήματος τούτου τῆς περιόδου. Εἰς τὸ τρίτον κῶλον («ὁ δὲ λαβὼν τὸ χρυσίον . . . ὠφέλει τοὺς Ἕλληνας») γραμματικαὶ παρατηρήσεις ὅμοιαι πρὸς τὰς προηγουμένας θὰ γίνου ἐπὶ τοῦ «ὀρμώμενος, τοῖς Θραξί, τοῖς οἰκοῦσι», σημασιολογικαὶ δὲ καὶ συντακτικαὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ «**ὁ δέ**», τὸ ὁποῖον θὰ κληθῶν νὰ εἴπουν οἱ μαθηταὶ πῶς θὰ ἀποδώσουν εἰς τὴν νέαν, παραπεμπόμενοι εἰς τὰ προηγουμένως εὑρεθέντα ἐν παραγρ. 3 («ὁ δὲ πείθεται») καὶ ἐν παραγρ. 4 («Ὁ δέ, ὡς ἀπῆλθε»), καὶ ἐπὶ τοῦ «ἀπὸ τούτων τῶν χρημά-

των», ἐνθα τὴν σημασίαν τῆς προθέσεως «ἀπό» θὰ ὀδηγηθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εὗρουν συσχετίζοντες τὸν ὅλον προσδιορισμὸν τοῦτον μὲ τὰς λέξεις «στράτευμα συνέλεξεν», εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει συντακτικῶς. Μετὰ τοῦτο κάμνουν πάλιν οἱ μαθηταὶ ἐκάστης προτάσεως τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἐξήγησιν. Οὕτω δὲ χωρεῖ ἡ ἐργασία αὕτη μέχρι τέλους τῆς ἐρμηνευομένης ἐνότητος, ἐνδιατρίβουσα εἰς μόνον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν πρώτην κατανόησιν τοῦ κειμένου, μὴ κατατριβομένη δὲ εἰς τὴν ἀνευ λόγου γραμματικὴν ἐξέτασιν πάσης ἐν αὐτῷ ἀπαντήσεως λέξεως, τὴν λεγομένην *τεχνολογίαν*.

Ἔστω νῦν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν μιᾷ τῶν μέσων ἢ ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, ἐν ταῖς ὁποῖαις, ὡς εἶπομεν, τὸ εἰς τὴν ἀπομνημονεύσιν λέξεων ἢ φράσεων ἀφορῶν μέρος τῆς ὅλης γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας δὲν προτάσσεται κατ' ἰδίαν ἀποχωριζόμενον, ἀλλὰ συνφαίνεται μετὰ τῶν ἄλλων γλωσσικῶν ἐν γένει παρατηρήσεων καὶ μετὰ τῆς συντάξεως τῶν λέξεων προτάσεώς τινος ἢ τῆς συντάξεως τῶν προτάσεων ὅλης τινὸς περιόδου. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γ' Ὀλυμπιακοῦ τοῦ Δημοσθένους τὸ τεμάχιον τὸ ἀποτελούμενον ἐκ τῶν παραγράφων 10-13 («Ἄλλ' ὅτι μὲν δεῖ βοηθεῖν... ὥστ' εἰς προὔπτον κακὸν αὐτὸν ἐμβαλεῖν»). Τεθέντος τοῦ σκοποῦ, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις ἐνταῦθα δύναται νὰ ὀρμηθῇ ἐκ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ παραγραφῇ λέξεων «δεῖ βοηθεῖν καὶ βοηθήσομεν **τὸ δ' ὅπως, τοῦτο λέγε**», ἀναγινώσκειται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ὅλον τὸ τεμάχιον καὶ μετὰ τοῦτο εὐθὺς ἀρχίζει ἡ γλωσσικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασία. Αὕτη ἀναλόγως βεβαίως τοῦ ποιοῦ τῆς τάξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ τεμάχιον, καὶ ἀναλόγως τῆς προηγηθείσης ἐκ τε τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ ἐξ ἄλλων ἐρμηνείας θὰ εἶναι μακροτέρα ἢ συντομωτέρα, θὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς ταῦτα μᾶλλον, τὰ ὁποῖα, ὡς εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ὁ διδάσκων, ἀγνοοῦν οἱ μαθηταί, παρὰ εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν εἰς αὐτοὺς γνωστὰ κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε διδασκαλίαν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δύναται τις νὰ ὀρίσῃ ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι αὗται ὠρισμένως αἱ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις θὰ γίνωνται πάντοτε, ὁσάκις θὰ ἐρμηνευθῇ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τεμάχιον τοῦ γ' Ὀλυμπιακοῦ τοῦ Δημοσθένους. Ἄλλ' οὐχ ἤττον σημειοῦμεν ἐνταῦθα ἐκεῖνα, εἰς ἃ δύναται νὰ ἀναφέρεται ἡ περὶ ἧς πρόκειται νῦν ἐρμηνευτικὴ τοῦ τεμαχίου ἐπεξεργασία. Πρῶτων λέξεις καὶ φράσεις χρῆζομαι ἐξηγήσεως καὶ ἀπομνημονευτέαι δύναται νὰ εἶναι αἱ ἐξῆς ἐν τῇ παραγρ. 10 «ἐγνώκαμεν, νομοθέτας καθίσατε, θῆσθε νόμον, τὸν (νόμον) λύσατε», ἐν τῇ παραγρ. 11 «ἀτακτοῦντας, ἀθυμότερους, τηνικαῦτα, τὸν γράψοντα», ἐν τῇ παραγρ. 12 «ἄλλως τε καί, περιγίγνεσθαι, εἰς τὸ λοιπόν», καὶ τέλος ἐν τῇ παραγρ. 13 «τὴν χά-

ριν, τὴν ἀπέχθειαν, ἄμεινον πράττειμεν, εὐτρεπίσαι, δοῦναι δίκην, προὔ-
 πτον, ἐμβαλεῖν». Ἰδίως γραμματικαὶ παρατηρήσεις πρὸς ἀναγνώριον
 τύπων δύνανται νὰ γίνουν ἐν μὲν τῇ παραγρ. 10 ἐπὶ τοῦ τύπου «θῆ-
 σθε», ἐν δὲ τῇ παραγρ. 11 ἐπὶ τοῦ «μένουσι, τὸν γράψονθ', ἴσθ'» καὶ
 ἐν τῇ παραγρ. 13 ἐπὶ τοῦ τύπου «θεῖσιν». Συντακτικαὶ δὲ τέλος πα-
 ρατηρήσεις πρὸς συμπλήρωσιν ἑλλειπτικῶν ἐκφράσεων συμφώνως πρὸς
 τὸ νόημα τῶν συμπραζομένων, ἢ πρὸς εὐρεσίαν τῆς συντακτικῆς θέσεως
 ὄρων τῆς προτάσεως ἢ τῆς σημασίας προσδιορισμῶν κ. τ. τ. ἀναγ-
 καῖαι θὰ εἶναι αἱ ἑξῆς: ἐν τῇ παραγρ. 10 ἐπὶ τοῦ «τὸ δ' ὅπως» (πῶς
 πρέπει νὰ συμπληρωθῇ:), ἐπὶ τοῦ «ἐν δὲ τούτοις μὴ θῆσθε νόμον» (τί
 σημαίνει ἐνταῦθα ἢ πρόθεσις ἐν:), ἐν τῇ παραγρ. 11 ἐπὶ τοῦ «θεω-
 ρικὰ» (τίνα ὄρον τῆς προτάσεως ἀποτελεῖ ἡ λέξις αὕτη καὶ πῶς θὰ ἐξη-
 γηθῇ; Κατηγορούμενον τοῦ «τὰ στρατιωτικά», θὰ ἐξηγηθῇ δὲ «ὡς
 θεωρικά»), ἐπὶ τοῦ «τὸν γράψονθ'» (μὲ ποίαν πρότασιν ἰσοδυναμεῖ ἢ
 μετοχὴ αὕτη:), ἐν τῇ παραγρ. 12 ἐπὶ τοῦ «παθεῖν ἀδίκως τι κλπ.»
 (εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκονται ταῦτα πρὸς τὰ προηγούμενα; Ἐπεξηγή-
 σις τοῦ «τούτου μόνου!»), ἐν τῇ παραγρ. 13 τέλος ἐπὶ τοῦ «ζημίαν»
 (τίνα θέσιν ἔχει ἐν τῇ προτάσει ἡ λέξις αὕτη; Πῶς θὰ ἐρμηνευθῇ ἢ
 ὅλη πρότασις; Κατηγορούμενον τῆς προηγουμένης λέξεως «τὴν ἀπέ-
 χθειαν!», θὰ ἐρμηνευθῇ δὲ «ἡ ἀπέχθεια νὰ ἀποβῇ τιμωρία . . . ἢ ἀντι-
 δημοτικότης νὰ καταλήξῃ εἰς τιμωρίαν . . .»). Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς
 γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας πρὸς τοῖς ἀνωτέρω θὰ γίνῃ καὶ σύνταξις τῶν
 μερῶν τοῦ τεμαχίου ἐκείνων, εἰς τὰ ὅποια θὰ ὑπάρχῃ ποιά τις δυσμέ-
 ρεια διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἀπόδοσιν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν (πρὸβλ.
 κατωτέρω ἐν ἀρχῇ τοῦ περὶ συντάξεως κεφαλαίου). Τοιαῦτα συντάξεως
 δεόμενα μέρη ἐν τῷ προκειμένῳ δύνανται νὰ εἶναι ἐν μὲν τῇ παραγρ.
 11 τὸ («ἐπειδὴν) τὴν τοῦ τὰ βέλτιστα λέγειν ὁδὸν παράσχητ' ἀσφαλῆ,
 τηνικαῦτα τὸν γράψονθ' ἅ πάντες ἴσθ' ὅτι συμφέροι ζῆτετε», ἐν δὲ τῇ
 παραγρ. 12 τὸ «ἄλλως τε καὶ τούτου μόνου περιγίγνεσθαι μέλλοντος,
 παθεῖν ἀδίκως τι κακὸν τὸν ταῦτ' εἰπόντα καὶ γράψαντα . . .» καὶ τὸ
 «καὶ λύειν γ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς νόμους δεῖ τούτους τοὺς αὐ-
 τοὺς ἀξιοῦν» καὶ ἐν τῇ παραγρ. 13 τὸ «τὴν δ' ἀπέχθειαν, δι' ἧς ἂν
 ἅπαντες ἄμεινον πράττειμεν, τῷ νῦν τὰ βέλτιστα εἰπόντι ζημίαν γενέ-
 σθαι», καὶ εἴ που ἀλλαγῶ ἤθελον προσκόψει κατὰ τὴν μετάφρασιν οἱ
 μαθηταί.

Πῶς νῦν θὰ διεξαχθῇ ἡ ἐπεξεργασία αὕτη; Ὁ διδάσκων ἐν ἀρχῇ
 τοῦ μαθήματος παραγγέλλει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἔχουν ἀνοικτὰ παρὰ
 τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως τὰ τετράδια τῶν λέξεων καὶ τὰς γραφίδας
 ἀποτεθειμένας ἐπὶ τῶν θρανίων. Ἄφ' οὗ δέ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐκ

τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ τεμαχίου λέξεων «δεῖ βοηθεῖν καὶ βοηθήσομεν» τὸ δ' ὅπως, τοῦτο λέγε» εὐρεθῆ, ποῖον θὰ εἶναι καθόλου τὸ περιεχόμενον τοῦ τεμαχίου (θέσις τοῦ σκοποῦ!) καὶ ἀφ' οὗ μετὰ τοῦτο ἀναγνωσθῆ προσηκόντως ὅλον τὸ τεμάχιον ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, καλεῖται εἰς μαθητῆς νὰ ἀναγνώσῃ τὴν πρώτην περίοδον («Ἄλλ' ὅτι μὲν δεῖ... λέγε»), ἐρωτῶνται δὲ πάντες, τίνος λέξεως τοῦ ἀναγνωσθέντος τμήματος τὴν σημασίαν ἀγνοοῦν. Πιθανὸν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀπαντήσουν ὅτι οὐδεμία ἐνταῦθα ὑπάρχει ἄγνωστος κατὰ τὴν σημασίαν λέξις. Ὁ διδάσκων τότε ἐρωτᾷ «πῶς θὰ ἐξηγήσετε τὸ *ἐγνώκαμεν*;» Μαθ. (*παρασυρόμενος ἕως ἐκ τῆς συνήθους σημασίας τοῦ γινώσκω=γνωρίζω*) «ἔχομεν γνωρίζει». Διδ. Ὁχι! Γιὰ προσέξτε! τί «πάντες ἐγνώκαμεν»; Μαθ. «ὅτι δεῖ βοηθεῖν». Διδ. μάλιστα! πῶς λοιπὸν ἀρμύζει νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα τὸ *ἐγνώκαμεν*; Μαθ. (ὀδηγούμενος) ἔχομεν ἐνοήσει, ἔχομεν καταλάβει. Διδ. μάλιστα! τί σημαίνει λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ *γινώσκω*; Μαθ. ἐνοῶ, καταλαμβάνω. Διδ. μάλιστα! σημειώσατέ το». Νῦν οἱ μαθηταὶ γρίφουν εἰς τὸ τετραδίδιον τῶν «γινώσκω=ἐνοῶ, καταλαμβάνω», ὁ δὲ διδάσκων ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν καὶ τὴν ἐν τῇ παραγρ. 1 («Ὁχι ταῦτα παρίσταται μοι γινώσκειν») διάφορόν πως σημασίαν τοῦ ῥήματος. Μετὰ τοῦτο ὁ διδάσκων καλεῖ ἕτερον μαθητὴν νὰ διακρίνῃ τὰ κῶλα τῆς περιόδου καὶ τὰς δευτερευούσας ἢ κυρίας προτάσεις ἐκατέρου τούτων, νὰ θέσῃ δὲ ταύτας κατὰ τὴν *φυσικὴν σειρὰν*, ὡς λέγεται. Ὁ μαθητῆς, ἐν ἀνάγκῃ ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, πράττει τοῦτο λέγων «Ἄλλ' εἴποι τις ἂν, πάντες ἐγνώκαμεν, ὅτι (μὲν δὴ) δεῖ βοηθεῖν, καὶ βοηθήσομεν· τοῦτο δὲ λέγε, τὸ ὅπως (δεῖ βοηθεῖν)», μεθ' ὃ ὁ αὐτὸς ἢ ἕτερός τις καλεῖται νὰ μεταφράσῃ τὴν περίοδον. Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ «τί περιμένει τις νὰ εἴπῃ κατωτέρω ὁ ῥήτωρ;» (1) Μαθ. «τὸ πῶς δεῖ βοηθεῖν». Διδ. «Ἄς ἴδωμεν, ἂν τοῦτο λέγει. Ἀναγνώσατε τὴν κατωτέρω περίοδον». Μαθητῆς τις ἀναγινώσκει ταύτην, διακρίνει τὰς προτάσεις αὐτῆς καὶ μεταφράζει τὸ ὅλον. Διδ. Ἄς ἴδωμεν τώρα, ποῖον εἶναι τὸ «παράδοξον». Ἀναγνώσατε! Μαθητῆς τις ἀναγινώσκει «νομοθέτας καθίσσατε». Διδ. Τὸ *καθίσσατε* ἐνταῦθα εἶναι εἰς τὴν πρώτην καὶ κυρίαν του σημασίαν; Τί σημαίνει *καθίζω*; Μαθ. βάζω τινὰ νὰ καθίσῃ. Διδ. μάλιστα! ἀλλ' ἐδῶ βεβαίως, ὡς ἐννοεῖτε, δὲν εἶναι ἐπὶ ταύτης τῆς σημασίας. Πῶς θὰ τὸ ἐξηγήσωμεν «νομοθέτας καθίσσατε;» Μαθ. (ὀδηγούμενος) νομοθέτας διορίσατε. Διδ. μάλιστα! σημειώσατε λοιπὸν εἰς τὸ τετραδίδιον σας. «νομοθέτας καθίζειν=νομοθέ-

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 152, τὰ περὶ θέσεως μερικωτέρων σκοπῶν.

τας διορίζειν». Οἱ μαθηταὶ γράφουν ταῦτα εἰς τὸ τετραδίον των. «Διδ. Ἐς ἴδωμεν, τί θέλει ὁ ῥήτωρ νὰ πράξουν αὐτοὶ οἱ νομοθέται. Ἐναγνώσατε!». Μαθητὴς τις ἀναγινώσκει τὴν ἐπομένην περίοδον: «Ἐν δὲ τούτοις μὴ θῆσθε νόμον μηδένα (εἰσὶ γὰρ ὑμῖν ἱκανοί) ἀλλὰ τοὺς εἰς τὸ παρὸν βλάπτοντας ὑμᾶς λύσατε». Διδ. τί εἶναι γραμματικῶς τὸ *θῆσθε*; Μαθ. ῥῆμα, ὑποτακτικῆς μέσου ἀορ. β' πληθυντικοῦ δευτέρου, τοῦ ῥήματος τίθεμαι. Διδ. τί θὰ εἴπη *τίθεμαι νόμον*; Μαθ. ἀπαντᾷ. Διδ. κατωτέρω, εἰς τὸ τέλος τῆς παραγρ. 12 λέγει: «(νόμους) θεθείκασιν»: ὥστε λέγεται καὶ «νόμον τίθημι». Τίς γινώσκει τὴν διαφορὰν τῶν φράσεων *νόμον τίθεμαι* καὶ *νόμον τίθημι*; Οἱ μαθηταὶ λέγουν, ἔαν γνωρίζουν, ἢ νῦν μανθάνουν ταύτην παρὰ τοῦ διδάσκοντος, κρατοῦν δὲ καὶ τὰς προσηκούσας σημειώσεις εἰς τὸ τετραδίον τῶν λέξεων. Διδ. «ἔν τούτοις μὴ θῆσθε νόμον», τίσι «τούτοις»; Μαθ. (ὀδηγούμενος ἐν ἀνάγκῃ) τοῖς νομοθέταις. Διδ. Μάλιστα. Τί νὰ σημαίνει ἡ πρόθεσις *ἐν* ἐνταῦθα, καὶ πῶς θὰ ἐρμηνευθῆ; Μαθ. (ὀδηγούμενος) ἀπαντᾷ προσηκόντως. Διδ. Κατωτέρω λέγει: «λύσατε», τί λύσατε; Μαθ. τοὺς νόμους. Διδ. μάλιστα. Πῶς θὰ ἐξηγήσετε τὴν φράσιν «λύσατε τοὺς νόμους»; Μαθ. (ὀδηγούμενος) ἀπαντᾷ καταλλήλως. Διδ. Σημειώσατε εἰς τὸ τετραδίον σας καὶ τὴν φράσιν ταύτην, «λύειν νόμον=καταργεῖν νόμον». Οἱ μαθηταὶ γράφουν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀφ' οὗ πάλιν διακρίνουν τὰς προτάσεις τῆς περιόδου, μεταφράζουσι ταύτην.

Οὕτω χωρεῖ ἡ διδασκαλία μέχρι τέλους τοῦ περὶ οὗ πρόκειται τεμαχίου, συνυφαινομένων τῶν σημασιολογικῶν μετὰ τῶν ἄλλων γλωσσικῶν καθόλου παρατηρήσεων, λεπτομερεστεράς δὲ πῶς συντάξεως γινομένης, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, μόνον εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα, τὰ ὅποια παρουσιάζουν ποιάνα τινα δυσχέρειαν περὶ τὴν κατανόησιν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν, καὶ περὶ τὴν μετάφρασιν αὐτῶν εἰς τὴν νέαν. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω περατωθῆ ἡ ὅλη γλωσσικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου, ἔαν ὑπάρχη χρόνος καλεῖται εἰς μαθητὴς νὰ ἀναγνώσῃ ἀπὸ τοῦ τετραδίου τὰς κατὰ τὸ προκείμενον μάθημα γραφείσας λέξεις ἢ φράσεις μετὰ τῆς σημασίας ἐκάστης. Ὅπως ὅποτε παραγγέλλονται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀπομνημονεύσων ταύτας καλῶς κατ' οἶκον καθ' ἑκάτεραν διεύθυνσιν (πρβλ. σελ. 49), κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον μάθημα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξετάζονται, ἵνα φανῆ, ἔαν ἐξετέλεσαν εὐσυνειδήτως τὴν ἀνατεθεισάν εἰς αὐτοὺς κατ' οἶκον ἐργασίαν ταύτην.

Γ') **Σύνταξις**. Τῆς καθόλου γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου κειμένου σπουδαῖον μέρος ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐν τῇ σχολικῇ γλώσσῃ καλουμένη *σύνταξις*, διὰ τῆς ὁποίας αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι προτάσεως τίνος καὶ αἱ προτάσεις περιόδου τάσσονται κατὰ τὰς συν-

τακτικὰς αὐτῶν σχέσεις ἢ ἄλλως τοποθετοῦνται κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν σειρὰν καὶ λογικὴν ἀλληλουχίαν. Ἡ ἐργασία αὕτη κατὰ τὰς ἀρχὰς πρέπει νὰ γίνεται τακτικῶς πρὸ πάσης μεταφράσεως ἀρχαίου κειμένου, ἔπειτα ὅμως πρέπει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ περιορίζεται, καθόσον εὐκόλως ἀποβαίνει ὅλως μηχανικὴ καὶ ἀφαιρεῖ πολὺτιμον χρόνον ἀπὸ τῆς καθόλου ἐρμηνείας. Περιοριζομένη δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ γίνεται μόνον ἐκεῖ, ἔνθα οἱ μαθηταὶ δὲν δύνανται εὐθύς νὰ ἀναγνωρίσουν τὰς συντακτικὰς σχέσεις τῶν ὄρων μιᾶς προτάσεως ἢ νὰ ἐπισκοπήσουν ταχῶς τὸ νόημα ὅλης τινὸς περιόδου. Τοῦτο ὁ διδάσκων ἄλλοτε μὲν θὰ γνωρίζῃ πρὸ πάσης τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μεταφράσεως τοῦ προκειμένου χωρίου, γινώσκων τὴν ἤδη ὑπ' αὐτῶν κτηθεῖσαν δεξιότητα εἰς τὸ συντάττειν καὶ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἐρμηνευτικόν χωρίον καὶ συνορῶν τὰς δυσχερείας αὐτοῦ· ἄλλοτε δὲ θὰ ἀνακαλύπτῃ κατὰ τὴν μετάφρασιν αὐτήν, παρουσιάζουσιν σφάλματα ὑπεμφαινόντα οὐχὶ ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς λογικῆς συνδέσεως τῶν λέξεων προτάσεως ἢ τῶν προτάσεων περιόδου. Ἐν ἐκατέρῳ τῶν περιπτώσεων τούτων προκαλεῖ ὁ διδάσκων τοὺς μαθητὰς νὰ κάμουν τὴν σύνταξιν τῶν στοιχείων τῆς προτάσεως ἢ τῶν προτάσεων τῆς περιόδου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ *ποῦ καὶ πότε* ἐν γένει πρέπει νὰ γίνεται σύνταξις.

Πρὶν ἢ δὲ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ *τρόπου*, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεται ἡ σύνταξις, πρέπει νὰ διαστείλωμεν τοῦτο μὲν σύνταξιν τῶν λέξεων μιᾶς τινος προτάσεως καὶ σύνταξιν τῶν προτάσεων μιᾶς τινος περιόδου, τοῦτο δὲ σύνταξιν τούτων ἐκατέρων πρακτικωτέραν καὶ θεωρητικωτέραν· πρακτικωτέραν μὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς, εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τοῦ καθόλου γυμνασίου τάξεις, θεωρητικωτέραν δὲ εἰς τὰς ἀνωτέρας.

I. *Σύνταξις τῶν στοιχείων μιᾶς προτάσεως.* α') *Ἡ πρακτικὴ σύνταξις* γίνεται καὶ πρέπει νὰ γίνεται εὐθύς, ἀφ' ὅτου ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει τοῦ ὅλου γυμνασίου οἱ μαθηταὶ ἀρχίσουν νὰ ἀναγινώσκουν κείμενον ἀρχαῖον, εἴτε ἐκ προτάσεων ἀποτελεῖται τοῦτο, εἴτε ἐκ συνεχοῦς λόγου, καὶ ἂν μηδεὶς ἀκόμη τῶν συντακτικῶν ὄρων ἔχει διασαφηθῆ εἰς αὐτούς. Κατὰ τὴν ὅλως πρακτικὴν ταύτην τῆς συντάξεως βαθμίδα οἱ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος εὐρίσκουν πρῶτον τὸ ὄρημα τῆς ἐκάστοτε πρὸς ἐρμηνείαν προκειμένης προτάσεως, ὅπερ καὶ μεταφράζουσιν, ἐὰν ὑπάρχῃ ἀνάγκη τούτου. Μετὰ τοῦτο δὲ προκαλούμενοι διὰ τῆς ἐρωτήσεως *τίς* ἢ *τίνας* εὐρίσκουν τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον μεταφράζουσιν ὡσαύτως καὶ μετὰ τοῦτο πάντα τὰ ἄλλα τῆς προτάσεως στοιχεῖα ὀδηγούμενοι ἐκάστοτε διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων

(τί, τίνα, τίνος, εἰς τίνα, ὑπὸ τίνος, πότε, κλπ.). Ἐκαστον νέον τῆς προτάσεως μέλος, εὐθύς ὡς εὐρίσκεται, μεταφράζεται χωριστά, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη, ὅπως ἤδη ἔχει μεταφρασθῆ χωριστά τὸ ῥῆμα καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ἐν δὲ τῇ θέσει τῶν ἐρωτήσεων πρέπει νὰ ἀκολουθῆ ὁ διδάσκων σταθερὰν σειράν, χωρῶν ἐν πάσῃ προτάσει ἀπὸ τοῦ ῥήματος εἰς τὸ ὑποκείμενον, ἀπὸ τούτου εἰς τὸ κατηγορούμενον ἢ ἀντικείμενον καὶ κατόπιν εἰς τοὺς ἐπιρρηματικούς προσδιορισμούς, ὅσοι δὴποτε ἐκφερομένους. Ἐάν τοῦτο σταθερῶς πράττῃ ὁ διδάσκων, ἐδίξονται βαθμιαίως καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ νὰ τηροῦν καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκασίαν σειράν καὶ νὰ υποβάλλουν καὶ αὐτοὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν στοιχείων ἐκάστης προτάσεως ἐρωτήσεις. Τοῦτο, τὸ νὰ υποβάλλουν δηλ. τὰς μνημονευθείσας ἐρωτήσεις αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ εἰς ἑαυτούς, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει. Πρέπει δὲ νὰ υποβάλλουν οἱ μαθηταὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας μεταχειριζόμενοι ὀλοκλήρους προτάσεις, οὕτω δὲ βεβαίως καὶ ὁ διδάσκων θὰ υποβάλλῃ ταύτας εἰς ἐκείνους. Οὕτω π. χ. ἐπὶ τῆς προτάσεως «Πρόξενος μετεπέμψατο Ξενοφῶντα οἰκοθεν» ἀνευρεθέντος καὶ μεταφρασθέντος τοῦ ῥήματος ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἄλλων μελῶν τῆς προτάσεως κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν: «τίς μετεπέμψατο; τίνα μετεπέμψατο ὁ Πρόξενος; πόθεν μετεπέμψατο ὁ Πρόξενος τὸν Ξενοφῶντα;» Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οἱ μαθηταὶ κατόπιν, ἐθισθέντες εἰς τοῦτο, υποβάλλουν εἰς ἑαυτοὺς τὰς ἐρωτήσεις.

β') Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην τῆς συντάξεως βαθμίδα, καθ' ἣν ἡ σύνταξις γίνεται ὅλως πρακτικῶς κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὑποτυπωθέντα τρόπον, ἔρχεται ἡ δευτέρα, καθ' ἣν μετὰ τῆς πρακτικῆς συντάξεως συναναμειγνύεται βαθμιαίως καὶ κατ' ὀλίγον ἡ σύνταξις ἡ **θεωρητικωτέρα**. Καὶ ἡ μεικτὴ αὕτη βαθμὶς ἀρχίζει ἀπὸ τῆς κατωτάτης ἤδη τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, δρίζεται ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὅτι πρέπει νὰ μανθάνουν οἱ μαθηταὶ νὰ διακρίνουν, εἰ καὶ ὅλως ἐμπειρικῶς, τὸ ὑποκείμενον, τὸ κατηγορούμενον, τὸ ἀντικείμενον. Καὶ ἐπικρατεῖ μὲν ἡ μεικτὴ αὕτη βαθμὶς εἰς τὰς δύο κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐξικολουθεῖ ὑφισταμένη καὶ εἰς τὰς μέσας τάξεις αὐτοῦ, εἰς τὰς ὁποίας συμπληροῦνται κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ συντακτικοῦ ἢ διδασκαλία. Οἱ μαθηταὶ δηλ. καθ' ὅσον θὰ διασαφῆται εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ συντακτικοῦ ἐπὶ προτάσεων τῆς νέας γλώσσης, ἐννοεῖται (πρὸβλ. σελ. 90) νῦν μὲν οὗτος ὁ συντακτικὸς ὅρος (π. χ. τὸ ὑποκείμενον), κατόπιν δὲ ἐκεῖνος (π. χ. τὸ κατηγορούμενον ἢ ἀντικείμενον), υποβαλόντες εἰς ἑαυτοὺς κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὑπο-

τυπωθέντα τρόπον τὴν οἰκείαν ἐρώτησιν καὶ δώσαντες εἰς αὐτὴν τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, θὰ προσθέτουν καὶ τίνα θέσιν ἔχει ἐν τῇ προτάσει τὸ μέλος ταύτης τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἐκάστοτε γινομένην ἐρώτησιν. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παραδείγματι ἐρωτήσαντες «τίς μετελέμψατο» καὶ ἀποκριθέντες «ὁ Πρόξενος μετελέμψατο», θὰ προσθέσουν «ὁ Πρόξενος, τὸ ὑποκείμενον». Ἐὰν δὲ ἔχουν διδαχθῆ ἤδη καὶ περὶ τοῦ ἀντικείμενου, τότε καὶ μετὰ τὴν δευτέραν ἐρώτησιν «τίνα μετελέμψατο ὁ Πρόξενος», καὶ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν «τὸν Ξενοφῶντα μετελέμψατο ὁ Πρόξενος», θὰ προσθέσουν πάλιν «τὸν Ξενοφῶντα, τὸ ἀντικείμενον τοῦ μετελέμψατο», κ. ὁ. κ. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ εἰς τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πρακτικῶς ἅμα καὶ θεωρητικῶς συντάττειν ὀδηγοῦνται οἱ μαθηταὶ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ὅστις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρῳ προτάσεως, γνωστοῦ ὄντος π. χ. τοῦ ὄρου **ὑποκείμενον**, λέγει μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν εὔρεσιν τοῦ ῥήματος ταύτης· «Τώρα πῶς θὰ ἐρωτήσωμεν;» Μαθ. «τίς». Διδ. «τίς λοιπὸν μετελέμψατο;» Μαθ. «ὁ Πρόξενος μετελέμψατο». Διδ. «τί εἶναι τὸ Πρόξενος ἐν τῇ προτάσει;» Μαθ. «ὑποκείμενον». Διδ. «μάλιστα **Πρόξενος**, τὸ ὑποκείμενον τῆς προτάσεως». Καθ' ὅμοιον τρόπον, ἐφ' ὅσον προβαίνει ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ, διδάσκονται οἱ μαθηταὶ θεωρητικῶς, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐνεργητικῶν μεταβατικῶν ῥημάτων πρέπει νὰ ζητοῦν μετὰ τὸ ῥῆμα καὶ ὑποκείμενον τὸ ἀντικείμενον, καὶ κατόπιν τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκάστης προτάσεως.

Ὅταν οὕτω οἱ μαθηταὶ στερεῶς μάθουν τὴν σειρὰν, τὴν ὁποίαν θὰ ἀκολουθοῦν εἰς τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐρωτήσεις, τότε πλέον ἀφήνονται, ἵνα αὐτοὶ μόνοι τῶν ὑποβάλλουν ταύτας εἰς ἑαυτοὺς καὶ αὐτοὶ μόνοι τῶν χωροῦν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν στοιχείων ἐκάστης προτάσεως καὶ μάλιστα τῶν ἀναγκαίων. Ἄλλ' ἐν τέλει, ἴσως ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ κατωτάτῃ τάξει, ὅταν ἡ διδασκαλία τῆς διασαφήσεως τῶν συντακτικῶν ὄρων καὶ ἡ εἰς τὴν σύνταξιν καθόλου ἄσκησις θὰ ἔχη προχωρήσει ἱκανῶς, καὶ αἱ ἐρωτήσεις αὗται πρέπει νὰ ἀφεθοῦν κατὰ μέρος, προκειμένου μάλιστα περὶ τῶν ἀναγκαίων στοιχείων τῆς προτάσεως. Ταῦτα τότε θὰ ἀνευρίσκη ὁ μαθητὴς παρευθὺς ἄνευ ἐρωτήσεως, θὰ ὀνομάζη δὲ ἕκαστον ἅμα ἀνευρίσκων αὐτὸ διὰ τοῦ οἰκείου συντακτικοῦ ὄρου, (ῥῆμα, ὑποκείμενον, κατηγορούμενον, ἀντικείμενον, προσδιορισμός). Ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ ἢ σύνταξις π. χ. τῆς ἀνωτέρῳ παρατεθείσης προτάσεως θὰ γίνεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἄνευ ἐρωτήσεώς τινος τοῦ διδάσκοντος ὡς ἑξῆς. Μαθ. «**μετελέμψατο** τὸ ῥῆμα τῆς προτάσεως, **ὁ Πρόξενος** τὸ ὑποκείμενον τῆς προτάσεως, τὸν Ξενοφῶντα τὸ ἀντικείμενον

τοῦ μετεπέμψατο, *οὐκοθεν* προσδιορισμός τοῦ μετεπέμψατο ἐπιρρηματικῶς σημαίνων τὸν τόπον».

γ) Οὕτω εὐρισκόμεθα ἤδη εἰς τὴν τρίτην τῆς συντάξεως βαθμίδα, τὴν *καθαρῶς θεωρητικὴν*. Εἰς ταύτην οἱ μαθηταὶ εἰσάγονται κυρίως καὶ καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν δύο μέσων τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ πρόγραμμα ἀρχίζει καὶ ἡ ὅλως θεωρητικὴ τοῦ συντακτικοῦ διδασκαλία. Οὐχ' ἦττον ὅμως ἢ ἐν μέρει, κατὰ τὰ ἀναγκαῖα δηλ. τῆς προτάσεως στοιχεῖα (οῤῃμα, ὑποκείμενον, κατηγορούμενον, ἀντικείμενον, προσδιορισμός ἐν γένει), εἰσαγωγή εἰς τὴν τρίτην τῆς συντάξεως βαθμίδα, ὡς ὑπεδηλώθη ἀνωτέρω, δύναται καὶ ὀφείλει νὰ γίνεται ἤδη ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως. Ἐν γένει δέ, τότε καὶ ἐν τίνι τάξει θὰ χωρῇ ἡ σύνταξις ἀπὸ πρακτικωτέρας καὶ ἐπομένως εὐχερεστερας εἰς θεωρητικωτέραν καὶ ἐπομένως δυσχερεστεραν αὐτῆς βαθμίδα, τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀκριβῶς δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ. Μόνος ὁ διδάσκων, γινώσκων τὴν ἤδη κτηθεῖσαν δεξιότητα τῶν μαθητῶν εἰς τὸ συντάσσειν, θὰ ἔχη νὰ κρίνῃ, τότε πρέπει καὶ δύναται νὰ χωρήσῃ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην βαθμίδα. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μόνον πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, εἶναι ὅτι ἡ διασάφεις ἑνὸς ἐκάστου τῶν συντακτικῶν ὄρων (ὑποκείμενον, κατηγορούμενον, κλπ. πρβλ. σελ. 90), ἀνάγκη νὰ γίνεται ὀλίγον πρὶν ἢ οἱ μαθηταὶ ἀρχίσουν νὰ ὑποβάλλουν αὐτοὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰς ἐρωτήσεις τὰς ἀναγκαῖας διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἀναγκαίων μάλιστα τῆς προτάσεως στοιχείων. Τούτου οὕτω γινόμενον, θὰ δύναται οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν τρίτην τῆς συντάξεως βαθμίδα νὰ λέγουν τὰς ὀνομασίας ἐκάστου τῶν στοιχείων τῆς προτάσεως ἀνευρίσκοντες ταῦτα ἄνευ ἐρωτήσεων, οὐχὶ μηχανικῶς, ἀλλὰ συνδέοντες μετ' αὐτῶν σαφεῖς παραστάσεις. Διὸ ἤδη κατὰ τὴν δευτέραν βαθμίδα, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὁ διδάσκων θὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν μαθητῶν, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε, οὐ μόνον τὰς ἐρωτήσεις νὰ ὑποβάλλουν αὐτοὶ εἰς ἑαυτούς, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς ἐκάστην ἐρώτησιν ὀνομασίαν νὰ λέγουν, (π. χ. «τίς *μετεπέμψατο*, τὸ ὑποκείμενον, ὁ *Πρόξενος*»). Τοῦτο δὲ πράττει καὶ ὁ διδάσκων αὐτὸς κατὰ τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς συντάξεως μετὰ τὴν διασάφειν τούτου ἢ ἐκεῖνου ἐκ τῶν συντακτικῶν ὄρων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς συντάξεως τῶν στοιχείων μιᾶς προτάσεως ἐν γένει.

II. *Σύνταξις τῶν προτάσεων περιόδου*. Ἡ *σύνταξις τῶν προτάσεων περιόδου* εἶναι τὸ δυσχερέστερον ἐν τῇ συντάξει καθόλου. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ δύο τινῶν· πρῶτον μὲν περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προτάσεων τῆς περιόδου καὶ τῆς διακρίσεως τῆς κυρίας ἀπὸ τῶν δευτερευουσῶν ἢ ἐξηρημένων προτάσεων, δεύτερον δὲ περὶ

τῆς συνδέσεως τῶν δευτερευουσῶν πρὸς τὸ ῥῆμα, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται αὐ-
ται ἀληθῶς, ἢ προκειμένου περὶ ἀναφορικῶν προτάσεων, περὶ τῆς συν-
δέσεως τούτων πρὸς τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπίρρημα, εἰς δ' αὐταὶ ἀληθῶς ἀνα-
φέρονται. Καὶ ἐν τῇ συντάξει ταύτῃ διακρίνομεν βαθμίδα πρακτικωτέ-
ραν καὶ βαθμίδα θεωρητικωτέραν, ὅπως ἐν τῇ συντάξει τῶν στοιχείων
μιάς προτάσεως.

1) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εὔρεσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προτάσεων πε-
ριόδου τινὸς ἢ ἐνὸς κώλου ταύτης τὸ πρᾶγμα εἶναι οὐχὶ πολὺ δύσκο-
λον. Οἱ μαθηταὶ διδάσκονται νὰ εὐρίσκουν πρὸς τοῦτο τὸν ἀριθμὸν
τῶν ἐν τῇ προτάσει ὑπαρχόντων *παρεμφατικῶν* ῥημάτων καὶ νὰ λέ-
γουν· «τὰ ῥήματα τῆς περιόδου (ἢ τοῦ ἐνὸς κώλου) εἶναι *τόσα* ἐπομέ-
νως *τόσαι* εἶναι αἱ προτάσεις». Ἐὰν δὲ τυχὸν τὸ ῥῆμα προτάσεώς τινος
ἐλλείπῃ, ὁ διδάσκων ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν εὔρεσιν τούτου κατὰ
τὰ συμφραζόμενα ἢ ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς λέγει τοῦτο. Ἄλλ', ὡς γνωστόν,
προτάσεις ἀποτελοῦνται πολλακίς καὶ μὲ ῥῆμα οὐχὶ παρεμφατικὸν ἀλλ'
ἀπαρέμφατον (Πρβλ. τὴν σύνταξιν τοῦ ὥστε ἢ ὡς καὶ τοῦ πρὶν). Τοῦτο
μανθάνουν οἱ μαθηταὶ οὐχὶ ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως προκειμένου περὶ
τῶν παρεμφατικῶν ῥημάτων, ἀλλ' ἐν καιρῷ, ὅταν δοθῇ ἀφορμὴ ἐκ τῆς
ἐρμηνείας. Οὕτω π.χ. ἀφ' οὗ ἀναγνωσθῇ ἡ περίοδος «ὅστις δ' ἀφικνοῖτο
τῶν παρὰ βασιλέως πρὸς αὐτόν, πάντας οὕτω διατιθεῖς ἀπεπέμπετο,
ὥστε αὐτῷ μᾶλλον φίλους εἶναι ἢ βασιλεῖ» (Ξ. Κύρ. Ἀνάβ. 1, 1, § 5)
καὶ εἴπῃ ὁ μαθητὴς ὅτι δύο ῥήματα ὑπάρχουν εἰς τὴν περίοδον ταύ-
την, τὸ *ἀφικνοῖτο* καὶ τὸ *ἀπεπέμπετο*, καὶ δύο ἐπομένως εἶναι αἱ
προτάσεις αὐτῆς, τότε ὁ διδάσκων λέγει ὅτι ἐνταῦθα καὶ τὸ «*ὥστε* . .
εἶναι . » ἀποτελεῖ πρότασιν, εὐθὺς δὲ τότε ἢ κατόπιν, μετὰ τὴν εὔρε-
σιν ἐνὸς ἔτι παραδείγματος ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ κειμένῳ ἢ ἐν τῷ βι-
βλίῳ τῶν ἀσκήσεων, μανθάνουν οἱ μαθηταὶ τὸν πρακτικὸν κανόνα ὅτι
«τὸ ὥστε μετ' ἀπαρεμφάτου ἀποτελεῖ πρότασιν», εἰς τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν
προτάσεων θὰ συγκαταριθμοῦν πλέον καὶ τοιαύτην τινά, ὡς αἰετὶ τὴν
εὐρίσκουν ἐν τινὶ περιόδῳ. Ὁμοίως γίνεται τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὸ
πρὶν μετ' ἀπαρεμφάτου.

2) Τὴν δὲ διάκρισιν τῶν δευτερευουσῶν προτάσεων ἀπὸ τῆς κυ-
ρίας οἱ μαθηταὶ μανθάνουν νὰ κάμνουν κατ' ἀρχάς ὅπως πρακτικῶς
ὀδηγούμενοι ἐκ τῶν συνδέσμων ἢ ἀναφορικῶν λέξεων (ἀντωνυμιῶν ἢ
ἐπιρρημάτων) τῶν εἰσαγωγουσῶν τὰς δευτερευούσας προτάσεις. Διὰ τοῦτο
πρέπει οἱ μαθηταὶ λίαν ἐνώρις νὰ γνωρίσουν τὰς λέξεις ταύτας τὰς εἰσα-
γούσας τὰς δευτερευούσας προτάσεις. Προδὴλον δὲ ὅτι, ὅπως ἐν
πάσῃ τῇ ἄλλῃ γραμματικῇ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ
ὁρῶνται ὁ διδάσκων ἀπὸ τῆς νέας ἑλληνικῆς, τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης,

καὶ διὰ παραδειγμάτων ταύτης νὰ διασαφῆ τὸ πρῶτον εἰς τοὺς μαθη-
 τὰς τὴν φύσιν τῶν δευτερευουσῶν προτάσεων, τοὺς συνδέσμους τοὺς
 εἰσάγοντας ταύτας (ἐπειδὴ, διότι, ὅτι, διὰ νά, ὅτιαν, ἀφ' οὗ, ἐνῶ, ὥστε,
 ἂν, ἐάν κλπ.), τὰς ἀναφορικὰς ἀντωνυμίας καὶ τὰ ἐπιρρήματα, ὡσαύ-
 τως δὲ τὴν σημασίαν τούτων (π. χ. αἰτίαν, σκοπόν, ἀποτέλεσμα, χρό-
 νον, ὑπόθεσιν, κτλ.). Διότι, ἐάν ἔχουν κατανοήσει οἱ μαθηταὶ τελείως
 τὴν φύσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τούτων ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ, τότε
 καὶ ἐάν που ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ἀρχαίων κειμένων συναντήσουν σύν-
 δεσμον ἢ ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν ἢ ἐπιρρημα ἰδιάζον εἰς τὴν ἀρχαίαν
 μόνην, θὰ ἀρκῆ ἢ μετὰφρασις τούτου εἰς τὴν νέαν, ἵνα ἀντιληφθοῦν
 ὅτι πρόκειται περὶ δευτερευούσης προτάσεως. Τὰ οἰκτεῖα διὰ τὴν περὶ
 ἧς ὁ λόγος διδασκαλίαν παραδείγματα δύναται νὰ κατασκευάζῃ αὐτὸς
 ὁ διδάσκων ἢ καὶ νὰ παραλαμβάνῃ ἐκ τῆς γνωστῆς ἡδὴ ἐκάστοτε ὕλης
 τῶν νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων. Τὸ δεύτερον εἶναι προτιμότερον καὶ
 δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι ὑπηρετεῖ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς κατὰ τὸ
 δυνατὸν συγκεντρώσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Γνωρίζοντες δὲ ἡδὴ οὕτω
 οἱ μαθηταὶ τὰς λέξεις τὰς εἰσαγούσας δευτερευούσας προτάσεις θὰ προ-
 βαίνουν κατ' ἀρχὰς πρακτικῶς εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν δευτερευουσῶν
 προτάσεων ἀπὸ τῆς κυρίας. Εἰπόντες δηλ. ὅτι «τόσα εἶναι τὰ ῥήματα
 τῆς περιόδου καὶ ἐπομένως τόσαι αἱ προτάσεις αὐτῆς», ἔπειτα θὰ λέ-
 γουν «τώρα θὰ παρατηρήσωμεν, ἐάν ὑπάρχουν λέξεις εἰσαγούσαι δευ-
 τερευούσας προτάσεις. Τοιαῦται εἶναι . . .» (Π. χ. ἐν τῇ περιόδῳ «ἐπεὶ
 δὲ ἐτελεύτησε Δαρεῖος καὶ κατέστη εἰς τὴν βασιλείαν Ἀρταξέρξης, Τισ-
 σαφέρνης διαβάλλει Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὡς ἐπιβουλευοὶ αὐτῷ»
 Ξεν. Κύρ. Ἄν. 1, 1, § 3, εἰπὼν ὁ μαθητὴς ὅτι τέσσαρα εἶναι τὰ ῥή-
 ματα καὶ ἐπομένως τέσσαρες αἱ προτάσεις αὐτῆς, μετὰ τοῦτο λέγει· «λέ-
 ξεις εἰσαγούσαι δευτερευούσας προτάσεις εἶναι τὸ *ἐπεὶ* καὶ τὸ *ὥς*».
 Νῦν ζητεῖ ὁ διδάσκων νὰ εἴπουν οἱ μαθηταί, πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ
 ἐνταῦθα προσηκόντως τὸ *ἐπεὶ* καὶ πῶς τὸ *ὥς*, μετὰ δὲ τοῦτο εὐρίσκει-
 ται εἰς ποῖον ἢ ποῖα ῥήματα ἀνήκει ἐκάστη τῶν λέξεων τῶν εἰσαγου-
 σῶν δευτερεύουσαν πρότασιν, καὶ ἐν γένει ὀρίζεται ἢ ἔκτασις ἐκάστης
 δευτερευούσης προτάσεως *ὀλοκλήρου*. «Τὸ *ἐπεὶ* πηγαίνει εἰς τὸ *ἐτε-
 λεύτησε* καὶ εἰς τὸ *κατέστη*, ἐπεὶ ἐτελεύτησε Δαρεῖος καὶ ἐπεὶ κατέστη
 εἰς τὴν βασιλείαν Ἀρταξέρξης. Τὸ *ὥς* πηγαίνει εἰς τὸ *ἐπιβουλευοὶ*
 ὡς ἐπιβουλευοὶ αὐτῷ». Εὐκολώτατον εἶναι τώρα νὰ εὔρουν οἱ μαθη-
 τὰι ὅτι τὸ ὑπολειπόμενον τῆς περιόδου μέρος «Τισσαφέρνης διαβάλ-
 λει Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν» εἶναι ἢ πρότασις ἢ κυρία).

Πρέπει δὲ νὰ ἐθισθοῦν οἱ μαθηταί, ὡς ὑπεδηλώθη ἐν τοῖς προη-
 γουμένοις, ὡςάκις δευτερεύουσαν πρότασιν ἀποχωρίζουν ἀπὸ τῶν ἄλ-

λων προτάσεων, να μὴ ἀρκούνται τὸ ῥῆμα μόνον ταύτης να λέγουν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸν σύνδεσμον, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται τὸ ῥῆμα, καὶ οὕτω να συλλαμβάνουν μὲν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν δευτερεύουσαν πρότασιν ἀπὸ τῶν δύο αὐτῆς ἄκρων, να καθορίζουν δὲ μετὰ τοῦτο τὴν ὅλην ἔκτασιν ταύτης καὶ τὸ εἶδος, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διδασκαλίας τοῦ συντακτικοῦ εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτούς καὶ τοῦτο. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ προτάσει «ἐὰν νῦν τὰ ἡμέτερα φιλάττωμεν καὶ σφύζωμεν ἐν τῷ πολέμῳ, ἐν πολλῇ εἰρήνῃ βιοτεύσομεν», ὁ ἀποχωρισμὸς καὶ καθορισμὸς τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ εἴδους τῆς δευτερευούσης προτάσεως γίνεται ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ὡς ἐξῆς: «*ἐὰν φιλάττωμεν καὶ σφύζωμεν νῦν τὰ ἡμέτερα ἐν τῷ πολέμῳ* δευτερεύουσα πρότασις, ὑποθετικὴ».

3) Τὸ δεύτερον ἐν τῇ συντάξει τῶν προτάσεων περιόδου εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἡ σύνδεσις τῶν δευτερευουσῶν πρὸς τὸ ῥῆμα τῆς προτάσεως, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται, ἢ, προκειμένου περὶ ἀναφορικῶν, ἢ εὐρεσις τοῦ δνόματος ἢ τοῦ ἐπιρρημάτος, εἰς ὃ ἀναφέρονται. Τοῦτο εἶναι ἱκανῶς σπουδαῖον διὰ τὴν διδασκαλίαν, καθόσον ὁ μαθητὴς συχνάκις ναναγεῖ συνδέων δευτερεύουσαν πρότασιν οὐχὶ μὲ ἐκείνην, ἐξ ἧς ὄντως ἐξαρτᾶται, ἀλλὰ μὲ ἄλλην, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι τὴν σχέσιν τῆς ἐξαρτήσεως οὐχὶ ὀρθῶς ἀναγνωρίζει. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ διδάσκων βοηθεῖ τὸν μαθητὴν δι' ἐρωτήσεων, αἵτινες κατὰ τὴν πρακτικωτέραν τῆς συντάξεως βαθμίδα γενικῶς ἐκφραζόμεναι ἐνιαῦθα εἶναι τοιαυταί τινες: «τοῦτο ἔγινε, ἀφ' οὗ τί εἶχε συμβῆ;—τοῦτο ἔγινε, διότι τί εἶχε συμβῆ;—τοῦτο ἔγινε, διὰ να γίνῃ τί;—τοῦτο ἔγινεν οὕτως, ὥστε ποῖον ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα;—τοῦτο ἔγινε ὑπὸ τίνα προϋπόθεσιν;». Ὁ δὲ μαθητὴς οὕτως ὀδηγούμενος πρέπει να ἀπαντᾷ εἰς ἐκάστην τῶν ἐρωτήσεων διὰ τοῦ ῥήματος, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη να συνδεθῇ ἢ χρονικῇ, αἰτιολογικῇ, τελικῇ κλπ. πρότασις, (π. χ. ἐν τῇ περιόδῳ: «ἐπεὶ δ' ἐκαθέζοντο, ἠρώτα ὁ Δερκυλίδας» Ξεν. Ἑλλην. 3, 1, § 25 μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς κυρίας προτάσεως «ἠρώτα ὁ Δερκυλίδας» ἐρωτήσαντος τοῦ διδάσκοντος «τοῦτο ἔγινεν, ἀφ' οὗ τί εἶχε γίνε»;), ὁ μαθητὴς ἀπαντᾷ οὐχὶ γενικῶς, ὡς ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ῥήματος τῆς κυρίας προτάσεως ὡς ἐξῆς: «ἠρώτα ὁ Δερκυλίδας, ἐπεὶ ἐκαθέζοντο»). Ὅταν δὲ ἐπαρκῶς ἀσκηθοῦν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος συντάξιν, τότε τὰς ἀνωτέρω ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον διατυπωμένας ἐρωτήσεις ἀντικαθιστοῦν αἱ ἐξῆς: «τίνος κατηγορήματος (ἢ ῥήματος) τὸν χρόνον (τὴν αἰτίαν, τὸν σκοπὸν, τὸ ἀποτέλεσμα) φανερώνει ἢ δευτερεύουσα αὕτη πρότασις;» (π. χ. Μαθ. ἢ δευτερεύουσα πρότασις «*ἐπεὶ ἐκαθέζοντο*» φανερώνει τὸν χρόνον τοῦ κατηγορήματος *ἠρώτα*). Τὰς ἐρωτήσεις δὲ ταύτας κάμνει ὁ διδάσκων οὐ μόνον μετὰ ἐσφαλισμένην σύνδε-

σιν, ἀλλὰ καὶ προληπτικῶς, ὅσακις ἔχει τὴν γνώμην ὅτι οἱ μαθηταί, μόνου των ἀφηγόμενοι, δὲν θὰ τύχουν τοῦ ὀρθοῦ εἴτε διὰ τὴν δυσχερείαν τοῦ χωρίου εἴτε διὰ τὸ ἀνάσκητον αὐτῶν, (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 162).

Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, ἐν τῇ σύνταξι τῶν προτάσεων περιόδου τινὸς πρέπει οἱ μαθηταί πρῶτον μὲν νὰ εὐρίσκουν τὸν ἀριθμὸν τῶν προτάσεων τῆς περιόδου, δευτέρον δὲ νὰ ἀναγνωρίζουν τὰς δευτερευούσας προτάσεις, εὐδιακρίτους ἐκ τῶν εἰσαγουσῶν αὐτὰς λέξεων, καὶ νὰ ἀποχωρίζουν ταύτας κατὰ τὸν ἄνω λεχθέντα τρόπον, τρίτον νὰ χαρακτηρίζουν τὰ ὑπολειπόμενα ῥήματα ὡς κυρίας προτάσεις, λέγοντες ἕκαστον αὐτῶν χωριστά, καὶ τέταρτον νὰ συνδέουν ἕκαστην δευτερεύουσαν πρότασιν πρὸς τὴν προσήκουσαν λέξιν. Αἱ δὲ ἐρωτήσεις, διὰ τῶν ὁποίων εἰς τὴν τοιαύτην ἐργασίαν προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων, δύνανται νὰ εἶναι κατὰ σειρὰν οἷαι αἱ ἑξῆς: «Πόσαι αἱ προτάσεις τῆς περιόδου ταύτης; Τίνες αἱ δευτερεύουσαι προτάσεις;—Τίνες αἱ ὑπολειπόμεναι κύριαι προτάσεις;—Μὲ ποῖον κύριον ῥῆμα καὶ διὰ τίνος συνδέσμου συνδέεται αὕτη ἢ ἐκεῖνη ἢ δευτερεύουσα πρότασις; Μὲ ποῖον ὄνομα συνδέεται αὕτη ἢ ἐκεῖνη ἢ ἀναφορικὴ πρότασις;» Ἄφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταί δώσουν ὀρθὰς ἀποκρίσεις καὶ εἰς τὰ ἄλλα, μάλιστα δὲ εἰς τὰς τελευταίας ἐρωτήσεις, τὰς ἀφορώσας δηλ. εἰς τὴν σύνδεσιν τῆς δευτερευούσης προτάσεως μὲ τὴν προσήκουσαν λέξιν τῆς κυρίας, ἐπικουροῦντος ἐν ἀνάγκῃ τοῦ διδάσκοντος κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὑποδειχθέντα τρόπον, μεταφράζουσιν ἕκαστοτε τὸ κύριον ῥῆμα μετὰ τῶν δύο ἄκρων τῆς δευτερευούσης προτάσεως τῆς ἐξ αὐτοῦ ἑξαρωτημένης (π. χ. «ἠρώτα, ἐπεὶ ἐκαθέζοντο = ἠρώτα, ἀφ' οὗ ἐκάθισαν»).

Ὅταν ἡ περίοδος εἶναι λίαν μακρὰ καὶ περίπλοκος (πρβλ. π. χ. Ξενοφ. Κύρ. Ἄν. 3, 1, § 2, «ἐπεὶ δὲ οἱ στρατηγοί... οὐδεὶς ἂν λειφθεῖ»), ἡ σύνταξις περατοῦται τοῦ διδάσκοντος ἐρωτῶντος μετὰ τὴν διαγραφείσαν ἐργασίαν, οἷον ἐν καθολικῇ ἐπισκοπῇ καὶ συγκεφαλαιώσει, «ποῖαι λοιπὸν δευτερεύουσαι προτάσεις ὑπάρχουσιν ἐνιαυτῆα καὶ μὲ ποίας λέξεις σχετίζονται ἕκαστη;» (πρακτικώτερον), ἢ «τίνες λοιπὸν σχέσεις ἐκφράζονται διὰ τῶν δευτερευουσῶν προτάσεων καὶ πρὸς τίνας λέξεις» (θεωρητικώτερον), τῶν δὲ μαθητῶν διδόντων τὰς προσηκούσας ἀποκρίσεις. Ταύτας δὲ πρέπει καὶ θὰ δύνανται οἱ μαθηταί εὐχερῶς καὶ ταχῆϊ τῷ ὄνθιμῳ νὰ δίδουν, ἐὰν ἔχη προσηγηθῆ πᾶσα ἡ ἀνωτέρω διαγραφείσα ἐργασία.

Γενομένης τέλος τῆς διαπίσεως τῶν δευτερευουσῶν προτάσεων ἀπὸ τῶν κυρίων καὶ τῆς ὀρθῆς συνδέσεως ἐκείνων πρὸς ταύτας, ἡ σύνταξις χωρεῖ ἤδη εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν στοιχείων ἕκαστης προτάσεως, ἀρχίζει δὲ ἐν τούτῳ ἀπὸ τῶν κυρίων προτάσεων. Ἄλλ' ἢ ἐργασία αὕτη, ὡς

ἐλέχθη ἤδη ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου τούτου, περιττὸν νὰ γίνεται ἐν πάσῃ προτάσει, ὅταν οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἤδη ἐπαρκῶς ἀσκηθῆ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ὄρων ἐκάστης προτάσεως, θὰ γίνεται δὲ μόνον ἐνθα ὁ διδάσκων, κατὰ τὰ ἐκεῖ λεχθέντα, θὰ κρίνη τοῦτο ἀναγκαῖον.

Ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῶν δευτερευουσῶν προτάσεων, τῶν ἐκφερομένων διὰ συνδέσμων καὶ ἀναφορικῶν ἀντωνυμιῶν καὶ ἐπιρρημάτων, ταῦτα ἰσχύουν καὶ περὶ τῶν μετοχικῶν καὶ ἀπαρεμφατικῶν προτάσεων. Καὶ ἐνταῦθα πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ ἀνευρίσκη τὴν ὀρθὴν σύνδεσιν ἐκάστης μετοχῆς ἢ ἀπαρεμφάτου πρὸς τὰς λέξεις, εἰς τὰς ὁποίας λογικῶς ἀνήκουν. Πρὸς τοῦτο, προκείμενου μάλιστα περὶ μετοχῶν, ὠφελιμώτατον εἶναι, εἰς τὰς κατωτέρας ἰδίᾳ τάξεις, νὰ ἀναλύωνται πάντοτε αὐταὶ εἰς τὰς ἀντιστοιχοῦσας προτάσεις καὶ οὕτως ἀναλελυμένοι νὰ ἀποδίδονται εἰς τὰς προσηκούσας λέξεις (π. χ. Ξεν. Κύρ. Ἐν. 1, 1, § 7 «ὁ δὲ Κύρος ὑπολαβὼν τοὺς φεύγοντας, συλλέξας στράτευμα, ἐπολιόρκει Μίλητον» = «ἐπολιόρκει, ἐπεὶ συνέλεξε—συνέλεξε, ἐπεὶ ὑπέλαβε τοὺς φεύγοντας»).

Δ'. Μετάφρασις. Μετὰ τὴν κατὰ τὰ προηγούμενα ἀναγκαίαν λεξιλογικὴν καὶ γραμματικὴν καθόλου ἐξέτασιν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου κατὰ περιόδους καὶ προτάσεις χωρεῖ ἡ διδασκαλία εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, τὴν ἀπόδοσιν δηλονότι τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διὰ φράσεων γνησίως νεοελληνικῶν, Ἡ ἐργασία αὕτη ὡς εἰσάγουσα κατ' εὐθεΐαν ἤδη εἰς αὐτὰ τὰ νοήματα τοῦ συγγραφέως εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς γλωσσικῆς καθόλου ἐπεξεργασίας, χάρις δὲ ταύτης κυρίως γίνονται καὶ πρέπει νὰ γίνωνται πᾶσαι αἱ λεξιλογικαὶ καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἡ λεγομένη σύνταξις τοῦ κειμένου.

Εἶδη μεταφράσεως. Μεταφράσεως τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὅπως καὶ τῶν κειμένων πάσης ἑξένης γλώσσης, διακρίνομεν δύο εἶδη, τὴν **πιστὴν κατὰ λέξιν** καὶ τὴν **πιστὴν κατ' ἔννοιαν** (π. χ. «ἔστι μοι υἱὸς» = ὑπάρχει εἰς ἐμὲ υἱὸς—καὶ—ἔχω υἱόν. «Σωκράτης ἐχρῆτο τῷ Κρίτωνι φίλῳ = ὁ Σ. μετεχειρίζετο τὸν Κ. ὡς φίλον—καὶ—ὁ Σ. εἶχε τὸν Κ. φίλον»). Ἐνθα τὸ πρῶτον τῆς μεταφράσεως εἶδος δὲν παρέχει ἐκφρασιν γνησίως νεοελληνικὴν (π. χ. ὑπάρχει εἰς ἐμὲ υἱὸς) ἢ παρέχει νόημα διάφορον τοῦ διὰ τῆς ἀρχαίας ἐκφράσεως σηματομένου (πρὸβλ. «μετεχειρίζομαι τινα ὡς φίλον»), παρίσταται ἀνάγκη τοῦ δευτέρου εἶδους, ἥτοι τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως, καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους, τὸ μὲν ἵνα ὀρθῶς νοοῦνται τὰ ἐν τῷ ἀρχαίῳ κειμένῳ ὑπάρχοντα, τὸ δὲ ἵνα μὴ διαστρεβλοῦνται τὸ γλωσσικὸν τῶν μαθητευόντων αἴσθημα διὰ τῆς χρήσεως τρόπων τοῦ λέγειν μὴ ἀρμοζόντων καὶ μὴ συμφωνούντων πρὸς τὴν φύσιν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης. Θὰ εἶναι λοιπὸν ἡ μετάφρα-

οις «πιστὴ μὲν κατὰ λέξιν ἐφ' ὅσον δυνατόν, πιστὴ δὲ κατ' ἔννοιαν ἐφ' ὅσον ἀναγκαῖον».

Ἐλευθέρια μετάφρασις. Ἡ ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον ἀπόδοσις τῶν ἀρχαίων κειμένων, διὰ μεταφράσεως ἀπομακρυνομένης λεκτικῶς τοῦ πρωτοτύπου, ὀφείλει νὰ γίνεται οὔ μόνον ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐκφράσεων καὶ τῶν ἀπλῶν προτάσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν περιόδων, τῶν ὁποίων ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ κατασκευὴ πολλάκις εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν αὐταὶ νὰ μεταφέρονται εἰς τὴν νέαν ἡμῶν γλῶσσαν ἀμετάβλητοι. Ἐν τούτῳ ἰδίᾳ οὐχὶ ὀλίγην προσοχὴν πρέπει νὰ καταβάλλουν οἱ διδάσκοντες, νὰ μὴ ἐνδοιάζουν δέ, ἐνθα ἀνάγκη, εἴτε εἰς προσθήκας, εἴτε εἰς μεταθέσεις τῶν προτάσεων τῶν περιόδων, εἴτε εἰς διαιρέσεις τούτων εἰς ἄλλας μικροτέρας νὰ προβαίνουν. Οὕτω π. χ. τὸ ἐν **Ξενοφ. Κύρ.** **Ἀναβ.** 1, 8, § 13· «ὄρων δὲ ὁ Κλέαρχος... ὅπως καλῶς ἔχοι» διασκευάζεται ὡς ἐξῆς πρὸς πιστὴν κατ' ἔννοιαν, ἥτοι ἐλευθέρην πῶς μετάφρασιν· «Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτον πλήθει περιτῆν βασιλεύς, ὥστε μέσον τῶν ἑαυτοῦ ἔχων τοῦ Κύρου εἰωνίμου ἔξω ἦν. **Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Κλέαρχος** ὄρων το μέσον στίφος καὶ ἀκούων Κύρου ἔξω ὄντα τοῦ εἰωνίμου βασιλέα, οὐκ ἤθελεν ἀποσπᾶσαι ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τὸ διξὸν κέρως, φοβούμενος μὴ κυκλωθεῖν ἐκατέρωθεν, τῷ δὲ Κύρῳ ἀπεκρίνατο ὅτι αὐτῷ μέλοι, ὅπως καλῶς ἔχοι».—Ὁμοίᾳ τις διασκευὴ τοῦ κειμένου δύναται καὶ πρέπει νὰ γίνῃ π. χ. ἐν Κύρ. **Ἀναβ.** 1, 10, § 18 «Καταλαυβάνουσι δέ... οἱ σὺν βασιλεῖ διήρασαν» καὶ ἐν 4, 3, § 30. «Οἱ δὲ Καρδοῦχοι ὄρωντες... ἤρχοντο σφενδονᾶν καὶ τοξείων» Τὰ ἐν **Ξεν. Ἑλληνικῶν** βιβλ. 1, κεφ. 5, § 19 «καὶ τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἅπαντας ἔδησαν Ἀθηναῖοι, τὸν δὲ ἄρχοντα αὐτῶν Δωριέα, ὄντα μὲν Ρόδιον, πάλαι δὲ φυγάδα ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Ῥόδου ὑπὸ Ἀθηναίων κατεψηφισμένων αὐτοῦ θάνατον καὶ τῶν ἐκείνου συγγενῶν, πολιτεύοντα παρ' αὐτοῖς, ἐλεήσαντες ἀφεῖσαν οὐδὲ χρήματα προξάμενοι» μετατρέπονται εἰς τὰ ἐξῆς· «καὶ τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἅπαντας ἔδησαν Ἀθηναῖοι, τὸν δὲ ἄρχοντα αὐτῶν Δωριέα ἐλεήσαντες ἀφεῖσαν οὐδὲ χοήματα προξάμενοι. **Ὁ δὲ Δωρειεὺς οὗτος ἦν μὲν** Ῥόδιος, ἐπολίτενε δὲ παρὰ τοῖς Θουρίοις, πάλαι φυγὰς ὢν ἐξ Ἀθηνῶν...» (πρβλ. καὶ 1, 6, § 78). Ὁμοίως τὰ ἐν βιβλ. 3, κεφ. 1, § 6 «ἐπεὶ δὲ σωθέντες... Δημοράτου τοῦ Λακεδαιμονίου» διασκευάζονται ὡς ἐξῆς· «ἐπεὶ δὲ σωθέντες οἱ ἀναβάντες μετὰ Κύρου συνέμειξαν αὐτῷ, ἐκ τούτου ἤδη καὶ ἐν τοῖς πεδίοις ἀντετάττετο τῷ Τισσαφέρνει καὶ πόλεις προσέλαβε. (Οὕτω προσέλαβε) Πέργαμον μὲν...» Τὰ δὲ ἐν βιβλ. Α, κεφ. 26, § 3 τῆς ἱστορίας τοῦ **Θουκυδίδου** «καὶ πλεύσαντες εὐθὺς πέντε... τοὺς οἰκήτορας ἀποπέμπειν» ἔνεκα τῆς παρενθέσεως «ἤλθον γὰρ... κατά-

γειν» δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν, καθ' ἣν σειράν εὐρίσκονται ἐν τῷ κειμένῳ ἀλλ' ὡς ἐξῆς περίπου. «Διὸ πλεύσαντες εἰς τὴν Ἐπίδαμνον εὐθύς τότε μὲ εἴκοσι πέντε πολεμικὰ πλοῖα καὶ κατοπιν μὲ ἄλλον στόλον ἀπήτουν ἀπὸ τοὺς Ἐπιδαμνίους ἀνθαιρέτως ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς ἐξορίστους νὰ δεχθοῦν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς φρουρούς, τοὺς ὁποίους οἱ Κορίνθιοι ἐπεμψαν, καὶ τοὺς ἀποίκους νὰ ἀποπέμψουν. **Ἀνέλαβον δὲ τοὺς ἐξορίστους Ἐπιδαμνίους ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν οἱ Κέρκυραῖοι**, διότι ἦλθον οὗτοι εἰς τὴν Κέρκυραν. . .» Ὁμοίως ἐν τῇ παρῶν. 1 τοῦ 42 κεφ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου («ὧν ἐνθυμηθέντες καὶ νεώτερός τις παρὰ πρεσβυτέρου αὐτὰ μαθὼν ἀξιούτω τοῖς ὁμοίοις ἡμᾶς ἀμύνεσθαι κλπ.») τὰ ἐν ἀρχῇ «ὧν ἐνθυμηθέντες» δύνανται νὰ ληφθοῦν ἐν τῇ μεταφράσει καθ' ἑαυτά, νὰ ἀποδοθῇ δὲ τὸ ὅλον, ὡσεὶ ἔλεγεν «Ἐν (=τούτων) ἐνθυμήθητε. Νεώτερος δὲ τις. . .». Καὶ ἐν τῷ προοίμιῳ τοῦ **Α' Φιλιππικοῦ τοῦ Δημοσθένους** («Εἰ μὲν περὶ καινοῦ τινος πράγματος προυτίθει', ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐπισχῶν ἂν ἕως οἱ πλείστοι τῶν εἰωθότων γνώμην ἀπεφήναντο, εἰ μὲν ἤρεσκέ τι μοι τῶν ῥηθέντων, ἡσυχίαν ἂν ἤγον, εἰ δὲ μή. . .») ἢ μετάφρασις τῆς πρώτης περιόδου, νομίζομεν, δύνανται νὰ γίνῃ καλύτερα, ἐὰν μετὰ τὸ «ἀπεφήναντο» θεωρηθῇ ὅτι ὑπάρχει τελεία στιγμή, καὶ τὸ μὲν «ἐπισχῶν ἂν» μεταφρασθῇ, ὡσεὶ ἔλεγεν «ἐπέσχον ἂν», πρὸ δὲ τῶν λέξεων «εἰ μὲν ἤρεσκε» προστεθοῦν αἱ λέξεις «καὶ τότε». Τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης στροφῆς τῆς παρόδου τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους, στίχ. 100 κ. ἑ., «ἀκτις ἀελίου, τὸ κάλλιστον ἑπταπύλω φανὲν Θήβα τῶν προτέρων φάος, ἐφάνθης ποτ', ὃ χρυσέας ἀμέρας βλέφαρον, Διοκρίων ὑπὲρ ρείθρων μολοῦσα. . .» ἢ θὰ μεταφρασθοῦν ἐλευθερώτερον πῶς ὡς ἐξῆς: «Ἐ ἀκτινοβόλε ἦλιε, ὃ φῶς τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ πρότερον κάλλιστον φανὲν εἰς τὰς ἑπταπύλους Θήβας, ἐφάνης τέλος πάντων, ὃ χρυσοῦ ὀφθαλμὲ τῆς ἡμέρας, προβαλὼν ὑπεράνω τῶν ρείθρων τῆς Δίρκης. . .» ἢ, ἐὰν τις θέλῃ νὰ ἐμμεῖνῃ πιστότερον πῶς εἰς τὴν λέξιν τοῦ κειμένου, ὡς ἐξῆς: «ὃ ἀκτις τοῦ ἡλίου, τὸ εἰς τὰς ἑπταπύλους Θήβας κάλλιστον ὑπὲρ πάντα τὰ πρότερον φανὲν φῶς, ἐφάνης τέλος πάντων, ὃ ὀφθαλμὲ τῆς χρυσοῦς ἡμέρας, ἐφάνης, ὃ ἀκτις τοῦ ἡλίου, ἐλθοῦσα. . .» Θὰ ἐπαναληφθοῦν δηλ. πρὸ τοῦ ἐλθοῦσα αἱ λέξεις «ἐφάνης, ὃ ἀκτις τοῦ ἡλίου», ἵνα οὕτω μὴ προσκροῦῃ ἡ συνέχεια τῆς μεταφράσεως ὡς ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν λέξεων «ὀφθαλμὲ, ἐλθοῦσα».

Τὰ ἐν Δημοσθένους β' Ὀλυνθιακῶ § 12 «σκοπεῖσθε μέντοι τοῦτο, ὅπως μὴ λόγους ἐροῦσι μόνον οἱ παρ' ἡμῶν πρόσβεις, ἀλλὰ καὶ ἔργον τι δεικνύειν ἔξουσιν ἐξεληλυθότων ἡμῶν ἀΐως τῆς πόλεως καὶ ὄντων ἐπὶ τοῖς πράγμασιν» διασκευαστέα πρὸς πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετά-

φρασιν ὡς ἐξῆς: «σκοπεῖσθε μέντοι... δεικνύειν ἔξουσι. **Ἐξουσι δὲ δεικνύειν** καὶ ἔργον τι, ἐὰν ἡμεῖς ἐξεληλυθότες ὄμεν ἀξίως τῆς πόλεως καὶ ὄμεν ἐπὶ τοῖς...» ἢ: «**Υπάρξει δὲ τοῦτο**, ἐὰν ἡμεῖς ἐξεληλυθότες ὄμεν...» Ὁμοίως, συμφώνως πρὸς τὸ νόημα χωριστέα καὶ διασκευαστέα τὰ ἐν § 27 τοῦ γ' Ὀλυνθιακαῦ: «οἷς—τὰ μὲν ἄλλα σιωπῶ...» ὡς ἐξῆς: «**Πολλοῦ γε καὶ δεῖ**» καὶ τὰ μὲν ἄλλα σιωπῶ, πόλλ' ἂν ἔχον εἰπεῖν' ἄλλ' ὄρατε ἅπαντες ὄσης ἐρημίας ἐπειλημμένοι ἐσμέν, Λακεδαιμονίων ἀπολωλότων... ἀντιτάξασθαι' ἐξόν δὲ **ἐνεκα τούτου** καὶ τὰ ἡμέτερ' αὐτῶν...». Τὰ δὲ ἐν § 21 τοῦ αὐτοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους μεταθετέα πρὸς μετάφρασιν ὡς ἐξῆς: «ἀκούω γάρ, ὥσπερ ἴσως καὶ ὑμεῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν προγόνων ἡμῶν λέγοντας, οἷς ἐπαινοῦσιν μὲν οἱ παριόντες ἅπαντες, μιμοῦνται δ' οὐδὲ πᾶν, τὸν Ἀριστείδην ἐκεῖνον, τὸν Νικίαν, τὸν ὁμόνιμον ἑμαυτοῦ, τὸν Περικλέα, τούτῳ τῷ ἔθει καὶ τῷ τρόπῳ τῆς πολιτείας χρῆσθαι». (πρβλ. καὶ κατὰ Φιλίππου Α', § 7: «καὶ ἕκαστος ὑμῶν, οὐ δεῖ...» = καὶ ἕκαστος ὑμῶν, πᾶσαν ἀφείς εἰρωνείαν ἔτοιμος πράττειν ὑπάρξει, **τοῦθ'** οὐ δεῖ καὶ δύναται' ἂν...» πρβλ. καὶ § 18). Ὁμοίως τὰ ἐν τοῖς στίχοις 23-26 τῆς ἐλεγείας **τοῦ Τυρταίου**, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ «Οὔτ' ἂν μνησαίμην οὔτ' ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθείμην» μεταθετέα οὕτως, ὥστε τὰ τοῦ στίχου 24 «ἄστῳ τε καὶ λαοῦς καὶ πατέρ' εὐκλείσας» ἐν τῇ μεταφράσει τὰ ἐπακολουθήσουν μετὰ τοὺς δύο ἐπομένους στίχους «πολλά... ἐληλαμένους». (αὐτὸς δ' ἐν προμάχοισι πεσὼν φίλον ὤλεσε θυμόν, ἄστῳ τε καὶ λαοῦς καὶ πατέρ' εὐκλείσας, πολλά διὰ στέρνοιο καὶ ἀσπίδος ὀμφαλοέσσης καὶ διὰ θώρακος πρόσθεν ἐληλαμένους· τὸν δ' ὀλοφύρονται...» = **Καὶ ἐὰν μὲν** (1) οὗτος χάσῃ τὴν ζωὴν του πεσὼν μεταξὺ τῶν προμάχων, ἀφ' οὗ λάβῃ πολλά τραύματα ἐκ τῶν ἐμπροσθεν εἰς τὸ στέρνον διὰ μέσου τῆς ὀμφαλωτῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ θώρακος, δοξάζει τὴν πατρίδα του καὶ τοὺς συμπολίτας του καὶ τὸν πατέρα του). Ὁμοίως τὰ ἐν **Ὀδυσσεύς Ζ**, 187 κ. ε. «Ξεῖν', ἐπεὶ οὔτε κακῶ οὔτ' ἄφρονι φωτὶ ἔοικας· Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν, ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἐκάστῳ· καὶ που σοί, τὰδ' ἔδωκε, σὲ δὲ χρῆ τειλάμεν ἔμπης· νῦν δ' ἐπεὶ...» ἐλευθέρως πως θὰ μεταφραστοῦν ὡς ἐξῆς: «Ξένε, οὔτε κακὸς οὔτε ἀσύνετος ἀνθρώπος φαίνεσαι· **ἀδιάφορον δὲ ἐὰν εἶσαι δυστυχῆς**· διότι ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς ἀνθαιρέτως μοιραῖζει τὴν εὐτυχίαν εἰς... καὶ εἰς σέ, πιστεύω, ἔδωκε αὐτὴν τὴν δυστυχίαν, τὴν ὁποίαν ὀπωσδήποτε σὺ πρέπει νὰ ὑπομένῃς. Ἄλλὰ τώρα, ἐπειδὴ...» Καὶ κατωτέρω ὁ στίχος 258 «ἀλλὰ μάλ' ὄδ' ἔρδειν, δοκέεις δέ μοι οὐκ ἀπι-

1) Πρβλ. στίχ. 35, «εἰ δὲ φύγη μὲν κῆρα...»

νύσσειν» ἀποδοτέος κατὰ τὸ νόημα ὡς ἐξῆς πού: «ἀλλ' ἀκριβῶς ὡς ἐξῆς θὰ κάμης· μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶσαι ἀσύνετος καὶ ἐπομένως δὲν θὰ πράξης ἀλλέως ἢ—καὶ ἐπομένως θὰ ἀκολουθήσης πιστῶς τὰς ὁδηγίας μου». —Τὰ δὲ ἐν στίχ. 187 κ. ἐ. «Ξεῖνε, σὺ δ' ὄκ' ἐμέθεν ξυνίει ἔπος, ὄφρα τάχιστα ποιμπῆς καὶ νόστοιο τύχης· παρὰ πατρός ἐμοῖο» = «Διό, ξένε, βάλε καλὰ εἰς τὸν νοῦν σου τοῖς λόγους μου, ἵνα τάχιστα ἐπιτύχης παρὰ τοῦ πατρός μου νὰ σὲ ἀποστείλῃ ἐντεῦθεν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν πατρίδα». Τὰ ἐν στίχ. 327 «δός μ' ἐς Φαίηκας φίλον ἔλθειν ἠδ' ἔλεεινόν» = «κάμε νὰ με δεχθοῦν οἱ Φαίακες μὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν».

Τὰ δὲ ἐν **Ἰλιάδι Α, στίχ. 18** κ. ἐ. «ὑμῖν μὲν δοῖεν...» ὡς ἐξῆς δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν ἐλευθέρως πῶς κατὰ τὸ νόημα αὐτῶν: ἔτσι νὰ σᾶς δώσουν οἱ θεοί, πού κατοικοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον, νὰ κυριεύσετε τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου καὶ μὲ τὸ καλὸ νὰ ἐπιστρέψετε εἰς τὴν πατρίδα σας· δεχθῆτε τὰ λύτρα καὶ ἀπελευθερώσατε τὴν ἀγαπητὴν μου κόρην, εὐλαβούμενοι οὕτω τόν...» (πρβλ. φρ. «ἔτσι νὰ ζήσης· κάμε μου τὴν χάριν νὰ...»).—Ὁμοίως κατωτέρω, στίχ. 29 κ. ἐ. «τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω· πρὶν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν ἡμετέρω ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἄργεϊ, τηλόθι πάτρης ἱστὸν ἐποιοχόμενῃ...» = «δὲν θὰ τὴν ἀπολύσω· θὰ μένη πλησίον μου, ἕως ὅτου θὰ τὴν καταλάβῃ τὸ γῆρας εἰς τὸ Ἄργος μακρὰν τῆς πατρίδος τῆς εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅπου θὰ ἐργάζεται εἰς τὸν ἀργαλειόν...».—Ὁμοίως τὰ ἐν στίχ. 167 «ἐγὼ δ' ὀλίγον τε φίλον τε ἔρχομ' ἔχων ἐπὶ νῆας» = ἐγὼ δὲ καὶ τοι ὀλίγον μοῦ δίδεται, τὸ δέχομαι μὲ εὐχαρίστησιν καὶ ἀπέρχομαι εἰς τὰς σκηνάς μου...».

Αἱ τοιαῦτα συμπληρώσεις, μεταθέσεις, διαιρέσεις καὶ μεταβιβλημένα ἀποδόσεις τῶν ἐρμηνευομένων ἐκεῖ, ὅπου ἢ κατὰ λέξιν μετάφρασις παρέχει νόημα ἀσαφές ἢ ἔκφρασιν ἀνοίκειον πρὸς τὴν νέαν ἡμῶν γλῶσσαν, ἔτι δὲ καὶ ἀκαλαίσθητον πολλάκις, ἐπιβάλλονται, ἐὰν πρέπη νὰ γίνεταί λόγος περὶ μεταφορᾶς τῶν ἀναγινωσκομένων εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ μεταφράσεως, οὐχὶ δὲ περὶ διαστρεβλώσεως αὐτῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐλαττωματικὴ καὶ ἐν τούτῳ διδασκαλία οὐ μόνον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου ἔχει ἐπὶ τοσοῦτον ἀμβλύνει καὶ διαστρέφει τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν αἴσθημα, ὥστε οὐδεμίαν μὲν ἀνάγκην νὰ αἰσθῶ νόμῃα τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν κειμένων, νὰ ἀρκοῦμεθα δὲ κατὰ κανόνα εἰς μόνην τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν καὶ οὐδόλως νὰ προσκρούουν εἰς τὰ ὅσα ἡμῶν ἀποδόσεις ἀλλόκοτοι, ἀηδεῖς, συνήθως δὲ οὐδὲν λέγουσαι, ἀλλ' ἀποτελοῦσαι ἀπλὴν παράταξιν λέξεων κενῶν παντὸς περιεχομένου. Ὅποια τις εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὰ σχολεῖά μας ἢ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων

Ἑλληνικῶν, δύναται πᾶς τις νὰ ἐννοήσῃ, ἐὰν ἀνοίξῃ οἰανδήποτε ἐσχολιασμένην ἔκδοσιν, οἰανδήποτε μετάφρασιν καὶ δὴ ἐκ τῶν τὰ μάλιστα παρ' ἡμῖν εὐδοκίμουσῶν. Πρὸς πίστῳσιν τῶν λόγων μας ἀρκούμεθα εἰς ὀλίγα τινὰ παραδείγματα εἰλημμένα ἐξ ἐσχολιασμένων ἐκδόσεων καὶ μεταφράσεων τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Σοφοκλέους. Τὸ ἐν Ἰλιάδ. Α, στίχ. 24 «ἀλλ' οὐκ Ἄτρεϊδῆν Ἀγαμέμνονι ἦνδανε θυμῷ» ἐξηγεῖται «ἀλλὰ δὲν ἤρεσκεν *εἰς τὸν Ἀτρεΐδην Ἀγαμέμνονα εἰς τὴν καρδίαν του*». Τὰ ἐν στίχ. 107. «αἰεὶ τοι τὰ κάκ' ἐστί φίλα φρεσὶ μαντεύεσθαι» ἐξηγοῦνται «πάντοτε τὰ κακὰ σοῦ ἀρέσκουν *εἰς τὴν ψυχὴν νὰ τὰ προφητεύῃς*». Τὰ ἐν στίχ. 126 «λαοὺς δ' οὐκ ἐπέοικε παλλίλογα ταῦτ' ἐπαγεῖρειν» ἐξηγοῦνται «δὲν ταιριάζει *δ' ὁ λαὸς νὰ συσσωρεύῃ ταῦτα, ὥστε νὰ εἶναι πάλιν συνηθροισμένα*». Τὰ ἐν στίχ. 188 «ἐν δέ οἱ ἦτορ στήθεσιν λασίοισι διάνδιχα μερμήριξεν» ἐξηγοῦνται «μέσα δὲ *εἰς τὰ μαλλιαρὰ στήθη κατὰ δύο τρόπους τοῦ ἐσκέφθη ἡ καρδία*». Ὁμοίως ἀναγινώσκει τις ὡς ἐρμηνεῖαν τῶν ἐν στίχ. 1 τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους· «ὃ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα» τὰ ἐξῆς «ὃ κοινὴ καὶ αὐτάδελφος κεφαλὴ τῆς Ἰσμήνης», τῶν ἐν στίχ. 23. «Ἐτεοκλέα μὲν, ὡς λέγουσι κλπ.» τὰ ἐξῆς «τὸν Ἐτεοκλέα μὲν, μεταχειρισθεὶς *(αὐτὸν) μετὰ δικαίας, ὡς λέγουσι, δικῆς καὶ νόμου*, ἔθαπεν...», τῶν ἐν στίχ. 37 «οὕτως ἔχει σοι ταῦτα» τὰ ἐξῆς· «*τοιαῦτα σοὶ εἶναι ταῦτα*», τῶν ἐν στίχ. 51 «πατήρ ὡς νῶν ἀπεχθῆς δυσκλειῆς τ' ἀλώετο...» τὰ ἐξῆς· «ὅτι ὁ πατήρ ἡμῶν ἐχάθη μισητὸς καὶ μετὰ κήν φήμην, *ἀφ' οὗ διὰ τὰ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἀμαρτήματα ἐκτύπησε τοὺς δύο ὀφθαλμοὺς (αὐτοῦ)* αὐτὸς διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς· ἔπειτα ὅτι *ἡ μήτηρ καὶ γυνὴ (αὐτοῦ), διπλοῦν ὄνομα*, διὰ πλεκτικῆς ἀγχόνης ἀτίμως καταστρέφει τὴν ζωὴν». Τὰ ἐν στίχ. 103 κ. ἐ. «ἐφάνθης ποτ', ὃ χρυσέας ἀμέρας βλέφαρον... μολοῦσα...» ἐξηγοῦνται «ἐφάνης τέλος πάντων, ὃ χρυσῆς ἡμέρας *ὀφθαλμέ, ἐλθοῦσα* ἀνωθεν τῶν ὑδάτων τῆς Δίρκης... τοῦτον ὠδήγησεν ἐναντίον τῆς πατρίδος ἡμῶν ὁ Πολυνεΐκης *ὑψοθεὶς ἐξ ἀμφιβόλων φιλονεικιῶν*». Τὰ δὲ ἐν στίχ. 120 κ.ἐ. «πρὶν ποθ' ἀμετέρων αἱμάτων γένυσιν πλησθῆναι...» ἐξηγοῦνται «πρὶν *νὰ χορτάσῃ καμμίαν φορὰν* ἐκ τῶν αἱμάτων ἡμῶν *εἰς τὸ στόμα*... Διότι *εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ ἐξηπλώθη τοιαύτη φοβερὰ μάχη, ἣν εἶναι ἀκατάσχετος προσβολὴ* τοῦ ἀντιπάλου δράκοντος». Τὰ ἐν στίχ. 134 κ.ἐ. «ἀντιτύπα δ' ἐπὶ γᾶ πέσε τανταλωθεὶς, πυρφόρος...» ἐξηγοῦνται ὡς ἐξῆς· «Ἀποκρουσθεὶς δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς, *ἡ ὁποία* τὸν ἀντεκτύπησεν, *ὅστις* πρὸ ὀλίγου πῦρ φέρων μετὰ μανιώδην ὀρμὴν ἐνθουσιώδης ὤρμα διὰ πνοῶν μισητοτάτων ἀνέμων. *Ἐίχε δ' ἄλλα εἰς ἄλλο μέρος, ἄλλα δὲ εἰς ἄλλο διεσκόρπισεν* ἀποδιώκων ὁ μέγας γεν-

ναῖος Ἄρης . . . ὁμως ὑψώσαντες λόγχας, αἴτινες ἐκράτησαν, μετέσχον ἀμφοτέροι συγγενικοῦ θανάτου». Τὰ ἐν στίχ. 155 κ. ἔ. «Ἄλλ' ὅδε γὰρ δὴ βασιλεὺς χώρας, Κρέων ὁ Μενεικέως, νεοχμοῖσι θεῶν ἐπὶ συντυχίαις χωρεῖ . . .» ἐξηγοῦνται ὡς ἑξῆς: «Ἄλλ' ὁμως ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς . . . νέος μὲ νέας εὐτυχίας τῶν θεῶν προβαίνει, ποῖαν δὰ σκέψιν κινῶν, διότι τοῦτο δὰ τὸ συγκεκριμένον συνέδριον τῶν γερόντων προσκήρυξε προσκαλέσας διὰ κοινοῦ κηρύγματος». Τὰ ἐν στίχ. 169 ὡς ἑξῆς: «ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκεῖνοι ὑπὸ διπλῆς (θανάτου) μοίρας ἀπόλωλοντο μετα ἰδίᾳ χειρὶ μιάσματος, κτυπήσαντες καὶ κτυπηθέντες, ἐγὼ τώρα πλέον . . .» κ.ά.τ.

Δὲν ξεετᾶζομεν ἐνταῦθα, κατὰ πόσον τινὲς ἢ πᾶσαι τῶν παρατιθεμένων ἀνωτέρω ἐρμηνειῶν ἔχουν ὀρθῶς ὑπὸ ἔποψιν ἀποδόσεως τῶν ἐν τοῖς οικείοις κειμένοις ὑπαρχόντων νοημάτων' δὲν ξεετᾶζομεν ὠσαύτως, ἂν αἱ ἀποδόσεις αὐταὶ ἐνέχουν στοιχειώδη τινὰ καλαιοθησίαν. Τοῦτο μόνον ἐρωτῶμεν· προφέρει τις ἑλληνικὸν λόγον, ὅταν λέγῃ π. χ. «τοῦ σκέπτεται κατὰ δύο τρόπους ἡ καρδιά του»; ἢ «ὁ βασιλεὺς προβαίνει, ποῖαν δὰ σκέψιν κινῶν, διότι τοῦτο δὰ τὸ συγκεκριμένον συνέδριον προσκήρυξε» καὶ τὰ ἄλλα, οἷα τὰ ἀνωτέρω παρατιθέντα; Βεβαίως, ὄχι! Καὶ ὁμως τὰ ἀνελλήνιστα καὶ ἀσυνάρτητα καὶ ἀκαλαίσθητα ταῦτα ἀναγινώσκει τις εἰς ἐκδόσεις ἐρμηνευτῶν ἐκ τῶν τυγχανόντων παρ' ἡμῖν τῆς μεγίστης ὑπολήψεως δι' ἐρμηνευτικὴν δεινότητα. Εἰς τὰ ἄτοπα δὲ ταῦτα περιπίπτουν οἱ ἐρμηνευταὶ μας καὶ ἡμεῖς μετὰ τούτων, διότι οὔτε ἄλλοι μᾶς ἐδίδαξαν ποτε, οὔτε ἡμεῖς νὰ σκεφθῶμεν ἠθελήσαμεν, τί ὄντως εἶναι μετάφρασις καὶ τί σκοπεῖται διὰ ταύτης. Μὴ λαμβάνοντες δὲ ὑπ' ὄψιν πρὸς ἄλλοις πολλοῖς ὅτι ἡ σύγχρονος φάσις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης εἰς πολλὰ διαφέρει τῆς ἀρχαίας, μεταβάλλομεν μόνον τὰς ἐν ἐκείνῃ διάφορον σημασίαν ἐχούσας ἢ μὴ εὐχρηστούσας νῦν λέξεις καὶ νομίζομεν ὅτι οὕτω πράττοντες μεταφράζομεν, ἤτοι ἐκφράζομεν τὰ νοήματα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ὀμιλουμένην ὑφ' ἡμῶν γλώσσαν. Φόβος δὲ μέγας κατέχει ἡμᾶς, μὴ τι προσθέσωμεν ἔξωθεν, καίτοι ἀναγκαιότατον διὰ τὴν σαφήνειαν τῆς ἐκφράσεως, πολὺ δὲ περισσότερον μὴ παραλείψωμεν τὴν ἐρμηνείαν κανενὸς γέ ἢ ἄλλου τινὸς τῶν μορίων τῶν ἀφθονούντων μὲν εἰς τὴν ἀρχαίαν, μὴ δυναμένων δὲ νὰ ἔχουν ἀντίστοιχόν τι εἰς τὴν νέαν. Καὶ λοιπὸν π. χ. τὸ «Ἥ καὶ δίδως, φάναι, ὃ πάππε, πάντα ταῦτά μοι τὰ κρέα ὅ,τι ἂν βούλωμαι αὐτοῖς χρῆσθαι; Νὴ Δία, φάναι, ὃ παῖ, ἐγώ σοι». (Ξεν. Κύρ. Παιδ. 1, 3, 6) μεταφράζεται. «Ἀλήθεια καὶ μοῦ δίδεις, λέγεται ὅτι εἶπεν, ὃ πάππε, ὅλα ταῦτα τὰ κρέατα ὅ,τι καὶ ἂν θέλω νὰ μεταχειρισθῶ αὐτά; Μὰ τὸν Δία, λέγεται ὅτι εἶπεν, ὃ παῖ, ἐγὼ βέβαια σοῦ τὰ δίδω». Ἐν ᾧ σύμφωνος πρὸς τὸ περιεχόμενον

ἐν τοῖς ἀνωτέρω νόημα καὶ πρὸς τὴν νῦν γλῶσσαν ἀπόδοσις θὰ ἦτο τοιαύτη τις· Ἐλήθεια, εἶπεν ὁ Κύρος, μοῦ ἐπιτρέπεις, πάππε μου, ὅλα αὐτὰ τὰ κρέατα νὰ τὰ διαθέσω, ὅπως θέλω; Βεβαιότατα, εἶπεν ὁ Ἀστυάγης, σοῦ τὰ δίδω, παιδί μου, νὰ τὰ διαθέσης, ὅπως θέλεις».

Μετάφρασις κατὰ λέξιν τοῦ πρώτου στίχου τῆς *Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους* «ὦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα» δὲν θὰ ἔλεγε τίποτε εἰς τὴν νέαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἄριστα θὰ ἀπεδίδετο ὁ στίχος διὰ τῶν «πολυγαπημένη μου ἀδελφοῦλλα Ἰσμήνη». Καὶ τοῦ ἐν *Κρίτωνι τοῦ Πλάτωνος* 47, Α «ὅσα γε τάνθρώπεια» ἢ ἀπόδοσις διὰ τῶν «ὅσον ἐξαριτάται ἐκ τῶν ἀνθρώπων» εἶναι ὅλως ἀχρωμάτιστος, ἄριστα δὲ θὰ ἀπεδίδετο ἢ φράσις διὰ τῆς ἀντιστοίχου νεοελληνικῆς «πρῶτα ὁ Θεός». («τοῦτο πρὸς θεῶν, ὦ Κρίτων, οὐ δοκεῖ καλῶς σοι λέγεσθαι; σὺ γάρ, *ὅσα γε τάνθρώπεια*, ἐκτὸς εἰ τοῦ μέλλειν ἀποθνήσκειν αὔριον, καὶ καὶ οὐκ ἂν σε παρακρούοι ἢ παροῦσα ξυμφορά» = . . . «Σ' ἐρωτῶ, διότι σὺ, πρῶτα ὁ Θεός, δὲν πρόκειται νὰ θανατωθῆς αὔριον, καὶ ἐπομένως δὲν σκοτίζει, πιστεύω, τὸ λογικόν σου ἢ παροῦσα συμφορά».

Πορεία τῆς ὅλης μεταφραστικῆς ἐργασίας. Ἄλλ' ἐὰν ἡ πιστὴ κατὰ λέξιν μετάφρασις πρόβει, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ ἀποφεύγεται ἐκεῖ, ἔνθα παρέχει ἐκφράσεις ξένας πρὸς τὴν σύγχρονον γλῶσσαν ἢ διάφορον νόημα παρεχούσας, δὲν ἔπεται ὅτι *πρέπει νὰ χωρῆ ἢ διδασκαλία εὐθύς ἀμέσως εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν* μετάφρασιν. Εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις ἡ *πρώτη* μετάφρασις τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ εἶναι ἡ πιστὴ κατὰ λέξιν, μετ' αὐτὴν δὲ νὰ γίνεται ἡ πιστὴ κατ' ἔννοιαν. Εἰς τὰς μέσας, ἐπὶ εὐκόλων μὲν χωρίων ἐπιτρέπεται νὰ προβαίνουν οἱ μαθηταὶ ἀμέσως εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν, ἐπὶ τῶν δυσκόλων ὅμως πρέπει νὰ κάμνουν προηγουμένως τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν. Εἰς δὲ τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις ὁ μαθητὴς ἀφήνεται πάντοτε ἐλεύθερος, ἐὰν θέλῃ, νὰ χωρήσῃ εὐθύς εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν ἢ νὰ κάμῃ πρῶτον τὴν ἄλλην.

Πάντοτε ὅμως ἐν γένει πρέπει ὁ διδάσκων νὰ προκαλῆ τὸν μαθητὴν νὰ ἔρχεται εἰς τὴν πρώτην μετάφρασιν, ὡσάκις βλέπει ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς βαίνει εἰς τὴν δευτέραν, ἢ ὡσάκις ἀμφιβάλλει, ἐὰν ὁ μαθητὴς, καίτοι ὀρθῶς κάμνει τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν, ἔχῃ τελείαν συνειδησιν τοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἰδιαίοντος τρόπου τῆς ἀντιληψέως καὶ τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐννοίας. ἢ ὡσάκις τέλος ὑποθέτει ὅτι ὁ μαθητὴς τὴν ὀρθὴν μετάφρασιν ἔχει δανεισθῆ ἀπλῶς ἐκ «μεταφράσεων» ἢ ἄλλων βοηθημάτων, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι αὕτη γνήσιον προϊόν τῆς ἰδίας αὐτοῦ αὐτενεργείας.

Κάλλιστον μέσον, ὅπως ὁ διδάσκων τὸ μὲν ἐξελέγῃ ἂν ὁ μαθητὴς

ἐν τελείᾳ ἐπιγνώσει κάμνη τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν, τὸ δὲ ὀδηγῆ αὐτόν, ἵνα ἀπὸ τῆς πρώτης μεταφράσεως χωρῆ μετὰ λόγου εἰς τὴν δευτέραν, εἶναι νὰ προκαλῆ αὐτόν νὰ λέγῃ μὲ ἰδικὰς του λέξεις, τί ἐκάστη προτάσις ἢ περίοδος σημαίνει (πρβ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 172 κ.έ.). Ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν δι' ἰδίων αὐτῶν λέξεων δήλωσις τοῦ περιεχομένου ἐκάστης προτάσεως ἢ περιόδου καθιστᾷ κατάδηλον, κατὰ πόσον οἱ μαθηταὶ νοοῦν ἐκεῖνο, καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ποῦ παρίσταται ἀνάγκη διασαφήσεως. Ἀφ' οὗ, ἔνθα ἀνάγκη, γίνῃ ἢ διασάφῃσις αὕτη διὰ γλωσσικῆς ἢ καὶ διὰ πραγματικῆς ἐξηγήσεως, χωρεῖ ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν γνησίων νεοελληνικῶν ἐκφράσεων, ἧτοι εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν. Πᾶσα δὲ ἡ ἐργασία αὕτη γίνεται ἐν κοινῇ ὅλης τῆς τάξεως καὶ τοῦ διδασκάλου συνεργασίᾳ καὶ οὕτως, ὥστε ὁ μαθητῆς νὰ κατανοῆ, ἔνθα μεταβολὴ γίνεται τῆς ἀρχαίας ἐκφράσεως, σαφῶς τὸν λόγον, δι' ὃν γίνεται αὕτη. Ἐνθα δὲ ἡ σύγχρονος γλῶσσα δι' ἐκφρασίᾳ τινος τῆς ἀρχαίας (π. χ. δοκεῖ τινι) ἔχει πολλοὺς ἐξ ἑοῦ καλοὺς τρόπους τῆς ἀποδόσεως ταύτης, πρέπει νὰ γίνεται παράλληλος αὐτῶν χοῆσις, ἵνα ἐθίζωνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀποφεύγουν κακόζηλον ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς ἐκφράσεως.

Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, κανονικῶς θὰ ἀπαιτῆ ὁ διδάσκων νὰ κάμνουν οἱ μαθηταὶ πρῶτον τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν, θὰ καλοῦνται πάντοτε οὗτοι μετὰ τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν νὰ λέγουν μὲ ἰδικὰς τῶν λέξεις τὸ ὑπὸ ἐκάστης προτάσεως ἢ περιόδου σημαινόμενον, διασαφούμενον ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐξηγήσεων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Διότι μόνον οὕτω, σαφῆς ἔχοντες οἱ μαθηταὶ τὸ νόημα τῆς προτάσεως ἢ τῆς περιόδου, θὰ δύνανται νὰ εὐρίσκουν τὴν ἀντίστοιχον ὀρθὴν ἐκφρασίαν τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης. Εἰς δὲ τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην θὰ προβάλλῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων οὐχὶ πάντοτε, ἀλλὰ μόνον ὁσάκις θὰ κρῖνῃ ἀναγκαῖον. Εἶναι δὲ αἱ περιστάσεις τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἀνάγκης αἱ αὐταὶ μὲ ἐκεῖνας, καθ' ἃς ἀπαιτεῖται εἰς τὰς τάξεις ταύτας ὁ μαθητῆς νὰ κάμνῃ πρῶτον τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν τοῦ ἐρμηνευομένου καὶ ἔπειτα τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν (ἰδὲ σελ. 181).

Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα τὴν μετάφρασιν πρέπει νὰ κάμνουν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ **αὐτενεργοῦντες**, τοῦ διδασκάλου παρέχοντος μόνον τὰς ἀναγκαίας ἐπικουρίας. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ κατορθώσουν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου, νὰ προβαίνουν εἰς τὴν μετάφρασιν μόνοι, ἐὰν ἀφ' ἑνὸς μὲν τα διδόμενα εἰς αὐτοὺς πρὸς ἐρμηνείαν κείμενα εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν ἐκάστοτε διανοητικὴν ἀνά-

πτωξιν αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐὰν προκαλοῦνται εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευομένου τεμαχίου οὐχὶ εὐθύς, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναγκασίαν προεργασίαν καὶ προπαρασκευήν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου λαμβάνεται φροντίς ἐν τῷ προγράμματι, τὸ δὲ δεύτερον εἶναι ἔργον αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ὀρθῶς γινομένης. Εἶναι δὲ ἀνάγκη ἀπ' αὐτῆς τῆς κατωτάτης τάξεως νὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπιχειροῦν νὰ μεταφράζουσι μόνον, διότι μόνον οὕτω, ἐκτελοῦντες τὴν ἐργασίαν ταύτην κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ εὐχερεστέρων, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον εἶτα καὶ ἐπὶ δυσχερεστέρων, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσουν τὸ ἀπαιτούμενον θάρος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν, ὥστε νὰ μεταφράζουσι εἰς τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας τάξεις ὅλως μόνον ἀναγινώσκοντες ἀρχαίους συγγραφεῖς εἴτε ἐν τῷ σχολεῖω εἴτε κατ' οἶκον. Τὸ μεταφράζειν ἐκ τῆς ἀρχαίας, ὅπως καὶ ἐξ οἰασδῆποτε ξένης γλώσσης, εἶναι μία δεξιότης. Ὅπως δὲ πᾶσα δεξιότης ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἀσκήσεως, οὕτω καὶ ἡ περὶ ἧς πρόκειται δεξιότης τοῦ μεταφράζειν μόνον διὰ τῆς ἀσκήσεως κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ εὐχερῶν τὴν ἀντίληψιν κειμένων, ἔπειτα δὲ ἐπὶ δυσχερεστέρων, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτηθῇ. Κατὰ ταῦτα τὸ ἔθος τῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου προμεταφράσεως, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο κανονικὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πάσης ξένης γλώσσης, ὅλως πρέπει νὰ ἐκλείπῃ. Ὅπως ἐν παντὶ μαθήματι, οὕτω καὶ ἐν τῷ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἡ ἀπτενέργεια, ἔχουσα μεγίστην σπουδαιότητα ἀπὸ διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπόψεως, πρέπει νὰ καλλιεργῆται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει.

Ἀφ' οὗ κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τρόπον ἐπιτευχθῆ ἡ **μετάφρασις** ἐκ τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου μιᾶς προτάσεως ἢ περιόδου, **ἐπαναλαμβάνεται** αὕτη ὑπὸ ἐνὸς ἢ πλείοτέρων μαθητῶν μέχρι τελείας ἐντυπώσεως αὐτῆς καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀσθενεστέρων. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη τῆς μεταφράσεως ἐκάστης προτάσεως καὶ περιόδου πρέπει νὰ γίνεται κανονικῶς εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου. Εἰς δὲ τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας, μόνον ἐνθα ὁ διδάσκων κρίνει ἀναγκαῖον διὰ τὴν δυσχέρειαν τοῦ χωρίου, καλοῦνται καὶ ἄλλοι μαθηταὶ νὰ ἐπαναλάβουν τὴν γενομένην μετάφρασιν τῆς προτάσεως ἢ τῆς περιόδου. Καὶ τοῦ ὅλου ἐρμηνευθέντος ἐν ὥρᾳ τινὶ διδασκαλίας τεμαχίου πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τὸ τέλος τῆς ὥρας ἐπανάληψις τῆς μεταφράσεως. Ταύτην εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις πρέπει νὰ κάμνη κανονικῶς αὐτὸς ὁ διδάσκων, εἰς δὲ τὰς μέσας καὶ ἀνωτέρας δύναται νὰ γίνεται αὕτη καὶ ὑπὸ μαθητοῦ.

Διόρθωσις τῶν μεταφραστικῶν σφαλμάτων. Ἐνδεχόμενον, παρὰ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καταβληθεῖσαν φροντίδα, ὅπως

προηγηθῆ τῆς μεταφράσεως ἡ ἀπαιτουμένη προπαρασκευὴ καὶ προ-
 εργασία, ὁ μεταφράζων μαθητὴς νὰ περιπέσῃ εἰς σφάλματα διὰ τοῦτον
 ἢ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον. Ταῦτα βεβαίως πρέπει νὰ διορθωθοῦν. Ἄλλ' ἢ
 διόρθωσίς των δὲν πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε ἀμέσως, διακοπτομένου
 ἀποτόμως τοῦ τὴν πρότασιν ἢ τὴν περίοδον ἐσφαλμένως μεταφράζοντος
 μαθητοῦ. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ ἐμβάλῃ αὐτὸν εἰς ταραχὴν καὶ σύγ-
 χυσιν πρὸς ζημίαν τῆς περαιτέρω συμμετοχῆς του εἰς τὴν λοιπὴν τοῦ
 μαθήματος ἐργασίαν. Ἐὰν τὰ γινόμενα σφάλματα εἶναι ὅλως ἐλου-
 σιῶδη, οὐδ' ἐμὴ ἀπολύτως παρατήρησις γίνεται εἰς τὸν μεταφράζοντα
 μαθητὴν, οὐδὲ διακόπτεται τὸ παράπαν οὗτος, μέχρις ὅτου περαιώσῃ
 τὴν μετάφρασιν τῆς προτάσεως ἢ τῆς περιόδου, ὅτε τέλος καλοῦνται
 οἱ ἄλλοι μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ποῦ ἔγιναν σφάλματα, καὶ νὰ διορθώ-
 σουν ταῦτα. Διακοπὴ τοῦ μαθητοῦ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἐν ᾧ ἐκεῖνος
 εὐρίσκειται ἔτι ἐν τῷ μεταφράζειν, τότε μόνον ἐπιτρέπεται, ὅταν βρα-
 χεῖα τούτου ὀδηγία δύναται νὰ προλάβῃ χονδροειδῆ τοῦ μεταφράζον-
 τος σφάλματα, ἢ ὅταν τι οὐχὶ ὀρθῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθὲν εἶναι τοιοῦτον,
 ὥστε νὰ παρακωλύῃ τὴν περαιτέρω ὀρθὴν μετάφρασιν, ἢ τέλος, ὅταν
 ὁ μαθητὴς ὅλως σιγᾷ, τελείως ἀπορῶν περὶ τοῦ προκειμένου χωρίου.
 Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει ὁ διδάσκων ἐρωτᾷ τὸν μαθητὴν, τί οὗτος
 δὲν ἐννοεῖ. Οὐχὶ σπανίως δὲ αὐτὴ ἢ πρὸς τὸ μαθητοῦ ἀπαίτησις, νὰ
 δηλώσῃ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ, συμβάλλεται μόνη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ εὐρε-
 σιν τοῦ ὀρθοῦ. Ἐὰν τοῦτο δὲν γίνῃ, ὁ διδάσκων μανθάνων ἐκ τῆς ἀπο-
 κρίσεως τοῦ μαθητοῦ, ποῦ οὗτος προσκόπτει, ἠυθυμίζει τὴν εἰς αὐτὸν
 παρασχετέαν ἐπικουρίαν. Ἐν τῇ προτελευταίᾳ τῶν ἀνωτέρω τριῶν πε-
 ριπτώσεων, ὅταν δηλ. οὐχὶ ὀρθῶς τι λεχθὲν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ εἶναι
 τοιοῦτον, ὥστε νὰ παρακωλύῃ τὴν περαιτέρω ὀρθὴν μετάφρασιν, ὁ δι-
 δάσκων ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐσφαλμένον, ἑξαιρῶν αὐτὸ οὕτως, ὥστε ὁ μα-
 θητὴς νὰ ἀντιληφθῆ τὸ γινόμενον σφάλμα. Ἐὰν δὲν κατορθωθῆ τοῦτο
 οὕτως, ὁ διδάσκων παρέχει πάλιν τὴν ἀναγκαίαν ἐπικουρίαν καλῶν
 τοὺς ἄλλους μαθητὰς νὰ εἴπουν, πῶς ἔχει τὸ ὀρθὸν ἐν τῷ προκειμένῳ
 ἢ ἐν ἀνάγκῃ, λέγων αὐτοῖς τοῦτο. Καὶ ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὅμως ἡ ἐρ-
 μηνευτικὴ ἐργασία δύναται νὰ διεξάγεται ἐπιτυχέστερον καὶ νὰ μὴ γί-
 νεται ἀπώλεια χρόνου, ἐὰν φρονιτίζῃ ὁ διδάσκων τῶν μὲν δυσχερεστέ-
 ρων χωρίων τὴν πρώτην μετάφρασιν νὰ ἀναθέτῃ εἰς τοὺς καλύτερους
 μαθητὰς, τῶν δὲ εὐχερεστέρων εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους. Τοῦτο πρὸς
 τοῖς ἄλλοις ἤθελε προάγει τὸ θάρρος καὶ ἤθελεν ἐνισχύει τὴν αὐτοπε-
 ποίθησιν τῶν τελευταίων.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τελευταῖον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ἐν σχέσει με-
 τὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου, εἶναι τοῦτο, ὅτι δηλ. ὅταν μὲν τὸ πρῶ-

τον επιχειρηῆται ἢ μετὰφρασις μιᾶς προτάσεως ἢ περιόδου, ἐπιτρέπεται νὰ λέγεται ἐκάστη τῶν ἐν τῷ κειμένῳ λέξεων ἢ προτάσεων καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο νὰ λέγεται ἢ μετὰφρασις τούτων, ἵνα οὕτω ἐξελέγχεται ὅτι οἱ μαθηταὶ ταύτην μὲν τὴν λέξιν ἢ φράσιν ἀποδίδουν οὕτω, ἐκείνην δὲ οὕτω. Ἄφ' οὗ ὅμως ἀπαξ γίνῃ ὁ ἔλεγχος οὗτος, καὶ μάλιστα ἄφ' οὗ ἀπὸ τῆς πιστῆς κατὰ λέξιν μεταφράσεως χωρήσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετὰφρασιν, ὅταν πλέον ἢ ἐργασία εὐρίσκειται εἰς αὐτὴν τὴν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν ἀπόδοσιν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ νοημάτων (πρὸ βλ. ἄνωτέρω, σελ. 182), δὲν πρέπει νὰ λέγωνται τὰ ἐν τῷ κειμένῳ, ἀλλὰ ἢ μετὰφρασις αὐτῶν μόνῃ. Οὐχὶ λοιπόν, π. χ. «οὔτοι δὲ προσελθόντες, οὔτοι δὲ ἄφ' οὗ προσῆλθον, καὶ καλέσαντες, καὶ ἄφ' οὗ ἐκάλεσαν, τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἄρχοντας, τοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἑλλήνων, λέγουσι, λέγουσι, ὅτι βασιλεύς, ὅτι ὁ βασιλεύς, κελεύει, διατάσσει, τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ἑλληνας, κλπ. κλπ.», ἀλλὰ ἀπλῶς «οὔτοι δὲ ἄφ' οὗ προσῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐκάλεσαν τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων καὶ λέγουσι εἰς αὐτούς ὅτι ὁ βασιλεύς διατάσσει τοὺς Ἑλληνας...» Ε. Κύρ. Ἄν. 2, 1, § 8. Ἡ κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον γινομένη μετὰφρασις δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν λέγοντα νὰ ἀντιλαμβάνεται ἀκέραιον τὸ νόημα τῶν ἀναγινωσκομένων, ἐὰν δὲ δὲν γεννᾷ ἀηδίαν εἰς τοῦτον, πάντως γεννᾷ εἰς τὸν ἀκούοντα. Παραλείπομεν ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃαι λόγος περὶ καλαισθητικῆς ἐντυπώσεως ἐκ τῆς μεταφράσεως, ὅταν αὕτη γίνεται κατὰ τὸν πλημμελῆ ἐκεῖνον τρόπον.

V. *Πραγματικὴ ἐρμηνεία.* 1. *Σουδαιότης ταύτης.* Ἄφ' οὗ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν εἶναι ἡ καθόλου γνώσις τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἢ δὲ γνώσις αὕτη ἄμεσον πηγὴν ἔχει τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἔπειτα ὅτι ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος διδασκαλία τέρμα ἔχει καὶ ὀφείλει νὰ ἔχη τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων κειμένων. Διὰ τὴν κατανόησιν ταύτην σπουδαῖον βῆμα ἀποτελεῖ βεβαίως ἢ μετὰφρασις, καὶ δὴ ἢ πιστὴ κατ' ἔννοιαν, ἄφ' οὗ, ἵνα κατορθωθῇ αὕτη, ἀπαιτεῖται, ὡς εἶδομεν (σελ. 176), ἱκανὴ πῶς κατανόησις τοῦ νοήματος ἐκάστης περιόδου ἢ προτάσεως χωριστὰ λαμβανομένων. Ἄλλ' ἢ διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ μόνῃς, ὅσονδῆποτε ἐπιτυχῶς γενομένης, κατανόησις αὕτη τοῦ ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένου κειμένου δὲν δύναται νὰ εἶναι ὅσον πρέπει βαθεῖα καὶ τελεία. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο ἰδίως διδακτικῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν ὅποιαν νὰ στραφῇ ὁ νοῦς τῶν μαθητῶν ἀποκλειστικῶς ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ τὰ νοήματα τὰ ἐν τῷ ἀναγινωσθέντι μικροτέρῳ ἢ μεγαλυτέρῳ τεμαχίῳ περιεχόμενα. Ἡ τοιαύτη ἐργασία πρέπει νὰ γίνῃαι ἤδη ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου ἀπὸ τῆς πρώτης

ώρας, καθ' ἣν εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν δίδεται πρὸς ἀνάγνωσιν κείμενον ἀρχαῖον, τοῦτο δὲ διὰ δύο κυρίως λόγους· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ οἱ μαθηταί, τῆς διδασκαλίας περιοριζομένης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη εἰς ψιλὴν μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἐθίζονται νὰ προσκολλῶνται καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὴν μορφὴν, δηλαδὴ εἰς τὴν γλῶσσαν μόνον, καὶ συστηματικῶς, οὕτως εἰτεῖν, παιδαγωγοῦνται ἔκτοτε εἰς τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν νοῦν τῶν ἀναγινωσκομένων καὶ εἰς τὴν ἀπερισκεψίαν· δεύτερον δὲ ἵνα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀσκούμενοι κατ' ἀρχὰς ἐπὶ εὐκόλων κειμένων, καθίστανται ἱκανοὶ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ νοήματα τῶν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου ἐρμηνευομένων μεγάλων συγγραφέων. Διὰ ταῦτα, ὅσον εὐκόλα τὴν ἀντίληψιν καὶ ἂν φαίνονται τὰ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου παρεχόμενα πρὸς ἐρμηνείαν κείμενα, καὶ ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν μόνη καθιστᾷ ταῦτα ἱκανῶς νοητὰ εἰς τοὺς μαθητάς, δὲν πρέπει νὰ παραλείπη ὁ διδάσκων μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς καλῆς μεταφράσεως τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου νὰ στρέφῃ διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων τὴν προσοχὴν τῶν παιδευομένων ἰδιαιτέρως εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ νοήματα, καίπερ, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπλούστερα φαινόμενα. Οὕτω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς θὰ ἐθίζονται οἱ μαθηταὶ νὰ προσέχουν εἰς τὰ νοήματα καὶ ταῦτα νὰ θεωροῦν ὡς τὸ κύριον, ὡς μέσον δὲ τὴν γλῶσσαν· ἐθισθέντες δὲ οὕτω καὶ ἀσκηθέντες ἀπὸ τῶν κατωτέρων τάξεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν, ὥστε νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἐρμηνευόμενα ἢ καὶ κατ' ἰδίαν ἔπειτα κατ' ὄλιγον ἀναγινωσκόμενα. Ἡ διδακτικὴ λοιπὸν ἐργασία, ἢ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὑποκείμενον ἑαυτῆς καθιστάσα αὐτὰ ταῦτα τὰ νοήματα τῶν ἀναγινωσκομένων κειμένων καὶ τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν βαθεῖαν καὶ τελείαν προσοικειώσιν αὐτῶν ἐπιδιώκουσα, εἶναι σπουδαιότατη, εἶναι τὸ κύριον μέρος τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας.

2. *Τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τῆς πραγματικῆς καθόλου ἐρμηνείας.* Περὶ βαθείας καὶ τελείας κατανοήσεως κείμενον τινὸς ἀρχαίου δύναται τις νὰ λέγῃ, ὅταν ἀφ' ἐνὸς μὲν τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων τυχὸν τόπων ἢ προσώπων, τῶν ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν γεγονότων, τῶν πολιτικῶν, θρησκευτικῶν ἢ κοινωνικῶν κτιστώτων, τῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν καὶ τῶν τοιούτων σαφῆ ἔχῃ γνῶσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶναι εἰς θέσιν τὰ ἀνεγνωσμένα δι' ἰδίων αὐτοῦ λέξεων ὅλως ἐλευθέρως νὰ ἀποδώσῃ, τὰ ἐν α' τοῖς ὑπάρχοντα καθ' ἕκαστον νοήματα νὰ χωρίσῃ καὶ λογικῶς αὐτὰ ἔπειτα νὰ συνδέσῃ, νὰ διακρίνῃ τί τὸ ἐν αὐτοῖς κύριον καὶ τί τὸ δευτερεύον, νὰ εἴπῃ τί τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως

λεγομένων είναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἄλλην ἡμῶν σύγχρονον γνώσιν καὶ ἀληθές, τί δὲ τὸ μὴ τοιοῦτον, τὰς ἐκτιθεμένας πράξεις ἢ βουλήσεις προσώπων ἢ ομάδων ὑπὸ τὴν δέουσαν ψυχολογικὴν κρίσιν καὶ ἠθικὴν ἐκτίμησιν νὰ ὑποβάλῃ, καὶ τέλος, ἐὰν τὸ ἀναγνωσθὲν παρουσιάσῃ καλολογικὰ στοιχεῖα (πρὸς βλ. ἰδίᾳ τὰ τῆς ποιήσεως προϊόντα) νὰ ὀρίσῃ τὰ μέσα, δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς τοῦ καλοῦ ἐπιτυγχάνει. (Πραγματικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἐρμηνεία),

Ταῦτα λοιπὸν θὰ εἶναι ἐκεῖνα, εἰς ἃ θὰ ἀναφέρεται καὶ πρέπει νὰ ἀναφέρεται ἡ πραγματικὴ καθόλου τῶν κειμένων ἐπεξεργασία ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, καὶ εἰς τούτων τὴν ζήτησιν καὶ τὴν προσήκουσαν ἐξέτασιν πρέπει νὰ καθοδηγῇ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων. καθιστῶν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ ἐκάστοτε ἀναγινωσκόμενα, νὰ ἀσκοῦν οὕτω τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ τὴν κρίσιν, καὶ μετὰ λόγου νὰ ἀποφαίνωνται ὅτι τοῦτο μὲν ὀρθόν, τοῦτο δ' ἐσφαλμένον, τοῦτο μὲν καλόν, ἐκεῖνο δὲ αἰσχρόν, τοῦτο ἀγαθόν, ἐκεῖνο δὲ κακόν.

3. *Τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ πραγματικῇ ἐρμηνείᾳ.* Τὰ εἰς ἃ ἀναφέρεται ἡ πραγματικὴ καθόλου ἐρμηνεία, ἰδίᾳ δὲ τὰ τελευταῖα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἶναι πολὺ δυσχερέστερα διὰ τοὺς μαθητὰς ἢ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν γλωσσικὴν καθόλου ἐπεξεργασίαν. Εὐνόητον λοιπὸν ὅτι θὰ ἐξήτει ὅλως ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκων, ἐὰν παρ' αὐτῶν ἀπῆται ὅλως μόνοι δι' ἰδίας τῶν ἐργασίας νὰ εὐρίσκουν ταῦτα. Ἄλλ' ἐξ ἴσου σφαλερὰ θὰ ἦτο ἡ διδασκαλία, ἣτις ἐν τῇ πραγματικῇ τῶν ἀναγινωσκομένων ἐπεξεργασίᾳ θὰ παρεῖχεν ἔτοιμα εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ πάντα. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ μαθηταὶ πρὸς στιγμήν καὶ πρὸς ὥραν θὰ ἠὲ χαριστοῦντο βεβαίως διὰ τὰς παρεχομένας εἰς αὐτοὺς σχετικὰς μὲ τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι κειμένῳ πληροφορίας καὶ διασαφήσεις, θὰ ἐθαύμαζον ἴσως τὰς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐρμηνευθέντος τεμαχίου ψυχολογικὰς, ἠθικὰς καὶ καλολογικὰς κρίσεις καὶ ἀναπτύξεις τοῦ διδασκάλου, ἀλλ' οὐδόπως θὰ ἀπέκτινον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει καὶ πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἡ διδασκαλία· νὰ πορίσουν δηλ. εἰς ἑαυτοὺς οὕτοι σὺν τῷ χρόνῳ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δεξιότητά τοῦ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ ἐκάστοτε ἀναγινωσκόμενα καὶ καταλλήλως περὶ αὐτῶν καὶ ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν νὰ σκέπτονται καὶ νὰ κρίνουν. Καὶ ἐν τούτῳ λοιπὸν τῷ μέρει τῆς ὅλης τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκαλίας πρέπει αὐτενεργοῦντες οἱ μαθηταὶ νὰ παρακολουθοῦν τὰ πράγματα, ὁ δὲ διδάσκων τὰ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ καθοδηγῇ αὐτοὺς καὶ καταλλήλως εἰς αὐτὰ νὰ εἰσαγῇ (πρὸς βλ. κατωτέρω).

4. *Ἡ πραγματικὴ ἐρμηνεία παρὰ τοῖς διαφόροις συγγραφεῦσι.*
Ἐκτασις τῶν εἰς τὰ πράγματα ἀναφερομένων παρατηρήσεων.

Ἐπειδὴ τὸ καθόλου περιεχόμενον ἐκάστου ἀρχαίου συγγράμματος εἶναι ἰδιαιτέρας φύσεως, τούτου μὲν μυθικὸν ἢ ἱστορικόν, ἐκείνου δὲ ῥητορικὸν ἢ ποιητικὸν ἢ φιλοσοφικόν, κ.λ.π. πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ καθόλου πραγματικὴ ἐρμηνεία θὰ εἶναι διάφορος παρ' ἐκάστῳ τῶν συγγραφέων κοί ἐν ἐκάστῳ συγγράμματι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Ἐν τούτῳ μὲν θὰ ἐπικρατῇ τοῦτο αὐτῆς τὸ στοιχεῖον, (π. χ. τὰ γεωγραφικά, τὰ μυθολογικά, τὰ ἱστορικά κλπ.), ἐν τούτῳ δὲ ἐκεῖνο (π. χ. φιλοσοφικά, ἠθικά, καλλολογικά). Οὐ μόνον δὲ ἀπὸ συγγράμματος εἰς σύγγραμμα διάφορος διὰ τὴν φύσιν τοῦ περιεχομένου δύναται ν' ἀποβαίῃ ἡ πραγματικὴ ἐρμηνεία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐνότητος εἰς ἐνότητα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος. Δυνατὸν ταύτης μὲν τῆς ἐνότητος τὸ κύριον περιεχόμενον νὰ εἶναι καθαρῶς ἱστορικόν, ἐκείνης δὲ μᾶλλον ἠθικὸν ἢ ῥητορικόν, ἄλλης δὲ καθαρῶς φιλοσοφικόν, κλπ. Τοῦτο δὲ ἡ ἐκεῖνο θὰ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἐν τῇ πραγματικῇ ἐρμηνείᾳ ἐκάστοτε ἐπικρατοῦν καὶ τοῦτο ἡ ἐκεῖνο θὰ ἔχη νὰ ἐξόρη ἐν ταύτῃ ἡ ἐκείνη τῇ ἐνότητι ἡ διδασκαλία. Οὐδαμῶς δὲ πρέπει νὰ νομίζῃ ὁ διδάσκων ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐν πάσῃ μεθοδικῇ ἐνότητι, πρέπει κατ' ἀνάγκην τινὰ νὰ **ἐξευρίσκη**, οὕτως εἰπεῖν, παρατηρήσεις ἀναφερομένας εἰς ὅλον τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας (πρβλ. σελ. 186). Ἡθικὰς ἰδίᾳ ἢ καλλολογικὰς κ.τ.τ. κρίσεις πρέπει ἐκεῖ μόνον νὰ προκαλῆ οὗτος, ἔνθα αὐτά, οὕτως εἰπεῖν, τὰ πράγματα ἐξαναγκάζουν εἰς τοῦτο καὶ ἔνθα αὐτή, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ψυχὴ τῶν μαθητῶν ἀναγκαίως πως ἀπαιτεῖ τὴν ἐκφορὰν τοιούτων κρίσεων. Μόνον τότε δὲ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κρίσεις καταλείπουν βαθεῖαν τὴν ἐκ τῶν κρινομένων χαρακτηρῶν καὶ πράξεων ἢ καλλιτεχνημάτων ἐντύπωσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν καὶ μόνον τότε μετὰ θερμοῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦν οὗτοι τὰς κρίσεις ταύτας. Τοῦναντίον δὲ διατίθενται ψυχρῶς καὶ ἀδιαφόρως πρὸς ἠθικάς, καλλολογικάς καὶ ἄλλας τοιαύτας παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἐκβιάζων τὰ πράγματα κάμνει ὁ διδάσκων κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, μόνον καὶ μόνον ἵνα κάμῃ καὶ τοιαύτας παρατηρήσεις. Τῆς τοιαύτης διαστροφῆς τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐν τῷ μέρει αὐτῆς, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα, ἔτυχε νὰ λάβωμεν πείραν καὶ ἄλλοτε καὶ κατὰ τὴν ἐν τῷ Διδασκαλεῖῳ τῆς Μ. Ἐκπαιδύσεως ὑπηρεσίαν ἡμῶν, διὰ τοῦτο δὲ ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον καὶ νὰ τονίσωμεν τὸ πρᾶγμα. Οὕτω π. χ. ὡς ἠκούσαμεν παρὰ συναδέλφου καθηγητοῦ, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ τεμαχίου τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος βιβλ. 2, κεφ. 2, § 3-4. «Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις τῆς Παράλου ἀφικομένης νυκτὸς ἐλέγετο ἡ συμφορὰ καὶ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειγῶν εἰς ἄστυ διῆκεν ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων ὥστ' ἐκείνης τῆς

νυκτός οὐδείς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἶ αὐτοὶ ἑαυτούς, πείσεσθαι νομίζοντες οἷα ἐποίησαν Μηλίους τε, Λακεδαιμονίων ἀποίκους ὄντας, κρατήσαντες πολιορκία, καὶ . . . ἄλλους πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐνομίσθη ποτὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνουν αἰσθητικαὶ παρατηρήσεις οἷαι αἱ ἐξῆς· ὅτι ἡ **οἰμωγή** παριστάνεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως «ὡς γυναῖκα μὲ ξέπλεκα μαλλιά!», ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ φράσει «ὥστ' ἐκείνης τῆς νυκτός οὐδείς ἐκοιμήθη» ἐτοποθέτησε τὰς λέξεις οὕτω, ἐν ᾧ ἔπρεπε(;) νὰ τὰς τοποθετήσῃ ἄλλως· («ὥστε οὐδείς **ἐκοιμήθη ἐκείνης** τῆς νυκτός»), ἵνα δῆθεν ἀποφύγῃ τὴν παρήχησιν τοῦ **ἐκοι**— καὶ **ἐκει**—!

Οὐ μόνον δὲ τὰς ἐξεζητημένας καὶ μὴ ἐχούσας θέσιν ἐν τῇ ἀναγινωσκομένῃ ἐνότητι παρατηρήσεις πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὁ διδάσκων κατὰ τὴν πραγματικὴν ἔρμηνειάν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπερμέτρους ἀναπτύξεις καὶ παρεκβάσεις. Κάμων τὰς ὑπὸ τῆς ἔρμηνείας ἐπιβαλλομένας πραγματικοῦ περιεχομένου παρατηρήσεις πρέπει νὰ περιορίζεται κατ' αὐτὰς εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, τὰ ἀμέσως συνδεόμενα μὲ τὸ προκειμένον χωρίον καὶ χρήσιμα διὰ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ. Αἱ ἀρχαιολογικαί, μυθολογικαί, ἱστορικαί, φιλοσοφικαί καὶ ἄλλαι πραγματικοῦ περιεχομένου παρεκβάσεις ἀποκλειστέαι, ὅπως ἀκριβῶς ἀποκλειστέαι καὶ αἱ γραμματικαὶ παρεκβάσεις ἐκ τῆς καθόλου ἔρμηνείας (πρὸβλ. σελ. 157). Διότι ὅπως ἐκεῖναι, οὕτω καὶ αὗται θὰ κατέπνιγον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, ὅστις καταχωννύμενος ὑπὸ τὸ μέγα πλῆθος τῶν πραγματικῶν παρατηρήσεων θὰ ἐφαίνετο ὡς ἐκεῖ ὢν χάριν αὐτῶν καὶ μόνον, ἐν ᾧ ὅλως τοῦναντίον ὄρθον εἶναι. Παραδείγματα τοῦ τηρητέου μέτρου ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἔρμηνευτικῇ ἐπεξεργασίᾳ ἔστωσαν τὰ ἐξῆς· π. χ. ἐν ταῖς παραγράφοις 1-2 τοῦ α' κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τῆς Κύρου Ἀναβάσεως προκειμένου περὶ τῆς **Καστωλοῦ** ἀρκετὸν θὰ εἶναι διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου νὰ λεχθῆ ὅτι αὕτη ἦτο χωρίον ἐν μέσῳ πεδιάδος πλησίον τῶν Σάρδεων, τὰς ὁποίας νὰ προκληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εὔρουν καὶ δείξουν ἐπὶ τοῦ χάρτου. Θὰ ἦτο περιττὴ καὶ ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἔρμηνειάν παρεκβύσις νὰ κατέλθῃ τις ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης εἰς γεωγραφικὴν ἐξέτασιν τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἢ εἰς ἱστορικὰς ἀναπτύξεις τῶν γενομένων ἐν Σάρδεσι π. χ. κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν κ.τ.τ. Ὅμοίως ἐν τῇ αὐτῇ ἐνότητι προκειμένου περὶ τῆς πραγματικῆς ἐξηγήσεως τῆς λέξεως **σατράπης** ἀρκετὸν διὰ τὴν κατανόησιν θὰ εἶναι νὰ λεχθῆ ὅτι σατράπης ἐλέγετο ὁ διοικητὴς μιᾶς τῶν εἴκοσι μεγάλων διοικήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο διηρημένον τὸ Περσικὸν κράτος καὶ πρὸς τὰς ὁποίας ἀντιστοιχοῦν κάπως οἱ παρ' ἡμῖν νομοί. Οὐδεμίαν θέσιν θὰ εἶχε καὶ οὐδεμίαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τοῦναντίον

βλάβην, θὰ παρείχεν εἰς τὴν ἔρμηνείαν τῆς προκειμένης ἐνότητος πιαρέκβασις περὶ τῆς ἰδρύσεως καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν σατραπειῶν, περὶ τῆς σήσεως αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας κ.τ.τ. Τῶν τοιούτων τι δύναται νὰ προσιτίθεται, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἔρμηνεία ἐτέρας τινὸς ἐνότητος ἤθελεν ἀπαίτησι κατωτέρω. Οὕτω π.χ. ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τῆς ἐνότητος τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν παραγρ. 6-7 ἢ ἰδίᾳ τῆς παραγρ. 8 («ὥστε βασιλεὺς... οὐδὲν ἤχθετο αὐτῶν πολεμούντων») δύναται καταλλήλως ἐρωτηθέντες οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν ὅτι, ὡς φαίνεται, οἱ σατράπαι πολλαίς ἤρχοντο καὶ εἰς ῥῆξιν πρὸς ἀλλήλους, ἀδιαφοροῦντος περὶ τούτου τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὡσαύτως, ἐπὶ παραδείγματι τέλος, θὰ ἦτο ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν ἔρμηνείαν παρέκβασις, ἔρμηνευομένου μὲν τοῦ 24 κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τοῦ Θουκυδίδου, ἐκ τῶν λέξεων **τῶν ἀφ' Ἡρακλέους** νὰ γίνῃ ἀνάπτυξις καὶ ἐπανάληψις πάντων τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς Ἡρακλείδας καὶ τὴν κάθοδον αὐτῶν, ἔρμηνευομένου δὲ τοῦ ἐπομένου κεφ. 25. ἔνθα γίνεται μνεία **τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν**, νὰ ἐκτεθοῦν ἐν πλάτει πάντα τὰ τῆς ἱστορίας καὶ λειτουργίας αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων ἐν Ἑλλάδι ἢ ἄλλοῦ που ὑπαρξάντων ἀρχαίων ματειῶν. Τέλος περιτταὶ ὅλως εἶναι ἐν τῇ πραγματικῇ ἔρμηνείᾳ παρατηρήσεις καὶ διασαφήσεις, ἔνθα πρόκειται περὶ πραγμάτων γνωστοτάτων εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκ τῆς προτέρας καὶ τῆς ἄλλης ἐν γένει διδασκαλίας, ἢ περὶ ὧν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς παρέχει τὰς ἀναγκαίους πληροφορίας (πρβλ. Ἑλλην. βιβλ. 3. κεφ. IV, § 1. «Ἡρώδας **τις Συρακόσιος**»), ἢ ἔνθα ἡ μετάφρασις, καὶ δὴ ἡ πιστὴ κατ' ἔννοιαν, μνηθεὶ ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐννοοῦν τὸ ἀναγινωσκόμενον τελείως. Οὕτω π.χ. ἐν τῇ παραγρ. 1 τοῦ 1^{ου} κεφ. τοῦ Α' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως περιττὸν ὅλως νὰ διατρέψῃ ὁ διδάσκων ἐν τῇ πραγματικῇ ἔρμηνείᾳ εἰς τὰ περὶ Δαρείου, Κύρου κλπ. ἀφ' οὗ περὶ τούτων ἱκανὰ θὰ ἔχουν λεχθῆ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἔρμηνείαν τῆς Κύρου Ἀναβάσεως (ιδὲ σελ. 128). Ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ προκειμένου περὶ τῆς Ἐπιδάμου ἐν κεφ. 24 τοῦ Α' βιβλ. τοῦ Θουκυδίδου. Ὁμοίως τέλος οὐδεμίαν ἀνάγκη περαιτέρω διασαφήσεως θὰ ὑπάρξῃ ἐν τῇ πραγματικῇ ἔρμηνείᾳ τῆς ἐνότητος τῆς ἐκ τῶν παραγρ. 4-6 τοῦ κατὰ Φιλίππου Α' τοῦ Δημοσθένους, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν λέξιν **ἐπιτειχίσματα**, ἀφ' οὗ ἡ κατ' ἔννοιαν μετάφρασις τῆς προτάσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει ἡ λέξις, θὰ παράσχῃ καὶ ἐπαρκῆ ἐξηγήσιν τοῦ πράγματος.

5. **Ταξινόμησις τοῦ ὄλικοῦ κατὰ τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν μιᾶς ἐνότητος.** Κατὰ τὴν πραγματικὴν ἔρμηνείαν, εἴτε καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν εἴτε ἐν μέρει μόνον παρέχει ἀφορμὰς ἢ ἀναγινωσκομένη ἐνότης νὰ γίνῃ αὕτη, ἡ διδακτικὴ ἐργασία πρέπει νὰ χωρῇ κατὰ

τινα σειράν καὶ τάξιν. Ἡ παρατάξις τῶν πραγματικοῦ περιεχομένου παρατηρήσεων ἀπλῶς κατὰ τὴν σειράν, τὴν ὁποίαν θὰ παρῆγε τὸ ἔρμηνευόμενον τεμάχιον, καὶ ἡ στροφή τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν νῦν μὲν ἐπὶ τοῦτο τὸ γεωγραφικόν, περὶ οὗ γίνεται μνεία ἐν τῇ πρώτῃ ἔρμηνευθείσῃ προτάσει, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τοῦτο τὸ ῥητορικόν σχῆμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐν τῇ δευτέρῃ, ἀκολούθως ἐπὶ τοῦτο τὸ ἱστορικόν γεγονός, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῇ τρίτῃ, κατόπιν ἐπὶ τοῦτο πάλιν τὸ γεωγραφικόν, μετὰ ταῦτα ἐπ' ἐκεῖνο τὸ ἠθικόν ἢ καλολογικόν, ἔπειτα πάλιν ἐπὶ τοῦτο τὸ ἱστορικόν κλπ. κλπ., ἡ τοιαύτη τῶν παρατηρήσεων ἀνάμειξις καὶ ἀταξία, καὶ τὰ νεῦρα τῶν μαθητῶν δύναται νὰ βλάβῃ ἕνεκα τῆς ἀποτόμου μεταφορᾶς τῆς διανοίας αὐτῶν ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ὅλως διάφορον σφαῖραν νοημάτων, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν διασπαθῆ καὶ εἰς σύγχυσιν φέροι, μὴ ἐπιτρέπουσα εἰς οὐδεμίαν τῶν παραστάσεων νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαιοῦσαν εἰς αὐτὴν σαφήνειαν. Τίς ἢ προσήκουσα σειρά, καθ' ἣν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος παρατηρήσεις, εὐκόλως δύναται τις νὰ εὕρῃ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς πραγματικῆς ἔρμηνείας (πρβλ. σελ. 186) καὶ τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον γίνεται αὕτη.

Ἴνα δύναται τις νὰ ἐκφέρῃ αἰσθητικὸς κρίσεις περὶ τινος ἀναγνωσθέντος τεμαχίου, ἐνέχοντος στοιχεῖα πρὸς τοιαύτας κρίσεις, ἢ νὰ ὑποβάλλῃ τὰ ἐν τῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐνότητι λεγόμενα εἰς ψυχολογικὴν ἐξέτασιν ἢ εἰς ἐκτίμησιν ἠθικὴν, πρέπει νὰ κατέχῃ τελείως τὰ ἐν αὐτοῖς ἐκτιθέμενα. Ἄλλ' ἵνα λέγῃ ὅτι οὕτω κατέχει ταῦτα, πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ μὲν τὰ καθ' ἕκαστον νοήματα τῆς ἐνότητος, νὰ εὐρίσκῃ δὲ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσαν ἐσωτερικὴν σχέσιν, καὶ νὰ δύναται νὰποχωρίζῃ τὸ ἐν αὐταῖς κύριον νόημα ἀπὸ τῶν δευτερευόντων. Ἄλλ' ἵνα πάλιν κατορθοῖ ταῦτα, πρέπει νὰ ἔχῃ σαφῆ γνῶσιν τῶν ἐν τῇ ἐνότητι μνημονευομένων τόπων, προσώπων, ὀργάνων, γεγονότων, κοινωνικῶν ἢ θρησκευτικῶν ἢ πολιτειακῶν καθεστῶτων, κλπ. κλπ. Τούτων οὕτως ἐχόντων εὐκόλως εἰρίσκει τις τὴν σειράν, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συνεῖρωνται αἱ πραγματικοῦ καθόλου περιεχομένου παρατηρήσεις κατὰ τὴν ἔρμηνείαν. Πρόδηλον δηλ. ὅτι πρέπει νὰ προηγοῦνται μὲν αἱ εἰς τοὺς τόπους, τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα, τὰ γεγονότα, τὰ καθεστῶτα κλπ. ἀναφερόμεναι παρατηρήσεις, νὰ ἔπεται μετὰ ταύτας ἡ λογικὴ ἀνάλυσις τοῦ ἀναγνωσθέντος κειμένου, τελευταία δὲ νὰ ἐπακολουθῇ ἡ βαθυτέρα αὐτοῦ ἐπεξεργασία, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἐν τῷ ἔρμηνευόμενῳ τεμαχίῳ νὰ ἐξετάζωνται κατὰ πόσον εἶναι ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ὀρθὰ ἢ ἐσφαλμένα, σύμφωνα ἢ μὴ πρὸς τὴν νῦν γνῶσιν τῆς

ἐπιστήμης, ἀγαθὰ ἢ κακά, καλὰ ἢ ἐναντία, κλπ. κλπ. Ἡ ἕξις λοιπὸν σειρὰ πρέπει νὰ τηρῆται γενικῶς πὺς ἐν τῷ προκειμένῳ.

I. Πραγματικαὶ παρατηρήσεις προπαρασκευάζουσαι τὴν κατανόησιν τοῦ ἀναγνωσθέντος, ἧτοι ἐξηγήσεις α') περὶ τόπων, β') περὶ προσώπων (ἀτόμων ἢ ομάδων), γ') περὶ σκευῶν, ὀργάνων κ.τ.τ. δ') περὶ γεγονότων (μυθικῶν ἢ ἱστορικῶν), ε') περὶ καθεστώτων (θηρσκευτικῶν, κοινωνικῶν, πολιτειακῶν κ.τ.τ.), στ') διασαφήσεις ποικίλαι, κατὰ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον. (Κυρίως πραγματικὴ ἐπεξεργασία!)

II. Πραγματικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὰ τὰ νοήματα τοῦ ἀναγνωσθέντος, ἧτοι α') **λογικὴ ἀνάλυσις** (εὑρεσις τῶν καθ' ἕκαστον νοημάτων τοῦ ἀναγνωσθέντος τεμαχίου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς σχέσεως τούτων), β') ἐλευθέραι ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι τεμαχίῳ, γ') συγκέντρωσις (εὑρεσις τῶν κυρίων νοημάτων τῆς ἀναγνωσθείσης ἐνότητος, περίληψις ταύτης), δ') ἐπιγραφὴ. (Κυρίως λογικὴ ἐπεξεργασία!)

III. Πραγματικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἀναγνωσθέντος, ἧτοι κατὰ τὸ ἀναγκαῖον κριτικὴ, ψυχολογικὴ ἠθικὴ, καλλοιογικὴ, τεχνικὴ κλπ. ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου. (Κυρίως ἐμβάθυνσις!)

Τὸ κέντρον, ἧτοι τὸ οὐσιῶδες καὶ ἀπαραίτητον ἐν τῇ πραγματικῇ ἐρμηνείᾳ. Πάντα ταῦτα τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας τὰ μέρη εἶναι σπουδαῖα καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν. Βεβαίως ἄνευ τῶν ἀναγκαίων περὶ τῶν τόπων, τῶν προσώπων, τῶν ἱστορικῶν ἢ μυθικῶν γεγονότων καὶ περὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ἐξηγήσεων καὶ διασαφήσεων οὐδαμῶς εἶναι δυνατὴ ἡ τελεία καὶ βαθεῖα κατανόησις τῶν ἀναγνωσθέντων. Τὰ σπουδαιότερα ὅμως μέρη τῆς ὅλης πραγματικῆς ἐρμηνείας εἶναι ἡ λογικὴ τοῦ ἀναγνωσθέντος τεμαχίου ἐπεξεργασία καὶ ἡ ἄλλη ποικίλη εἰς αὐτὸ ἐμβάθυνσις (II καὶ III). Κατὰ τὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν εἰσάγεται ὁ μαθητὴς εἰς πάντα τὰ νοήματα τῆς μεθοδικῆς ἐνότητος καὶ καθορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν συνοχὴν, ἧτοι τὴν λογικὴν τῶν ἀκολουθίαν. Οὐδὲν δὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ μορφωτικώτερον διὰ τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν ἢ τὸ νὰ ἐμβαθύνουν οὗτοι εἰς τὰ διανοήματα ὑπερόχων κατὰ τὴν διάνοιαν ἀνδρῶν, νὰ ἐπαναλαμβάνουν. οὕτως εἰπεῖν, ταῦτα καὶ νὰ τὰ ἀπομιμῶνται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διανοίᾳ. Πόσον δὲ τέλος ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ ὀρθῶς κρίνειν καὶ πόσον μορφοῦται τὸ ἦθος καὶ τὸ καλλοιογικὸν αὐτῶν συναισθημα διὰ τῆς ἄλλης ποικίλης εἰς τὰ ἀναγνωσθέντα ἐμβαθύνσεως, πρόδηλον. Ἄλλ' ὡς εἶπομεν καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 188), δὲν δύναται νὰ παρέχῃ ἀναγκαίως πᾶν ἀναγνωσθὲν τεμάχιον ἀρχαίου κειμένου ἀφορ-

μάς πρὸς βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν, ἤτοι πρὸς παρατηρήσεις κριτικὰς, ἠθικὰς, ψυχολογικὰς, καλλοιογικὰς κ.τ.τ. (πρβλ. π.χ. Κ. Ἀνάβ. 1, 1, § 10). Οὐδ' ἐν πάσῃ ἀναγινωσκομένῃ ἐνότητι ἀναγκαιῶς ἔχει νὰ μνημονεύονται νέοι τόποι, νέα πρόσωπα, ὅλως ἄγνωστα μυθικὰ ἢ ἱστορικὰ γεγονότα, θρησκευτικὰ, κοινωνικὰ ἢ πολιτικὰ καθεστῶτα, ὄργανα πολέμου ἢ εἰρηνικῆς ἀσχολίας κ.τ.τ. (πρβλ. π.χ. Κ. Ἀνάβ. 2, 1, § 4). Δυνατὸν λοιπὸν κατὰ τὴν πραγματικὴν ἐρμηνείαν μιᾶς τινος ἐνότητος ἢ μὲν κυρίως ἐμβάθυνσις νὰ ἐλλείπῃ ὅλως, αἱ δὲ προπαρασκευαστικαὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ ἀναγνωσθέντος παρατηρήσεις νὰ περιορίζονται μόνον καὶ μόνον εἰς τινὰς διασαφήσεις. Ἐκεῖνο ἐπομένως, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαιὸν μέρος τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας, εἶναι αἱ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ νοήματα τῆς ἀναγνωσθείσης ἐνότητος ἀναφερόμεναι παρατηρήσεις, ἤτοι ἡ ποικίλη λογικὴ ἐπεξεργασία ταύτης. Κατὰ τὴν πραγματικὴν λοιπὸν ἐρμηνείαν οἰασθήποτε ἐνότητος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐλλείπῃ ἡ λογικὴ ἀνάλυσις αὐτῆς, ἡ ἐλευθέρω ἀπόδοσις τοῦ ἐν αὐτῇ περιεχομένου, ἡ συγκέντρωσις καὶ περιήληψις καὶ ἡ διὰ μιᾶς λέξεως ἢ προτάσεως ἔκφρασις τοῦ νοήματός της. Κατὰ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν ὁ μαθητὴς τὸ μὲν, ὡς ἐλέχθη ἄνωτέρω (σελ. 192) εἰσάγεται εἰς τὰ νοήματα τοῦ ἀναγνωσθέντος καὶ *ἀνευρίσκει τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀλληλουχίαν*, συνηθίζει δὲ εἰς τὸ νὰ ἀπομιμηται τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι διανοιῶν ὑπερόχων, τὸ δὲ ἀσχεῖται εἰς τὸ νὰ *διακρίνῃ* ἐν σειρᾷ τινι νοημάτων τὸ οὐσιώδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιώδες, τὸ *κύριον ἀπὸ τὸ δευτερεύον*, τὸ δὲ τὴν ὅλην σειρὰν τῶν νοημάτων δι' ἰδίων αὐτοῦ λέξεων καὶ *ἐλευθέρως νὰ ἀποδίδῃ*, ἀσκῶν καὶ ἐνισχύων τὴν δεξιότητα αὐτοῦ εἰς τὸ εὐχερῶς καὶ ὀρθῶς διατυπῶναι τὰ διανοήματά του ἐν προφορικῷ λόγῳ καὶ τέλος *τὰ πολλὰ ἐν ὀλίγοις ἢ ἐλαχίστοις νὰ περιλαμβάνῃ*.

Βεβαίως, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 187), ἡ ἐν τούτοις αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ δὲν δύναται νὰ εἶναι πλήρης οὐ μόνον εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μέσας, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀνωτέρας, ὁ δὲ διδάσκων πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε παρεσκευασμένος εἰς τὸ νὰ παρέχῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικουρίαν καὶ ὀδηγίαν δι' ἐρωτήσεων. Καὶ ὀρισμένον μὲν τινα γενικὸν τύπον τῶν τοιούτων ἐρωτήσεων, δυνάμενον νὰ ἐφαρμόζεται ἐν τῇ περὶ ἧς πρόκειται λογικῇ ἐπεξεργασίᾳ ἐπὶ πάσης μεθοδικῆς ἐνότητος, δὲν θὰ ἡδύνατό τις νὰ παρῶσῃ. Τὸ εἰδικὸν περιεχόμενον τοῦ ἐρμηνευομένου τεμαχίου, ἢ τοιαύτη ἢ τοιαύτη σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ ἢ ἄλλη ἐν γένει σύστασις του θὰ ἐπιβάλλουν νῦν μὲν οὕτως, νῦν δὲ ἄλλως νὰ διατυπωθῶν αἱ ἐρωτήσεις. Διὰ τοῦτο τὰ παραδείγματα μάλ-

λον (ιδε κατωτέρω) δύνανται νὰ παράσχουν ὀδηγίας περὶ τοῦ ποικίλου τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ χωρῆ ὁ διδάσκων ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκαλίας. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ἀναγκαίως θεωροῦμεν παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις τινάς, σχετικὰς μὲ τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα, ἐνεχούσας γενικόν πῶς χαρακτηῖρα.

Προκειμένου δηλ. *περὶ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως* ὁ ἀπλούστερος τρόπος εἶναι νὰ ἀρχίζῃ αὕτη διὰ τῆς ἐρωτήσεως, «τί ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐρμηνευθέντος τεμαχίου λέγει ὁ συγγραφεύς;», μετὰ δὲ ταύτην νὰ ἀκολουθοῦν ἕτεροι ἐρωτήσεις, σύμφωνα πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπομένων καὶ τὴν σχέσιν τούτων πρὸς τὰ προηγούμενα (π. χ. «διατί, λέγει, ἔγινε τοῦτο;» ἢ «τίς, λέγει, ἐπραξε τοῦτο;» ἢ «πρὸς τίνα σκοπόν, λέγει, ἔγινε τοῦτο;» κ. τ. τ.). Προκειμένου δὲ περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ κυρίου νοήματος ἢ ἐρώτησις πρὸς μαθητὰς τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυπικὴ τις καὶ γενικὴ καὶ ἀόριστος (οἷον «ποῖον εἶναι τὸ *κύριον νόημα* τοῦ ἐρμηνευθέντος τεμαχίου;»), ἀλλὰ τοιαύτη, ὥστε νὰ ὀδηγῇ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ ζητουμένου, καίπερ μὴ ἔχοντας σαφῆ ἔννοιαν τοῦ τί εἶναι κύριον καὶ οὐσιῶδες (π. χ. «ὥστε *περὶ τίνων προσώπων* γίνεται λόγος εἰς ὅλον τὸ τεμάχιον τοῦτο καὶ τί λέγεται περὶ αὐτῶν;» π. χ. ἐν Κύρ. Ἀναβ. 1, 1, § 4-5. «περὶ τοῦ Κύρου καὶ τῆς Παρυσάτιδος: ὅτι ὁ Κύρος ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν βασιλείαν, ὅτι ἡ μήτηρ του συνέπράττε μὲ αὐτὸν εἰς τοῦτο, καὶ ὅτι ὁ Κύρος προσεπάθει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν Περσῶν μεγιστάνων». - ἢ - «ὥστε *περὶ τίνος γεγονότος* γίνεται λόγος εἰς ὅλον τὸ τεμάχιον τοῦτο καὶ πῶς κατὰ τὸν συγγραφέα ἔγινε τοῦτο;» π. χ. Ξεν. Ἑλλην. 3, 4, § 13-§ 14. «Περὶ ἱππομαχίας, ἡ ὁποία ἔγινε μεταξὺ ἱππέων τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τῶν Περσῶν παρὰ τὸ Δασκύλειον. Εἰς ταύτην ἐνίκησαν οἱ Πέρσαι ἕνεκα τοῦ ἰσχυροτέρου ὀπλισμοῦ των καὶ ἐφόνευσαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων . . .» κ. τ. τ.). Προκειμένου δὲ τέλος *περὶ τῆς ἀπὸ μνήμης ἀποδόσεως* ὅλου τοῦ περιεχομένου ἔντινι ἐρμηνευθέντι τεμαχίῳ, αὕτη τότε ἔχει ἀξίαν καὶ εἶναι ὠφέλιμος, συντελοῦσα εἰς τὴν γλωσσικὴν καὶ λογικὴν παιδευσιν τῶν μαθητευόντων, ὅταν γίνεται ὅσον τὸ δυνατόν ἐλευθέρως καὶ δὲν συνίσταται εἰς ψιλὴν ἀπὸ μνήμης ἐπανάληψιν τῆς μεταφράσεως τοῦ ἀναγνωσθέντος κειμένου. Καὶ δὲν εἶναι μὲν βεβαίως εὐκόλον εἰς μαθητὰς καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων τάξεων ὅλως ἐλευθέρως, χωρὶς δηλ. νὰ ἀκολουθοῦν τὴν σειρὰν τοῦ κειμένου καὶ μὲ ἰδικὰς των λέξεις νὰ ἀποδίδουν ἀπὸ μνήμης τὸ ἐρμηνευθέν, οὐχ ἤττον ὅμως μετὰ πολλὴν καὶ ποικίλην ἀσκησιν θὰ δύνανται οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπιτυχάνουν πῶς καὶ εἰς τοῦτο. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τάξεις ἢ καὶ εἰς τὰς ἀνατέρας,

ὅσας πρώτην φοράν συνάπτουν οἱ μαθηταὶ γνωριμίαν με νέον τινὰ συγγραφέα, θὰ παρέχη αὐτὸς ὁ διδάσκων ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει ὑπόδειγμα ἐλευθέρως ἀπὸ στόματος ἀποδόσεως τοῦ ἐρμηνευθέντος. Ὅταν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ οἱ μαθηταὶ θὰ ἔχουν λάβει πείραν καὶ θὰ ἔχουν ἀποκτήσει δεξιότητά τινα πρὸς τοῦτο, τότε θὰ προκαλῆ αὐτοὺς νὰ προβαίνουν μόνοι των εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπόδοσιν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διὰ τοιαύτης που ἐρωτήσεως, «τίς δύναται μὲ ἰδικά του λόγια νὰ μᾶς εἴπῃ, τί λέγει ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς;». Ὅπως δὲ ὅμως, ὅσας εἶναι ἀνάγκη, θὰ παρέχη ὁ διδάσκων τὴν προσήκουσαν ἐπικουρίαν. Ἰδίᾳ δὲ σχεδὸν πάντοτε καλὸν εἶναι μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν νὰ προκαλῆ τοὺς μαθητὰς νὰ δηλοῦν ἐκ τῶν προτέρων *πῶς θὰ ἀρχίσουν* θέλοντες νὰ ἀποδώσουν ἐλευθέρως τὸ ἀναγνωσθέν. Ἐὰν δὲ οἱ μαθηταὶ ἀποτυγχάνουν εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἀρχίζοντες χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη, ἀκριβῶς ὅπως ἀρχίζει τὸ ἐρμηνευθὲν τεμάχιον, τότε παρέχει αὐτὸς ὁ διδάσκων τὴν προσήκουσαν ἀρχὴν ζητῶν παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ προχωρήσουν ἐν τῇ ἐλευθέρῳ τοῦ κειμένου ἀποδόσει συμφώνως πρὸς ταύτην. (Π. χ. ἐν Κύρ. Ἐναβ. 2, 2, § 1-§ 2. «Εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα ὅτι ὁ Κλέαρχος ἐμήνυσεν εἰς τὸν Ἀριαῖον ὅτι, ἐὰν ἐπίγαινε μὲ τοὺς Ἕλληνας, θὰ τὸν ἐκάθιζον εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον. Ἐκ τῶν ἀποσταλέντων πρὸς τὸν Ἀριαῖον ἐπέστρεψαν ὁ Προκλῆς καὶ ὁ Χειρίσοφος καὶ ἔφεραν ἐκ μέρους τοῦ Αῤιαίου τὴν ἀπάντησιν ὅτι...» ἢ π.χ. ἐν Θουκ. 1, κεφ. 39. «Εἶδομεν ὅτι οἱ Κερκυραῖοι εἰς τὸν λόγον των (πρβλ. κεφ. 34) ὡς ἐπιχείρημα τοῦ ὅτι οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἄδικον, ἔφεραν τὸ ὅτι οὗτοι δὲν ἠθέλησαν νὰ λύσουν τὴν διαφορὰν περὶ τῆς Ἐπιδάμου διὰ διαιτησίας. Εἰς τοῦτο, λέγει ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ, μόνον φαινομενικῶς ἔχουν δίκαιον οἱ Κερκυραῖοι. Διότι...») Ἐὰν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἰδίᾳ καταβληθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ γίνῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἢ προσήκουσα ἄσκησις, θὰ δύναται κατόπιν οἱ μαθηταὶ εὐχερῶς νὰ αὐτενεργοῦν ἐν τῇ προσπαθείᾳ των πρὸς ἐλευθέραν ἀπόδοσιν ἐρμηνευθέντος τινὸς ἀρχαίου κειμένου. Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ὅλης πραγματικῆς ἐρμηνείας (πρβλ. σελ. 192).

Τὸ I καὶ III μέρος τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰ δύο ἕτερα μέρη ταύτης, τὸ πρᾶγμα δὲν παρέχει ἕξ ἴσου μεγάλας δυσχερείας διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων. Ὁ διδάσκων, ἀκολουθῶν τὴν ἀνωτέρω (σελ. 192) διαγραφείσαν σειράν, τὴν κατὰ φυσικὴν τινὰ ἀκολουθίαν χωροῦσαν, θὰ ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς πρῶτον περὶ τῶν ἐν τῷ τεμαχίῳ *νῦν τὸ πρῶτον* μνημονευομένων τυχόν *τόπων* («*τί εἶναι καὶ ποῦ κεῖται*»), θὰ ζητῇ δὲ συγχρόνως παρ' αὐτῶν νὰ δεῖξουν ἐπὶ τοῦ χάρτου, τὸν ὁποῖον θὰ φροντίξῃ ἐκ τῶν προ-

τέρων νὰ ἔχη πρόχειρον, τὴν θέσιν τοῦ ὄρους, τοῦ ποταμοῦ, τῆς πό-
 λεως κλπ. περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῷ κειμένῳ (π.χ. ἐν Ξεν. Ἑλλην.
 βιβλ. 3, κεφ. 3, § 1. Συρακόσιος, Συράκουσαι, Φοινίκη). Ἀφ' οὗ δὲ
 γίνῃ ὁ πρὸς κατανόησιν τοῦ ἐρμηνευομένου τεμαχίου προσήκων λόγος
 περὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων τόπων, μετὰ ταῦτα καλοῦν-
 ται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν ἢ παρὰ τοῦ διδάσκοντος ἀκούουν τὰ διὰ τὴν
 ἐρμηνείαν πάλιν ἀναγκαιοῦντα περὶ τῶν **προσώπων** (ἀτόμων ἢ ομά-
 δων, λαῶν δηλ., ἔθνῶν, στρατιῶν, ἀρχῶν, κ.τ.τ.) τῶν ἀναφερομένων
 ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ τεμαχίῳ (π.χ. ἐν Κύρ. Ἀναβ. βιβλ. 3, κεφ.
 1, § 4 κ.έ. Πρόξενος, Σωκράτης· ἐν Ξενοφ. Ἑλληνικοῖς. 3, 4, § 1-§
 2 Ἡρώδας· Τίνα πληροφορίαν παρέχει περὶ τούτου αὐτὸς ὁ συγγρα-
 φεὺς; — τοῖς Λακεδαιμονίοις· Ποιοὶ Λακεδαιμόνιοι νοοῦνται ἐνταῦθα;
 Οἱ ἐν Σπάρτῃ ἄρχοντες τῶν Λακεδ., ἐν ᾧ ἀλλαγῶν Λακεδαιμόνιοι εἶναι
 ὁ στόλος ἢ ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων—βασιλέως· Τίς βασιλεὺς
 νοεῖται; Τισσαφέρνους· Τί. ὡς γνωστόν, ἦτο οὗτος; — τοὺς συμμαχούς·
 εἶπατέ μου μερικοὺς ἐκ τῶν συμμάχων τῶν Λακεδαιμονίων. κ. ὁ. κ.)—
 Τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων, ἐὰν ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων,
 ἐπιδεικνύει ὁ διδάσκων, ἐὰν τοῦτο εὐκόλον, καὶ τὴν εἰκόνα ὑπάρχουσαν
 τυχὸν ἐν πίνακι τοῦ σχολείου ἢ ἐν βιβλίῳ (π.χ. τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ
 Περικλέους, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Ἀλκιβιάδου). Τοῦτο πρέπει πάντως
 νὰ πράττῃ προκειμένου περὶ ἀρχαίων **σκευῶν, ὀργάνων** κλπ. μνημο-
 νευομένων ἐν τῷ κειμένῳ (τόξον, ἀσπίς, θρόνος, τριήρης κ.τ.τ.), ἐκτὸς
 ἐὰν ἔχη τὴν δεξιότητα τοῦ ἰχνογραφεῖν ταῦτα ἐπὶ τοῦ πίνακος ταχέως πως
 καὶ ἐκ τοῦ προχείρου. Μετὰ ταῦτα λέγονται τὰ δέοντα παρὰ τῶν μαθητῶν
 ἢ, τούτων ἀγνοούντων, παρὰ τοῦ διδασκάλου περὶ τῶν τυχὸν μνημονευ-
 ομένων **γεγονότων** εἴτε ἱστορικῶν εἴτε μυθικῶν (π.χ. ἐν Κ. Ἀν. βιβλ.
 3, κεφ. 2, § 11-§ 13 «ἐλθόντων Περσῶν ὡς ἀφανιούντων τὰς Ἀθή-
 νας»· ποίαν ἐκστρατείαν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς; καὶ κατωτέρω «ἐπειτα
 Ξέρξης. . . ἦλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα», ποίαν ἐκστρατείαν ἐννοεῖ ἐνταῦθα;
 πρβλ. ὡσαύτως π.χ. Δημοσθ. κατὰ Φιλίππου Α, § 3. «ἠλίχην ποτ'
 ἐχόντων δύναμιν Λακεδαιμονίων. . . **τόν πρὸς ἐκείνους πόλεμον**»,
 ποῖον πόλεμον ἐννοεῖ ὁ ῥήτωρ; Ξεν. Ἀπομν. βιβλ. Α', κεφ. 1, § 18
 «βουλεύσας **ποτέ** (πότε;) . . ἀμφὶ Θράσυλλον καὶ Ἐρασινίδην. . .»
 ποῖον ἱστορικὸν γεγονός ἐννοεῖται ἐνταῦθα; πρβλ. ὡσαύτως π.χ. ἐν
 Ἰλιάδ. Α, στίχ. 247-284· «ἦδη γάρ **ποτ'** ἐγὼ καὶ **ἀρείοισιν** . . **ὀμί-
 λησα** . . φηροῖν ὄρεσφόισι καὶ ἐκπάγλως ἀπόλεσσαν». Ποῖον
 μυθικὸν γεγονός ἐννοεῖ ὁ Νέστωρ; Τί μυθολογεῖται περὶ τούτου;) Κα-
 τόπιν τούτων γίνεται ὁ προσήκων λόγος καὶ περὶ τῶν **ἐθῶν, ἐθίμων**
καὶ καθεστώτων ἐν γένει τοῦ θρησκευτικοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτειακοῦ

καὶ τοῦ ἄλλου ἐν γένει βίου τῶν ἀρχαίων, καθ' ὅσον παρέχουν ἀφορμὴν πρὸς ταῦτα τὰ ἀναγνωσθέντα (π. χ. ἐν Ξεν. Ἑλλην. 3, 4, § 3-**θυσάμενος**: Ὅποια τις ἦτο ἡ συνήθης θυσία καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐγίνετο; ἐν Κ. Ἄν. βιβλ. 2, κεφ. 2, § 7-§ 9: «ταῦτα ὄμοσαν **σφάξαντες** ταῦρον καὶ κάρρον καὶ κριὸν εἰς ἀσπίδα, οἱ μὲν Ἕλληνες **βάπτοντες** ξίφος, οἱ δὲ βάρβαροι λόγχην», τίς ἦ ἔννοια τῆς ἱεροπραξίας ταύτης; Ὅμοίως Ἰλιάδ. Α, στίχ. 313-314. «λαοὺς δ' Ἀτρεΐδης **ἀπολυμαίνεσθαι** ἄνωγεν. οἱ δ' ἀπελυμαίνοντο καὶ εἰς ἄλλα λύματ' ἔβαλλον». Δημοσθ. κατὰ Φιλίππου Α', § 35. «τὴν τῶν **Παναθηναίων** ἑορτὴν καὶ τὴν τῶν **Διονυσίων** αἰεὶ... γίνεσθαι»: ὅποια τις ἐκάστη τῶν ἑορτῶν τούτων τῶν Ἀθηναίων; Ξεν. Ἑλλ. βιβλ. 3, κεφ. 4, § 2 «ὅπως τὰς **δεκαρχίας** καταστήσειε», πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο τῶν δεκαρχιῶν; Ξεν. Ἀπομν. βιβλ. 1, κεφ. 1, § 18 «**βουλευσας** γὰρ ποτε καὶ τὸν **βουλευτικὸν ὄρκον**... τοὺς ἀπειλοῦντας». Πῶς εἶχον τὰ τῆς βουλῆς τῶν παλαιοῦν Ἀθηναίων; Τίς ὁ βουλευτικὸς ὄρκος; Τίς ἐκαλεῖτο ἐπιστάτης; Τὸ ἐπιστέγασμα εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας θέτουν αἱ ἀναγκαῖαι **διασαφήσεις λέξεων ἢ φράσεων** γενικοῦ καὶ ἀορίστου πῶς περιεχομένου, προκαλοῦμεναι διὰ τῆς γενικῆς ἐρωτήσεως: «τί διὰ τούτου νοεῖται;» ἢ δι' ἄλλης τῆς ἐκάστοτε καταλληλοτέρας. (π. χ. ἐν Ξεν. Ἑλλ. βιβλ. 3, κεφ. 4, § 5. «**ἐκεῖσε** ἀφίκετο» ποῦ **ἐκεῖσε**; Μαθητῆς: «εἰς Ἐφεσον». «οἶμαι ἂν σε **ταῦτα** διαπραξάμενον ἀποπλεῖν». Τίνα **ταῦτα**; Μαθ. «τὴν αὐτονομίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων» «μηδὲν τῆς οἷς **ἀρχῆς** ἀδικήσειν»: ποίας χώρας περιελάμβανεν ἡ ἀρχὴ (σατραπεία) τοῦ Τισσαφέρου; τότε: (πρβλ. βιβλ. 3, κεφ. 1, § 3). Ὅμοίως π. χ. ἐν Δημοσθ. Ὀλυνθ. Β', § 14. «**τοῦτο συναμφοτέρων**» (=αἱ δύο αὐταὶ δυνάμεις συνηνωμέναι). Ποῖαι δυνάμεις νοοῦνται; Μαθ. «Ἡ Μακεδονικὴ καὶ ἡ τῶν Ὀλυνθίων» «ἐπὶ τὴν τυραννικὴν οἰκίαν»: ποῖος τυραννικὸς οἶκος ἐνοεῖται; Ὅμοίως αὐτόθι κατωτέρω, ἐν § 16 «τῆς φιλοτιμίας τῆς ἀπὸ **τούτων**» τίνων τούτων;).

Προκειμένου περὶ τοῦ τρίτου μέρους τῆς ὅλης πραγματικῆς ἐρμηνείας, ἦτοι περὶ τῆς κυρίας ἐμβαθύνσεως, ἥτις ἐπακαλουθεῖ, ὡς ἐλέχθη. μετὰ τὴν λογικὴν ἀνάλυσιν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ ἐρμηνευομένου τεμαχίου, πρέπει νὰ προσέχη πολὺ ὁ διδάσκων εἰς τὴν καθόλου γνῶσιν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, ἐν ἣ διδάσκει, καὶ ἀναλόγως πρὸς ταύτην νὰ προβαίη εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης βαθυτέρας ἐπεξεργασίας τοῦ ἐρμηνευθέντος, εἰ καὶ τοῦτο θὰ παρεῖχεν ἀφορμὰς καὶ πρὸς ἄλλα τοιαῦτα. Εἰς τὰς κατωτέρας καὶ τὰς μέσας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου τὰς ἐπὶ τῶν ἀναγινωσκομένων ψυχο-

λογικάς, αισθητικάς και άλλας λεπτοτέρας φύσεως παρατηρήσεις προτιμότερον είναι να παραλείπη, εάν δε που νομίζει ότι δύναται να κάμη τοιαύτας να φροτίζη να κάμη αυτὰς ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον και ἀμαθέστερον. Διότι ἄλλως προβαίνων ὁ διδάσκων πρὸς μαθητὰς ἀώρου ἔτι ἀναπτύξεως εἰς λεπτοτάτας ψυχολογικάς, τεχνικάς και αισθητικὰς ἀναπτύξεις τοῦ ἐρμηνευομένου κειμένου, θὰ ἐκίνει μὲν ἴσως τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν πρὸς τὰ λεγόμενά του, ὁ θαυμασμὸς των ὅμως οὗτος θὰ ἦτο πάντως κενὸς περιεχομένου και ἢ ἐκ τῶν λεγομένων ὠφέλεια τόση, ὅση και ἐὰν θὰ ἐπεχίρει τις νὰ διδάξῃ μικροὺς παῖδας, μόλις που γνωρίζοντας τὰς τέσσαρας τῆς Ἀριθμητικῆς πράξεις, λύσεις ἀλγεβρικῶν προβλημάτων. Αἱ λεπτοτέρας λοιπὸν φύσεως παρατηρήσεις και ἀναπτύξεις αὐταὶ ἄς γίνωνται πρὸ πάντων εἰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις, τῶν ὁποίων οἱ μαθηταὶ καθόλου ὠριμότεροι τὴν διάνοιαν εἶναι και πείραν περισσοτέραν ἔχουν και μαθήματα σχετικὰ πρὸς τὴν τοιαύτην βαθυτέραν τῶν ἐρμηνευομένων κειμένων ἐπεξεργασίαν διδάσκονται (Ψυχολογίαν, Λογικὴν και Ἡθικὴν).

Ὅπως δὲ ἐν πάσῃ τῇ ἄλλῃ ἐρμηνευτικῇ ἐπεξεργασίᾳ, οὕτω και ἐν ταῦθα θὰ ὀδηγοῦνται αἱ μαθηταὶ διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων και παρατηρήσεων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ ἐμβαθύνουν και νὰ κάμνουν ἐκάστοτε τὰς προσηκούσας ἠθικὰς, ψυχολογικὰς, καλλοιογικὰς κ.τ.τ. κρίσεις αὐτενεργοῦντες και οὐχὶ ἀπλῶς ἀκούοντες παρ' ἐκείνου. Δὲν θὰ εἴπη λοιπὸν π. χ. πρὸς τοὺς μαθητὰς του ὁ διδάσκων ὅτι «ὁ Δαρεῖος ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τοὺς δύο υἱοὺς του ἤθελε νὰ ἔχη αὐτοὺς πλησίον του κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου του στιγμὰς > αὶ νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτοὺς τὸν ὕστατον χαιρετισμὸν του» (Κύρου Ἀνάβ. 1, 1, § 1), ἀλλὰ θὰ προκαλέσῃ τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων νὰ ἐκφράσσουν αὐτοὶ τὰς ἀνωτέρω κρίσεις. («Τί ἠσθάνετο ὡς πατὴρ πρὸς τὰ τέκνα του; Διατί ἤθελε νὰ τοὺς ἔχη πλησίον του κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς του;» **Ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσις!**). Οὐδὲ προκειμένου π. χ. περὶ τῶν αὐτόθι ἐν § 3 λεγομένων («Τισσαφέρνης διαβάλλει Κύρον πρὸς τὸν ἀδελφόν...») θὰ σπύσῃ νὰ κατακρίνῃ αὐτὸς ὁ διδάσκων τὴν πράξιν τοῦ Τισσαφέρνηος, ἀλλὰ δι' ἐρωτήσεων πάλιν θὰ προκαλέσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκφέρουν μόνοι των τὴν κατάκρισίν των διὰ τὴν κακίαν τοῦ Τισσαφέρνηος πράξιν («Πῶς σὰς φαίνεται ἡ πράξις τοῦ Τισσ.; Γνωρίζετε ἄλλο κανὲν παράδειγμα διαβολῆς ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ ἄλλοθεν; Εἶναι καλὴ πράξις ἢ διαβολή;» **Ἡθικὴ ἐμβάθυνσις!**). Ὅμοίως πως θὰ προκληθοῦν διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων οἱ μαθηταὶ νὰ ἐμβαθύνουν και ἐκτιμήσουν ἠθικῶς τὴν πράξιν τοῦ Μειδίου πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτοῦ Μανίαν, κατακρίνοντες τὴν ἀχαριστίαν αὐτοῦ πρὸς ἐκείνην

καὶ τὴν ἐγκληματικὴν τοῦ φιλοδοξίαν (Ξεν. Ἑλλ. 3, 1, § 14). Ἐν Δημοσθ. Ὀλυνθ. Γ, § 24 («πέντε καὶ τετταράκοντα ἔτη τῶν Ἑλλήνων ἤρξαν ἐκόντων») δὲν θὰ σπεύσῃ νὰ εἴπῃ ὁ διδάσκων ὅτι τοῦτο ἱστορικῶς ἐν μέρει μόνον εἶναι ἀληθές, διότι τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι *παρέλαβον* μὲν παρὰ τῶν Ἑλλήνων *ἐκόντων* τὴν ἡγεμονίαν (πρβλ. Θουκυδ. 1, 96), παρὰ τὴν θέλησιν ὅμως ἐκείνων ἐκράτησαν κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Θὰ προκαλέσῃ πάλιν τοὺς μαθητὰς νὰ εὔρουν αὐτοὶ μόνοι των τὸ ἱστορικῶς ἀληθές ὡς πρὸς τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα. («Διδ. Εἶναι ἀληθές διὰ ἐπὶ 45 ἔτη ὑλήρξαν ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων οἱ Ἀθηναῖοι; Μαθ... Διδ. Πότε παρέλαβον τὴν ἡγεμονίαν καὶ διὰ ποῖον λόγον; Μαθ... Διδ. Κατόπιν ὅμως ἐκουσίως διέμενον οἱ σύμμαχοι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθην.; Μαθ... Διδ. Ποῖα παραδείγματα ἀποστασίας συμμάχων ἐνθυμεῖσθε; Μαθ... Διδ. ὥστε ἀληθεύει ἀπολύτως τὸ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἐνταῦθα λεγόμενον; Μαθ... Διδ. Διατυπώσατε λοιπὸν τὸ πρᾶγμα, ὅπως καὶ ἱστορικῶς εἶναι ἀληθές. Μαθ. Ἱστορικῶς ἀληθές εἶναι ὅτι αὐτοπροαιρέτως μὲν μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Πausανίου ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων οἱ σύμμαχοι Ἑλληνες, διὰ τῆς βίας ὅμως κατόπιν ἐκράτουν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν δυναστείαν των οἱ Ἀθηναῖοι.)

Τοιαύτη *κριτικὴ ἐμβάθυνσις* θὰ γίνεταί οὐχὶ σπανίως εἰς τοὺς λόγους ἰδίᾳ τῶν ρητόρων καὶ ἐν ἄλλοις μὲν σημείοις, πρὸ πάντων δὲ ἐνθα οὗτοι μνημονεύοντες ἱστορικὰ γεγονότα ἢ χαρακτηρίζοντες πρόσωπα παριστῶσι ταῦτα συμφώνως πρὸς τὸν διὰ τοῦ λόγου των ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. (πρβλ. π. χ. ἐν Ὀλυνθ. Β' τὰς περὶ Φιλίππου καὶ Μακεδόνων ὑπερβολὰς τοῦ Δημοσθένους ἐν § 5, § 14—§ 20. Ὁμοίως τὰ περὶ Θεσσαλῶν ἐν Ὀλυνθ. Α', § 22 «τὰ τῶν Θετταλῶν... ἀπιστία...» ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰ ἐν Ὀλυνθ. Β', § 8 «οἱ παρὰ τῆν αὐτῶν ἀξίαν» δεδουλωμένοι Θετταλοὶ...» κ. ἄ. τ.).

Ἐν Ὀδυσσεΐας Α, στίχ. 22 κ. ἑ. κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐνότητος δὲν θὰ εἴπῃ ὁ διδάσκων ὅτι ὁ ποιητὴς εἰσάγει τὸν Δία ὁμιλοῦντα περὶ τοῦ *ἀξία παθόντος* Αἰγίσθου, ἵνα κατὰ τὸν τῆς ἀντιθέσεως ψυχολογικὸν νόμον ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων δοθῇ ἀφορμὴ εἰς τὴν Ἀθηναῖν νὰ παραπονεθῇ πρὸς ἐκεῖνον ὑπὲρ τοῦ *ἀνάξια πάσχοντος* Ὀδυσσεῶς (*Ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσις!*), ἀλλὰ θὰ προκαλέσῃ πάλιν τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων νὰ κάμουν αὐτοὶ τὰς δεούσας ψυχολογικὰς κρίσεις. Αἱ ἐρωτήσεις δὲ αὗται θὰ διατυπωθῶν ἐπὶ τὸ ἀμαθέστερον βεβαίως, ἐὰν οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουν ἀκόμη διδαχθῇ ποσῶς Ψυχολογίαν, ἢ τὸ οἰκτεῖον κεφάλαιον ταύτης. («Περὶ τίνος παρίσταται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ κάμνων λόγον ἐν τῷ συνε-

δρίφ τῶν θεῶν ὁ Ζεὺς; Μαθ. . . . Διδ. λέγων δὲ ἐν τέλει περὶ τοῦ Αἰγίσθου «νῦν δ' ἀθρόα πάντ' ἀπέτισεν» τί παρίσταται δηλῶν περὶ αὐτοῦ ὁ Ζεὺς; ὅτι ἀναξίως ἢ ἀξίως ἔπαθεν, ὅσα ἔπαθε; Μαθ. ὅτι ἀξίως... Διδ. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Διὸς περὶ τοῦ Ὀρέστου, περὶ τίνος λαμβάνει ἀφορμὴν κατὰ τὸν ποιητὴν νὰ ὁμιλήσῃ κατωτέρω ἢ Ἀθηναῖ; Μαθ. . . . Διδ. Τί σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ Ὀρέστου καὶ Ὀδυσσεύς, ὅστε γενομένου λόγου περὶ τοῦ πρώτου νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν νοῦν τῆς Ἀθηναῖς ὁ δεύτερος; Μαθ. (βοηθούμενος). Καὶ ὁ εἷς ἔπαθε καὶ ὁ ἄλλος ἔπασχε. Διδ. Πῶς ὁ πρῶτος καὶ πῶς ὁ δεύτερος; Μαθ. ὁ πρῶτος ἀξίως, ὁ δὲ δεύτερος ἀναξίως. Διδ. Ὑπῆρχε λοιπὸν ὁποῖα σχέσις εἰς τὰ παθήματά των; Μαθ. σχέσις ἀντιθέσεως). Ἐνταῦθα ὁ διδάσκων ἐὰν μὲν οἱ μαθηταὶ γινώσκουν ψυχολογίαν, καλεῖ αὐτοὺς νὰ εἶπουν ἐν ἡ δύο γνωστὰ ἐκεῖθεν παραδείγματα ἀναπλάσεως παραστάσεων ἀντιθέτων, ἐὰν δὲ δὲν γινώσκουν, ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα πρακτικῶς πῶς διὰ δύο τριῶν παραδειγμάτων, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁδηγεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ βιβαιώσων ἐκ τῆς πείρας τῶν ὅτι, π. χ. ὅταν βλέπουν ἕνα πολὺ ὑψηλὸν ἄνδρα, ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τῶν ἄλλος γνωστὸς εἰς αὐτοὺς λίαν βραχύσωμος, ὅταν δὲ ἴδουν ἕνα πολυτάλαντον, ἐνθυμοῦνται ἄλλον πενέστατον. Ἐν τέλει δέ, μετὰ τὴν οὕτως ἢ ἄλλως γενομένην ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν, ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς γνώσεως ταύτης ἐπὶ τὴν ποίησιν. Ὁσαύτως διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων θὰ ὁδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων νὰ εὔρουν τὸν σκοπὸν τῆς ἐν Ἰλιάδος Β', στίχ. 87 κ. ἐ. παραβολῆς («ἦύτε ἔθνεα εἶσι μελισσῶν ἀδινῶν . . .») καὶ τὰ σημεῖα τῆς παραβολῆς ταύτης. (**Αἰσθητικὴ ἐμβάθυνσις!** Διδ. «Πρὸς τίνα σκοπὸν κάμνει λόγον περὶ μελισσῶν ἐνταῦθα ὁ ποιητής; Γιὰ παρατηρήσατε, τί λέγει ἐν στίχ. 91! Μαθ. πῶς τῶν ἔθνεα. . .» Διδ. λοιπὸν τί θέλει νὰ παραστήσῃ; Μαθ. πῶς ἐπήγαιναν οἱ Ἀχαιοὶ ἐκ τῶν σκητῶν εἰς τὸν τόπον τῆς συνελύσεως. Διδ. κάμνει λοιπὸν μίαν παραβολήν; τίνας παραβάλλει μὲ τίνας; Μαθ. τὰ στίφη τῶν Ἀχαιῶν μὲ τὰ στίφη τῶν μελισσῶν «ἦύτε ἔθνεα μελισσῶν . . . ὡς τῶν ἔθνεα πολλὰ. . .» Διδ. Τὰς μελισσὰς ποῦ τὰς παριστάνει ἐχούσας τὴν κατοικίαν των; Μαθ. ἐντὸς κοιλώματος βράχου «πέτρης ἐκ γλαφυρῆς». Διδ. Καὶ τί, λέγει, κάμνουν; Μαθ. Ὅλον ἐξέρχονται ἐκ τοῦ κοιλώματος κατὰ στίφη «αἰεὶ νέον ἔρχομένων». Διδ. καὶ τὰ στίφη αὐτὰ πῶς πηγαίνουν; Μαθ. συμπεπυκνωμένα (βοτρυδὸν) καὶ εἰς διάφορα μέρη ἕκαστον «αἰ μὲν τ' ἔνθα . . . αἰ δέ τε ἔνθα». Διδ. Εἶπατε τώρα ὅλα τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα εὗρίσκει ὁμοιότητα ὁ ποιητής μεταξὺ τῶν μελισσῶν τούτων καὶ τῶν εἰς τὴν συνέλευσιν σπυδόντων Ἀχαιῶν. Μαθ. Κατὰ στίφη

πέτονται αἱ μέλισσαι «ἀδινάων, βοτρυδόν, ἄλις», κατὰ στίφη ἐπήγαινον καὶ οἱ Ἄχαιοι «ὡς τῶν ἔθνεα ἰλαδόν», αἱ μέλισσαι ἐξέρχονται «ἐκ τῆς κοίλης πέτρης», οἱ Ἄχαιοι «νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων», τὰ στίφη τῶν μελισσῶν πέτονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ «αἱ μὲν ἔνθα, αἱ δὲ ἔνθα» καὶ τὰ στίφη τῶν Ἄχαιῶν ὠρμῶντο ἐκ διαφόρων σημείων «ἔθνεα **πολλὰ** νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων»).

Νῦν ὁ διδάσκων χωρῶν περαιτέρω εἰς τὴν ἐν τῷ προκειμένῳ ἐμβάθυνσιν προβαίνει εἰς βιθυτέραν ἤδη ἀπὸ **ψυχολογικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς** ἐπόψεως ἐξέτασιν τοῦ τεμαχίου ὡς ἑξῆς περίπου. «Διδ. πρὸς τίνα σκοπὸν παρεμβάλλει ὁ ποιητὴς τὴν παραβολὴν ταύτην; Μαθ. ἵνα μᾶς κάμῃ νὰ φαντασθῶμεν καλύτερον, ποῖον θέαμα παρείχον τὰ εἰς τὴν συνέλευσιν σπεύδοντα στίφη τῶν Ἄχαιῶν. Διδ. τὸ πράττει λοιπόν, ἵνα κατατήτῃ ζωηροτέραν τὴν εἰκόνα τοῦ πράγματος (**ἐνάργεια** παραστάσεως!). Ἄλλὰ, προσέξτε! Εἶδате σεις ποτε ἀγρίας μελίσσας ἐκ κοιλώματος βράχου πετώσας, ὅπως ἐνταῦθα λέγει ὁ ποιητὴς; (οἱ μαθηταί, ἂν μὴ πάντες, τουλάχιστον οἱ πλεῖστοι, ἀπαντοῦν ἀρνητικῶς). Διδ. Ὡστε διὰ σὰς κατορθώνει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει διὰ τῆς παραβολῆς του ταύτης ὁ ποιητὴς; Μαθ. Ὁχι. Διδ. Ἄλλ' ὅταν συνέθεσε τὸ ποίημά του ὁ ποιητὴς, σὰς κυρίως εἶχεν ὑπ' ὄψιν του καὶ διὰ σὰς ἔκαμε τὴν παραβολὴν ταύτην; Μαθ. . . Διδ. Οἱ σύγχρονοὶ του λοιπόν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται, συχνὰ θὰ ἔβλεπον τὸ θέαμα τοῦτο τῶν μελισσῶν. Εἰς τίνας ἐνοχασίας πρὸ πάντων θὰ ἠσχολοῦντο, ἀφ' οὗ συχνὰ τοὺς παρείχετο ἀφορμὴ νὰ βλέπουν τὸ θέαμα τοῦτο ἔξω εἰς βράχους ὁρέων; Μαθ. εἰς ἀγροτικὰς, ποιμενικὰς δηλ. καὶ γεωργικὰς. Διδ. Ἐκ τῆς ἱστορίας, τί γνωρίζετε, ἀληθεύει τοῦτο περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκείνων Ἑλλήνων; Μαθ. . .» Συμπληρῶν τέλος ἐνταῦθα τὴν αἰσθητικὴν ἐμβάθυνσιν ὁ διδ. στρέφει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν καὶ εἰς τὴν φωνηεντικὴν παρήγησιν τῶν λέξεων «μελισσάων ἀδινάων, ἐρχομένων», διὰ τῆς ὁποίας αἰσθητοποιεῖται πως καὶ τῶν μελισσῶν ὁ βόμβος. (προβλ. καὶ Ὀδυσσεΐας ε, στίχ. 282 «τὸν δ' ἐξ Αἰθιοπίων ἀνίων κρείων ἐνοσίχθων» ἐνθα, διὰ τῆς φωνηεντικῆς παρηγήσεως πάλιν, ἐὰν μάλιστα ἐμμέτρως ἀναγνωσθῇ ὁ στίχος, προεξαγγέλλεται τρόπον τινὰ ἢ μέλλουσα νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν Ὀδυσσεῖα φοβερὰ θύελλα).

Καὶ εἰς τὴν θεωρίαν δὲ τῶν λεγομένων ποιητικῶν εἰκόνων, ἢ σκηνῶν ἄλλως, θὰ ὀδηγῇ τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν καταλλήλων παρατηρήσεων ὁ διδάσκων. (Προβλ. π. χ. Ἰλιάδ. Α, 34-42. «βῆ δ' ἀκέων παρὰ θίνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, πολλὰ δ' ἔπειτ' ἀπάνευθε κιῶν ἠρᾶθ' ὁ γεραῖος κλπ.». Ἀφ' ἐνός ἢ **πολύφλοισβος** θάλασσα καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν **σιῶπῃ** βαδίζων γέρον Χρῦσης, ἐκεῖ δὲ **ἐν τῇ ἐρημίᾳ** ἔπειτα δεό-

μένος τοῦ Ἀπόλλωνος, ἵνα οἱ Ἀχαιοὶ δια τῶν βελῶν ἐκείνου ἀποτίσουν τὰ δάκρυά του. Πρβλ. ὁμοίαν εἰκόνα αὐτόθι 347 κ. ε. προκειμένου περὶ τοῦ τεθλιμμένου Ἀχιλλέως).

Ἐσαύτως καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ μὲν ἐρμηνείᾳ, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ τῶν ποιητῶν δὲν θὰ λέγῃ ὁ διδάσκων ἀπλῶς «τοῦτο εἶναι κοσμητικὸν ἐπιθετον» (π. χ. γάλα *λευκόν*, σπέος *γλαφυρόν*, νῆες *κορωνίδες*), «τοῦτο γραφικὴ προσθήκη ἢ πλεονασμός» (π.χ. *ὄφθαμοῖσιν* εἶδε, *πόδας* ταχὺς Ἀχιλλεύς), ἢ «ἐν τούτῳ ὑπάρχει προσωποποιῖα» (π.χ. ὄψετο *κῆλα* θεοῦ, Θέτιν *πόδες* Οὐλυμπόνδε φέρον) κ. τ. τ. ἀλλὰ δι' ἐρωτήσεων πάλιν θὰ ὀδηγῇ τοὺς μαθητὰς νὰ εὐρίσκουν μόνοι τὴν *αισθητικὴν* σημασίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν τοιούτων λεκτικῶν τρόπων καὶ σχημάτων.

Ἀυτενεργῶν λοιπὸν θὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι π. χ. ὁ ποιητὴς μνημονεύων τὸ *γάλα* προσθέτει καὶ τὸν προσδιορισμὸν *λευκόν* (Ἰλιάδ. Δ. 434), οὐχὶ ἀπλῶς ἵνα πληρωθῇ (sic) ὁ στίχος διὰ τῆς προσθήκης ταύτης, ἀλλ' ἵνα ἡ παράστασις τοῦ γάλακτος ἐξαιρομένου ἐνὸς τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων του καταστῆ καθαρωτέρα ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἀκούοντων. («Διδ. Ἐὰν εἶπω ἀπλῶς *γάλα*, βεβαίως γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν σας ἡ εἰκὼν, ἡ παράστασις τοῦ πράγματος τούτου. Ἄλλ' ἐὰν εἶπω *γάλα λευκόν*, εἰς ποῖον κύριον γνώρισμα τῆς ψυχικῆς εἰκόνης τῆς παραστάσεως αὐτοῦ. στρέφεται κατ' ἀνάγκην ἡ προσοχή σας; Μαθ. Εἰς τὴν λευκότητα. Διδ. Οὕτω τί γίνεται ἡ παράστασις αὕτη; Μαθ. ζωηροτέρα, καθαρωτέρα. Διδ. *μάλιστα*· τοῦτο δύνασθε νὰ τὸ λέγετε ἐπὶ τὸ ψυχολογικώτερον *ἐναργεστέρα*). Ὅμοίως θὰ γινῇ ἡ *αισθητικὴ ἐρμηνεία* καὶ προκειμένου περὶ τινος τῶν ἄλλων ἐκείνων (σπέος *γλαφυρόν*, ἐπ' *ἀπείρονα πόντον*, *θοῆ* νηῦς κλπ.). Ἐσαύτως π.χ. θὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι γίνεται ἐναργεστέρα ἡ παράστασις τῆς πράξεως τοῦ *δρᾶν* διὰ τῆς προσθήκης *ὄφθαλμοῖσιν*, καὶ ὅτι ἐπομένως *ἐνάργειαν* ἐπιδιώκων ὁ ποιητὴς λέγει «εἶδεν ὄφθαλμοῖσιν», ἀντὶ νὰ εἴπῃ ἀπλῶς *εἶδεν* (πρβλ. καὶ *χειρὶ* σπᾶσας ἕψφος, οκῆπτρον *ἐν παλάμης* φορέουσι νῆες Ἀχαιῶν δικασπόλοι Ἰλιάδ. Α, 234· καὶ τὰ νῦν «τὸ εἶδα *μὲ τὰ μάτια μου*, τὸ ἐπῆρα *μὲ τὸ χέρι μου*» κ. τ. τ.).

Τὸ ἐν τῇ φράσει «Θέτιν Οὐλυμπόνδε πόδες φέρον» (Ἰλ. Σ. 148) σχῆμα προσωποποιίας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνάργειαν πάλιν ἐπιτυγχάνει ὁ ποιητὴς, θὰ εἰ νοήσῃ ὁ μαθητὴς καλῶς, ἐὰν προκληθῇ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος νὰ παραβάλλῃ ταύτην τὴν φράσιν πρὸς τὴν ἀκριβῶς ὁμοίαν κατὰ τὸ νόημα «Οὐλυμπόνδε Θέτις ἦιεν» (αὐτόθι στίχ. 146 - 147). (Διδ. Ὅταν ἀκούωμεν τὴν φράσιν «τὴν Θέτιν ἔφερον οἱ πόδες της εἰς τὸν Ὀλυμπον», ποῦ στρέφεται ἡ προσοχή μας; Μαθ. εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς. Διδ. *μάλιστα*· καὶ τρόπον τινὰ βλέπομεν τοὺς πόδας αὐτῆς τί κάμνοντας; Μαθ.

κινουμένους ἐν τῇ πορείᾳ. Διδ. Ἐν ᾧ, ὅταν ἀκούωμεν «ἢ Θέτις ἐπήγαινε εἰς τὸν Ὀλυμπον», σχηματίζεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ψυχὴν μας ἡ εἰκὼν αὕτη; Μαθ. Οὐχί. Διδ. Τί ἐπιδιώκων λοιπὸν ὁ ποιητὴς ἐκφράζεται οὕτω καὶ καθιστᾷ ὑποκείμενον τοῦ λόγου, (*προσωποποιεῖ*), τὸ ἄψυχον, τοὺς πόδας; Μαθ. *ἐνάργειαν*. Πρβλ. τὰ νῦν «*δὲν εἶδαν τὰ μάτια μου* τέτοιον ἄνθρωπον, *πόδι* ἀνθρώπου δὲν ἐπάτησέ ποτε ἐδῶ» κ. τ. τ. καὶ τὸ τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου «φεύγει ὀπίσω *τὸ ποδάρι* καὶ ὀλιγ(ή)γορο πατεῖ» κλπ.).

Ἐνθα δέ, ὅπως ἐν τῷ τελευταίῳ παραδείγματι, ὑπάρχουν δύο παράλληλοι ἐκφράσεις τοῦ αὐτοῦ νοήματος (Θέτις ἦε—Θέτιν πόδες φέρον), ὁ διδάσκων ἐν τῇ αισθητικῇ ἐρμηνείᾳ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ποικιλίαν ταύτην, διὰ τῆς ὁποίας ὁ καλλιτέχνης τοῦ λόγου (ποιητὴς ἢ πεζὸς συγγραφεὺς) ἀποφεύγει τὴν ἐν τῇ ἐπαναλήψει τῶν αὐτῶν λέξεων ἢ φράσεων παρουσιαζομένην μονοτονίαν (*).

Καθ' ὅμοιον τρόπον, ἐν κοινῇ συνεργασίᾳ μαθητῶν καὶ διδασκάλου, θὰ γίνῃ ἡ *τεχνικὴ* ἐμβάθυνσις π. χ εἰς τοὺς στίχους 1-10 τοῦ Α τῆς Ὀδυσσεΐας, τοὺς τὸ προοίμιον τοῦ ὅλου ποιήματος ἀποτελοῦντας (ἀ' *Ἀνάλυσις*. Διδ. Ἐκ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ ποιήματος «*ἄνδρα* μοι ἔννεπε, Μοῦσα» τί ἐννοεῖ τις σαφῶς περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος; Μαθ. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἐγκώμιον ἑνὸς ἀνδρός (ἦρωος). Διδ.

(1) Βοηθήματα διὰ τὴν ἐπιτυχή διεξαγωγὴν τοῦ μέρους τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ λόγος ἐνταῦθα, δύναται τις νὰ ἔχη διὰ μὲν τὴν ψυχολογικὴν ἰδίαν ἐμβάθυνσιν τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην Ἐκπ. Συμβούλου Δ. Γεωργακάνη μεταφρασθεῖσαν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ Ψυχολογίαν τοῦ Conrad, (Πρβλ. καὶ Ἄναστ. Σακελλαρίου, πρώην ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου, μετάφρ. τοῦ αὐτοῦ), διὰ δὲ τὴν αισθητικὴν ἰδίαν ἐρμηνείαν τὸ μὲν τὸν Λαοκόοντα τοῦ Λέσιγγ (μετάφρ. ἐν Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ), τὸ δὲ τὴν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὡσαύτως μετάφρασιν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Γρασιάτου τοῦ *χαρακτηρισμοῦ τῆς λατινικῆς γλώσσης* ὑπὸ Oscar Weise. Ἐκ τοῦ 3ου κεφαλαίου τοῦ συγγράμματος τούτου (σελ. 102 κ. ἐ.), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσονται τὰ κατὰ τοὺς τέσσαρας νόμους τοῦ *ποιητικοῦ λόγου* (νόμος τοῦ *κάλλους*; νόμος τῆς *ἐναργείας*, νόμος τῆς *φυσικότητος*, νόμος τῆς *ἐλευθερίας καὶ ἀδειας*), πολλὰ διδάσκειται τις χρήσιμα διὰ τὴν *αισθητικὴν* καθόλου ἐρμηνείαν. Καὶ ἐν ταῖς *ὑποδειγματικαῖς διδασκαλίαις* τοῦ πρώην Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου κ. Δ' Λάμψα οὐκ ὀλίγα σχετικὰ παραδείγματα εὕρισκε τις. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν δὲ τοῦ Ὀμήρου ἰδίαν πολὺ καλὸν βοήθημα ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν εἶναι τὸ τοῦ Κ. Λουμάκη «ἢ Ἰλιάς τοῦ Ὀμήρου. Περίληψις καὶ ἐντυπώσεις». Καὶ ὁ φίλος γυμνασιάρχης τοῦ προτύπου τοῦ Διδασκαλείου μέσης ἐκπαίδευσως Δ. Γουδῆς δημοσιεύει ἐν τῇ «*παιδαγωγικῇ βιβλιοθήκῃ του*» ὑποδείγματα ὠφέλιμα εἰς τοὺς διδάσκοντας πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τὴν περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος ἐρμηνευτικὴν τῶν κειμένων ἐπεξεργασίαν.

Δηλοῦται ὀνομαστί, τίς εἶναι οὗτος; Μαθ. Οὐχί. Διδ. Ἄλλὰ καὶ δὲν ἐννοεῖται; Μαθ. (βοηθούμενος). Ἐννοεῖται ἐκ τοῦ προσδιορισμοῦ «πολύτροπον» καὶ ἰδίᾳ ἐκ τοῦ «Τροίης ἱερὸν πολίεθρον *ἔπερσεν*» ὅτι οὗτος ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν συντελέσας εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας διὰ τοῦ δουρείου Ἰπλου, ὁ Ὀδυσσεύς. Διδ. Τίνα γεγονότα καθιστῶσι κατὰ τὸν ποιητὴν ἄξιον ἐγκωμίων τὸν ἄνδρα τοῦτον; Μαθ. αἱ πολλαὶ πλάναι του «ὅς μάλα *πολλὰ* πλάγχθη, *πολλῶν* δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα». Διδ. τὰς πλάνας αὐτάς ποῦ κυρίως τὰς ὑπέστη; Μαθ. κατὰ θάλασσαν «πολλὰ δ' ὅ γε *ἐν πόντῳ*...». Διδ. Μόνος του ἦ μετ' ἄλλων; Μαθ. (βοηθούμενος)· κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τῶν συντρόφων του «ἀρνύμενος νόστιον ἑταίρων», ἔπειτα δὲ ὅλως μόνος «ἀλλ' οὐδ' ὧς ἐρρύσατο — *ὄλοντο νῆπιοι* — ἀφείλετο *τοῖσιν* νόστιμον ἡμαρ». Διδ. Καὶ εἰς τὸν τελευταῖον στίχον (τὸν 10) τί λέγει ὁ ποιητής; Μαθ. ζητεῖ παρὰ τῆς Μούσης νὰ διηγηθῆ τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεῆ ἀρχίζουσα ἐκ τινος σημείου τῶν γενικῶς ἐνταῦθα (στίχ. 1-9) μνημονευομένων γεγονότων· «*τῶν ἀμόθεν* γε, θεὰ θυγάτερ Διός, *εἶπε* καὶ ἡμῖν», ἦτοι μὲ ἄλλους λόγους, δηλοῖ ὁ ποιητής ὅτι θὰ διηγηθῆ τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεῆ ἀρχίζων... Διδ. λοιπὸν ἐκ τῶν λεγομένων ἀπὸ τοῦ στίχου 1 μέχρι 9 τί μανθάνομεν; Μαθ. (βοηθούμενος)· Ὅτι εἰς τὸ ποίημα τοῦτο ἔχουμεν ἐγκώμιον τοῦ Ὀδυσσεῆως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑμνοῦνται αἱ πλάναι, τὰς ὁποίας ὑπέστη οὗτος ἀνὰ τὰς θαλάσσας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τῶν συντρόφων του, ἔπειτα δέ, ἀφ' οὗ οὗτοι κατεστράφησαν δι' ἀσέβειαν πρὸς τὸν θεὸν Ἥλιον, μόνος. (β' *Σύλληψις*). Διδ. Ἄφ' οὗ λοιπὸν τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος τῆς Ὀδυσσεΐας μᾶς καθιστᾷ γνωστὸν τὸ γενικὸν περιεχόμενον αὐτῆς, τί εἶναι τοῦτο ὡς πρὸς τὸ ὄλον ποίημα; Μαθ. (γινώσκων ἐκ προδιδαχθέντος λόγου τινὸς τοῦ Λυσίου ἢ τοῦ Δημοσθένους) Τὸ προοίμιον... Διδ. Μάλιστα· εἶναι τὸ *γενικὸν* προοίμιον τῆς Ὀδυσσεΐας).

Δι' ὁμοίας ἐπεξεργασίας αὐτενεργούντων τῶν μαθητῶν θὰ εὐρεθῆ ὅτι οἱ ἐπόμενοι ἔνδεκα στίχοι (11-21) ἀποτελοῦν τὸ *μερικὸν* προοίμιον τῆς Ὀδυσσεΐας, ἦτοι τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ στοιχεῖον α, ὅτι δὲ ἐν αὐτῷ καθορίζεται 1) ὁ *χρόνος*, καθ' ὃν συμβαίνουν τὰ ἀμέσως κατωτέρω ἐκτιθέμενα γεγονότα («*ἔνθα ἄλλοι πάντες*... οἴκοι ἔσαν»), 2) ὁ *τόπος*, ἐν ᾧ εὐρίσκετο ὁ ἦρωας τοῦ ποιήματος, καὶ αἱ *περιστάσεις*, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκετο ἐκεῖ («*τὸν* δ' οἶον, *νόστου κεχημένον ἔρκε* Καλυψώ...»), 3) *ἡ ἀπόφασις τῶν θεῶν* περὶ ἐπιβόδου του εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἡ *ἐν ταύτῃ κατάστασις* τῶν πραγμάτων ὡς πρὸς τὸν Ὀδυσσεῆα («ἔτος ἤλθε, τῷ *ἐπεκλώσαντο*... εἰς Ἰθάκην, οὐδ' *ἔνθα* πεφυγ-

μένος ἦεν ἀέθλων . . . ») και 4) ἡ πρὸς αὐτὸν *διάθεσις* τῶν θεῶν («θεοὶ δ' *ἐλέαιρον* . . . »).

Δι' ὁμοίας ἐπεξεργασίας θὰ ἐννοήσουν οἱ μαθηταὶ τὴν ᾄτορικὴν τέχνην τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν τοῖς ὀλίγοις στίχοις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Χρῦσος ἱκετεύει τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν τὴν αἰχμάλωτον θυγατέρα (Ἰλιάδος, Α, 17 - 21), τὸ δὲ τὴν ἐν τῇ τεχνικῇ ταύτῃ πλοκῇ τοῦ λόγου καταφαινόμενην βαθεῖαν τοῦ Ὅμηρου γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἀφ' οὗ δηλ. γίνῃ ἡ λογικὴ ἀνάλυσις τοῦ τεμαχίου (προβλ. ἀνωτέρω σελ. 194) καὶ εὐρεθῇ ὅτι ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ἱερέως ὑπάρχει α') προσφώνησις (στίχ. 17), β') εὐχὴ (στίχ. 18 - 19), γ') ἡ παράκλησις (στίχ. 20) καὶ δ') οἱ λόγοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ παράκλησις (20^{1/2} - 21), ἡ βαθυτέρα ἐπεξεργασία προβαίνει ὡς ἑξῆς.

Διδ. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν τοῦ λόγου τοῦ Χρῦσου, ποῖον εἶναι τὸ κύριον, διὰ τὸ ὁποῖον λέγονται πάντα τὰ ἄλλα; Μαθ. ἡ παράκλησις αὐτοῦ, ὅπως . . . (στίχ. 20 «παῖδα δ' ἔμοι λύσαιτε»). Διδ. τὴν ποράκλησίν του ταύτην καὶ τὸν λόγον του ἐν γένει πρὸς τίνας ἀπευθύνει ὁ ἱερεὺς; Μαθ. πρὸς τοὺς Ἀτρεΐδας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν γένει (στίχ. 17 «Ἀτρεΐδαι τε καὶ ἄλλοι εὐκνήμιδες Ἀχαιοί»). Διδ. Διατὶ θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ ἀπευθυνθῇ πρῶτον πρὸς τοὺς Ἀτρεΐδας; Μαθ. διότι οὗτοι εἶχον τὴν μεγίστην ἐξουσίαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀχαιῶν. Διδ. μάλιστα; διατὶ δὲ θεωρεῖ ἀναγκαῖον ἐν τῇ προσφωνήσει του νὰ περιλάβῃ καὶ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς; Μαθ. Διότι καὶ τούτων ἡ εὐμένης διάθεσις ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὰς σκέψεις τῶν Ἀτρειδῶν. Διδ. καὶ πῶς ἐπιδιώκει νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν εὐμένειαν τῶν Ἀχαιῶν ἐν γένει (captatio benevolentiae). Μαθ. Εὐχόμενος εἰς αὐτοὺς νὰ τοὺς βοηθήσουν οἱ θεοὶ νὰ κυριεύσουν τὴν Ἰλιον καὶ νὰ . . . (στίχ. 18 - 19 «ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες ἐκπέροσαι Πριάμοιο πόλιν, ἐὺ δ' οἴκαδ' ἰκέσθαι»). Διδ. Ἦσαν ταῦτα σπουδαῖα καὶ ἐνδιέφερον τοὺς Ἀχαιοὺς; Μαθ. Βεβαίως, διότι εὐρισκόμενοι ἐκεῖ ἐν Τροίᾳ δύο πράγματα κυρίως ἐπόθουν . . . Διδ. Μετὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς παρακλήσεώς του («παῖδα δ' ἔμοι λύσαιτε φίλην») τί, ὡς εἶδομεν, ἐπάγει ὁ ἱκέτης ἱερεὺς; Μαθ. τοὺς λόγους, ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλει νὰ στηρίξῃ τὴν παράκλησίν του καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἐλπίζει τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης. Διδ. πόσοι εἶναι, ὡς εἶδομεν, οἱ λόγοι οὗτοι; Μαθ. Δύο («τὰ δ' ἄποινα δέχεσθαι—ἄζόμενοι Διὸς υἱόν . . .»). Διδ. ὁποῖός τις εἶναι ὁ πρῶτος λόγος, ἀφ' οὗ στηρίζεται εἰς *ὕλικα* πράγματα, καὶ ὁποῖός τις ὁ δεύτερος; Μαθ. (βοηθούμενος). Ὁ πρῶτος ὕλικός («τὰ ἄποινα δέχεσθαι»), ὁ δὲ δεύτερος ἠθικός («ἄζόμενοι Διὸς υἱόν», ἤτοι σεβασμὸς πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, τοῦ ὁποίου ἱερεὺς ἦτο ὁ ἱκετεύων).

Διὰ τῆς οὕτω πως γενομένης βαθυτέρας ἐπεξεργασίας, οἱ μαθηταὶ κατανοοῦν σαφῶς πλέον, ποῖον τὸ κυριώτατον ἐκ τῶν μερῶν τοῦ λόγου τοῦ Χρύσου, τίς ἡ ἔννοια καὶ ὁ σκοπὸς ἐκάστου τῶν ἄλλων, καὶ τίς ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς ἐκεῖνο, ὃ δὲ θαυμασμός αὐτῶν διὰ τὸ καὶ ἀπὸ ῥητορικῆς ἀπόψεως ἔντεχνον τοῦ λόγου καὶ τοῦ Ὀμήρου τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς δὲν εἶναι κενός (πρβλ. ὁμοίως π. χ. καὶ τὰ ἐν Ἰλιάδ. I, στίχ. 225 κ.έ. «Χαῖρ', Ἀχιλεῦ' δαιτὸς μὲν εἴσης οὐκ ἐπιδευεῖς κλπ.»).

Ὅμοίως ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ λυρικῶν ποιητῶν προκειμένου περὶ ἐπιγράμματός τινος, π. χ. τοῦ Σιμωνίδου ἐπὶ τῇ ἐν Μαραθῶνι νίκῃ («Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν»), μετὰ τὴν ἄλλην γλωσσικὴν καὶ κυρίως πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν (1), ἐν τῇ ἐμβαθύνσει δὲν θὰ εἶπη εὐθὺς ὁ διδάσκων ὅτι τὰ ἐν τῷ διστίχῳ τούτῳ ἀποτελοῦν μέγαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἔπαινον, ἀνακηρυττομένους ἀφ' ἐνὸς μὲν σωτήρας τῆς Ἑλλάδος ὅλης ἀφ' ἐτέρου δὲ νικητὰς τῶν ἰσχυρῶν Περσῶν κ.τ.τ., ἀλλὰ διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων θὰ ὀδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ εὗρουν αὐτοὶ τὰ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ στοιχεῖα τοῦ ἔπαινου καὶ νὰ κρίνουν ἔπειτα περὶ τούτου. Διδ. (α' *λογικὴ ἀνάλυσις*). Τίς παρίσταται ὁμιλῶν ἐν τῷ διστίχῳ τούτῳ καὶ πρὸς τίνα; Μαθ. ὁ ποιητὴς (ἢ οἱ ἐν τῷ τύμβῳ) πρὸς τὸν ἐπισκέπτην τοῦ μέρους ἐκείνου, πρὸς τὸν διαβάτην ἐν γένει. Διδ. περὶ

1) Αὕτη, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶναι τὸ *πρῶτον ἐρμηνεύμενον*, δύναται νὰ χωρήσῃ ὡς ἑξῆς περίπου. Διδ. (α' προπαρασκευὴ) πῶς ἐπιγράφεται τὸ δίστιχον τοῦτο; Μαθ. ἐπίγραμμα εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι πεσόντας. Διδ. τί σημαίνει ἐνταῦθα τὸ πεσόντας; Μαθ. φονευθέντας. Διδ. περὶ τίνων ἐν Μαραθῶνι φονευθέντων νομίζετε ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα; Μαθ. Βεβαίως περὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. (Καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἰπουν ἐλάχιστά τινα περὶ τῆς μάχης ταύτης· πότε ἔγινε; μετὰ τίνων; καὶ ποῖον τὸ ἀποτέλεσμα ταύτης;) Διδ. πῶς λέγεται τὸ δίστιχον τοῦτο; Μαθ. ἐπίγραμμα; Διδ. τί σημαίνει ἐτυμολογικῶς ἡ λέξις ἐπίγραμμα; Μαθ. τὸ ἐπιγεγραμμένον, τὸ ἐπάνω γεγραμμένον. Διδ. ποῦ ἐπάνω νομίζετε ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶναι γεγραμμένον; Μαθ. (ἴσως γινώσκων ἐκ τῆς ἱστορίας) Ἐπὶ τοῦ τάφου, ἤτοι ἐπὶ στήλης, τὴν ὁποίαν ἤγειραν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Μαραθῶνι εἰς τιμὴν τῶν πεσόντων. Διδ. Καὶ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ ἐπιγράμματος; Μαθ. νὰ ἐξυμνήσῃ, νὰ διαωκίσῃ τὴν μνήμην τοῦ κατορθώματος. (Ἐνταῦθα δύναται νὰ προσαχθῇ ὡς παράδειγμα καὶ νεοελληνικόν τι ἐπίγραμμα π. χ. τὸ γνωστὸν τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν). Διδ. (β' σκοπός) προσέξατε λοιπὸν νὰ ἴδωμεν, τί λέγει. Νῦν ὁ διδ. ἀναγνώσας τὸ ἐπίγραμμα ἐρωτᾷ κατόπιν τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων *προμαχῶ* (προμαχοῦντες), *χρυσοφόρος*, *στορέννυμι* (ἐστόρεσαν) καὶ περὶ τῆς συντακτικῆς σημασίας τῆς δοτικῆς *Μαραθῶνι* (γραμματικὴ ἀνάλυσις!) Μετὰ τοῦτο γίνεται ἡ μετάφρασις.

τίνων ὁμίλει; Μαθ. περὶ τῶν Ἀθηναίων. Διδ. καὶ τί λέγει περὶ αὐ-
 τῶν; Μαθ. ὅτι μαχόμενοι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐν Μαραθῶνι κατέστρε-
 ψαν τὴν δύναμιν τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν Περσῶν. Διδ. Τὰ λεγό-
 μενα ταῦτα τί εἶναι διὰ τοὺς Ἀθηναίους; Μαθ. ἔπαινος, ἐγκώμιον.
 Διδ. πόσα καὶ τίνα εἶναι τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπαινου; Μαθ. δύο· πρῶτον
 ὅτι ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ δεύ-
 τερον ὅτι κατέστρεψαν τὴν πολυάριθμον στρατιὰν τῶν Περσῶν. Διδ.
 (β' *κριτικὴ ἐμβάθυνσις*) ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπαινοῦνται πρῶτον ὡς
 σώσαντες οὐχὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐλευθερίαν ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν πάντων
 τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι μικρὸς τις ὁ ἔπαινος οὗτος; Μαθ. Μέγας, διότι
 ἀνακηρύττονται οὕτω σωτῆρες τῆς Ἑλλάδος. Διδ. τώρα ἀληθεύει ἱστο-
 ρικῶς τοῦτο. Μαθ. (ὀδηγούμενος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκ τῆς ἱστορίας
 ἐγνωσμένων) ἀληθὲς ὅτι οἱ ἀποτελεσματικῶς ἀντιταχθέντες κατὰ τῶν
 πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ἐρχομένων Περσῶν ὑπῆρξαν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι καὶ οὗτοι τότε ἔσωσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Διδ. Ἀλλά,
 δευτέρον, τίνας νικήσαντες κατὰ τὸ ἐπίγραμμα ἐγένοντο σωτῆρες τῆς
 Ἑλλάδος; Μαθ. τοὺς χερσοφόρους Μήδους. Διδ. δηλαδή; Μαθ. τὸν
 στρατὸν τοῦ πλουσίου καὶ ἰσχυροῦ Περσικοῦ κράτους. Διδ. εἶναι ἀλη-
 θὲς ὅτι τὸ Περσικὸν κράτος ἦτο . . . ; Μαθ. (λέγει κατὰ τὰς ἱστορικές
 του γνώσεις ὅτι ὄντως τότε τὸ Περσικὸν κράτος ἦτο ἀχανές, πλούσιον
 καὶ εἶχε πολυάριθμους στρατιάς). Νῦν τέλος (γ' *τεχνικὴ ἐμβάθυνσις*!)
 δύναται νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸ πῶς κατορθοῖ ὁ
 ποιητὴς δι' ἐλαχίστων λέξεων νὰ ἀπονεύμῃ μέγιστον ἔπαινον, ἐξαιρῶν
 δηλονότι δύο κύρια τοῦ ὅλου ἀγῶνος σημεῖα, τὸ ὅτι ὁ ἐν Μαραθῶνι
 ἀγὼν τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν ἀγὼν ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ
 τὸ ὅτι οἱ νικηθέντες ὑπὸ τούτων δὲν ἦσαν ἄσημοί τινες, ἀλλ' οἱ πλού-
 σοι καὶ ἰσχυροὶ Πέρσαι.

Ὅμοίως ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ δράματός τινος συντελεσθείσης τῆς γλωσ-
 σικῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως μιᾶς μεθοδ. ἐνότητος
 κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐξέτασιν ταύτης τὰς παρατηρήσεις καὶ κρίσεις περὶ
 τῆς σχέσεως τοῦ ἐρμηνευθέντος τμήματος (π. χ. τοῦ προλόγου ἢ ἐνὸς
 ἐπεισοδίου) πρὸς τὴν ὅλην δραματικὴν πράξιν, περὶ τῶν ἐν τούτῳ ἐμ-
 φανιζομένων προσώπων καὶ τοῦ χαρακτήρος αὐτῶν, οἷος διαγράφεται
 ἐνταῦθα, περὶ τοῦ πῶς ὁ ποιητὴς ἐξοικονομεῖ διάφορα ζητήματα τῆς
 δραματικῆς πράξεως κλπ., τὰς κρίσεις ταύτας, λέγομεν πάλιν, δὲν θὰ
 παράσχη εἰς τοὺς μαθητὰς ἐτοιμους ὁ διδάσκων, ἀλλὰ διὰ τῶν καταλ-
 λήλων ἐρωτήσεων θὰ καθοδηγήσῃ καὶ θὰ προκαλέσῃ αὐτοὺς νὰ κά-
 μουν ταύτας. Οὕτω π. χ. περὶ τῆς σχέσεως, τὴν ὁποίαν ἔχει πρὸς τὸ
 ὅλον δράμα ὁ πρόλογος τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους (στίχ. 1 - 99),

περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γνωρίζονται εἰς τοὺς θεατὰς τὰ ἐν τούτῳ ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν σκηνὴν πρόσωπα Ἀντιγόνη καὶ Ἴσμήνη, περὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως καὶ τοῦ χαρακτήρος των, οἷος διαγράφεται ἐνταῦθα, κλπ. θὰ προκληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν τὰ δέοντα κατὰ τὸν ἐξῆς περίπου τρόπον. Διδ. (τεχνικὴ ἐμβάθυνσις α'). Τί, ὡς εἶδομεν, μανθάνουν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ δράματος οἱ θεαταί; Μαθ. Ὅτι ἡ Ἀντιγόνη ἔχει ἀποφασίᾳ νὰ θάψῃ τὸν ἀδελφόν της Πολυνείκην παρὰ τὴν διαταγὴν . . . (πρβλ. στίχ. 42-48 καὶ 80-81). Διδ. Ἡ ἐξαγγελία αὕτη τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἀντιγόνης τί εἶναι φυσικὸν νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν θεατῶν; Μαθ. τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν, τί θάπογίνῃ. Διδ. διατί; Μαθ. διότι φυσικώτατα εἰκάζουν ὅτι ἡ πράξις αὕτη τῆς Ἀντιγόνης θὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Κρέοντα. Διδ. ὥστε εἰς τὸ μέρος τοῦ δράματος τοῦτο τί κατορθοῖ ὁ ποιητής; Μαθ. (ὀδηγούμενος) Διαγράφει γενικώτατα τὴν πρᾶξιν καὶ διεγείρει ὑπὲρ ταύτης τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεατῶν.

Διδ. (Τεχνικὴ ἐμβάθυνσις β'). Πῶς τώρα γνωρίζει ὁ ποιητής εἰς τοὺς θεατὰς τὰ δύο ἐνταῦθα τοῦ διαλόγου πρόσωπα; Πῶς δηλαδὴ μανθάνουν οἱ θεαταὶ ὅτι ἐκ τῶν ἐμφανιζομένων εἰς τὴν σκηνὴν (ὀρχήστραν!) δύο προσώπων, τὸ μὲν εἶναι ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ ἡ Ἴσμήνη; Μαθ. Ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλας ὀνομαστὶ προσφωνήσεων (πρβλ. στίχ. 1 Ἴσμήνης κἀρα! καὶ στίχ. 11 Ἀντιγόνης!).

Διδ. (Τεχνικὴ ἐμβάθυνσις γ'). Κατὰ ποίαν τῆς ἡμέρας ὥραν, ὡς εἴπομεν, ὑποτίθεται ὅτι ἐμφανίζονται πρὸ τῶν θεατῶν ἡ Ἀντιγόνη καὶ ἡ Ἴσμήνη καὶ πόθεν προερχόμεναι; Μαθ. Ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς θύρας (δηλ. ἀπὸ τῆς γυναικωνίδος). Διδ. Πῶς τώρα δικαιολογεῖ ὁ ποιητής τὴν εἰς τοιαύτην ὥραν ἐμφάνισιν τῶν δύο ἀδελφῶν πρὸ τῶν ἀνακτόρων; Μαθ. Μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἡ Ἀντιγόνη θέλει νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν ἀδελφὴν της τὸ πρόσταγμα τοῦ Κρέοντος . . . (πρβλ. στίχ. 18-19). Διδ. ἀλλὰ τί θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὔρῃ οὐχὶ φυσικὸν ἐν τούτῳ; Μαθ. (ὀδηγούμενος) Ὅτι ἐνῶ τότε τὸ πρῶτον μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ἀργείων ἐξέρχονται ἐκ τῶν ἀνακτόρων αἱ δύο ἀδελφαί, παρίσταται ἢ μὲν μία τούτων, ἡ Ἀντιγόνη, γινώσκουσα τὸ πρόσταγμα τοῦ Κρέοντος, ἢ δὲ ἑτέρα, ἡ Ἴσμήνη, οὐχί. Διδ. ἔ! τώρα, τί λέγετε; ἀσυνειδήτως ὁ ποιητής περιέπεσεν εἰς τὸ ἄτοπον τοῦτο ἢ μήπως τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ποιητικὸν τέχνασμα; Γὰρ προσέξατε, τί οὐσιῶδες θέλει νὰ γνωρίσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς θεατὰς; Μαθ. Τὸ πρόσταγμα τοῦ Κρέοντος καὶ τὴν σχετικῶς μὲ τοῦτο ἀπόφασιν τῆς Ἀντιγόνης, ἵνα διεγείρῃ τὸ ὑπὲρ τῆς πράξεως ἐνδιαφέ-

ρον τῶν θεατῶν. Διδ. ὥστε ἦτο ἀνάγκη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ τέχνασμα τοῦτο.

Διδ. (**Ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσις α'**). Προσέξατε τώρα! Ἐν τῇ ἐν ἀρχῇ τοῦ διαλόγου προσφωνήσῃ τῆς Ἀντιγόνης πρὸς τὴν Ἰσμήνην, ὡς γίνεται αὕτη, τί διακρίνετε; Μαθ. μεγάλην ἀγάπην, μεγάλην τρυφερότητα. Διδ. Ὅντως, ἡ προσφωνήσις αὕτη ἢ μετὰ τόσου ἤθους γινομένη μαρτυρεῖ τρυφερότητα μεγαλύτεραν τοῦ συνήθους. Πῶς τώρα, λέγετε, δικαιολογεῖται ψυχολογικῶς αὕτη; Μαθ. (ὀδηγούμενος) Ἐκ τῆς σφοδρᾶς λύπης καὶ τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῆς ὀργῆς, ὑφ' ἧς κατέχεται ἡ Ἀντιγόνη ἕνεκα τοῦ προστάγματος. Διδ. Μάλιστα! Ἐτσι συμβαίνει ἐν τῇ λύπῃ καὶ τῇ δυστυχίᾳ οἱ ἄνθρωποι γίνονται τρυφερώτεροι πρὸς τοὺς περὶ αὐτοὺς· τότε καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς των ἀποτεινουν τὸν λόγον κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα τρυφερότητα.

Διδ. (Ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσις β'). Ὁ λόγος τῆς Ἀντιγόνης εὐθὺς μετὰ τὴν προσφωνήσιν (στίχ. 2-6), τί εἶδομεν, παρουσιάζει; Μαθ. ἀνωμαλίαν. Διδ. Ἐ! τί λέγετε; τί ἕως ἠθελῆσεν ὁ ποιητὴς νὰ εἰκονίσῃ καὶ διὰ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης τοῦ λόγου; Μαθ. (ὀδηγούμενος) τὴν ψυχικὴν κατάστασιν, τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς Ἀντιγόνης κατὰ τοῦ Κρέοντος. Διδ. Πῶς τὸν ὀνομάζει δὲ τὸν Κρέοντα (στίχ. 8); Μαθ. στρατηγόν. Διδ. Ἄλλ' ὁ Κρέων δὲν ἦτο ἀπλοῦς τις στρατηγός, ἀλλὰ τύραννος, βασιλεὺς ὄντως. Τί βλέπετε λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα; Μαθ. Ὅτι ἐν τῇ ὀργῇ της ἀπαξιοῖ νὰ τὸν ὀνομάσῃ βασιλέα. Διδ. (Σύλληψις!) Ὅστε ποῖα συναισθήματα φαίνονται κυριαρχοῦντα ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Ἀντιγόνης ἐνταῦθα; Μαθ. Σφοδρὰ λύπη καὶ ἀγανάκτησις.

Διδ. (**Χαρακτηρισμοί**). Ὅποια τις τώρα παρουσιάζεται ἐνταῦθα ἡ Ἀντιγόνη; Προσέξατε ἰδίᾳ εἰς τοὺς στίχ. 37-38, 41, 45, 48, 71-72... Πῶς παρουσιάζεται ἐνταῦθα ἡ Ἀντιγόνη; Μαθ. ἀποφασιστικῇ. Διδ. Ναί· ὀρμητικῇ καὶ σφοδρᾷ εἰς τὴν ἀγάπην της καὶ εἰς τὰ πάθη της ἐν γένει. Ποῦ τώρα ἔχομεν λόγους ἐμφαίνοντας τὸν χαρακτήρα τῆς Ἰσμήνης; Μαθ. εἰς τοὺς στίχ. 61-67, 78-79... Διδ. καὶ πῶς παρουσιάζεται ἐνταῦθα ἡ Ἰσμήνη; Μαθ. δειλῇ. Διδ. ἀσθενῆς, μειριοπαθῆς, παθητικῇ φύσει. Βλέπετε λοιπὸν πῶς ὁ ποιητὴς διαπλάσσει ἐνταῦθα τοὺς χαρακτήρας τῶν δύο ἀδελφῶν. Τίς δύναται νὰ μᾶς διαγράψῃ τὸν χαρακτήρα ἑκατέρως, ὅπως ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς παρουσιάζει αὐτόν; Μαθ. (βοηθούμενος) Καὶ ἡ Ἰσμήνη ἀγαπᾷ τὸν ἀδελφόν της Πολυνείκην, ἀλλ' οὐδόλως θέλει καὶ τὸ κυριώτερον οὐδόλως δύναται νὰ πράξῃ τι ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄτολμος οὕσα εἶναι ἐτοίμη νὰ ἀνεχθῇ τὰ πάντα ἐκ φόβου, μὴ ἀυξήσῃ τὰ κακὰ τοῦ οἴκου της. Ἡ Ἀντιγόνη τοῦναντίον ἀδιαφορεῖ δι' ὅλα ταῦτα, καὶ ἐνῶ προβλέπει τὰ ἐπακόλουθα τῆς πρά-

ἕως τῆς καὶ τὰ ἐννοεῖ, ἐν τούτοις τίποτε δὲν τὴν κλονίζει καὶ ἐμμένει εἰς τὴν ἀπόφασίν τῆς (').

Διδ. (Τεχνικὴ ἐμβάθυνσις δ'). Εἰς τίνα τώρα μέρη τοῦ διαλόγου, εἶδομεν, κορυφοῦται ἡ ἀντίθεσις τῶν σκέψεων καὶ καταδεικνύεται μᾶλλον καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν δύο ἀδελφῶν ἢ ἀντίθεσις; Μαθ. Εἰς τοὺς στίχους 39-48 καὶ 78-92. Διδ. Πῶς δὲ κινεῖται ὁ διάλογος ἐν ταῦθα; Μαθ. ζωηρῶς, γοργῶς. Διδ. καὶ πόσοι στίχοι διατίθενται δι' ἑκάτερον τῶν διαλεγόμενων προσώπων; Μαθ. εἰς ἡ δύο στίχοι. Διδ. Τοιοῦτόν τι θέλετε ἴδει καὶ εἰς ἄλλα μέρη κατωτέρω τοῦ δράματος τούτου καὶ εἰς ἄλλα δράματα ἐν γένει. Ὅπου δηλ. ἡ ἀντίθεσις τῶν γνωμῶν καὶ τῶν σκέψεων κορυφοῦται, ἐκεῖ ὁ διάλογος. . . κλπ.

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν νῦν νὰ διασαφήσωμεν τὰ τῆς πορείας τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας καὶ διὰ τίνος ὄλου παραδείγματος. Ἐστω ὅτι εὗρισκόμεθα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ 25 κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἤδη ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία (λεξιλογικαί, γραμματικαί, συντακτικαὶ παρατηρήσεις καὶ μετάφρασις). Κατὰ τὸ I μέρος τῆς καθόλου πραγματικῆς ἐρμηνείας τῆς ἐνότητος ταύτης (σελ. 192 κ. ἑ.) ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐμφανιζομένων τόπων (Κέρκυρα, Δελφοί, Κόρινθος) μόνον περὶ Δελφῶν καὶ τοῦ μαντείου αὐτῶν (ἐδ. 1) πρέπει οἱ μαθηταὶ καὶ προκληθοῦν νὰ εἴπουν ἐν συντομίᾳ τὰ διὰ τὴν ἐρμηνείαν χρήσιμα, διότι περὶ Κερκύρας καὶ Κορίνθου θὰ ἔχουν λεχθῆ τὰ προσήκοντα ἐν τῇ πραγματικῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ προηγουμένου κεφ. 24 ἢ καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μέρους τούτου τοῦ Θουκυδίδου. Μετὰ ταῦτα, τὰ περὶ Δελφῶν, δύνανται νὰ συνδεθοῦν καὶ τὰ περὶ «μαντείου» (=χορησμοῦ), ἢ «χρηστηρίου» (ἐδ. 2). Ὅμοίως περιτὸς μὲν εἶναι πᾶς περαιτέρω λόγος περὶ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐνότητι μνημονευομένων ἄλλων προσώπων (Ἐπιδαμνίων καὶ Κορινθίων), ἀναγκαῖον δὲ μόνον περὶ τῶν Φαιάκων νὰ λεχθοῦν τὰ δέοντα. Μετὰ ταῦτα

1) Ὅτι ἐν γένει ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης ὡς ὑπερμέτρως ἀγαπώσης καὶ ὑπερμέτρως μισούσης, ὀρμητικῆς καὶ σφοδρᾶς εἰς τὰ πάθη τῆς, διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὑπερβολικῶς, καλὸν εἶναι νὰ λεχθῆ ἐν τέλει μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ὅλου τοῦ δράματος κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ ὅλου. Τότε προσκομιζομένων καὶ ἄλλων γνωστῶν παραδειγμάτων δύναται νὰ λεχθῆ, καὶ νὰ κατανοηθῆ δὲ ὄντως ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὅτι οὕτω ὀρμητικούς καὶ σφοδρούς εἰς τὰ πάθη τῶν διαπλάττει ἡ ποιήσις τοὺς ἥρωάς τῆς, ὅτι δὲ τύποι κοινοί, ἦτοι ἄνθρωποι μέτριοι, δὲν γίνονται ἥρωες ποιήματος. (πρβλ. καὶ τὸν Ὀμηρικὸν Ἀχιλλεῖα, ὅστις ὡσαύτως δὲν ἔχει μέτρον εἰς τὰ πάθη του. Εἶναι ἀδιάλλακτος ἐν τῇ ὀργῇ του καὶ ὑπερβολικῶς ἐν τῇ τρυφερᾷ πρὸς τὸν φίλον Πάτροκλον ἀγάπῃ του).

θά δοθοῦν αἱ δέουσαι ἐξηγήσεις περὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένων «κοινῶν πανηγύρεων» καὶ «τῶν νομιζομένων γερῶν». Ἐν τέλει τοῦ κεφ. μνημονεύονται «τριήρεις» καὶ περὶ τριήρους λοιπὸν θὰ εἴπουν μὲν οἱ μαθηταὶ ὅτι τυχὸν γινώσκουν, θὰ προσθήσῃ δὲ τὰ ἀναγκαῖα ὁ διδάσκων ἐπιδεικνύων ἅμα εἰκόνα ἢ ἰχνογραφῶν ταύτην ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἐὰν ἔχη τὴν πρὸς τοῦτο δεξιότητα. Τὰ ἐν τῷ κειμένῳ «τὸν θεόν» (ἔδαφ. 1), «ἀποδεικνύντες» (ἔδαφ. 2), «αἱ ἄλλαι ἀποικίαι» (ἔδ. 4) ἔχουν ἀνάγκην διασαφήσεως. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἢ διασάφῃς θὰ γίνῃ εὐκολώτατα διὰ μιᾶς ἐρωτήσεως τοῦ διδάσκοντος «τίνα θεὸν ἐπηρώτων». Οἱ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι ἐκ τῶν συμφραζομένων θὰ ἀπαντήσουν ἀσφαλῶς «τὸν Ἀπόλλωνα». Πῶς οἱ Ἐπιδάμνιοι ἀπεδείκνουν τὸν οἰκιστὴν σφῶν ἐκ Κορίνθου ὄντα, ὁ διδάσκων θὰ ὀδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ τὸ εὔρουν ἀναγινώσκοντες ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ἐπομένου κεφ. 26 τὰς λέξεις «*τάφους τε ἀποδεικνύντες* καὶ *ξυγγένειαν*». Τέλος θὰ προκληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τίνες «ἄλλας ἀποικίας» τῆς Κορίνθου γινώσκουν. Εἰς ταῦτα καὶ εἴ τι ἄλλο (') θὰ περιορισθῇ *ἡ κυρίως πραγματικὴ ἐπεξεργασία*.

Ταύτην θὰ ἀκολουθήσῃ *ἡ λογικὴ* ἐπεξεργασία (σελ. 192) γινομένη ἐν διαλόγῳ τοῦ διδάσκοντος καὶ τῶν μαθητῶν ὡς ἑξῆς περίπου·

II. α') *Ἀνάλυσις*. «Διδ. Τί λέγει ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου ὁ συγγραφεύς; Μαθ. λέγει ὅτι οἱ Ἐπιδάμνιοι μὴ δυνηθέντες νὰ λάβουν βοήθειαν παρὰ τῶν Κερκυραίων εὐρίσκοντο εἰς ἀμηχανίαν. Διδ. Τί ἀπεφάσισαν καὶ ἔπραξαν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ των; Μαθ. Ἔστειλαν ἀπεσταλμένους εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἠρώτησαν τὸν Ἀπόλλωνα, ἐὰν... Διδ. Τί ἀπάντησιν ἔλαβον; Μαθ. Ὅτι ἠδύναντο νὰ... Διδ. Τί ἔπραξαν λαβόντες τὴν ἀπάντησιν ταύτην; Μαθ. ἤλθον εἰς Κόρινθον καὶ... Διδ. Ἐδέχθησαν οἱ Κορίνθιοι τὴν προσφορὰν; Μαθ. μάλιστα. Διδ. Διὰ τίνες λόγους; Μαθ. Πρῶτον μὲν διότι ἐνόμιζον, ὅτι ἡ Ἐπίδαμνος ἀνῆκεν ἐξ ἴσου καὶ εἰς αὐτούς, καὶ δεύτερον διότι ἐμίσουν τοὺς Κερκυραίους. Διδ. Τίνες ἀφορμὰς εἶχον οἱ Κορ. νὰ μισοῦν τοὺς ἀποίκους των Κερκυραίους; Μαθ...».

β') *Ἐλευθέρα ἀπόδοσις*. Διδ. Τίς τώρα δύναται μὲ ἰδικά του λόγια νὰ μᾶς ἐκθέσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφ. τούτου; Πῶς δύνασθε νὰ ἀρχίσετε συνδέοντες τὰ ἐν τῷ κεφ. τούτῳ μὲ τὰ προηγούμενα; Μαθ.

1) Διασαφήσεως καὶ ἐξηγήσεως ἀνάγκην ἔχει πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ κεφ' τούτῳ καὶ ἡ ἔκφρασις «τὸ παρὸν» (ἔδαφ. 1) καὶ τὸ «προκατάρχεσθαι τῶν ἱερῶν» (ἔδαφ. 4). Ἀλλὰ τούτων ἡ πραγματικὴ ἐρμηνεία θὰ συνφανθῇ μετὰ τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, μετὰ τῆς μεταφράσεως δηλαδὴ (ἰδὲ κατωτέρω).

(βοηθούμενος). «Εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφ. ὅτι οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ μεσολαβήσουν πρὸς συμφιλίωσιν τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν Ἐπιδαμνίων καὶ πρὸς κατάπαυσιν τοῦ πολέμου. Ἡ ἄρνησις αὕτη τῶν Κερκυραίων, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐνέβαλε τοὺς ἐν τῇ πόλει Ἐπιδαμνίους εἰς ἀμηχανίαν καὶ δὲν ἤξευρον, ποίαν διέξοδον νὰ εὔρουν ἐκ τῆς δεινῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο. Ἐσκέφθησαν λοιπὸν νὰ ζητήσουν τὴν συμβουλήν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἐὰν θὰ ἠδύναντο νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν των εἰς τοὺς Κορινθίους καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν Κόρινθον μητρόπολιν των. Τὸ μαντεῖον ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Ἐπιδαμνίων καταφατικὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν λαβόντες ἐκεῖνοι ἤλθον εἰς τὴν Κόρινθον, ἐνθα ὑπένθυμιζοντες εἰς τοὺς Κορινθίους ὅτι ὁ οἰκιστὴς τῆς πόλεως των ἦτο ἐκ Κόρινθου καὶ ἐπιδεικνύοντες καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ μαντείου παρεκάλουν αὐτοὺς νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειάν των. Οἱ Κορινθιοὶ ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Ἐπιδαμνίων, πρῶτον μὲν διότι ἐνόμιζον ὅτι εἶχον καὶ αὐτοὶ ἴσα δικαιώματα μὲ τοὺς Κερκυραίους ἐπὶ τῆς Ἐπιδάμνου, δεύτερον δὲ διότι ἐμίσουν τοὺς Κερκυραίους. Οἱ λόγοι τοῦ πρὸς τούτους μίσους τῶν Κορινθίων εἶναι ὅτι οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἐδείκνυον τὸν ἐπιβαλλόμενον σεβασμὸν πρὸς τὴν μητρόπολιν των τὴν Κόρινθον καὶ δὲν ἀπένεμον εἰς ταύτην τὰς ὀφειλομένας τιμὰς, ἀλλὰ τὴν περιεφρόνουν, διότι ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὸν πλοῦτον ἢ πόλιν των ἦτο ἐκ τῶν πλουσιωτάτων τῆς Ἑλλάδος πόλεων, ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ ναυτικὸν ἦσαν ὑπέριστεροι τῶν Κορινθίων. Ὑπερηφανεύοντο δὲ καὶ διότι κατόικουν τὴν νῆσον (Κέρκυραν), εἰς τὴν ὁποίαν πρὸ αὐτῶν κατόικουν οἱ πολυθρύλητοι κατὰ τὸν Ὅμηρον εἰς τὰ ναυτικά Φαίακες. Τοῦτο, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐνέβαλλεν εἰς αὐτοὺς φιλοτιμίαν καὶ μεγάλως ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, εἶχον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἑκατὸν εἴκοσι πολεμικὰ πλοῖα».

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρως ἀποδόσεως δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα καὶ ὡς ἑξῆς: «Οἱ Ἐπιδάμνιοι ἀποτυχόντες ἐν Κερκύρᾳ ἐστράφησαν εἰς τὴν Κόρινθον κατὰ συμβουλήν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, τὸ ὁποῖον ἠρώτησαν, ἐὰν . . . »

γ') *Ἐγρεσις τῶν κυρίων νοσημάτων. Περίληψις.* Διδ. Ὡστε, ἐν συντόμῳ. τί λέγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ κεφ. τοῦτο; Μαθ. «οἱ Ἐπιδάμνιοι κατὰ συμβουλήν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἀνεγνώρισαν μητρόπολιν των τὴν Κόρινθον καὶ παρεκάλεσαν τοὺς Κορινθίους νὰ τοὺς βοηθήσουν. Οὗτοι καὶ διότι ἐνόμιζον ὅτι εἶχον ἴσα δικαιώματα ἐπὶ τῆς Ἐπιδάμνου καὶ διότι ἐμίσουν τοὺς Κερκυραίους, ἀλαζονικῶς καὶ περιφρονητικῶς φερομένους πρὸς αὐτοὺς, ἐδέχθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν

Ἐπίδαμον ὡς ἀποικίαν τῶν καὶ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἐπιδαμίους».

Ἐὰν οἱ μαθηταὶ προσκόπτουν εἰς τὴν εὐρεσίαν τῶν κυρίων νοημάτων καὶ τὴν σύνδεσιν τούτων πρὸς σχηματισμὸν τῆς περιλήψεως, ὁ διδάσκων βοηθεῖ αὐτοὺς δι' ἐρωτήσεων συγκεντρωτικῶν, οἷαι αἱ ἑξῆς: Διδ. εἰς τὴν πρώτην παράγραφον τοῦ κεφαλαίου τί τὸ νέον σχετικῶς πρὸς τὰ προηγούμενα μᾶς λέγει ὁ συγγραφεύς; Μαθ. Ὅτι οἱ Ἐπιδάμιοι συνεβουλευθήσαν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἐὰν ἠδύνατο... (Οἱ Ἐπιδάμιοι εἰς Δελφοὺς τὸν θεὸν ἐπηρώτων, εἰ παραδοῖεν Κορινθίους τὴν πόλιν). Διδ. Εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον; Μαθ. Ὅτι τὸ μαντεῖον ἔδωκε καταφατικὴν ἀπάντησιν καὶ ὅτι οἱ Ἐπιδάμιοι ἦλθον εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν αὐτῆς· («ἐλθόντες εἰς τὴν Κόρινθον ἐδέοντο ἐπαμῦναι»). Διδ. Εἰς τὴν τρίτην; Μαθ. Ὅτι οἱ Κορινθιοὶ ἐδέχθησαν νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἐπιδαμίους καὶ διὰ ποίους λόγους ἐδέχθησαν. Διδ. εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον; Μαθ. πῶς ἐφέροντο οἱ Κερκυραῖοι πρὸς τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Κόρινθον καὶ ποίας πολεμικὰς δυνάμεις εἶχον· («οὔτε διδόντες γέρα οὔτε προκαταρχόμενοι, περιφροῦντες δέ, ἐπαιρόμενοι· τριῆρεις εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ὑπῆρχον αὐτοῖς»).

Ἄφ' οὗ οὕτω ὀδηγηθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εὕρουν τὰ κύρια σημεῖα τοῦ τεμαχίου, καλοῦνται ἔπειτα νὰ συνδέσουν ταῦτα εἰς ἀπαρτισμὸν περιλήψεως, οἷα ἡ ἀνωτέρω.

δ') **Ἐπιγραφή.** Πρόκειται νῦν νὰ εὕρεθῇ τοῦ ὅλου ἐρμηνευθέντος κεφαλαίου τὸ κεντρικὸν νόημα, τὸ ὁποῖον νὰ ἐκφρασθῇ διὰ μιᾶς λέξεως ἢ διὰ μιᾶς προτάσεως, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐπιγραφή αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου. Τοῦτο καλοῦνται νὰ πράξουν οἱ μαθηταὶ ἢ διὰ γενικῆς τινος καὶ τυπικῆς ἐρωτήσεως, ἐὰν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε διδασκαλίας ἔχουν ἀσκηθῆ ἄρκούντως εἰς τὸ εὐρίσκειν ἐπιγραφὰς ἐρμηνευθέντων τεμαχίων («Ποίαν ἐπιγραφὴν δύνασθε νὰ θέσετε εἰς τὸ κεφ. τοῦτο»), ἢ δι' ἐρωτήσεως μᾶλλον συγκεκριμένης, οἷαι αἱ ἑξῆς: «πῶς δύνασθε μὲ μίαν λέξιν ἢ με μίαν πρότασιν νὰ ἐκφράσετε τὸ περιεχόμενον ὅλου τούτου τοῦ κεφαλαίου;» — ἢ — «τί νέον λοιπὸν ἐν γένει μανθάνομεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο σχετικῶς μὲ τὰ προηγούμενα;» Ὅπως δὴποτε οἱ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι λέγουν ὅτι τὸ ἐν γένει περιεχόμενον ὅλου τοῦ κεφαλαίου τούτου δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν διὰ τῶν λέξεων· «οἱ Ἐπιδάμιοι ζητοῦν τὴν συνδρομὴν τῶν Κορινθίων καὶ οὗτοι προθύμως προσφέρουν ταύτην» — ἢ — «παράδοσις τῆς Ἐπιδάμου εἰς τοὺς Κορινθίους» — ἢ — «οἱ Ἐπιδάμιοι ἐπιτυχάνουν τὴν συνδρομὴν τῶν Κορινθίων» — ἢ — ἄλλο τι τοιοῦτον (').

(1) Ἄλλα ὑποδείγματα ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων βλέπει τις κατωτέρω. Ὁ

III. Βαθύτερα επεξεργασία τοῦ ἀναγνωσθέντος ἢ κυρίως ἐμβά-
θυνσις (σελ. 192).

Ἡ ἐμβάθυνσις ἐν τῷ κεφ. τούτῳ δύναται νὰ εἶναι πρῶτον μὲν **λο-
γικῆ** (κριτικῆ) ἐξ ἀφορμῆς τῶν λεγομένων ἐν παραγράφῳ 3 τοῦ κεφ.
«κατὰ τὸ δίκαιον, νομιζόντες οὐχ ἦσσαν ἑαυτῶν εἶναι τὴν ἀποικίαν ἢ
Κερκυραίων». Θὰ ἐρωτηθοῦν δηλ. οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τίνα γνώ-
μην αὐτοὶ ἔχουν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶχον ὄντως δικαιώματα οἱ Κο-
ρίνθιοι ἐπὶ τῆς Ἐπιδάμου καὶ δὴ ἴσα ἢ οὐ; Πρὸς τὴν τριαύτην ἐμ-
βάθυνσιν θὰ ὀδηγηθοῦν νὰ σχετίσουν τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα μὲ τὰ ἐν
τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἐπιδάμου
(«οἰκιστὴς ἐγένετο Φαλίος **Κορίνθιος**, ξυνόκησαν δὲ καὶ **Κορινθίων**
τινὲς καὶ τοῦ ἄλλου Δωρικῆς γένους»).

Δεύτερον δύναται νὰ γίνῃ ἐν τῷ κεφ. τούτῳ **ἱστορικῆ** ἐμβάθυνσις
ἐξ ἀφορμῆς τῶν λέξεων «ναυτικῶ δὲ καὶ πολὺ προύχειν τῶν Κοριν-
θίων». Θὰ κληθοῦν δηλ. νὰ εἴπουν οἱ μαθηταί, ἐὰν ἢ πρὸς τὸ ναυτι-
κὸν τῶν Κορινθίων σύγκρισις αὕτη τοῦ ναυτικοῦ τῶν Κερκυραίων ἔχη
σπουδαιότητά τινα, τοῦθ' ὅπερ θὰ κατορθώσουν δηλοῦντες, ἐὰν γνω-
ρίζουν ἐκ τῆς ἱστορίας, ἢ μανθάνοντες παρὰ τοῦ διδάσκοντος, ἐὰν
ἀγνοοῦν, ποία τις ἦτο ἡ Κόρινθος κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους
ναυτικῶς καὶ ἐμπορικῶς.

Τέλος ἡ ἐμβάθυνσις ἐν τῷ κεφ. τούτῳ θὰ εἶναι **ἠθικῆ** ἐξ ἀφορμῆς
τῶν λέξεων «ἐπαιρόμενοι κατὰ τὴν Φαιάκων προενοίκησιν τῆς χώρας
κλέος ἐχόντων τὰ περὶ τὰς ναῦς»—καὶ—«ἢ καὶ μᾶλλον ἐξηρτύοντο τὸ
ναυτικόν». Θὰ κληθοῦν δηλ. πρῶτον οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ἐὰν καλῶς
ἔπραττον οἱ Κερκυραῖοι καυχώμενοι ὅτι κατόκουν τὴν νῆσον, ἐν τῇ
ὁποία κατόκουν ποτὲ οἱ ἔνδοξοι εἰς τὰ ναυτικά Φαίακες. Ἴσως εἴπουν
καλῶς, ἴσως εἴπουν κακῶς. Ὅπως δὲ ποτε ὁ διδάσκων θὰ εἴπῃ ὅτι δι-
καίως ἐκαυχῶντο διὰ τοῦτο, ὅπως καὶ ἡμεῖς σήμερον δικαιούμεθα νὰ
καυχώμεθα ὅτι κατοικοῦμεν τὴν ἔνδοξον Ἑλληνικὴν γῆν. Δεύτερον θὰ
ἐρωτήσῃ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων, ἐὰν οἱ Κερκυραῖοι περιορίζοντο
μόνον εἰς τὸ νὰ καυχῶνται διὰ «τὴν προενοίκησιν τῶν Φαιάκων», (καύ-
χησις ἐπὶ πατραγαθία!), οἱ δὲ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι θὰ εἴρουν ὅτι συ-
νάμα ἐφρόντιζον καὶ νὰ εἶναι ἰσχυροὶ κατὰ θάλασσαν, ὅπως οἱ Φαί-
ακες, ἀντάξιοι δὲ ἐκείνων, Πρὸς τούτους δὲ θὰ ὁμολογήσουν, ὀδηγούμε-

δὲ φίλος καθηγητῆς Κ. Κοσμάς, συγγραφεὺς μαθητικῶν ἐκδόσεων ἐκ τῶν ἀρί-
στων, εἰς ἰδιαίτερα τεύχη τῶν ἐκδόσεων τούτων, προωρισμένα διὰ τοὺς διδά-
σκοντας, ἔχει προσηρητημένα ἀναλύσεις τῶν κειμένων μὲ τὰς προσηκούσας ἐπι-
γραφὰς καὶ περιλήψεις.

νοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ καταβάλλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν νὰ δεικνύμεθα ἀντάξειοι τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων (Καθήκοντα ἐκ τῆς εὐγενείας!).—Τέλος ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος οἱ μαθηταὶ θὰ δηλώσουν ὅτι οἱ Κερκυραῖοι ἀξίεπαινοι ὄντες διὰ τὴν φιλοτιμίαν των καὶ τὴν δραστηριότητά των, εἶναι ἀξιοκατάκριτοι διὰ τὴν πρὸς τὴν μητρόπολιν ἀνευλαβῆ συμπεριφορὰν των καὶ τὴν ἀλαζονείαν των, καὶ θὰ χαρακτηρίσουν αὐτοὺς ὡς φιλοδόξους καὶ δραστηριοὺς ἀφ' ἑνός, ὑπερόπτας δὲ καὶ καὶ ἀλαζόνας ἀφ' ἑτέρου.

Εἰς ταῦτα, νομίζομεν, δύναται νὰ περιορισθῇ ἡ ἐμβάθυνσις ἐν τῷ περὶ οὗ πρόκειται κεφαλαίῳ, φυσικῶς καὶ οὐχὶ μετ' ἐκζητήσεώς τινος γινομένη (πρβλ. σελ. 189).

Ἀνακεφαλαίωσις. Διάγραμμα τῆς ὅλης πορείας τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ μιᾶς μεθοδικῆς ἐνότητος.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς τινος μεθοδικῆς ἐνότητος (πρβλ. 147—σελ. 210), βλέπομεν ὅτι τὰ μέρη ταύτης κατὰ σειρὰν πάντα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) **Θέσις τοῦ σκοποῦ**, ἥτοι προδήλωσις τοῦ ἐν γένει περιεχομένου τῆς ἐνότητος (σελ. 147 κ. ἑ.).

2) **Γλωσσικὴ ἐρμηνεία**, ἥτοι α') ἀνάγνωσις τῆς ἐρμηνευτέας ἐνότητος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ ὑπὸ μαθητοῦ, β') λεξιλογικὴ ἐξέτασις, γ') γραμματικὴ καθόλου ἐξέτασις (γραμματικαὶ παρατηρήσεις, σύνταξις), καὶ δ') μετάφρασις (σελ. 156 κ. ἑ.).

3) **Πραγματικὴ ἐρμηνεία** τῆς ἐνότητος, ἥτοι α') κυρίως πραγματικὴ ἐπεξεργασία, β') κυρίως λογικὴ ἐπεξεργασία καὶ γ') κυρίως ἐμβάθυνσις (σελ. 185 κ. ἑ.).

Παρατηρήσεις. Ὅτι τηροῦντες ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ μιᾶς μεθοδικῆς ἐνότητος τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ διαγράμματι ὀριζομένην σειρὰν, ἀκολουθοῦμεν φυσικὴν τινα, οὕτως εἰπεῖν, πορείαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, κατανοεῖ τις ἀναμιμνησκόμενος τὰ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ λεχθέντα περὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ, εἰς ὃν ἀποβλέπει ἕκαστον τῶν μερῶν τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας. Διὰ μὲν τῆς θέσεως τοῦ σκοποῦ, ἥτοι τῆς προδηλώσεως τοῦ καθόλου περιεχομένου ἐν τῷ ἐρμηνευτέῳ τεμαχίῳ προκαλεῖται, ὡς ἐλέχθη (σελ. 147), ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν καὶ γεννάται ἐν τῇ ψυχῇ τούτων ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς κατανοήσεως του. Διὰ δὲ τῆς εὐθύς μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ἀκολουθούσης ὀρθῆς ἀναγνώσεως τοῦ τεμαχίου οὐχὶ ὀλίγον διευκολύνεται ἡ κατανόησις τοῦ καὶ συγχρόνως παρέχεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς μαθητὰς μία καθολικὴ ἐντύπωσις τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἔστω καὶ ἀσαφῆς ἐν πολλοῖς (σελ. 156). Ἄλλ' ἐὰν μὴ κατόπιν διασαφηθῇ ἡ σημασία τῶν ὅλων ἢ ἐν μέρει

ἀγνώστων λέξεων ἢ φράσεων τοῦ κειμένου καὶ ἐὰν μὴ ἀναγνωρισθῶν οἱ ἀγνώστοι τυχόν τύποι καὶ μὴ διαλευκανθῶν αἱ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶσαι ὁπωσδήποτε ξένοι πρὸς τὴν νῦν γλῶσσαν καὶ περιπελεγμένα συντάξεις (πρβλ. σελ. 156 κ. ἑ.), βεβαίως δὲ εἶναι δυνατὴ ἢ τε κατὰ λέξιν καὶ, πολλῷ μᾶλλον, ἢ κατ' ἐννοίαν πιστὴ μετάφρασις τοῦ τεμαχίου, ἢ εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατανόησιν εἰσάγουσα τοὺς διδασκομένους (πρβλ. σελ. 183). Ἡ πραγματικὴ τέλος ἐρμηνεία τοῦ ἀναγνωστοκομένου τεμαχίου σκοπὸν ἔχουσα νὰ στρέψῃ τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, περὶ ὧν ἐν τῷ ἐρμηνευμένῳ κειμένῳ ὁ λόγος, καὶ μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ ἐμβαδύνουν εἰς τὰ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντα νοήματα καὶ νὰ συλλάβουν ταῦτα καθ' ἕκαστον χωριστὰ καὶ ἐν συνόλῳ ὁμοῦ πάντα, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπιτυχής, εἰ μὴ ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀρθῆ ἡ πᾶσα δυσχέρεια ἀναφερομένη εἰς τὸ γλωσσικὸν μέρος. Ἐλέχθη δὲ ἀνωτέρω, διὰ ποίους πάλιν λόγους τὰ καθ' ἕκαστον μέρη τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν τὴν σειράν τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ διαγράμματι ὀριζομένην (πρβλ. σελ. 190 κ. ἑ.). Θὰ ἦτο λοιπὸν κατ' ἀρχὴν ἡμαρτημένη ἢ διδασκαλία, ἢ ὁποία κατὰ τὴν ὅλην ἐρμηνείαν ἐνὸς αὐτοτελοῦς πῶς τεμαχίου ἀρχαίου συγγραφέως δὲν θὰ ἐχώρει κατὰ κανόνα κατὰ τὴν ὡς ἀνωτέρω διαγραφομένην σειράν, ἀλλὰ θὰ συνανεμίγνυε πάντα, ἀκολουθοῦσα ἀπλῶς τὴν σειράν, καθ' ἣν θὰ παρουσιάζοντο τὰ πράγματα ἐν τῇ σειρᾷ τῶν λέξεων καὶ τῶν προτάσεων τοῦ κειμένου. Τότε αἱ ποικίλαι διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τεμαχίου χρήσιμοι παρατηρήσεις θὰ ἤρχοντο ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, χωρὶς νὰ ὑφίσταται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μεταξὺ αὐτῶν ἐσωτερικὴ τις σχέσις καὶ ὁμοιότης, καὶ θὰ ἐκαλοῦντο οἱ μαθηταὶ νῦν μὲν νὰ προσέξουν εἰς τοῦτο τὸ σημασιολογικόν, νῦν δὲ εἰς ἐκεῖνο τὸ πραγματικόν, ἔπειτα εἰς τοῦτο τὸ συντακτικόν, κατόπιν εἰς ἐκεῖνο τὸ αἰσθητικόν, μετὰ ταῦτα πάλιν εἰς τοῦτο τὸ σημασιολογικόν ἢ συντακτικόν, καὶ οὕτω καθέξης. Ὅτι τοῦτο πρὸς ἄλλοις κακοῖς ἐπιδορᾷ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὰ νεῦρα τῶν μαθητῶν καὶ ἐπιφέρει διασπάθῃσιν τῆς προσοχῆς αὐτῶν, ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις (πρβλ. σελ. 189 κ. ἑ.).

Συνύφανσις διαφορῶν παρατηρήσεων. Ἄλλ' οὐχ ἦτον δὲν πρέπει νὰ νομίξῃ τις ὅτι ἢ ἐν τῷ προηγουμένῳ διαγράμματι διαγραφομένη σειρά τῶν μερῶν τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας πρέπει νὰ τηρῆται παντοῦ καὶ πάντοτε σταθερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως μετὰ τινος θρησκευτικῆς, οὕτως εἰπεῖν, εὐλαβείας. Ἡ σειρά αὕτη βεβαίως θὰ εἶναι τι τὸ σύνηθες καὶ **κανονικόν**, ἀφ' οὗ κατὰ τινα φυσικὴν ἀκολουθίαν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, χωροῦσιν ἐν αὐτῇ τὰ πράγματα. Οὐχὶ σπανίως ὅμως οὐ μόνον δὲν εἶναι διδασκτικῶς ἐσφαλμένον, ἀλλὰ τουναντίον

ἐπιβάλλεται νὰ συνδέωνται καὶ συνυφαίνωνται αἱ παρατηρήσεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας μὲ παρατηρήσεις ἀναφερομένης εἰς τὸ ἀμέσως ἢ καὶ οὐχὶ ἀμέσως ἐπόμενον μέρος, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ ἀπροσκόπτως καὶ ἄνευ χάσματος ἡ ἐρμηνεία.

Καὶ συνηθέστατα μὲν δύνανται καὶ πρέπει νὰ συνυφαίνωνται, ἐναλλασσομένης τῆς σειρᾶς αὐτῶν, αἱ παρατηρήσεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ β' καὶ γ' μέρος τῆς γλωσσικῆς ἐρμηνείας, ἤτοι ἡ σημασιολογικὴ ἐξέτασις καὶ ἀπομνημόνευσις λέξεως ἢ φράσεως καὶ ἡ γραμματικὴ καθόλου ἐξέτασις τούτων. (πρβλ. π. χ. ἀνωτέρω ἐν σελ. 165 τὸ «μὴ *θῆσθε νόμον*», ἐνθα πρῶτον μὲν θὰ ζητηθῆ νὰ ἀναγνωρισθῆ ὁ τύπος *θῆσθε*, εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο θὰ καθορισθῆ ἡ σημασία τῆς φράσεως *τίθεισθαι νόμον*. Ὁμοίως π. χ. ἐν Ξεν. Ἑλλην, 3, 1, § 3 πρῶτον θὰ ἀναγνωρισθῆ ὁ τύπος *γεγενῆσθαι* καὶ ἔπειτα θὰ καθορισθῆ ἡ σημασία τῆς φράσεως «πολλοῦ ἄξιος γίγνομαι τινι». Ὁμοίως θὰ χωρήσῃ ἡ διδασκαλία καὶ κατωτέρω αὐτόθι προκειμένου περὶ τοῦ *ἤρημένοι ἦσαν* πρῶτον δηλ. θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, τί εἶναι γραμματικῶς τὸ *ἤρημένοι ἦσαν* καὶ μετὰ ταῦτα θὰ εἴρουν, τίνα ἐκ τῶν γνωστῶν σημασιῶν τοῦ *αἰροῦμαι* πρέπει νὰ θεωρήσουν ἀρμόζουσαν ἐνταῦθα).

Ἀλλὰ καὶ τῆς κυρίως πραγματικῆς ἐπεξεργασίας αἱ παρατηρήσεις (3, α') ἀνάγκη νὰ συνυφαίνωνται πολλάκις μετὰ τῶν λεξιλογικῶν καὶ τῶν γραμματικῶν (2, β', γ') ἢ μετὰ τῆς μεταφράσεως (2, δ') πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐρμηνείας. Οὕτω π. χ. ἐν Ξεν. Κυρ. Ἄν 2, 1, § 6 πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴρουν ἐκ τῶν συμφραζομένων τὴν σημασίαν τῆς λέξεως *σῖτον* καὶ ἐκ τῶν συμφραζομένων νὰ καθορίσουν τὸ ἐνταῦθα περιεχόμενον τῆς ἐννοίας αὐτῆς (=τροφήμα. πρβ. καὶ κατωτέρω, *κρέα* ἔφροντες). Ὁμοίως αὐτόθι ἐν § 7, ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ μετάφρασις τῆς τελευταίας προτάσεως ταύτης, πρέπει νὰ διασαφηθῆ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος τὸ νόημα τῶν ὄρων *τὰ ἀμφὶ τάξεις, δπλομαχία*. Ἀκριβῶς ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ κατωτέρω, ἐν § 9, ὡς πρὸς τὴν φράσιν *τὰ ἰερά ἐξηρημένα* μετάφρασις δηλ. καὶ πραγματικὴ ἐξήγησις θὰ συνυφανθοῦν καὶ ἐνταῦθα. Ὁμοίως ἐν § 5 θὰ ζητηθῆ παρὰ τῶν μαθητῶν εὐθὺς μεταφράσαντες τὸ προτελευταῖον κῶλον τῆς περιόδου νὰ εἴπουν, τί ὁ *Μένων ἐβούλετο*, καὶ τὸ ἐκ τῶν συμφραζομένων ἐννοούμενον νὰ προσάψουν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς προτάσεως («νὰ ὑπάγη πρὸς τὸν Ἀρδιαῖον»). Ὁμοίως ἐν Κυρ. Ἄν. 1, 1, § 3 μετὰ τῆς μεταφράσεως θὰ συνδεθῆ ἐξήγησις τῶν λέξεων *πρὸς τὸν ἀδελφόν*, καὶ κατωτέρω, *ἡ δὲ μήτηρ*, (τίνος τὸν ἀδελφόν; ἡ μήτηρ τίνος;), ἵνα οὕτω

γίγη ἢ προσήκουσα ἔρμηνεία τούτων («πρὸς τὸν ἀδελφόν **του**, ἢ δὲ μήτηρ **των**»). Ὁμοίως π. χ. ἐν Ξεν. Ἑλλην. 3, 1, § 4 θὰ συνδεθῆ μετὰ τῆς μεταφράσεως ἢ πραγματικῆ ἐξήγησις τῆς ἐννοίας τῆς προθέσεως ἐν ἐν τῷ συνθέτῳ ἐναπόλουντο (=ἐν τῇ ἀποδημίᾳ ἀπόλουντο).

Ὁμοίως ἐν Θουκυδ. βιβλ. α', κεφ. 25, 1 ἐν τῇ φρ. «ἐν ἀπόρῳ εἶχοντο θέσθαι **τὸ παρόν**» μετὰ τὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν τῆς προτάσεως θὰ ζητηθῆ νὰ εὐρεθῆ, τί νοεῖται μὲ τὴν λέξιν **τὸ παρόν**, ἵνα ἐπιτευχθῆ ἢ πιστῆ κατ' ἐννοίαν μετάφρασις ταύτης· (=ἠπόρουν πῶς νὰ διευθετήσουν τὴν παροῦσαν δεινὴν περίστασιν, δηλ. τὴν ὑπάρχουσαν φιλονικίαν πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς). Ὁμοίως πρὸς ἐπιτεύξιν τῆς πιστῆς κατ' ἐννοίαν μετάφρασεως τῆς φρ. «προκαταρχόμενοι τῶν ἱερῶν» (αὐτόθι, παραγρ. 4) εἶναι ἀνάγκη συγχρόνως μετὰ τῆς γλωσσικῆς ἔρμηνείας νὰ γίγη καὶ ἡ πραγματικῆ διασάφησις τῆς ἐννοίας τῆς φράσεως καὶ νὰ διασαφηθῆ εἰς τοὺς μαθητὰς εὐθύς τότε καὶ οὐχὶ μετὰ τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὅλου κεφαλαίου, εἰς τί συνίστατο τὸ προκατόρχεσθαι τῶν ἱερῶν (πρβλ. καὶ ἀνωτέρ. σελ. 211). Ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν Δημοσθ. κατὰ Φίλ. Α, παραγρ. 5 προκειμένου περὶ τῆς λέξεως **ἐπιτευχίσματα**. Τί ἐκαλοῦντο ἐπιτευχίσματα καὶ εἰς τί ἐχρησίμευον ταῦτα, δὲν θὰ ἀφεθῆ νὰ λεχθῆ μετὰ τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὅλης ἐνότητος (§ 4-§ 6), ἀλλὰ εὐθύς κατὰ τὴν ἔρμηνείαν τῆς φράσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει ἡ λέξις αὕτη, ἵνα οὕτω ἐν ἐπιγνώσει γίγη ἢ πιστῆ κατ' ἐννοίαν μετάφρασις αὐτῆς (=ὄρμητήρια κατὰ τῆς χώρας του· πρβλ. σελ. 189).

Ὁμοίως ἐν τῷ Κρίτωνι τοῦ Πλάτωνος κεφ. α' (43, Α), ἵνα ἐπιτευχθῆ ἢ κατ' ἐννοίαν πιστῆ μετάφρασις τοῦ **καί τι καὶ εὐηργέτηται ὑπ' ἐμοῦ** (=ἔπειτα καὶ κάποιο φιλοδώρημα ἔχει λάβει ἀπὸ ἐμὲ) θὰ προηγηθῆ πραγματικῆ ἔρμηνεία τῆς προτάσεως, θὰ κληθοῦν δηλ. οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ποίου εἶδους εὐεργεσία τοῦ Κρίτωνος πρὸς τὸν δεσμοφύλακα νοεῖται ἐνταῦθα. Ὁμοίως θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ μεταφράζοντες νὰ εἴπουν, τίς ἢ ἐννοία τῶν κατατέρῳ (43, Β) **τηλικούτων** ὄντα, **τηλικούτος**, καὶ ἐν κεφ. γ' (44, Δ) **αὐτὰ τὰ παρόντα** (=ἀκριβῶς ἢ παροῦσα ἱστορία, ἀκριβῶς αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν τώρα μὲ σέ). Ὁμοίως ἐν Λάχῃτι τοῦ Πλάτωνος 178, Α ἡ ὀρθὴ κατ' ἐννοίαν ἐξήγησις τοῦ «**τότε** μὲν οὐκ εἴπομεν» (=ἔξ ἀρχῆς μὲν...) θὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς πραγματικῆς πάλιν ἔρμηνείας τοῦ **τότε** (δηλ. ὅτε ἐκελεύσαμεν ὑμᾶς συνθεάσασθαι) συνδεομένης μετὰ τῆς μεταφράσεως τῆς προκειμένης προτάσεως. Ὁμοίως π. χ. θὰ συνδεθῆ ἢ πραγματικῆ καὶ ἡ μεταφραστικῆ ἐπεξεργασία αὐτόθι ἐν κεφ. ΧΙ (187, Β) κατὰ τὴν ἔρμηνείαν τῶν φρ. «μὴ οὐκ ἐν τῷ Καρὶ ὑμῖν ὁ κίνδυνος κινδυνεύηται» καὶ «ἐν πίθῳ ἢ

κεραμεία γιγνομένη». Πρβλ. ὡσαύτως π. χ. αὐτόθι καὶ κεφ. XV 189, C. οὐ τὰ *ὕμέτερα*—οὐχ ὑμᾶς, πρὸς *ὕμας αὐτούς*—πρὸς ἀλλήλους. Ὅμοιος ἐν Ἰλιάδ. A, 12 γενομένης τῆς κατὰ λέξιν ἐρμηνείας τῶν λέξεων «θοᾶς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν», ἵνα ἐπακολουθήσῃ ἡ πιστὴ κατ' ἔννοιαν μετάφρασις τούτων (=εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, ὅπου ἦσαν ἀνεκλυσμένα τὰ ταχύπλοα πλοῖά των), θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ποῦ εὕρισκοντο τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν διαρκοῦντός τοῦ πολέμου. Ὅμοιος θὰ χωρῆση ἡ διδασκαλία καὶ κατωτέρω, στίχ. 14-15, (*στέμματα, χρυσέφ*, πρβλ. στίχ. 246 χρυσεῖοις ἤλοισι πεπαρμένον), ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ κατ' ἔννοιαν πιστὴ μετάφρασις των (=κρατῶν εἰς τὰς χεῖράς του προσοδεδεμένον εἰς χρυσοποιικίτον σῆπρον κλάδον ἱκετήριον δάφνης ἱερᾶς τοῦ κατὰ βούλησιν βάλλοντος Ἀπόλλωνος).

Ἐνίοτε ἀναβάλλεται πρὸς στιγμὴν ἢ διὰ τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν ἀναγκαῖα πραγματικὴ ἐρμηνεία λέξεώς τινος καὶ γίνεται αὕτη μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἢ ἔξωτερικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἐπομένων, τὰ ὅποια ἐξηγοῦν ἐπαρκῶς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως, περὶ τῆς πρόκειται. Οὕτω π. χ. ἐν Θουκυδ. 1, 32,3 προκειμένου περὶ τῆς λέξεως *ἐπιτήδευμα* ἀφήνονται οἱ μαθηταὶ νὰ ἀποδώσουν αὐτὴν ὡς συνήθως (ἐπάγγελμα, ἐργασία, *ἐνέργεια*), ὅταν δὲ περατωθῇ ἡ μετάφρασις τῆς προτάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκται ἡ λέξις, τότε ὁ διδάσκων λέγει· «πῶς ἀκριβῶς πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ἐνταῦθα ἡ λέξις *ἐπιτήδευμα*, θὰ τὸ εὔρωμεν, ἀφ' οὗ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐπομένην περιόδον». Ἀφ' οὗ δὲ γίνῃ ἡ μετάφρασις τῆς ἐπομένης περιόδου, τότε οἱ μαθηταὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος εὕρισκον, ὅτι ἡ λέξις *ἐπιτήδευμα* ἐν τῇ προηγουμένη σημαίνει *ἢ τακτικῇ, ἢ πολιτικῇ* (τὴν ὁποίαν δηλ. ἠκολούθουν οἱ Κερκυραῖοι εἰς τὰς πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις σχέσεις των). Ὅμοιος πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα π. χ. καὶ περὶ τοῦ «*πολλὰ* ἠρήσατο» ἐν Ἰλιάδ. A, 351, ἐνθα οἱ μαθηταὶ ὀδηγοῦνται νὰ εὔρουν τὴν ὀρθὴν σημασίαν τοῦ *πολλὰ*, προτρεπόμενοι νὰ παρατηρήσουν, εἰς πόσους στίχους περιλαμβάνονται τὰ *πολλὰ*, ἃ ἠρήσατο ὁ Ἀχιλλεὺς (352-355). Οὕτω εὕρισκται ὅτι ἐνταῦθα τὸ *πολλὰ*—θερμά, ἐγκάρδια (=θερμὴν παράκλησιν ἔκαμε, ἐκ ψυχῆς παρεκάλεσε. πρβλ. καὶ στίχ. 35 «πολλὰ ἠρᾶθ' ὁ γεραιός»).

Ὅτι ἡ τοιαύτη σύνδεσις τῆς πραγματικῆς μετὰ τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας ἐπιβάλλεται καὶ ἐκεῖ, ὅπου τὸ κείμενον εἶναι περιπεπλεγμένον πῶς καὶ δύσκολον, εἶναι πρόδηλον. Ἡ γλωσσικὴ (λεξιλογικὴ δηλ., γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ) ἐπεξεργασία μόνη δὲν ἀρκεῖ ἐνταῦθα νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν καὶ πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν, καὶ

ανάγκη καὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ χωρίου ἐξηγήσεως, ἵνα ἐπιτευχθῆ ἑκείνη. Οὕτω π. χ. ἔχει τὸ πρῶγμα ἐν Κρίτωνι τοῦ Πλάτωνος κεφ. 11, ἐν τέλει (50, C). «ἢ ἐροῦμεν πρὸς αὐτούς, **ὅτι** ἡδίκηει γὰρ ἡμᾶς ἢ πόλις. . .» (=ὅτι **ἐπιχειροῦμεν τούτῳ τῷ ἔργῳ** ἡδίκηει γὰρ ἡμᾶς . . .). Καὶ κατωτέρω ἐν 13, ἐν ἀρχῇ (51, C, D) «ἡμεῖς γὰρ σε γεννήσαντες, ἐκθρέψαντες. . . ἀπιναί ὅποι ἂν βούληται». Ἐνταῦθα πρὸς κατανόησιν καὶ ὀρθὴν ἀπόδοσιν τοῦ χωρίου εἶναι ἀνάγκη, πρὸς τῇ ἄλλῃ γλωσσικῇ ἐπεξεργασία, οὐ μόνον νὰ εὐρεθῆ, τί εἶναι συντακτικῶς ὁ διὰ δοτικῆς προσδιορισμὸς «τῷ ἔξουσίαν πεποιηκέναι», ἀλλὰ πρὸς τούτοις νὰ στραφῆ ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ὅτι, ἐν ᾧ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ ἀναφέρεται εἰς τὸν Σωκράτη μόνον (ἡμεῖς γὰρ **σε** γεννήσαντες . . .), ἔπειτα γενικεύεται καὶ περιλαμβάνει πάντας τοὺς Ἀθηναίους («Ἀθηναίων **τῷ βουλομένῳ**»), τὸ δὲ σημεῖον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικὸν ἀποτελοῦν αἱ λέξεις «καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν πολίταις». Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων διευκολύνεται ἡ ἔλευθéra καὶ πιστὴ κατ' ἔννοιαν ἀπόδοσις τοῦ χωρίου (=«Ἡμεῖς δηλ. ἂν καὶ σὲ ἐφέραμεν εἰς τὴν ζωὴν καὶ σὲ ἀνεθρέψαμεν καὶ σὲ ἐξεπαιδεύσαμεν καὶ σὲ κατεστήσαμεν κοινωνὸν πάντων ἐν γένει τῶν καλῶν, ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ παράσχωμεν καὶ εἰς σὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πάντας τοὺς πολίτας, ἐν τούτοις (οὔτε σὲ οὔτε τινὰ ἐκ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἀναγκάζομεν νὰ μείνῃ χωρὶς νὰ θέλῃ ἐν τῇ πόλει, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι) ἔχομεν παράσχει τὴν ἄδειαν καὶ οὕτω τρόπον τινὰ προκηρύττομεν εἰς πάντα ἐκ τῶν Ἀθηναίων, ὅστις θέλει, ἂφ' οὗ . . . ὅτι δύναται νὰ λάβῃ τὴν περιουσίαν του καὶ νὰ ἀπέλθῃ. ὅπου θέλει»). Πρὸβλ. καὶ τὰ λεχθέντα περὶ μεταφράσεως τῶν ἐν § 3, κεφ. 26 τοῦ α' βιβλ. τοῦ Θουκυδίδου «καὶ πλεύσαντες εὐθὺς πέντε καὶ εἴκοσι ναοὶ . . . τοὺς οἰκίτορας ἀποπέμπειν» (ἰδὲ ἀνωτέρ. σελ. 175). Ὅμοίως π. χ. τῶν ἐν Ἰλιάδος Α, στίχ. 602 κ. ἐ. (δαίνυντο, οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο . . .) ἢ πιστὴ κατ' ἔννοιαν μετάφρασις θὰ ἐπιτευχθῆ μόνον, ἐὰν εὐθὺς μετὰ τὴν πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν ἐπακολουθήσῃ πραγματικὴ τοῦ κειμένου ἐρμηνεία, ζητηθῆ δηλ. παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ εὐρεθῆ ἡ ἔννοια τοῦ «οὐκ ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης, φόρμιγγος, Μουσῶν», (=ἐσυμποσίαζον τρώγοντες ὅσον ἤθελε ἢ καρδιά τους καὶ ἀπολαύοντες τοῦ μέλους τῆς ὠραιοτάτης φόρμιγγος. . .) καὶ τοῦ ἔσματος τῶν Μουσῶν, αἱ ὁποῖαι . . .).

Εἰς πάντα τὰ ἀνωτέρω καὶ τὰ ὅμοια πρὸς τούτα ἐπιβάλλεται ἡ συνύφανσις τῶν παρατηρήσεων τῆς γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς τοῦ κειμένου ἐπεξεργασίας καὶ θὰ ἐδυσχεραίνε τις πολὺ τὴν διδασκαλίαν, ἐὰν θὰ ἤθελε νὰ τηρῆ καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις πιστῶς τὴν ἐν τῷ διαγράμματι (σελ. 215) διαγραφῆσαν σειρὰν ἐκ φόβου, μὴ ἀναμείξῃ τὰ καθ' ἕκαστον

μέρη τῆς ἔρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας. Βεβαίως τὸ διάγραμμα ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἔχη κανονικῶς ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ διδάσκων, πρὸ παντὸς ὅμως πρέπει νὰ λαμβάνη πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀνάγκας τῆς ἔρμηνείας καὶ συμφώνως πρὸς ταύτας νὰ προβαίνει εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γραμματικὴν ἢ συντακτικὴν ἢ πραγματικὴν παρατήρησιν, προτάσσω ἢ ἐπιτάσσω ἐκείνην, ἥτις ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἄγει εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ἐκάστοτε ἔρμηνευτέου μέρους. Ἡ παντοῦ καὶ πάντοτε τυφλὴ παρακολούθησις τῶν τοῦ διαγράμματος ὡς τινος *διδασκικῆς συνταγῆς*, ἢ παρὰ τινων τῶν παρ' ἡμῖν ex officio παιδαγωγικῶν συνιστωμένη καὶ ἐπιβαλλομένη καταμηνύει ἑλλιπῆ γνῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἔρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καθιστᾷ τοὺς διδάσκοντας τρόπον τινὰ ἐμπειρικούς ἰατροὺς καὶ ἀφαιρεῖ παρ' αὐτῶν τὴν ἐλευθέραν κίνησιν, ἥτις πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν φυσικῶς ἐξελισσομένην διδασκαλίαν. Διδασκικὸν σφάλμα βεβαίως θὰ εἶναι νὰ συνδέῃ τις ἄνευ μηδεμιᾶς ἔρμηνευτικῆς ἀνάγκης γλωσσικὰς καὶ πραγματικὰς παρατηρήσεις καὶ ἄνευ λόγου νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν πρὸ τῆς μεταφράσεως ἢ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν μετάφρασιν μιᾶς ἐκάστης προτάσεως ἢ περιόδου. Οὕτω π. χ. ἔρμηνευομένης τῆς μεθοδικῆς ἐνότητος τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν παραγρ. 2-3 τοῦ α' κεφ. τοῦ β' βιβλ. τῆς Ξεν. Κυρ. Ἐν. ("Ἄμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ συνελθόντες... ὅθεν περ ἦλθε) οὐδεμία ἀνάγκη εἶναι, πρὸ τοῦ συμπληρωθῆ ἢ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ὅλης τῆς ἐνότητος, νὰ γίνουσι αἱ δέουσαι πραγματικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὰς λέξεις καὶ φράσεις: *οἱ στρατηγοί, α εἶχον, εἰς τὸ πρόσθεν, Προκλῆς, Τευθρανία, Δημάρατος ὁ Δάκων, Γλοῦς ὁ Ταμῶ, ἐν τῷ σταθμῷ, Ἰωνία* καὶ εἴ τι ἄλλο. Τίνες ἦσαν οἱ συνελθόντες στρατηγοί, τίνα ἦσαν «ἃ εἶχον καὶ συνεσκεύασαντο», ποία διεύθυνσις γεωγραφικῶς νοεῖται διὰ τοῦ «εἰς τὸ πρόσθεν», τίς ἦτο ὁ Προκλῆς, τί ἡ Τευθρανία κλπ. κλπ., πάντα ταῦτα τίποτε δὲν ἀναγκάζει νὰ λεχθῶν καὶ ἐξηγηθῶν, ὅταν θὰ γίνωνται αἱ γραμματικαὶ καὶ συντακτικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἢ μετάφρασις τοῦ κειμένου. Ἡ γλωσσικὴ ἔρμηνεία τούτου δύναται νὰ χωρῆ ὅλως ἀπροσκόπτως ἄνευ μηδεμιᾶς τῶν ἐξηγήσεων ἐκείνων τῶν εἰς τὰ πράγματα ἀναφερομένων, μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς δευτέρας (δηλ. τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν) μεταφράσεως δύναται νὰ γίνουσι αἱ παρατηρήσεις αὗται χωριζόμεναι καθ' ὁμάδας κατὰ λόγον τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. (α'. Ἰωνία, Τευθρανία. *Τίνες τόποι* ἀναφέρονται εἰς τὸ ἔρμηνευθὲν τεμάχιον; τί εἶναι ἢ Ἰωνία, τί ἡ Τευθρανία; β'. Προκλῆς, Δημάρατος, Ταμῶς, Γλοῦς, οἱ στρατηγοί. *Ποῖα πρόσωπα* ἀναφέρονται...; Γνωρίζετε κανένα ἐκ τούτων ἐκ τῆς ἱστορίας; Ὁ Δημάρατος ἦτο... Ὁ Προκλῆς ἦτο... Ποῖοι ἦσαν οἱ στρατηγοί; γ'.

«ἀ εἶχον». Τίνα πράγματα εἶχον! δ' «εἰς τὸ πρόσθεν». Πρὸς ποῖον δηλ. μέρος; ε'. «ἐν τῷ σταθμῷ, ὅθεν τῇ προτεραιᾷ ὄρμηντο». Δηλαδή ποῦ; . . .). Νῦν ὡσαύτως θὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς μαθητάς, διατί ὁ συγγραφεὺς ὀρίζει τὸν χρόνον τῆς πράξεως διὰ τῆς φράσεως «ἄμα ἠλίφ ἀνέχοντι» καὶ οὐχὶ δι' ἀριθμοῦ δεικνύοντος τὴν ὥραν τοῦ ἡμερονηκτίου, ὡς θὰ ἔπραττε σύγχρονός τις ἱστορικός συγγραφεὺς.

Ὅμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἵνα προσθεσωμεν ἐν ἔτι παράδειγμα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς τόπους καὶ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ἀναφερόμενα π. χ. ἐν τῇ μεθοδ. ἐνότητι Ἰλιάδ. Α, 247—305. Περὶ Πύλου (στίχ. 252) καὶ Ἀχαιίδος γαίης (254), περὶ τῶν προσώπων Πειριθόου, Δρύαντος, Καινέως (263—264), περὶ τοῦ τίνες νοοῦνται μὲ τὰς λέξεις Πριάμοιο παῖδες (στίχ. 255), φηρσὶν ὄρεσκῶοισι (στίχ. 268), θεὰ (στίχ. 280) κόρης (στίχ. 298), **τῶν ἄλλων** ἃ μοι ἔστι (στίχ. 300) καὶ εἴ τι ἄλλο, ὁ περὶ τούτων πάντων λόγος θέσιν ἔχει μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, ἥτοι μετὰ τὴν μετάφρασιν τῆς ὅλης ἐνότητος, τὴν ὁποίαν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐνταῦθα. Δὲν ἔχει ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τῶν λεγομένων εἰς τοὺς στίχ. 250 - 252 πρὸς καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ Νέστορος. Πρὸς ἐπιτεύξιν τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως τούτων θὰ γίνῃ μετὰ τὴν κατὰ λέξιν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου πραγματικῆ τῶν λεγομένων ἐξήγησις, διὰ νὰ ἐννοήσουν οἱ μαθηταί, τί θέλει νὰ εἴπῃ ὁ ποιητὴς καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀποδώσουν τοῦτο ἀκριβῶς κατὰ τὸ νόημα εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν. (=Ἐπὶ τούτου ἕως τότε δύο γενεαὶ θνητῶν ἀνθρώπων εἶχον ἐκλείψει, οὔτινες γεννηθέντες πρὸ αὐτοῦ ἔζησαν μαζί του εἰς τὴν ἱερωτάτην Πύλον, τότε δ' ἐβασίλευε τῆς τρίτης γενεᾶς—ἡ ἐλευθερώτερόν πως—Οὗτος εἶχεν ἰδεῖ εἰς τὴν ζωὴν του ἕως τότε νὰ ἐκλείψουν δύο γενεαὶ θνητῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι πρὸ αὐτοῦ γεννηθέντες ἔζησαν μαζί του εἰς . . .). Ὅμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡσαύτως π. χ. καὶ περὶ τοῦ στίχου 291 (τούνεκά οἱ προθέουσιν ὄνειδα μυθήσασθαι;) Καὶ ἐνταῦθα ἡ πραγματικὴ διασάφησις τῶν λεγομένων θὰ γίνῃ κατ' αὐτὴν τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ πιστὴ κατ' ἔννοιαν μετάφρασις τοῦ στίχου. (=ἔπεται ὅτι τοῦ παρέχουν τὸ δικαίωμα νὰ ὑβρίζῃ τοὺς ἄλλους;)

Ἄλλὰ καὶ πρὸ πάσης οἰασδήποτε γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, κατ' αὐτὴν τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀνάγκη νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν λέξεώς τινος τοῦ ἐρμηνευτέου, ὡς π. χ. ἐὰν πρόκειται νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ μῦθος ὁ ἐπιγραφόμενος «Κομπαστῆς» («ἰδοῦ ἡ Ῥόδος, ἰδοῦ καὶ τὸ πῆδημα») ἢ ὁ ἐπιγραφόμενος «Ναυαγὸς» («σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει»). Ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιού-

τοὺς εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ διασαφῆται ἡ ἔννοια τῶν λέξεων, αἵτινες τίθενται ὡς ἐπιγραφὴ τοῦ ἐρμηνευτέου.

Καὶ τῶν γεωγραφικῶν εἰδικῶς τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευτέῳ ἀπαντῶντων ἢ διασάφῃσι δύνανται νὰ προτάσσειται τῆς ἄλλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας, γινομένη εὐθὺς μετὰ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, διὰ τοιαύτης τινὸς δηλώσεως τοῦ διδασκάλου· «Ἄλλὰ προτοῦ νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου, εἶπατέ μου, ἐὰν γνωρίζετε, τί εἶναι καὶ ποῦ κεῖνται τὰ ἀναφερόμενα εἰς αὐτὸ γεωγραφικά», (π. χ. Ἰωνία, Τευθρακία ἐν Κυρ. Ἀναβ. 2, 1, 2-3).

Ποῦ πρέπει νὰ διακόπτεται ἡ ἐρμηνεία μὴ περαινομένη εἰς ἐν μάθημα. Ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 145-146) ὅτι συνήθως ἡ ἐρμηνεία μιᾶς ἐνότητος συντελεῖται εἰς περισσότερα τοῦ ἐνὸς ὠριαῖα μαθήματα γινόμενα εἰς δύο ἢ καὶ περισσοτέρας ἑφεξῆς ἡμέρας διδασκαλίας. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν διακόπτεται συνήθως ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐνότητος εἰς τι σημεῖον, ἵνα ἀπὸ τούτου συνεχισθῇ τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ὅλως ἀδιάφορον, ποῦ θὰ διακόπτεται καὶ θὰ σταματᾷ ἐκάστοτε ἡ διδασκαλία, πρέπει δὲ ὁ διδάσκων νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοὺς κανόνας τινὰς καὶ ἐν τούτῳ, καὶ συμφώνως πρὸς τούτους νὰ προσπαθῇ νὰ εὐρίσκη τὸ σημεῖον τῆς κατ' ἀνάγκην διακοπῆς τῆς ὅλης ἐρμηνείας. Παιδαγωγικῶς ὀρθόν, ὡς γνωστόν, εἶναι νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῆς τάξεως οἱ μαθηταὶ μεθ' ἑκάστον μάθημα ἔχοντες ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἀπρητισμένον τι ὄλον. Τοῦτο πρὸς ἄλλοις εἶναι λίαν σπουδαῖον διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς βουλήσεως αὐτῶν καὶ τοῦ ἤθους, ἐμβάλλον εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν λεληθῶτος τὴν ἕξιν τοῦ ἐπιδιώκειν τὴν ἐπίτευξιν προτιθεμένων σκοπῶν, τοῦ ἄγειν εἰς πέρας τι τὸ ἐκάστοτε ἐπιχειρούμενον ἔργον, καὶ τὴν ἕξιν τῆς τάξεως ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἐν γένει. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ποῦ εἶναι τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον, φυσικῶς οὕτως εἰπεῖν, δύνανται νὰ διακόπτεται ἢ μὴ ἐντὸς ἐνὸς μαθήματος περαινομένη ἐρμηνεία τοῦ τεμαχίου τοῦ μίαν μεθοδικὴν ἐνότητα ἀποτελοῦντος, ἵνα οὕτω ἢ ἐκάστοτε συντελουμένη ἐρμηνευτικὴ ἐργασία ἀποτελῇ αὐτοτελές τι ὄλον. Εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ σημείου τούτου ὀδηγεῖ ἡμᾶς ἡ ἐπισκόπησις τοῦ ἀνωτέρω (σελ. 215) παρατιθεμένου διαγράμματος τῆς ὅλης πορείας τῆς ἐρμηνείας. Ἐπισκοποῦντες τοῦτο βλέπομεν ὅτι τὸ 1ον καὶ 2ον μέρος τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας (θέσις τοῦ σκοποῦ, γλωσσικὴ ἐρμηνεία) χρησιμεύει ὡς προπαρασκευαστικὸν τοῦ 3ου (Πραγματικὴ ἐρμηνεία), τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν (σελ. 185), εἶναι τὸ κύριον τῆς ὅλης ἐρμηνείας μέρος, χάριν τοῦ ὁποίου γίνονται τὰ πρῶτα. Ἀποτελεῖται λοιπὸν ὄλον τι καὶ πὼς ἐνιαῖον, ἐὰν κατὰ τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον θὰ κάμωμεν σήμερον,

καταλήξωμεν εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ δὴ τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν τοῦ ἑρμηνευτέου τεμαχίου, περιλαμβάνοντες ὅμως, ἔννοεῖται, ἐκ τοῦ α' τμήματος τοῦ 3ου μέρους (Πραγματικὴ ἑρμηνεία) καὶ τὰς διὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς ταύτης τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως ἀναγκαίας πραγματικοῦ περιεχομένου παρατηρήσεις (πρβλ. σελ. 216 κ. ἑ.). Τότε κατὰ τὸ ἐπόμενο μᾶθημα τὸ γινόμενον τὴν ὑστεραίαν ἢ τὴν μεθεπομένην ζητήσαντες παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ ἐπαναλάβουν τὸν σκοπὸν, ἦτοι νὰ δηλώσουν τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τοῦ ἑρμηνευομένου τεμαχίου («περὶ τίνας, ὡς εἶπομεν εἰς τὸ προηγούμενον μᾶθημα, γίνεται λόγος εἰς τὸ ἑρμηνευόμενον τεμάχιον;») καλοῦμεν ἔπειτα ἕνα ἢ περισσότερους νὰ ἐπαναλάβουν τὴν μετάφρασιν (τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν, ἔννοεῖται) καὶ μετὰ τοῦτο προβαίνομεν εἰς τὴν ἄλλην πραγματικὴν ἑρμηνείαν τοῦ τεμαχίου. Ὅπως εἶναι διδακτικῶς ἐσφαλμένον νὰ ἀναμειγνύωμεν τὰς παρατηρήσεις διαφόρου περιεχομένου (πρβλ. σελ. 189 καὶ σελ. 215), οὕτως εἶναι ἐσφαλμένον νὰ διακόπτωμεν εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε εἰς οἰονδήποτε σημεῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένου τεμαχίου, καταναλίσκοντες π. χ. ὅλον τὸν πρῶτον μᾶθημα εἰς τὴν λεξιλογικὴν καὶ γραμματικὴν καθόλου ἐξέτασιν τῆς ἑρμηνευομένης ἐνότητος (σημασιολογία καὶ τεχνολογία!), τὸ δεύτερον εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτῆς κ. ὁ. κ. Αἱ λεξιλογικαὶ καὶ γραμματικαὶ καθόλου παρατηρήσεις, ὡς πολλάκις ἐν τοῖς προηγούμενοις ἐλέχθη, γίνονται κυρίως χάριν τῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου καὶ ταύτην παρασκευάζουν. Τὰ μέρη λοιπὸν ταῦτα τῆς ὅλης ἑρμηνείας συνέχονται ἐσωτερικῶς, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀποχωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων, ὅπως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ γίνωνται κεχωρισμένως ἢ κυρίως πραγματικὴ, ἢ κυρίως λογικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἢ κυρίως ἐμβάθυνσις, ἀναφερόμεναι πᾶσαι εἰς τὴν πραγματικὴν ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου. Ἀλλά, θὰ εἶπη τις, πολλάκις ἢ ἑρμηνευομένη ἐνότης εἶναι ἀρχοῦντως μεγάλη καὶ ἕνεκα τούτου ἀδύνατος ἢ εἰς ἓν μᾶθημα, καὶ μάλιστα ὄφαιον, συμπλήρωσις καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας. Οὕτω π. χ. ἐκ τῆς διὰ τὴν κατωτάτην τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξιν Χρηστομαθείας τὸ κεφάλαιον τὸ ἐπιγραφόμενον **Μίνως** (πρβλ. Ἑλλην Χρηστομάθειαν Ε. Παντελάκη, σελ. 47), ἐκ τῶν Ξεν. Ἑλλ. ἢ μεθοδ. ἐνότης 3, 1, § 24-28 (Οἱ θησαυροὶ τῆς Μανίας. Τύχη τοῦ Μειδίου), ἐκ τῆς Ἰλιάδ. Α, στίχ. 101-187 (Ἔρις Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως). Τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν μιᾶς τῶν ἀνωτέρω παρατιθεμένων μεθοδ. ἐνοτήτων δὲν θὰ ἠδύνατό τις, νομίζομεν, νὰ συμπληρώσῃ εἰς ἓν μᾶθημα ὄριατον, καὶ θὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διακόψῃ ταύτην εἰς τι σημεῖον. Ἐπιτρέπεται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ διακόπτεται ἢ γλωσσικὴ τῆς ἐνότητος ἐπεξεργασία (σημασιολογία,

11

κλπ. μετάφρασις, πρβλ. σελ. 215) εἰς οἰονδήποτε σημεῖον τοῦ ἔρμη-
 νευομένου τεμαχίου; Τοῦτο θὰ ἀντέβαινεν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἀπαί-
 τησιν, περὶ τῆς ὁποίας εἶπομεν ἀνωτέρω, τοῦ νὰ ἐξέρχωνται δηλ. ἐκ τῆς
 τάξεως οἱ μαθηταὶ μεθ' ἕκαστον μάθημα ἔχοντες ἐν νῷ ἀπηρτισμένον τι
 ὅλον. Καὶ ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν περιπτώσει πρέπει νὰ καταβάλλεται προσ-
 πάθεια, ὥστε τὸ μέρος τῆς ὅλης ἐνότητος, τὸ ὁποῖον γλωσσικῶς ἐπεξ-
 ειργάσθημεν καταλήξαντες εἰς τὴν πιστὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασίν
 του, νὰ ἀποτελῇ καὶ αὐτὸ ὁπωσδήποτε ἐνιαῖόν τι ὅλον, μίαν μερι-
 κωτέραν μεθοδικὴν ἐνότητα. Οὕτω, ἐκ τῶν παρατεθεισῶν ἀνωτέρω ὡς
 παραδειγμάτων τριῶν μεθοδ. ἐνοτήτων, ἐκ τῆς πρώτης μεταφράζομεν
 κατὰ τὸ πρῶτον ὠριαῖον μάθημα τὸ μέχρι τῶν λέξεων «**διαπρεπῆ πα-
 ρέλαβε τὴν βασιλείαν**» μέρος, («πῶς παρέλαβε τὴν βασιλείαν τῆς
 Κρήτης ὁ Μίνως»), συμπληρωθείσης δὲ τῆς μεταφράσεως τούτου λέ-
 γομεν εἰς τοὺς μαθητάς· «εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα θὰ ἴδωμεν, ἂν ἐθυ-
 σίασε τὸν ταῦρον ὁ Μίνως». Τῆς δευτέρας μεθοδ. ἐνότητος (Ξεν. Ἑλλ.
 3, 1, §, 24-§ 28) μεταφράζομεν κατὰ τὸ πρῶτον ὠριαῖον μάθημα τὸ
 ἐκ τῶν παραγράφων 24-26 ἀποτελούμενον μέρος (Ἄμμηχανία τοῦ Μει-
 δίου, καταγραφή τῶν ὑπαρχόντων τῆς Μανίας), παρατώσαντες δὲ τὴν
 μετάφρασιν τούτου λέγομεν εἰς τοὺς μαθητάς· «εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα
 θὰ ἴδωμεν, τί ἔκαμε τοὺς θησαυροὺς τῆς Μανίας ὁ Δερκυλίδας καὶ τί
 ἀπέγινεν ὁ Μειδίας». Ἐκ τῆς τρίτης μεθοδ. ἐνότητος (Ἰλιάδ. Α, 101-
 187) ἐπιδιώκομεν κατὰ τὸ πρῶτον ὠριαῖον μάθημα τὴν συμπλήρωσιν
 τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας τῶν στίχ. 101-147 καὶ κατὰ τὸ δεύτερον
 τῶν ὑπολειπομένων 148-187. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου μαθήματος
 συμπληρωθείσης τῆς μεταφράσεως τῶν στίχ. 101-147 («ἔναρξις τῆς
 ἔριδος Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως, δηλώσεις τοῦ πρώτου ὡς πρὸς τὴν
 Χρυσήϊδα καὶ ἀξιώσεις 101-120, παρατηρήσεις τοῦ δευτέρου 121-
 129, δεύτραι δηλώσεις 130-147 τοῦ Ἄγαμέμνονος») λέγομεν πάλιν
 εἰς τοὺς μαθητάς· «εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα θὰ ἴδωμεν, πῶς προχωρεῖ
 ἡ ἔρις τῶν δύο ἡρώων». Ἄφ' οὗ δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα συμ-
 πληρωθῆ ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία (ἢ μετάφρασις) τοῦ ὑπολειπομένου
 μέρους ἐκάστης τῶν ὡς παραδειγμάτων παρατιθεμένων ἀνωτέρω ἐνο-
 τήτων προβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν πραγματικὴν ἐκάστης τούτων
 ἔρμηνειαν κατὰ τὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτεθέντα.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ἑτι ζήτημα σχετικὸν μὲ τὰ ἐν
 τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐκτιθέμενα. Δυνατὸν δηλ. μετὰ τὴν συμπλήρωσιν
 τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας ὅλης τῆς ἐνότητος ἢ μέρους ταύτης νὰ ὑπο-
 λείπεται χρόνος τις 5 ἢ 10 λεπτῶν τῆς ὥρας μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ μα-
 θήματος καὶ τῆς κρούσεως τοῦ κώδωνος τοῦ σχολείου. Ἐρωτᾶται, εἰς

τί πρέπει νά διατίθεται ὁ χρόνος οὗτος, ἀφ' οὗ, ὡς ἐλέχθη ἄνωτέρω, θά ἦτο διδακτικῶς ἐσφαλμένον νά χρησιμοποιήσωμεν αὐτὸν εἰσερχόμενοι μὲν εἰς τὴν πραγματικὴν ἐρμηνείαν, διακόπτοντες ὅμως καὶ ἡμιτελῆ ἀφήνοντες ταύτην δι' ἔλλειψιν χρόνου. Τὸν τυχὸν ὑπολειπόμενον ὀλίγον χρόνον τοῦτον ἢ διαθέτομεν εἰς ἐμπέδωσιν τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως ὅλου τοῦ ἐρμηνευθέντος τεμαχίου ἢ μόνον τῶν δυσκολωτέρων μερῶν αὐτοῦ, καλοῦντες τοὺς ἀσθενεστέρους ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως νά ἐπαναλάβουν τὴν γενομένην μετάφρασιν, ἢ χρησιμοποιοῦμεν αὐτὸν εἰς γραμματικὰς ἀσκήσεις προφορικὰς τοῦ εἵδους ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινε λόγος ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἐν σελ. 102 κ. ἐ. Ἄλλ' ἐὰν εἰς τὸ ἀναγνωσθὲν καὶ μεταφρασθὲν τῆς ἐνότητος μέρος ὑπάρχουν γεωγραφικά τινα, δύναται ὁ διδάσκων νά διαθέτῃ τὸν τυχὸν ὑπολειπόμενον χρόνον εἰς τὴν διασάφησιν τούτων, ἀποχωρίζων ταῦτα ἀπὸ τῆς ἄλλης πραγματικῆς ἐρμηνείας, ἢ ὁποία πρέπει νά διεξάγεται κατὰ τὰ ἄλλα ὁμοῦ πᾶσα (πρβλ. καὶ σελ. 223).

Μετρική. Τῆς ὅλης πραγματικῆς τῶν ποιητικῶν ἔργων ἐρμηνείας μέρος ἀποτελεῖ καὶ ἡ μετρική, ἣτοι *ἡ περὶ μέτρου διδασκαλία*, ἣτις ὅμως, γενικῶς εἰπεῖν, διὰ λόγους, οἱ ὁποῖοι δὲν πρόκειται νά ἐξετασθοῦν ἐνταῦθα, δὲν δύναται νά εἶπῃ τις ὅτι τυγχάνει ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν γυμνασίοις τοῖς δεούσης προσοχῆς καὶ τῆς προσηκούσης θεραπείας. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν εἶναι, ὅπως ἴσως τινὲς νομίζουν, πολυτέλειά τις ἐν τῇ καθόλου ἐρμηνείᾳ τῶν ποιημάτων, οὐδὲ ἀπώλεια χρόνου ματαία. Ἐὰν ὑψιστος τοῦ ποιητικοῦ λόγου νόμος εἶναι τὸ κάλλος, τὸ δὲ πρῶτον καὶ ἀπαραίτητον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ποιητὴς τὸ καλὸν παριστᾷ καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ τέρπει, εἶναι ἡ ὀρθοῦς ἀρμονία τοῦ στίχου, ἔπεται ὅτι ἀδιανόητος ἀποβαίνει ἡ καλολογικὴ ἐκτίμησις οἰουδήποτε ποιητικοῦ προῖόντος ἄνευ τῆς στοιχειώδους γνώσεως τῶν μετρικῶν νόμων καὶ τῶν τῆς στιχουργίας ἐν γένει. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου κατὰ τὴν αἰσθητικὴν τῶν ἀναγνωσκομένων ἐν τῷ γυμνασίῳ ἀρχαίων ποιημάτων ἐρμηνείαν, προκειμένου τοῦ λόγου περὶ συμφωνίας μορφῆς καὶ περιεχομένου, ἣτοι νοήματος καὶ γλώσσης, θά παραστῇ ἀνάγκη πολλάκις νά γίνῃ λόγος οὐ μόνον περὶ τῶν φθόγγων τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ (πρβλ. π. χ. ἐν Ὀδυσσεΐας α, στίχ. 55-56 «αἶεϊ δὲ μαλακοῖσι καὶ αἰμυλίοισι λόγοισιν θέλγει» τὰ πολλὰ λ, ἐν δὲ Σοφοκλ. Οἰδίποδ. Τυράνν. στίχ. 371 «τυφλὸς τὰ τ' ὄτα τὸν τε νοῦν τὰ τ' ὄμματ' εἶ» τὰ πολλὰ τ) ἢ περὶ τῶν λέξεων τῶν ἐκλεγομένων παρ' αὐτοῦ (π. χ. ἄλλ' ἢ *πόντος* παρὰ τὸ πεζὸν *θάλασσα*, *φάσγαγον* ἢ *δορ* παρὰ τὸ πεζὸν *ξίφος*) ἢ τέλος περὶ ἀρμονίας τῶν εἰκόνων ἢ σκηνῶν (πρβλ. σελ. 202), ἀλλὰ καὶ περὶ ἀρμονίας τοῦ μέτρου πρὸς τὸ ἐκδηλού-

μενον συναίσθημα ἢ τὸ εἰκονιζόμενον πρᾶγμα· (πρβλ. π. χ. τὸν *ὄλο-
δάκτυλον* στίχον 598 τοῦ λ τῆς Ὀδυσσεΐας

αὐτίς ε | πείτα πε | δόνδε κυ | λίνδετο | λίας α | ναίδης

διὰ τοῦ ὁποίου καθίσταται καὶ εἰς τὸ οὖς αἰσθητὴ ἢ ταχύτης, μετὰ τῆς ὁποίας κατεφέρετο ὁ μετὰ πολλοῦ μόχθου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους ὑπὸ τοῦ ταλαιπώρου Σισύφου ἀνωθούμενος ἐν τῷ Ἔιδῃ λίθος. πρβλ. αὐτόθι καὶ στίχ. 586. πρβλ. ὡσαύτως τοὺς *ἀναπαίστους* τοὺς κατὰ κανόνα χρησιμοποιουμένους ὑπὸ τῶν τραγικῶν ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χοροῦ ὡς προσαρμοζομένους πρὸς τὴν ἐν βηματισμῷ κίνησιν, π. χ. ἐν Σοφοκλ. Αἴαντι, στίχ. 134 κ. ἔ.

Τελαμώ | νιε παί | της ἀμ | φικουτού
Σαλαμί | νος εχών | βαθρον ἀγ | χιαλού, κλπ.)

Ἄλλ' ἢ περὶ τοῦ μέτρου διδασκαλία ἐν τῇ ἐρμηνεΐᾳ τῶν ἀρχαίων ποιημάτων εἶναι ἀπαραίτητος καὶ δι' ἄλλον τινὰ λόγον, ὅστις ὅλως λησμονεῖται, ὡς φαίνεται, ὑπὸ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡμῶν διδασκόντων. Οἱ μαθηταὶ δηλονότι, προτοῦ λάβουν ἀνὰ χεῖρας τὸ πρῶτον ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀναγινωσκόμενον ἀρχαῖον ποίημα, τὴν Ὀδύσειαν δηλ. τοῦ Ὀμήρου, ἔχουν βεβαίως διδαχθῆ καὶ ἀναγνώσει ποιήματα νέα. Εἴτε δέ, ὡς κατὰ κανόνα δυστυχῶς συμβαίνει, ἔχει παραλειφθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἢ περὶ μέτρου ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει διδασκαλία, εἴτε τυχὸν ἔχει γίνεαι αὕτη, πάντως ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μαθητῶν θὰ ὑπάρχη ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως ἡ ἐντύπωσις ὅτι, ἵνα τι εἶναι καὶ λέγεται ποίημα, πρέπει νὰ παρουσιάζη *ἑνθμόν* τινὰ δι' ἐναλλαγῆς συλλαβῶν τονιζομένων καὶ ἀτόνων, ἐὰν μὴ πρὸς τούτῳ ἔχη καὶ *ὁμοιοκαταληξίαν*. (πρβλ. π. χ.

α') εγέ | ρασά || μωρές | παιδιά || πενήν | τα χρό || νους κλέ | φτης
τον υ | πνο δέν || εχόρ | τασά || και τώρ | από || σταμέ | νος κλπ. κλπ.

α') απο χρό | τον οργά | νων βοῦ | ζει
της Γραβιάς | το βουνόν | αντικρῦ |
λαμπουν ὁ | πλα χρυσά | και λερῆ
φουστανέλ | λα μαυρὶ | ζει κλπ.)

Ἄλλ' οὔτε ὁ ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τονιζομένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν παραγόμενος ἑνθμός ὑπάρχει ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν ἀρχαίων οὔτε ἡ ὁμοιοκαταληξία, φυσικὸν δὲ εἶναι οἱ μαθηταί, ἐὰν δὲν διδασκῶν παντελῶς τὰ περὶ τοῦ μέτρου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ποιήσει, νὰ ἀποροῦν,

πῶς π. χ. ἀποτελοῦν ποιήματος μέρος οὗτοι ἢ ἐκεῖνοι οἱ στίχοι τῆς Ὀδυσσεΐας, ἀφ' οὗ οὐδεμία δι' αὐτοὺς διαφορὰ ὑπάρχει ἀπὸ τούτους ἢ ἐκείνους τοὺς στίχους τοῦ κειμένου τοῦ Α' Ὀλυνθιακοῦ π. χ. τοῦ Δημοσθένους, ἀφ' οὗ δηλ. οὔτε ὁμοιοκαταληξία τις ἐν ἐκείνοις παρατηρεῖται οὔτε ἐντύπωσις ῥυθμοῦ τινος ἐγγεννᾶται εἰς τὸ οὖς τοῦ ἀκροατοῦ, οἷα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἢ ἀπαγγελίας οἰουδήποτε ἐκ τῶν νεοελληνικῶν ποιημάτων.

Καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον πρὸς τοῖς ἄλλοις παρίσταται ἀπαραίτητος καὶ ἀναγκαία ἡ περὶ τοῦ μέτρου ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν ἀρχαίων διδασκαλία.

Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν θὰ χωρῇ ὅλως καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἄλλης τῶν ἀναγινωσκομένων ἐκάστοτε ποιημάτων ἐρμηνείας, οἷονεὶ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς ταύτην ἢ ὡς τι παράλληλον μάθημα ταύτης, οὐδὲ θὰ τεῖνῃ νὰ λάβῃ ποτὲ τὴν ἔκτασιν πλήρους περὶ μέτρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πραγματείας. Θὰ δομᾶται ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας καὶ τὰς ἀνάγκας ταύτης θὰ ζητῇ νὰ θεραπεύῃ, θὰ χωρῇ δὲ ὅλως πρακτικῶς καὶ ἐμπειρικῶς καὶ θὰ περιορίζεται εἰς τὰ στοιχειώδη καὶ ἀναγκαῖα καὶ τὰ δυνάμενα εὐχερέστερον νὰ κατανοοῦνται ὑπὸ μαθητῶν γυμνασίων. Τὰ στοιχειώδη δὲ ταῦτα καὶ ἀπαραίτητα πάλιν δὲν θὰ τα παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὁμοῦ πάντα, ἀλλ' ἕκαστον τούτων βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ δὴ κατ' ἀρχάς οὐχὶ πρὸ πάσης ἄλλης τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου κειμένου ἐπεξεργασίας, ἀλλ' ὅτε ἤδη θὰ ἔχῃ ἐπιτευχθῆ τὸλάχιστον ἡ πρώτη μετάφρασις τούτου. Οὕτω ἐνεργουμένη ἡ περὶ τοῦ μέτρου διδασκαλία καὶ ἐμπειρικῶς καὶ ἐπαγωγικῶς ὀδηγοῦσα τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν μετρικῶν νόμων παρὰ τε τῷ Ὀμήρῳ καὶ παρὰ τοῖς λυρικοῖς καὶ τραγικοῖς ποιηταῖς δύναται νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένη κατὰ πολὺ τοῦ ξηροῦ καὶ ἀνιαροῦ, τὸ ὅποιον φύσει αὕτη ἐνέχει.

Ἵνα νῦν εὕρωμεν, τίνα καθόλου στοιχεῖα τῆς περὶ μέτρου διδασκαλίας εἶναι ἀνάγκη νὰ παράσχωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἡμετέρων γυμνασίων καὶ κατὰ τίνα διαδοχὴν ὀφειλομένον νὰ παρέχωμεν ταῦτα, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τίνα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἔργα ὀρίζονται ἐν τῷ ἐπισημῷ προγράμματι πρὸς ἐρμηνείαν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις καὶ ἐν τίνι τάξει ὀρίζεται νὰ ἀναγινώσκονται ἕκαστα τούτων. Ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὀρίζεται ὡς πρῶτον ἀναγνωστέον ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν μέσων τάξεων αὐτοῦ, ποιητικὸν ἔργον ἡ Ὀδύσεια τοῦ Ὀμήρου. Ἐν τῇ προτελευταίᾳ τάξει ἐκτὸς τῆς Ἰλιάδος παρέχονται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ λυρικά ποιήματα, ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ καὶ τραγωδία. Ἀνάγκη λοιπὸν οἱ μαθηταὶ νὰ γνωρίσουν πρῶτον μὲν τὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον ἐν τῇ τάξει, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγι-

νώσκειται τὸ πρῶτον ἢ Ὀδύσσεια, δεύτερον δὲ πάντως μὲν τὸ ἔλεγειακὸν μέτρον ἐν τῇ ἐπομένῃ τάξει, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀναπαιστικὸν ἢ καὶ τὸ ἱαμβικὸν καὶ τὸ τροχαϊκόν, κατὰ τὰ λυρικά ποιήματα τὰ ὅποια θὰ ἀναγνώσουν ἐν ταύτῃ. (Τὸ **ἀναπαιστικόν**, ἔαν π. χ. ἀναγνώσουν τὸ ἔμβατήριον τοῦ Τυρταίου

αγεῖτ' ὦ | Σπαρτάς | εὐάν | δρω
κωροί | πατερῶν | πολιά | ταν κλπ.

τὸ **ἱαμβικόν**, ἔαν π. χ. ἀναγνώσουν τὸ τοῦ Σόλωνος

Εγῶ | δε τῶν || μεν οὐ | νεκά || ξυνή | γαγόν ||
δημόν | τι τοῦ || τῶν πρίν | τυχεῖν || επαύ | σαμήν || κλπ.

ἢ τὸ τοῦ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου

ὦ παῖ | τέλος || μεν Ζεὺς | εχει || βαρὺ | κτυπός ||
παντῶν | ὀσ' ἐ || στι καὶ | τιθήσ || οκή | θελεῖ || κλπ.

τὸ **τροχαϊκόν**, ἔαν π. χ. ἀναγνώσουν τὸ τοῦ Σόλωνος

οὐκ ε | φύ Σο || λῶν βα | θύφρων | οὔδε | βούλη || εἰς α | νήρ
ἔσθλα | γάρ θε || οὐ δι | δόντος || αὐτός | οὐκ ε || δέξα | τό
πέριβα | λῶν δ' α || γράνα | γάσθεις || οὔκε | πέσπα || σέν με | γά κλπ.)

Τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα καὶ τὰ περὶ στροφῶν, ἀντιστροφῶν τῶν χορικῶν κλπ. θὰ ἔχουν νὰ μάθουν ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν δραμάτων τῶν τραγικῶν ποιητῶν.

Ἄλλὰ μαθόντες οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν μέσων τάξεων τοῦ γυμνασίου τὰ κατὰ τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον ἀποκτώσιν ἐπαρκεῖς πλέον γνώσεις ἐκ τῆς καθόλου περὶ μέτρου διδασκαλίας, καὶ λίαν εὐκόλος θὰ εἶναι ἢ συμπλήρωσις τῶν γνώσεων τούτων διὰ τὴν ἀπαιτουμένην κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν τῶν εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις ἐρμηνευομένων ποιημάτων. Διότι ἐν τῇ περὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου διδασκαλίᾳ ὁ λόγος θὰ εἶναι οὐ μόνον περὶ **δακτύλων**, ἀλλὰ καὶ περὶ **σπονδείων**, οἵτινες πολλάκις ἐν τῷ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ ἀντικαθιστοῦν τοὺς δακτύλους, καὶ περὶ **τροχαίων**, εἰς οὓς πολλάκις καταλήγει ὁ δακτυλικὸς ἑξάμετρος ἢ καθ' οὓς πολλάκις γίνεται ἡ τομὴ αὐτοῦ (τομὴ κατὰ τροχαῖον!). Περὶ τῶν ποδῶν λοιπὸν τῶν λεγομένων δακτύλων ἢ σπονδείων ἢ τροχαίων καὶ περὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ἐν γένει θὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν πρώτην ἤδη ἀνάγνωσιν ποιήματος ἀρχαίου, ἥτοι τῆς Ὀδυσσεΐας, θὰ ὑπολείπεται δὲ νὰ μάθουν κατόπιν εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις περὶ τῶν καλουμένων ἀναπαίστων καὶ ἱάμ-

βων καὶ ἴσως τῶν ἐκ συνδυασμοῦ πάντων τούτων ἀποτελουμένων συνθέτων μέτρων (λογαιοδικῶν κλπ.).

Πῶς νῦν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν πρώτην περὶ μέτρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διδασκαλίαν; Ἐν πρώτοις, ὡς ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη, δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ταύτην πρὸ τῆς ἐρμηνεύειας ἀριθμοῦ τινος στίχων ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας (π. χ. α, 1-44 ἢ ε, 43-75), προτοῦ δηλ. οἱ μαθηταὶ λάβουν μικρὰν τινα πείραν τῆς γλώσσης τοῦ ἔπους. Τούτου γενομένου θὰ προκαλέσωμεν αὐτοὺς νὰ μᾶς εἴπουν, ἐὰν ἀναγινώσκοντες ἀπλῶς ἢ ἀκούοντες παρ' ἄλλου ἀπλῶς ἀναγινωσκομένους στίχους τοῦ ἀνάχαιτος ποιήματος αἰσθάνωνται νὰ παράγεται εἰς τὸ οὖς αὐτῶν οἷα ἔξωτερικῆ ἐντύπωσις καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἢ ἀπαγγελίας νεοελληνικοῦ τινος ποιήματος. Οἱ μαθηταὶ φυσικὰ θὰ ἀπαντήσουν ἀρνητικῶς. Τότε, ἐὰν μὲν τυχὸν οὗτοι γινώσκουν τι ἐκ προτέρας διδασκαλίας περὶ μέτρου ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει, θὰ ζητήσωμεν νὰ δηλώσουν, τί ὑπόκειται ὡς βᾶσις τῆς στιχοιουργίας ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν γλώσσῃ· ἐν ἐναντία δέ, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, περιπτώσει, θὰ παρακαλέσωμεν νὰ προσέξουν εἰς δύο τρία παραδείγματα, ἵνα ἴδουν, πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα. Θὰ λάβωμεν δηλ. ἐκ δύο τριῶν γνωστῶν εἰς τοὺς μαθητὰς νεοελληνικῶν ποιημάτων ἀνὰ δύο τρεῖς στίχους, καὶ πρῶτον μὲν θὰ ἀπαγγείλωμεν τοὺτους σαφῶς καὶ βραδέως *μὲ τὸν ῥυθμικὸν τόνον*, ἔπειτα δὲ καὶ θὰ γράψωμεν αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ πίνακος χωρίζοντες τοὺς πόδας διὰ καθέτων γραμμῶν κατὰ τὸ κατωτέρω ὑπόδειγμα καὶ παραλείποντες μὲν ὄλως πνεύματα καὶ τόνους, σημειώνοντες δὲ μόνον σημεῖόν τι ἐπὶ τῶν συλλαβῶν *τῶν τονιζομένων κατὰ τὴν ῥυθμικὴν ἀνάγνωσιν*, ἀδιάφορον ἐὰν αὐταὶ φέρουν τόνον ἢ ὄχι· π. χ.

α') ο Ο' | λυμπός || κιο Κίσι | σαβός || τα δυό | βουνά || μαλλώ | νουιν
γυρίζ' | ο γέ || οο Ο' | λυμπός || καὶ λέ | γει τοῦ || Κισσά | βου κλπ.

β') ς των Ψαρών | τὴν ολό | μαυρη ρά | χη
περπατών | τας η δό | ξα μονά | χη
μελετά | τα λαμπρά | παλληκά | ρια κλπ.

γ') Σέ γνω | ρίζω || πό την | κόψη
τού σπα | θιού την || τρόμε | ρή
σέ γνω | ρίζω || πό την | ὄψη κλπ.

Νῦν θὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο, ὅτι δηλ. ἐν τῇ *κατὰ ῥυθμὸν ἀπλῶς* ἀναγνώσει ἢ ἀπαγγελίᾳ ταύτῃ τῶν νεοελληνικῶν ποιημάτων συμβαίνει. ὥστε ἐν ἐκάστῳ στίχῳ νὰ γίνεται ἐναλλαγὴ τονιζομένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν, καὶ διὸ ὁ στίχος, ἐν τῇ κατὰ

ῥυθμόν, ἐπαναλαμβάνομεν, ἀναγνώσει ταύτη, ἄρχεται ἢ ἀπὸ ἀτόνου συλλαβῆς (α' καὶ β') ἢ ἀπὸ τονιζομένης (γ'). Θὰ προσθέσωμεν δὲ ὅτι, ὡς βλέπουν, τὸ πρῶτον μουσικὸν στοιχεῖον, τὸ ὅποιον *ὁ νέος ποιη- τῆς* χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ συνθέσει ποιήματος, εἶναι ὁ ῥυθμὸς ὁ γεννώ- μενος ἐκ τῆς διαδοχῆς ἐν τῷ στίχῳ συλλαβῶν τονιζομένων καὶ ἀτόνων, ἢ πρὸς τούτῳ ἢ ὁμοιοκαταληξία ὡς π. χ.

αρμά | τωσάν || την κέ | φαλήν || το τρέ | ξιμόν || ἀρχί | σαν
 σφιγγού | σι τά || κοντά | ρια τούς || καὶ τά | φαριά || κινή | σαν
 ωσάν | το μαύ || ρο νέ | φελό || π'ανέ | μος τό || μανί | ξει
 και μέ | βροντές || και μ'ά | στραπές || τον κό | σμονφό || βερί | ξει κλ.

Καθὼς ὅμως βλέπουν, θὰ ἐπαναλάβωμεν, τοιοῦτόν τι στοιχεῖον δὲν εὐρίσκομεν ἀναγινώσκοντες τὴν Ὀδύσειαν τοῦ Ὀμήρου, διότι ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ οὔτε κανονικὴν (ῥυθμικὴν) τινα διαδοχὴν τονιζομένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν παρατηροῦμεν οὔτε ὁμοιοκαταληξίαν. Ἐτερόν τι λοιπὸν πρῶτον μουσικὸν στοιχεῖον, θὰ εἴπωμεν, ἦτο ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποιεῖ ὁ *ἀρχαῖος ποιητῆς* συνθέτων ποιήματά τι. Καθὼς θέλο- μεν ἴδει, θὰ προσθέσωμεν, ὑπάρχει καὶ ἐν παντὶ στίχῳ ἀρχαίου ποιή- ματος *διαδοχὴ συλλαβῶν διαφόρων* πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ βάσις τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι οὐχὶ τὸ ἔντονον ἢ ἄτονον, ἀλλ' ἡ *ποσότης* (προ- σφωδία) τῶν συλλαβῶν, ἦτοι ἡ μακρότης τούτων καὶ βραχύτης. Ἐὰν δέ που συμβαίη νὰ παρατηρῆται ἐν τινι στίχῳ ποιήματος ἀρχαίου σύμπτωσις τῆς ἐναλλαγῆς τῶν συλλαβῶν, τῆς ἐχούσης βάσιν τὴν ποσό- τητα αὐτῶν, μὲ τὴν ἐναλλαγὴν, τὴν ἔχουσαν βάσιν τὸ ἔντονον καὶ ἄτο- νον, ἢ σύμπτωσις αὕτη, θὰ εἴπωμεν, εἶναι ὅλως τυχαία (1). Βεβαίως, θὰ προσθέσωμεν, εἰς ἡμᾶς τοὺς νέους Ἕλληνας μὴ ἔχοντας πλέον τὴν διάκρισιν φωνηέντων μακρῶν καὶ βραχέων οὐδεμίαν αἴσθησιν δύναται νὰ παρέχη ὁ ἐκ τῆς διαδοχῆς ἐν τῷ στίχῳ μακρῶν καὶ βραχειῶν συλ- λαβῶν παραγόμενος ῥυθμὸς, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅμως πάντως ἦτο αἰ- σθητὸς οὗτος, ἀφ' οὗ οἱ παλαιοὶ ποιηταὶ τοῦτον ἐχρησιμοποιοῦν ὡς πρῶτον μουσικὸν στοιχεῖον συνθέτοντες τὰ ποιήματά των.

Νῦν, ἀφ' οὗ ἐπαναλάβωμεν μετὰ τῶν μαθητῶν δι' ὀλίγων, τίνα τὰ μακρὰ φωνήεντα καὶ τίνα τὰ βραχέα, τίς συλλαβὴ λέγεται μακρὰ φύσει ἢ θέσει καὶ τίς βραχεῖα, θὰ λάβωμεν δύο *δλοδακτύλους* στίχους ἐκ τοῦ ἐρμηνευθέντος μέρους τῆς Ὀδυσσεΐας, π.χ. α, 1 καὶ 8, καὶ θὰ γράψω-

1) Πρβλ. π. χ. Ὀδυσσεΐας α, 1 τοὺς τέσσαρας πρώτους πόδας ἄνδρα μοι ἔνεπε, Μοῦσα, πολύτροπον—ἦ—Σοφοκλέους Αἴαντος, στίχ. 3' καὶ νῦν ἐπὶ σκη- ναῖς σε ναυτικάς ὄρω.

μεν τούτους ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰς μίαν γραμμὴν ἕκαστον, παραλείποντες τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους τῶν λέξεων, ὡς ἑξῆς:

άνδρα μοι ἐνεπε Μούσα πολυτροπον ὅς μαλα πολλὰ
νήπιοι οἱ κατα βούς Υπεριονος Ηελιοιο

Μετὰ ταῦτα θὰ καλέσωμεν τοὺς μαθητὰς νὰ μετρήσουν, πόσας συλλαβὰς ἔχει ἐν ὄλῳ ἕκαστος τῶν στίχων τούτων, ἀφ' οὗ δὲ εὗρουν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τούτων εἶναι **δέκα καὶ ἐπτὰ**, θὰ προτρέψωμεν αὐτοὺς νὰ ἐξετάσουν μεθ' ἡμῶν τὴν ποσότητα ἐκάστης τῶν συλλαβῶν τοῦ α' στίχου *ἐν συνεχείᾳ*, ὡσεὶ δηλ. ὅλος ὁ στίχος ἀπετέλει μίαν τινὰ λέξιν. Θὰ εὐρεθῆ οὕτω ὅτι ἡ πρώτη συλλαβὴ **αν** εἶναι θέσει **μακρά**, ἡ δευτέρα **δρα βραχεῖα**, καθὼς καὶ ἡ τρίτη **μοι** (πρβλ. **οι** ἐν τέλει λέξεως!), ἡ τετάρτη **εν** πάλιν θέσει μακρά, ἡ δὲ πέμπτη **νε** καὶ ἡ ἕκτη **πε** βραχεῖαι, ἡ ἑβδόμη **Μου** φύσει μακρά, αἱ δὲ ἐπόμεναι **σα** καὶ **πο** βραχεῖαι κ. ὁ κ. Οὕτω βλέπουν οἱ μαθηταὶ ὅτι ἐν τῷ στίχῳ ὑπάρχει ὄντως **διαδοχὴ συλλαβῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν** καὶ ὅτι μεθ' ἕκαστην μακρὰν (φύσει ἢ θέσει) ἀκολουθοῦν δύο βραχεῖαι, ἐκτὸς τοῦ τέλους τοῦ στίχου, ἔνθα μετὰ τὴν μακρὰν συλλαβὴν ἀκολουθεῖ μία μόνον βραχεῖα (πολλα, οι-ο). Νῦν γράφομεν ἐκ δευτέρου ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸν στίχον κατωτέρω, χωρίζοντες μὲν διὰ καθέτων γραμμῶν τοὺς πόδας, γράφοντες δὲ σημειῶν τι ἐπὶ τῆς μακρᾶς συλλαβῆς ἐκάστου ποδὸς (ἰδὲ κατωτέρω).

Μετὰ τοῦτο καλοῦμεν μαθητὰς τινὰς, καὶ δὴ ἐκ τῶν εὐφυεστέρων, νὰ κάμουν ὁμοίαν διάκρισιν καὶ χωρισμὸν τῶν συλλαβῶν τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν γραφέντων ἐπὶ τοῦ πίνακος στίχου, καὶ ἀφ' οὗ ἐπιτευχθῆ τοῦτο, γράφομεν ἐκ δευτέρου καὶ τὸν στίχον τοῦτον ὑπὸ τὸν ἕτερον ὡς ἀνωτέρω, ὅτε θὰ ἔχωμεν

άνδρα μοι | ἐνεπε | Μούσα πο | λύτροπον | ὅς μαλα | πόλλα
νήπιοι | οἱ κατα | βούς Υπε | ριονος | Η' ελι | οἰο

Νῦν καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ μετρήσουν τὰ τεμάχια (πόδας), ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἕκαστος στίχος, καὶ εὗρισκουν ὅτι ταῦτα εἶναι ἕξ, ὁ δὲ διδάσκων λέγει εἰς αὐτούς, ἐὰν ὅλως ἀγνοοῦν, ὅτι ταῦτα καλοῦνται **πόδες** τοῦ στίχου, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἕξ, διὰ τοῦτο ὁ στίχος καλεῖται **ἑξάμετρος**. Ἀφ' οὗ δὲ κληθέντες πάλιν οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος εἶπον ὅτι ἕκαστος μὲν τῶν πέντε πρώτων ποδῶν εἶναι τρισύλλαβος, καὶ δὴ ἐκ τῶν τριῶν συλλαβῶν αὐτοῦ ἡ πρώτη εἶναι μακρά, αἱ δὲ δύο ἐπόμεναι βραχεῖαι, ὅτι δὲ ὁ τελευταῖος, ἦτοι ὁ ἕκτος ποὺς εἶναι δισύλλαβος, καὶ δὴ ὅτι ἐκ τῶν δύο συλλαβῶν του ἡ πρώτη πάλιν εἶναι

μακρά, ἢ δὲ δευτέρα βραχεῖα, ὁ διδάσκων λέγει ὅτι ὁ μὲν πούς ὁ ἀποτελούμενος ἐκ τριῶν συλλαβῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εἶναι μακρά, αἱ δὲ δύο ἐπόμεναι βραχεῖαι, καλεῖται **δάκτυλος**, ὁ δὲ πούς ὁ ἀποτελούμενος ἐκ δύο συλλαβῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εἶναι μακρά, ἢ δὲ δευτέρα βραχεῖα, καλεῖται **τροχαῖος**. Ἄφ' οὗ οἱ ὀρισμοὶ οὗτοι ἐπαναληφθοῦν παρὰ τῶν μαθητῶν, καὶ παρασταθῆ ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸ σχῆμα τοῦ δακτύλου (—υυ) καὶ τὸ τοῦ τροχαίου (—υ), λέγει ὁ διδάσκων ὅτι ὁ ἐξάμετρος στίχος τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων καλεῖται **δακτυλικὸς ἐξάμετρος**, διότι ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσιν οἱ δάκτυλοι, τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ ὅλου εἶναι

—υυ —υυ | —υυ | —υυ | —υυ | —υ

Εἰς ταῦτα μόνον θὰ περιορισθῆ τὸ πρῶτον περὶ δακτυλικῶ ἐξαμέτρου μάθημα. θὰ δοθῆ δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ἄσκησις κατ' οἶκον νὰ ἐπαναλάβουν, ὅσα ἐν τῷ σχολεῖφ ἐδιδάχθησαν περὶ τούτου, καὶ πρὸς τούτοις νὰ φέρουν γεγραμμένους οἴκοθεν ἐπὶ τοῦ οἰκείου τετραδίου δύο τρεῖς ἄλλους ὀρισμένους **ὀλοδακτύλους** στίχους (π. χ. τὸν 9ον, 10ον, καὶ τὸν 12ον τοῦ α) χωρισμένους εἰς πόδας κατὰ τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα.

Μετὰ ἐν δύο μαθήματα, ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἀποκτήσουν τὴν δεξιότητα τοῦ νὰ μετροῦν εὐχερῶς στίχους ὀλοδακτύλους, ὀριζομένους ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος (π. χ. 16ον, 19ον, 22ον κλπ.), θὰ χωρήσῃ περαιτέρω ἢ περὶ μέτρον διδασκαλία, καὶ ἀφοῦ διδαχθῆ ὅτι ὁ τε δάκτυλος καὶ ὁ τροχαῖος θεωρεῖται ἀποτελούμενος ἐκ δύο μερῶν, τῆς μακρᾶς δηλ. συλλαβῆς καὶ τῶν δύο βραχειῶν ἢ τῆς μιᾶς βραχείας, ὅτι δὲ τὸ μὲν πρῶτον μέρος (ἢ μακρά), ὅπερ **ἡμεῖς τονίζομεν** κατὰ τὴν ῥυθμικὴν ἀνάγνωσιν, λέγεται **θέσις** τοῦ ποδός, τὸ δὲ δεύτερον (αἱ βραχεῖαι ἢ ἡ βραχεῖα) λέγεται **ἄρσις** αὐτοῦ, πρακτικῶς ἤδη πάλιν καὶ ἐμπειρικῶς θὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ δακτύλου ἢ καὶ τοῦ ἐν τέλει τοῦ στίχου τροχαίου δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ δακτυλικῷ ἐξαμέτρῳ ὁ **σπονδεῖος**. Θὰ λάβῃ δηλ. πάλιν ὁ διδάσκων δύο τρεῖς στίχους ἐκ τῶν ἠρμηνευμένων ἔχοντας **ἓνα μόνον σπονδεῖον** ἀντὶ δακτύλου καὶ θὰ γράψῃ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, π. χ. τὸν 4ον καὶ τὸν 7ον τοῦ α,

πολλα δ' ο γ' ἐν πομφ παθεν αλγα ον κατα θυμον
αυτων γαρ σφετερησιν ατασθαλιησιν ολοντο.

Κληθεῖς νῦν εἰς μαθητῆς νὰ εὔρη τοὺς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν στίχων τούτων ὑπάρχοντας δακτύλους θὰ εὔρη τοιοῦτους ἐν τῇ α', τῇ γ', τῇ δ' καὶ τῇ ε' θέσει, δύο δὲ μακρᾶς (θέσει!) συλλαβὰς ἐν τῇ β' (**ἐν πομφ**). Παραγγέλλεται μετὰ τοῦτο νὰ γράψῃ κατωτέρω ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸν

στίχον τοῦτον χωρίζων τοὺς πόδας διὰ γραμμῶν καθέτων. Ὅμοια ἐργασία γίνεται μὲ ἄλλον μαθητὴν ἐπὶ τοῦ δευτέρου στίχου καί, ἀφ' οὗ εἰρεθῆ ὅτι ἐν τῇ α' θέσει τούτου ὑπάρχουν δύο μακραὶ συλλαβαὶ (**αυτων**), κατόπιν δὲ τέσσαρες δάκτυλοι, γράφεται καὶ ὁ στίχος οὗτος ἐκ δευτέρου ὑπὸ τὸν προηγούμενον χωριζομένων πάλιν τῶν ποδῶν αὐτοῦ διὰ γραμμῶν καθέτων. Οὕτω ἔχομεν

πόλλα δ' ο | **γ' ἐν πον** | τῷ παθεν | ἄλγεα | ὄν κατα | θύμον
αὐτων | γάρ σφετε | ρῆσιν α | τάσθαλι | ἦσιν ο | λόντο.

Προκαλούμενοι νῦν οἱ μαθηταὶ λέγουν ὅτι ἐν τῷ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ στίχῳ δύνανται ἀντὶ δακτύλου τινὸς νὰ εἶναι δύο μακραὶ συλλαβαί, ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν ὅτι ὁ οὗτω ἐκ δύο μακρῶν συλλαβῶν συγκείμενος ποὺς καλεῖται **σπονδειος**, ὅτι τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι $\underline{\quad}$ — καὶ ὅτι ὅπως ἐν τῷ δακτύλῳ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ ἢ μὲν πρώτη συλλαβὴ λέγεται **θέσις**, ἢ δὲ δευτέρα **ἄρσις** αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις δὲ προσθέτομεν ὅτι δύνανται ἐν τῷ ἑξαμέτρῳ νὰ ὑπάρχουν περισσότεροι τοῦ ἑνὸς σπονδειοί, ἔξαιρέσει τοῦ πέμπτου ποδός, ὅστις κανονικῶς εἶναι δάκτυλος, λίαν σπανίως δὲ καὶ ἔξαιρετικῶς σπονδειός, ὅτε ὁ στίχος καλεῖται **σπονδειάζων**. Πρὸς πίστῳσιν τοῦ πράγματος καλοῦμεν μαθητὴν μὲν τινα νὰ μετρήσῃ π. χ. τὸν στίχον β

ἀλλ' οὐδ | ὡς ετα | **ρούς ἐρ** | ρύσατο | ἴεμε | νός περ κλπ.

ἕτερον τὸν στίχον 3

πόλλων | **δ' ἀνθρω** | πῶν ιδεν | ἄστεα | καὶ νοον | **έγνω**

ἕτερον τὸν στίχον 5

ἀρνευμε | **νός Fην** | **τέ ψυ** | **χὴν και** | νόστον ε | **ταίρων**

Ἐπὶ πλέον δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν καὶ ἐξηγήσιν τινα τοῦ πράγματος, ὅσον ἀφερᾶ τοῦλάχιστον εἰς τὴν διὰ τοῦ σπονδειοῦ ἀντικατάστασιν τοῦ δακτύλου, λέγοντες εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι, ἐπειδὴ τὸ μακρὸν φωνῆεν κανονικῶς ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο βραχεὰ (—=υυ), ὁ δάκτυλος καὶ ὁ σπονδειός εἶναι ἰσόχρονοι (τετράχρονοι!) πόδες ($\underline{\quad}$ υυυ=υυυυ $\underline{\quad}$ —=υυυυ) καὶ ἐπομένως ἢ ἐναλλαγῇ τούτων ἑνθμικῶς (μουσικῶς) δὲν παρουσιάζει τι τὸ ἀνώμαλον.

Μέχρι τούτου τοῦ σημείου θὰ ἐκταθῇ τὸ δεύτερον περὶ μέτρου μάθημα, θὰ δοθῆ δὲ ὡς κατ' οἶκον ἄσκησις εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ **μετρήσουν** καὶ νὰ γράψουν εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον, καθ' ὃν ἀνωτέρω εἴ-

πομεν τρόπον (σελ. 232), τέσσαρας πέντε στίχους ἐκ τῶν κατὰ τὸ τελευταῖον μάθημα ἐρμηνευθέντων.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ τὰ *τῆς τομῆς* τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου.

Ἴνα ὁπωσδήποτε διευκολυνθῆ ἡ περὶ τῆς τομῆς: τοῦ στίχου διδασκαλία καὶ μὴ εἶναι ὅλος μηχανικὴ ἢ περὶ ταύτης γνώσις, καλὸν εἶναι, νομίζομεν, νὰ ληφθῆ πρῶτον ἀνάλογόν τι παράδειγμα ἐκ ποιήματος τῆς νέας γλώσσης. Τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ κατὰ δύο τρόπους, τὸ μὲν δι' ἀπαγγελίας, τὸ δέ, εἰ δυνατόν, δι' ἄσματος.

Καλοῦμεν δηλ. κατὰ πρῶτον μαθητὴν τινα, ἐκ τῶν ἀγαθῶν εἰς τοῦτο, νὰ ἀπαγγεῖλῃ στίχους τίνος γνωστοῦ ποιήματος ἐκ τῶν εἰς δεκαπεντασυσλλάβους στίχους συντεθειμένων, γραφέντας πρότερον ἐπὶ τοῦ πίνακος, π. γ.

Ὁ Ὀλυμπος κί' ὁ Κίσαβος || τὰ δυὸ βουὰ μαλλώνουν.

Γυρίζ' ὁ γέρο - Ὀλυμπος || καὶ λέγει τοῦ Κισάβου :

Μὴ με μαλλώνης, Κίσαβε || κονιαροπατημένε ! κλπ.

ἐφιστῶμεν δὲ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ταύτην ὁ ἀπαγγέλλων κόπτει τὴν φωνὴν του μετὰ λέξιν τινὰ τοῦ στίχου οὕτως, ὥστε οὗτος νὰ διαιρηθῆ εἰς δύο μέρη, καὶ δή, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἄνω γεγραμμένους στίχους, ὅτι ἡ διαίρεσις (*τομή!*) γίνεται εἰς τὰ σημεῖα τῶν καθέτων γραμμῶν.

Τοῦτ' αὐτὸ ἄγονται οἱ μαθηταὶ νὰ παρατηρήσουν καὶ εἰς δύο τρεῖς ἄλλους στίχους γνωστοῦ ποιήματος ἠδομένους, εἰ δυνατόν, ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ ὑπὸ τίνος μαθητοῦ, ἀφ' οὗ γραφοῦν καὶ οὗτοι ἐπὶ τοῦ πίνακος. Π. γ.

Ἐγέρασα, μωρὸς παιδιά, || πενήντα χρόνους κλέφτης.

τὸν ἕπνο δὲν ἐχόρτασα || καὶ τῶρ' ἀποσταμένος κλπ.

Νῦν ὁ διδάσκων λέγει ὅτι καὶ ὁ δακτυλικὸς ἑξαμέτρος στίχος, λίαν μακρὸς ὢν, διηρεῖτο (*εἰέμνεται*) κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν εἰς δύο μέρη (ἡμιστίχια), ἦτοι ὅτι εἰς ὠρισμένην τινὰ ἔσειν, *ὅπου πάντως ἐτελείωνε λέξις τις τοῦ στίχου*, διεκόπτετο ὀλίγον τοῦ ἀπαγγέλλοντος ἢ φωνῆ· ὅτι δ' ὅμως ἡ τομὴ δὲν ἦτο μία καὶ ἡ αὐτὴ διὰ πάντας τοὺς τοιοῦτους στίχους, ἀλλ' ἄλλη δι' ἄλλους, αἱ δ' ἐν αὐτοῖς παρατηρούμεναι τομαὶ εἶναι τέσσαρες καὶ φέρουν διάφορα ὀνόματα, ἀναλόγως τῆς θέσεως τοῦ στίχου, εἰς ἣν γίνονται. Ἀνακαλέσας νῦν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκων τὰ μεμαθημένα περὶ διαίρεσεως τοῦ δακτύλου ἢ σπογδεῖου εἰς δύο μέρη, ἦτοι εἰς θέσιν καὶ ἄρσιν, καὶ τὰ

περὶ ἰσοδυναμίου τούτων πρὸς ἀλλήλας, (= = ∪∪) παρακαλεῖ αὐτοὺς νὰ προσέξουν εἰς διαφόρους στίχους, τοὺς ὁποίους λαμβάνει κατὰ σειράν καὶ εὐρίσκει τὴν τομὴν αὐτῶν ὀρίζων τὸ ὄνομα ἐκάστης καὶ ἐξηγῶν τὸν λόγον, δι' ὃν οὕτως ὀνομάζεται αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ τομὴ· ὅτι π. χ. τοῦ στίχ. 63 τοῦ α τῆς Ὀδυσσεΐας

τὴν δ' ἀπα | μείβομε | νόσ || προσε | φήνεφε | λήγερε | τὰ Ζεὺς

ἡ τομὴ γίνεται μετὰ τὴν λέξιν *ἀπαμειβόμενος* καὶ λέγεται *πενθήμερι-μερῆς*, διότι γίνεται εἰς τοιαύτην θέσιν τοῦ στίχου, ὥστε τὸ α' ἡμιστίχιον νὰ περιλαμβάνη τοὺς δύο πρώτους πόδας καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ τρίτου ποδός,

τὴν δ' ἀπα | μείβομε | νόσ (⊥ ∪ ∪ | ⊥ ∪ ∪ | ⊥)

ἦτοι δύο ἀκεραίους πόδας καὶ ἡμισυν, καὶ ἐπομένως *πέντε ἡμίση μέρη*· ὅτι δὲ τοῦ ἐπομένου στίχ. 64

τέκνον ε | μόν πρι | ὄν σε ε | πός || φυγεν | ἐρκος ο | δόντων

ἡ τομὴ γίνεται μετὰ τὴν λέξιν *ἔπος* καὶ λέγεται *ἐφθήμεριμερῆς*, διότι τὸ α' ἡμιστίχιον

τέκνον ε | μόν ποι | ὄν σε ε | πός (⊥ ∪ ∪ | ⊥ — | ⊥ ∪ ∪ | ⊥)

περιλαμβάνει τρεῖς ἀκεραίους πόδας καὶ ἡμισυν (δηλ. καὶ τὴν θέσιν τοῦ 4ου ποδός), ἦτοι *ἑπτὰ ἡμίση μέρη*·

ὅτι δὲ ὁμοίως ἐφθήμεριμερῆς εἶναι ἡ τομὴ καὶ τῶν ἐπομένων στίχ. 65 καὶ 66

πῶς αν ε | πείτ' Ὀδν | σῆος ε | γώ ...

ὅς περι | μὲν νοον | ἐστι βρο | τῶν ...

ὅτι δὲ τοῦ μετὰ τούτους στίχ. 67

ἀθανα | τοῖσιν ε | δῶκε || τοι | οὐρανόν | εὐρυν ε | χούσιν

ἡ τομὴ γίνεται μετὰ τὴν λέξιν *ἔδωκε* καὶ λέγεται τομὴ *κατὰ τρίτον τροχαῖον*, διότι γίνεται εἰς τὸν τρίτον πόδα, δάκτυλον ὄντα, οὕτω δὲ ὥστε τὸ α' ἡμιστίχιον νὰ καταλήγη εἰς τροχαῖον

ἀθανα | τοῖσιν ε | δῶκε (⊥ ∪ ∪ | ⊥ ∪ ∪ | ⊥ ∪)

ὅτι δὲ τέλος τοῦ ἐπομένου στίχ. 68

ἄλλα Πο | σείδα | ὦν || γαι | ἦοχος || ἀσκελες | αἶει

ἡ τομὴ δύναται μὲν νὰ γίνῃ μετὰ τὴν λέξιν *Ποσειδάων*, καὶ τὸ α' ἡμι-

στίχιον νὰ ἀποτελεσθῆ ἐκ τῶν λέξεων

ἀλλα Πο | σείδα | ὦν (πενθημιμερής!),

δύνανται ὅμως, συμφωνότερον πρὸς τὸ νόημα, νὰ γίνῃ μετὰ τὴν λέξιν **γαιήοχος** καὶ τὸ ἀ΄ ἡμιστίχιον νὰ ἀποτελεσθῆ ἐκ τῶν λέξεων

ἀλλα Πο | σείδα | ὦν γαι | ἡοχος

ἥτοι ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων ποδῶν, ὅτε ἡ τομὴ καλεῖται **βουκολική**, διότι κλπ.

Ἐκαστον τῶν ἀνωτέρω στίχων μὲ τὴν διὰ δύο καθέτωγ γραμμῶν σημειώσιν τῆς τομῆς του γράφει ὁ διδάσκων ἐπὶ τοῦ πίνακος, γράφουν δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον, ἔνθα σημειώνουν καὶ τὴν ὀνομασίαν ἐκάστης τομῆς καὶ τὸν ὄρισμὸν ταύτης. Προσθέτει δὲ ὁ διδάσκων ὅτι ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων τομῶν αἱ συνηθέστεραι εἶναι ἡ πενθημιμερής καὶ ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον, ὀπανιωτέρα δὲ ἡ ἐφθημιμερής καὶ ἔτι σπανιωτέρα ἡ βουκολική, ὅτι δὲ μετὰ τῆς τελευταίας κανονικῶς παρ' Ὀμήρω συνυπάρχει καὶ ἄλλη τις τομὴ, ὡς π. χ. ἐν τῷ στίχῳ 68 (ἰδὲ ἀνωτέρω) ἡ πενθημιμερής, ἐν δὲ τῷ στίχ. 78 ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον,

ὄν χολον | οὐ μεν | γάρ τι || δυ | νήσεται || ἀντια | πάντων

καὶ ὅτι τέλος ἐν τινι στίχῳ δύνανται νὰ φαίνωνται συνυπάρχουσαι περισοτέραι τῆς μιᾶς τομαί' (πρὸβλ. π. χ. καὶ στίχ. 80

τόν δ' ἡ | μείβετ' ε | πείτα || θε | ἄ || γλαν | κόπις 'Α | θήνη

ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ τομὴ εἶναι **πενθημιμερής** μετὰ τὴν λέξιν **ἔπειτα** καὶ ἐφθημιμερής μετὰ τὴν λέξιν **θεά**), ὅποτε δυνάμεθα νὰ προτιμώμεν ἴσως τὴν συμφωνότερον πρὸς τὸ νόημα (!) χωρίζουσαν τὰς λέξεις.

Εἰς ταῦτα θὰ περιορισθῆ ἐν τῇ δευτέρῃ τοῦ γυμνασίου τάξει ἡ περὶ μέτρον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διδασκαλία καὶ ταύτην τὴν πορείαν καθ' ἡμᾶς ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ αὕτη, ἵνα εὐχερέστερον ἐκμάθουν οἱ μαθηταὶ τὰ ἀναγκαῖα περὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρον. Μαθόντες δὲ ταῦτα θὰ παραγγέλλωνται τοῦ λοιποῦ, πρὸς τῇ συνήθει ἀναγνώσει, νὰ παρασκευάζωνται κατ' οἶκον καὶ εἰς τὴν κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν στίχων τινῶν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλιγωτέρων, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου περισσοτέρων ἢ καὶ πάντων τῶν τοῦ μαθήματος τῆς ἡμέρας.

1) Πρὸβλ. ὅμως τὴν ἀξίαν πάσης συστάσεως πραγματείας τοῦ P. Masque-ray *Traité de Métrique Grecque* ἐν σελ. 48 κ. ἑ.

Ἐν τῇ προτελευταίᾳ τοῦ γυμνασίου τάξει προκειμένου μὲν περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος οὐδὲν ἔχει νὰ προσθήσῃ ἢ περὶ μέτρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διδασκαλία, ἀναγκαία δὲ μόνον θὰ εἶναι κατὰ τὰ πρῶτα μαθήματα ἐπανάληψις τῶν περὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου γνωστῶν ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς Ὀδυσσεΐας. Ὅταν δὲ ἀρχίσῃ ἢ ἀνάγνωσις λυρικοῦν ποιημάτων καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ἔλεγειας τινὸς τοῦ Σόλωνος ἢ τοῦ Τυρταίου, θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ τὸ οἰκεῖον μέτρον. Τοῦτο πάλιν θὰ ἐπιχειρηθῇ οὐχὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἔλεγειας τινὸς ὅλης ἢ μέρους ταύτης ἀποτελοῦντος ἐν τι νοήμα ὅλον (πρβλ. σελ. 223). Τότε ὁ διδάσκων θὰ γράψῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος **δύο δίστιχα** τῆς ἐρμηνευθείσης ἔλεγειας, π. χ.

Δήμω μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσον ἐπαρκεῖ,
 τιμῆς οὐτ' ἀφελὼν οὐτ' ἐπορεξάμενος·
 οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,
 καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικῆς ἔχειν·

δηλώσας δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι τὸ μέτρον τοῦ α' καὶ γ' στίχου εἶναι τὸ γνωστὸν δακτυλικὸν ἐξαμέτρον καλεῖ ἓνα τούτων νὰ μετρήσῃ τὸν α', ἕτερον δὲ τὸν γ' στίχον. Μετὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ διδάσκων, δηλώσας πάλιν ὅτι καὶ τοῦ β' καὶ τοῦ δ' στίχου τὸ μέτρον βάσιν ἔχει τὸν δακτυλικὸν ἐξαμέτρον, μικρὸν δὲ διαφέρει τούτου, μετρεῖ τὸν β' στίχον καὶ χωρίζει διὰ καθέτων γραμμῶν τοὺς πόδας αὐτοῦ,

τίμης | οὐτ' ἀφε | λῶν || οὐτ' ἐπο | ρέξαμε | νός

Τοῦτ' αὐτὸ καλεῖται νὰ πράξῃ μαθητὴς τις καὶ εἰς τὸν τέταρτον στίχον, τὸν ὁποῖον μετρήσας χωρίζει διὰ καθέτων γραμμῶν ὡς ἀνωτέρω·

καὶ τοῖς | ἐφρασα | μὴν || μῆδεν α | εἰκες ε | χεῖν

Γραφέντος δὲ ἤδη τοῦ σχήματος τοῦ τε δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου καὶ τοῦ τοιούτου στίχου (τοῦ ἔλεγειου !)

┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌┐

┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌ || ┌┐┐ | ┌┐┐ | ┌

(μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι καὶ ἐνταῦθα δάκτυλόν τινα δύναται νὰ ἀντικαθιστᾷ σπονδειὸς) καλοῦνται εἶτα νὰ εὑρουν οἱ μαθηταὶ τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς, καίμανθάνουν ὅτι ὁ ἔλεγειακὸς στίχος (**τὸ ἔλεγειον**) οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ δακτυλικὸς ἐξαμέτρος ἐστερημένος τῆς ἄρσεως τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός, ὅτι δὲ ἡ τομὴ αὐτοῦ γίνεται ἀκριβῶς εἰς τὸ

μέσον, ἤτοι μετὰ τὴν μακρὰν συλλαβὴν τὴν ἐπομένην τοῦ δευτέρου ποδός.

Ἡ τῶν ἀναπαίστων διδασκαλία, ἐὰν π. χ. ἐρμηνευθῆ ἔν τῇ τάξει ταύτῃ νὸ γνωστὸν ἐμβατήριον τοῦ Τυρταίου

ἄγει, ὃ Σπάρτας εὐάνδρῳ
κῶροι πατέρων πολιατῶν κλπ.

δὲν θὰ παράσχη μεγάλην δυσκολίαν. Ὁ διδάσκων γράψας δύο τρεῖς στίχους τοῦ ποιήματος ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ καλέσας τοὺς μαθητὰς νὰ προσέξουν εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν διαδέχονται ἀλλήλας ἔν τούτοις αἱ μακροὶ καὶ βραχεῖαι συλλαβαί, εὐρίσκει μετ' αὐτῶν ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν πόδας ἀποτελουμένους ἢ ἀπὸ δύο βραχείας συλλαβᾶς καὶ μίαν μακρὰν ἢ ἀπὸ δύο μακρᾶς. Χωρίσας δὲ τοὺς πόδας τούτους διὰ καθέτων γραμμῶν, καθ' ὃν ἔν τοῖς προηγουμένοις ἐδηλώθη τρόπον,

αγει ὦ | Σπαρτάς | εὐάν | δρῳ
κωροί | πατερῶν | πολιά | ταν κλπ.

καὶ κατόπιν γράψας κατωτέρω τὸ σχῆμα αὐτῶν

υ υ ᾽ | — ᾽ | — ᾽ | —
— ᾽ | υ υ ᾽ | υ υ ᾽ | —

εὐρίσκει μετὰ τῶν μαθητῶν ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν πόδας ἀποτελουμένους ἐκ συλλαβῶν ἐξ ὅσων καὶ ὁποῖων ἀποτελοῦνται καὶ οἱ δάκτυλοι ἢ οἱ ἀντικαθιστῶντες αὐτοὺς σπονδεῖοι, χωροῦντας ὅμως ἀντιστρόφως (᾽ υ υ ἢ ᾽ — ἐκεῖ, υ υ ᾽ ἢ — ᾽ ἐνταῦθα!). Ἐφ' οὗ δὲ λεχθῆ ὅτι ὁ τοιοῦτος πούς λέγεται **ἀνάπαιστος** καὶ παρατηρηθῆ ὅτι ὡς τετράχρονος δύναται καὶ αὐτὸς νὰ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ σπονδείου, ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς κατ' οἶκον ἄσκησις ἢ ἔμμετρος ἀνάγνωσις ὅλου τοῦ ποιήματιοῦ καὶ δὴ ἢ ἀπὸ μνήμης οὕτω ἀπαγγελία αὐτοῦ.

Καὶ τῶν ἀπλῶν λαμβικῶν ἢ τροχαϊκῶν μέτρων ἡ διδασκαλία εἴτε ἔν τῇ αὐτῇ τάξει, ἐρμηνευομένου τυχὸν ποιήματός τινος ἔχοντος τοιοῦτον μέτρον (πρβλ. σελ. 229), εἴτε κατόπιν ἔν τῇ ἐπομένῃ τάξει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν χορικῶν τραγωδίας τινὸς δὲν θὰ παράσχη πολὺ μεγάλας δυσκολίας. Ἐπειδὴ ὅτε **λαμβος** καὶ ὁ **τροχαῖος** ἀποτελοῦνται κανονικῶς ἐκ δύο συλλαβῶν, ὁ χωρισμὸς τῶν λαμβικῶν ἢ τροχαϊκῶν στίχων εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν εἶναι τι ὅλως εὐκόλον διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ δύναται νὰ γίνεται ὅλως μηχανικῶς. Καὶ ὁ μὲν τροχαῖος εἶναι ἤδη γνωστὸς εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς εὐρισκόμενος κανονικῶς ἔν τέλει

τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου στίχου. Περὶ δὲ τοῦ ἰάμβου παρατηρεῖται ὅτι ἔχει πρὸς τὸν τροχαῖον, ὃν λόγον ὁ ἀνάπαιστος πρὸς τὸν δάκτυλον, ἦτοι ἐν τούτῳ ὡς ἐν τῷ ἀναπαιστώ προηγείται ἡ βραχεῖα συλλαβὴ (ἄρσις!) καὶ ἔπεται ἡ μακρὰ (θέσις!). Ἄφ' οὗ δὲ παρατηρηθῆ ἡ προσέτι ὅτι ἀντὶ ἑκατέρου τούτων, δηλ. ἀντὶ τοῦ τροχαίου ἢ τοῦ ἰάμβου, δύναται νὰ τίθεται ὁ σπονδεῖος, καίτοι οὗτος μὲν εἶναι τετράχρονος πούς ($\frac{1}{-} = \cup\cup\cup$), ἑκάτερος δ' ἐκείνων τρίχρονος ($\frac{1}{\cup} = \cup\cup\cup$ καὶ $\cup\frac{1}{\cup} = \cup\cup\cup$), ὁδηγοῦνται οἱ μαθηταὶ πρῶτον μὲν εἰς τὴν **κατὰ διποδῖαν** μέτρησιν τῶν ἰαμβικῶν τριμέτρων ἢ τῶν τροχαϊκῶν τετραμέτρων π. χ.

εγὼ | δε τῶν || μεν οὐ | γενά || ξυνή | γαγόν
 δημόν | τι τοῦ || τῶν πρίν | τυχεῖν || επαύ | σαμῆν κλπ.
 οὐκ ε | φύ Σο || λῶν βα | θύφρων || οὐδε | βού λη || εἰς α | νῆ
 ἐσθλα | γάρ θε || οὐ δι | δόντος || αὐτος | οὐκ ε || δέξα | το κλπ.

μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν τομῶν τῶν τοιοῦτων στίχων.

Ἐν τούτῳ πάλιν εὐρίσκεται διὰ κοινῆς συνεργασίας διδάσκοντος καὶ μαθητῶν ὅτι τοῦ μὲν τροχαϊκοῦ τετραμέτρου ἡ τομὴ γίνεται μετὰ τὸν τέταρτον πόδα (πρβλ. ἀνωτέρω), τοῦ δὲ ἰαμβικοῦ τριμέτρου ἢ μετὰ τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ τρίτου ποδός, π. χ.

εγὼ | δε τῶν | μεν || οὐ | γενά | ξυνή | γαγόν
 δημόν | τι τοῦ | τῶν || πρίν | τυχεῖν | επαύ | σαμῆν κλπ.

ὅτε λέγεται **πενθήμερης**, ἢ μετὰ τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ τετάρτου ποδός π. χ.

αρί | στα γή | μελαί | να || τῆς | εγὼ | ποτέ
 προσθέν | δε δού | λευού | σα || νύν | ελεύ | θερά

ὅτε λέγεται **ἐφθήμερης** (πρβλ. σελ. 236).

Ἐπολείπεται νῦν νὰ εἰπῶμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει διδασ αἰσίας τοῦ μέτρου τῶν χορικῶν τῶν τραγωδιῶν. Εὐνόητον ὅτι διὰ τὴν καθόλου δυσχέρειαν τῆς ἐν γένει κατανοήσεως τῶν χορικῶν οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται νὰ εἰσέρχεται ἡ διδασκαλία εἰς τὴν μετρικὴν ἐξέτασιν τούτων, πρὶν ἢ συμπληρωθῆ ἡ ἄλλη ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Δεύτερον, ἐν τούτοις πολὺ ὀλίγα θὰ ζητῆ ὁ διδάσκων παρὰ τῶν μαθητῶν, τὰ πλείστα δὲ θὰ παρέχῃ αὐτός, ἐρχόμενος ἐπίκουρος παντοῦ, ὅπου ἐκεῖνοι θὰ προσκόπτουν. Καθ' ὅσον δὲ θὰ εὐρίσκεται τὸ μέτρον ἐκάστης στροφῆς ἢ ἀντιστροφῆς ἢ ἐπωδοῦ κλπ., θὰ γράφεται τὸ σχῆμα τούτων ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ ὑπὸ τινος μαθητοῦ καὶ εἰς τὸ

οἰκείον τετράδιον ὑπὸ πάντων τῶν μαθητῶν. Μετὰ τὴν οὕτω γενομένην γραφὴν τοῦ μετρικοῦ σχήματος ὅλου τοῦ χορικοῦ θὰ γίνωνται αἱ δέουσαι παρατηρήσεις, θὰ εὐρίσκειται ἡ ὑπάρχουσα μετρικὴ σχέσις μεταξὺ στροφῶν καὶ ἀντιστροφῶν κλπ. καὶ θὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία ἢ ἐπανάληψις τῶν ὡς ἄνω διδαχθέντων καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατόν καλὴ ἔμμετρος ἀνάγνωσις τοῦ ἐρμηνευθέντος χορικοῦ.

Ἄλλὰ καλὸν εἶναι πρὸς εὐχερεστέραν καὶ πληρεστέραν πως κατανόησιν τῶν τῆς μετρικῆς κατασκευῆς τῶν χορικῶν νὰ προταχθῇ τῆς μετρικῆς ἐξετάσεως **τοῦ πρώτου ἐρμηνευθέντος χορικοῦ** τραγῳδίας (ἰδίᾳ στασίμου) ἀπλῆ τις καὶ σύντομος διδασκαλία περὶ τῶν εἰδῶν τῶν ποιημάτων κατὰ **τὴν ἐξωτερικὴν** αὐτῶν **μορφὴν**. Καλὸν δηλ. νὰ ὀδηγηθοῦν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος οἱ μαθηταὶ νὰ παρατηρήσουν ὅτι δυνατόν ἐν πρώτοις ποιήματι νὰ εἶναι συντεταγμένον **κατὰ στίχον**, νὰ ἐπαναλαμβάνεται δηλ. ἐν τούτῳ τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς μέτρον εἰς πάντας τοὺς στίχους (πρβλ. π. χ. τὴν Ὀδύσειαν, τὴν Ἰλιάδα, τὰ εἰς δεκαπεντασυλλάβους συντεταγμένα δημῳδῆ ἕσματα κλπ.), ἐν ἄλλῳ δὲ νὰ συμβαίνει ὥστε νὰ εἶναι ὅλως ὅμοιοι πρὸς ἀλλήλους οἱ περιττοῦ ἀριθμοῦ στίχοι ἀφ' ἑνὸς καὶ οἱ ἀρτίου ἀριθμοῦ ἀφ' ἑτέρου, τὸ δὲ ὅλον ποίημα νὰ φαίνεται ἐξωτερικῶς συγκείμενον **ἐκ διστίχων** (πρβλ. π. χ. τὰς ἐλεγείας), ἄλλο δὲ τέλος ποίημα νὰ εἶναι διηρημένον εἰς συμπλέγματα στίχων (συστήματα, **στροφάς!**) παρουσιαζόντων τοιαύτας ἢ τοιαύτας μετρικὰς ὁμοιότητας ἢ διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους· (πρβλ. π. χ. τὸν ἔθνικόν ὕμνον, ὅστις εἶναι διηρημένος εἰς στροφὰς συγκειμένας ἐκ τεσσάρων στίχων, τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν τρίτον, ὁ δὲ δεύτερος μὲ τὸν τέταρτον κατὰ τε τὸ μέτρον καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν·

Σέ γνω ρίζω πό την κόψη	(τετραποδία τροχαϊκὴ ἀκατάληκτος)
τού σπα θίου την τρόμε ρή	(> > καταληκτικὴ)
σέ γνω ρίζω πό την ῥψη	(> > ἀκατάληκτος)
πού με βιά με τράει την γή	(> > καταληκτικὴ)

πρβλ. ὡσαύτως π. χ. τὸ ποίημα τοῦ Ἀλεξ. Ραγκαβῆ τὸ ἐπιγραφόμενον «Διονύσου πλοῦς», τὸ ὁποῖον εἶναι διηρημένον εἰς στροφὰς συγκειμένας ἐκ πέντε στίχων, τούτων δὲ ὁ πρῶτος εἶναι ὅμοιος κατὰ τε τὸ μέτρον καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν πρὸς τὸν τρίτον καὶ τὸν τέταρτον, ὁ δὲ δεύτερος πρὸς τὸν πέμπτον·

Ἡ ἐ κτασίς του ἀ χανούς	(τετραποδία ἱαμβικὴ ἀκατάληκτος)
Αἰγαί ου ἐ κοιμά το	(> > καταληκτικὴ)
κ' εβλέ πες δύ ο οὐ ρανούς	(> > ἀκατάληκτος)
ο εἰς ην ἀ νω κύ ανούς	(> >)
γλαυκός ο ἀλ λος κά τω	(> > καταληκτικὴ)

Ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ τῆς μετρικῆς ἐξετάσεως τῶν χορικῶν τῶν τραγωδιῶν διὰ τῆς προσαγωγῆς γνωστῶν πως εἰς τοὺς μαθητὰς παραδειγμάτων οὐκ ὀλίγον βεβαίως ἤθελε διευκολύνει τὴν ὁπωσδήποτε πληρεστέραν κατανόησιν τῆς μετρικῆς κατασκευῆς ἐκείνων.

Περατώνομεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῶν ὁδηγιῶν ἡμῶν προσθέτοντες ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν μετρικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὁ περὶ τούτων λόγος οὐδεμίᾳ ἀνάγκῃ νὰ εἶναι ἐκτενής, οὐδὲ πρέπει νὰ γίνεται ἐκ τῶν προτέρων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς κανονικῆς μορφῆς ἐκάστου εἴδους στίχων. Ἀπλῆ τις καὶ πρόχειρος ἐξηγήσις ἐκάστης μετρικῆς ἀνωμαλίας θὰ γίνεται, ὅταν θὰ παρουσιάζεται αὕτη ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ποιητικοῦ κειμένου. (Πρὸβλ. π. χ. Ὀδυσσεΐας α, τὸν στίχ. 2, ἔνθα τῆς λέξεως *πλάγχθη* τὸ τελικὸν φωνῆεν λαμβάνεται ὡς βραχὺ ὡς εὐρισκόμενον πρὸ φωνήεντος· τὸν στίχ. 5, ἔνθα ἡ τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξεως *ἀρνύμενος* λαμβάνεται ὡς θέσει μακρά, διότι τὸ ἐπόμενον *ἦν* ἤρχιζε πάλαι ποτὲ ἀπὸ δίγαμμα· πρὸβλ. ὡσαύτως τὸν ἀνωτέρω παρατεθέντα (σελ. 229) ἐκ τῶν τοῦ Σόλωνος τροχαϊκὸν τετράμετρον στίχων

πέριβα | λών δ° α | γράν α | γάσθεις || ούκε | πέσπα | σέν με | γά

ἐν τῷ ὁποίῳ ἐν ἀρχῇ ἔχομεν ἀντὶ τροχαίου (—) τρίβραχυν (—) ὅστις ὡς τρίχρονος πούς δύναται ἐξαιρετικῶς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ὡσαύτως τρίχρονον ὄντα τροχαῖον (—=—) κλπ. Πρὸβλ. τέλος τὸν στίχ. 1 τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος

Μήνιν α | εἶδε θε | ά Πη | λήια | *δεώ* Αχι | λῆος

ἔνθα τὰ δύο τελικὰ φωνήεντα τῆς λέξεως Πηληιάδεω λαμβάνονται ὁμοῦ κατὰ συνίζησιν, ὅπως καὶ εἰς ποιήματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς συμβαίνει πολλάκις).

Γ'. Τὰ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς δλου. (Παρατηρήσεις ἴδιαι εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν καθ' ἕναστος συγγραφέων).

Μὲ τὴν κατὰ μικροτέρας μεθοδικὰς ἐνότητος ἐρμηνείαν ἀρχαίου κειμένου, ἐν τι μεγαλύτερον ὄλον ἀποτελοῦντος (π. χ. ἐνὸς ἐνιαίου τμήματος ἱστορικοῦ συγγραφέως, ἐνὸς δητορικοῦ λόγου, ἐνὸς διαλόγου κ. τ. τ.), δὲν δύναται νὰ εἶπῃ τις ὅτι ἡ διδασκαλία ἐπεράτωσε τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐρμηνευτικόν τῆς ἔργον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς τελευταίας ἐξ αὐτοῦ μεθοδικῆς ἐνότητος νὰ προχωρήσῃ αὕτη ἀμέσως εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἑτέρου τινὸς μεγαλύτερου ὄλου, ἢ ὁ μέχρι τοῦδε ἀναγινωσκόμενος συγγραφεὺς νὰ τεθῇ πλέον κατὰ μέρος. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι, ὡς νοεῖται οἰκοθεν, ἐπιβάλλεται ἐπανάληψις τῶν δεδιδαγμένων, ἵνα ἀσφαλέστερον ἐμπεδωθοῦν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν

ταῦτα, οὐκ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς ὅλης ἐρμηνείας, καὶ ταῦτα οὐχὶ τὰ ὀλιγότερον ἄξια λόγου, ὑπολείπονται πρὸς ἐξέτασιν, ὀφείλοντα νὰ ἀκολουθήσουν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ περὶ οὗ ἑκάστοτε πρόκειται ἐνιαίου ὅλου. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ ἐξητάσαμεν, τί πρέπει νὰ παρέχη εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ διδασκαλία, προτοῦ ἐπιχειρηθῇ ἐρμηνεία ἐξ οἴουδῆποτε συγγραμματος ἀρχαίου (σελ. 123-144), καὶ πῶς πρέπει νὰ διεξάγεται αὕτη ἐπὶ μιᾶς οἰασδῆποτε μικροτέρας μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ ἑκάστοτε ἀναγνωσκομένου κειμένου (σελ. 144 κ. ἑ.), μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τί πρέπει νὰ ἐπακολουθῇ μετὰ τὴν καθ' ἐνότητος συμπλήρωσιν τῆς ἀναγνώσεως ἐνὸς ἐνιαίου μεγαλυτέρου τμήματος ἢ ἐνὸς ὅλου κειμένου.

Βεβαίως, διδακτικῶς ὀρθὸν εἶναι τότε, καὶ τότε μόνον, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν δηλ. τοῦ ἐνιαίου ὅλου, ἡ διδασκαλία νὰ κάμνη λόγον περὶ τῶν μερῶν, ἐξ ὧν συνίσταται τοῦτο, περὶ τοῦ τρόπου τῆς συνδέσεως τούτων πρὸς ἄλληλα, περὶ τῆς διατάξεως δηλονότι τῶν μερῶν τοῦ ἀναγνωσθέντος, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς τεχνικῆς πλοκῆς αὐτοῦ, (π. χ. τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου), περὶ τῆς καθόλου καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεώς του καὶ περὶ τῆς κεντρικῆς ἰδέας τῆς διηκούσης δι' ὅλου τοῦ ἀναγνωσθέντος (π. χ. τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους ἢ τοῦ Κρίτωνος τοῦ Πλάτωνος). Διότι μόνον τότε δύναται οἱ μαθηταί, καταλλήλως χειραγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, αὐτενεργοῦντες νὰ κατανοήσουν τὴν ἐξαισίαν τέχνης καὶ τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὰ ἀθάνατα τῶν ἀρχαίων κλασικῶν συγγραφέων ἔργα, καθιστῶντα αὐτὰ ἐντρούφημα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Μόνον τότε δύναται νὰ εἶναι ἐπιτυχῆς ὁ περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων στοιχείων τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων λόγος, διότι τότε εἶναι πλέον παρεσκευασμένον τὸ ἔδαφος ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν διὰ τὴν τοιαύτην γενικωτέραν καὶ ἀπὸ περιωπῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐξέτασιν καὶ καθολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ἀναγνωσθέντος ὅλου. Ἡ κατὰ τὸν πανεπιστημιακὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον, πρὸ τῆς ἐνάρξεως δηλονότι τῆς ἀναγνώσεως ἀρχαίου κειμένου, διὰ λεπτομεροῦς εἰσαγωγῆς, ἐκ τῶν προτέρων ἀνάλυσιν τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῶν προτέρων δήλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσης κεντρικῆς ἰδέας, αἱ ἐκ τῶν προτέρων καλαισθητικαὶ περὶ αὐτοῦ κρίσεις καὶ αἱ ἄλλαι ἐξηγήσεις γινόμεναι πρὸς μαθητὰς γυμνασίων, ἀνθρώπους οὐχὶ ὄριμου σχετικῶς ἀκόμη διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἐλαχίστην ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ὠφέλειαν εἰς αὐτοὺς θὰ παρεῖχον, θὰ ἐκαλλιέργουν δὲ ἐν αὐτοῖς συστηματικῶς τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἀκρισίαν (πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 124). Τουναντίον δέ, ἐὰν καλοῦνται μετὰ τὴν καθ' ἐνότητος ἐρμηνείαν τοῦ ἐνιαίου ὅλου οἱ μα-

θηταὶ παρὰ τοῦ διδάσκοντος νὰ ὀρίσουν αὐτοὶ διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων ὀδηγούμενοι καὶ αὐτενεργοῦντες, τὰ μέρη τοῦ ἀναγνωσθέντος, νὰ διακρίνουν δὲ τὸ ἐν αὐτοῖς κύριον καὶ τὰ δευτερεύοντα στοιχεῖα, νὰ παρατηρήσουν τὸν τρόπον τῆς συνδέσεως τούτων πρὸς ἄλληλα εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ ὅλου, νὰ ἀποχωρίσουν τὰς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ὅλου πορισθείσας περὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου γνώσεις καὶ κατὰ λόγον τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσης ἐσωτερικῆς σχέσεως καθ' ὁμάδας νὰ κατατάξουν, διακρίνοντας μὲν τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι μνημονευόμενα **πρόσωπα**, τοὺς **τόπους**, τοὺς **λαοὺς** καὶ τὰ κύρια γνωρίσματα τούτων, καθορίζοντας δὲ τὰ **σημαντικὰ γεγονότα** καὶ τὰ **τοῦ βίου** τῶν ἀρχαίων τὸ μὲν **ἐν εἰρήνῃ**, τὸ δὲ **ἐν πολέμῳ**, ἦτοι τὰ τῆς λατρείας τοῦ θείου, τὰ τῆς τέχνης, τὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς πολιτείας, τῆς ἀγωγῆς, τὰ τοῦ ὀπλισμοῦ, τῆς στρατείας, τῆς πολεμικῆς τακτικῆς, τῶν εἰδῶν τῶν μαχῶν κ. τ. τ. καὶ τέλος, ἐὰν καλοῦνται τότε καθολικὴν ἐπισκόπησιν καὶ καλαισθητικὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀναγνωσθέντος ὅλου νὰ κάμουν, παιδαγωγοῦνται εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἔξιν τοῦ ταξινομεῖν τὰς ἐκάστοτε ἀποκτωμένας γνώσεις, τοῦ κατὰ ποικίλους τρόπους ἐπισκοπεῖν τὰ ἐκάστοτε ἀναγινωσκόμενα ἔργα, τοῦ συστηματικῶς ἐργάζεσθαι ἐν γένει καὶ κρίνειν, ἦτοι εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἀρετῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένους, εἴτε δι' ἐπιστημονικὰς σπουδὰς εἴτε δι' ἀνώτερα πρακτικὰ ἐπαγγέλματα τοῦ βίου προορίζονται οὗτοι (πρὸβλ. καὶ σελ. 156).

Πρὸς διασάφησιν καὶ ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν προηγουμένων παραθέτομεν παραδείγματά τινα ἐκ διαφόρων ἀρχαίων κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκονται εἰς τὰ ἡμέτερα μέσης ἐκπαιδεύσεως σχολεῖα. Ἄς ὑποθέσωμεν κατὰ πρῶτον ὅτι μετὰ ὄρισμένον τινὰ ἀριθμὸν μαθημάτων ἔχει ἐρμηνευθῆ ἐκ τῆς Ξεν. Κύρ. Ἀναβ. τὸ α' κεφ. τοῦ Α' βιβλίου καὶ ἔχει γίνε ἐπὶ ἐκάστης μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ κεφαλαίου τούτου ἡ προσήκουσα ἐρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία. Πρόκειται νῦν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα νὰ γίνῃ ἡ προσήκουσα ἐπανάληψις καὶ ἀνάλυσις τοῦ ἀναγνωσθέντος ὅλου. Πρὸς τοῦτο ὁ διδάσκων παραγγέλλει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπαναλάβουν κατ' οἶκον τὴν (πιστὴν κατ' ἔννοιαν) μετάφρασιν τοῦ κεφαλαίου χρησιμοποιοῦντες καὶ τὰς σημειώσεις, τὰς ὁποίας ἐκράτουν ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκάστης μεθοδ. ἐνότητος (ιδὲ κατωτέρω). Ὅταν τῶρα μετὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν ταύτην προσέλθουν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ οἰκεῖον μάθημα, ὡς ἐξῆς προβαίνει ὁ διδάσκων α') εἰς τὸν **ἐλεγχον** τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτοὺς ἐργασίας, β') εἰς τὴν **ἐξέτασιν** τοῦ κατὰ πόσον οὗτοι κατέχουν ἐν τῇ μνήμῃ των τὰ

μεμαθημένα καὶ γ') εἰς τὴν *ἀνάλυσιν καὶ συγκέντρωσιν* τοῦ ἐρμηνευθέντος ὅλου.

α') Ζητεῖ ὁ διδάσκων παρὰ διαφόρων μαθητῶν νὰ εἴπουν τὴν μετάφρασιν μόνην, ἄνευ δηλ. ἀναγνώσεως τοῦ κειμένου, ἢ ὅλου τοῦ κεφαλαίου ἐν συνεχείᾳ ἢ, ἐὰν ὁ χρόνος ἐπέιγῃ, τινῶν μόνον προτάσεων ἢ περιόδων αὐτοῦ, τῶν κάπως δυσκολωτέρων (π. χ. τοῦ α' ἡμίσεος τῆς παραγράφου 2, τῶν παραγρ. 3, 4 καὶ 5, τῆς φράσ. «ὡς ἐπιβουλεύοντος Τισσαφέρου τοῖς πόλεσι», τῆς παραγρ. 6, κλπ.). Τὸ πρῶτον εἶναι βεβαίως προτιμότερον, διότι παρέχει διὰ μίαν ἔτι φορὰν καθολικὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου κεφαλαίου.

β') Ἄφ' οὗ ὅπωςδῆποτε γίνῃ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὁ ἔλεγχος τῆς ἀναθεθείσης εἰς τοὺς μαθητὰς κατ' οἶκον ἐργασίας, προβαίνει ἤδη ἢ διδασκαλία εἰς ἐπανάληψιν τῶν μεμαθημένων, τῶν σχετικῶν μὲ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον, ἵνα ταῦτα νῦν, ὅτε ὅπωςδῆποτε εἶναι πρόσφατα, ἐπαναληφθέντα ἐμπεδωθοῦν στερεώτερον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη φυσικῶς πως ἐξελισσομένη καὶ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν μαθητῶν ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἰδέα ὅτι περὶ ἐπαναλήψεως πρόκειται, γίνεται ὡς ἑξῆς:

Διδ. Πῶς λέγεται τὸ σύγγραμμα, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐρμηνεύομεν; Μαθ. Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβασις. Διδ. Ποίος δύναται νὰ μοῦ εἴπῃ ὅσα ἐμάθομεν περὶ τοῦ βίου τοῦ *Ξενοφῶντος*; Μαθητῆς τις, ἢ διάφοροι μαθηταὶ συνεχίζοντες καὶ βοηθούμενοι, ὅπου τυχὸν προσκόπτει τις, ἐπαναλαμβάνουν τὰ τοῦ βίου τοῦ Ξενοφῶντος; (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 126 κ. ἑ.). Διδ. Ποίος τώρα δύναται νὰ μοῦ εἴπῃ ὅσα ἐμάθομεν περὶ τοῦ *Κύρου*; Μαθητῆς τις ὁμοίως λέγει τὰ ὀλίγα τὰ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀναβάσεως λεχθέντα περὶ τοῦ Κύρου. (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 126). Διδ. Διατί, εἵπομεν, τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ξενοφῶντος ἐπιγράφεται Κύρου Ἀνάβασις; Μαθητῆς τις ὁμοίως λέγει τὴν κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ συγγράμματος τούτου γνωσθεῖσαν εἰς τοὺς μαθητὰς σημασίαν τῆς λέξεως ἐνταῦθα καὶ ὅσα τότε ἐλέχθησαν περὶ τοῦ ἐν γένει περιεχομένου τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Ξενοφῶντος.

γ') Γενομένης οὕτω τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῶν κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν λεχθέντων σχετικῶν μὲ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον, προβαίνει νῦν ἢ διδασκαλία εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν τὴν γενομένην ἐρμηνείαν τοῦ κεφαλαίου, ἥτοι εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι κεφαλαίῳ ὑπαρχόντων κυρίων σημείων τῆς ἐν τῇ Κύρου Ἀναβάσει ἱστορουμένης πράξεως (*συγκέντρωσις!*), εἰς τὴν διάκρισιν καὶ κατὰ λόγον τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν σχέσεως κατάταξιν τῶν ἐν αὐτῷ

υπαρχουσῶν ἐννοιῶν (πρόσωπα, τόποι πράγματα), εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν τυχόν ἀξίων ἠθικῆς ἐκτιμήσεως πρόξεων τῶν μνημονευόμενων προσώπων καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐρμηνευθέντος κερ. πορισθειῶν γνώσεων περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἐν γένει. Ὁ περὶ πάντων τούτων λόγος, ἐννοεῖται, πρέπει νὰ γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον καὶ πρακτικώτερον ὡς ἐκ τῆς περιορισμένης διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν διδάσκεται ἡ Κύρου Ἀνάβασις, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ περιοχόμενου τοῦ ἀναγνωσθέντος.

Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ἐν τούτῳ θὰ εἶναι ἡ ἑξῆς:

Α'. Οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἐνώπιόν των παρὰ τὸ κείμενον τοῦ συγγραφῆως ἀνοικτὰ τὰ τετράδια τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων (ιδὲ κατωτέρω), μετὰ δὲ τὴν προδηλώσιν τοῦ διδάσκοντος ὅτι πρόκειται «**νὰ εὔρουν, ποῖον εἶναι τὸ κύριον νόημα ὄλου τοῦ ἐρμηνευθέντος κεφαλαίου**» καλοῦνται νὰ εἴπουν κατὰ σειρὰν τὰς ἐπιγραφὰς τὰς θεθείας πρὸ τῆς περιλήψεως ἐκάστης μερικωτέρας μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ κεφαλαίου (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 213) (1) Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι ἐν τῷ προκειμένῳ καθ' ὑπόθεσιν αἱ ἑξῆς: (πρβλ. σελ. 146).

«§ 1 - § 2. Καταγωγή τοῦ Κύρου, ἀξίωμα αὐτοῦ, πρόσκλησις ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς Περσίαν.

§ 3. Κίνδυνος τοῦ Κύρου.

§ 4 - § 5. Σχέδια τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀραξέρεξου. Ἐνέργειαι αὐτοῦ ὡς πρὸς τοὺς Πέρσας, ἵνα ἔχη τὴν εὐνοίαν αὐτῶν.

§ 6 - § 7. Στρατολογία Ἑλλήνων μισθοφόρων ἐν Ἰωνίᾳ διὰ διαφορῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν.

§ 8. Πλάνη τοῦ βασιλέως Ἀραξέρεξου.

§ 9. Στρατολογία Ἑλλήνων μισθοφόρων ἐν Θρακικῇ Χερσονήσῳ διὰ τοῦ Κλεάρχου.

§ 10. Στρατολογία Ἑλλήνων μισθοφόρων ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τοῦ Ἀριστίππου.

§ 11. Στρατολογία Ἑλλήνων μισθοφόρων διὰ τοῦ Προξένου καὶ ἄλλων Ἑλλήνων στρατηγῶν».

Γενωμένης τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἡ διδασκαλία προχωρεῖ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κυρίων νοημάτων καὶ τὴν συγκέντρωσιν ὡς ἑξῆς: Διδ. Τί, καθὼς εἶπομεν, ἐκθέτει ὁ Ξενοφῶν εἰς ὄλον τὸ σύγγραμμά του τοῦτο; Μαθ. Τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ

1) Εἶναι δυνατόν οἱ μαθηταί, μάλιστα τῶν μέσων καὶ ἀνωτέρων τάξεων τοῦ ὄλου γυμνασίου, καὶ ἀπὸ μνήμης, ἀπλῶς παρατηροῦντες εἰς τὸ κείμενον, νὰ λέγουν τὰς κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐκάστης ἐνότητος ἐξαχθείσας ἐπιγραφὰς.

ἀδελφοῦ του Ἄρταξέρξου καὶ τὰ τῆς ἐπανάδου τῶν Μυριῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διδ. Τὰ λεγόμενα εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἠρμηνεύσαμεν, μὲ ποῖον ἐκ τῶν δύο ἔχουν σχέσιν, μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου ἢ μὲ τὴν ἐπάνοδον τῶν Ἑλλήνων; Μαθ. Μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου; Διδ. Τί μᾶς λέγει περὶ τοῦ Κύρου ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰς παραγρ. 1 καὶ 2; Μαθ. τὴν καταγωγὴν του, τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον εἶχε, καὶ ὅτι προσεκληθῆ . . . Διδ. Τί εἰς τὴν παράγρ. 3; Μαθ. ὅτι ὁ Κύρος ἐκινδύνευσε . . . Διδ. Καὶ τί εἰς τὰς παραγρ. 4 καὶ 5; Μαθ. Ὅτι ὁ Κύρος ἀπεφάσισε νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν . . . Διδ. εἰς τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴν τί κυρίως συνετέλεσε, λέγει ὁ Ξενοφῶν; Μαθ. (ὀδηγούμενος). Ἡ προσβολή, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμε ὁ Ἄρταξέρξου κατόπιν τῆς διαβολῆς τοῦ Τισσαφέρνηου (πρβλ. «κινδυνεύσας καὶ ἀτιμασθεὶς βουλεύεται . . .»). Διδ. Ὅστε ἡ προσβολή αὐτὴ τί ἦτο διὰ τὴν ἐκστρατείαν; Μαθ. (ὀδηγούμενος) Ἡ αἰτία τῆς ἐκστρατείας. Διδ. Ἀπὸ ὅλα λοιπὸν αὐτά, πὺν γράφει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰς παραγράφους 1 μέχρι 4, τί κυρίως μανθάνομεν σχετικῶς μὲ τὴν ἐκστρατείαν; Μαθ. (ὀδηγούμενος) *Τὴν αἰτίαν* αὐτῆς. Διδ. Μάλιστα τῶρα, προσέξτε! εἰς τὴν παράγρ. 5 τί εἶδομεν; Μαθ. Τὰς προσπαθείας τοῦ Κύρου νὰ ἔχῃ τὴν εὐνοίαν Περσῶν μεγιστάνων καὶ ἀξιόμαχον στρατόν. Διδ. Μάλιστα εἰς δὲ τὰς παραγρ. 6 καὶ 7 περὶ τίνας, ὡς εἶδομεν, κάμνει λόγον ὁ Ξενοφῶν; Μαθ. Περὶ στρατολογίας Ἑλλήνων μισθοφόρων . . . Διδ. Εἰς ποίας ἄλλας παραγρ. τοῦ κεφ. γίνεται λόγος περὶ στρατολογίας Ἑλλήνων μισθοφόρων; Μαθ. Εἰς τὰς παραγρ. 9, 10 καὶ 11. Διδ. Τίνα σχέσιν μὲ τὴν ἐκστρατείαν ἔχουν τῶρα τὰ λεγόμενα εἰς τὰς παραγρ. 5 περὶ εὐνοίας τῶν Περσῶν καὶ τὰ λεγόμενα εἰς τὰς ἄλλας παραγρ. 9-11 περὶ στρατολογίας Ἑλλήνων μισθοφόρων; Μαθ. (ὀδηγούμενος) Εἶναι αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Διδ. Μάλιστα αἱ *προπαρασκευαὶ* διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Τῶρα εἰς τὴν παράγρ. 8 τί λέγει ὁ Ξενοφ. σχετικὸν μὲ τὰς προπαρασκευὰς αὐτάς; Μαθ. Ὅτι ὁ Ἄρταξέρξου ἐπλανᾶτο περὶ τοῦ σκοποῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κύρος συντελεῖ αὐτὰ τὰ στρατεύματα. Διδ. Ὅστε γενικῶς εἰς τὰς παραγρ. 5-11 περὶ τίνας κυρίως γίνεται λόγος; Μαθ. περὶ τῶν προπαρασκευῶν τῆς ἐκστρατείας. Διδ. Ἐν ᾧ εἰς τὰς προηγουμένας παραγρ. τί, καθὼς εἶδομεν, περιέχεται κυρίως; Μαθ. Ἡ αἰτία τῆς ἐκστρατείας τοῦ . . . Διδ. (συγκέντρωσις!) Ὅστε εἰς ὅλον τὸ κεφ. τοῦτο πόσα πράγματα μανθάνομεν σχετικὰ μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ . . . ; Μαθ. Δύο πράγματα, τὴν αἰτίαν τῆς ἐκστρατείας καὶ τὰς προπαρασκευὰς διὰ ταύτην. Διδ. Μάλιστα γράψατε τῶρα εἰς τὸ τετράδιον τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων ἐκεῖ, εἰς τὴν ἀρχήν, τὴν ἐπιγραφὴν ὅλου τοῦ κεφαλ. «Αἰτία τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἄρτα-

ξέρξου, προπαρασκευαί διὰ ταύτην». Οἱ μαθηταὶ γράφουν εἰς τὸν ἀρχῆθεν ἐπίτηδες πρὸ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς περιλήψεως τῆς πρώτης μεθόδικῆς ἐνότητος (§ 1—§ 2) ἀφεθέντα κενὸν χώρον τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφῆν.

Β' Ἄφ' οὗ οὕτω εὐρέθησαν τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι κεφαλαίῳ περιεχόμενα κύρια σημεῖα τῆς ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ συγγράμματι ἱστορουμένης πράξεως, ἥτοι ἄφ' οὗ ὡς ἐν τῇ διδακτικῇ λέγεται, ἔγινεν οὕτω ἡ ἀνάλυσις καὶ **συγκέντρωσις** τῶν νοημάτων τοῦ κεφαλαίου, προβαίνει νῦν ἡ διδασκαλία εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐν τῷ κεφ. μνημονευομένων τόπων καὶ προσώπων, καὶ τὴν σύνδεσιν τούτων κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν, οὕτω· Διδ. (**τόποι!**) Ποῖοι τόποι μνημονεύονται εἰς τὸ κεφ. αὐτό; Μαθ. Ἡ Καστωλός, ἡ Μίλητος, ἡ Χερρόνησος, ὁ Ἑλλήσποντος, ἡ Θεσσαλία. Διδ. Ὅρισάτέ μου γεωγραφικῶς ἕκαστον τούτων. Οἱ μαθηταὶ ὀρίζουν ἕκαστον τούτων, οὗτος μὲν τοῦτο, ἐκεῖνος δ' ἐκεῖνο. Διδ. (**πρόσωπα!**) Ἐκτὸς τοῦ Κύρου ποῖα ἄλλα πρόσωπα μνημονεύονται εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο; Μαθ. Ὁ Δαρρεῖος, ἡ Παρύσαις, ὁ Ἀρταξέρξης... Διδ. Διακρίνατέ τους κατὰ τὴν ἐθνικότητα. Μαθ. Ὁ Δαρρεῖος, ἡ Παρύσαις, ὁ Ἀρταξέρξης... ἦσαν Πέρσαι, ὁ Ξενίας, ὁ Κλέαρχος... ἦσαν Ἕλληνες. Διδ. Ὅρισατε τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν Κύρον. Μαθηταὶ (νῦν μὲν οὗτος, νῦν δ' ἐκεῖνος). Ὁ Δαρρεῖος καὶ ἡ Παρύσαις ἦσαν γονεῖς τοῦ Κύρου, ὁ Ἀρταξέρξης ἦτο ἀδελφός, του, ὁ Τισσαφέρνης σατραπῆς καὶ ἐχθρὸς τοῦ Κύρου, ὁ Ξενίας στρατηγὸς μισθοφορικῷ στρατεύματι τοῦ Κύρου...

Γ' Νῦν δύναται νὰ χωρήσῃ ἡ διδασκαλία καὶ εἰς **ἐμβάθυνσιν** (ἠθικὴν ἐνταῦθα) καλοῦσα τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκτιμήσουν ἠθικῶς καὶ νὰ χαρακτηρίσουν τὰς ἀξίας ἠθικῆς ἐκτιμήσεως πράξεις, οὕτω· «Διδ. Πῶς εὐρίσκετε τὴν διαγωγὴν τοῦ Τισσαφέρους πρὸς τὸν Κύρον; (πρὸ βλ. § 2 καὶ 3). Μαθ... Διδ. Πῶς τὴν διαγωγὴν τῆς Παρυσάτιδος πρὸς τὸν ἕνα υἱὸν τῆς, τὸν Κύρον, καὶ πῶς πρὸς τὸν ἄλλον, τὸν Ἀρταξέρξη; (παραγρ. 4 καὶ 8) Μαθ... Διδ. Πῶς τὴν διαγωγὴν τοῦ Κύρου πρὸς τὸν ἀδελφόν του; (παραγρ. 4 κ. ε.). Μαθ...» Ἄλλ' ἴσως ἡ τοιαύτη ἐμβάθυνσις καὶ ἠθικὴ ἐξέτασις τῶν πράξεων τῶν μνημονευομένων ἐνταῦθα προσώπων παρέλκει καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ παραλειφθῇ διὰ δύο λόγους. Πρῶτον μὲν διότι ἴσως πρότερον, κατὰ τὴν εἰς ἑκάστην ἐνότητα ἐμβάθυνσιν, ἐλέχθησαν τὰ δέοντα, δεύτερον δέ, τὸ καὶ σπουδαιότερον, διότι αἱ ἐνταῦθα μνημονευόμενα πράξεις καὶ σχέσεις τῶν προσώπων δὲν παρουσιάζουν τι τὸ ἠθικῶς ὀμαλὸν καὶ ἐποικοδομητικόν. Πάντως ὁμως θὰ γίνῃ ἡ δέουσα καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἐξέτασις τοῦ κειμένου, ἐν τυχόν, ὅπερ δὲν εἶναι ἀπίθανον, μαθητῆς τις τῶν εὐφυῶν

προκαλέση ταύτην· (π. χ. ἔξ ἀφορμῆς τῶν ἐν παραγρ. 4 καὶ 8 λεγομένων, δυνατὸν νὰ ἐρωτήσῃ μαθητὴς τις, πῶς ἢ Παρούσατις ἡγάπα τὸν ἕνα υἱὸν περισσοτέρον τοῦ ἄλλου καὶ ἐβροήθει τὸν Κύρον εἰς τὸ νὰ ἀπατᾷ τὸν Ἀραξέρεξην). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ διδ. δὲν θὰ ἀποκρούσῃ τὴν προκαλουμένην συζήτησιν, ἀλλὰ τουναντίον θὰ ἀφήσῃ νὰ γίνῃ ὁ προσήκων χαρακτηρισμὸς τῆς διαγωγῆς ἐκάστου τῶν μνημονευομένων προσώπων, θὰ ἡσυχάσῃ δὲ τὴν ἐξεγηγεμένην ἠθικὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι ταῦτα ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν βαρβαρικὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἐν γένει ἠθικὴν κατάστασιν τῆς ἀρχαίας κοινωνίας καὶ μάλιστα τῆς ἀσιατικῆς.

Δ' Ὑπολείπεται νῦν ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ περὶ οὗ πρόκειται κεφ. νὰ διακριθοῦν καὶ αἱ περὶ τοῦ ἐν γένει βίου τῶν ἀρχαίων (Περσῶν καὶ Ἑλλήνων) ποριζόμεναι ἐντεῦθεν γνώσεις, οὕτω. Διδ. Ποία λέξις ἀναφέρεται εἰς τὸ κεφ. τοῦτο σχετικῆ μὲ τὴν **διοίκησιν** τοῦ Περσικοῦ κράτους; Μαθ. (ὀδηγούμενος· «προσέξατε εἰς τὴν παράγρ. 2!») σατραπῆς. Διδ. τί ἐμάθατε περὶ σατραπῶν; Μαθ. Οἱ σατράπαι ἦσαν... Διδ. καὶ εἰς ποίας σχέσεις ἠδύναντο νὰ εὐρίσκωνται ἀναμεταξύ των οἱ διοικηταὶ οὗτοι τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Περσικοῦ κράτους; (παραγρ. 7 καὶ 8). Μαθ. Εἰς ἐχθρικός σχέσεις. Διδ. ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ ποῖον πρᾶγμα ἐνδιεφέρετο κυρίως; (παραγρ. 8 ἐν τέλει!). Μαθ. Μόνον νὰ λαμβάνῃ τοὺς ὀρισμένους φόρους. Διδ. Προσέξατε τώρα! ποίαν λέξιν ἐμάθατε εἰς τὸ κεφ. τοῦτο σημαίνουσαν **νόμισμα**; Μαθ. (παραγρ. 9!) Τὴν λέξιν **δαρεικός**. Διδ. Τί ἦτο ὁ δαρεικός; Μαθ... Διδ. Προσέξατε τώρα! Οἱ Ἕλληνες, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὸ κεφ. τοῦτο, τί ἔργον κάμνουν; Μαθ. Εἶναι μισθοφόροι στρατιῶται τοῦ Κύρου. Διδ. Ὁ ὁποῖος τί ἦτο κατὰ τὴν ἐθνικότητα; Μαθ. Πέρσης. Διδ. Ὡστε ἐξ αὐτοῦ τί δύνασθε νὰ συμπεράνατε ὅτι ἔκαμνον πολλοὶ Ἕλληνες κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους (περὶ τὸ 400 π. Χ.); Μαθ. Ὅτι οἱ **Ἕλληνες ὑπηρετοῦν κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ὡς μισθοφόροι στρατιῶται καὶ τῶν Περσῶν**. Διδ. μάλιστα! Κλπ. κλπ.

Τὰς οὕτω ποριζόμενας γνώσεις θὰ σημειώσουν οἱ μαθηταὶ συντόμως εἰς τὸ λεγόμενον τετράδιον τοῦ συστήματος (ιδεὲ κατωτέρω), ἐξαιρέσει τῶν σημειώσεων ἐκείνων, αἵτινες τυχὸν ὑπάρχουν ἐν τῇ σχολικῇ ἐκδόσει τοῦ συγγραφέως, εἰς ἔχουν τοιαύτην ἀνὰ χεῖρας. Τότε οἱ μαθηταὶ τὸ μὲν ὀδηγοῦνται νὰ ἴδουν τὰς οἰκείας σημειώσεις εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, τὸ δὲ γράφουν εἰς τὸ τετράδιον τοῦ συστήματος ὅσα τυχὸν ἐκεῖ ἐλλείπουν ἢ οὐχὶ ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς σημειοῦνται.

Συνελληρώθη οὕτω ἡ ἐρμηνεία τοῦ πρώτου ἐκ τοῦ ἀναγινωσκόμενου κειμένου κεφαλαίου. Ὑποθέσωμεν τώρα ὅτι ἔγινεν ἡ καθ'

ἐνότητος ἐρμηνεία καὶ ἑτέρου τινὸς μετὰ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο κεφαλαίου, π. χ. τοῦ 8ου (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 131) καὶ ὅτι πρόκειται νὰ γίνῃ καὶ τούτου ἡ προσήκουσα ἐπανάληψις καὶ συγκέντρωσις. Κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς μέρη θὰ χωρήσῃ καὶ νῦν ἡ διδασκαλία, ὅπως ἐπὶ τοῦ προηγούμενου. Θὰ ἀνατεθῆ δηλ. πάλιν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπαναλάβουν κατ' οἶκον τὴν (πιστὴν κατ' ἔννοιαν) μετάφρασιν τοῦ κεφ. τούτου, θὰ γίνῃ δὲ ἐν τῷ σχολείῳ 1) ἔλεγχος τῆς ὑπ' ἐκείνων εὐσυνειδήτου ἐκτελέσεως τῆς ἐργασίας ταύτης, 2) ἐξέτασις τῶν πρότερον μεμαθημένων καὶ 3) ἀνάλυσις καὶ συγκέντρωσις τοῦ ὅλου ἐρμηνευθέντος κεφαλαίου. Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δευτερον μέρος τῆς ἐργασίας ταύτης, τὰ πράγματα δὲν θὰ διεξαχθοῦν ἀκριβῶς ὁμοίως, ἤτοι ἡ ἐπανάληψις τῶν κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου συγγραμματος λεχθέντων περὶ Ξενοφῶντος, περὶ Κύρου καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως Ἐναβάσεως δύναται νῦν νὰ παραλειφθῆ ὅλως ἢ νὰ γίνῃ μὲ πολὺ ταχὺν ῥυθμὸν περιοριζομένη εἰς ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν περὶ τῶν κυριωτάτων, περὶ τῶν ὁποίων προβάλλει ἐρωτήσεις ὁ διδάσκων πρὸς αὐτούς (π. χ. Ἀπὸ πότε ἕως πότε ἔζησεν ὁ Ξ.; ποῦ διῆλθε πολλὰ ἔτη τοῦ βίου του; τίνων χωρῶν σατραπῆς ἦτο ὁ Κύρος; Ποῖον εἶναι τὸ δευτερον κύριον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖται εἰς τὸ σύγγραμμα τούτου; Μαθ. Ἡ ἐπιστροφή τῶν Μυρίων εἰς τὴν Ἑλλάδα). Ἐπειτα θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν τὴν περίληψιν τῶν μεταξὺ παραλειφθέντων κεφαλαίων 2 - 7, τῶν ὁποίων τὸ ἐν γένει περιεχόμενον ἔγινεν εἰς αὐτοὺς γνωστόν, προτοῦ ἐπιχειρηθῆ ἡ ἐρμηνεία τοῦ περὶ οὗ νῦν πρόκειται 8ου κεφαλαίου (ιδὲ ἀνωτέρω, σελ. 132). Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ τρίτον μέρος, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ κύριον, κατὰ πρῶτον θὰ γίνῃ πάλιν ἡ ἀνάλυσις καὶ συγκέντρωσις τῶν νοημάτων τοῦ ἀναγνωσθέντος κεφαλαίου, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐκείνου, θὰ εὐρεθῆ δὲ ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὀδηγουμένων πάλιν ἐκ τῶν ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ γεγραμμένων ἐπιγραφῶν ἐκάστης μεθοδικῆς ἐνότητος (ιδὲ ἀνωτ. σελ. 246 κ. ἑ.), ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφ. γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἔχθρου καὶ τῆς παρατάξεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ἀρταξέρξου (§ 1-§ 13), ἔπειτα περὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατιῶν, περὶ θυσίας καὶ τοῦ συνθήματος τῶν Ἑλλήνων (§ 14-§ 17) τρίτον περὶ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἐχθρῶν καὶ τῶν φάσεων τῆς μάχης (§ 18-§ 24) καὶ τελευταῖον περὶ τοῦ ἀποτελέσματος ταύτης (§ 25-29) (ἀνάλυσις!), ὅτι δὲ γενικῶς ἐν τῷ κεφ. τούτῳ περιγράφεται «ἡ παρὰ τὰ Κούναξα μάχη τοῦ Κύρου καὶ Ἀρταξέρξου» (συγκέντρωσις!). Ἡ ἐπιγραφή αὕτη σημειοῦται πάλιν ἐν τῷ τετραδίῳ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπίτηδες ἀφειθέντα κενὸν χῶρον πρὸ τῆς

ἐπιγραφῆς τῆς πρώτης μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ κεφαλαίου τούτου. Καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἢ διδασκαλία προχωρεῖ, ὅπως προκειμένου περὶ τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου ἐλέχθη, προκαλούμενοι δὲ διὰ τῶν καταλλήλων ἐρωτήσεων οἱ μαθηταὶ εὐρίσκουν ὅτι ἐν τῷ κεφ. τούτῳ **γεωγραφικὸν ὄνομα** εἶναι τὸ τοῦ Εὐφράτου, **ἐθνικὰ** δὲ τὸ τῶν Ἑλλήνων, τὸ τῶν Περσῶν (βαρβάρων, § 20) καὶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων, περὶ τῶν ὁποίων καλοῦνται νὰ εἰπουν εἴ τι θεωρεῖ ἀναγκαῖον ὁ διδάσκων. **Πρόσωπα** μνημονεύονται ἐκτὸς τοῦ Κύρου ὁ Πατηγίας, ὁ Κλέαρχος, ὁ Πρόξενος... ὁ Ἄρταπάτης. Περὶ τούτων καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἰπουν, τίνα εἶναι εἰς αὐτοὺς ἤδη γνωστὰ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν προηγουμένων, τίς ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ κύριον ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ συγγράμματι ἱστορικὸν πρόσωπον, δηλ. πρὸς τὸν Κύρον, νὰ χαρακτηρίσουν δέ τίνα τούτων κατὰ τὰς τυχόν ἀξίας ἠθικῆς ἐκτιμήσεως πράξεις των (π. χ. τὸν Κλέαρχον ὡς **συνετόν**, παραγρ. 13!, τὸν Κύρον ὡς **ἀνδρεῖον**, παραγρ. 24!, τὸν Ἄρταπάτην ὡς **πιστόν**, παραγρ. 28-29!). Μετὰ ταῦτα καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ εὗρουν τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ποριζόμεθα ἐκ τοῦ κεφ. τούτου περὶ τοῦ καθόλου βίου τῶν ἀρχαίων (Ἑλλήνων καὶ Περσῶν), ἧτοι νὰ ὀρίσουν τὰς εἰς τὸν **καθορισμὸν τοῦ χρόνου** ἀναφερομένας ἐκφράσεις (ἀμφὶ πλήθους ἀγοράν, μέσον ἡμέρας, δείλη), τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ **εἶδη τῶν στρατευμάτων** (ἵππεις, ἠνίοχοι, πελταστικόν, τοξόται), εἰς τὸν **ὄπλισμὸν τῶν στρατιωτῶν** καὶ τῶν πολεμικῶν ἵππων (θώραξ, κράνος, παραμηρίδια—προμετωπίδια, προσταρνίδια—παλτόν, λόγχη, μάχαιρα, ἀκινάκης), εἰς τὰ **ὄργανα τοῦ πολέμου** (ἄρματα δρεπανηφόρα), εἰς τὴν **παράταξιν** τοῦ στρατεύματος καὶ τὴν **τακτικὴν** τῆς μάχης (τάξις, πλαίσιον, φάλαγξ, κέρασ δεξιόν, εὐώνυμον, μέσον κύκλωσις), εἰς τὰς **πρὸ τῆς μάχης ἐνεργείας** (ιερά, σφάγια—σύνθημα, παιάν, Ἐνυάλιος!), εἰς τὸν **κόσμον** τῶν Περσῶν (στρεπτόν, ψέλιον) καὶ τὰς **δεσποτικὰς** οὐνηθείας τούτων (προσκήνησις, ὁμοτραπέζοι), εἰς τὰ **μέτρα** μήκους (στάδιον) καὶ εἰς τὰς **δημοσίας διασκεδάσεις** (ἵππόδρομος). Εὐρίσκεται δέ, τίνα τούτων ἰδιαζον εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ τίνα εἰς τοὺς Πέρσας. Ἐν ᾧ δὲ ἕκαστα τούτων διαστέλλονται οὕτω, λέγονται περὶ αὐτῶν τὰ προσήκοντα καὶ σημειοῦνται εἰς τὸ τετράδιον συστήματος τὰ ἀναγκαῖα, ἐὰν δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ τέλος τῆς μαθητικῆς τοῦ κειμένου ἐκδόσεως ταῦτα σημειωμένα ἢ ἐὰν δὲν ἐκρατήθησαν περὶ πάντων ἢ τινῶν τούτων αἱ προσήκουσαι σημειώσεις ἤδη κατὰ τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν μιᾶς ἐκάστης μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ ἐρμηνευθέντος κεφαλαίου.

Μετὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τοῦ ἐπομένου ἀναγνωστέου κεφαλαίου (τοῦ 10ου ἰδὲ σελ. 131) καὶ τὴν ὁμοίως πρὸς τὰ προηγούμενα ἐπανάληψιν

καὶ ἐρμηνευτικὴν ἐπεξεργασίαν τούτου ὅλου, γίνεται ἀνάλυσις καὶ συγκέντρωσις τοῦ περιεχομένου εἰς ὅλον τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Ἀναβάσεως, περιλαμβανομένων δηλ. καὶ τῶν μὴ ἀναγνωσθέντων μερῶν αὐτοῦ. Οἱ μαθηταὶ καλοῦνται πρῶτον νὰ εἴπουν τὸ γνωστὸν εἰς αὐτοὺς ἐν γένει περιεχόμενον τοῦ πρώτου κεφαλαίου (Αἰτία τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου, προπαρασκευαί πρὸς αὐτήν), τῶν παραλειφθέντων 2-7 (Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἀπὸ Σάρδεων μέχρι τῆς μάχης), τοῦ ἐρμηνευθέντος 8ου κεφαλαίου (Ἡ παρὰ τὰ Κούναξα μάχη τοῦ Κύρου καὶ Ἀρταξέρξου. Θάνατος τοῦ Κύρου), τοῦ παραλειφθέντος 9ου (χαρακτηρισμὸς τοῦ Κύρου ὑπὸ τοῦ Ξενοφάντος) καὶ τέλος τοῦ ἐρμηνευθέντος 10ου καὶ τελευταίου κεφ. τοῦ πρώτου βιβλίου (Δευτέρα μάχη καὶ δευτέρα νίκη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Τισσαφέρνης). Μετὰ τοῦτο ὁδηγοῦνται εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ ἐν γένει περιεχομένου τοῦ ὅλου βιβλίου διὰ καταλλήλων συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων οὕτω: Διδ. Περὶ τίνος εἶπατε ὅτι γίνεται λόγος εἰς τὸ πρῶτον κεφ. ; Μαθ. Περὶ τῆς αἰτίας τῆς *ἐκστρατείας* τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ τῶν προπαρασκευῶν δι' αὐτήν. Διδ. εἰς τὰ κεφάλαια 2-7 ; Μαθ. Περὶ τῶν συμβάντων κατὰ τὴν *ἐκστρατείαν* ἀπὸ τῶν Σάρδεων μέχρι . . . Διδ. Ὡστε καὶ εἰς ταῦτα τὰ κεφ. περὶ τῆς ἐκστρατείας εἶναι ὁ λόγος. Ἀλλὰ πᾶσα *ἐκστρατεία* εἰς τί καταλήγει συνήθως ; Μαθ. (βοηθούμενος) Εἰς μάχας. Διδ. Εἶδομεν μάχας κατὰ τὴν *ἐκστρατείαν* ταύτην ; Μαθ. Μάλιστα, παρὰ τὰ Κούναξα, πρῶτον τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου (κεφ. 8) καὶ ἔπειτα τῶν Μυρίων Ἑλλήνων ἰδιαίτερος κατὰ τῶν Περσῶν (κεφ. 10). Διδ. Ὡστε εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα ἔχομεν τὰς μάχας, εἰς τὰς ὁποίας κατέληξεν ἡ *ἐκστρατεία* τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου. Εἰς δὲ τὸ 9ον κεφ. τί μᾶς περιγράφει ὁ Ξενοφῶν ; Μαθ. Ὅποιός τις ἦτο ὁ Κῦρος. Διδ. Μάλιστα ὁ Κῦρος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν *ἐκστρατείαν* ταύτην. Εἰς πάντα λοιπὸν τὰ κεφ. τοῦ α' βιβλίου τῆς Ἀναβάσεως περὶ τίνος ἐν γένει εἶναι λόγος ; Μαθ. Περὶ τῆς *ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς*. Διδ. Μάλιστα, αὐτὸ εἶναι τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τοῦ α' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως.

Νῦν οἱ μαθηταὶ καλοῦνται νὰ γράψουν εἰς τὰ τετράδια τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων, εἰς τὸν ἐπίτηδες ἀφειδέντα κενὸν χῶρον πρὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ πρώτου κεφ. μετὰ τὰς λέξεις «Κύρου Ἀνάβασις, βιβλίον πρῶτον» τὴν ἀνωτέρω γενικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ πρώτου βιβλίου, ἥτις «Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου, ἔκβασις ταύτης».

Ἐκ τῶν προηγουμένων ἐννοεῖ τις εὐκόλως, τί πρέπει νὰ γίνεται καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς ἐκάστου κεφαλ. ἐξ οἰουδήποτε τῶν ἐπο-

μένων βιβλίων τῆς Κύρου Ἀναβάσεως ἢ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων τῶν ἐξ ἑνὸς τούτων πρὸς ἐρμηνείαν ὀριζομένων κεφαλαίων (πρβλ. σελ. 131).

Ἐς ὑποθέσωμεν νῦν ὅτι ἔχουν ἐρμηνευθῆ ἔν τῇ οἰκείᾳ τάξει ἐκ τοῦ γ' καὶ τοῦ δ' βιβλίου τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος τὰ εἰς τοὺς πολέμους τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπὸ τοῦ 399 μέχρι τοῦ 394 π. χ. ἀναφερόμενα μέρη, ἦτοι τὰ κατὰ Θίβρων, Δερκυλίδαν καὶ Ἀγησίλαον ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ ὅτι πρόκειται ἡ διδασκαλία νὰ μεταβῆ ἤδη εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐκ κειμένου ἄλλου τινὸς συγγραφέως, π. χ. τοῦ Λουκιανοῦ. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν (σελ. 242), δὲν θὰ παραιτήσωμεν οὕτως ἀπλῶς, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τελευταίου κεφ. τὸν μέχρι τοῦδε ἐρμηνευόμενον συγγραφέα, ἵνα εὐθὺς ἐπιχειρήσωμεν ἐρμηνείαν ἐκ τοῦ ἑτέρου. Συμπληροῦντες τὴν μέχρι τοῦδε ἐρμηνείαν τῶν τμημάτων τούτων τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος μετὰ ἐπανάληψιν πάλιν περὶ τῶν κατὰ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τοῦ συγγράμματός του τούτου θὰ προβῶμεν, καθ' ὃν τρόπον εἶδομεν ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ α' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως, εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν κατὰ μέρη· (α') βιβλ. 3, κεφ. 1, 3-7. Διεξαγωγή τοῦ πολέμου ὑπὸ Θίβρωνος, β') βιβλ. 3, κεφ. 1, 8-28 κεφ. 2, 1-20. Διεξαγωγή τοῦ πολέμου ὑπὸ Δερκυλίδα. γ') βιβλ. 3, κεφ. 4, κεφ. 5, 1. βιβλ. 4, κεφ. 1, κεφ. 2, 1-4. Διεξαγωγή τοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Ἀγησίλαου) καὶ εἰς συγκέντρωσιν τοῦ ὅλου (Πόλεμος Σπαρτιατῶν κατὰ τῶν Περσῶν, 399-395 π. Χ.) Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο θὰ εἶναι ἡ ἐπιγραφή, ἣτις θὰ γραφῆ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὅλου τούτου μέρους τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἐν ἀρχῇ, εἰς τὸν ἐπίτηδες ἀφεθέντα κενὸν χώρον ἐν τῇ οἰκείᾳ σελίδι τοῦ τετραδίου τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων, τὰ δὲ πρότερα ἐκεῖνα θὰ τεθοῦν ἐκεῖ, ἐνθα θὰ ἀρχίζουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ περιλήψεις ἐκάστου τῶν οἰκείων τμημάτων. Πρὸς τούτοις οἱ μαθηταὶ ἀναλύοντες τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι ὅλῳ ὑπάρχοντα νοήματα θὰ κληθοῦν νὰ ὀρίσουν τὴν **χώραν**, ἐν τῇ ὁποία καθόλου συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα εἰς τὰ ἀναγνωσθέντα μέρη γεγονότα (Μικρὰ Ἀσία!) καὶ τοὺς κυριωτέρους **τόπους**, εἰς τοὺς ὁποίους μερικώτερον διεξήχθησαν ταῦτα (Ἴωνικαὶ πόλεις, Ἐφεσος, Αἰολίς, Βιθυνίς, Θράκη, Λάμψακος, Καρία, Μαϊάνδρου πεδίον, Πακτωλός, Φρυγία, Παφλαγονία), τὰ **κύρια πρόσωπα** (Τισσαφέρνης, Φαρνάβαζος, Τιθραύστης—Θίβρων, Δερκυλίδας, Ἀγησίλαος) καὶ τὰ **δευτερεύοντα** (Μειδίας ὁ γαμβρὸς τῆς Μανίας, Σπιθριδάτης, Ὀτυς, Ἀπολλοφάνης ὁ Κυζικηνός), νὰ εἴπουν τὰς σχέσεις τούτων πρὸς ἄλληλα καὶ νὰ χαρακτηρίσουν αὐτὰ κατὰ τὰς οἰκείας βουλή-

σεις καὶ πράξεις (π. χ. τὸν Θίβρονα ὡς *ἀνίκανον* νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς στρατιώτας, πρβλ. 3, 1, 8 καὶ 10, τὸν Δερκυλίδαν ὡς *πανοῦργον καὶ πολυμήχανον*, πρβλ. 3, 1, 20 κ. ἑ., τὸν Ἀγησίλαον ὡς *μεγαλόφρονα* καὶ *εὐσεβῆ*, πρβλ. 3, 4, 11 κ. ἑ., 18 κ. ἑ., τὸν Τισσαφέρην ὡς *δόλιον* καὶ *ἄπιστον*, πρβλ. 3, 4, 6 καὶ 11 κ. ἑ.), νὰ εἴπουν ἐπίσης, ποία ῥῆσις τοῦ συγγραφέως περιλαμβανομένη ἐντὸς τοῦ ἐρμηνευθέντος μέρους ἤρρεσεν εἰς αὐτοὺς ἐξαιρετικῶς (π. χ. 3, 4, 18, «ὄπου γὰρ ἄνδρες θεοὺς μὲν σέβοντο...»), καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ὁ διδάσκων ὁμοίως πρὸς τὰ προηγουμένα θὰ ἔκρινεν ἀναγκαῖον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γενομένης ἐρμηνείας. Ἰδίᾳ δὲ γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὰ περὶ ὧν πρόκειται ἱστορικὰ γεγονότα, νὰ εὑρουν καὶ εἴπουν, ποῦ ἔκειτο ἡ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἡ Σπάρτη νὰ ἀπειλῆ διὰ τοῦ Ἀγησίλαου νὰ καταλύσῃ τὸ Περσικὸν κράτος (πρβλ. 3, 5, 1 καὶ 4, 2, 3), ποῦ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἄχανοῦς Περσικοῦ κράτους τούτου (πρβ. 3, 1, 9 κ. ἄ.), ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, (πρβλ. 3, 4, 4. 3, 5, 1-2. 4, 2, 1).

Πρόδηλον ὅτι ὁμοία θὰ εἶναι ἡ ἐργασία, ἣτις θὰ γίνῃ καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν μεγάλου τινὸς ἱστορικοῦ τμήματος τοῦ Θουκυδίδου (π.χ. βιβλ. Α. κεφ. 24-31, 44-55. Κερκυραϊκά!—56-66 Ποτιδαιτικά!—89-117 ἢ πεντηκονταετία! κλπ.), ἢ τοῦ Ἡροδότου.

Προκειμένου περὶ *ῥητορικοῦ τινος λόγου*, ἐὰν μὲν οὗτος εἶναι ὁ τὸ πρῶτον ἀναγινωσκόμενος ἢ ἐὰν εἶναι ὁπωσδήποτε μακρὸς, δύναται ὁ διδάσκων νὰ προβαίῃ εἰς ἀνάλυσιν καὶ συγκέντρωσιν ἐκάστου μεγαλυτέρου τμήματός του, πρὸ τοῦ προβῆ εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ὅλου ἐπιβαλλομένην σχετικὴν ἐπεξεργασίαν.

Ἄς ὑποθέσωμεν π. χ. ὅτι ἠρμηνεύθη ἐκ τοῦ β' *Ὀλυνθιακοῦ* τοῦ Δημοσθένους τὸ ἐκ τῶν παραγρ. 3-10 ἀποτελούμενον μέρος καὶ ὅτι ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ ἐγράφησαν αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαὶ καὶ περιλήψεις:

«§ 3-§ 4. *Τίνες κυρίως συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Φιλίππου.*

Ἡ μέχρι τοῦδε ἀδεξιότης τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ προδοτικὴ διαγωγὴ τινῶν ἐκ τῶν ῥητόρων αὐτῶν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Φίλιππον νὰ κατορθώσῃ ἀνώτερα τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

«§ 5-§ 8. *Τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ηὔξήθη ὁ Φίλιππος. Πῶς ἔχουν τώρα τὰ πράγματα ὡς πρὸς αὐτόν.*

Διὰ τῆς ἐπιπορείας καὶ ἀπιστίας ηὔξήθη ὁ νῦν ὑπὸ τινων ἀκαταμάχητος θεωρούμενος Φίλιππος καὶ διὰ τοῦτο θὰ καταπέσῃ πάντως, διότι ἔχει γίνεαι πλέον κατάδηλος ἡ δολιότης του καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ δὲν διάκεινται πιστῶς πρὸς αὐτόν.

§ 9-10. Πεποίθησις τοῦ ῥήτορος περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς δυνάμεως τοῦ Φιλίππου.

Ἄδύνατον εἶναι διὰ τῆς βίας νὰ συγκρατήσῃ ὁ Φίλιππος τὸ δι' ἀδικίας καὶ ἐπιτορκίας καὶ ψεύδους ἰδρυθὲν κράτος του, τὸ ἐνέχον τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως».

Εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ ἐρμηνευθέντος μέρους τοῦτου προβαίνει νῦν ὁ διδάσκων ὡς ἐξῆς: (**προπαρασκευὴ τοῦ σκοποῦ!**) Καλεῖ πρῶτον τοὺς μαθητὰς νὰ ἀναγνώσουν τὰς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου κεφ. λέξεις, «**Φημί δὴ δεῖν** ὑμᾶς τοῖς μὲν Ὀλυνθίοις βοηθεῖν . . . » καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετ' αὐτοῦ νὰ εὔρουν ὅτι εἰς τὰ κατωτέρω θὰ ἐκτεθῆ τί κατὰ τὸν ῥήτορα τὸ δέον γενέσθαι (προβλ. 148). Ἐπειτα λέγει εἰς αὐτοὺς (**θέσις τοῦ σκοποῦ!**) «Ἄς ἴδωμεν τώρα, τί κυρίως θέλει νὰ εἴπῃ ὁ Δημοσθένης εἰς τὸ μέρος τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ἡρμηνεύσαμεν μέχρι τοῦδε, ἀπὸ τῆς παραγρ. 3 μέχρι 10». Μετὰ τοῦτο προβαίνει εἰς τὴν ἀναλυσιν τοῦ τμήματος, ὡς ἐξῆς: Διδ. Τίνα ἐπιγραφὴν, ἐνθυμεῖσθε, εὔρομεν διὰ τὰς δύο παραγράφους 3 καὶ 4; Μαθ. Τίνες συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Φιλίππου. Διδ. Καὶ τί, ὡς εἶδομεν, ἰσχυρίζεται ὁ Δημ.; «Ὅτι ἡ ἀδεξιότης καὶ ἀδράνεια τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ προδοτικὴ . . . Διδ. Μὲ αὐτὰ τί θέλει νὰ ἰσχυρισθῆ περὶ τοῦ Φιλίππου, ὁ Δημοσθένης; Μαθ. (ὀδηγούμενος), «Ὅτι δὲν εἶχε πραγματικὴν ἀξίαν . . . Διδ. Εἰς τὰς ἐπομένας παραγρ. 5-8 τί λέγει; Μαθ. Ἀναπτύσσει τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ηὔξήθη ἡ δύναμις τοῦ Φιλίππου, ἦτοι λέγει ὅτι . . . Διδ. Καὶ μὲ αὐτὰ τί θέλει νὰ ἰσχυρισθῆ πάλιν περὶ τοῦ Φιλίππου ὁ ῥήτωρ; Μαθ. Πάλιν ὅτι δὲν εἶχε πραγματικὴν τινα ἀξίαν. Διδ. Ἀλλὰ τί ἡδύνατο νὰ ἰσχυρισθῆ τις, λέγει κατωτέρω εἰς τὰς παραγρ. 9-10; Μαθ. Ὅτι διὰ τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεώς του ὁ Φίλιππος . . . Διδ. Ὁ δὲ Δημοσθένης πῶς εὐρίσκει τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον; Μαθ. Οὐχὶ ὀρθόν; διότι, λέγει, **δύναμις** ἀποκτηθεῖσα διὰ . . . Διδ. (**Συγκέντρωσις!**) Ὡστε ἐν γένει εἰς τὰς παραγρ. 3-10 περὶ τίνος ὁμιλεῖ ὁ ῥήτωρ; Μαθ. (ὀδηγούμενος) περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς δυνάμεώς του. Διδ. καὶ ποία εἶναι ἡ περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς δυνάμεώς του γνώμη τοῦ Δημοσθένους; Μαθ. Ὅτι ὁ Φίλ. εἶναι ἀνάξιός τις καὶ ὅτι ἡ συμμαχικὴ δύναμις του εἶναι σαθρά.

Νῦν οἱ μαθηταὶ καλοῦνται νὰ θέσουν εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον, εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν (δηλ. πρὸ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ περιλήψεως τῶν παραγρ. 3-4) ὡς ἐπιγραφὴν διὰ τὸ μέρος τοῦ λόγου, τὸ ἐκ τῶν παραγρ. 3-10, τὴν ἐξῆς: «Ἡ περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦτου γνώμη τοῦ Δημοσθένους». Ὁμοίᾳ ἐπεξεργασίᾳ δύναται νὰ γίνῃ ἐπὶ τοῦ ἐκ τῶν παραγρ. 14-21 ἀποτελουμένου μέρους τοῦ αὐτοῦ λό-

γου. Κατά ταύτην δὲ θὰ εὐρεθῆ (*ἀνάλυσις!*) ὅτι εἰς μὲν τὴν παραγρ. 14 ὁ ῥήτωρ πειρᾶται νὰ δεῖξῃ ὅτι ὅλως δευτερεύουσιν σημασίαν ἔχει ἡ *δύναμις τῆς Μακεδονίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν*, ἀνεξαρτήτως δηλ. τῶν συμμάχων, εἰς τὰς παραγρ. 15-16 ὅτι οἱ *Μακεδόνες ὑπήκοοι τοῦ Φιλίππου* διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν, εἰς τὰς παραγρ. 17-19 ὅτι οἱ ἐν Μακεδονίᾳ *μισθοφόροι καὶ πεζέταιροι τοῦ Φιλ.* εἶναι ἀνάξιοι λόγου, καὶ ὅτι ἐν γένει *οἱ περιστοιχίζοντες τὸν Φιλ.* εἶναι φανλόβιοι τινες, εἰς δὲ τὰς παραγρ. 20-21 τέλος ὅτι ὁ *Φιλ. εἶναι ἀνισόρροπός τις διάνοια* καὶ ὅτι τὰ αἴσχη αὐτοῦ συγκαλύπτουν αἱ μέχρι τοῦδε πολεμικαὶ του ἐπιτυχίαι. Μετὰ τοῦτο θὰ εὐρεθῆ (*συγκέντρωσις!*) ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο. τοῦ λόγου ὅλον πρόκειται περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως, ἐννοεῖται, παριστᾷ ταύτην ὁ Δημοσθένης ἤτοι, κατὰ τὴν φράσιν αὐτοῦ τοῦ ῥήτορος, ὅτι «τὰ τῆς οἰκείας τοῦ Φιλίππου ἀρχῆς καὶ δυνάμεως κακῶς ἔχει» (πρβλ. παραγρ. 13 ἐν τέλει). Αὐτὸ δὲ τοῦτο δύναται καὶ νὰ τεθῆ ὡς ἐπιγραφή τοῦ ὅλου τούτου τμήματος τοῦ λόγου.

Ὅμοια ἐπεξεργασία δύναται νὰ γίνῃ καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνεῖαν τοῦ ἐπομένου, τελευταίου, τμήματος τοῦ περὶ οὗ πρόκειται λόγου (παραγρ. 22-31), μεθ' ὃ νὰ ἀκολουθήσῃ ἀνάλυσις καὶ συγκέντρωσις αὐτοῦ ὅλου.

Διὰ τῆς μέχρι τοῦδε δηλ. γενομένης κατὰ μικρὰς μεθοδ. ἐνότητος πρῶτον καὶ κατὰ μεγαλύτερα τμήματα κατόπιν ἐπεξεργασίας τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐρμηνευθέντος λόγου θὰ εἶναι λίαν εἰκόλον τότε νὰ εὐρεθῆ ὅτι αἱ μὲν παραγρ. 1-2 ἀποτελοῦν τὸ προοίμιον τοῦ λόγου (ψυχολογικὴ προδιάθεσις τῶν ἀκροατῶν!), αἱ δὲ παραγρ. 3-30 τὸ κύριον μέρος τοῦ λόγου, καὶ τέλος ἡ παραγρ. 31 τὸν ἐπίλογον (συγκεφαλαίωσις τῶν δεόντων γενέσθαι πρὸς ἐπιτυχίαν!). Θὰ εὐρεθῆ δὲ ὅτι ἡ μὲν *πρότασις* τοῦ ῥήτορος διατυπῶνται διὰ βραχέων καὶ ἀορίστως πως εἰς τὰς παραγρ. 11-13, τὸ μεγαλύτερον δὲ μέρος τοῦ λόγου κατέχουν οἱ περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ συμμαχικοῦ αὐτοῦ κράτους (παραγρ. 3-10) καὶ οἱ περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ καταστάσεως τῶν πραγμάτων (παραγρ. 14-21) ἰσχυρισμοὶ τοῦ Δημοσθένους, καθὼς καὶ ὁ πικρὸς καὶ ζωηρὸς ἔλεγχος τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπολιτεύοντο καὶ διώκουν τὸ κράτος αὐτῶν οἱ τότε Ἀθηναῖοι. Θὰ εὐρεθῆ (*ἐμβάθυνσις!*) ὅτι, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν λεγομένων ἰδίᾳ εἰς τὰς παραγρ. 3-10 καὶ 14-21, σκοπὸς τοῦ ῥήτορος κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λόγου τούτου ἦτο νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς («ὑπερεκπληγμένους») ἐπτοημένους τότε τὴν δύναμιν τοῦ Φιλίππου Ἀθηναίους (πρβλ. § 5) καὶ νὰ ἐξεγείρῃ αὐτοὺς εἰς δραστηρίαν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου (πρβλ. § 2, § 22 κ. ἄ.). Θὰ ζητηθῆ προσέτι παρὰ τῶν μαθητῶν (*κριτικὴ ἐμβάθυνσις!*) νὰ εἴπουν, κατὰ πόσον συμβι-

βάζονται πρὸς τὰ πράγματα οἱ περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ τῶν Μακεδόνων ὑπηκόων του ὑπάρχοντες εἰς τὸν λόγον τούτου ἰσχυρισμοὶ τοῦ ῥήτορος, μήπως δὲ αὐτὸς οἶτος, καίπερ ἔξευτελιστικῶς καὶ ταπεινωτικῶς ἐν γένει ἐκφραζόμενος περὶ τοῦ Φιλίππου, ἀφήνει νὰ διαφύγουν ἐκ τοῦ στόματός του μεγάλοι ἔπαινοι περὶ ἐκείνου (πρβλ. § 15 «τοῦτ' ἐζήλωκε καὶ προήρηται πράττων καὶ κινδυνεύων..» καὶ § 23 «πονῶν ἐκεῖνος καὶ παρῶν ἐφ' ἅπασιν...»). Ὡσαύτως νῦν, μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου λόγου, καλεῖ τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων νὰ ἀποχωρίσουν, σημειοῦντες πλαγίως εἰς τὸ περιθώριον τοῦ κειμένου διὰ τοῦ μολυβδοκονδύλου κάθετον γραμμὴν, τὰς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὑπαρχούσας γνώμας γενικοῦ κύρους (π. γ. § 10 «οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἀδικούντα...» «Ὡσπερ οἰκίας καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατ' εἶναι δεῖ...». § 12 «ἅπας λόγος, ἂν ἀπόντ' ἔργ' ἔχη...» κλπ. κλπ.). Τὰς γνώμας ταύτας ἀπομνημονευθεῖσας ἤδη κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν οἰκείων μεθοδικῶν ἐνοτήτων καλοῦνται νῦν οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ συσχετίσουν πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὸ περιοχόμενόν των (π. γ. «αἱ εὐπραξίαι δεινὰ συγκρούσαι τὰ ὄνειδα» § 20 καὶ «τέως μὲν ἂν ἐρρωμένους ἦ τις, οὐδὲν ἐπαισθάνεται, ἐπειδὰν δ' ἀρρώστημά τι συμβῆ, πάντα κινεῖται» § 21). Ὡσαύτως νῦν, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὅλου τοῦ λόγου, δύναται ὁ διδάσκων νὰ ὀδηγήσῃ καταλλήλως τοὺς μαθητὰς εἰς σχηματισμὸν κρίσεων περὶ τοῦ ῥητορικοῦ ὕφους τοῦ Δημοσθένους. Ἄλλ' ἢ τοιαυτὴ ἐπεξεργασία καλὸν νὰ γίνεται μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν δύο τουλάχιστον λόγων τοῦ ῥήτορος τούτου. Διὸ λαμβάνοντες ἐν ἔτι παραδειγμα, τὸν **A' κατὰ Φιλίππου λόγον** τοῦ Δημοσθένους, θὰ δεῖξωμεν, πῶς δύναται νὰ γίνῃ καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὕφους αὐτοῦ ἐπεξεργασία. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπερατώθη ἡ κατὰ μικρὰς ἐνότητος καὶ κατὰ μεγαλύτερα κεφάλαια ἐρμηνεία τοῦ λόγου τούτου, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔγινε καὶ ἡ ἀνάλυσις αὐτοῦ ὅλου καὶ εὐρέθῃ ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ προοιμίου (παραγρ. 1 **Δικαιολογία!**), ἐκ τοῦ κυρίου θέματος (παραγρ. 2-50) καὶ ἐκ τοῦ ἐπιλόγου (παραγρ. 51. **Δηλώσεις, εὐχή!**). Τὸ δευτέρον καὶ κύριον μέρος ἀναλυθὲν ἰδιαιτέρως εὐρέθῃ ὅτι σύγκειται ἐκ τριῶν τμημάτων: Α') τοῦ ἐκ τῶν παραγρ. 2-12 προπαρασκευάζοντος τὴν πρότασιν, Β') τοῦ ἐκ τῶν παραγρ. 12-30, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται ἡ πρότασις καὶ Γ') τοῦ ἐκ τῶν παραγρ. 31-50 ἐξηγοῦντος τὰ κατὰ τὴν πρότασιν, ὅτι δὲ ἰδιαιτέρως περιέχει α') εἰς μὲν τὰς παραγρ. 2-12 **ψυχολογικὴν προπαρασκευὴν** τῶν ἀκροατῶν, ἧτοι ἐνθάρρυνσιν (2-8) καὶ προτροπὴν (9-12), β') εἰς δὲ τὰς παραγρ. 13-30 τὴν **πρότασιν**, καὶ δὴ εἰς μὲν τὰς παραγρ. 13-15 **εἰσαγωγὴν** εἰς ταύτην, εἰς δὲ τὰς παραγρ. 16-22 τὴν **διατύ-**

πῶσιν αὐτῆς, εἰς τὰς παραγρ. 23-27 *δικαιολογίαν* τοῦ μέρους τῆς προτάσεως τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν σύστασιν τοῦ στρατεύματος, εἰς τὰς παραγρ. 28-29 *ἀνάπτυξιν* τοῦ οἰκονομικοῦ μέρους τῆς προτάσεως καὶ εἰς τὴν παράγρ. 30 *ἐπίλογον* αὐτῆς (προτροπὴ!). — Ὅτι εἰς τὰς παραγρ. 31-32 *συμπληροῦνται* τὰ ἐν ταῖς παραγρ. 21-22 λεχθέντα (ὀρηθηρίον τῆς δυνάμεως!), εἰς τὰς παραγρ. 33-37 *ἀναπτύσσονται* τὰ ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως τοῦ ῥήτορος μέλλοντα νὰ προκύψουν ἀγαθὰ, ὥστε νὰ ἐκλείψῃ ἡ ὑπάρχουσα οἰκτρά των πραγμάτων *κατάστασις* ἢ *ἐξεικονιζομένη* εἰς τὰς παραγρ. 38-46, καὶ ὅτι τέλος εἰς τὰς παραγρ. 47-50 ἔχομεν *συμπλήρωσιν* τῶν λεχθέντων εἰς τὰς παραγρ. 21 καὶ 24-27. Ἐφ' οὗ τέλος εὐρεθῆ (συγκέντρωσις!) ὅτι ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ κυρίως ἔχομεν «σχέδιον τοῦ Δημ. περὶ διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ Φιλίππου», ἐν ᾧ π. χ. ἐν τῷ β' Ὀλυμπ. τὸ κύριον εἶναι «ἐνθάδ' ἄρουνσι τῶν Ἀθηναίων καὶ προτροπὴ πρὸς δρᾶσιν» καὶ ἀφ' οὗ γίνῃ πᾶσα ἄλλη ἐμβάθυνσις ἱστορικῆ, κριτικῆ, ἠθικῆ κλπ. (ἰδὲ ἀνωτέρω περὶ τοῦ β' Ὀλυμπ.), τότε ὀδηγεῖ ὁ διδάσκων τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν *ἐξέτασιν τοῦ ὕψους τοῦ Δημοσθένους* οὕτως, ὥστε ἐν ἐπιγνώσει καὶ οὐχὶ ψιττακίζοντες οὗτοι νὰ λέγουν «περὶ *δεινότητος* καὶ *ὕψους* ὡς κυρίων χαρακτήρων τῶν λόγων αὐτοῦ», ὅτι δὲ «ἢ ἐν αὐτοῖς ἔκφρασις τοῦ ῥήτορος εἶναι ὅτε μὲν *ἀπλῆ*, ὅτε δὲ *νευρώδης*, ἄλλοτε μὲν πλήρης λογικῆς αὐστηρότητος, ἄλλοτε δὲ μεστὴ πάθους καὶ πικρίας, ὅτι αἱ δημηγορίαι του ἐνέχουσι θερμότητα ἰδεῶν καὶ πάθος καὶ ποικίλλονται διὰ ζωηρῶν ἐρωτήσεων πρὸς τοὺς ἀκροατὰς καὶ ῥήσεων ἀπροσδοκῆτων κλπ.» (πρβλ. σχολικὴν Γραμματολογίαν, περὶ Δημοσθένους). Ἡ τοιαύτη τοῦ ὕψους τοῦ λόγου ἐξέτασις διεξάγεται ὡς ἐξῆς ὀδηγουμένων τῶν μαθητῶν νὰ προσέξουν εἰς *χαρακτηριστικὰ μέρη* τοῦ ἀναγνωσθέντος λόγου τοῦ ῥήτορος· Διδ. (θέσις τοῦ σκοποῦ!) Προσέξατε τώρα νὰ ἐξετάσωμεν, τίνα εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα κάμνουν, ὥστε νὰ θαυμάζεται ὁ λόγος τοῦ Δημοσθένους· παρατηρήσατε π. χ. τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς παραγρ. 15· «Ἡ μὲν οὖν ὑπόσχεσις οὕτω μεγάλη, τὸ δὲ πρᾶγμ' ἤδη τὸν ἔλεγχον δώσει, κριταὶ δ' ὑμεῖς ἔσεσθε». Πῶς εὐρίσκετε τὴν *ἐκφρασιν* τοῦ ῥήτορος ἐνταῦθα; Μαθ. (ὀδηγούμενος) *ἀπλῆν καὶ ἀφελῆ*. — Ὁμοία παρατήρησις γίνεται εἰς τὸ μέσον τῆς παραγρ. 19· «μή μοι μυρίους, μηδὲ δισμυρίους ξένους...» κ. ἄ.— Διδ. Γιὰ παρατηρήσατε τώρα π. χ. εἰς τὰς παραγρ. 43-44 «εἶτα τοῦτ' ἀναμενοῦμεν, καὶ τριήρεις κενάς... πλευσόμεθα;» Πῶς εὐρίσκετε τὸν λόγον ἐνταῦθα; Μαθ. (ὀδηγούμενος δι' ἀντιπαραβολῆς τούτων πρὸς τὰ προηγουμένα, τὰ ἐν παραγρ. 15 καὶ 19) *νευρώδης*. Ὁμοία παρατήρησις γίνεται π. χ. εἰς τὴν παράγρ. 46 «οὐ γὰρ ἔστ' οὐκ ἔστιν ἐν' ἄνδρα

κλπ.» και εις τὸ πρῶτον ἡμῖσιν τῆς παραγρ. 47 «Πῶς οὖν ταῦτα παύσεται; ὅταν ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κλπ.»

Ὅμοιως δὲ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὰς **ζωηρὰς ἐρωτήσεις** τὰς ὑπαρχούσας π. χ. ἐν παραγρ. 2 (μέσον) «τί οὖν ἐστὶ τοῦτο;», 3 (ὁμοίως) καὶ εἰς τὰς παραγρ. 10 καὶ 11 κ. ἄ., εἰς τὰς **ἀπροσδοκῆτους ἑήσεις** τὰς ὑπαρχούσας π. χ. εἰς τὴν παράγρ. 2 «οὐκ ἀθυμητέον... βέλτιστον ὑπάρχει», εἰς τὴν παράγρ. 24, «ἔξ οὗ δ' αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ξενικὰ ὑμῖν στρατεύεται, **τοὺς φίλους νικᾷ καὶ τοὺς συμμάχους**» (σαρκασμός!), εἰς τὴν παράγρ. 45 «οἱ δὲ σύμμαχοι τεθνήασι τῶν δέει τοὺς ἀποστόλους», διὰ τῶν ὁποίων ὡσαύτως καθίσταται **ὁ λόγος** τοῦ Δημοσθένους ζωηρῶς καὶ νευρώδης Ὁσαύτως ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν **ἀυσιτηρὰν λογικὴν** τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τῇ συνδέσει τῶν νοημάτων π. χ. εἰς τὴν παράγρ. 1, εἰς τὰς παραγρ. 23-27 καὶ εἰς τὰς παραγρ. 31 καὶ 32, εἰς τὴν **θερμότητα τῶν ἰδεῶν** καὶ τὸ **πάθος** καὶ τὴν **πικρίαν** τὴν ἐκδηλουμένην π. χ. εἰς τὰς παραγρ. 10-11, παράγρ. 20 («πάντ. ἐλάττω... οὐδὲ τὰ μικρὰ ποιεῖτε»), παράγρ. 25-26 («εἰ γὰρ ἔροῖτό τις... οὐκ ἐπὶ τὸν πόλεμον») κλπ. Θὰ κληθοῦν οἱ μαθηταὶ ὡσαύτως νὰ εὗρουν καὶ θαυμάσουν τὰς **ὑψηλὰς ἰδέας** τὰς ὑπαρχούσας π. χ. εἰς § 10 («τοῖς ἐλευθέροις μεγίστη ἀνάγκη ἢ τῶν πραγμάτων αἰσχύνη»), § 38 («αἰσχρόν ἐστι φενακίζειν ἑαυτούς»), § 39 («δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολέμῳ... ἀλλ' αὐτοὺς ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων»), § 47 («κακούργου ἐστὶ κριθέντ' ἀποθανεῖν, στρατηγοῦ δὲ μαχόμενον τοῖς πολεμίοις»). Ἐὰν ταῦτα γίνον οὕτω, τότε, ὡς εἵπομεν καὶ προηγουμένως, δὲν θὰ ψιττακίζον οἱ μαθηταὶ τὰς περὶ τοῦ ῥήτορος καὶ τοῦ λεκτικοῦ ὕφους τούτου κρίσεις ἐκεῖνας, τὰς ἐν τῇ γραμματολογίᾳ ὑπαρχούσας, θὰ κατανοήσουν δέ, ποῦ ἔγκειται ἡ ῥητορικὴ δεινότης τοῦ Δημοσθένους, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωνε ὁ ῥήτωρ νὰ συναρπάξῃ τὸ πλῆθος τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων κατὰ τὰς συνελεύσεις τοῦ δήμου.

Ὅτι ὁμοία καθόλου ἐπεξεργασία πρέπει νὰ γίνεταί καὶ εἰς τὰς **δημηγορίας τοῦ Θουκυδίδου** μετὰ τὴν καθ' ἐνότητος ἐρμηνείαν ἐκάστης τούτων, εἶναι πρόδηλον. Ἐνθα δὲ δύο ἢ πλείοτεραι τούτων ἀποτελοῦν ἀντιλογίαν περὶ τινος ζητήματος (πρβλ. π. χ. τὰς δημηγορίας τῶν Κερκυραίων καὶ Κορινθίων πρῆσβων ἐν Ἀθήναις, βιβλ. Α' κεφ. 32-43), ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις πρέπει νὰ ἐξευρίσκονται τὸ μὲν τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα τῶν δημηγοριῶν ἐκάστων (πρβλ. π. χ. 37, 2 κ. ἑ. «φασὶ δὴ συμμαχίαν...» πρὸς 32, 4 ἢ 39, 1-2 πρὸς 34, 2 κλπ.), τὸ δὲ ἢ βάσις, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἑκάτερος τῶν ἀντιλεγόντων τὸν ἴδιον αὐτοῦ λόγον (π. χ. ἐνθα ἀνωτέρω, οἱ μὲν Κερκυραῖοι θέτουν ὡς βάσιν τοῦ λόγου τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τὸ **συμφέρον**, οἱ δὲ Κορινθιοὶ

τὸ *δίκαιον*. πρβλ. ἀφ' ἑνὸς κεφ. 32, 1 «ὡς ξύμφορα δέονται» καὶ κεφ. 36 ἰδία παράγρ. 3, καὶ ἀφ' ἑτέρου κεφ. 37 «τὴν ἀφ' ἡμῶν ἀξίωσιν», κεφ. 40, 1 «οὐκ ἂν δικαίως αὐτοὺς δέχοισθε» καὶ κεφ. 43, 4 «τὰ προσήκοντα δράσετε»).

Καὶ μετὰ τὴν κατὰ μικροτέρας ἢ μεγαλυτέρας ἐνότητος ἐρμηνείαν τινὸς τῶν *Πλατωνικῶν διαλόγων* πρέπει νὰ ἐπακολουθῇ ἐπεξεργασία ὁμοία πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν προηγουμένων. Πρόκειται δὲ κατὰ ταύτην, πρὸς τοὺς ἄλλοις, οἱ μαθηταὶ τὸ μὲν νὰ ἀναπαραστήσουν ζωηρῶς τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ἦθος τῶν διαλεγομένων προσώπων, ὅπως ὁ Πλάτων ἀπεικονίζει ταῦτα, τὸ δὲ νὰ παρακολουθῆσουν ἐν συνεχείᾳ τὴν πορείαν τῆς ζητήσεως τοῦ ἐξεταζομένου θέματος κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα, νὰ παρατηρήσουν τὴν τεχνικὴν διάρθρωσιν τῶν μερῶν τοῦ διαλόγου, τὴν δραματικὴν ἀναπαράστασιν τῶν συμβαινόντων πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν του, νὰ εὔρουν τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τὴν διήκουσαν δι' αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, τὸν λόγον δι' ὃν ὁ διάλογος φέρει ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐπιγραφὴν, κ. ἄ. τ. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπερατώθη ἡ κατὰ ἐνότητος ἐρμηνεία τοῦ *Κρίτωνος* τοῦ Πλάτωνος. Νῦν ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία νὰ ἀναγνώσουν ἅπασι ἔτι ὅλον τὸν ἐρμηνευθέντα διάλογον καὶ νὰ ῥίψουν ἐν βλέμμα εἰς τὰς περὶ Πλάτωνος καὶ περὶ Σωκράτους καὶ Κρίτωνος σημειώσεις τὰς κρατηθείσας, ὅτε ἐγένεν ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ διαλόγου τούτου (πρβλ. σελ. 142). Κατὰ τὸ προσεχὲς μάθημα, ἀφοῦ γίνῃ γοργῶ τῷ ὁυθμῷ ὁ προσήκων ἔλεγχος τῆς ἀνατεθείσης εἰς τοὺς μαθητὰς κατ' οἶκον ἐργασίας ταύτης (πρβλ. σελ. 244), προβαίνει ἡ διδασκαλία κατὰ πρῶτον εἰς *ἀνάλυσιν* καὶ *συγκέντρωσιν* ὅλου τοῦ διαλόγου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενομένων περιλήψεων τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν τούτου καὶ τῶν τεθεισῶν εἰς ταῦτα ἐπιγραφῶν. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἐργασία θὰ δύναται βεβαίως νὰ διεξαχθῇ ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον, ἐὰν ἔχουν ἤδη πρότερον γίνῃ ἀνάλυσις καὶ συγκεντρώσεις μεγαλυτέρων ἐνιαίων τμημάτων τοῦ ὅλου διαλόγου (π. χ. κεφ. 3-5, κεφ. 6-9 κλπ. πρβλ. σελ. 257).

Ὅπως δὴποτε ἡ διδασκαλία ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρεῖ ὡς ἑξῆς περιίπου. Διδ. (ἀνάλυσις!) Περὶ τίνος ζητήματος, ὡς εἶδομεν, γίνεται συζήτησις εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος, τὸν ὁποῖον ἠρμηνεύσαμεν; Μαθ. Περὶ τοῦ ἂν πρέπη νὰ φύγῃ ὁ Σωκρ. ἐκ τῆς φυλακῆς ἢ ὄχι. Διδ. Ἡ συζήτησις περὶ τούτου ἀπὸ τίνος κεφ. κυρίως ἀρχίζει; Μαθ. ἀπὸ τοῦ 3ου κεφ. Διδ. καὶ ποῦ κυρίως περατοῦται; Μαθ. εἰς τὸ κεφ. 15ον («... οἴεσθαι γε χρὴ»). Διδ. Τὰ δύο πρῶτα κεφ. ὡς τί χρησιμεύουν; Μαθ. ὡς *εἰσαγωγὴ*. . . Διδ. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτὴν τί, ὡς εἶδομεν, μαν-

θάινει τις; Μαθ. Τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τοῦ διαλόγου, τίνα τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα, τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τούτων καὶ τὴν ἀφορμὴν τοῦ διαλόγου. Διδ. μάλιστα· εἰς δὲ τὰ δύο τελευταῖα κεφ. τί ἔχομεν, ὡς εἶδομεν; Μαθ. Τὸ κατὰ τὸν Σ. ἐκ τῆς γενομένης συζητήσεως συναγόμενον πόρισμα (« Ἄλλ' ὃ Σώκρατες, πειθόμενος... οὔτε γὰρ ἐνθάδε σοι φαίνεται ταῦτα πράττοντι ἄμεινον εἶναι οὐδὲ δικαιοτέρον... ») καὶ δηλώσεις αὐτοῦ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν περὶ ἀποδράσεως προτροπὴν τοῦ Κρίτωνος («... ἀλλὰ ἴσθι... ἐὰν λέγῃς παρὰ ταῦτα, μάτην ἐρεῖς»). Διδ. Ὡστε τὰ δύο τελευταῖα κεφ. εἰσὶν ἔχουν ὡς πρὸς τὸν ὅλον διάλογον; Μαθ. Εἶναι τὸ συμπέρασμα ἢ ὁ ἐπίλογος αὐτοῦ. Διδ. Μάλιστα· προσέξατε τώρα· ποῖον ἐκ τῶν δύο διαλεγόμενων προσώπων ἀνοίγει τὴν συζήτησιν περὶ δραπετεύσεως ἐκ τῆς φυλακῆς; Μαθ. Ὁ Κρίτων (πρβλ. κεφ. 3, «ἐμοὶ πείθου καὶ σώθητι...»). Διδ. Καὶ προτιρέτων ὁ Κρίτων τὸν Σ. νὰ δραπετεύσῃ τί ἀναπτύσσει; Μαθ. Τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ὀφείλει ὁ Σ... Διδ. εἰς ποῖα κεφ. περιέχεται ἡ πρότασις τοῦ Κρ. καὶ ἡ ἀνάντησις τῶν λόγων αὐτῆς; (πρῶτον τμῆμα τοῦ κυρίου μέρους τοῦ διαλόγου!) Μαθ. Εἰς τὰ κεφ. 3-5. Διδ. μάλιστα· τώρα ἀπὸ τὸ κεφ. 6 καὶ κατωτέρω, ποῖος εἶναι, ὡς εἶδομεν, ὁ ὁποῖος κυρίως διενθύνει τὴν συζήτησιν; Μαθ. ὁ Σωκράτης. Διδ. καὶ κατὰ πρῶτον ποῖον ζήτημα ἐξετάζει ὁ Σ. μετὰ τοῦ Κρίτωνος; Μαθ. τὸ περὶ τῶν δοξῶν... (πρβλ. κεφ. 6, 46. G. «εἰ πρῶτον μὲν τοῦτον τὸν λόγον ἀναλάβομεν, ὃν σὺ λέγεις, περὶ τῶν δοξῶν...»). Διδ. Καὶ καθὼς εἶδομεν, εἰς ποῖα κεφ. ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τοῦτο; Μαθ. Εἰς τὰ κεφ. 6-8. Διδ. καὶ τί συμπέρασμα συνάγεται ὡς πρὸς τὰς δόξας τοῦ πολλοῦ κόσμου; Μαθ. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν... Διδ. Ἀντὶ τῆς γνώμης τῶν πολλῶν τί φρονεῖ ὁ Σ. πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συζητήσει περὶ τοῦ προκειμένου; Μαθ. ἐὰν θὰ πράξουν δίκαια ἢ ἀδίκαια... (πρβλ. κεφ. 9, 48. Δ «οὐδὲν ἄλλο σκεπτόν ἢ... πότερον δίκαια πράξομεν ἢ τῇ ἀληθείᾳ ἀδικήσομεν»). Διδ. Ὡστε εἰς τὰ κεφ. ταῦτα 6-9 γενικῶς τί ἀναπτύσσεται; Μαθ. (βοηθούμενος) τί δὲν πρέπει καὶ τί πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ζητήματος. (Δεύτερον τμῆμα τοῦ κυρίου μέρους τοῦ διαλόγου!). Διδ. Προσέξατε τώρα· λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ζητήματος κατὰ τὸν Σ. τὸ δίκαιον τῆς πράξεως, ποῖαν ἠθικὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ θέσουν ὡς βάσιν; Μαθ. Ὅτι ἀπολύτως δὲν ἐπιτρέπεται τὸ ἀδικεῖν (πρβλ. κεφ. 10, 49. Δ «ὡς οὐδέποτε ὀρθῶς ἔχει οὔτε τὸ ἀδικεῖν οὔτε τὸ ἀνταδικεῖν οὔτε κακῶς πάσχοντα ἀμύνεσθαι ἀντιδρῶντα κακῶς»). Διδ. Καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα κεφ. τί εὐρίσκει ὁ Σ.; Μαθ. Ὅτι ἐὰν πράξῃ κατὰ τὴν προτροπὴν τοῦ

Κρ. και δραπετεύση, παραβαίνει την αρχήν ταύτην, διότι άδικεί την πολιτείαν . . . Διδ. μάλιστα· εις ποια κεφ. αναπτύσσει την γνώμην ταύτην ο Σ. ; Μαθ. εις τὰ κεφ. 11-14. Διδ. Εις δὲ τὸ ἐπόμενον κεφ. 15 τί ἀποδεικνύει ο Σ. ; Μαθ. ὅτι και ἂν ἀφήσουν κατὰ μέρος τὸ δίκαιον και ἄδικον τῆς πράξεως, πάλιν **δὲν θὰ ἔχουν** ἐκ τῆς δραπετεύσεως **ὠφέλειαν** (πρὸβλ. κεφ. 15, 53. Α. «τί ἀγαθὸν ἐργάσει σαυτὸν ἢ τοὺς ἐπιτηδεῖους τοὺς σαυτοῦ ;»). Διδ. Ἦτοι ὑπὸ ποίαν ἔποψιν **ἐξετάζεται** εἰς τὸ κεφ. τοῦτο (τὸ 15) **τὸ ζήτημα** ; Μαθ. (βοηθούμενος) ὑπὸ **πρακτικῆν ἔποψιν**. Διδ. Ἐν ᾧ εἰς τὰ προηγούμενα (11-14) ; Μαθ. (βοηθούμενος· «ἐὰν θὰ πράξουν δίκαια, ἐὰν θὰ παραβοῦν την ἀρχήν» . . .). Εἰς τὰ προηγούμενα ἐξετάζεται τὸ ζήτημα **ὕπὸ θεωρητικῆν (ἠθικῆν) ἔποψιν**. Διδ. Ὡστε ἐν γενεῖ εἰς τὰ κεφ. 11-15 τί γίνεται ; Μαθ. Ἐξετάζεται τὸ ζήτημα πρῶτον ὑπὸ ἠθικῆν και δεύτερον ὑπὸ πρακτικῆν ἔποψιν. (Τρίτον τμήμα τοῦ κυρίου μέρους τοῦ διαλόγου!). Διδ. Ποῖος τώρα δύναται νὰ μᾶς ἐπαναλάβῃ την ἀνάλυσιν τοῦ διαλόγου ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ; Μαθ. «Τὰ δύο πρῶτα κεφ. εἶναι **εἰσαγωγή εἰς τὸν διάλογον** και ἐν αὐτοῖς καθίσταται γνωστὸς ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔγινεν ὁ διάλογος, ὁ τόπος ὅπου διεξήχθη . . . Τὰ κεφ. 3-15 ἀποτελοῦν **τὸ κύριον μέρος τοῦ διαλόγου**, ὑποδιαιρεῖται δὲ τοῦτο εἰς 4 μέρη· εἰς τὰ κεφ. 3-5 περιέχεται ἡ πρότασις τοῦ Κρίτωνος κλπ. κλπ.».

Νῦν καλὸν εἶναι εἰς ἰδιαιτέραν σελίδα τοῦ οἰκείου τετραδίου, εἰς τὸ τέλος τῶν ἐπιγραφῶν και περιλήψεων τοῦ ἐρμηνευθέντος διαλόγου τούτου, νὰ γραφῆ και γενικὸν διάγραμμα τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ, τὸ ἐξῆς.

Πλάτωνος Κρίτων.

Α'. κεφ. 1 - 2 Εἰσαγωγή (Χρόνος και τόπος τοῦ διαλόγου, τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα, ψυχικὴ διάθεσις αὐτῶν· ἀφορμὴ τοῦ διαλόγου).

Β'. κεφ. 3-15. Τὸ κύριον μέρος τοῦ διαλόγου.

I. κεφ. 3 - 5. Πρότασις τοῦ Κρίτωνος και λόγοι ὑπὲρ αὐτῆς.

II. κεφ. 6-15. Ἐλεγχος τῆς προτάσεως και τῶν λόγων τοῦ Κρίτωνος.

α') κεφ. 6-9. Τί (δὲν πρέπει και τί) πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι.

β') κεφ. 10-14. Ἐξέτασις τοῦ ζητήματος ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως, (Ποία ἠθικὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ τεθῆ ὡς βᾶσις ἐν τῇ ζητήσει. Ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη παραβαίνεται ἐκτελουμένης τῆς περὶ δραπετεύσεως προτάσεως τοῦ Κρίτωνος).

γ') κεφ. 15. Ἐξέτασις τοῦ ζητήματος ἀπὸ πρακτικῆς ἐπόψεως. (Ἡ δραπέτευσις καὶ πρακτικῶς ἀνωφελής).

Γ'. κεφ. 16 - 17. Συμπέρασμα (Ἐπίλογος. Ἀπόρριψις τῆς προτάσεως).

(Κυρίως ἐμβάθυνσις. Εὔρεσις τῆς κεντρικῆς ἰδέας τοῦ διαλόγου).
Λιδ. προσέξατε τώρα. Τί φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἠθέλησε νὰ κατορθώσῃ ὁ Πλάτων διὰ τοῦ διαλόγου τούτου; Μαθ. Νὰ ἀναπαρ-
στήσῃ τὸν ἐν τῇ φυλακῇ μεταξὺ Κρίτωνος καὶ Σωκράτους γινόμενον
διάλογον καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Σωκράτης
δὲν ἐδέχθη νὰ δραπετεύσῃ. Λιδ. Μάλιστα! ἀλλὰ γιὰ προσέξατε! Ἄρα γε
τοῦτο κυρίως εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ φιλοσόφου συγγραφῆς; Εἰς τὸν διά-
λογον τὸ σπουδαιότερον μέρος ἀποτελοῦν ποῖα κεφ.; Μαθ. (ὀδηγού-
μενος) Τὰ κεφ. 11-14, εἰς τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζεται ὅτι δὲν ἐπιτρέπε-
ται ἀπολύτως νὰ ἀδικῇ τις καὶ μάλιστα τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους.
Λιδ. Ποῦ λέγονται οἱ ὠραιότεροι λόγοι περὶ τῆς πατρίδος; Μαθ. (ὀδη-
γούμενος) εἰς τὸ κεφ. 12... (πρβλ. «λέληθέν σε ὅτι μητρὸς τε...»);
Λιδ. Καὶ δι' ἐκείνων, τὰ ὁποῖα λέγει εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ κεφ. «καὶ
σέβεσθαι δεῖ καὶ... *πάσχειν... ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐάν τε δεῖσθαι...*
ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ *πανταχοῦ ποιητέον ἂν
κελεύῃ ἢ πόλις*», τί θέλει νὰ διδάξῃ ὁ Πλάτων; Μαθ. ὅτι ἐπιβάλλε-
ται εἰς τὸν πολίτην *ἀπόλυτος ὑπακοή εἰς τοὺς νόμους*. Λιδ. Μάλι-
στα! αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς εἶναι ἡ κυρία ἰδέα τοῦ διαλόγου τούτου.

Νῦν οἱ μαθηταὶ γράφουν εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον μετὰ τὸ διά-
γραμμα τὸ δεικνὺν τὴν ἀνάυσιν τοῦ διαλόγου (ἰδὲ ἀνωτέρω) τὰ ἐξῆς:
«Κυρία ἰδέα τοῦ διαλόγου. Ὁ πολίτης ὀφείλει ἀπόλυτον ὑπακοὴν εἰς
τοὺς νόμους τῆς πολιτείας».

Πρὸς τοῦτοις οἱ μαθηταὶ ὀδηγοῦνται νῦν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς
ἐπιγραφῆς τοῦ ἐρμηνευθέντος διαλόγου καὶ ἐρωτηθέντες, διατὶ πρῶτον
ἐπιγράφεται **Κρίτων**, ἀπαντῶσιν «ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ προσώπου,
μετὰ τοῦ ὁποίου διαλέγεται ὁ Σωκράτης», διατὶ δεύτερον **περὶ τοῦ
πρακτέου**, ἀπαντῶσι, «διότι ἐν αὐτῷ ἐξετάζεται, τί πρέπει νὰ πρά-
ξουν» (δηλ. νὰ δραπετεύσῃ ὁ Σ. ἢ νὰ μείνῃ), καὶ τέλος **ἠθικός**, «διότι
τὸ ἐξεταζόμενον ἐν τῷ διαλόγῳ ζήτημα ἀνάγεται εἰς τὴν ἠθικὴν».

Νῦν δύναται πρὸς τοῦτοις νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς
τὸ **ἠθος** τῶν διαλεγόμενων καὶ τὸν **χαρακτῆρα** αὐτῶν (π. γ. ὁ **Κρί-
των** ὡς εὐκόλως* ταρασσόμενος καὶ συγκινούμενος, πρβλ. κεφ. 1 καὶ 2,
ὡς **θερμὸς φίλος**, πρβλ. κεφ. 1-5, ἰδίᾳ δὲ κεφ. 3 καὶ 4... ὁ **Σω-
κράτης** ὡς **ἀτάραχος** ἐν τῇ συμφορᾷ, πρβλ. κεφ. 1-2 καὶ ἂ, **ἀνλό-**

νητος εἰς τὰς ἀρχάς του, πρβλ. π. χ. κεφ. 6 «οἶος τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλῳ πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ...» κ. ἀ.) εἰς τὴν **δραματικότητα** τῆς παραστάσεως (πρβλ. κεφ. 1. ἐν κεφ. δὲ 11 κ. ε. τὴν μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν τῶν νόμων, οἵτινες προσωποποιοῦνται καὶ παριστάνονται αὐτοὶ συζητοῦντες μετὰ τοῦ Σωκράτους) κλπ.

Ἄλλ' εἰς οὐχὶ ὀλίγους τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς γενομένης συζητήσεως δὲν πρόκεινται σαφῆ καὶ ὑποδηλοῦνται μᾶλλον ἢ σαφῶς λέγονται (πρβλ. π. χ. τὸν Λάχητα, τὸν Πρωταγόραν κλπ). Τότε κατὰ τὴν περὶ ἧς πρόκειται τελευταίαν ἐρμηνευτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ διαλόγου ὅλου πρέπεινὰ ἐξετάζεται, τίνα ἐκ τῶν λεγομένων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θέματος κατὰ τὸν Πλάτωνα αὐτὸν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς σπουδαῖα καὶ τίνα οὐχί, τίνες ὑποθέσεις διὰ τῆς ἐν τοῖς ἐπομένοις γινομένης ἐρεῦνης διασείονται καὶ τίνες μένουσιν ἀδιάσειστοι καί, τέλος, ποῖον εἶναι τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συρρέουν πάντα τὰ νήματα τοῦ διαλόγου. Ἡ τοιαύτη ἐξέτασις προκειμένου περὶ διαλόγων ἐκ τῶν μεγαλύτερων δύναται νὰ γίνεται καὶ τμηματικῶς, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν μεγαλύτερων μερῶν αὐτῶν ἐνιαῖόν τι ὅλον αποτελούντων, ἐὰν βεβαίως τὸ ἐκάστοτε ἐρμηνευθὲν τμήμα ἐπιτρέπῃ τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν καὶ παρέχῃ στοιχεῖα πρὸς ταύτην. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι τὰ ἐρωτήματα ταῦτα πρέπει νὰ ὑποβαλλῇ πρῶτον εἰς ἑαυτὸν ὁ διδάσκων καὶ νὰ προσπαθῇ καθ' ἑαυτὸν νὰ λύῃ, ἔπειτα δὲ οὐχὶ δογματικῶς νὰ παρέχῃ ταῦτα εἰς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καθοδηγῶν, ἐνθαρρύνων καὶ βοηθῶν νὰ προκαλῆ ὅλην τὴν τάξιν καὶ ἰδίᾳ τοὺς εὐφυεστέρους τῶν μαθητῶν νὰ ἀποκρίνωνται μετὰ σκεψίμῃ εἰς τὰς ἀκριβῶς διατετυπωμένας ἐρωτήσεις αὐτοῦ.

Προκειμένου περὶ τοῦ **Ἱομήρου** κατὰ μὲν τὰς ἀρχάς τῆς ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐρμηνείας ἢ ἐπανάληψις ἀναγνωσθέντος τινὸς μεγαλύτερου ὅλου καὶ ἢ μετὰ ταύτης συνδεδεμένη ἐπεξεργασία τούτου πρέπει νὰ εἶναι πολυμερεστέρα καὶ νὰ ἀναφέρεται εἰς τμήμα ἀποτελοῦν ἐνιαῖόν τι ὅλον οὐχὶ λίαν ἐκτενές (π. χ. **Ἱοδυσσεύς** α, 1-87, ἢ ε, 43-147, παραλειπομένων ἐν τῷ μεταξὺ τῶν στίχων 107-111 καὶ 118-135, ἢ ζ, 1-84, ἢ **ἹΙλιάδος** Α, 1-52 ἢ Β, 1-52). Ὅταν δὲ πλέον οἱ μαθηταὶ σὺν τῷ χρόνῳ οἰκειωθοῦν ἱκανῶς τὴν γλῶσσαν τῶν δημοικῶν ποιημάτων τούτων, τότε δύναται ἢ ἐπανάληψις καὶ ἢ ἄλλη συμπληρωματικὴ τῆς γενομένης ἐρμηνείας ἐπεξεργασία νὰ γίνεται ἐπὶ ὅλου τινὸς ἐρμηνευθέντος στοιχείου. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ἢ ἐπανάληψις καὶ συστηματοποίησης τῶν ἐκ τῆς μέχοι τοῦδε γενομένης ἐρμηνείας ποιοθειῶν γνώσεων τῶν εἰς τὴν **γλῶσσαν** τῶν δημοικῶν ἐπῶν ἀναφερομένων, ἐὰν δὲν θὰ εἶναι τι τὸ πρῶτεῖον καὶ κύριον, θὰ τυγχάνῃ ὅμως προσοχῆς ἴσης μὲ τὴν πραγματικὴν, τεχνικὴν καὶ αἰσθητικὴν καθό-

λου τῶν περὶ ὧν πρόκειται ποιημάτων ἐξέτασιν, τὴν ἀποτελοῦσαν βεβαίως τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον τῆς ὅλης ἐρμηνείας τοῦ Ὀμήρου στοιχειῶν, τοῦ ὁποίου μὴ λαβόντες πείραν οἱ μαθηταὶ δὲν δύνανται βεβαίως νὰ λέγουν ὅτι κατενόησαν, ποῦ ἔγκειται τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἡ ἀξία καὶ τὸ κάλλος. Ἄλλ' ἡ ἐπανάληψις καὶ συστηματοποίησης τῶν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρμηνείας πορισθεισῶν γνώσεων τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τινὰ ξηρὸν καὶ ἀνιαρὸν τρόπον, ἀλλὰ μετὰ τινος τέχνης οὕτως, ὥστε καὶ ἡ φύσει ἀνιαρὰ πὼς ἐπεξεργασία αὕτη τοῦ ἐρμηνευθέντος νὰ γεννᾷ ποιᾶν τινὰ εὐχαρίστησιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν. Δὲν θὰ λάβῃ λοιπὸν τὸ τετράδιον τῶν λέξεων ἀνὰ χεῖρας ὁ διδάσκων καὶ δὲν θὰ εἴπῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἀπλῶς «προσέξατε νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς ὁμηρικὰς λέξεις, τὰς ὁποίας μέχρι τοῦδε ἐμάθαμεν», ἀλλὰ ἐκτελῶν τὴν τοιαύτην γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν π. χ. εἰς τὸ τεμάχιον τῆς Ὀδυσσεΐας α, στίχ. 1 87 θὰ χωρήσῃ ὡς ἑξῆς περίπου. Διδ. Πῶς ὀνομάζει τὸν Ὀδυσσεῖα ὁ Ὀμηρὸς εἰς τὸν τελευταῖον στίχον; (87) Μαθ. Ταλασίφρονα. Διδ. ποῖα ἄλλα ἐπίθετα εἶδομεν νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ τίς ἡ σημασία ἐκάστου αὐτῶν; Μαθ. Εἰς τὸν στίχον 1 τὸν ὀνομάζει *πολύτροπον*, ἦτοι . . . , εἰς τὸν στίχ. 21 *ἀντίθεον*, ἦτοι . . . εἰς τὸν στίχ. 48 *δαΐφρονα* . . . , εἰς τὸν στίχ. 49 *δύσμορον* . . . , εἰς τὸν στίχ. 55 *δύσινον* . . . , εἰς τὸν στίχ. 65 *θεῖον* . . . , εἰς τὸν στίχ. 83 *πολύφρονα* . . . Ὅμοίως ἐρωτῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ποῖα ἄλλα πρόσωπα θεῶν ἢ ἀνθρώπων εἶδον εἰς τὸ ἐρμηνευθὲν μέρος, ποίους προσδιορισμοὺς ἔχει ἕκαστος καὶ τίς ἡ σημασία ἐκάστου τούτων (π. χ. ὁ *Ζεὺς* στίχ. 27 Ὀλύμπιος, στίχ. 28 πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, στίχ. 45 Κρονίδης καὶ ὑπάτος κρειόντων, στίχ. 63 νεφεληγερέτα ἢ *Καλυψώ* στίχ. 14 νύμφη πότνια, δια θεάων ὁ *Αἰγίσθος* ἀμύμων, ὁ *Ὁρέσις* τηλεκλυτὸς κλπ.) Ὅμοίως ἐρωτῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ εἴπουν, ποίας λέξεις ἔμαθον ἐνταῦθα δηλοῦσας *δρῆν* καὶ *μῖσος* (στίχ. 20 μενεαῖω, στίχ. 69 χολοῦμαι, πρβλ. καὶ στίχ. 62 ὠδύσσο) καὶ τὰ ἀντίθετα τούτων (στίχ. 19 ἐλαίρω, στίχ. 48 δαίεται μοι ἦτορ, στίχ. 60 ἐντρέπομαι), ἢ δηλοῦσας *ἐπιθυμίαν* (στίχ. 13 κέρρημα, στίχ. 15 λιλαίομαι, στίχ. 41 ἱμείρομαι), ἢ ἀναφερομένας εἰς τὴν *οἰκογένειαν* (στίχ. 15 πόσις, στίχ. 19 φίλοι, πρβλ. καὶ στίχ. 49, στίχ. 35 ἄλοχος μνηστή, στίχ. 39 ἄκοιτις, κλπ.). Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 52.

Ὅμοίως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τυπικόν, θὰ κληθῶν οἱ μαθηταὶ ἐξ ἀφορμῆς μὲν π. χ. τοῦ τύπου Ἡελίοιο ἢ Αἰγίσθοιο (στίχ. 8, 29) ἢ τοῦ ἀτασθαλίησιν (στίχ. 7) νὰ εἴπουν, ποίας διαφορὰς εἶδον περὶ τοὺς τύπους τῶν δευτεροκλίτων ἢ πρωτοκλίτων ὀνομάτων εἰς τὸ ἀναγνωσθὲν μέρος (οιο ἢ οο, οισι-αο, ἄων, ησι), ἐξ ἀφορμῆς δὲ τοῦ *πλάγχθη* ἢ *ἴδεν* ἐν

ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἔπερσεν ἢ ἐρρῦσατο νὰ εἴπουν τὰ προσήκοντα περὶ τῆς αὐξήσεως παρ' Ὀμήρω. Καὶ σχετικῶς μὲ τὴν σύνταξιν, περὶ τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ἄρθρου (πρβλ. στίχ. 4, 8, 9, 10, 18, κ. ἐ), περὶ τῆς ἐπιρροηματικῆς χρήσεως τῶν προθέσεων (πρβλ. στίχ. 8, 51) καὶ τῆς διαφορῶν παρ' Ὀμήρω χρήσεως τῶν πτώσεων (πρβλ. στίχ. 19 μετὰ οἷσι φίλοισι, στίχ. 21 γαῖαν ἰκέσθαι, στίχ. 22 Αἰθίοπας μετεκίαθε κλπ.), δύνανται νὰ λεχθῶν τὰ δέοντα καὶ νὰ συστηματοποιηθῶν προσηκόντως (Πρβλ. καὶ σελ. 54-55 καὶ 92-93). Ἡ τοιαύτη ἐπανάληψις καὶ συστηματοποίησις τῶν γλωσσικῶν γνώσεων θὰ περιορίζεται μὲν κάπως, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐκλείπη ὅλως καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἑνὸς τινος ὅλου στοιχείου τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ Ἰλιάδος, καὶ ὅταν ἐν γένει θὰ ἔχη προβῆ ἀρκούντως ἢ ἐρμηνεία τοῦ Ὀμήρου. Ἄλλ' ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τῆς ἀξίας τῶν ἀθανάτων ἔργων τοῦ Ὀμήρου πειρὰν τις λαμβάνει, οὐχὶ ὅταν γνωρίσῃ ἀπλῶς μόνον τὴν γλῶσσαν τούτων, ἀλλ' ὅταν ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν κάλλος καὶ τὴν δαιμονίαν τοῦ ποιητοῦ τέχνην. Τοῦτο κατορθοῦται, ὡς εἶπομεν, διὰ τῆς αἰσθητικῆς καὶ πραγματικῆς καθόλου ἐπεξεργασίας τῶν περὶ ὧν πρόκειται ποιημάτων. Κατὰ τὴν τοιαύτην ἐπεξεργασίαν ἢ προσοχὴ τῶν μαθητῶν στρέφεται *εἰς τὰ ἔνδον τῶν δρώντων* προσώπων, ἤτοι εἰς τὰς ψυχικὰς τούτων κινήσεις, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀποκαλύπτονται εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν λόγων αὐτῶν ἢ τῶν ἔργων. Οὗτω δὲ καθίσταται δυνατόν, ὥστε καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω δι' ἐκείνων νὰ ἐρμηνεύωνται καὶ βαθύτερον νὰ κατανοοῦνται, καὶ τὰ δρώντα πρόσωπα ἀκριβέστερον νὰ χαρακτηρίζωνται, τὸ δὲ σπουδαιότερον πρὸς τούτοις καθίσταται δυνατόν νὰ θαυμάζεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν *ἐν ἐπιγνώσει* ἢ ὄντως ἀξία θαυμασμοῦ παρατηρητικῆ δεινότητος τοῦ Ὀμήρου καὶ ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς βαθεῖα γνώσις αὐτοῦ (Πρβλ. π. χ. Ἰλιάδος Α 106-120, ἔνθα ὁ ἐξωργισμένος Ἀγαμέμνων περὶ μὲν τοῦ Κάλχαντος προκειμένου προφέρει τὴν ἐν στίχ. 106-108 *ὑπερβολὴν* «οὐπὼ ποτέ μοι τὸ κρήγιον εἶπας... οὔτε τέλεσσας», περὶ ἑαυτοῦ δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν *σμικρύνει* τὸ πταίσμα του ἀποσιωπῶν τὴν πρὸς τὸν ἱερέα Χρύσην ὕβριστικὴν του στάσιν, στίχ. 25-32, καὶ παριστῶν ὅτι ἀπλῶς καὶ μόνον τὰ λύτρα ἐκείνου δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῆ, στίχ. 111-112, ἀφ' ἑτέρου δὲ *σκοπίμως μεγαλοποιεῖ*, στίχ. 113-115, τὴν ἀξίαν τῆς δορυκτητῆς Χρυσῆϊδος, ἵνα ἐξάσῃ τὴν ἐν στίχ. 116 συγκατάβασίν του. Πρβλ. ὡσαύτως τὴν ἐν στίχ. 141-146 *περισσὴν περιγραφὴν* πρὸς ἀπόσπασιν τοῦ νοῦ τῶν ἀκουόντων ἀπὸ τοῦ κυρίου ζητήματος. Πρβλ. ὡσαύτως τὰ ἐν στίχ. 245-246, ἔνθα ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τὰς ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς δοθείσας συμβουλὰς (στίχ. 210 κ. ἐ.) μὴ ἔχων εἰς τί ἄλλο νὰ ἐκσπάσῃ τὴν ὀργὴν του, *ἐκσπᾷ εἰς τὸ ἄψυχον σκῆπρόν του* ἀπορρι-

πτωσ τοῦτο κατὰ γῆς Πρβλ. ὡσαύτως τὴν ὑπὸ τοῦ Νέστορος ἐν στίχ. 255-256 *ὑπόμνησιν τῆς χαρᾶς τῶν ἐχθρῶν*, ἵνα διὰ ταύτης φέρῃ εἰς συναίσθησιν τοὺς ἐρίζοντας ἡγεμόνας τῶν Ἀχαιῶν. Πρβλ. ὡσαύτως στίχ. 287, ἔνθα τοῦ Ἁγαμέμνονος ἡ δυσμενῆς πλέον πρὸς τὸν Ἀχιλλεῖα διάθεσις ἐκδηλοῦται πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τοῦ «ὄδ' ἀνήρ», δι' οὗ ἀπλῶς ὀνομάζεται ὁ «δῖος Ἀχιλλεύς», (πρβλ. ὁμοίαν νῦν χρῆσιν τοῦ «αὐτὸς» ἢ «αὐτὸς ἐδῶ» ἢ «αὐτὸς ὁ κύριος»). Πρβλ. ὡσαύτως ἐν στίχ. 322-325 «ἔρχεσθον κλισίην Πηληιάδεω Ἀχιλῆος· χειρὸς ἐλόντ' ἀγέμεν Βρισηίδα κλπ.» τὴν ἐν τῇ διατυπώσει τῆς προσαγωγῆς ἐκδηλουμένην ὀργήν. Πρβλ. ὡσαύτως στίχ. 327, ἔνθα οἱ δύο κήρυκες *σιωπηλοὶ* (ἀκέοντε) βαδίζουσι διὰ τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς δυσάρεστον ὑπηρεσίαν. Πρβλ. ὡσαύτως στίχ. 361 καὶ 363, ἔνθα ἡ Θέτις ἀφ' ἐνὸς μὲν θωπεύει τὸν ἀγαπητὸν τῆς υἱόν, ἵνα ἐκδηλώσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν συμπάθειάν τῆς καὶ ἵνα καταπραῖνῃ τὰ ἐξεγγηγεμένα ἐκ τῆς θλίψεως νεῦρά του, τὸ δὲ ζητεῖ νὰ μάθῃ τὸ αἷτιον τῆς λύπης του, ἵνα συμμερισθῇ ταύτην καὶ ἀνακουφίσῃ πῶς αὐτόν. Πρβλ. ὡσαύτως στίχ. 505-506, ἔνθα ἡ Θέτις ὑπομιμνήσκει τὸν Δία ὅτι ὁ υἱὸς τῆς «ὠκυμορώτατος ἄλλων ἔπλετο», ἵνα κινήσῃ τὸν οἶκτον τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν. Πρβλ. τέλος στίχ. 595 καὶ 599, ἔνθα τὸ θέαμα τοῦ γελοῖως οἰνοχοοῦντος χαλοῦ Ἡφαίστου, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, παρὰ τῇ τεθλιμμένῃ Ἥρα προκαλεῖ μειδίαμα ἀπλοῦν, τοὺς δὲ ἄλλους θεοὺς κινεῖ εἰς ἄσβεστον γέλωτα).

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ταύτην ὡσαύτως καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ προσέξουν εἰς τὴν *πλαστικὴν δύναμιν τῆς γλώσσης*, τὴν ἐν τοῖς συνθέτοις ἐμφανιζομένην (π.χ. πολῦτροπος, ἀντίθεος, δαΐφρων, πολύφρων, δύσμορος, δύστηνος, νεφεληγερέτα, εὐρύοπα, ἐρίγδουπος κτλ.), νὰ θεωρήσουν τὰς διαφόρους *εἰκόνας* ἢ *σκηνὰς* (π.χ. τὴν σκηνὴν τοῦ Χρῦσου ἐν *σιωπῇ* βαδίζοντος «παρὰ θῖνα *πολυφλοίσβοιο* θαλάσσης» καὶ ἐν *τῇ ἐρημίᾳ* ἔπειτα δεομένου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ἵνα «τίσειαν οἱ Δαναοὶ» τὰ δάκρυα αὐτοῦ διὰ τῶν βελῶν τοῦ θεοῦ, Ἰλιάδ. Α, 31 κ.έ. ἢ τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλεῶς μακρὰν τῶν ἐταίρων του παρὰ τὴν θάλασσαν καθημένου καὶ δακρύνοντος καὶ μὲ προτεταμένας τὰς χεῖρας παραπονουμένου πρὸς τὴν μακράν, εἰς τὰ βιάθη τῆς θαλάσσης, εὐρισκομένην μητέρα του Θέτιν Ἰλιάδ. Α, 348 κ.έ., ἢ τὴν σκηνὴν τῆς ἰκεσίας τοῦ Πριάμου, Ἰλιάδ. Ω, 477 κ.έ.), νὰ ἐξετάσουν *τὸν τρόπον τῆς περιγραφῆς* τεχνουργημάτων, διὰ τοῦ ὁποίου παρέχεται εἰς ταύτην ζωὴ καὶ κίνησις θαυμασμοῦ ἀξία (πρβλ. τὴν περιγραφὴν τῆς ἀσπίδος ἐν Ἰλιάδ. Σ. 474 κ.έ.) καὶ *τὴν ἐνάργειαν τῆς παραστάσεως* διὰ παραβολῶν καὶ παρομοιώσεων ὁραίων (πρβλ. Ἰλιάδ. Β, 87 κ.έ. ἢ Π, 156 κ.έ.).

Καὶ εἰς τὴν *οἰκονομίαν τοῦ ὄλου ποιήματος*, ἤτοι εἰς τὴν σχέσιν ἐκάστου μικροτέρου τμήματος τούτου πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα, καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ μύθου πλοκὴν κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν, περὶ ἧς πρόκειται, πρέπει νὰ στρέφεται τῶν μαθητῶν ἡ προσοχή. Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ ἐξέτασιν θὰ βοηθοῦνται οὗτοι, ὡς πολλάκις ἐν τοῖς προηγούμενοις ἐδηλώθη, καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων ἐκάστης μικροτέρας μεθοδικῆς ἐνότητος, τὰς ὁποίας θὰ τηροῦν ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ. Τέλος δὲ ὑποκείμενον ἐξετάσεως καὶ συστηματοποιήσεως κατὰ τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐπαναληφθέντος τεμαχίου τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ Ἰλιάδος, ὄλου τινὸς στοιχείου δηλαδὴ ἢ τμήματος τούτου, θὰ ἀποτελοῦν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐμφανιζόμενα *στοιχεῖα τοῦ Ὀμηρικοῦ πολιτισμοῦ* (π.χ. τί ἐθεωρεῖτο κύριον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, τίς ἢ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὀμηρικῇ οἰκογενεῖα καὶ κοινωνίᾳ, πῶς ἐλατρεύετο τὸ θεῖον, ποίαν στάσιν ἐτήρει καὶ τί ἐκράτει τις ἀγορεύων ἐν συνελεύσει κλπ.).

Ὑποθέσωμεν ἤδη ὅτι ἡρμηνεύθη καθ' ἐνότητα καὶ μεγαλύτερα τμήματα ὄλου τὸ στοιχεῖον Α τῆς Ἰλιάδος. Ἀνατίθεται νῦν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπαναλάβουν τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ὄλου κατ' οἶκον ἐνδιαιτρίβοντές πως μόνον εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου τυχὸν θὰ ἔβλεπον ὅτι δὲν ἐνθυμοῦνται καλῶς τὴν γενομένην μετάφρασιν. Μετὰ ταῦτα ἐν τῷ σχολείῳ, ἀφ' οὗ γίνηται μετὰ γοργότητός τινος ὁ ἔλεγχος τῆς ἀνατεθείσης εἰς τοὺς μαθητὰς κατ' οἶκον ἐργασίας (ιδεῖ ἀνωτέρω, σελ. 244) καὶ μετὰ ταχύτητος καὶ ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ ἐπαναληφθοῦν τὰ περὶ Ὀμήρου καὶ Ἰλιάδος λεχθέντα κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτης, προβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ ἐρμηνευθέντος στοιχείου καὶ τὴν ἄλλην πραγματικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν *ἀνάγνωσιν* βοηθοῦμενοι ἐκ τῶν εἰς ἐκάστην ἐνότητα ἀναφερομένων ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων οἱ μαθηταὶ καὶ ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκοντος («Τί, ὡς εἶδομεν, περιέχεται εἰς τοὺς πρώτους στίχους τοῦ στοιχείου Α; Μαθ. τὸ προοίμιον. Διδ. εἰς ποίους στίχους περιέχεται τοῦτ' καὶ τί δηλοῦται εἰς αὐτό; Μαθ. . . Διδ. μετὰ ταῦτα περὶ τίνος γίνεται λόγος; Μαθ. περὶ τῆς ἰκεσίας τοῦ Χρύσου . . κλπ. κλπ.») εὐρίσκουν ὅτι τὸ ἐρμηνευθὲν στοιχεῖον ἀναλύεται εἰς τὰ ἑξῆς μέρη:

I.—Α'. στίχ. 1-8. *Προοίμιον* τῆς Ἰλιάδος. (*Κύριον νόημα* τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τῷ ὄλου ποιήματος' πρβλ. «*Μῆνιν* ἄειδε θεά»).

II.—Β'. στίχ. 9-52. *Εἰσαγωγή* εἰς τὸ στοιχεῖον Α τῆς Ἰλιάδος.

(**Κύριον νόημα**· Ἡ ἀφορμὴ τῆς ἔριδος Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως, Χρῦσης καὶ Ἄγαμέμνον. Λοιμός).

Γ'. στίχ. 53-305. Ἡ ἔρις Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως, καὶ δὴ
α') στίχ. 53-100 **Προπαρασκευαστικά** τῆς ἔριδος γεγονότα. (**Κύριον νόημα**· Σύγκλησις τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, μαντεία Κάλχαντος).

β') στίχ. 101-187. Ἀρχὴ τῆς ἔριδος **Πρώτη λογομαχία** Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως. Τὸ κορύφωμα τῆς ἔριδος. (**Κύρια νοήματα**· ὁ Ἀχιλλεὺς δηλοῖ ὅτι θὰ ἀπέλθῃ εἰς Φθίαν, πρβλ. στίχ. 169, ὁ δὲ Ἄγαμέμνων ὅτι αὐτοῦ τὸ γέρας θὰ ἀφαιρέσῃ, πρβλ. στίχ. 182 κ. ἑ.).

γ') στίχ. 188-222. **Πρώτη παρέμβασις** εἰς τὴν ἔριν. (**Κύριον νόημα**· ὁ Ἀχιλλεὺς δηλοῖ ὅτι δὲν θὰ ἐπιβάλῃ χεῖρας ἐπὶ τοῦ Ἄγαμέμνονος).

δ') στίχ. 223-247^{1/2}. Μέσον τῆς ἔριδος. **Συνέχει τῆς λογομαχίας**, ὕφαισις τῆς ἔριδος. (**Κύριον νόημα**· ὁ Ἀχιλλεὺς μεθ' ὄρκου δηλοῖ ὅτι θὰ ἀπόσῃ τοῦ πολέμου).

ε') στίχ. 248^{1/2}-284. **Δευτέρα παρέμβασις** εἰς τὴν ἔριν. (**Κύριον νόημα**· ὁ Νέστωρ συμβουλεῖ τὸν Ἄγαμέμνονα νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ γέρας τοῦ Ἀχιλλέως).

ς') στίχ. 285-305. Τέλος τῆς ἔριδος. **Τελευταῖαι δηλώσεις** Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως. (**Κύριον νόημα**· ὁ Ἄγαμέμνων ἐπιμένει εἰς τὴν ἀξίωσίν του, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς δηλοῖ ὅτι ἄνευ ἀντιστάσεως θὰ παραδώσῃ τὴν Βρισηίδα).

Δ'. στίχ. 306-606. (παραλειπομένων, ἐννοεῖται, τῶν στίχ. 421-427 καὶ 430-496). **Τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα** τῆς ἔριδος, καὶ δὴ

1. ἐν **Τροία**, στίχ. 306-429, ἦτοι.

α') στίχ. 306-348^{1/2}. Ἀπόδοσις τῆς κόρης εἰς τὸν ἱερέα Χρῦσην, ἀπολύμανσις τοῦ στρατοπέδου, ἀπαγωγὴ τῆς Βρισηίδος. (**Κύριον νόημα**· ἀφαίρεσις τῆς Βρισηίδος ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως).

β') 348^{1/2}-429. Ἀχιλλεὺς καὶ Θέτις. (**Κύριον νόημα**· ἡ Θέτις παρακληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ἀναλαμβάνει νὰ ἱκετεύσῃ τὸν Δία, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἱκανοποιηθῇ ὁ Ἀχιλλεὺς).

III.—2. ἐν **Ὀλύμπῳ** στίχ. 497-606, ἦτοι

α') 497-533^{1/2}. **Συνέντευξις** Θέτιδος καὶ Διός (**Κύριον νόημα**· ὁ Ζεὺς ὑπισχνεῖται εἰς τὴν Θέτιν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν Ἀχιλλεὺν).

β') 533-570. **Ἔρις Διός καὶ Ἥρας**. (**Κύριον νόημα**· ὁ Ζεὺς ἀποκρούει τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἥρας εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου βουλὰς αὐτοῦ).

γ') 570-606. Παρέμβασις τοῦ Ἡφαίστου. Συνδιαλλαγή Διὸς καὶ Ἥρας.

Διὰ καθολικωτέρας δὲ ἐπισκοπήσεως τοῦ κυρίου περιεχομένου τοῦ περὶ οὗ πρόκειται στοιχείου εὐρίσκεται (συγκέντρωσις!) ὅτι «διπλοῦν μὲν, ἀλλ' ὁμοειδὲς εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦτο», ἦτοι πρῶτον ἕρις ἀνθρώπων βαλοῦσα τὰ σπέρματα ὀλεθρίων δι' αὐτοὺς ἐπακολουθημάτων (στίχ. 53 - 429) καὶ δεύτερον ἕρις θεῶν καταλήξασα συμφώνως πρὸς τὴν σύμφυτον αὐτοῖς μακαριότητα εἰς χαρὰν καὶ εὐθυμίαν (στίχ. 497 - 606). Ἐν γένει δὲ ὅτι ἐν τῷ στοιχείῳ τούτῳ ἐκτιθένται «τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψεν ἢ κατὰ τοῦ Ἄγαμέμνονος μῆνης τοῦ Ἀχιλλέως», ἢ τοσοῦτον δεινῶν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς πρόξενος γενομένη.

Νῦν ἐφιστάται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν (τεχνικὴ ἐμβάθυνσις!) εἰς τὴν τεχνικὴν πλοκὴν τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευθέντι στοιχείῳ ἐκτιθεμένων μυθικῶν γεγονότων, τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τούτων καὶ τὴν στενὴν σύνδεσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον. (Ἡ μετὰ περιφρονήσεως ἀπόρρητις παρὰ τοῦ Ἄγαμέμνονος τῆς ἰκεσίας τοῦ Χρύσου προκαλεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸν λοιμόν, ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἄγαμέμνονος περὶ λήψεως μέτρων πρὸς κατάπαυσιν τοῦ κακοῦ προκαλεῖ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὴν ἀνδρείααν ἥρωος, ἦτοι τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ ἐπέμβασις δὲ αὕτη φέρει εἰς σύγκρουσιν Ἄγαμέμνονα καὶ Ἀχιλλέα...). Ὡσαύτως νῦν ἐφιστάται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν καθόλου τοιαύτην τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν, ὥστε φυσικῶς νὰ προσδοκῶνται τὰ μέλλοντα νὰ ἀκολουθήσουν μεγάλα μυθικὰ γεγονότα τῆς μεγάλης Ὀμηρικῆς ἐποποιίας. (Ὁ Ζεὺς ὑπεσχέθη εἰς τὴν Θέτιν νὰ συντελέσῃ, ὥστε νὰ ἰκανοποιηθῇ ὁ μῆνιον Ἀχιλλεύς· ἡ ἐπικουρία λοιπὸν τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν θὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ ὑπέρ τῶν Τρώων, τούτων δὲ ὁ ἀνδρειότατος ἥρωος Ἐκτωρ μὴ ἔχων πλέον ἀπέναντί του τὸ προπύργιον τῶν Ἀχαιῶν, τὸν θεοεἰκελον Ἀχιλλέα καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, τοὺς ὁποίους ὡς ἐκ τούτου δεινοὶ περιμένουν ἀγῶνες). Οὕτω δὲ κατανοεῖται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὅτι τὸ στοιχεῖον Α τῆς Ἰλιάδος «εἶναι ὁ πρόλογος τῆς μεγάλης Ὀμηρικῆς τραγῳδίας».

Ἄφου νῦν ἐρωτηθέντες οἱ μαθηταὶ εἶπον ὅτι οἱ κύριοι τόποι, εἰς τοὺς ὁποίους συμβαίνουν τὰ ἐν τῷ στοιχείῳ Α τῆς Ἰλιάδος ἐκτιθέμενα μυθικὰ γεγονότα, εἶναι τὸ ἐν τῇ Τροίᾳ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὁ Ὀλυμπος, ἡ ἔδρα τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων θεῶν, (Διδ. Ποῦ παρίσταται ὅτι συμβαίνουν τὰ ἐν τῷ Α ἐκτιθέμενα; Μαθ. Ἡ μὲν ἕρις τοῦ Ἄγαμ. καὶ Ἀχιλ. ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀχαιῶν ἐν

Τροία, ἡ δὲ ἔρις τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου), καλοῦνται νὰ εὗρουν τὰ ἐν τῷ στοιχείῳ τούτῳ μνημονευόμενα **πρόσωπα** καὶ νὰ διακρίνουν ταῦτα εἰς κύρια καὶ δευτερεύοντα· εὐρίσκεται δὲ ὅτι ἐκ μὲν τῶν ἀνθρώπων οἱ πρωτοστατοῦντες ἐνταῦθα εἶναι ὁ Ἀχιλλεύς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, ἐκ δὲ τῶν θεῶν ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα, δευτερεύουσαν δὲ θέσιν μεταξὺ μὲν τῶν πρώτων ἔχουν ὁ Χρῦσης, ὁ Κάλχας, ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, μεταξὺ δὲ τῶν δευτέρων ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Θέτις καὶ ὁ Ἥφαιστος· («Τίνα τὰ πρόσωπα τὰ μετέχοντα τῶν ἐν τῷ στοιχείῳ Α δρωμένων; Μαθ. ὁ Χρῦσης, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἀχιλλεύς. . . Διδ. Διαστείλατε τὰ πρόσωπα εἰς ἀνθρώπους ἢ ἥρωας καὶ θεοὺς. Μαθ. Ἐκ τῶν μνημονευομένων ἀνθρώποι εἶναι ὁ Χρῦσης, ὁ Ἀχιλλεύς. . . θεοὶ δὲ ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἀθηνᾶ. . . Διδ. Τίνα τώρα τούτων ἔχουν διὰ τὰ ἐπιτιθέμενα γεγονότα πρωτεύουσαν θέσιν καὶ τίνα δευτερεύουσαν; Μαθ. . .»).

Μετὰ ταῦτα καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ **χαρακτηρίσουν** κατὰ τὰ ἐν τῷ στοιχείῳ Α ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰκονιζόμενα τοὺς δύο κυρίους τῆς Ἰλιάδος ἥρωας, ἧτοι τὸν Ἀχιλλεῖα καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα, εἴτε παρατηροῦντες τὰς ἐν τῷ τετραδίῳ συστήματος (ἰδὲ κατωτέρω) σχετικὰς σημειώσεις, τὰς κριτηθείσας κατὰ τὴν καθ' ἐνότητος ἐκάστας ἐρμηνείαν τοῦ στοιχείου Α, εἴτε νῦν ὀδηγούμενοι νὰ παρατηρήσουν τὰ οἰκεία μέρη τοῦ κειμένου· (Διδ. Κατὰ τὰ ἐν στίχῳ 85 κ.έ. ὁποῖός τις παρίσταται ὁ ἥρωας Ἀχιλλεύς; Μαθ. πλήρης αὐτοπεποιθήσεως. Διδ. Κατὰ τὰ ἐν στίχῳ 122; Μαθ. Ὡς λίαν εὐθιχτος. Διδ. Εἰς ποῖα ἄλλα μέρη εἰκονίζεται ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀχιλλέως; Μαθ. . .). Οὕτω εὐρίσκεται ὅτι ὁ μὲν Ἀχιλλεύς παρίσταται ἐν τῷ στοιχείῳ Α τῆς Ἰλιάδος ὡς πλήρης μὲν αὐτοπεποιθήσεως, λίαν εὐθιχτος καὶ λίαν εὐόργητος (στίχ. 148 κ.έ.), ὡς εὐσεβὴς δὲ (στίχ. 216 κ.έ.) καὶ εὐγενὴς τὴν ψυχὴν (στίχ. 330-337) καὶ τέλος ὡς ἐκδικητικὸς σφόδρα (στίχ. 408 κ.έ.), ὁ δὲ Ἀγαμέμνων ὡς ἀπότομος καὶ σκληρὸς (στίχ. 25 κ.έ. ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοὺς στίχ. 334 κ.έ.), ὡς εὐόργητος (στίχ. 101 κ.έ.) καὶ ἀφίκορος (στίχ. 118), ὡς ὑπερόπτης (στίχ. 173 κ.έ.) καὶ πείσμων (στίχ. 135 κ.έ. 286 κ.έ. 318 κ.έ.). (Ἐννοεῖται ὅτι προβάσῃς περαιτέρω τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἰλιάδος συμπληροῦται ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον κατὰ τὰ ἐμφανιζόμενα νέα στοιχεῖα τῆς δράσεως τῶν δύο τούτων ἡρώων ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ δευτέρου. Διότι, ἐὰν ὡς πρὸς τὸν Ἀχιλλεῖα ἐμφανίζονται ἐν αὐτῷ τῷ στοιχείῳ Α ἐπαρκῆ σημεῖα τῆς δράσεώς του, ἐξ ὧν καταδεικνύεται οὐ μόνον ἡ ὑπέροχος σφοδρότης τῶν παθῶν ἀλλὰ καὶ τῆς εὐγενεοῦς του ψυχῆς τὸ μεγαλεῖον, δὲν ἔχει ὁμοίως τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα).

Νῦν δύναται νὰ προβῆ ἡ διδασκαλία εἰς τὴν συγκέντρωσιν καὶ συστηματοποίησιν τῶν γνώσεων τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Ὀμηρικοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ἐν τῷ ἐρμηνευθέντι στοιχείῳ τῆς Ἰλιάδος ἐμφανιζόμενα. Καὶ δὴ πρῶτον ὀδηγοῦνται οἱ μαθηταὶ καταλλήλως ἐρωτώμενοι νὰ συγκεντρώσουν τὰς ἐντεῦθεν περὶ τῆς *θηρησείας* τῶν ὀμηρικῶν ἀνθρώπων ποριζομένας γνώσεις («Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ὀμήρου πόσους *θεοὺς* παρίστανται λατρεύοντες; *Ἰολλοὺς!* στίχ. 8, 18 κ. ἀ. Ὀνομάσατέ τινες τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευθέντι στοιχείῳ μνημονομένων θεῶν! Ζεὺς, Ἀπόλλων... Ποῦ πιστεύεται ὅτι *διατρίβουν* κανονικῶς οἱ θεοὶ οὗτοι; *Ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου!* στίχ. 18, 420, 498-599. Πῶς *διάγουν* συνήθως ἐκεῖ; *Βίον εὐδαίμονα* εἶναι μακάριοι! στίχ. 599, 601-604. Πῶς *διάκεινται* πρὸς ἀλλήλους; *Ἐχουν τὰς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας τῶν* καὶ τὰς ἐριδίας τῶν, στίχ. 518-421. Κατὰ τί οἱ θεοὶ οὗτοι ἐν γένει εἶναι ὑπέρτεροι τῶν ἀνθρώπων; Εἶναι *ἀθάνατοι!* στίχ. 290, 494, 503, *γινώσκουν τὰ μακρὰν* αὐτῶν συμβαίοντα! στίχ. 365, 537. Ἀσκοῦσιν ἐπίδρασιν τινὰ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὸν βίον; *Ἀπ' αὐτῶν προέρχονται τὰ σπονδαῖα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου γεγονότα!* στίχ. 5 «Διὸς ἐτελείετο βουλή!» 8-9 «ξυνέηκε μάχεσθαι Λητοῖς καὶ Διὸς υἱός!»—*Τί ὀφείλουν εἰς τοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι*, ἵνα ἔχουν αὐτοὺς εὐμενεῖς; Ὑπακοήν! στίχ. 218· νὰ ἐγείρουν ναοὺς καὶ νὰ περιποιῶνται τούτους! στίχ. 39· νὰ προσφέρουν θυσίας! στίχ. 40-41 καὶ 315-316.— Τὴν πρὸς ἑαυτοὺς διάθεσιν καὶ *τὴν θέλησιν ἐν γένει τῶν θεῶν εἶναι δυνατὸν νὰ γινώσκουν οἱ ἄνθρωποι* καὶ διὰ τίνων μέσων; Διὰ τῶν ὀνειρῶν, διὰ τῶν μάντεων καὶ ἱερέων ἐν γένει! στίχ. 62 κ. ἑ. Τίς *τῶν θεῶν διακρίνεται* πάντων τῶν ἄλλων; ὁ *Ζεὺς*, στίχ. 544, «πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε»! στίχ. 533-535. «θεοὶ δ' ἅμα πάντες... ἔσταν ἅπαντες»! Ποῦ εἰκονίζεται λαμπρῶς τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν; Εἰς τοὺς στίχ. 528-530. «ἦ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι...»!)

Καθ' ὅμοιον τρόπον, διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων προκαλούμενοι καὶ εἰς τὰ οἰκεία μέρη τοῦ ἐρμηνευθέντος στοιχείου παραπεμπόμενοι νὰ προσέξουν οἱ μαθηταὶ συγκεντρῶνουν ὡσαύτως τὰς περὶ τῆς *ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως* κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὀμηρικῶν ἀνθρώπων ἐντεῦθεν ποριζομένας γνώσεις (ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος! στίχ. 3-4), τὰς περὶ τῆς τότε *πολιτείας* (ὅτι τὸ πολίτευμα βασιλικόν, στίχ. 9 κ. ἀ. ὅτι οἱ βασιλεῖς «διοτρεφεῖς», στίχ. 176, ὅτι θεόθεν ἔχουν τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικάζειν καὶ ἄρχειν ἐν γένει, στίχ. 238-239 «θέμιστας πρὸς Διὸς εἰρύαται», ὅτι συγκαλοῦν καὶ λύουν τὰς συνελύσεις τοῦ λαοῦ, στίχ. 54 καὶ 305, ὅτι κατ' αὐτὰς ἀγορεύουν ὄρθιοι ἰστάμενοι καὶ τὸ σκῆπτρον

εις την χειρα κρατοῦντες, στίχ. 58, 234-239, ὅτι ὀφείλουν νὰ διακρίνω-
ται εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς μάχας στ. 258), τὰς περὶ τῶν πολέμων (ὅτι
συνήθη αἷτια τῶν πολέμων ἀρπαγαὶ καὶ δηλώσεις, στίχ. 154-156, ὅτι
ἐκτὸς τοῦ φανεροῦ πολέμου πολὺ τιμᾶται καὶ ἡ ἐνέδρα, στίχ. 226-228,
ὅτι ἡ λεία διανέμεται μεταξὺ τῶν πολεμιστῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες λαμβά-
νουν καὶ γέρα, στίχ. 118-119, 125, 276, ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι ἀπελευθε-
ροῦνται ἀντὶ λύτρων, στίχ. 13) καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας (ὅτι τῆς γυ-
ναικὸς ἡ θέσις ὑποδεεστέρα τῆς τοῦ ἀνδρός, στίχ. 565-570, ὅτι ἐν τῇ
οἰκογενεῖᾳ ἐκτελοῦν οἰκιακὰ ἔργα καὶ δορυράλωτοι δοῦλοι, στίχ. 30-31).
Τέλος οἱ μαθηταὶ καλοῦνται νὰ εἴπουν ἀπὸ μνήμης τὰς ἐν τῷ στοιχείῳ
εὐρεθείσας ἀξιωματικότητας *γνώμας* (στίχ. 80: «κρείσσων γὰρ βασι-
λεὺς...» 218 «ὅς κε θεοῖς ἐπιπέθεται...» 278-279 «οὐ ποθ' ὁμοίης ἔμ-
μορε τιμῆς...») ἢ *παροιμιώδεις ἐκφράσεις* (στίχ. 70 «ἤδει τὰ τ' ἐόν-
τα...», 156 157 «μάλα πολλὰ μεταξὺ, οὔρεά τε...» 249 «τοῦ καὶ ὅπου
γλώσσης μέλιτο ...», 599 «ἄσβετος δ' ἄρ ἐνῶρτο γέλως») καὶ τίνες αἱ
εἰκόνες ἢ *σημαί*, αἵτινες ἰδιαίτερος ἤρεσαν εἰς αὐτοὺς (πρβλ. ἀνω-
τέρω σελ. 267). Τὰ εἰς ταύτας δὲ ἀναφερόμενα μέρη τοῦ ποιήματος κα-
λὸν εἶναι νὰ ἀπομνημονεύουν καὶ νὰ ἀπαγγέλλουν οἱ μαθηταὶ προση-
κόντως.

Ἴνα νῦν εὐρωμεν, τί ἔχει νὰ προσφέρῃ ἡ διδασκαλία μετὰ τὴν καθ' ἑ-
νότητος ἐρμηνεῖαν μιᾶς τινος *τραγωδίας* ἐν τῇ ἐπαναλήψει ὁλοκλήρου
ταύτης, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ στοιχεῖα τὰ συναποτελοῦντα
τὴν ὅλην ἐρμηνεῖαν προκειμένου περὶ τῶν ἀρχαίων δραμάτων καὶ τὴν
ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ταύτῃ φυσικὴν οὕτως εἰπεῖν θέσιν ἐκάστου τῶν στοι-
χείων τούτων. Βεβαίως τότε ἐπιτρέπεται νὰ λέγῃ τις ὅτι οἱ μαθηταὶ
ἔχουν ὅπως ὀλίποτε ἐπαρκῶς κατανοήσει δράμα τι ἀρχαῖον, ὅταν μετὰ
τὴν ἐρμηνεῖαν τούτου εἶναι εἰς θέσιν νὰ λέγουν τὰ προσήκοντα οὐ
μόνον περὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ, περὶ τοῦ μύθου, ὅστις ὑπόκειται ἐν τῷ
δράματι ὡς βάσις, καὶ περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν με-
ρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τούτο σύγκεται, περὶ τῆς ἀνεπίξεως τῆς πράξεως
καὶ τῶν διαφορῶν σταδίων ταύτης, περὶ τῶν χαρακτήρων τῶν ἐν τῇ
τραγωδίᾳ ἐμφανιζομένων ὡς δρώντων προσώπων, οἷους διαμορφώνει
αὐτοὺς ὁ ποιητής, καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ τραγωδίᾳ διατυλουμένων ἰδεῶν
ὑπὸ τούτου περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ.

α') Ἐκ τῶν ἐρμηνευτικῶν στοιχείων τούτων τὰ εἰς τὸν βίον τοῦ
ποιητοῦ καὶ εἰς τὸν μῦθον, τὸν ὁποῖον ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ δράματι
πραγματεύεται οὗτος, ἀναφερόμενα, πρὸς δὲ τούτοις τὰ περὶ τῆς γενέ-
σεως τῆς τραγωδίας ἐκ τοῦ διθυράμβου καὶ τῶν κυκλίων χορῶν τοῦ Δι-
ονύσου καὶ τὰ περὶ τοῦ θεάτρου καὶ περὶ τῆς παραστάσεως τῶν ἀρ-

χαιών δραμάτων ἐν γένει, εἵπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι δέον νὰ προτάσσωνται ὡς *εἰσαγωγή* εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν τραγικῶν ποιημάτων (πρβλ. σελ. 143-144).

β') Τὰ εἰς τὴν *γλῶσσαν* τῶν τραγικῶν, τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐρμηνευομένων, ἀφορῶντα δύνανται βεβαίως καὶ ἐν τέλει, μετὰ τὴν ἐρμηνείαν δηλ. ὅλου τινὸς δράματος, συνολικῶς νὰ ἐξετάζωνται καὶ νὰ συστηματοποιοῦνται, ἀλλὰ περὶ τούτων ἡ διδασκαλία ὀφείλει νὰ κάμνη λόγον κυρίως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς ἐκάστης μεθοδικῆς ἐνότητος, κατὰ τοσοῦτον, ἐννοεῖται, καθ' ὅσον θὰ ἀπαιτῆ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταφράσεως καὶ κατανοήσεως τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου τεμαχίου τῆς ἀναγνωσκομένης τραγωδίας. Ἐνταῦθα θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν νὰ εὐρίσκουν τοὺς περὶ τοὺς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν ιδιωτισμοὺς τῆς δραματικῆς γλώσσης, ἰδίᾳ δὲ ἐν τοῖς χορικοῖς, ἐν τοῖς ὁποίοις διὰ τὰς ὑπαρχούσας δυσχερείας κατ' ἀνάγκην καὶ πάντοτε μὲν ἄλλοτε, πρὸ πάντων δὲ ὅταν οἱ μαθηταὶ τὸ πρῶτον θὰ ἐπιχειροῦν ἀνάγνωσιν αὐτῶν, ἡ γραμματικὴ καὶ λεξιλογικὴ ἐξέτασις θὰ εἶναι εὐρύτερα καὶ πολυμερεστέρα. Κατὰ τὴν πρώτην λοιπὸν ἀνάγνωσιν τούτων ἢ προσοχῆ τῶν μαθητῶν θὰ ἐπιστᾶται εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς χρησιμοποιουμένης γλώσσης, εἰς τὴν μεγάλην ἐλευθερίαν περὶ τὴν τοποθέτησιν τῶν λέξεων, εἰς τὸ πολύπλοκον τῶν περιόδων καὶ εἰς τὸ τολμηρὸν τῶν μεταφορῶν καὶ τῶν ἐκφράσεων ἐν γένει (Πρβλ. π. χ. ἐν Σοφοκλέους Ἀντιγόνη στίχ. 100 κ. ἐ. α') τὰ δωρικὰ *ἀελίου*, *Θήβα*, *χρυσέας*, *ἀμέρας* κλπ. β') τὴν σύστασιν τῶν περιόδων καὶ γ') τὰς συνεκδοχὰς καὶ μεταφοράς, οἷον βλέφαρον=ὄφθαλμός, βλέφαρον ἀμέρας=ἥλιος κλπ.). Ἐνθα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγνωσμένων δυνατὸν, καὶ πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὀμήρου, ὅστις ὡς γνωστὸν εἶναι ἡ πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας πάντες οἱ τραγικοὶ ἤντησαν, πρέπει νὰ γίνωνται οἱ προσήκοντες παραλληλισμοὶ τῆς γλώσσης τῶν τραγικῶν (πρβλ. π. χ. ἐν Σοφοκλέους Αἴαντι Μαστιγοφόρῳ, στίχ. 1 κ. ἐ. δέδορα, *κάρα*, *χέρα*, *πατταίνειν* κλπ. ἢ Ἀντιγόνη, στίχ. 100 κ. ἐ. *ἀελίου* (Ὀμηρ. *ἠελίοιο*), *φάος*, κλπ.).

γ') Καὶ αἱ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ περὶ τοῦ κόσμου ἐν γένει ιδέαι τραγικοῦ τινος ποιητοῦ αἱ ἐν τραγωδίᾳ τινὶ τούτου ὑπάρχουσαι δύνανται καὶ σκόπιμον εἶναι βεβαίως κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνάγνωσιν τῆς τραγωδίας ταύτης ὅλης νὰ συνεξετάζωνται καὶ συστηματικῶς νὰ κατατάσσωνται (πρβλ. ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος σελ. 264), ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀρθὸν διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία νὰ ἀναβάλλῃ τὸ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ περιεχόμενον ἐκάστης τούτων μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς καθολικῆς ἐξετάσεως ὅλης

τῆς ἀναγνωσθείσης τραγωδίας. Ἐκάστη γενικοῦ περιεχομένου γνώμη τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ, διὰ στόματος τινὸς τῶν ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐμφανιζομένων ὡς δρώντων προσώπων προφερομένη, πρέπει νὰ ἐξετάζεται προσηκόντως κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπὶ μέρους μεθοδικῆς ἐνότητος τοῦ δράματος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει, νὰ καταγράφουν δὲ τότε οἱ μαθηταὶ ταύτην ἐν τῷ ὀρισμένῳ χώρῳ τοῦ τετραδίου συστήματος (πρβλ. κατωτέρω), ἵνα οὕτω εἶναι δυνατόν μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὅλου δράματος νὰ γίνεται ἡ προσηκούσα ἀνασκόπησις τῶν γεγραμμένων χωρίων, συσχετίσις τούτων κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ καταρτισμὸς παρὰ τῶν μαθητῶν συντόμων συνθέσεων γραπτῶν ἢ προφορικῶν περὶ ἐκάστου τῶν ζητημάτων (πρβλ. π. χ. ἐν Σοφοκλέους Οἰδίποδι Τυράνῳ περὶ τοῦ *φυσικοῦ κόσμου* ἐν στίχ. 200 «ὦ τῶν πυροφόρων ἀστραπᾶν κράτη νέμων, ὦ Ζεῦ», *περὶ πολιτείας* ἐν στίχ. 54 κ. ε. «γῆς ξὺν ἀνδράσιν κάλλιον ἢ κενῆς κρατεῖν. ὡς οὐδέν ἐστιν οὔτε πύργος οὔτε ναῦς . . .», *περὶ πλοῦτου καὶ ἐξουσίας* ἐν στίχ. 380 «ὦ πλοῦτε καὶ τυραννί . . . ὅσος παρ' ὑμῖν ὁ φθόνος φυλάσσεται», *περὶ τῶν κακῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν* ἐν στίχ. 600 «οὐκ ἂν γένοιτο νοῦς κακὸς καλῶς φρονῶν», ἐν στίχ. 614 «χρόνος δίκαιον ἄνδρα δεικνύσει μόνος· κακὸν δὲ κἂν ἐν ἡμέρᾳ γνοίης μῆ», ἐν στίχ. 609 «οὐ δίκαιον οὔτε τοὺς κακοὺς μάτην χρηστοὺς νομίζειν οὔτε τοὺς χρηστοὺς κακοὺς», *περὶ τῶν φίλων* ἐν στίχ. 611 «φίλον ἐσθλὸν ἐκβαλεῖν ἴσον λέγω καὶ τὸν παρ' αὐτῷ βίσιον, ὃν πλεῖστον φιλεῖ», *περὶ ζητήσεως τῆς ἀληθείας* ἐν στίχ. 110 «τὸ ζητούμενον ἄλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τὰ μελούμενον», ἐν στίχ. 120 «ἐν πόλλ' ἂν ἐξεύροι μαθεῖν», *περὶ θεῶν* ἐν στίχ. 280 «ἀναγκάσαι θεοὺς ἂν μὴ θέλωσιν οὐδ' ἂν εἶς δύναιτ' ἀνὴρ», κλπ. κλπ.).

Ἡ συσχετίσις τῶν γνώμων κοινοῦ τινος περιεχομένου (πρβλ. π. χ. ἀνωτέρω, περὶ τῶν κακῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν) εἶναι ὠφελιμοτάτη, διότι ἐπιτρέπει νὰ συλλαμβάνεται ἐν συνόλῳ τινὴ ἢ διάνοια τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ.

δ'. Καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ἀνεπίξεως τῆς δραματικῆς πράξεως, ἥτοι τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου, ὅστις ὑπόκειται ὡς βῆσις τραγωδίας τινός, καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῶν διαφορῶν σταδίων τῆς ἀναπτύξεως ταύτης θὰ γίνεται βεβαίως κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ὅλης τῆς ἐρμηνευθείσης τραγωδίας. Τότε κυρίως θὰ εἶναι δυνατόν καὶ εὐκόλον οἱ μαθηταὶ νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνέλιξιν ὅλης τῆς πράξεως, νὰ ἴδουν τὰ διάφορα στάδια ταύτης (εἰσαγωγὴν, πρόοδον, ὑψιστον σημεῖον, μετατροπὴν, καταστροφὴν) καὶ ἐν ἐπιγνώσει νὰ θαυμάσουν τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ τὴν τέχνην. Ἄλλὰ καὶ ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα ἐρμηνευτικὴ ἐπεξεργασία τρα-

γῶδίας τινὸς ὀφείλει νὰ προπαρασκευάζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν μιᾶς ἐκάστης μικροτέρας μεθοδ. ἐνότητος. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν δὲ ταύτην θὰ ἀνευρίσκειται τὸ περιεχόμενον ἐκάστης ὑποδιαίρεσεως ἢ, ὡς νῦν λέγεται, σκηνῆς ἐνὸς τμήματος τοῦ ὅλου δράματος, τὸ περιεχόμενον τοῦτο θὰ περιλαμβάνεται εἰς ὀλίγας προτάσεις (περίληψις!) καὶ ἐν τέλει εἰς ἓνα τίτλον μόνον (ἐπιγραφή!), μετὰ δὲ ταῦτα θὰ ἐρευνᾶται καὶ θὰ καθορίζεται ἡ σχέσις τῆς ὑποδιαίρεσεως ταύτης πρὸς τὰς προηγουμένας καὶ τὰς ἐπομένας. Οὕτω π. χ. τῆς πρώτης ὑποδιαίρεσεως ἢ σκηνῆς τοῦ πρώτου ἐπεισοδίου τῆς Ἐπιγονῆς τοῦ Σοφοκλέους, τῆς ἐκ τῶν στίχων 163 - 222 ἀποτελουμένης, περίληψις μὲν γίνεται τοιαύτη τις· «ὁ Κρέων δηλώσας εἰς τοὺς προσελθόντας γέροντας Θηβαίους ὅτι ἀποθανόντων τῶν δύο υἱῶν τοῦ Οἰδίποδος περιῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ βασιλεία, καθιστᾷ γνωστὸν εἰς αὐτοὺς τὸ πρόσταγμά του, ὅπως μείνῃ ἄταφος ὁ Πολυνείκης, ἀναπτύσσωσιν σὺν ἀνάμεικτον καὶ τοὺς λόγους, οἵτινες κατ' αὐτὸν ἐπιβάλλουν τοῦτο», ἐπιγραφή δὲ ἡ ἐξῆς· «δήλωσις τοῦ Κρέοντος πρὸς τὸν χορόν». Ἐνευρίσκειται δὲ ὅτι ἡ ὑποδιαίρεσις ἢ σκηνὴ αὕτη εἶναι ἐπακολούθημα τῆς ἐν στίχ. 160 - 162 δηλώσεως τοῦ χοροῦ, ὅτι ὁ Κρέων «σύγκλητον τήνδε γερόντων προύθητο λέσχην, κοινῶ κηρύγματι πέμψας», ὅτι δὲ προπαρασκευάζει τὴν ἐπομένην ὑποδιαίρεσιν ἢ σκηνήν (στίχ. 223 - 331), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγγέλλεται ὑπὸ τοῦ φύλακος ἡ κρύφα γενομένη ταφή τοῦ Πολυνείκου ὑπὸ τῆς Ἐπιγονῆς, ἢ προαγγελθεῖσα παρὰ ταύτης ἐν τῷ προλόγῳ (πρβλ. στίχ. 80 - 81).

Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ περιλήψεις αὗται θὰ καταγράφονται κατὰ σειρὰν ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ, οὕτω δὲ θὰ καθίσταται δυνατὸν ὁ μαθητὴς οὐ μόνον νὰ ἔχῃ πρὸ ἑαυτοῦ πάντοτε πρόχειρον τὸ ἐσωτερικὸν περιεχόμενον ἐκάστης σκηνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὕτως εἰπεῖν, νὰ παρακολουθῇ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν γένεσιν τοῦ δράματος κατὰ τὰ κύρια αὐτοῦ νοήματα, νὰ εἶναι δὲ εἰς θέσιν νὰ ἐπισκοπῇ τὴν πρὸς ἀλλήλας ὀργανικὴν σύνδεσιν τῶν μέχρι τινὸς οἰουδήποτε σημείου τοῦ δράματος ἐρμηνευθειῶν ὑποδιαίρεσεων (σκηνῶν) καὶ ἐν τέλει πασῶν, ἧτοι τοῦ ὅλου.

Πρὸς διασάφησιν τῶν εἰρημένων παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰς σημειώσεις, αἵτινες θὰ ὑπάρχουν γεγραμμέναι ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἐπιγονῆς κατὰ τὸν G. Bichter.

I. **Εἰσαγωγή.** Πρόλογος. Ἡ προπαρασκευὴ τῆς πράξεως.

1. Διαλογικὴ σκηνὴ (στίχ. 1 - 99). Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο ἀδελφῶν. Πρώτη σκηνὴ συγκρούσεως.

2. Ἄσμα τῆς παρόδου τοῦ χοροῦ (στίχ. 100 - 162). Νικητήριον καὶ εὐχαριστήριον ἄσμα διὰ τὴν θεία βοήθεια ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

II. *Πρόσδος τῆς δραματικῆς πράξεως.* Ἡ ἐκτέλεσις τῆς πράξεως ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καὶ τὰ ἄμεσα ταύτης ἐπακολουθήματα.

Πρώτη βαθμὶς. α') Δήλωσις τοῦ βασιλέως (στίχ. 163 - 222).

β') Ἡ ἀγγελία περὶ τῆς κρύφα γενομένης ταφῆς τοῦ Πολυνείκου (στίχ. 223 - 331).

γ') Πρῶτον στάσιμον· ἡ δύναμις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ (στίχ. 332 - 383).

Δευτέρα βαθμὶς. α') Δευτέρα ἀγγελία. Προσαγωγή τῆς συλληφθείσης Ἀντιγόνης (στίχ. 384 - 440.)

β') Ἀνάκρισις τῆς Ἀντιγόνης (στίχ. 447 - 525). Δευτέρα σκηνὴ συγκρούσεως.

γ') Ἀνάκρισις τῆς Ἰσμήνης (στίχ. 526 - 581). Τρίτη σκηνὴ συγκρούσεως.

δ') Δεύτερον στάσιμον· ἡ ἀστάθεια τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας (στίχ. 582 - 630).

Τρίτη βαθμὶς. α') Ἡ σκηνὴ τοῦ Αἴμονος (στίχ. 631 - 780). Σύγκρουσις πατρὸς καὶ υἱοῦ. Τετάρτη σκηνὴ συγκρούσεως.

β') Τρίτον στάσιμον (στίχ. 781 - 805). Ὁ ἔρωσ καταστροφεὺς τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

III *Ὑψιστον σημεῖον τῆς πράξεως.* Ἀποχαιρετισμὸς τῆς ζωῆς ὑπὸ τῆς ἠρωίδος.

α') Ἀντιγόνης κομμὸς (στίχ. 806 - 882).

β') Κρέοντος διαταγὴ (στίχ. 883 - 890).

γ') Τῆς Ἀντιγόνης τελευταῖος θρῆνος καὶ ἀποχαιρετισμὸς (στίχ. 891 - 943).

δ') Τέταρτον στάσιμον (στίχ. 944 - 987). Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ.

IV. *Μειαιροπή τῆς πράξεως.*

α') Σκηνὴ τοῦ Τειρεσίου (στίχ. 898 - 1090). Συμβουλὴ καὶ κατάρα τοῦ μάντεως. Πέμπτη σκηνὴ συγκρούσεως.

β') Μετάγνωσις τοῦ Κρέοντος καὶ ἀνάκλησις τῶν προτέρων διαταγῶν (στίχ. 1091 - 1114).

γ') Πέμπτον στάσιμον (στίχ. 1115 - 1154). Δέησις πρὸς σωτηρίαν.

V. *Καταστροφή τῆς πράξεως.* Μεταμέλεια καὶ ἐξίλασμός.

1. Ἀγγελία περὶ τοῦ τέλους τοῦ Αἴμονος καὶ τῆς Ἀντιγόνης (στίχ. 1155 - 1256).

2. Κρέοντος μεταμέλεια.

- α') Κομμός. Θρηῖνος τοῦ βασιλέως (στίχ. 1257-1276).
 β') Ἀγγελία περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς κατάρας τῆς Εὐρυδίκης (στίχ. 1278-1316).
 γ') Κρέοντος τελευταῖος θρηῖνος (στίχ. 1317 κ. ε.).

ε') Ὁ **Χαρακτηρισμὸς** ἐκάστου τῶν δρώντων προσώπων δύναται μὲν νὰ γίνηται καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς τινος τμήματος μόνον τῆς ἐρμηνευομένης τραγωδίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἐμφανιζομένων λόγων καὶ πράξεων αὐτῶν (πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 209, χαρακτηρισμὸν τῆς Ἀντιγόνης καὶ τῆς Ἰσμήνης κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐξέτασιν τοῦ προλόγου τῆς Ἀντιγόνης), ἀλλ' ἢ μετὰ λόγου διάκρισις τῶν προσώπων τούτων εἰς πρωτεύοντα, δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα καὶ ὁ πλήρης χαρακτηρισμὸς ἐκάστου τῶν πρωτεύοντων ἰδίᾳ προσώπων μόνον κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ἐν τῇ βαθυτέρᾳ ἐξέτασει τοῦ ὅλου ἐρμηνευθέντος δράματος θὰ εἶναι ἐπιτυχῶς κατορθωτός.

Τότε δύναται τις νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τὴν ὄλην δρασίμ (λόγους καὶ πράξεις) ἐκάστου τῶν προσώπων τούτων, τότε δύναται νὰ ἀνασκοπήσῃ τὰ ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ σημειωμένα γνωρίσματα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν καὶ συγκεντρῶν καὶ συσχετίζων πάντα ταῦτα νὰ συναγάγῃ καθολικόν τινα χαρακτηρισμὸν περὶ αὐτῶν, τότε δὲ τέλος ἔχει πάντα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα, ἵνα προβῇ εἰς παραλληλισμὸν τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα, ὥστε νὰ ἐξεύρῃ τὰς μεταξὺ τούτων ὑπαρχούσας ὁμοιότητας χαρακτῆρος καὶ ἀντιθέσεις. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν δραμάτων τὰ ἐπὶ μέρους γνωρίσματα ἐκάστου προσώπου θὰ ἀνευρίσκονται ἐκάστοτε καὶ θὰ σημειοῦνται ἐν τῷ οἰκείῳ τετραδίῳ κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπιχειρημασίαν μιᾶς ἐκάστης τοῦ δράματος μεθοδ. ἐνότητος, παρακολουθουμένων τῶν ἐν ταύτῃ ἐμφανιζομένων ψυχικῶν κινήσεων τοῦ περὶ οὗ πρόκειται προσώπου, τοῦτο ἐννοεῖται, ἐὰν ἀναμνησθῇ τις τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος προκειμένου περὶ τῶν προσώπων τῶν δρώντων ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Ὀμήρου (πρβλ. σελ. 266).

στ') Ὑπολείπονται νῦν ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν καθόλου ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων δραμάτων τὰ περὶ τῶν μερῶν τῆς τραγωδίας (πρόλογος, πάροδος, ἐπεισόδιον, στάσιμον, ἔξοδος) καὶ περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ ἐκάστου τούτων ἐν τῷ ὅλῳ δράματι. Ὁ περὶ τούτων λόγος, ἐὰν πρόκειται οἱ μαθηταὶ ὄντως νὰ κατανοοῦν τὰ διδασκόμενα, οὐδαμῶς δύναται νὰ ἔχη θέσιν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τραγωδίας τινός, καὶ μάλιστα τῆς τὸ πρῶτον ἐρμηνευομένης. Καὶ περὶ μὲν τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν καθόλου ἔχει ὁ χορὸς ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ δράματι, μόνον μετὰ τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς τοῦλάχιστον τρα-

γωφίας κατά την καθολικὴν ἐπανάληψιν ταύτης ἐπιτρέπεται νὰ ἐξετάσῃ ἢ διδασκαλία. Διότι τότε μόνον καλούμενοι οἱ μαθηταὶ νὰ παρατηρήσουν τὴν καθ' ὅλην τὴν ἀνέλιξιν τῆς πράξεως στάσιν τοῦ χοροῦ πρὸς τὰ διάφορα τοῦ δράματος πρόσωπα δύνανται νὰ ἀνεύρουν μόνοι τῶν καὶ νὰ κατανοήσουν ὅτι (πρβλ. ἐγκεκριμένην γραμματολογίαν) «κύριον ἔργον τοῦ χοροῦ ἦτο νὰ παρακολουθῆ τὴν πορείαν τῆς ἀνελλισσομένης πράξεως (πρβλ. π. χ. ἐν Σοφοκλέους Οἰδίπ. Τυράνν. *πάροδο* ἐν στίχ. 151 κ. ἑ. καὶ παραμονὴν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ μέχρι τέλους), νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις, αἰσθήματα καὶ συμβουλὰς ἐπὶ τῶν λεγομένων καὶ πραιτομένων ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν (πρβλ. αὐτόθι, στίχ. 151 κ. ἑ. ὁ Διὸς *ἀδνεπέ*ς φάτι, τίς ποτε... *ἐκτέταμαι φοβερὰν φρένα, δειματι πάλλων* κλπ.», στίχ. 278 «τὸ ζήτημα τοῦ πέμψαντος ἦν *Φοίβου τόδ' εἰπεῖν*...», στίχ. 285 «ἄνακτ' ἄνακτι... *ἐκμάθοι σαφέστατα*» κλπ., στίχ. 404 «ἡμῖν μὲν εἰκάζουσι... *τόδε σκοπεῖν*», στίχ. 631 «παύσασθ. ἄνακτες· καιρίαν δ' ὑμῖν... *εὖ θέσθαι χρεῶν*» κλπ.) εἰνοῶν ἰδίᾳ τὸν πρωταγωνιστὴν καὶ συμπάσχων αὐτῷ» (πρβλ. αὐτόθι στίχ. 501-511 «σοφία δ' ἄν σοφίαν... οὐποτ' ὀφλήσει κακίαν», στίχ. 1086 κ. ἑ. «εἶπερ ἐγὼ μάντις εἰμί...» κ. ἄ.).

Τὰ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας μέρη ἀναφερόμενα δύνανται οἱ μαθηταὶ νὰ μαθάνουν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνός τινος μέρους (τοῦ προλόγου, τῆς παρόδου) ἢ, ἔνθα ἡ ἀνάγνωσις ἐνός μόνου μέρους δὲν ἔξαρκεῖ, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἂν μὴ πάντων, τουλάχιστον δύο ὁμοίων μερῶν (ἐπεισοδίων, στασίμων) κατὰ τὴν ἐπανάληψιν καὶ καθολικὴν ἐπισκόπησιν τούτων.

Τήρησις σημειώσεων. (Τετράδια ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων, τετράδια συστήματος).

Τὰς ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένης μεθοδικῆς ἐνότητος ποριζόμενας νέας γνώσεις, ἤτοι τὰ πορίσματα τῆς ποικίλης ἐξετάσεως ταύτης ἐν σχέσει πρὸς τὰ περὶ ὧν ἐκάστοτε πρόκειται πρόσωπα καὶ πράγματα, συνιστάται νὰ καταγράφουν οἱ μαθηταὶ συντόμως εἰς τετράδια ὀρισμένα. Τὰ τετράδια ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα καταγράφονται αἱ ἀναγκαῖαι ἐκάστοτε σημειώσεις οὐχὶ φύρδην μίγδην ἐξοιμένα, ἀλλὰ προσηκόντως, καθ' ὁμοιότητος μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένας, διατεταγμένα. καλοῦνται «τετράδια συστήματος». Θεωρεῖται δὲ ἀναγκαῖα ἡ τήρησις τῶν σημειώσεων τούτων οὕτω καταγραφομένων, τὸ μὲν ἵνα εἶναι δυνατὴ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἡ καθολικὴ ἐπισκόπησις τῶν μέχρι τινὸς πορισθεισῶν γνώσεων περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου ἐν γένει τῶν ἀρχαίων, τὸ δὲ ἵνα εἶναι δυνατὸν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐρμηνείας ὅλου τινὸς ἔργου ἢ τμήματος τινὸς τούτου μεγαλυτέρου νὰ ἐκθέτουν οἱ μαθηταὶ καλού-

μενοι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γεγραμμένων σημειώσεων ἐν συνεχείᾳ τὰ διὰ βραχέων σημειωμένα περὶ τινος ἢ περὶ τινῶν τῶν προσώπων ἢ πραγμάτων εἴτε γραπτῶς εἴτε προφορικῶς. Πρόδηλον δὲ τέλος ὅτι οὐχὶ ἄμοιρος καὶ ψυχικῆς τινος εὐχαριστήσεως παρὰ τοῖς μαθηταῖς θὰ ἦτο αἰσθητή, οὕτως εἰπεῖν, παρακολούθησις τῆς καθ' ἡμέραν προϊούσης αὐξήσεως τῶν περὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ γνώσεών των διὰ τῆς καταγραφῆς τῶν νέων σχετικῶν σημειώσεων εἰς τὰ τετράδια, περὶ ὧν πρόκειται.

Καί τινες μὲν συνιστῶσι νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ ἀνὰ ἓν τετράδιον συστήματος δι' ἕκαστον τῶν ἐρμηνευομένων ἐν τῇ τάξει συγγραφέων. Ἄλλοι δὲ φρονοῦσιν ὅτι ἐν τετράδιον συστήματος εἶναι ἀρκετόν, ἵνα ἐν τούτῳ, ὑπὸ ὠρισμένου ἐννοεῖται τίτλους, καταγράφονται αἱ σημειώσεις αἱ σχετικαὶ μὲ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, περὶ ὧν οἱ μαθηταὶ θὰ ἴδουν νὰ γίνεται λόγος παρὰ πᾶσι τοῖς συγγραφεῖσιν, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναγνώσουν ἐν μιᾷ τινι τάξει. Τὸ δεύτερον νομίζομεν καὶ ἡμεῖς ὅτι καὶ οἰκονομίαν καὶ εὐχέρειαν περισσοτέραν παρέχει.

Νῦν δὲ πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐπόδειξιν τοῦ τρόπου καθ' ὃν πρέπει νὰ κρατοῦνται αἱ περὶ ὧν πρόκειται σημειώσεις, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ προτάξωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν τετραδίων τῶν τηρητέων σχετικῶς μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ περὶ τῶν μαθητικῶν ἐκδόσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ λαμβάνουν αἱ ἐν τοῖς τετραδίοις συστήματος τηρούμεναι σημειώσεις.

Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν κρίνεται ὑπὸ τινῶν ἀναγκαῖον νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ τέσσαρα τετράδια, ἧτοι 1) τὸ **τετράδιον λέξεων**, ἐν τῷ ὁποίῳ σημειώνονται χωριστὰ αἱ ἐν ἑκάστῳ μαθηματι ἀπαντῶσαι καὶ ἀπομνημονευτέαι κρίνομεναι λέξεις καὶ φράσεις (πρβλ. σελ. 46 καὶ 159), 2) τὸ **τετράδιον λεξιλογίων**, ἐν τῷ ὁποίῳ προελθόντος πού τοῦ σχολ. ἔτους ἢ κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ νὰ καταγράφονται κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν, ὡς ἐν λεξικῷ τινι, αἱ ἐν τῷ προηγουμένῳ τετραδίῳ μέχρι τότε σημειωθεῖσαι λέξεις, 3) τὸ **τετράδιον ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων** καὶ 4) τὸ **τετράδιον συστήματος**.

Ἡ σύνταξις τῶν λεξιλογίων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν τετραδίων παρὰ μαθητῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, φρονοῦμεν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρῆται ἐπιτυχῶς ἄνευ τῆς ὀδηγίας καὶ τῆς ἐπικουρίας τοῦ διδασκάλου. Ἄλλ' ἢ καθόλου ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης ὅπως δῆποτε γινομένης ὠφέλεια, νομίζομεν, θὰ εἶναι ἀσυγκρίτως μικροτέρα τῆς ἐκ τῆς ἀπωλείας ἀναγκαίου διὰ τὴν ὅλην διδασκαλίαν χρόνου ζη-

μίας. Διὰ τοῦτο περιττὴν νομίζομεν τὴν τήρησιν τοιοῦτου τετραδίου, ἔχοντες ἄλλως τὴν γνώμην ὅτι ἐνωρίς, καὶ δὴ πάντως ἀπὸ τῆς κατωτέρας τῶν μέσων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου, πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ καθοδηγοῦνται εἰς τὴν μετὰ λόγου, ἐννοεῖται, καὶ ἐν μέτρῳ χρησιμοποιοῦσιν προχείρων λεξικῶν ἢ εἰδικῶν διὰ τοὺς μαθητὰς λεξιλογίων, εἰς τὰ ὁποῖα νὰ εὐρίσκουν, ἵνα καταγράφουν κατ' οἶκον, ἢ ἀριθμὸν τινα λέξεων τῆς εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα ἐρμηνευτέας μεθοδικῆς ἐνότητος ὀριζομένων ἐκ τῶν προτέρων δι' ὑπογραμμίσεως ἢ τὰς λέξεις μικροῦ τινος μόνον μέρους τῆς ἐνότητος ταύτης. Δύνανται δὲ μόνον νὰ διατίθενται ἐν τέλει τοῦ τετραδίου τῶν λέξεων σελίδες τινές, ἐν ταῖς ὁποῖαις κατὰ καιροὺς νὰ καταγράφονται εἰς ὠρισμένα μέρη ὁμοῦ συστήματα λέξεων σχέσιν τινα ἔχουσῶν πρὸς ἀλλήλας (πρβλ. σελ. 52 καὶ 265).

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ πάλιν εἰς τὸ τετράδιον συστήματος, συνιστῶσι τινες νὰ καταγράφονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ σημειώσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰ ἐν τῷ ἐρμηνευομένῳ ἐκάστοτε κειμένῳ μνημονεύομενα πρόσωπα, τοὺς χαρακτηρισμοὺς τούτων, τοὺς τόπους, τὰ ὄργανα τοῦ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ βίου, τὰς ἠθικὰς ἢ ἄλλας κρίσεις, γνώμας κλπ. Οὐδεὶς βεβαίως δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι στερεωτέρα θὰ ἀποβαίῃ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μαθητῶν ἢ περὶ πάντων τούτων ποριζομένη ἐκάστοτε γνώσις, ἐὰν περὶ πάντων τούτων οἱ μαθηταὶ κρατοῦν ἐκάστοτε ἰδιοχείρους σημειώσεις. Ἄλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ φίλων ἀγαθῶν διδασκάλων ἢ πείρα διδάσκει ὅτι οὐ μόνον τῶν κατωτέρων ἢ τῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων οἱ μαθηταὶ ἀδυνατοῦν ἐπιτυχῶς νὰ κρατοῦν τὰς περὶ ὧν πρόκειται σημειώσεις, ἐὰν ἀφήνονται ὅλως μόνον νὰ διεξαγάγουν τὴν ἐργασίαν τῶν ταύτην, ὅτι δὲ ἔχουν ἀνάγκην πάντοτε καθοδηγήσεως καὶ ἐποπτείας ἐν τούτῳ, ἵνα μὴ ἐσφαλμένα οὐ μόνον ὀρθογραφικῶς ἢ συντακτικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πραγματικῆν ἔποψιν γράφουν. Ἄλλὰ διὰ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὴν ἐπιθεώρησιν ἐκάστοτε τῆς περὶ ἧς πρόκειται μαθητικῆς ἐργασίας θὰ εἶναι φυσικὰ ἀνάγκη πάλιν νὰ ἀφαιρῆται ἀπὸ τῆς ἄλλης διδασκαλίας οὐχὶ ὀλίγος χρόνος, δυνάμενος νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ἀνάγνωσιν περισσοτέρας ὕλης. Διὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου καὶ αἱ ἐν τῷ τετραδίῳ συστήματος σημειώσεις πρέπει νὰ λαμβάνουν ὅσον τὸ δυνατόν μικροτέραν ἔκτασιν, νὰ παραλείπεται δὲ ἢ ἐν τούτῳ καταγραφῆ σημειώσεων περὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παρέχουν **μαθητικαὶ τῶν κειμένων ἐκδόσεις**.

Αὗται πρῶτον, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις προκειμένοις περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν (πρβλ. σελ. 128, ὑποσημείωσιν), δύνανται καὶ πρέπει νὰ περιέχουν ἐν ἀρχῇ, ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἐννοεῖται,

τὰ εἰς τὸν βίον τοῦ συγγραφέως καὶ εἰς τὸ ἀνά χειρας ἔργον ἢ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀναφερόμενα. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων καλὸν εἶναι νὰ ἔχουν μετὰ τὸ κείμενον ἐν τέλει πρὸς τοῖς ἐρμηνευτικοῖς σχολίοις πίνακα τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν τόπων, μετὰ πληροφοριῶν περὶ τούτων βραχυτάτων. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἢ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου δύναται πρὸς τοῖς ἄνω νὰ ὑπάρχη πίναξ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένων πραγμάτων, ἥτοι ὀργάνων τοῦ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ βίου, μέσων συγκοινωνίας, οἰκημάτων κ.τ.τ. τῶν ὁποίων καλὸν εἶναι νὰ παρατίθενται καὶ εἰκόνες, μετὰ καλαισθησίαν τινὰ βεβαίως τετυπωμένα. Ἐὰν ὁ ὄγκος τοῦ βιβλίου θὰ ἐπέτρεπε τὴν προσθήκην καὶ λεξιλογίου περιλαμβάνοντος οὐχὶ πάσας τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἀπαντώσας λέξεις, ἀλλὰ τὰς κάπως ἀγνωστοτέρας καὶ ἐρμηνείας δεομένας, οὐχὶ ἀνωφελὲς διὰ τὴν διδασκαλίαν θὰ ἦτο καὶ τοῦτο. Πᾶσαι αἱ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμεναι γνώσεις, περὶ ὧν ἄλλως, ἐὰν δηλ. στερεότυπον κείμενον ἤθελον ἔχει οἱ μαθηταὶ ἀνά χειρας, θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κρατήσωμεν ἐν τετραδίῳ τὰς προσηκούσας σημειώσεις, εἶναι γνώσεις ποριζόμεναι κυρίως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ μηχανικῶς μανθάνειν, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι κάτι τι, τὸ ὁποῖον αὐτενεργοῦντες οἱ μαθηταὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ διδασκάλου ἐξάγουν ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν κειμένων, ὡς συμβαίνει καὶ πρέπει νὰ συμβαίη προκειμένου περὶ τῶν ἄλλων, οἷον περὶ τῶν περιλήψεων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἐρμηνευομένων μεθοδ. ἐνοτήτων, περὶ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν προσώπων, εὐρέσεως ἠθικῶν γνωμῶν ἢ ἠθροικῶν σχημάτων, ἐκτιμήσεως τούτων, κ.τ.τ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα οὐδαμῶς βεβαίως εἶναι ὀρθὸν νὰ πρόκεινται ἔτοιμα ἐν τῷ ἀνά χειρας βιβλίῳ. Τὸ νὰ παρέχωνται δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκδόσεις περιέχουσαι πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς περιλήψεις καὶ ἐπιγραφὰς τῶν μεθοδ. ἐνοτήτων, διακεκριμένα δὲ τὰ στάδια τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας («λεξιλόγιον, γραμματικά, πραγματικά, ἐμβάθυνσις, ἠθικὸν πόρισμα κ.τ.τ.») εἶναι λίαν ἐπιβλαβὲς παιδαγωγικῶς, ἄγει δὲ εἰς πολλὰ ἄτοπα, τῶν ὁποίων ἐν, ὡς ἐδόθη εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴ ἐπανειλημμένως νὰ ἀντιληφθῶμεν, ἀσκοῦντες τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τὸ ἔργον, εἶναι καὶ τοῦτο· διδάσκαλοι δηλ. ἐκ τῶν ἀπειροτέρων καὶ μαθηταὶ τοιούτων διδασκάλων μηχανικῶς νὰ παρακολουθοῦν τὰ ἐντὸς τῶν τοιούτων μαθητικῶν ἐκδόσεων γεγραμμένα καὶ νὰ λέγουν π. χ. «τώρα ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τὴν ἐμβάθυνσιν» ἢ «τώρα ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τοὺς χαρακτηρισμούς!»¹.

1) Εἶναι παράδοξος ὄντως ἡ ἀντίληψις, τὴν ὁποίαν τινὲς τῶν διδασκάλων ἀτεκόμισαν ἐκ τῆς ἀκροάσεως παιδαγωγικῶν μαθημάτων ἢ ἀναγνώσεως παιδαγωγικῶν βιβλίων. Νομίζουν δηλ. οὗτοι ὅτι πρέπει νὰ δηλοῦν καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ διάφορα στάδια τῆς διδασκαλίας καὶ νὰ λέγουν πρὸς αὐτοὺς τοιαῦτα

Ἐὰν νῦν ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ ἔχουν πρὸς χρῆσιν των καλὴν μαθητικὴν ἔκδοσιν περιέχουσαν, ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, πάντα ἐκεῖνα, ὅσα εἰς τὸ μηχανικῶς μανθάνειν κυρίως ἀνάγονται, ἤτοι τὰς ἀναγκαιούσας περὶ τοῦ ἀνά χειρας συγγραφῆς· καὶ περὶ τοῦ ἔργου ἢ τῶν ἔργων τούτου πληροφορίας, τὰς ἀναγκαιούσας ἐρμηνευτικὰς σημειώσεις, πίνακα τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν τόπων, περιγραφὰς μετ' εἰκόνων τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων ὀργάνων καὶ πραγμάτων ἐν γένει, εἰ δυνατόν δέ, καὶ λεξιλόγιον περιέχον τὰς ἐξηγήσεις δεομένας λέξεις, ἀναγκαῖον τότε θὰ εἶναι νὰ κρατοῦν σημειώσεις μόνον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἀπτενεργοῦντες τῇ βοηθείᾳ τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εὐρίσκουν, ἤτοι θὰ ἔχουν νὰ σημειώθωσι μόνον τὰς ἐπιγραφὰς καὶ περιλήψεις εἰς τὸ οἰκτεῖον τετράδιον, καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τῶν προσώπων, τὰς γνώμας, τὰς ἠθικὰς κρίσεις κ.τ.τ. εἰς τὸ τετράδιον συστήματος, καὶ οὕτω δὲν θὰ χάνεται διὰ τὴν τήρησιν τῶν ἀναγκαίων σημειώσεων παρὰ πολὺς χρόνος. Ἐὰν ταῦτα οὕτως ἔχουν, ἐὰν δηλ. οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἀνά χειρας, οἷαν ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν ἔκδοσιν, τότε ἐὰν μὲν ἐν τῇ μεθόδ. ἐνότητι γίνεται λόγος π.χ. περὶ τινος τόπου ἢ προσώπου ἢ πράγματος, ὁ διδάσκων ἀφοῦ προκαλέσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ εἴπωσι ὅ,τι περὶ τούτου γινώσκουν ἢ ἀφοῦ ἐν ἀνάγκῃ αὐτοὺς εἴπῃ περὶ αὐτοῦ τὰ δέοντα, θὰ ὀδηγήσῃ κατόπιν τοὺς μαθητὰς νὰ ἴδωσι καὶ τὰ ἐν τῇ μαθητικῇ ἐκδόσει περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα. Π.χ. ἀναγινώσκειται ἐκ καλῆς μαθητικῆς ἐκδόσεως ἢ μεθόδ. ἐνότης ἢ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν παραγραφῶν 8-10 τοῦ Α' κεφ. τοῦ 3 βιβλ. τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος, ἐνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ λόγος περὶ τοῦ Δερκυλίδου. Κατὰ τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν, ἀφοῦ λεχθῶσι τὰ δέοντα περὶ τούτου, ὅτι δηλ. ἦτο «Σπαρτιάτης στρατηγὸς ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους...», οὐδεμία μὲν σημείωσις κρατεῖται ἐν τῷ τετραδίῳ συστήματος, παραπέμπονται δὲ μόνον οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνώσωσι ἐν τῇ μαθητικῇ ἐκδόσει ἅπαξ καὶ τὰ ἐν τῷ «πίνακι τῶν ὀνομάτων» περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα. Ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία προβῇ εἰς τὴν βαθυτέραν ἐξέτασιν τῆς ἐνότητος ταύτης καὶ δι

τινα· «τώρα θὰ ἀρμηνεύσωμεν τὴν μεθοδικὴν ἐνότητα, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπ' ἐδῶ καὶ τελειώνει ἐκεῖ—ὁ σκοπὸς αὐτῆς τῆς ἐνότητος εἶναι...—τώρα θὰ κάμωμεν τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις—τώρα θὰ εἴπωμεν τὰ πραγματικὰ—τώρα θὰ κάμωμεν τὴν ἐμβάθυνσιν κ.τ.τ.» Ἡ διάκρισις τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας εἰς τὰ μέρη αὐτῆς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τούτων δι' ἰδίου ὀνόματος συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον των γίνεται οὐχὶ διὰ τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ διὰ τοὺς διδασκάλους, ἡ δὲ ἐρμηνεία ὅλη πρέπει νὰ χωρῇ ὅλος φυσικῶς καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη ταύτης νὰ συνδέωνται πρὸς ἄλληλα οὕτως, ὥστε οὐδὲ πόρρωθεν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὁ διδάσκων ἀκολουθεῖ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ διδακτικὸς τινὰς κανόνας.

εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Δερκυλίδου καὶ εὑρεθῆ ὑπὸ τῶν μαθητῶν καταλλήλως ὀδηγουμένων καὶ αὐτενεργούντων ὅτι οὗτος κατὰ μὲν τὰ ἐν παραγρ. 9 ἱστορούμενα ἦτο ὄντως **μηχανηκός** (πρβλ. «γνοὺς ὑπόπτους ὄντας ἀλλήλοις τὸν Τισσαφέρην καὶ τὸν Φαρνάβαζον, κοινολογησάμενος... ἐλόμενος θάτερον μᾶλλον ἢ ἅμα ἀμφοτέροις πολεμεῖν»), κατὰ δὲ τὰ ἐν παραγρ. 10 **πειθαρχικός** (πρβλ. «παρήγαγε τὸ στρατεύμα... οὐδὲν βλάβας τοὺς συμμάχους» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν παραγρ. 8 «Θίβρων ἐφείη ἀρπάζειν τῷ στρατεύματι τοὺς συμμάχους»), τότε οἱ μαθηταὶ σημειώνουν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ «τετραδίου τοῦ συστήματος», ἐνῆα ἢ ἐπιγραφή «πρόσωπα» ἢ «χαρακτηρισμοὶ προσώπων» τὰ ἐξῆς μόνον «**Δερκυλίδας**: στρατηγὸς πανοῦργος καὶ πειθαρχικός» Ξενοφ. Ἑλληνικῶν, 3, 1, §, 8-§ 10».

Μετὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν κατόπιν ἄλλης ἐνότητος, ἐν τῇ ὁποίᾳ περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ὁ λόγος, π. γ. Ξενοφ. Ἑλλην. 3, 1, 16-28, ἀφοῦ πάλιν ὀδηγηθέντες ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος χαρακτηρίσων τὸν Δερκυλίδαν οὐ μόνον ὡς πανοῦργον καὶ πειθαρχικὸν κατὰ τὰ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν παραγρ. 8-10 ἀναγνωσκόμενα, ἀλλὰ καὶ ὡς λίαν **δραστήριον**, παραγγέλλονται νὰ προσθέσουν εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος τοῦ τετραδίου καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον, ὅτε οὕτω θὰ ἀποτελεσθῆ ἕκῃ ἢ ἐξῆς σημειώσεις: «**Δερκυλίδας**: πανοῦργος καὶ πειθαρχικός: Ξενοφ. Ἑλλην. 3, 1, 8-10. **δραστήριος**: 16-28». Οὕτω, ὡς βλέπει τις, δὲν γράφονται ἀμέσως πάντες οἱ χαρακτηρισμοὶ ἐνὸς προσώπου, ἀλλ' ἕκαστος τούτων χωριστά, καθ' ὅσον ἐξάγεται συντελουμένης τῆς ἐρμηνείας μιᾶς ἐκάστης μεθοδ. ἐνότητος.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον, ἐπειδὴ πιθανὸν παρὰ πάντα τὰ εἰρημένα νὰ ὑπάρχουν τινὲς τῶν διδασκάλων νομίζοντες ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἴτε στερεότερον δηλ. κείμενον συμβαίνει νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ ἀνὰ χεῖρας, εἴτε καλὴν τινα μαθητικὴν ἐκδοσιν, πρέπει νὰ καταγράφονται παρ' αὐτῶν πᾶσαι αἱ οἰκείαι σημειώσεις, παρέχον κατωτέρω δεῖγμα τοιούτου πληρεστεροῦ πως «τετραδίου συστήματος», ὡς τοῦτο κατηρητίσθη ποτὲ παρὰ μαθητοῦ ἡμῶν ἀνήκοντος εἰς τὴν προτελευταίαν γυμνασιακὴν τάξιν, διδασθέντος δὲ τὸ Α τῆς Ἰλιάδος, τὸν κατὰ Φιλίππου Α' τοῦ Δημοσθένους, τὰς δύο πρώτας δημηγορίας τοῦ Θουκυδίδου, κλπ.

᾽Ορίσθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ τετραδίου τούτου ὄρισμένοι μὲν σελίδες διὰ τὰ πρόσωπα, ἄλλαι δὲ διὰ τοὺς τόπους, ἄλλαι διὰ τοὺς λαοὺς, κλπ.

᾽Υπὸ δὲ τὸν τίτλον «**πρόσωπα**» ἐγράφησαν σχετικῶς μὲν μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἰλιάδος.

Ἄχιλλεύς: (Ἰλιάδ. Α, 1). Υἱὸς τοῦ Πηλέως καὶ τῆς θαλασσίας

θεᾶς Θέτιδος, βασιλεὺς τῶν Μυρμιδόνων, κατοικούντων πρὸς νότον τῆς Θεσσαλίας τὴν σημερινὴν Φθιώτιδα. Πλήρης ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς τύχης τῶν Ἀχαιῶν (Α, 53 κ. ἐ.), πλήρης αὐτολεποιδήσεως (Α, 85 κ.ἐ.), εὐθιχτος (Α, 122 καὶ κ. ἐ.), δξύθυμος (Α, 148 κ. ἐ.), εὐσεβῆς (Α, 216 κ. ἐ.), εὐγενής (Α, 334 κ. ἐ.), ἐμπαθῆς (Α, 408 κ. ἐ.).

Ἄτρεϊδης· (Ἰλιάδος Α, 7). Ἴδὲ Ἀγαμέμνων.

Ἀπόλλων· (Ἰλιάδ. Α, 14). Υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς. Θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς μουσικῆς. Ἐκηβόλος (Α, 14), ἀργυρότοξος (Α, 37), Σμινθεὺς (Α, 39), Φοῖβος (Α, 43)

Σχετικῶς δὲ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Φιλίπ. Α' τοῦ Δημοσθένους.

Ἀρτάβαζος· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 24). Σατράπης τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. (Ἦχι ὁ λαβῶν μέρος εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν). Ἀποστάτης ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Πολύστρατος· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 24). Ξένος πολιτογραφηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀρχηγὸς μισθοφορικοῦ στρατεύματος γενόμενος κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἰφικράτης·

Ἦχι δὲ τὸν τίτλον «τόποι» ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει τοῦ τετραδίου ἐγράφησαν σχετικῶς μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Α' τῆς Ἰλιάδος.

Ἄργος· (Ἰλιάδος Α, 30) τὸ Ἀχαιϊκόν, ἦτοι τὸ σημερινὸν Ἄργος τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅλη ἡ Ἀργολίς.

Χρῦσα, Κίλλα· (Ἰλιάδ. Α, 37-38) μυθικαὶ πόλεις τῆς Τροίας.

Τένεδος·

Σχετικῶς δὲ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Φιλίππου Α' τοῦ Δημοσθένους.

Πύδνα· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 4) ἀρχαία πόλις τῆς Μακεδονίας εἰς τὰ παράλια τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Μεθώνη·

Ἦχι ἄλλω δὲ μέρει τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «λαοὶ» ἐγράφησαν σχετικῶς μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος.

Ἀχαιοί· (Ἰλιάδ. Α, 2). Οὕτω ὀνομάζονται ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ποιήμασιν οἱ κάτοικοι τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος.

Δαναοί· (Ἰλιάδ. Α, 42) = Ἀχαιοί

² Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «*ὄπλα καὶ ἄλλα διάφορα*» ἐγράφησαν·

στέμμα· (Ἰλιάδ. Α, 14) κλάδος δάφνης ἐριόστεπτος, σύμβολον ἰκεσίας.

Ἴστος· (Ἰλιάδ. Α, 31) ὄργανον ὑφαντουργικόν, ὃ ἀργαλειός· οἱ στήμονες διετίθεντο καθέτως καὶ ὁ ἐργαζόμενος, ἐν ᾧ ὕφαινεν, ἐκινεῖτο ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους εἰς τὸ ἕτερον.

Ναός· (Ἰλιάδ. Α 39). Κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς χρόνους ἦτε μικρὸν στέγασμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ (συνήθως ξύλινον), πλησίον δὲ αὐτοῦ ὁ βωμός.

Τόξον. (Ἰλιάδ. Α, 45).

τάλαντον· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 28) ποσὸν χρημάτων 6000 δραχμῶν. 1 τάλαντον=60 μναί. 1 μνα=100 δραχμαί. 1 δραχμη=6 ὄβολοί.

² Ἐν ἄλλῳ δὲ μέρει τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «*γεγονότα*» ἐσημειώθησαν.

«**Πόλεμος Ἀθηναίων πρὸς Αἰγινήτας**» (Θουκυδ. Α', κεφ. 41ον). 505 π.Χ.—491 π.Χ. καὶ μετὰ ταῦτα.

«**Διὰ Μεγαρέας ὑποψίας**» (Θουκυδ. Α', κεφ. 42ον) Κατὰ τὸ 446 π. Χ. οἱ Κορίνθιοι ἐβοήθησαν τοὺς Μεγαρεῖς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπεσπάρθησαν οὗτοι καὶ προσῆλθον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Λακεδαιμονίων.

Περαιτέρω ἐν ἄλλῳ μέρει ὑπὸ τὸν τίτλον «**ἀξιώματα, καθεσιῶτα κλπ.**» ἐγράφησαν.

Στρατηγοί· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 26) οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐν Ἀθήναις· ἦσαν δέκα.

Ἴππαρχοί· (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 26) οἱ ἔχοντες τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἵππου ἐν Ἀθήναις· ἦσαν δύο.

Φύλαρχοί·

Παναθηναία· (Δημοσθ. Φιλ. Α' § 35). Μία τῶν μεγαλοπρεπεστάτων ἑορτῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, τελουμένη ἀνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰττικού μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος (Ἰούλιος-Αὔγουστος) πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς.

Διονύσια·

Μέτοικοι (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 36). Ξένοι ἐγκατεστημένοι ἐν Ἀθήναις δι' ἐμπόριον ἢ δι' ἄλλην τινὰ ἐργασίαν.

Ἀπελεύθεροι (Δημοσθ. Φιλ. Α' § 36. «οἱ χωρὶς οἰκοῦντες»). Δουλοὶ, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδωρήθη ὑπὸ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν ἡ ἐλευθερία.

Ἐν ἄλλῳ μέρει τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «**γνώμαι**» ἐγράφησαν.

1) **Τίνες γίνονται κύριοι τῶν πραγμάτων**

«φύσει ὑπάρχει τοῖς παροῦσι τὰ τῶν ἀπόντων καὶ τοῖς ἐθέλουσι πονεῖν καὶ κινδυνεύειν τὰ τῶν ἀμελούντων» (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 5).

2) **Τίνες ἀξιοῦνται προσοχῆς καὶ ἐκτιμήσεως**

«καὶ συμμαχεῖν καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τούτοις ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὓς ἂν ὀρθῶς παρεσκευασμένους καὶ πράττειν ἐθέλοντας ἂ χροῖ». (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 6).

3) **Θέσις τοῦ κατωτέρου ἀπέναντι τοῦ ἀνωτέρου**

«κρείσσω γὰρ βασιλεύς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χροῖ·
εἴπερ γὰρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψη,
ἀλλά τε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσση,
ἐν στήθεσιν ἑοῖσιν» Ἰλιάδ. Α', 80-83.

4) **Πότε πρέπει νὰ ἐκφράζη τις τὴν γνώμην του**

«Ἐπειδὴν ἅπαντ' ἀκούσητε, κρίνατε, μὴ πρότερον προλαμβάνετε». (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 14).

5) **Ἡ μεγάλη σπουδὴ δὲν ὠφελεῖ**

«Οὐ γὰρ οἱ ταχὺ καὶ τήμερον εἰπόντες μάλιστα εἰς δέον λέγουσιν». (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 14).

6) **Εἰς ὄρος διὰ τὴν ὑπαρξιν πειθαρχίας**

«Οὐ γὰρ ἔστιν ἄρχειν μὴ διδόντα μισθόν» (Δημοσθ. Φιλ. Α', § 24).

7) **Τίνες εἰσακούονται παρὰ τοῦ Θεοῦ**

«ὅς γε θεοῖς ἐπιπέθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ» (Ἰλιάδ. Α', 218).

8) **Εἰς ὄρος ἀσφαλείας κράτους τινός**

«ὁ γὰρ ἐλαχίστας τὰς μεταμελείας ἐκ τοῦ χαρίζεσθαι τοῖς ἐναντίοις λαμβάνων ἀσφαλέστατος ἂν διατελοῖη» (Θουκυδ. Α', κεφ. 34).

9) **Πῶς διατίθενται οἱ ἀνθρώποι εὐρισκόμενοι εἰς πολεμικὸν ἀγῶνα.**

«Ἀνθρώποι ἐπ' ἐχθροὺς τοὺς σφετέρους ἰόντες τῶν ἀπάντων ἀπερίοπτοί εἰσι παρὰ τὸ νικᾶν· φίλον τε γὰρ ἠγοῦνται τὸν ὑπουργοῦντα, ἦν καὶ πρότερον ἐχθρὸς ἦ, πολέμιόν τε τὸν ἀντιστάντα, ἦν καὶ τύχη

φίλος ὢν, ἐπεὶ καὶ τὰ οἰκειὰ χεῖρον τίθενται φιλονικίας ἔνεκα τῆς αὐ-
τικά». (Θουκυδ. Α', κεφ. 41).

10 **Ἔτερος δρος ἀσφαλείας** (ἰδὲ καὶ ἀριθ. 8).

«τὸ μὴ ἀδικεῖν τοὺς ὁμοίους ἐχυρωτέρα δύναμις ἢ τῶ αὐτικά φα-
νερωῖ ἐπαρθέντας διὰ κινδύνων τὸ πλεόν ἔχειν» (Θουκυδ. Α', κεφ. 42).

(Αἱ ἀνωτέρω «γνώμαι» καὶ ἀπεμνημονεύοντο ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν
μαθητῶν).

*Ἐν ἄλλῳ τέλος μέρει τοῦ τετραδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «**σχήματα**»
ἐγράφησαν.

1) **Ὑποφορὰ καὶ ἀνθυποφορὰ.**

Δημοσθ. Φιλ. Α', § 2· «τί οὖν ἔστι τοῦτο; ὅτι κλπ.» § 3, «τίνος
οὖν εἵνεκα ταῦτα λέγω; ἴν' ἴδητε κλπ.»

2) **σχῆμα ἐλέγχου**

Δημοσθ. Φιλ. Α', § 10· «πότ' οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πόθ' ἂ
χρὴ πράξετε;» . . .

3) **σχῆμα προσωποποιίας**

Ἰλιάδ. Α, 53· «ῥῆγτο κῆλα θεοῖο».

4) **προδιόρθωσις ἢ προθεραπεία**

Δημοσθ. Φιλ. Α' § 14· «Δεηθῆεις ὑμῶν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, το-
σοῦτον· ἐπειδὴν ἅπαντ' ἀκούσητε. . .»—Φιλ. Α', § 19. «μή μοι μυ-
ρίους, μηδὲ δισμυρίους ξένους. . .».

5) **σχῆμα ὑπαλλαγῆς**

Ἰλιάδος Α, 315-316· «τεληέσσας ἐκατόμβας ταύρων ἠδ' αἰγῶν»
(πρβλ. στίχ. 66 «ἀρνῶν αἰγῶν τε **τελείων**»).—Θουκυδ. Α', κεφ. 42.
«διδόασι ξυμμαχίαν μεγάλην ναυτικοῦ» (=μεγάλου ναυτικοῦ) . . .

Παραδείγματα τηρήσεως σημειώσεων ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων
ἐν τῶ οἰκειῷ τετραδίῳ παρεθέσαμεν ἱκανὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἐνθα
ὁ λόγος ἦτο περὶ ἐπαναλήψεων μεγαλυτέρων μεθοδικῶν ἐνοτήτων
(πρβλ. σελ. 246, 254, 262), κρίνομεν δὲ ὅπως περιττὸν νὰ ἐνδιατρί-
ψωμεν πλεοῦτερον περὶ τούτου ἐνταῦθα.

Παρατηρήσεις. (*Προσπαρασκευὴ κατ' οἶκον διδασκάλων καὶ
μαθητῶν*). Συχνάκις ἀκούει τις κυρίως παρὰ διδασκάλων, οἷτινες ἢ
δὲν ἠτύχησαν ἐν τῶ Πανεπιστημίῳ ἢ ἐν Διδασκαλείῳ νὰ ἀκούσουν παι-
δαγωγικὰ μαθήματα ἢ ἐκ προκαταλήψεως τινος οὐδόλως ἔλαβον τὸν
κόπον νὰ μελετήσουν τουλάχιστον τὰ ἑλληνιστὶ γεγραμμένα παιδαγω-

γικά βιβλία, προβαλλόμενον τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι ἢ ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξετέθη, κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παιδαγωγικῆς διεξαγομένη διδασκαλία εἶναι ἀκατόρθωτος ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπιζήμιος ἄλλως διότι ἀπαιτεῖ μεγάλην σπατάλην χρόνου καὶ καθ' ἀκολουθίαν δὲν ἐπιτρέπει νὰ διέλθῃ τις πολλὴν ὕλην, οὐδ' αὐτὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος ὀριζομένην. Οἱ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον προβάλλοντες λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὄντες εἰσέτι, καθ' ὅσον ἡμεῖς τουλάχιστον ἔτυχε νὰ ἀντιληφθῶμεν, οὐχὶ εὐάριθμοι, περιορίζονται κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κυρίως εἰς ἀπλὴν τοῦ κειμένου μετάφρασιν, τῆς ὁποίας προτάσσονται ἢ συνηθέστερον ἔπονται παρατηρήσεις τινὲς φύρδην μίγδην προσφερόμεναι, καὶ ἄλλαι, μάλιστα δὲ γραμματικαὶ (τεχνολογία! σύνταξις!). Κατὰ τὴν οὕτω γινομένην διδασκαλίαν, ἐννοεῖται, οὐδεμία παρέχεται προσοχὴ οὔτε εἰς τινὰ τῶν ἄλλων ἀπαιτήσεων τῆς διδακτικῆς οὔτε εἰς τὴν κατὰ μεθοδικὰς ἐνότητας διαίρεσιν τοῦ κειμένου, ἀναγινώσκονται δὲ καὶ ἐρμηνεύονται (sic) ἐκάστοτε ἐκ τούτου τόσοι στίχοι, ὅσους ἐπιτρέπει ὁ χρόνος καὶ ἡ ἔκτασις τῶν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε γινομένων γραμματικῶν παρατηρήσεων ἐκείνων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης διδασκαλίας εἶναι προφανῆ εἰς πάντας, οὐδόλως δὲ θαυμαστὸν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀποφοιτῶντων οὐχὶ τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν τρέφουν, οὐδὲ ἀγάπην τινὰ αἰσθάνονται πρὸς τὰ ἀθάνατα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἔργα, τοσαύτη δὲ εἶναι ἢ εἰς τὰς ψυχὰς πολλῶν ἐκ τούτων παραμένονσα ἐντύπωσις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἔργων τούτων, ὥστε ἐρωτώμενοι οὐχὶ μετὰ πάροδον μακροῦ τινος χρόνου ἀπὸ τῆς ἐκ τῶν γυμνασίων ἀποφοιτήσεώς των, τί π. χ. ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐδιδάχθησαν ἢ τίνα τραγῳδίαν ἀνέγνωσαν, νὰ μὴ ἐνθυμοῦνται μῆδ' αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ εἰς αὐτοὺς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐρμηνευθέντος, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ εἴπουν τι περὶ τοῦ περιεχομένου ἐκείνου. Ἄλλ' ἐὰν βεβαίως τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα πρόκειται νὰ ἔχη τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἢ διδασκαλία, προτιμότερον, νομίζομεν, εἶναι νὰ μὴ γίνεταί αὕτη ὅλος· διότι ἐὰν κατὰ τὴν μίαν περίπτωσιν ἀπόλλυται, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ εἰρημένοι διδάσκαλοι, πολὺς τις χρόνος διὰ τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν ἀληθῆ κατανοήσιν τῶν ἐρμηνευομένων κειμένων, κατὰ τὴν ἄλλην πάλιν περίπτωσιν ὅλος τῆς διδασκαλίας ὁ χρόνος εἶναι χρόνος χανόμενος κακῶς καὶ εἰς μάτην.

Πᾶς λοιπὸν διδάσκαλος, ὅστις δὲν θέλει νὰ πιστεύεται περὶ αὐτοῦ εὐλόγως ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν καθ' ἑξῆς διδασκαλίαν, οὐχὶ διότι αὕτη εἶναι ὀρθὴ καὶ ἐπωφελὴς εἰς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ διότι οὐχὶ πολλὴν ἀπαι-

τεί τὴν οἰκοθὲν παρασκευὴν καὶ διότι πρόχειρον παρέχει τὸ μέσον τοῦ καταναλίσκεν τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας μὲ τὴν στερεότυπον *σύνταξιν* καὶ τὴν *τεχνολογίαν*, ἔχει καθήκον οὐχὶ νὰ ἀποκρούσῃ τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς διδακτικῆς, προκειμένου καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἐξετάσῃ, πῶς εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ χρόνῳ, τὸν ὅποιον τὸ σχολ. ἔτος παρέχει, νὰ διέλθῃ τὴν ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὀριζομένην πρὸς ἐρμηνείαν ὕλην διδάσκων αὐτὴν, ὅπως πρέπει.

Παρέχομεν ἐνταῦθα ὁδηγίας τινὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν διδασκόντων καὶ διδασκομένων, χρησίμους δέ, ἵνα διεξάγεται ἡ διδασκαλία μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης γοργότητος κατὰ τὴν ἐρμηνείαν. Ἐν πρώτοις ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον καὶ ἀλλαγῶ ἔτονίσσαμεν (πρβλ. σελ. 156), ὅτι δηλ. κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων δὲν πρόκειται, ὡς συνήθως νομίζεται, νὰ διδάξωμεν γραμματικὴν καὶ συντακτικόν, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐκάστοτε τὰς μέχρῃ τοῦδε γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς τῶν μαθητῶν γνώσεις καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον μόνον, ἔφ' ὅσον ἐπιβάλλουν αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας αἱ ἀνάγκαι. Δεύτερον ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ πάσης ἐν γένει μεθοδ. ἐνότητος ἀρχαίου κειμένου ὀφείλομεν τρόπον τινὰ νὰ ἐξευρίσκωμεν ἔν τε τῇ γλωσσικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ πραγματικῇ ἐπεξεργασίᾳ τούτου παντὸς εἶδους παρατηρήσεις, οἷαι ἐν ταῖς λεγομέναις «ὑποδειγματικαῖς διδασκαλίαις» προβάλλονται. Τὰ τοιαῦτα «ὑποδείγματα» εἶναι *τύποι διδασκαλίας*, σκοπὸς δὲ τούτων εἶναι οὐχὶ νὰ παράσχουν εἰς τὸν διδάσκοντα ἅπαξ διὰ παντὸς οἰονεὶ συνταγὴν τινα ἐφαρμοστέαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν πάσης μεθοδικῆς ἐνότητος, ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου ταύτης, ἀλλὰ νὰ ὑποδείξουν, ποῖα τινα δύναται νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὁ διδάσκων προκειμένου νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐρμηνείαν τεμαχίου τινὸς ἐκ κειμένου ἀρχαίου· ἡ ἰδιαιτέρα δὲ σύστασις καὶ τὸ ἰδιαιτέρον περιεχόμενον τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτέου τεμαχίου εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὅποια θὰ κανονίσουν τὸ μέτρον καὶ τὸ εἶδος τῶν παρατηρήσεων ἐν γένει (πρβλ. σελ. 188).

Φευκταί λοιπὸν πρῶτον μὲν αἱ ἐξεζητημέναι παρατηρήσεις, αἱ ἐξεζητημέναι ἐμβαθύνσεις καὶ τὰ ἐξεζητημένα ἠθικὰ καὶ ἄλλα συμπεράσματα (πρβλ. σελ. 189), δεύτερον δὲ αἱ μακρὰς ἀναπτύξεις, ὅταν πρόκειται περὶ πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τοῖς προηγουμένοις ἤδη ἔχει γίνεσθαι ὁ προσήκων λόγος ἢ περὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ πραγματοποιθῇ ἡ διδασκαλία ἐπιτυχέστερον ἐν τινι τῶν προσεχῶν μαθημάτων, ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν τὰ ὅμοια καὶ καταλλήλως

συσχετίζουσα ταῦτα, (πρβλ. π. χ. τὰ ἐν σελ. 189-190 λεχθέντα περὶ τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας τῆς λέξεως *σατραπῆς* ἐν Ξεν. Κύρ. Ἀναβ. 1, 1, § 2 καὶ § 8).

Πρὸς τοῦτο ὅμως, ἐννοεῖται, εἶναι ἀναγκαῖον ὁ διδάσκων οὐχὶ νὰ συμβαδίῃ τρόπον τινὰ μετὰ τῶν μαθητῶν του μελετῶν ἐκάστοτε τοῦτον τοῦ ἐρμηνευομένου κειμένου μέρος, ὅσον πρόκειται νὰ ἀναγνωσθῆ ἐν τῇ τάξει εἰς ἐν μάθημα ἡμέρας τινὸς ὠρισμένον, ἀλλὰ προτοῦ ἐπιχειρήσῃ τὴν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται κειμένου, νὰ ἔχῃ διέλθει αὐτὸ πρότερον ὅλον καὶ ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην (π. χ. ὅλον τὸ Α' βιβλ. τῆς Ξενοφ. Κύρ. Ἀναβάσεως, ἢ πάντα τὰ ἐν τῷ Γ' καὶ Δ' βιβλίῳ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος πρὸς ἐρμηνείαν ὠρισμένα μέρη, πρβλ. σελ. 132, ὁλόκληρον τὸ ἐνύπνιον τοῦ Λουκιανοῦ κλπ.). Ἐὰν οὕτω καθόλου χωρῆ ἡ διδασκαλία, τότε θὰ δύναται καὶ χρόνον νὰ κερδίῃ αὕτη καὶ τὰ πρέποντα εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ἐρμηνείαν νὰ παρέχῃ.

Τὴν προσήκουσαν δὲ γοργότητα θὰ ἔχῃ ἡ διδασκαλία πρὸς τούτοις, ἐὰν ὁ διδάσκων οὐχὶ ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἔδρας προσπαθῆ νὰ ἀναμνησθῆ, ποίας γραμματικῆς ἢ συντακτικῆς ἢ πραγματικῆς ἐν συνόλῳ παρατηρήσεις, καὶ τίνα μὲν τούτων πρώτην, τίνα δὲ δευτέραν ἢ τρίτην ἔχει καὶ κάμῃ ἐπὶ τοῦ ἐρμηνευτέου νῦν κειμένου, ἀλλ' ἐὰν καὶ ὑπομνήματά τινα κατάλληλα ἔχῃ ἐνώπιόν του ἀπὸ τῆς κατ' οἶκον γενομένης παρασκευῆς του.

Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα διὰ μὲν τοὺς πειρᾶν τινα ἔχοντας ἤδη ἀποκτήσει διδασκάλους δύναται νὰ εἶναι σημεῖά τινα διὰ μολυβδίδος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ διὰ τὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ σχολείῳ ὑπ' αὐτῶν χρησιμοποιουμένου, τοῦ ὁποίου οὐδόλως πρέπει νὰ φείδωνται ἐνεκα τούτου. Οὕτω π. χ. μικρά τις γραμμὴ κεχαραγμένη μὲν ὑπὸ ὠρισμένης λέξεως ὑπενθυμίζει εἰς τὸν διδάσκοντα κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας ὅτι κατὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν του εὔρεν ὅτι ἐπὶ ἐκάστης τούτων θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ γραμματικὴ ἐρμηνεία, (π. χ. ἐν Ξενοφ. Κύρ. Ἀναβ. 3, κεφ. α' § 2 ὑπὸ τὰς λέξεις «συνειλημμένοι ἦσαν —συνεπισπόμενοι—ἀπωλώλεσαν» κλπ.), κεχαραγμένη δὲ ἄνωθεν, ὅτι ἐπὶ τούτων πρέπει νὰ γίνῃ συντακτικὴ ἐξέτασις, (π. χ. ἐνθα ἄνωτέρω, ἐπὶ τῶν λέξεων «ἐπεὶ—ἐννοούμενοι—ἐπὶ» κλπ. ὅτι τὸ ἐπεὶ χρονικόν, ὅτι ἡ μετοχὴ ἐννοούμενοι αἰτιολογικὴ, ὅτι ἡ πρόθεσις ἐπὶ ἐν τῇ συνεκφορᾷ «ἐπὶ ταῖς θύραις» σημαίνει τὸ πλησίον κλπ.). Ὡσαύτως διὰ τῆς μολυβδίδος σημειωμένον π. χ. τὸ γράμμα π παρὰ τινα λέξιν ὑπενθυμίζει εἰς τὸν διδάσκοντα ὅτι ὀφείλει νὰ κάμῃ ἐπ' αὐτῆς παρατήρησιν πραγματικὴν, (π. χ. ἐνθα ἄνωτέρω, παρὰ τὰς λέξεις οἱ στρατηγοί—

οἱ συνεπισπόμενοι κλπ. «τίνες οἱ συλληφθέντες στρατηγοί;» (πρβλ. βιβλ. 2, κεφ. στ'. «πόσοι οἱ συνακολουθήσαντες λοχαγοὶ καὶ στρατιώται;» πρβλ. ἔ. ἄ. κεφ. ε', § 30), σταυρίσκος δέ τις σημειωμένος **πλησίον** ἐτέρας λέξεως ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν ὅτι περὶ τῶν ἐν τῇ προτάσει, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται ἡ λέξις αὕτη, ὀφείλει νὰ κάμῃ λόγον κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου. (Πρβλ. π.χ. ἔνθα ἀνωτέρω, τὴν πρότασιν «ἡγεμῶν οὐδεὶς τῆς ὁδοῦ ἦν!». Χρησιμότης τῶν **ὁδηγῶν** στρατεύματος ἐν ἐκστρατείᾳ καὶ νῦν, πολλῶν δὲ μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχον οἱ λεγόμενοι **πολεμικοὶ χάρται**! πρβλ. ὁμοίως τὴν πρότασιν «καταλελειμμένοι ἦσαν οὐδὲ ἱππέα οὐδένα σύμμαχον ἔχοντες, ὥστε ἰεῦδῆλον ἦν. . . οὐδεὶς ἂν λειφθεῖ!»). Σπουδαιότης τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τὸν πόλεμον καὶ νῦν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους, τοὺς πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος!).

Σκοπιμώτερον ὅμως εἶναι οἱ διδάσκοντες, μάλιστα δὲ οἱ ἀπειρότεροι τούτων, τὰς ἀναγκαίας **ὑπομνηστικὰς σημειώσεις**, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα, νὰ καταγράφουν ἐν συντομίᾳ κατὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ προπαρασκευὴν τῶν ἐπὶ τεμαχίου χάρτου, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπεται καὶ ὠφέλιμον εἶναι νὰ ἔχουν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν παρὰ τὸ κείμενον ἐπὶ τῆς ἔδρας κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας πρὸς διευκόλυνσιν τῆς γοργότερας διεξαγωγῆς ταύτης. Τὸ σημείωμα τοῦτο ἀπ' ἐνὸς μὲν θὰ εἶναι τὸ διάγραμμα τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας, ἀπ' ἐτέρου δὲ θὰ περιέχῃ τὰ κατὰ τὰ διάφορα στάδια ταύτης κυρίως ἔξετασιεῖα. Παραθέτομεν παραδείγματά τινα πρὸς διασάφησιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων.

Ἔστω ὅτι ἔχομεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει τὴν μεθοδ. ἐνότητα τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν §1 - § 2 τοῦ β' κεφ. τοῦ Β' βιβλίου τῆς Κύρου Ἀναβάσεως («Φαλῖνος μὲν δὴ ᾤχετο . . . οὐδὲ τούτοις εἶπε»). Κατὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν μας θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ μὲν θέσις τοῦ σκοποῦ ἐνταῦθα δύναται νὰ ὀρμηθῇ ἐκ τῶν λέξεων τοῦ κειμένου «παρὰ Ἀριαίῳ ἦγον Προκλῆς καὶ Χειρίσοφος» (πρβλ. σελ. 147 κ. ἔ.), ἡ δὲ μέλλουσα νὰ ἀκολουθήσῃ μετὰ τὴν ὡς ἄνω προδήλωσιν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀνάγνωσιν τῆς ἐνότητος (πρβλ. σελ. 155) γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἔχει νὰ προσφέρῃ **λέξεις** μὲν καὶ **φράσεις**, κάπως ἀγνώστους, πρὸς ἀπομνημόνευσιν (πρβλ. σελ. 159) μόνον τὰς ἐξῆς: «παρὰ τινι (πρβλ. παρὰ Ἀριαίῳ!), βελτίων, ἀνέχομαι, συναπέρχομαί τινι, χρή, μάλιστα», (διότι ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρμηνείας τοῦ α' κεφ. εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ σημασία τῶν λέξεων «οἴχομαι, ἦκω, φημί, κελεύω, οἴομαι κλπ.»).

Ἀναγνώρισις **τύπων** θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ κατὰ περιόδους ἢ καθ' ἕκαστον κῶλον περιόδου ἐπὶ τῶν ἐξῆς «ᾤχετο» (ὀριστ. παρατατ.

ἐνικ. γ' τοῦ οἴχομαι!), «ἦκον» (ὄριστ. παρτατ. πληθ. γ' τοῦ ἦκω!), «βελτίους» (=βελτίονας!), «ἀνασχέσθαι» (ἀπαρέμφ. μέσ. ἀορ. β' τοῦ ἀνέχομαι!), «συναπιέναι». (ἀπαρέμφ. τοῦ συναπέρχομαι!) «πρῶ» (=πρωί), «φησιν» (ὄριστ. ἐνεστ. ἐνικ. γ' τοῦ φημί!) «πράττειε» (προστακτικῆς...!), «οἰῆσθε» (ὑποτακτικῆς...!), «ποιήσοι» (εὐκτικῆς...!). **Συντακτικῶς** δὲ ἀνάγκη θὰ εἶναι νὰ ἀναλυθοῦν καὶ πρὸς ἀνάλογα προηγούμενα νὰ συσχετισθοῦν κατὰ κῶλα πάλιν ἢ περιόδους τὰ ἐξῆς: «ὅτι φαίη (=ὅτι ἔφη! πρβλ. κεφ. α', § 2 ὅτι πέμποι—ὅτι φαίνοιτο, § 3 ὅτι πεφευγῶς εἶη—ὅτι λέγοι κλπ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 98) «οὓς οὐκ ἂν ἀνασχέσθαι» (=ὅτι δὲ οὗτοι οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο! πρβλ. κεφ. α', § 12 ἂν χοῆσθαι—ἂν στερηθῆναι, § 20 πλείονος ἂν ἄξιοι εἶναι—ἄμεινον ἂν πολεμεῖν κλπ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 98), «αὐτοῦ βασιλεύοντος» (=εἰ αὐτὸς βασιλεῦσι!). **Συνύφανσις** τῆς γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς ἐπεξεργασίας (πρβλ. σελ. 216 κ. ἐ.) ἀνάγκη θὰ εἶναι νὰ γίνῃ ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἐξῆς: «οἱ σὺν αὐτῷ» (Ποῖοι νοοῦνται; Πῶς ἐξηγητέον ἐλευθέρως; «οἱ μετ' αὐτοῦ βάρβαροι κήρυκες», πρβλ. κεφ. α', § 7), «οἱ δὲ παρὰ Ἀρριαίου ἦκον» (Μὲ ποίαν πρότασιν ἰσοδυναμεῖ; «οἱ δὲ πρὸς Ἀρριαῖον ἀποσταλέντες ἦκον παρὰ Ἀρριαίου»! Πάντες οἱ πρότερον ἀποσταλέντες ἐπανῆλθον; πρβλ. κεφ. α', § 5. Πῶς ἀποδοτέον δι' ἐλευθέρως μεταφράσεως; «ἐκ μέρους δὲ τοῦ Ἀρριαίου ἐπανῆλθον ὁ Προκλῆς καὶ ὁ...»), «αὐτοῦ ἔμμενε» (=ἐκεῖ ἔμμενε, **δηλαδὴ** πλησίον τοῦ Ἀρριαίου), «κελεύει» (=προτρύπει, παραγγέλλει—καὶ οὐχὶ—διατάσσει· διότι ὁ Ἀρριαῖος δὲν εἶχεν ἐξουσίαν νὰ διατάξῃ τοὺς Ἑλληνας· πρβλ. «εἰ βούλεσθε συναπιέναι!»), «τῆς νυκτὸς» (Ποίαν νύκτα; Μῶς ἐξηγητέον κατὰ τὸ νόημα; «τὴν ἐρχομένην νύκτα»!), «οὔτω... ἐὰν μὲν ἦκωμεν...» (ὅτι τὰ ἀκολουθοῦντα εἶναι ἐπεξήγησις τοῦ οὔτω, καὶ ἐπομένως ἐξηγητέον· «**δηλαδὴ** ἐὰν μὲν ἔλθωμεν κλπ.»). Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἐπὶ ἐκάστης περιόδου ἢ κώλου ταύτης λεξιλογικὴν, γραμματικὴν, συντακτικὴν καὶ μεταφραστικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ τεμαχίου γίνῃ μετάφρασις αὐτοῦ καὶ ὀλοκλήρου δις ἢ τρίς, **ἢ κυρίως πραγματικῆ ἐπεξεργασία** (πρβλ. σελ. 192 καὶ 215) θὰ ἔχη νὰ ἐκταθῆ μόνον εἰς διασαφήσεις, τὰς ἐξῆς: «Φαλίνοσ ὄχητο» (ποῦ ἐπῆγεν;), «πολλοὺσ φαίη εἶναι Πέρσασ... αὐτοῦ βασιλεύοντος» (μὲ τί ἔχει σχέσιν ἢ ἀπάντησις αὕτη; πρβλ. πρότασιν Κλεάρχου ἐν κεφ. α', § 4), «ὁ δὲ Κλέαρχοσ εἶπεν...» (Εἰσ τίνας κυρίωσ ἐλέχθησαν ταῦτα, ἵνα τὰ ἀναγγείλουν εἰσ τὸν Ἀρριαῖον; Βεβαίωσ εἰσ τὸν Προκλέα καὶ τοὺσ ἀκολουθούσ του, τοὺσ ἀνήκοντασ εἰσ τὸ στράτευμα τοῦ Ἀρριαίου; Δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ καὶ ὁ Χειρίσοφοσ, ὅτισ φυσικὰ παρέμεινε πλέον εἰσ τὸ στράτευμα τῶν Ἑλλήνων, εἰσ τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν!), «ὥσπερ λέγετε» (δηλαδὴ; συνάπμμεν! πρβλ. § 1),

«ὑμῖν συμφέρειν» (τίνες νοοῦνται μὲ τὸ ὑμῖν; Βεβαίως οὐχὶ κυρίως ὁ Προκλῆς καὶ οἱ ἀκόλουθοί του, ἀλλὰ ὁ Ἄρριαιος καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ!), «οὐδὲ τοῦτοις» (ὅπως καὶ εἰς τίνας ἄλλους; πρβλ. κεφ. α'. § 23). Θὰ περιορισθῆ δὲ εἰς τὰς ἄνω διασαφήσεις μόνον ἡ κυρίως πραγματικὴ ἐπεξεργασία, διότι οὔτε τόποι τινές, οὔτε ἄλλα πράγματα ἀναφέρονται ἐν τῷ τεμαχίῳ, τὰ δὲ ἐν αὐτῷ μνημονεύμενα πρόσωπα (Φαλίνοσ, Ἄρριαιος, Προκλῆς, Χειρίσοφοσ, κλπ.) εἶναι πάντα γνωστὰ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἁμέσως προηγουμένου κεφαλαίου. Τέλοσ θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν μασ ὅτι μετὰ τὴν *κυρίως λογικὴν ἐπεξεργασίαν* (ἀνάλυσιν, ἐλευθέρων ἀπόδοσιν κλπ.) δύνανται νὰ τύχουν *βαθυτέρας ἐπεξεργασίας* τὰ ἐν τέλει τοῦ τεμαχίου· «ἐὰν μὲν ἤκωμεν . . . οὐδὲ τοῦτοις εἶπεν» (Στάσις τοῦ Κλεάρχου ἐπιφυλακτικὴ καὶ καὶ ἀπέναντι τοῦ Ἄρριαιού! Εἶχε δίκαιον νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸσ καὶ πρὸσ τοῦτον; πρβλ. τὴν μετὰ ταῦτα προδοσίαν τοῦ Ἄρριαιού!).

Ἵνα νῦν ἔχωμεν ἐν τῷ σχολείῳ προχείρους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὑπομνήσεις διὰ τὰσ παρατηρήσεις, τὰσ ὁποίασ ὡσ ἄνω εὑρωμεν ἀναγκαίασ πρὸσ ἐρμηνείαν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται τεμαχίου, καὶ διὰ τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἀκολουθήσωμεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καταρτίζομεν ὑπομνηστικὸν σημεῖωμα, οἷον τὸ ἐξῆσ·

α') Σκοπὸσ («παρὰ Ἄρριαιού ἦκον Προκλῆσ καὶ Χειρίσοφοσ»!)

β') Ἀνάγνωσις τοῦ τεμαχίου.

γ') Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία.

1) Λέξεις: παρὰ τινι, βελτίων, ἀνέχομαι, συναπέρχομαί τινι, χρῆ, μάλιστα.

2) Γραμματικαὶ παρατηρήσεις κλπ.

ῥχετο! οἱ σὺν αὐτῷ! (μετάφρασις τῆσ περιόδου)

ἦκον! οἱ δὲ παρὰ Ἄρριαιού! (μετάφρασις τοῦ κώλου)

αὐτοῦ! παρὰ Ἄρριαιῷ! (μετάφρασις τοῦ κώλου)

(Πέρσασ) βελτίουσ! ὅτι φαίη! οὐσ οὐκ ἄν ἀνασχέσθαι! αὐτοῦ βασιλεύοντοσ! (μετάφρασις τοῦ κώλου)

συναπιέναι! κελύει! τῆσ νυκτόσ! (μετάφρασις τοῦ κώλου)

πρῶ! φησίν! (μετάφρασις τοῦ κώλου)

οὕτω! (ἐὰν μὲν ἤκωμεν . . .), πρᾶττετε! οἴησθε! μάλιστα! (μετάφρασις τῆσ περιόδου)

ποιήσοι! (μετάφρασις τῆσ περιόδου)

3) Μετάφρασις ὅλου τοῦ τεμαχίου.

δ') Πραγματικὴ ἐπεξεργασία·

Φαλίνοσ ῥχετο! (ποῦ;)

ὅτι πολλοὺσ φαίη κλπ. (πρβλ. α', § 4).

ὁ δὲ Κλέαρχος εἶπεν!... (Εἰς τίνας;)

ὥσπερ λέγετε! (Δηλαδή;)

οὐδὲ τούτοις! (ὅπως καὶ εἰς τίνας ἄλλους; Πρὸβλ. κεφ. α', § 23).

ε') Λογικὴ ἐπεξεργασία.

1) ἀνάλυσις

2) ἐλευθέρᾳ ἀπόδοσις

3) συγκέντρωσις—περίληψις, ἐπιγραφή.

ς') Ἐμβάθυνσις. («Ἐὰν μὲν ἴκωμεν, ὥσπερ λέγετε...». Στάσις Κλεάρχου!).

Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς διὰ τὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν ὑπομνήσεις, ἐὰν ὁ διδάσκων εἶναι πρωτόπειρός πως καὶ ἐν γένει δὲν θέλῃ νὰ αὐτοσχεδιάζῃ ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἔδρας, δύναται νὰ προσθέτῃ καὶ τινὰς σχετικὰς σημειώσεις, οἷαι αἰ ἐξῆς π. χ. ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω τεμάχιον·(ε')

1) ἀνάλυσις (Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φαλίμου τίνες ἦλθον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων;... Ποίαν ἀπάντησιν ἔφεραν ἐκ μέρους τοῦ Ἀριαίου;... Ποίαν ἀπάντησιν ἔδωκεν ὁ Κλέαρχος εἰς τὸν Προκλέα διὰ τὸν Ἀριαῖον; κλπ.).

2) ἐλευθέρᾳ ἀπόδοσις («Ὁ Φαλίμος μὴ κατορθώσας νὰ λάβῃ σαφῆ καὶ ὠρισμένην ἀπάντησιν παρὰ τοῦ Ἀριαίου ἀπῆλθε μετὰ τῶν ἄλλων βαρβάρων κηρύκων. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τούτων ἐπανῆλθον ἐκ μέρους τοῦ Ἀριαίου ὁ Προκλῆς καὶ ὁ Χειρίσοφος. Καθὼς εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα, ὁ Κλέαρχος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Ἀριαῖον μὲ τούτους καὶ μὲ τὸν Γλοῦν καὶ τὸν Μένωνα νὰ ἀνακηρύξουν αὐτὸν βασιλέα, ἐὰν...).

3) Συγκέντρωσις (φαίη Ἀριαῖος οὐκ ἂν ἀνασχέςθαι αὐτοῦ βασιλεύοντος, πρῶ ἀπιέναι!—Κλέαρχος ὅ,τι ποιήσῃ οὐδὲ τούτοις εἶπεν!).

α') περίληψις (Ὁ Ἀριαῖος δηλοῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι δὲν δέχεται τὴν βασιλείαν, ὅτι δὲ θὰ ἀπέλθῃ καί, ἐὰν θέλουν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὁ Κλέαρχος ὡς πρὸς τοῦτο δίδει ἀπάντησιν ἀόριστον καὶ ἀσαφῆ).

β') Ἐπιγραφή (Δηλώσεις τοῦ Ἀριαίου πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἀπάντησις τοῦ Κλεάρχου).

Τὸ διὰ τὸ πρῶτον μάθημα ἐρμηνείας ἐκ τοῦ Ὁμήρου, ἦτοι τὸ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ γενικοῦ προοιμίου ταύτης (α, στίχ. 1-10) κατὰ τὴν οἶκον προπαρασκευὴν μας καταρτισθῶμενον ὑπομνηστικὸν σημείωμα δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ἐξῆς.

Α') περιὸς Ὀμήρου

α') προπαρασκευή. (Σμύρνη, Μέλης, Χίος, Ἴος, 9ος π. Χ. αἰών.

Ἑλληνικαὶ φυλαί. Ἰωνικὴ φυλή.

φαινόμενα φύ εως—ἀντικείμενα τέχνης)

Β') Περιὸς Ὀδυσσέως καὶ Ὀδυσσεΐας

(Ἰθάκη, Κέρκυρα, Ὠγυγία—νόστοι).

Γ') Μεθοδικὴ ἐνότης· α, στί. 1-95

Γενικὸς σκοπός. (Πῶς οἱ θεοὶ ἀποφασίζουν τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ὀδυσσέως!).

Δ') Πρώτη μερικὴ ἐνότης· α, στίχ. 1-10.

1) Σκοπός (στίχ. 1. ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα!)

2) Ἀνάγνωσις τοῦ τεμαχίου

3) Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία.

α') Λέξεις (ἐνέπω, πλάζω, πέρθω, θυμός, ἄρνυμαι, νόστος, ὄνομαι, ἀτασθαλία, ἀμόθεν)

β') Γραμματικαὶ καὶ συντακτικαὶ παρατηρήσεις. Μετάφρασις.

στίχ. 1-3. πλάγχθη! Τροίης! Ἴδεν! ἄστεα! νόον! (Ἀνάγνωσις κατὰ τὸν συνήθη τρόπον. Μετάφρασις!)

στίχ. 4-5, ὄ! ἄλγεα! ὄν! ὄν κατὰ θυμόν! ἦν! ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων! (Ἀνάγνωσις... Μετάφρασις!)

στίχ. 6. ὄς! οὐδ' ὄς! περ (Ἀνάγνωσις... Μετάφρασις).

στίχ. 7-9. σφειτέρησιν ἀτασθαλίησιν! κατὰ—ἦσθιον! Ἡελίοιο! τοῖσιν! ἡμαρ! (Ἀνάγνωσις... Μετάφρασις).

στίχ. 10. τῶν! (Μετάφρ.)

γ' Μετάφρασις ὅλου τοῦ τεμαχίου

4) Πραγματικὴ ἐπεξεργασία.

στίχ. 1. Μοῦσα! (Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια—Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ—Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη).

στίχ. 8 Ἥλιος Ὑπεριών! (βόες Ἥλιου!) στίχ. 10. Ζεὺς!—στίχ. 5 ἑταῖροι (τοῦ Ὀδυσσέως!)

στίχ. 2 Τροίης *ιερόν* πτολίεθρον.

5) Λογικὴ ἐπεξεργασία

ἀνάλυσις, ἐλευθέρω ἀπόδοσις—συγκέντρωσις, περίληψις ἐπιγραφῆς.

6) Ἐμβάθυνσις.

α') λογικὴ καὶ αἰσθητικὴ. στίχ. 1. Ἄνδρα! (Διατί προτάσσεται; Ἴνα οὕτω δηλωθῆ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἄνδρὸς ἐγκώμιον τὸ ποίημα).

στίχ. 1 πολλά! στίχ. 3 πολλῶν! στίχ. 4 πολλά! (Διατί ἐπαναλαμβάνεται; Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ἐξαίρεται ἡ ἔννοια τοῦ πλήθους).

στίχ. 10. θεὰ θύγατερ Διός! (Πρὸβλ. στίχ. 1. Διατί προσαγορεύεται οὕτω ἐνταῦθα ἡ Μοῦσα; Ἴνα δηλωθῆ, διατί δύναται νὰ γινώσκῃ πάντα! Πρὸβλ. Ἰλιάδος Β. 485 «ὕμεῖς γάρ, αἱ Μοῦσαι, θεαὶ ἔστε πάρεστε τε ἴστε τε πάντα!»).

β') τεχνική. (Τί ὡς πρὸς τὸ ὄλον ποίημα οἱ στίχοι 1-10;)

γ) Συνοχηματοποιήσις γραμματικῶν παρατηρήσεων.

α') ἄστεια, ἄλγεα, νόον! (παράλειψις συναίρεσεως!)

β') πλάγχθη, πάθεν, ἴδεν, ὄλοντο—ἔπερσεν, ἔγνω, ἐρρούσατο, ἤσθιον, ἀφείλετο! (Ἡ αὔξησις δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἢ νὰ παραλείπεται!)

Ἐχων δὲ ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ οἰκείου μαθήματος, ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἔδρας ἐνώπιόν του ὁ διδάσκων τὰς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι ὑπομνήσεις θὰ ἐνθυμηθῆ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν διδασκαλίαν, πρῶτον μὲν ὅτι προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ὀμήρου (πρὸβλ. σημειώματος Α'), πρέπει τὸ μὲν νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν τοὺς ἔχοντας σχέσιν μὲ τὸν βίον τοῦ ποιητοῦ τόπους (Σμύρνη, Μέλῃς κλπ. «Τί εἶναι; ποῦ κεῖται;»), τὰ περὶ διακρίσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τέσσαρας φυλὰς καὶ τίνες αἱ χῶραι ἐν γένει, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐπεκράτει ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ («Εἰς πόσας φυλὰς διεκρίνοντο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας; Εἰς ποίας χώρας κυρίως κατῴκουν Ἴωνες;»), τὸ δὲ νὰ διασαφήσῃ ποῖα ἔτη περιλαμβάνει ὁ 9ος π. Χ. αἰὼν καὶ τί καλοῦμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν φαινόμενα φύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντικείμενα τέχνης («Διδ. Τί καλεῖται συνήθως αἰὼν; Μαθ... Διδ. Ποῖα ἔτη ἀποτελοῦν τὸν ἕνατον π. Χ. αἰῶνα; Μαθ. τὰ ἀπὸ τοῦ 900 μέχρι τοῦ 800 π. Χ.—Διδ. Τίνα καλοῦνται φυσικὰ φαινόμενα; Παράδειγμα! Τίνα καλοῦνται ἀντικείμενα τέχνης; Παράδειγμα!»), ἵνα οὕτω ἀσφαλῶς κατανοηθοῦν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τὰ μέλλοντα νὰ λεχθοῦν ἐν τοῖς περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀμήρου, ὅτι δηλ. οὗτος πιθανῶς ἦτο Συρναῖος, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν μυθολογουμένων ὅτι γονεῖς αὐτοῦ ἦσαν ὁ ποτάμιος θεὸς Μέλῃς καὶ ἡ νύμφη Κριθηΐς, ὅτι πιθανῶς ἤμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τυφλότητος αὐτοῦ ἐκ γενετῆς πάντως δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ ἀκριβέστατα διάφορα φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ ἀντικείμενα τῆς τέχνης κλπ. κλπ.

Ὅμοιος, τὸ σημείωμα τοῦτο παρατηρῶν ὁ διδάσκων (πρὸβλ. Β') θὰ ἐνθυμηθῆ ὅτι, προτοῦ ἐν συντόμῳ διηγηθῆ ἢ προκαλέσῃ τοὺς μαθη-

τάς νά εἶπουν οὕτω τὰ περὶ τοῦ Ὀδυσσεώς, ὅστις εἶναι ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος, τῆς Ὀδυσσεΐας, ἵνα καλῶς κατανοηθοῦν καὶ τὰ ἐνταῦθα μέλλοντα νά λεχθοῦν, πρέπει νά ἀνακαλέσῃ μὲν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν, τί εἶναι ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Κέρκυρα (ἡ νῆσος τῶν Φαιάκων!) καὶ τοῦ κεῖται ἑκατέρω τούτων, νά εἴπῃ δὲ ποῦ ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡ μυθικὴ Ὠγυγία (ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς!), ἐν τῇ ὁποίᾳ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν συντρόφων του ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη διέμεινεν ἄκων ὁ ἥρωας, καὶ τέλος ὅτι αἱ πολυθρόνητοι καταστᾶσαι καὶ διὰ ποιημάτων δὲ ὑμνηθεῖσαι πολλῶν ἡρώων ἐπάνοδοι ἐκ τῆς Τροίας καλοῦνται **νόστοι**.

Ὑπὸ τοῦ σημειώματος δὲ πάλιν βοηθούμενος περαιτέρω ὁ διδάσκων (πρβλ. Γ' καὶ Δ') θὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι μετὰ τὰ περὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ περὶ τοῦ Ὀδυσσεώς καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ποιήματος, θὰ προβῇ μετὰ τὴν ἀναγκαίαν προπαρασκευὴν πρῶτον μὲν εἰς τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ τῆς πρώτης γενικωτέρας μεθοδ. ἐνότητος τοῦ α τῆς Ὀδυσσεΐας, (α, στίχ. 1-95), δευτέρον δὲ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ τῆς πρώτης μερικῆς μεθοδικῆς ἐνότητος (α, στίχ. 1-10) τῆς ἀποτελούσης τὸ γενικὸν προοίμιον τοῦ ποιήματος (Γ'. «Εἶπομεν ὅτι ὁ δυστυχὴς Ὀδυσσεὺς ἔμεινεν ἐκεῖ ἐν τῇ νήσῳ τῆς Καλυψοῦς, ἐν τῇ Ὠγυγίᾳ, ποθῶν μὲν διακαῶς νά ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, μὴ ἀφηνόμενος ὅμως ὑπὸ τῆς νύμφης νά ἀναχωρήσῃ. Μόνον ἐπέμβασις τῶν μεγάλων θεῶν ἦτο δυνατὸν νά ἀναγκάσῃ τὴν νύμφην νά . . . Ὅντως δὲ οἱ θεοὶ ἐπενέβησαν . . . **Πῶς τῶρα οἱ θεοὶ ἀποφασίζουσι** τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον τοῦ Ὀδυσσεώς, αὐτὸ περιέχεται εἰς τοὺς στίχους 1—95 τοῦ στοιχείου α τῆς Ὀδυσσεΐας Δ'. «Διδ. Παρατηρήσατε τώρα, πῶς ἀρχίζει τὸ ποίημα! Μαθ. Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα . . . Διδ. Αὐτὰ θὰ εἶπουν: «Ὑμνησέ μου, Μοῦσα, τὸν ἄνδρα!» **Ἄς ἴδωμεν τῶρα** ἐνταῦθα, εἰς τοὺς στίχ. 1-10, ποῖον ζητεῖται νά ὑμνήσῃ ἡ Μοῦσα καὶ διατί;»).

Μετὰ ταῦτα συμφώνως πρὸς τὸ ὑπομνηστικὸν σημείωμα ἀναγινώσκει τὸ τεμάχιον ὁ διδάσκων καί, ἀφ' οὗ δώσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς ἐκ τούτου ἀπομνημονευτέας λέξεις «ἐννέπω, πλάζω κλπ.» (πρβλ. σελ. 159, ἀλλὰ καὶ σελ. 162), προβαίνει εἰς τὰς ἀναγκαίας γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς ἢ καὶ πραγματικὰς ἅμα παρατηρήσεις (πρβλ. 210 κ. ἑ.) λαμβάνων ἐκάστοτε, κατὰ τὸ σημείωμα πάλιν, ἕνα ἢ πλειοτέρους στίχους συναποτελοῦντας ἐν νόημα, ζητῶν δὲ μετὰ τὰς ὡς ἄνω παρατηρήσεις νά ἀναγινώσκουν αὐτοὺς κατὰ τὸν συνήθη τρόπον οἱ μαθηταὶ καὶ τέλος νά τοὺς μεταφράζουσι.

(Στίχ. 1-3. «**πλάγχθη!** τὸ πλήρες θὰ ἦτο «ἐπλάγχθη!» Τί εἶναι τοῦτο γραμματικῶς; Τί, ὡς ἐμάθομεν, σημαίνει «πλάζω;» Πῶς λοιπὸν

θά ἐξηγηθῆ τὸ «πλάγχθη»; — **Τροίης!** ἀντὶ «Τροίας». Εἰς ποῖον ἄλλον συγγραφέα ἀνεγνώσατε ὁμοίους τύπους; Εἰς τὸν Ἡρόδοτον! πρβλ. **Ιστορίας**, **Θεσσαλίας** κ.τ.τ. — **ἴδεν!** οἶς πῶς θά το ἐγράφετε; «εἶδεν»! τί λοιπὸν παρατηρεῖτε; ἠλείπει ἢ αὔξεισι! πρβλ. καὶ «πλάγχθη»! — **ἄστεα!** **νόον!** τί παρατηρεῖτε; εἶναι ἀσυναίρετα! ἀντὶ «ἄστη, νοῦν»! — Ἄναγνώσατε τώρα τοὺς τρεῖς αὐτοὺς στίχους λέγοντες τὰς λέξεις κατὰ τὸν συνήθη τρόπον! «Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ ἐπλάγχθη, ἐπεὶ Τροίας ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν, πολλῶν δ' ἀνθρώπων εἶδεν ἄστη καὶ νοῦν ἔγνω!» Μεταφράσατε!

Στίχ. 4-5. **δ!** οὐχὶ οὐδέτερον τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας **ὃς**, ὅπως δύναται νὰ νομισθῆ, ἀλλὰ τὸ ἀρσενικὸν τοῦ ἄρθρου ὡς δεικτικὴ ἀντωνυμία «οὗτος»! — **ἄλγεα!** ἀντὶ «ἄλγη»! πρβλ. προηγούμενον «ἄστεα». — **δν!** ὁμοίως, οὐχὶ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία, ἀλλὰ κτητικὴ «ἐόν»! — **δν κατὰ θυμόν!** ἀντὶ «κατὰ δν θυμόν»! εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν! — **ἦν!** ἀντὶ «ἔην»! πρβλ. προηγούμενον «ὄν»! — Ἄναγνώσατε τοὺς δύο στίχους κατὰ τὸν συνήθη τρόπον! «πολλὰ δ' ὃ γ' (οὗτός γε) ἐν πόντῳ ἔπαθεν ἄλγη κατὰ ἐὸν θυμὸν ἀρνύμενος ἔῃν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων»! Μεταφράσατε! Μαθητὴς μεταφράζει κατὰ λέξιν. Ἄλλὰ προσέξατε, παρακαλῶ. Τί θὰ εἶπη «σώζων τὴν ἰδικὴν του ψυχὴν καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν συντρόφων του»; Ἦθελε «νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του», ὅπως τὸ ἐννοοῦμεν σήμερον; Δηλαδὴ «νὰ καθάρισῃ τὴν ψυχὴν του ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας, νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον»; . . . Ὡσαύτως, ποῖον τὸ νόημα τῆς φράσεως «σώζων τὴν ἐπάνοδον τῶν συντρόφων του»; Τὴν ἐπάνοδον ἠθελε νὰ σώσῃ; . . . Ἐ! μεταφράσατε τώρα αὐτὸν τὸν στίχον κατὰ τὸ νόημα! Μαθητὴς βοηθούμενος μεταφράζει «προσπαθῶν νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ σόους εἰς τὴν πατρίδα τοὺς συντρόφους του!» Πρβλ. σελ. 216 κ. ἑ.) κλπ. κλπ.

Ἄφ' οὗ οὗτω χωροῦσα περατωθῆ ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία, ἐπαναληφθῆ δὲ ἅπαξ τουλάχιστον ἢ πιστὴ κατ' ἐννοίαν μετάφρασις ὅλου τοῦ τεμαχίου, προβαίνομεν κατὰ τὰς ἐν τῷ σημειώματι ὑπομνήσεις εἰς τὴν πραγματικὴν ἐν γένει ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ, καὶ πρῶτον μὲν (Δ', 4) λέγομεν τὰ δέοντα σχετικῶς μὲ τὴν ἐν στίχ. 1 ἀναφερομένην **Μοῦσαν** («**Μοῦσα** ἀορίστως, διότι ὁ Ὅμηρος ἔχει μὲν τὸν πληθ. **Μοῦσαι**, ἀλλ' οὔτε ἀριθμὸς Μουσῶν ὠρισμένος μνημονεύεται παρ' αὐτῷ οὔτε ὀνόματα ἰδιαίτερα τούτων, ὅπως παρὰ τοῖς μετὰ τὸν Ὅμηρον, οἵτινες διέκρινον ἐννέα Μούσας κλπ. κλπ.»), δευτέρον δὲ περὶ τοῦ ἐν στίχῳ 8 ἐπιθέτου τοῦ Ἥλιου **ὑπερίων** («ἐκ τῆς **ὑπέρι**! ὁ ἵεράνω! ὁ θεὸς τοῦ ὕψους!») καὶ περὶ τῶν **βοῶν** τούτου («ἀγελάδες, ἀφιερωμένα εἰς τὸν θεὸν Ἥλιον, τὰς ὁποίας οἱ ἑταῖροι τοῦ Ὀδυσσεῶς . . .»), τρίτον

περὶ τοῦ ἐν στίχῳ 10 μνημονευομένου *Διός*. («Τί ἦτο ὁ Ζεὺς; τί ἐπιστεύετο περὶ αὐτοῦ;»), τέταρτον τίνες νοοῦνται ἐν στίχ. 5 μὲ τὴν λέξιν *ἑταῖροι* («οἱ συνεκστρατεύσαντες μὲ τὸν Ὀδυσσεῖα εἰς Τροίαν ἐκ τῶν νήσων τοῦ κράτους αὐτοῦ») καὶ τέλος, τί νοεῖται μὲ τὰς λέξεις «Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον» (τὸ Ἴλιον!), διατί δὲ τὸ Ἴλιον καλεῖται πόλις «ἱερά»; (Διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ ναοὺς τῶν θεῶν!).

Μετὰ δὲ τὰς ὡς ἄνω ἐξηγήσεις καὶ διασαφήσεις προβαίνομεν εἰς τὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ τεμαχίου (Δ', 5) καὶ δὴ πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀνάλυσιν (πρβλ. σελ. 203-204), καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀπόδοσιν αὐτοῦ. («Ὁ ποιητὴς δηλοῖ ὅτι θὰ ὑμνήσῃ εἰς τὸ ποίημά του τὸν πορθητὴν τῆς Τροίας, τὸν πολυμήχανον Ὀδυσσεῖα, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἴλίου πολλὰς ὑπέστη περιπλανήσεις ἀνὰ τὰς θαλάσσας καὶ πολλὰς πόλεις ἠναγκάσθη νὰ ἐπισκεφθῇ γνωρίσας οὕτω τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα πολλῶν ἐθνῶν. Τὰς περιπλανήσεις ταύτας, λέγει ὁ ποιητὴς, ὑπέστη ὁ Ὀδυσσεὺς κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τῶν συντρόφων του, δηλ. τῶν ἐξ Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων νήσων τῆς ἐπικρατείας του εἰς Τροίαν συνεκστρατεύσαντων ὑπηκόων του, ἔπειτα δέ, ἀφ' οὗ κατεστράφησαν οὗτοι ἰδίᾳ διὰ τὸ ἀνοσιούργημα, τὸ ὁποῖον διέπραξαν πρὸς τὸν θεὸν Ἥλιον, νὰ καταφάγουν δηλαδὴ κλπ. κλπ.». Ἐπειτα δὲ διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων ὀδηγοῦμεν τοὺς μαθητὰς εἰς εὑρεσιν τῆς προσηκούσης περιλήψεως καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τεμαχίου. (1. «Διὰ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ ποιήματος «ἄνδρα μοι ἔνεπε, Μοῦσα», τί κυρίως ὡς εἶπομεν, θέλει νὰ εἴπῃ ὁ ποιητὴς; «Ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι ἐγκώμιον ἥρωος! Κατωτέρω, μέχρι τέλους τοῦ στίλου 4, ὡς εἶδομεν, τί δηλοῦται περὶ τοῦ ἥρωος τούτου; «Ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πολυθρύλητος διὰ τὰς πολλὰς περιπλανήσεις του Ὀδυσσεὺς! Εἰς δὲ τοὺς ἐπομένους στίχους τί περιέχεται, ὡς εἶδομεν; «Ὅτι κατὰ τὰς περιπλανήσεις του ἔμεινε τέλος μόνος του ἀπολέσας πάντας τοὺς συντρόφους του!—2. Ὡστε, ὡς βλέπετε, τρία εἶναι τὰ κύρια νοήματα (στίχ. 1! στίχ. 1-4! στίχ. 4-9). Συνδέσατέ τα καὶ καταρτίσατε τὴν *περίληψιν*: «Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι ἐγκώμιον τοῦ ἥρωος Ὀδυσσεῶς, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἴλίου ὑπέστη πλείστας περιπλανήσεις μετὰ τῶν συντρόφων του, τοὺς ὁποίους τέλος ἀπώλεσε καὶ ἔμεινεν μακρὰν τῆς πατρίδος ὅλως μόνος»).—3. Γενικῶς τώρα τί δηλοῦται διὰ τῶν λεγομένων εἰς τοὺς 10 πρώτους στίχους τοῦ ποιήματος; «Ὅτι *εἰς τὸ ποίημα τοῦτο ἐξυμνοῦνται αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσεῶς!*» Πρβλ. καὶ σελ. 204).

Ὅποια τις μετὰ τὰ ἀνωτέρω βαθύτερα ἐπεξεργασία τοῦ περὶ οὗ πρόκειται τεμαχίου δύναται νὰ γίνῃ, ὑποδηλοῦται ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει τοῦ σημειώματος (Δ', 6, α', β'), τὸ ὁποῖον παρατηροῦντες τέλος θὰ ἐν-

θυμηθῶμεν ὅτι ἐκ τῶν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένων ιδιωτισμῶν καὶ διαφορῶν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐρμηνευθέντος τεμαχίου νὰ συστηματοποιήσωμεν πῶς τὰς εἰς τὴν παράλειψιν τῆς συναίρεσεως καὶ τὴν παράλειψιν ἢ μὴ τῆς ἀυξήσεως ἀναφερομένης (Δ', 7), ἐπιφυλασσόμενοι εἰς μέλλοντα μαθήματα, ὅτε θὰ ἔχωμεν ἤδη πρὸ ὀφθαλμῶν περισσότερα σχετικὰ παραδείγματα, νὰ συστηματοποιήσωμεν καὶ ἄλλας γνώσεις σχετικὰς μετὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὀμήρου (π. χ. τὰς ἀναφερομένης εἰς τὸ φωνητικόν, πρβλ. Τροίης, ἢ εἰς τὸ τυπικόν, πρβλ. σφετέρησιν, ἀτασθαλίησιν, Ἡελίοιο, ἢ εἰς τὴν θέσιν τῶν λεγομένων προθέσεων, πρβλ. «ὄν κατὰ θυμόν, κατὰ . . . ἥσθιον» κλπ. Πρβλ. καὶ σελ. 93 καὶ σελ. 265).

Ἐὰς παραθέσωμεν καὶ τρίτον παράδειγμα ὑπομνηστικοῦ σημειώματος, μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦτο σχέσιον ἔχον. Ἐστω π. χ. ὅτι ἔχομεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν μεθοδ. ἐνότητα τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν στίχων 62-82 τοῦ 1 τῆς Ὀδυσσεΐας. Κατὰ τὴν κατ' οἶκον προπαρασκευὴν μας θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ ἐνταῦθα δύναται νὰ ὀρμηθῇ ἐκ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ στίχου 62 «ἔνθεν δὲ προτέρω πλέομεν» («Ἐὰς ἴδωμεν, ποῦ διητυνῆθησαν καὶ τί συνέβη κατὰ τὸν πλοῦν»!), λέξεις δὲ πρὸς ἀπομνημόνευσιν ἔχομεν τὰς ἑξῆς: «ἀκάχημαι, ἀμφιέλισσα, ἄνω, δηρῶ, ὄρνυμι, θεσπέσιος, ἐπικάρσιος, ἴς, ἐσσυμένος, ἐρύω, ἀσκηθῆς, γνάμπτω». Αἱ γραμματικαὶ καθόλου παρατηρήσεις καθ' ἑαυτὰς ἢ συνυφασμένοι, ἔνθα ἀνάγκη, μετὰ πραγματικῶν δύναται νὰ εἶνοι κατὰ ομάδας στίχων, λαμβανομένων ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐπεξεργασίᾳ ὁμοῦ κατὰ τὸ νόημα, οἷαι αἱ ἑξῆς:

1) στίχ. 62-63. ἀκαχήμενοι **ἦτορ!** (αἰτιατ. τοῦ κατὰ τι!), **ἄσμενοι** ἐκ θανάτοιο! (πῶς μεταφραστέον κατὰ λέξιν; τί θέλει νὰ σημάνη; πῶς ἀποδοτέον κατὰ τὸ νόημα! «γαίροντες ὅτι διεφύγομεν κίνδυνον θανάτου — ἢ — ὅτι ἐσώθημεν ἀπὸ κίνδυνον θανάτου»), **ὀλέσαντες!** (ἐναντιωματικὴ μετοχή!).

2) στίχ. 64-66. **μοι!** (κτητικὴ δοτικὴ!), οὐδ' **ἄρα** . . . κίον! (Τίς ἡ λογικὴ σχέσις τῆς προτάσεως ταύτης πρὸς τὰ προηγούμενα; Ἐναντιωματικὴ! Καίτοι ὁ κίνδυνος ἐπέβαλλε νὰ ἀπέλθωμεν ἐκεῖθεν τὸ ταχύτερον, ἐν τούτοις ἡμεῖς . . . Πῶς λοιπὸν ἀποδοτέον τὸ «οὐδ' ἄρα»: **Ἄλλ' ὁμως δέν** . . .), πρὶν **τινα** τῶν δειλῶν ἐτάρων τρὶς **ἕκαστον** αὔσαι! (Ποῖον τὸ ὑποκείμεν. καὶ ποῖον τὸ ἀντικείμενον τοῦ αὔσαι; Μὲ ποῖαν πρότασιν ἰσοδυναμεῖ ἡ παρούσα; Πρὶν ἂν **τις ἡμῶν** αὔσῃ τρὶς ἕκαστον τῶν δειλῶν ἐτάρων!), **τινα!** («Ὡστε ἡ ἀόριστος ἀντωνυμία **τινα** μετὰ τί ἰσοδυναμεῖ ἐνταῦθα; Μὲ τὸ «ἕκαστον ἡμῶν»!), κλπ. κλπ.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπανάληψιν τῆς μεταφράσεως ὅλου τοῦ τεμαχίου πραγ-

ματικά παρατηρήσεις θά γίνουν πρώτον μὲν ἐπὶ τῶν γεωγραφικῶν (Μάλεια, Κύθηρα) καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων (Βορέης καὶ Ἴλιός· «τί ἐμυθολογεῖτο περὶ τοῦ Βορέου; . . .»), δεύτερον δὲ ἐπὶ τῶν δεομένων ἐξηγήσεως καὶ διασαφήσεως (ἱστός, ἱστίον—ἡπειρόνδε! στίχ. 73, «Ποῖα γῆ νοεῖται;» ἐξ πατρίδα γαῖαν! στίχ. 79, «Δηλαδῆ;»).

Ἐμβάθυνσις δὲ μετὰ τὴν καθόλου λογικὴν ἐπεξεργασίαν (ἀνάλυσις, ἐλευθέραν ἀπόδοσις κλπ.) δύναται νὰ γίνῃ πρῶτον μὲν *θρησκευτικῆ* ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν στίχ. 65 λεγομένων «πρὶν τινα τῶν δειλῶν ἐτάρων τρεῖς ἕκαστον αὔσαι» («Τί ἄρα γε νὰ ἐσῆμαινεν ἡ τριττὴ αὕτη ἀνάκλησις; Ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἐν τῇ μάχῃ πεσόντος ἠκολούθει τὸν ἀνακαλοῦντα, οὕτως ὥστε ἦτο δυνατόν κατόπιν νὰ ἐγκαθιδρυθῆ ἔντος κενотаφίου, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνακαλέσας ἤθελεν ἐγείρει ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα!», δεύτερον δὲ *ψυχολογικῆ* ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν στίχ. 75 «θυμὸν ἔδοντες» («Πῶς διατίθεται ὁ τεθλιμμένος; Φαινόμενα σωματικὰ κατὰ τὰ ἰσχυρὰ συναισθητήματα!») καὶ τέλος *αἰσθητικῆ* («νῆες ἀμφιέλισσαι», στίχ. 64. Ἐνάργεια τῆς παραστάσεως τῆς νεῶς διὰ τῆς προσθήκης τοῦ κοσμητικοῦ ἐπιθέτου. Πρβλ. σελ. 202.— «Ἄνεμός τε κυβερνήται τε», στίχ. 78 καὶ «κῦμα ῥόος τε καὶ Βορέης» στίχ. 80-81. Ἐνάργεια τῆς παραστάσεως πάλιν διὰ τοῦ μερισμοῦ τῆς ἐννοίας. Ἐντὶ τοῦ «οἱ κυβερνήται ἀκολουθοῦντες τὴν φορὰν τοῦ ἀνέμου» στίχ. 78—καὶ— «τὸ ῥεῦμα τῶν ὑπὸ τοῦ βορρᾶ ἐγειρομένων κυμάτων», στίχ. 80-81.— «τριχθὰ τε καὶ τετραχθὰ», στίχ. 71. Ἐνάργεια πάλιν. Τὸ σχίσμον τῶν ἱστιῶν εἰκονίζεται καὶ διὰ τῆς εἰς τὸ οὖς παραγομένης ἐντυπώσεως ἐκ τῶν φθόγγων τῶν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκλεγομένων ἐνταῦθα λέξεων «τριχθὰ τε καὶ τετραχθὰ», ἐὰν μάλιστα ἀπαγγεῖλῃ τις ἐμμέτρος τὸν στίχον τοῦτον).

Ὡς ἐξῆς νῦν δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν τὸ σχετικὸν ὑπομνηστικὸν σημείωμα.

Ὀδυσσεΐας ι, στίχ. 62-82.

α') Σκοπὸς («Ἐνθεν. . . ἐπλέομεν». Ποῦ;).

β') Ἀνάγνωσις τοῦ τεμαχίου.

γ') Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία.

1) Λέξεις (ἀκαχῆμαι, ἀμφιέλισσα, αὐώ, δηῶ, ὄρνυμι, θεσπέσιος, ἐπικίρσιος, ἴς, ἐσσυμένως, ἐρύω, ἀσκηθῆς, γνάμπτω).

2) Γραμματικαὶ κλπ. παρατηρήσεις. Μετάφρασις.

στίχ. 62-63. ἀκαχήμενοι *ἤτορ!* ἄσμενοι *ἐκ* θανάτοιο! ὄλεσαντες!
(Ἀνάγνωσις συνήθης. Μετάφρασις).

στίχ. 64-66. μοί! (=μου), οὐδ' *ἄρα!* πρὶν *τινα* . . . ἕκαστον αὔσαι!
(Ἀνάγνωσις συνήθης. Μετάφρασις).

στίχ. 67 - 69. κλπ. κλπ

3) Μετάφρασις ὄλου τοῦ τεμαχίου.

δ') Πραγματικὴ ἐπεξεργασία.

Μάλεια, Κύθηρα—Βορέης, Ἡώς.

ἰστός, ἰσίον.

ἡπειρόνδε, στίχ. 73 (Δηλαδή:), ἐς πατρίδα γαῖαν, στίχ. 79.

ε') Λογικὴ ἐπεξεργασία.

(Ἀνάλυσις, ἐλευθέρα ἀπόδοσις—συγκέντρωσις, περίληψις, *ἐπί-
γραφή*: («Πλοῦς ἀπὸ Κικόνων μέχρι Μαλέα. Καταιγίς»).

ς') Ἐμβάθυνσις.

1) Θρησκευτικὴ στίχ. 65. (Τίς ἢ σημασία τῆς τριττῆς ἀνακλήσεως;)

2) Ψυχολογικὴ στίχ. 75 («θυμὸν ἔδοντες»).

3) Αἰσθητικὴ.

στίχ. 64, νῆες ἀμφιέλυσσαι!

στίχ. 78, ἄνεμός τε κυβερνῆταιί τε! στίχ. 80-81, κῆμα ὄρος τε
καὶ Βορέης!

στίχ. 71, τριχθά τε καὶ τετραχθά!

Ὅποῖον δὲ δύναται νὰ εἶναι τὸ διὰ τὴν ἐπανάληψιν καὶ τὴν τελευ-
ταίαν ἐρμηνευτικὴν ἐνὸς ὄλου ἐρμηνευθέντος στοιχείου τῆς Ὀδυσσεΐας
ἢ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου (πρβλ. σελ. 260 κ. ἐ.) ὑπομνηστικὸν ση-
μείωμα, δεικνύουν τὰ κατωτέρω, στετικὰ μὲ τὴν περὶ ἧς πρόκειται ἐρ-
μηνευτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος.

Ἰλιάδος Α.

Α'. Ἐπανάληψις τῶν τῆς εἰσαγωγῆς.

α'. Περὶ Ὀμήρου.

β'. Περὶ Ἰλιάδος.

Β'. Ἀνάλυσις τοῦ στοιχείου Α.

α') στίχ. 1 - 8. προοίμιον! (τὸ ἐν γένει περιεχόμενον τοῦ ποιήματος!).

β') στίχ. 9 - 100. εἰσαγωγή! (1. στίχ. 9-52. ἀφορμὴ τῆς ἔριδος!

2. στίχ. 53 - 100. προπαρασκευὴ τῆς ἔριδος!

γ') στίχ. 101 - 305, ἡ ἔρις τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως!

1) στίχ. 101 - 187. ἡ ἀρχὴ τῆς ἔριδος καὶ τὸ κορυφωμα ταύτης!

2) στίχ. 188 - 222. πρώτη παρέμβασις!

3) στίχ. 223 - 247 1/2. μέσον τῆς ἔριδος καὶ ὕψεις ταύτης!

4) στίχ. 247 1/2 - 284 δευτέρα παρέμβασις!

5) στίχ. 285 - 305 τέλος τῆς ἔριδος!

δ') στίχ. 306-420, 428- 429, 497-606. τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα
τῆς ἔριδος!

ἐπεξεργασίαν

Ι. στίχ. 306 - 429. ἐν Τροίᾳ!

1) στίχ. 306 - 348^{1/2}. (ἀπόδοσις Χρῦσηϊδος, ἀπολύμανσις, ἀπόσπασις Βρισηΐδος!).

2) στίχ. 348^{1/2} - 429. Ἀχιλλεὺς καὶ Θέτις!

II. στίχ. 497 - 606 ἐν Ὀλύμπῳ!

1) στίχ. 497 - 533^{1/2}. Θέτις καὶ Ζεὺς!

2) στίχ. 533^{1/2} - 570. Ζεὺς καὶ Ἥρα!

3) στίχ. 571 - 606. ἐπεισόδιον Ἡφαιστοῦ!

Γ'. Συγκέντρωσις. (Τὰ γεγονότα, ἐξ ὧν ἡ μῆνις τοῦ Ἀχιλλέως!).

Δ'. Τεχνικὴ ἐμβάθυνσις. (Διάρθρωσις τῶν μερῶν! Πλοκὴ τοῦ μύθου!)

Ε'. Πραγματικὴ ἐπεξεργασία ἐν γένει.

α') κύριοι τόποι (1. στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν ἐν Τροίᾳ. 2. Ὀλυμπος!)

β') κύρια πρόσωπα.

1) ἀνθρώπων, ἦτοι ἡρώων· (πρωτεύοντα, Ἀχιλλεὺς καὶ Ἀγαμέμνων! δευτερεύοντα, Χρῦσης, Κάλχας, Νέστωρ, Ὀδυσσεύς!)

2) θεῶν (πρωτεύοντα, Ζεὺς καὶ Ἥρα! δευτερεύοντα, Ἀπόλλων, Ἀθηνᾶ, Θέτις, Ἡφαιστος!)

γ') χαρακτηρισμοί.

1) Ἀχιλλεὺς (στίχ. 85 κ. ἐ. στίχ. 122 κ. ἐ. στίχ. 148 κ. ἐ. στίχ. 216 κ. ἐ. στίχ. 334, στίχ. 408 κ. ἐ.).

2) Ἀγαμέμνων (στίχ. 25 κ. ἐ. στίχ. 101 κ. ἐ. στίχ. 118. στίχ. 173 κ. ἐ. στίχ. 135 κ. ἐ. 286 κ. ἐ. στίχ. 318 κ. ἐ.).

δ') Στοιχεῖα τοῦ Ὀμηρικοῦ πολιτισμοῦ.

1) **θηρηκεία!** (στίχ. 8, 18 κλπ. στίχ. 18, 420, 498 - 499. στίχ. 599, 601 - 604. στίχ. 55, 195 - 196, 518 - 521. στίχ. 290, 494, 503. στίχ. 365, 537. στίχ. 5, 8 - 9. στίχ. 39, 40 - 41, 315 - 316, 218. στίχ. 62 κ. ἐ. στίχ. 544, 533 - 535. στίχ. 528 - 530).

2) **ἀνθρωπος!** (στίχ. 3 - 4).

3) **πολιτεία!** (στίχ. 9, στίχ. 176, στίχ. 238 - 239, στίχ. 54 καὶ 305, στίχ. 58, 234 - 239, 240).

4) **πόλεμοι!** (στίχ. 154 - 156, στίχ. 226 - 228, στίχ. 118 - 119, 125, 276).

5) **οικογένεια!** (στίχ. 565 - 570, στίχ. 30 - 31).

ε') **γνώμαι** καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις! (στίχ. 80 - 83, στίχ. 218. — στίχ. 70, 156 - 157, 249, 599).

στ') **Εἰκόνες!** (στίχ. 34 - 42, στίχ. 348 - 356, στίχ. 498 - 512, στίχ. 528 - 530 κλπ.).

Πῶς δὲ θὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὸ οἰκτεῖον μά-

θημα τὰς ἀνωτέρω ὑπομνήσεις, ἔννοεῖ τις ἐξ ὧσων εἶπομεν ἐν σελ. 268 κ. ε.

Τὸ δὲ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς πρώτης ἐκ τοῦ Κρίτωνος τοῦ Πλάτωνος μεθοδ. ἐνόητος (κεφ. Α' καὶ κεφ. Β') ὑπομνηστικὸν σημεῖωμα δύναται νὰ εἶναι οἷον τὸ ἐξῆς·

1) Σκοπός. (Τί τῆνικάδε ἀφιξαι, ὁ Κρίτων).

2) Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία.

κεφ. Α'. τῆνικάδε! πηνίκα! ὄρθρος! (ὄρθρος βαθύς!) ὁ θυρωρὸς ὑπακούει! συνήθης! (καί τι καὶ εὐηργέτηται ὑπ' ἐμοῦ!) ἄρτι! ἐπεικῶς! —(οὐδ' ἂν αὐτός... καὶ λύπη εἶναι! οὐκ ἤγειρον!) εὐδαιμονίζω τινὰ τοῦ τρόπου! πλημμελής! (εἰ δεῖ τελευτᾶν!), οὐδέν! ἐπιλούμαι τινὰ! (τὸ μὴ οὐχὶ ἀγανακτεῖν τῇ παρουσίᾳ τύχῃ! ὡς ἐμοὶ φαίνεται!), οἱ ἐπιτήδειοι! (ἐν τοῖς βαρύτερα! τίνα ταύτην!) οὔτοι! ἀπαγγέλλω! (ἐξ ὧν ἀπαγγέλλουσί τινες!)—Μετάφρασις!

κεφ. Β'. τύχῃ ἀγαθῇ! ταύτη! τεκμαίρομαι! γάρ που! (οἱ τοῦτον κύριοι! ταύτης τῆς νυκτός!), κινδυνεύω! ἐν καιρῷ τι! ἦν δὲ δῆ! (καλέσαι με καὶ εἰπεῖν, ὦ Σώκρατες!), ἄτοπος! ἐναργής! μὲν οὖν!

Μετάφρασις!

3) Πραγματικὴ ἐπεξεργασία.—Σούνιον, Δῆλος. Φθία.—τὸ πλοῖον ἐκ Δήλου.—

τῇ νυκτὶ παρεστῶσιν συμφορᾷ! τηλικούτων ὄντα! τοῖς σοῖς ἐπιτηδείοις! ἤματι κεν τριτάτῳ κλπ. (Ἰλιάδ. Ι, 363)

4) Λογικὴ ἐπεξεργασία.

α') ἀνάλυσις (τίς ἀνοίγει τὸν διάλογον; πρὸς τίνα ἀπευθύνεται καὶ τί ἐρωτᾷ; τί ἀπαντᾷ ὁ Κρίτων; Κατὰ σειρὰν τίνα ἐρωτήματα προβάλλει ὁ Σ. καὶ τίνας ἀπαντήσεις εἰς ἕκαστον δίδει ὁ Κρ. ;)

β') ἐλευθέρα ἀπόδοσις (Ἐορθρου βαθύς ὁ ἀγαθὸς φίλος τοῦ Σωκράτους Κρίτων ἔρχεται περίλυπος εἰς τὸ δεσμοτήριον, ἔνθα εὗρσκει ἐκεῖνον κοιμώμενον βαθὺν καὶ γλυκὺν ὕπνον. Ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἀφυπνισθέντος τέλους Σωκράτους περὶ τῆς αἰτίας τῆς τόσον πρωϊνῆς ἐπισκέψεώς του ἀναγγέλλει εἰς αὐτὸν ὅτι, καθ' ἃς ἔχει εἰδήσεις, τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ ἐκ Δήλου τὸ ἱερὸν πλοῖον, μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ ὁποίου ὄφειλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ θανατικὴ ποινὴ του. Ὁ Σωκράτης μὲ ἄκραν ἀταραξίαν ἀκούει τὴν εἴδησιν, λέγει δὲ ὅτι, ὡς ἔκτινος ἐνυπνίου συνάγει, τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ ἔλθῃ οὐχὶ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην).

γ' Συγκέντρωσις. (Ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἐξ ἀρχῆς μέχρι τῶν λέξεων «ἐπεικῶς πάλαι» τί κυρίως μανθάνομεν; Ὅτι ὁ Κρ. ἦλθεν εἰς τὸ δεσμοτήριον λίαν πρωί! Ἀπὸ δὲ τὰ κατόπιν λεγόμενα μέχρι τῶν λέξεων

«ἔστι ταῦτα» ; Πῶς ὁ Κρ. εὔρε διακείμενον τὸν Σωκράτην ! Ἐπὶ δὲ τὰ ἐπόμενα μέχρι τῶν λέξεων «τὸν βίον σε τελευτᾶν» ; Ὅτι ὁ Κρ. ἀναγγέλλει εἰς τὸν Σ. ὡς ἐπιχειμένην τὴν ἀφίξιν τοῦ ἱεροῦ πλοίου ! Ἐπὶ δὲ τὰ κατόπιν μέχρι τέλους τοῦ β' κεφ. λεγόμενα ; Πῶς ἀκούει τὴν εἰδησιν ὁ Σ. καὶ τίνα γνώμην ἐκφράζει περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀφίξεως τοῦ ἱεροῦ πλοίου !)

δ) Περιλήψις. (Ὁ Κρίτων λίαν πρῶτ' ἔλθων εἰς τὸ δεσμοτήριον πρὸς τὸν Σωκράτην ἀναγγέλλει εἰς αὐτὸν ὡς ἐπιχειμένην τὴν ἀφίξιν τοῦ ἱεροῦ πλοίου. Ὁ Σωκράτης χωρὶς νὰ ἀποβάλλῃ τὴν προϋπάρχουσαν ἀταραξίαν του λέγει ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπομένην ἡμέραν).

ε) Ἐπιγραφή. (Τί ἀναγγέλλει ὁ Κρίτων εἰς τὸν Σωκράτην ; Πῶς δέχεται οὗτος τὴν ἀναγγελίαν ;)

5) Βαθυτέρα ἐπεξεργασία.—α) τεχνική. — (κεφ. Α'. «ἀφίξει, ὦ Κρίτων» — «ἤδη μοί ἐστιν, ὦ Σώκρατες», πρόσωπα τοῦ διαλόγου! — «ὁ τοῦ δεσμοτηρίου φύλαξ», τόπος τοῦ διαλόγου! «δρθρος βαθύς», χρόνος τοῦ διαλόγου! «σιγῇ παρακάθησαι . . . ἐν τῷ αὐτῷ λύπῃ», διάθεσις τοῦ Κρίτωνος! — «ὡς ἡδέως καθεύδεις, ὡς ἑαδίως τὴν συμφορὰν φέρεις», διάθεσις τοῦ Σωκράτους! κεφ. Β'. «ἤξειν τήμερον τὸ πλοῖον» — οὐ τήμερον ἀλλὰ τῆς ἐτέρας ἡμέρας», ἀφορμὴ τοῦ διαλόγου!)

β) αἰσθητική.—(Πῶς ὁ Πλάτων ζωγραφεῖ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν ἐκατέρου τῶν διαλεγόμενων προσώπων! «οὐδ' ἂν αὐτός . . . καὶ λύπη εἶναι—ἀγγελίαν φέρων χαλεπὴν . . . ἂν ἐνέγκαιμι Κρίτων! ὡς ἡδέως καθεύδεις—πλημμελὲς ἂν εἶη ἀγανακτεῖν . . . ἀλλ', ὦ Κρίτων, τύχῃ ἀγαθῇ Σωκράτης!)

γ' ψυχολογική.—(«τεκμαίρομαι ἔκ τινος ἐνυπνίου», ὄνειρα!)

Ἐκ τῶν εἰς τὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν ἀναφερομένων ἀνωτέρω (πρὸβλ. 4) ὑπομνήσεων τὴν διατύπωσιν τῆς ἐλευθέρως ἀποδόσεως ὅλης, καθὼς καὶ τὴν τῆς περιλήψεως καὶ τῆς ἐπιγραφῆς δύναται ὁ διδάσκων, ἐμπειροτέρος τις ὢν, νὰ παραλείψῃ. Ὡσαύτως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκέντρωσιν (4, γ'), δύναται ἀντὶ τῶν ἀνωτέρω νὰ γράψῃ εἰς τὸ σημείωμά του ἀπλῶς μόνον τὰς πρώτας καὶ τελευταίας λέξεις ἐκάστου μέρους τοῦ περὶ οὗ πρόκειται τεμαχίου ὡς ἐξῆς:

δ) Συγκέντρωσις.—(Τί τῆνικαδε ἀφίξει . . . ἐπιεικῶς πάλαι! — Εἶτα πῶς οὐκ εὐθύς . . . ἔστι ταῦτα! — Ἀλλὰ τί δὴ οὕτω πρῶ . . . τὸν βίον σε τελευτᾶν! — Ἀλλ', ὦ Κρίτων . . . ὡς γέ μοι δοκεῖ, ὦ Κρίτων!).

Γράφοντες δὲ τὰς εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν ἀνηκούσας ὡς ἄνω ὑπομνήσεις (πρβλ. 2) θέτομεν ἐντὸς παρενθέσεων ἐκεῖνα, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὅτι εἰς ταῦτα θὰ γίνῃ συνύφανσις τῶν γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν παρατηρήσεων (πρβλ. σελ. 216) τὸ μὲν πρὸς διευκόλυνσιν τῆς παραιτέρω ἐρμηνείας, τὸ δὲ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πιστῆς κατ' ἔννοιαν μεταφράσεως («ὄρθρος βαθὺς» Ποῖται ὧραι τῆς νυκτὸς νοοῦνται! — «καὶ τι καὶ εὐηργέτηται ὑπ' ἑμοῦ» Ποίου εἶδους εὐεργεσία νοεῖται; Πῶς λοιπὸν ἐξηγητέα ἡ φράσις κατὰ τὸ νόημα; (πρβλ. σελ. 218). — «οὐ μὰ τὸν Δία... ἐν τσοσάνῃ τε ἀγρουπνία καὶ λύπη εἶναι» Ἐν πόσῃ λύπῃ! ἐν ὄσῃ νῦν εἰμι. Τί θέλει νὰ εἴπῃ ἐνταῦθα ὁ Κρίτων; Πῶς λοιπὸν πρέπει νὰ ἀποδοθῶν τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα συμφώνως μὲ τὸ νόημα; «Θεὸς φυλάξῃ, Σωκράτη, (νὰ σκεφθῶ νὰ σε ἐξυπνίσω). Ἄν ἦτο δυνατὸν θὰ ἤθελα νὰ μὴ ἀγρουπνῶ καὶ ἐγώ, ἐν ᾧ κατέχομαι ἀπὸ τόσῃν λύπῃν!» — «οὐκ ἤγειρον» Τί θέλει νὰ σημάνη ὁ παρατατικὸς ἐνταῦθα; Προαίρεσιν, βούλησιν! Πῶς λοιπὸν ἐξηγητέος; «Δὲν ἤθελα νὰ σε ἐξυπνίσω». — «ἀγανακτεῖν εἰ δεῖ τελευτᾶν» Πῶς ἐξηγητέος ὁ εἰ κατὰ τὸ νόημα; «διότι». — «ἐπιλύεται... τὸ μὴ οὐχὶ ἀγανακτεῖν» Τί θέλει νὰ εἴπῃ; Πῶς λοιπὸν ἐξηγητέος; «οὐδὲ ὅπως τοὺς ἀπαλλάσσει ἡ ἡλικία ἀπὸ τὸ νὰ ἀγανακτοῦν διὰ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον τοὺς εὗρεν». — «ὡς ἑμοὶ φαίνεται» Ἡ φράσις σημαίνει ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ νῦν; πρβλ. ὡς ἑμοὶ δοκεῖ! Οὐχί! Πῶς ἀποδοτέον κατὰ τὸ ἐκ τῶν συμφραζομένων συναγόμενον νόημα; «ὅπως εἶναι φανερόν εἰς ἑμέ - ἢ — ὅπως εἶναι προφανὲς δι' ἑμέ». κλπ. κλπ.).

Αἱ δὲ ὑπομνήσεις, αἱ διὰ τὴν ἐρμηνείαν π. χ. τοῦ 38 κεφ. τοῦ Ἀβιβλίου τοῦ Θουκυδίδου («Ἄλλ' οὔτε πρὸς τοὺς ἄλλους οὔτε ἐς ἡμᾶς τοιοῦδε εἰσὶν...») χρήσιμοι, δύνανται νὰ εἶναι αἱ ἐξῆς:

Α'. Σκοπός. («λέγοντες ὡς οὐκ ἐπὶ τῷ κακῷ πάσχειν ἐκπεμφθεῖεν» Ἐξηγήσατέ τα! Ποῦ ἐν τῷ λόγῳ των οἱ Κερκ. ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἠδικοῦντο ὑπὸ τῶν Κορινθίων; Πρβλ. κεφ. 34! Ἐδῶ λοιπὸν τί, καθὼς ἐννοεῖτε, θὰ κάμῃ ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ; Ἄς ἴδωμεν λοιπόν, πῶς ἀναιρεῖ τὰ ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Κερκυραίων λεχθέντα»).

Β'. Ἀνάγνωσις τοῦ κεφαλαίου.

Γ'. Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία.

(τοιοῦδε! = τοιοῦτοι! πρβλ. προηγούμενον κεφ. 37, § 5), ἀφίσταμαι, κακῶς πάσχω, (ἐπὶ τῷ κακῷ πάσχειν), ὑβρίζω, κατοικίζω, (τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι, πρβλ. κεφ. 25, § 4), γοῦν, στέργω, ἐκπρεπῶς, μὴ ἀδικούμενοι, διαφερόντως.

εἶκω, βιάζομαι, μετριότης, (ἐξουσία πλούτου), προσποιοῦμαι, τιμωρία, (ἐπὶ τιμωρία). — Μετάφρασις τοῦ κεφαλαίου ὅλου!

Δ'. Πραγματική ἐπεξεργασία.

§ 3. αἱ ἄλλαι ἀποικίαι! (τίνας ἄλλας ἀποικίας τῆς Κορίνθου γνωρίζετε;)

§ 4. τοῖσδε! (τίσιν; πρβλ. καὶ κατωτέρω § 5). ἐκπρεπῶς! (πρβλ. κεφ. 31, § 1).

§ 6. ὕβρει καὶ ἐξουσίᾳ πλούτου! (πρβλ. κεφ. 25, § 4). κακοιμένην οὐ προσεποιῶντο! (πρβλ. κεφ. 24-25).

Ε'. Λογικὴ ἐπεξεργασία.

α') ἀνάλυσις. (Ποῖον ἰσχυρισμὸν τῶν Κερκυραίων, ὡς εἶπομεν, προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ ἐνταῦθα; Δέχεται ὅτι ἐκακοποίησάν ποτε τοὺς Κερκυραίους; Τί τουναντίον συμβαίνει, λέγει; "Ὅτι οἱ Κορίνθιοι πατρικῶς φέρονται πρὸς τοὺς ἀποίκους των, ποῖον πρῶγμα, λέγει, τὸ ἀποδεικνύει; κλπ. κλπ.).

β') Ἐλευθέρᾳ ἀπόδοσις. (Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ ἀναιρεῖ τὰ ὑπὸ τῶν Κερκυραίων ἐν κεφ. 34, § 1, λεχθέντα, ὅτι δηλ. οὗτοι ἀπεσπασήσαν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως των, τῆς Κορίνθου, διότι δῆθεν ἐκακοποιῶντο ὑπ' αὐτῆς, καὶ λέγει ὅτι τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ Κερκ. ἐξ ἀλαζονείας ἐφέροντο ὑβριστικῶς πρὸς τὴν μητρόπολιν των πάντοτε, ὅπως καὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς Ἐπιδάμνου, τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγκατέλειψαν εἰς τὴν τύχην της... Ὅποιοι δὲ δεικνύονται, λέγει, οἱ Κορ. πρὸς τοὺς ἀποίκους των, ἀποδεικνύουν αἱ ἀγαθώταται σχέσεις των μὲ πάσας τὰς ἄλλας ἀποικίας...).

γ') Συγκέντρωσις («ἀφεστᾶσι λέγοντες κακῶς πάσχειν ἡμεῖς φαιμεν ὑβρίζεσθαι ἐξουσίᾳ πλούτου πολλὰ ἄλλα τε καὶ Ἐπιδάμνον»).

δ') Περιλήψις. (Οἱ Κερκυραῖοι ἀπεστάτησαν ἀπὸ τοὺς Κορινθίους, οὐχὶ διότι ἠδικοῦντο, ἀλλ' ἐξ ἀλαζονείας καὶ περιφρονήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν πάντοτε πρὸς τὴν μητρόπολιν των καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἐπιδάμνου).

ε') Ἐπιγραφή. (Ἀναιρέσεις τῶν λεχθέντων ὑπὸ τῶν Κερκυραίων ἐν κεφ. 34, § 1).

Σ'. Βαθυτέρα ἐπεξεργασία.

α') Ἱστορικὴ. («ἀφεστᾶσι διὰ παντός» ἀληθεύει; πρβλ. κεφ. 24 «κατὰ δὴ τὸν παλαιὸν νόμον ἐκ τῆς μητροπόλεως κατακληθείς». Ῥητορικὴ ὑπερβολή!).

β') Λογικὴ. («καὶ δῆλον ὅτι, εἰ τοῖς πλέουσιν...» εἶναι ἀπολύτως ὀρθὸν τὸ ἐπιχείρημα;)

γ') Ἠθικὴ. («καλὸν δ' ἦν, εἰ καὶ ἡμαρτάνομεν εἶξαι». Ἔχει δίκαιον; Πῶς πρέπει νὰ φερώμεθα πρὸς σεβαστὰ πρόσωπα σφαλόμενα;).

Ἔστω νῦν τελευταῖον παράδειγμα ὑπομνηστικοῦ σημειώματος τὸ κατωτέρω, εἰς τὴν ἐρμηνεϊάν λυρικοῦ ποιήματος ἀναφερόμενον.

Ἄς ὑποθέσωμεν δηλ. ὅτι πρόκειται νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ γνωστὸν ἐμβατήριον τοῦ Τυρταίου «Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρου...». Ἐν τῇ κατ' οἶκον προλαρασκευῇ μας θὰ σκεφθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀφ' οὗ δηλώσωμεν εἰς τοὺς μαθητάς μας, ὅτι «θὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐν ποιημάτιον τοῦ Τυρταίου, τὸ εἰς τὴν σελίδα ταύτη τοῦ βιβλίου ὑπάρχον», πρέπει νὰ προτιάζωμεν τὴν δέουσαν εἰσαγωγὴν, φυσικῶς δέ πως νὰ συνδέσωμεν τὰ κατὰ ταύτην μὲ τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ καὶ φυσικῶς πως νὰ διεξαγάγωμεν τὴν ὅλην ἐν γένει ἐρμηνεϊάν τοῦ ποιηματίου.

1. «Πῶς ἐπιγράφεται αὐτὸ τὸ ποιημάτιον; **Ἐμβατήριον!** Γνωρίζετε, τί θὰ εἶπῃ ἐμβατήριον; Πρὸβλ. τὸ γνωστὸν ἄσμα τὸ ἐπιγραφόμενον «Ὁ Κλέφτης! Μαῦρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνὰ κλπ.», πρὸβλ. τὰ στρατιωτικὰ Marches! Λοιπὸν ἐμβατήριον εἶναι ἄσμα ἢ μέλος χρησιμεῦον πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἵνα ὀρθμικὸν γίνεται τὸ βῆμα ὁμάδος στρατιωτῶν κλπ. Τοιαῦτα ἄσματα εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὅπως οἱ Σπαρτιάται τὸ παρὸν!

2. Ποῖος εἶπομεν τὸ συνέθεσε τὸ ποίημα τοῦτο; Τί ἐμάθατε ἐκ τῆς ἱστορίας περὶ τοῦ Τυρταίου; ¹ Ἔ! ἄς τὸ ἐρμηνεύσωμεν τώρα τὸ ἐμβατήριον αὐτὸ τοῦ Τυρταίου!

3. Προσέξτε! Μὲ ποῖαν λέξιν ἀρχίζει; «Ἄγετε!» Δηλαδή «**ἐμπρός...**» **Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν** τίνας προτρέλει ὁ ποιητὴς καὶ εἰς τί;

4. Ἄς ἀναγνώσωμεν τὸ ποίημα!

5. Τί βλέπετε; Ἐχει παραδόξους τινὰς τύπους καὶ λέξεις! «**Σπάρτας, πολιατῶν!**» κλπ. Εἶναι τῆς γλώσσης τῶν Δωριέων! Προσέξτε νὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω κατὰ τὸν συνήθη τρόπον!

(Ἄγετ', ὦ Σπάρτης εὐάνδρου
κόροι πατέρων πολιτῶν,
λαιῶ μὲν ἵτυν προβάλεσθε,
δόρυ δ' εὐτόλμως ἀνάσχεσθε,
μὴ φειδόμενοι **τῆς ζωῆς**
οὐ γὰρ πάτριον **τῆ Σπάρτη**).

1) Ἐννοεῖται ὅτι τότε μόνον ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνεϊάν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ποιήματος θὰ περιλάβῃ καὶ τὰ περὶ τοῦ Τυρταίου, ὅταν τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἐρμηνευόμενον ποίημα τοῦ ποιητοῦ τούτου.

Τί βλέπετε λοιπόν; Τὸ «Σπάρτας» εἶναι ἀντὶ τοῦ «Σπάρτης», τὸ «εὐάνδρω» ἀντὶ τοῦ «εὐάνδρου», τὸ «πολιατᾶν» ἀντὶ τοῦ «πολιτῶν» κλπ.

6. Ἔ! τώρα ἄς ἴδωμεν, ποῖα λέξεις σᾶς εἶναι ἀπὸς ἀγνωστοὶ κλπ. «Εὐάνδρος» τί σημαίνει; Ἐκεῖνο τὸ ἐπιφώνημα ὦ ποῦ ληγαίνει; Τί θὰ εἶπη «κῶροι»! Ἐνθυμηθῆτε τὸ Ὀμηρικὸν «κοῦροι», τὴν λέξιν «Διόσκουροι». Εἰς τὴν ἀττικὴν ἐλέγετο «ὁ κόρος» καὶ θηλυκὸν «ἡ κόρη», τὸ ὁποῖον ἔχομεν καὶ ἡμεῖς νῦν. Ἐννοεῖτε λοιπὸν τί σημαίνει ἡ λέξις «κῶροι»! Τὸ «πολιατᾶν», ὅπως ἐνοήσατε ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, τί εἶναι γραμματικῶς; Ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ εἶναι κατὰ τὴν δωρικὴν διάλεκτον «πολιάτας». Ἴσως ἔχετε εὔρει εἰς τὸν Ἡρόδοτον ἢ εἰς τὸν Ὀμηρον **πολιήτης!** «λαιὸς» τί θὰ εἶπη; . . .

7. Ἄς τὸ ἐξηγήσῃ τώρα ἓνας τὸ ποίημα, κλπ. κλπ.).

Τὸ δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιαύτης προπαρασκευῆς μας καταρτισθὲν ὑπομησικὸν σημείωμα δύναται νὰ ἔχη ὡς ἑξῆς.

Α'. Εἰσαγωγή.

α') Ἐμβατήριον (πρβλ. «Μαύρ' εἶν' ἡ νύχτα . . .», πρβλ. στρατιωτικὰ Marches!)

β') Τυρταῖος (περὶ τὸ 630 π. Χ. ἔξ Ἀφιδνῶν Λακωνικῆς, υἱὸς Ἐχεμβρότου).

Β'. Ἐρμηνεία.

α') Σκοπὸς ("Ἄγετε!")

β') Ἀνάγνωσις τοῦ ποιήματος.

γ') Γλωσσικὴ ἐπεξεργασία

1 Ἀνάγνωσις τοῦ ποιήματος κατὰ τὸν σινήθη τρόπον.

2. Λεξιλογικά, γραμματικὰ κλπ.

στίχ. 1-2. εὐάνδρος! ὦ κῶροι! πολιατᾶν! (Μετάφρασις!)

στίχ. 3-5. λαιός! ἴνυς! δόρυ δὲ (τῇ δεξιᾷ), ἄνσχεσθε! (ἀνέχομαι, μέσον!) (Μετάφρασις).

στίχ. 6. πάτριος! (οὐ πάτριον τῇ Σπάρτῃ!).

Μετάφρασις ὅλου τοῦ ποιήματος.

δ') Πραγματικὴ ἐπεξεργασία.

στίχ. 2. κῶροι πολιατᾶν! (Δηλαδή; **ἐλευθέρων** πολιτῶν! ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Εἰλωτας).

στίχ. 3-4. ἴνυς, δόρυ! (διὰ ποίας χειρὸς ἐκρατεῖτο ἢ ἀσπίς καὶ διὰ ποίας τὸ δόρυ καὶ πῶς;)

ε') Λογικὴ ἐπεξεργασία 1η.

1. Ἀνάλυσις (Τίς ὁμιλεῖ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο; Πρὸς ποίους ἀπευθύνεται ὁ ποιητής; «ὦ Σπάρτας κῶροι»! Πῶς τοὺς προσαγορεύει τοὺς

Σπαρτιάτας; «κῶροι πατέρων πολιατᾶν»! Τί τοὺς προτρέπει νὰ κάμουν; ...)

2. Ἐλευθέρα ἀπόδοσις τοῦ νοήματος. («Ὁ ποιητὴς ὑπενθυμίζων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅτι εἶναι τέκνα ἐλευθέρων πολιτῶν καὶ στρατιῶται τῆς εὐάνδρου Σπάρτης προτρέπει αὐτοὺς νὰ βαδίσουν γενναίως εἰς τὴν μάχην προβάλλοντες μὲ τὴν ἀριστερὰν μὲν χεῖρα τὴν ἀσπίδα, μὲ τὴν δεξιὰν δὲ . . . »).

ς') Βαθυτέρα ἐπεξεργασία 1η.

1. Ἐμβάθυνσις λογική.

στίχ. 1 2 καὶ 6. (Πρὸς τί ὁ ποιητὴς ὑπομνησκει ὅτι εἶναι τέκνα ἐλευθέρων πολιτῶν; Ἴνα ὑπενθυμίσῃ ὅτι ὡς ἐλευθεροὶ ἔχουν καθῆκον νὰ μάχωνται . . . Διὰ τίνων ἄλλων ζητεῖ νὰ ἐξυψώσῃ τὸ φρόνημά των; «εὐάνδρω—οὐ γὰρ πάτριον τῷ Σπάρτα»!)

στίχ. 3-4. («λαῖα μὲν . . . δόρυ δὲ . . . » Τί ἀποτελοῦν ταῦτα; Διδασκαλίαν τοῦ τρόπου τοῦ ἀνδρείως μάχεσθαι!).

ζ') Λογικὴ ἐπεξεργασία 2α.

3. Συγκέντρωσις. (Πρὸς τίνας, ὡς εἶπομεν, ἀπευθύνεται ὁ ποιητὴς; Ἐξ ὧσων συνιστᾷ, ποῖον εἶναι τὸ κύριον; πρβλ. «ὦ Σπάρτας κῶροι—μὴ φείδεσθε τὰς ζωᾶς»),

4. Περίληψις καὶ ἐπιγραφή. («Ὡστε εἰς τὸ ποίημα τοῦτο τί κυρίως περιέχεται; «Προτροπὴ πρὸς τὸ γενναίως μάχεσθαι»).

η') Βαθυτέρα ἐπεξεργασία 2α.

2. Ἐμβάθυνσις γλωσσική. Συστηματοποιήσις.

(α ἀντὶ **η**, ω ἀντὶ **ου**, **αν** ἀντὶ **ων** ἐν τῇ πληθ. γεν. τῶν πρωτοκλίτων! Δωρικὴ διάλεκτος!).

3. Μετρικὴ ἐξέτασις.

υ υ υ / | υ υ / | υ υ / | — (ιδὲ σελ. 239)

Ἄναπαιστοι! Ἄναπαιστικὸς τετράμετρος καταληκτικὸς!

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατ' οἶκον προπαρασκευῆς τῶν διδασκόντων καὶ περὶ τῶν ἐπικουρικῶν δι' αὐτοὺς πρὸς ἐπιτυχεστέραν διεξαγωγὴν τῆς διδασκαλίας σημειωμάτων, περὶ τῶν ὁποίων καὶ τοῦτο ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν τελευταῖον· ὅτι δηλ. ταῦτα εἴτε πλειοτέρας εἴτε ὀλιγοτέρας ὑπομνήσεις, ἀναλόγως τῆς πείρας καὶ τῆς μνημονικῆς ἱκανότητος τοῦ διδάσκοντος, περιέχοντα, εἶναι χρήσιμα οὐ μόνον ὡς ὑποβοηθούντα τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐν μιᾷ τινι διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὡς δυνάμενα, ἐὰν φυλάσσωνται, νὰ ἀπαλλάσσουν τὸν διδάσκοντα εἰς τὸ μέλλον τοῦ κόπου πολλῆς τινος προπαρασκευῆς, ὅσαςκις οὗτος θὰ ἔχη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ αὐτὸ κείμενον κατὰ τι ἄλλο σχολικὸν ἔτος.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν *κατ' οἶκον παρασκευὴν τῶν μαθητῶν*, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: πρῶτον, δὲν πρέπει νὰ ἀξιούμεν παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ προσέρχονται εἰς τὸ σχολεῖον ἀποκομίζοντες ἐκ τῆς *κατ' ἰδίαν ἐν τῷ οἴκῳ* σχετικῆς μελέτης πράγματα ἐν γένει ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των καὶ οὕτω ἀναγκάζομεν αὐτοὺς νὰ κατὰφεύγουν εἰς βοηθήματα μὴ ἐπιτετραμμένα καὶ φθαρτικὰ τοῦ ἤθους αὐτῶν (πρὸβλ. «μεταφράσεις» κ. τ. τ.): δεύτερον, ἡ ἀνατιθεμένη εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς *κατ' οἶκον ἐργασία* δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιὸν εἰς πάσας τὰς τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου, γενικῶς δὲ εἰπεῖν ἡ *κατ' οἶκον ἐργασία* τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν κυρίως μόνον μὲ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐρμηνευτέου τεμαχίου. Διότι τὰ εἰς τὴν πραγματικὴν καθόλου ἐπεξεργασίαν ἀναφερόμενα, καὶ μάλιστα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν ἐρμηνευτικὰ στοιχεῖα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθιστῶνται ὑποκείμενον εὐχεροῦς καὶ ἐπιτυχοῦς *κατ' οἶκον μελέτης* τῶν μαθητῶν. Ἐκ τῶν τῆς κυρίως πραγματικῆς ἐπεξεργασίας ἐρμηνευτικῶν στοιχείων (πρὸβλ. σελ. 192) μόνον περὶ τῶν εἰς τοὺς τόπους ἢ καὶ εἰς τὰ πρόσωπα ἀναφερομένων, ἔαν ταῦτα ἐκ τῆς ἄλλης διδασκαλίας εἶναι πῶς γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς, δύναται ὁ διδάσκων νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τούτων νὰ μελετοῦν τὰ δέοντα, ὅταν *κατ' ἰδίαν παρασκευάζονται* διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα ἐρμηνευτέου τεμαχίου. (Π. γ. πρόκειται εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον μάθημα νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος τὸ τεμάχιον τὸ ἐκ τῶν παραγρ. 21 - 22 τοῦ 4ου κεφ. τοῦ Γ' βιβλίου ἀποτελούμενον, ἔνθα μνημονεύονται ἡ Κερδία, ὁ Μαίανδρος, ὁ *Σαρδιανὸς* τόπος καὶ ὁ Πακτωλός. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἐρμηνείας τοῦ προηγουμένου τεμαχίου, § 20, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς: «εἰς τὸ ἐπόμενον τεμάχιον ἀναφέρονται μερικὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα: νὰ παρατηρήσετε εἰς τὸ βιβλίον τῆς γεωγραφίας καὶ εἰς τὸν χάρτην, ποῦ κεῖται καὶ τί εἶναι ἕκαστον τούτων»): τρίτον, πρέπει νὰ διακρίνωμεν μελέτην τῶν μαθητῶν *κατ' οἶκον ἀναφερομένην* εἰς τὸ ὅλως ἢ ἐν μέρει (πρὸβλ. σελ. 223) ἐρμηνευθὲν ἤδη ἐν τῷ σχολείῳ τεμάχιον, καὶ μελέτην ἀναφερομένην εἰς τὸ ἀμέσως κατωτέρω, τὸ μέλλον νὰ ἐρμηνευθῇ κατὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον *δι' ἐρμηνευθὲν ἤδη τεμάχιον* ὀφείλομεν νὰ ζητοῦμεν παρὰ τῶν μαθητῶν πάσης ἐν γένει τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου, εἶναι νὰ ἐπαναλαμβάνουν οὗτοι *κατ' οἶκον* τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πιστὴν *κατ' ἔννοιαν* μετάφρασιν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ κάμνουν ταύτας εὐχερῶς καὶ καλῶς, πρὸς δὲ τούτοις νὰ ἀπομνημο-

νέουν τελείως τὰς ἐκ τοῦ τεμαχίου πρὸς ἀπομνημόνευσιν γραφεύσας
 εἰς τὸ εἰκτεῖον τετράδιον λέξεις καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὰς κυριωτέρας
 γραμματικὰς ἢ συντακτικὰς παρατηρήσεις. Ταῦτα δὲ ἀποτελοῦν καὶ τὰ
 ζητήματα, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐξετασθῶν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ μά-
 θημα τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Κατὰ τοῦτο δηλ. ἀξιοῦμεν εἰς μὲν μαθη-
 τῆς νὰ ἀναγνώσῃ καλῶς (ἄνευ ἀναγνωστικῶν σφαλμάτων καὶ μετ'
 ἡθους) τὸ ἐρμηνευθὲν κατὰ τὴν προτεταμένην τεμάχιον, ἕτερος νὰ εἴπῃ
 ὁμοίως μόνον τὴν (πιστὴν κατ' ἔννοιαν) μετάφρασιν (πρβλ. καὶ σελ.
 185), παρὰ τρίτου ζητοῦμεν νὰ εἴπῃ τὰς πρὸς ἀπομνημόνευσιν δοθει-
 σαις λέξεις καὶ παρ' ἑτέρου τέλος ἀπαιτοῦμεν νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς κυριω-
 τέρας τῶν γενομένων γραμματικῶν ἢ συντακτικῶν παρατηρήσεων. Π. χ.
 ἐὰν ἔχῃ ἐρμηνευθῆ ἐκ τῆς Κύρου Ἐναβάσεως τὸ τεμάχιον τὸ ἐκ τῶν §
 1 - § 2 τοῦ β' κεφ. τοῦ Β' βιβλίου ἀποτελούμενον, ἀφ' οὗ εἰς μὲν μα-
 θητῆς ἀναγνώσῃ αὐτὸ καλῶς, ἕτερος δὲ μεταφράσῃ αὐτὸ ὁμοίως καὶ
 τρίτος τις εἴπῃ τὰς πρὸς ἀπομνημόνευσιν δοθείσας λέξεις, πρβλ. σελ.
 292, ἀξιοῦμεν παρ' ἑτέρου μαθητοῦ νὰ μας εἴπῃ: πῶς ἀνελύσαμεν
 τὴν πρότασιν «οἱ παρ' Ἀριαίου ἦκον», πῶς τὴν πρότασιν «οὓς οὐκ ἂν
 ἀνασχέσθαι» καὶ πῶς τὸ «αὐτοῦ βασιλεύοντος». πρβλ. σελ. 293). Σχε-
 τικῶς δὲ μὲ τὸ ἐρμηνευθὲν ἤδη τεμάχιον δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἀξιοῦ-
 μεν παρὰ τῶν μαθητῶν πάσης ἐν γένει τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου
 καὶ νὰ ἀπομνημονεύουν κατ' οἶκον μέρη ὁποσδήποτε καλὰ καὶ ἀπο-
 μνημονεύσεως ἄξια. Οὕτω π. χ. παρὰ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, ἐν τῇ
 ὁποίᾳ διδάσκεται ἡ Κύρου Ἐναβάσις, ἀξιοῦμεν νὰ ἀπομνημονεύσουν
 κατ' οἶκον μετὰ τὸ οἰκεῖον μάθημα ἐκ τῆς Κύρ. Ἐναβ. τὴν ἐν βιβλ.
 Β', κεφ. α', § 10 ἀπάντησιν τοῦ Προξένου πρὸς τὸν Φαλίνον, «Ἄλλ'
 ἐγώ, ἔφη, ὦ Φάλινε, θαυμάζω . . . ἐὰν αὐτῷ ταῦτα χαρίσωνται» ἢ
 τοῦ Θεολόπου κατατέρω ἐν § 12, «ὦ Φάλινε, νῦν, ὡς σὺ ὄρθς ἡμῖν
 οὐδ' ἐν ἐσθιν ἀγαθὸν ἄλλο . . . μαχόμεθα», ἢ τοὺς περὶ τῶν θεῶν καὶ
 περὶ τῶν ὄρκων ὄραιοις λόγους τοῦ Κλεάρχου πρὸς τὸν Τισσαφέρην
 αὐτόθι, ἐν κεφ. ε', § 7 «πρῶτον μὲν γὰρ καὶ μέγιστον οἱ θεῶν ἡμᾶς
 ὄρκοι κωλύουσι . . . πάντων ἴσον οἱ θεοὶ κρατοῦσιν», παρὰ δὲ τῶν μα-
 θητῶν τῆς προτελευταίας τοῦ γυμνασίου τάξεως τὸ προοίμιον τῆς Ἰλιά-
 δος (Α, στίχ. 1 - 7) ἢ τοὺς ἱκετευτικoὺς λόγους τοῦ Χρῦσου (στίχ. 17-21)
 ἢ τὴν πρὸς τοῦτον ἀπειλήν τοῦ Ἀγαμέμνονος (στίχ. 26 - 32) ἢ τὸ ἐμ-
 βατήριον τοῦ Τυρταίου, κλπ. Προκειμένου περὶ τῶν τελευταίων τού-
 των, δηλαδὴ περὶ ποιημάτων, καλὸν εἶναι ἢ ἀπὸ σιτηθοῦς ἀπαγγελία
 νὰ γίνεται ἔμμετρος, διότι οὕτω, ὡς γνωστόν, καὶ εὐχερέστερον κατορ-
 θοῦται ἢ ἀπομνημόνευσις ἀρχαίων ποιημάτων.

Τὰ δὲ τῆς κατ' οἶκον παρασκευῆς τῶν μαθητῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς

τὸ μέλλον νὰ ἐρμηνευθῆ εἰς ἀμέσως προσεχῆς μάθημα *τεμάχιον*, δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀπλῶς καὶ ὁμοίως διὰ πάσας ἐν γένει τοῦ ὅλου γυμνασίου τὰς τάξεις.

Παρὰ τῶν μαθητῶν τῆς κατωτάτης τοῦ ὅλου γυμνασίου τάξεως, καθὼς καὶ παρὰ τῶν τῆς ἐπομένης κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον τοῦ σχολικοῦ ἔτους, οὐδέν τι πρόπει νὰ ἀξιοῦμεν νὰ παρασκευάζουν κατ' οἶκον μελετῶντες τὸ τεμάχιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐρμηνευθῆ εἰς τὸ προσεχῆς μάθημα ἐν τῷ σχολείῳ. Ἡ καθόλου πείρα τῶν μαθητῶν τούτων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἶναι εἰσέτι τοιαύτη καὶ τοσαύτη, ὥστε οὐδέν τι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατορθώσουν οὗτοι μόνοι τῶν ἐπιχειροῦντες νὰ μελετήσουν κατ' ἰδίαν κατ' οἶκον κείμενόν τι ἀρχαῖον.

Εἰς μαθητὰς τῆς γ' ἐκ τῶν κάτω τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου καθὼς καὶ εἰς μαθητὰς τῆς β' τάξεως ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἐξαμήνου καὶ ἐντεῦθεν, δυνάμεθα νὰ ἀναθέτωμεν ὡς παρασκευὴν κατ' οἶκον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐρμηνευθῆ εἰς τὸ προσεχῆς μάθημα *τεμαχίου* τοῦτο κυρίως, νὰ εὐρίσκουν δηλ. εἰς τὸ βιβλίον τῆς γραμματικῆς ἢ εἰς τὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἀνωμάλων ῥημάτων τοὺς χρόνους ῥημάτων τινῶν (5-6 τὸ πολὺ) καὶ νὰ γράφουν αὐτοὺς εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον καθ' ὃν τρόπον ὑπεδείχθη ἐν σελ. 81, ἔνθα ἔγινε λόγος περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀνωμάλων ῥημάτων ἐν γένει. Ἄλλ' ὁμοία ἀκριβῶς κατ' οἶκον ἐργασία καὶ ἐπὶ τῶν ὁμαλωτέρων ῥημάτων γινομένη δὲν εἶναι ἀνοφελής. Οὕτω π.χ. ἐὰν τὸ εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα ἐρμηνευτέον τεμάχιον εἶναι ἡ § 26 τοῦ α' κεφ. τοῦ Γ' βιβλ. τῆς Κύρου Ἀναβάσεως «Ὁ μὲν ταῦτ' ἔλεξεν . . . οὗτος δ' εἶπεν ὅτι φλυαροίη . . . καὶ ἅμα ἤρχετο λέγειν τὰς ἀπορίας», ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων ῥημάτων δύνανται νὰ ζητηθῆ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ γράψουν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ μὲν *φλυαροίη* τὸν ἀντίστοιχον τύπον πασῶν τῶν ἐγκλίσεων τοῦ αὐτοῦ χρόνου (φλυαρεῖ, φλυαρῆ, φλυαροίη, φλυαρεῖτω—φλυαρεῖν, φλυαρῶν), τοῦ δὲ *ἤρχετο* τὸν ἀντίστοιχον τύπον πάντων τῶν χρόνων τῆς αὐτῆς ἐγκλίσεως (ἄρχεται, ἤρχετο, ἄρξεται, ἤρξατο, κλπ.).

Ἡ δὲ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον γραφὴ τῶν χρόνων ῥημάτων τινῶν ἐκ τῶν ἀπαντώντων ἐν τῷ ἐκάστοτε ἐρμηνευμένῳ τεμαχίῳ δύνανται νὰ ἀνατίθεται ὡς κατ' οἶκον ἐργασία καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς κατωτέρας τῶν δύο μέσων τοῦ γυμνασίου τάξεων, καὶ εἰς τοὺς τῆς ἐπομένης ἔτι, ὅταν οὗτοι παρουσιάζουν γραμματικὴν ἀβεβαιότητα δεομένην θεωρητικῆς. Διὰ δὲ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἐξέτασιν καὶ τὸν ἐν γένει ἔλεγχον τῆς τοιαύτης κατ' οἶκον ἐργασίας τῶν μαθητῶν δύνανται νὰ διατίθενται ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας ἐν ἀρχῇ τοῦ μαθήματος, κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ

ἐπιχειρηθῆ ἢ ἐρμηνεία τοῦ τεμαχίου τοῦ ἔχοντος τοὺς σχετικούς ὀρηματικούς τύπους.

Εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν περὶ ὧν τελευταῖον ἀνωτέρω ὁ λόγος δύο μέσων τάξεων δύναται νὰ ἀνατίθεται ὡς κατ' οἶκον ἐργασία καὶ ἡ τῆ βοηθεία λεξικοῦ ἢ λεξιλογίου εὑρεσις καὶ εἰς τὸ οἰκείον τετράδιον καταγραφὴ τῆς σημασίας 10-12 λέξεων, ἐκ τῶν ἀγνωστοτέρων τῶν ἐν τῷ ἐρμηνευθησομένῳ εἰς τὸ προσεχὲς μάθημα τεμαχίῳ ἀπαντωσῶν (πρὸβλ. σελ. 280). Ὅρίζονται δὲ καὶ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καὶ σημειοῦνται διὰ μολυβδίδος ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καθ' ὃν ἀνωτέρω ἐδηλώθη τρόπον προκειμένου περὶ ὀρηματικῶν τύπων. Προόδηλον δὲ ὅτι καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν δύο ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων θὰ ἀνατίθεται κατὰ μείζονα λόγον ἢ περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα κατ' οἶκον ἐργασία, ἐκτὸς δὲ ταύτης εἰς τούτους καὶ τὰ κάπως εὐκολώτερα ἐρμηνευτικά στοιχεῖα τῆς καθόλου γραμματικῆς ἐπεξεργασίας, οἷον ἡ ἐλευθέρη ἀπόδοσις τοῦ νοήματος τοῦ τεμαχίου καὶ ἡ εὑρεσις τῆς περιλήψεως καὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ.

Τέλος ὡς κατ' οἶκον ἐργασία σχετικὴ μὲ τὸ μέλλον νὰ ἐρμηνευθῆ ἐκάστοτε τεμάχιον δύναται νὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς μαθητὰς πάσης τάξεως, πλὴν τῆς κατωτάτης, ἢ προπαρασκευῆ τῆς συντακτικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἐρμηνευθησομένου τεμαχίου, ἥτοι ὁ χωρισμὸς τούτου εἰς περιόδους καὶ κῶλα, τούτων δὲ ἀμφοτέρων εἰς προτάσεις (πρὸβλ. σελ. 170 κ.έ.).

Ἐρμηνεία ἐπιτροχάδην. Διὰ τοῦ ἰσχύοντος «προγράμματος τῶν μαθημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τοῦ γυμνασίου», τοῦ δημοσιευθέντος τὴν 31 Ὀκτωβρίου 1914, ὁρίσθη νὰ γίνεαι εἰς πάσας τοῦ ἰδίου γυμνασίου τὰς τάξεις ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἄλλην συστηματικὴν ἐρμηνείαν προσέτι ἀπλῆ **ἀνάγνωσις**, ἥτοι, ὡς ἄλλως λέγεται, **ἐπιτροχάδην ἐρμηνεία** ἐξ ἔργων Ἑλλήνων συγγραφέων οὐ μόνον παλαιῶν, ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρων, μάλιστα δὲ ἐκ τοιούτων. Οὕτω ὁρίζεται ἐν μὲν τῇ Α' καὶ τῇ Β' τοῦ κυρίως γυμνασίου τάξει νὰ γίνεαι ἀνάγνωσις ἐκ τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου τῶν ἐχόντων σχέσιν μὲ τὴν ἐν ἐκατέρῃ τῶν δύο τούτων τάξεων διδασκομένην Ἱστορίαν, ἐν δὲ τῇ Γ' τάξει ἐκ τῶν χαρακτηρῶν μὲν τοῦ Θεοφράστου καὶ ἐκλεκτῶν μερῶν τῆς χριστιανικῆς λυρικῆς ποιήσεως ἐν τῷ σχολείῳ, ἐκ τῶν 12 δὲ τελευταίων ἑξαφωδίων τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ ἐκ τῶν τοῦ Λουκιανοῦ κατ' οἶκον, τέλος δὲ ἐν τῇ Δ' τάξει ὁρίζεται ἀπλῆ ἀνάγνωσις ἐκ τῶν 12 τελευταίων ἑξαφωδίων τῆς Ἰλιάδος καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ περιηγητοῦ Πανσανίου καὶ τοῦ παλαιοῦ γεωγράφου Στράβωνος Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον διὰ τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως σκοπεῖται εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλοις τὸ μὲν νὰ συνάψουν οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις φοιτῶντες γνωριμίαν μὲ ἀξιολόγους με-

ταγενεστέρους και μεσαιωνικούς Έλληνας συγγραφείς, τους οποίους άλλως μόνον κατ' όνομα ή και οὐδόλως ἴσως ήθελον γνωρίσει, τὸ δὲ νὰ δυνηθοῦν νὰ διεξέλθουν ἀφθονον ὕλην ἐκ τῶν δύο πρώτων λογοτεχνημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν δύο δηλ. ἀθανάτων ἔργων τοῦ Ὅμηρου, τρίτον νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ ἐνταῦθα τὸ συνεχὲς τοῦ ἔθνικοῦ βίου καὶ τὸ ἀδιάρλειπον τῆς πνευματικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ζωῆς, τῆς ἐκφαινομένης εἰς τὰ διάφορα γλωσσικὰ προϊόντα τὰ παραχθέντα κατὰ τὸν μακροαῖωνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ βίου, τέλος δὲ—τὸ σπουδαιότερον—ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως οὐ μόνον νὰ ἀποκομίσουν πλειότερον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἀποτελούντων τὸ ἐντράφημα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος πνευματικῶν ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντλήσουν ἐκ ταύτης τὸ προσήκον θάρρος πρὸς κατ' ἴδιαν μελέτην τούτων κατὰ τε τὸν μαθητικὸν καὶ κατὸ τὸν μετὰ ταῦτα βίον αὐτῶν⁽¹⁾.

Καλεῖται δὲ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐρμηνεία τῶν εἰρημένων λογοτεχνημάτων ἀπλῶς *ἀνάγνωσις* ἢ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεία, οἷχι διότι πρέπει νὰ περιορίζεται αὕτη εἰς ψιλὴν μόνον τῶν κειμένων ἀνάγνωσιν ἀνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐρμηνευτικῆς τούτων ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ διότι δὲν ἐνδιατρῖβει λεπτομερῶς εἰς πάντα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν νὰ ἐξετάζονται ἀπὸ τε γλωσσικῆς καὶ ἀπὸ πραγματικῆς ἀπόψεως κατὰ τὴν συστηματικῶς γινομένην ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων (πρὸβλ. σελ. 124-279), καὶ διότι κατὰ ταύτην μόνον αἱ ἀναγκασιόταται διασαφήσεις παρέχονται εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ μόνον αἱ ὅλως ἀπαραίτητοι παρατηρήσεις γίνονται, εἰς τρόπον ὅστε νὰ δύνανται οὗτοι ἀφθονόν πως ὕλην νὰ διεξέρχονται ἐκάστοτε ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. Καὶ διὰ μὲν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται ἐρμηνείαν (πρὸβλ. σελ. 124 κ. εἰ) θὰ διατίθενται ὀλίγα τινὰ μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας κατὰ τὸ πρῶτον μάθημα ἀναγνώσεως ἐκ συγγράμματός τινος τῶν εἰρημένων συγγραφέων διὰ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων πληροφοριῶν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων ἐκάστου αὐτῶν⁽²⁾, θὰ παραπέμπονται δὲ οἱ μαθηταὶ νὰ ἀνα-

(1) Πρὸβλ. Μιχ. Βολωνάκη ἐν τῷ «Δελτίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ.», τοῦ 1915 τεύχ. Γ' καὶ Δ', σελ. 458.

(2) Διαφέρει ὁμοίως τὸ πρᾶγμα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὅμηρου καὶ τὴν ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ ἐπιτροχάδην ἐρμηνείαν. Ἐνταῦθα θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ πρῶτον μάθημα νὰ εἰπουν ἐν συντόμῳ περὶ μὲν τοῦ Λουκιανοῦ ὅσα ἐν τῇ οἰκειᾷ τάξει ἤδη πρότερον ἔμαθον περὶ τούτου ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ *ἐνυπνίου* αὐτοῦ, περὶ δὲ τοῦ Ὅμηρου καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ τῆς Ἰλιάδος ὅσα ἐδιδάχθησαν περὶ τούτων, ὅτε τὸ πρῶτον εἰς προηγουμένην τάξιν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ τῆς Ἰλιάδος.

γνώσουν πλειότερα, *ἐὰν θέλουν*, εἰς τὸ βιβλίον τῆς «Γραμματολογίας» ἢ εἰς τὰ ἐν τῇ σχολικῇ ἐκδόσει τυχὸν περὶ τούτων γεγραμμένα, ἐὰν τοιαύτην τινὰ ἐκδοσὶν ἔχουν ἀνά χειρας.

Καὶ θὰ ἀρχίξῃ μὲν ἐκάστοτε ἡ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεῖα μὲ προδηλώσιν τινα τοῦ ἐν γένει περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστέου κειμένου γινομένην παρ' αὐτοῦ τοῦ διδάσκοντος ἢ παρὰ τῶν μαθητῶν καταλλήλως ἐρωτωμένων (πρβλ. σελ. 147 κ. ἑ. θέσις τοῦ σκοποῦ!), ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο θὰ ζητῆται ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου παρὰ μαθητῶν ἄνευ προαναγνώσεως τούτου παρὰ τοῦ διδασκάλου (πρβλ. σελ. 155).

Ὡς δὲ ἕκαστος μαθητῆς ἐκ τοῦ ἐπιτροχάδην ἐρμηνευτέου τεμαχίου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσπαθοῦμεν ὥστε ἐν μιᾷ τινι ὥρᾳ διδασκαλίας νὰ μὴ εἶναι ὀλιγώτερον δύο τουλάχιστον σελίδων στερεοτύπου, ἀναγνώση μέρος τι ἐπαρκές (10-15 στίχους), κατόπιν ἀφ' οὗ ἢ οὗτος κληθεὶς παρ' ἡμῶν εἶπῃ ποῦ πλεῖστον προσκόπτει, ἢ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐκεῖ, ὅπου πρὸ πάντων ἤθελον κωλύει τὴν κατανόησιν τῶν ἀνεγνωσμένων ἀσυνήθεις σημασίαι λέξεων ἢ περιπελεγμένα συντάξεις, ζητοῦμεν νὰ προβῇ εἰς μετάφρασιν τοῦ κειμένου *ὄλως ἐλευθέραν* ἢ μόνον εἰς ἀπόδοσιν ἀπλῶς τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ὁμοίως ὄλως ἐλευθέραν οὐχὶ ἀπὸ μνήμης ἀλλὰ παρστηρῶν εἰς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ὑπάρχοντα.

Ἄφ' οὗ δὲ οὕτω, παρέχοντος τοῦ διδάσκοντος πᾶσαν ἐπικουρίαν, ἐρμηνευθῆ ἐπιτροχάδην τὸ κείμενον τὸ διὰ τὴν ἡμέραν ὄρισμένον πρὸς τοῦτο, ἐν τέλει τοῦ μαθήματος διατίθενται ὀλίγα τινὰ λεπτὰ τῆς ὥρας διὰ παρατηρήσεις πραγματικῶν περιεχομένου προσαρμοζόμενας πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένου. (πβ. σελ. 195 κ. ἑ.)

Καὶ ταῦτα τὴν γενικῶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεῖα. Εἰδικῶς δέ, ὅσον μὲν ἀφορᾷ πρῶτον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐκ τῶν *παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου*, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Ἵνα γνωσθῆ ἡ ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῆς λογοτεχνίας πρωτοτυπία καὶ ἰδιορρυθμία τοῦ Χαιρωνέως συγγραφέως⁽¹⁾, οὐδαμῶς δύναται νὰ συντελέσῃ ἡ ἀνάγνωσις περικοπῶν τινων μόνον ἐκ πολλῶν τινων καὶ διαφόρων βίων αὐτοῦ. Ἀνάγκη οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰ δύο σχολικὰ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀρίζεται νὰ γίνεται ἐπιτροχάδην ἐρμηνεῖα ἐκ τῶν *παραλλήλων βίων* τοῦ Πλουτάρχου, νὰ ἀναγνώσουν 4-5 τουλάχιστον *ὄλοκληρους* βίους αὐτοῦ, ἵνα ἀφ' ἐνὸς μὲν σχηματίσουν πλήρη ιδέαν περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς οὕτως

(1) Πρβλ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου, κεφ. Α'. «οὐ γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους».

ἡθιογραφεῖ τοὺς μεγάλους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης ἄνδρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ συλλάβουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἰδιαίτην ἐκείνην πρὸς τὸν ἐκ Χαιρωνείας σοφὸν συγγραφέα συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, τὴν ὁποίαν πάντες οἱ ἀναγνώσαντες τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐκδηλοῦσιν. Οὐχ ἦτιον ὅμως καλὸν εἶναι νὰ παραλείπωνται ἐξ ἑκάστου ἀναγινωσκομένου ὑπὸ τῶν μαθητῶν βίου κεφάλαια ἢ μέρη κεφαλαίων, εἰς τὰ ὁποῖα περιέχονται ἀναπτύξεις φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου, ἀνώτεραι τῆς ἀντιληπτικῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν, ἢ συγκρίσεις τῶν βιογραφουμένων ἀνδρῶν ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἀνέκδοτα ἀσέμνου πως περιεχομένου καὶ ἐν γένει μέρη τοῦ κειμένου, τῶν ὁποίων ἢ παράλειψις δὲν ἀφαιρεῖ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ὅλης βιογραφίας. Οὕτω π. χ. ἐκ τῶν τοῦ βίου τοῦ Ἁγίδος παραλείπεται τὸ α' καὶ τὸ β' κεφάλαιον περιέχοντα φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ συγγραφέως περὶ τῶν λόγων, διὰ τοὺς ὁποίους ἀποτυγχάνουν πολλάκις εἰς τὰς προσπαθείας των οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, ὡσαύτως δὲ τὸ γ' κεφ. περιέχον πλῆθος κυρίων ὀνομάτων καὶ γενεαλογικὰς πληροφορίας οὐχὶ πολλὰ ἐνδιαφερούσας τοὺς μαθητάς. Ὁμοίως π. χ. παραλείπεται ἐκ τοῦ βίου τοῦ Τιβερίου Γράγγου τὸ β' καὶ τὸ γ' κεφάλαιον, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται αἱ εἰς τὴν ὄψιν, τὸν λόγον, τὴν δίκαιαν καὶ τὸ ἦθος ἀναφερόμεναι ἀνομοιότητες τῶν δύο ἀδελφῶν Γράγγων, Τιβερίου καὶ Γαίου, τῶν ὁποίων ἡ βιογράφησις ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα.

Ὑποθέσωμεν νῦν ὅτι πρόκειται νὰ ἐρμηνεύσωμεν κατὰ τὴν ὄραν ταύτην ἐπιτροχάδην ἐκ τοῦ **Θεμιστοκλέους** τοῦ Πλουτάρχου τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια. Ἐφ' οὗ ἢ οἱ μαθηταὶ εἶπον καταλλήλως ἐρωτηθέντες («περὶ τίνος Θεμιστοκλέους νομίζετε, πρόκειται:») ἢ ἡμεῖς αὐτοὶ εἶπωμεν ὅτι «πρόκειται περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους τοῦ νικήσαντος τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Σαλαμίνα», καὶ ἀφ' οὗ δηλωθῆ ὅτι ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ λεγομένων φαίνεται («Θεμιστοκλεῖ τὰ μὲν **ἐκ γένους**!»), ὁ συγγραφεὺς γράφει «περὶ τῆς καταγωγῆς, τοῦ φυσικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς παιδείας τοῦ Θεμιστοκλέους», καλεῖται εἰς μαθητῆς νὰ ἀναγνώσῃ ὅπως οὖν καλῶς τὸ Α' κεφ. ὅλον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀφ' οὗ διασαφηθῆ πως δι' ὀλίγων ἢ ἔννοια τῶν δυσνοητῶν πως ἐκφράσεων «ἀμυρότερα πρὸς δόξαν—νόθος **πρὸς μητρός**—τῶν νόθων εἰς Κυνόσαργες **συντελούντων**—ἀλείφεσθαι—τὸν τῶν νόθων καὶ τῶν γνησίων **διορισμὸν** ἀνελεῖν», ζητεῖται παρ' ἄλλου μαθητοῦ, προσηκόντως παρ' ἡμῶν βοηθουμένου, ἢ ἐλευθέρᾳ μετάφρασις ἢ ἢ ἐλευθέρᾳ ἀπόδοσις μόνον τοῦ νοήματος τοῦ κεφαλαίου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη («Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλέους, λέγει ὁ Πλούταρχος, δὲν ἦτο τὸσον ἐνδοξος, διότι πατὴρ μὲν αὐτοῦ ἦτο Νεοκλῆς τις οὐχὶ λίαν ἐπιφα-

νῆς Ἀθηναῖος, πρὸς μητρὸς δὲ ἦτο νόθος, δηλ. οὐχὶ γνήσιος Ἀθηναῖος. Καὶ κατὰ τινες μὲν μήτηρ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἢ ἐκ Θοράκης καταγομένη Ἀβρότονον, περὶ τῆς ὁποίας ἐσφίξετο καὶ ἐπίγραμμα τὸ ἐξῆς: «Ἀβρότονον Θορήσισα . . .», κατ' ἄλλους δὲ Εὐτέρπη τις ἐκ Καρίας. Ὀλωσδήποτε ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Θεμιστοκλέους δὲν ἦτο Ἀθηναία τὴν καταγωγὴν, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφοίτα εἰς τὸ γυμναστήριον Κυνόσαργες . . .). Μετὰ τοῦτο τρίτος μαθητὴς καλεῖται νὰ ἀναγνώσῃ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ Β' κεφ. «Ἔτι δὲ παῖς ὢν . . . Ἀναξαγόρας δὲ συνδιέτριβε»⁽¹⁾, ἀφ' οὗ δὲ πάλιν δι' ὀλίγων καὶ γοργῶ τῶ ὄνθμῳ διασαφηθῆ πως ἡ ἔννοια τῶν ἐνταῦθα δυσνοήτων πως ἐκφράσεων, π. χ. «φορᾶς μεσὸς τῶν παιδεύσεων τὰς ἠθοποιούς καὶ πρὸς χάριν ἐλευθέριον—ἐν ταῖς ἀστείαις λεγομέναις διατριβαῖς—ψαλτήριον», ζητεῖται παρ' ἑτέρου μαθητοῦ, δαψιλῶς πάλιν βοηθουμένου ὑφ' ἡμῶν, ἢ ἐλευθέρα μετάφρασις ἢ ἢ ἐλευθέρα ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας τοῦ τεμαχίου' («Ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο παῖς, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἔδεικνε μεγάλην ζωηρότητα, ἀλλὰ συγχρόνως ὀξύτητα ἀντιλήψεως, προαίρεσιν δὲ νὰ κατορθώσῃ μεγάλα πράγματα, καὶ κλίσιν εἰς τὴν πολιτικὴν. Τοῦτο καθίστατο φανερόν ἐξ ὅσων αὐτὸς ἔπρατε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναπαύσεως ἀπὸ τῶν μαθημάτων. Οὔτε δηλ. ἔπαιζεν, οὔτε ἀργὸς ἔμεινε, ὅπως οἱ ἄλλοι παῖδες, ἀλλὰ συνέτασσε λόγους . . .»)

Ἀφ' οὗ δὲ κατ' ὅμοιον τρόπον γίνῃ ἢ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεῖα καὶ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ κεφαλαίου τούτου («Μᾶλλον ἂν οὖν τις προσέχοι . . . τῶν πολλῶν ὁμοίως ἐχόντων») καὶ τέλος τοῦ τρίτου («Ταχὺ μέντοι καὶ νεανικῶς . . . ἔτι προσδοκῶν τὸ μέλλον»), περατοῦται τὸ μάθημα ἐνταῦθα μέ τινες πραγματικοῦ περιεχομένου ἐρωτήσεις τοῦ διδάσκοντος, οἷα αἱ ἐξῆς: «ποῖον ἐπίγραμμα ἐγκωμιστικὸν τῆς μητρὸς τοῦ Θεμιστοκλέους ἀναφέρεται; τί λέγεται ὅτι συνήθιζε νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος πρὸς τὸν Θεμιστολέα, ὅτι ἦτο παῖς; τί ἔλεγεν ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνὴρ γενόμενος πρὸς τοὺς χλευάζοντας αὐτὸν ὡς ἐστερημένον λεπτῆς μορφώσεως; διὰ ποίων λόγων, ὡς παραδίδεται, προσεπάθει ὁ πατὴρ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Θεμιστοκλέα ἀπὸ τῆς πολιτικῆς; Ποῖον γεγονός, ὡς λέγεται, ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Θεμιστοκλέους νέου ὄντος», καὶ μέ τινα συγκεντρωτικὴν τοῦ περιεχομένου τῶν τριῶν ἐρμηνευθέντων κεφαλαίων παρατήρησιν («Εἰς τὰ ἀναγνωσθέντα κεφάλαια, καθὼς βλέπετε, ἐξιστορεῖ ὁ Πλούταρχος τὰ τῆς καταγωγῆς, τῆς παιδεύσεως καὶ τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Θεμιστοκλέους»).

Ὅμοίως πως, ἵνα καὶ δεύτερον παράδειγμα παραθέσωμεν, θὰ διεξ-

1) Πρὸβλ. ἐκδοσιν «Θεμιστοκλέους Πλούταρχου» ὑπὸ Ἑμμ. Παντελάκη.

αχθῆ ἐν τῇ ἐπομένῃ τοῦ γυμνασίου τάξει κατά τι ὄριατον μάθημα ἢ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεΐα π. χ. τῶν κεφαλαίων ΙΑ', ΙΒ' καὶ ΙΓ' ἐκ τοῦ βίου τοῦ Γαίου Γράγχου. Ἡ μὲν προδηλώσις τοῦ περιεχομένου καὶ ἐνταῦθα δύναται νὰ ὀρηθῆ ἐκ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ κεφ. ΙΑ' («Ἐΐδαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφ. ὅτι ὁ Γάιος ἐξέπλευσεν εἰς Ἀφρικὴν, ἵνα ἰδρῦσῃ ἀποικίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἄλλοτε ἦτο ἡ Καρχηδών. Τώρα, ὅπως ἐννοεῖτε ἐκ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ κεφ. ΙΑ', «ἐν δὲ τῇ Λιβύῃ περὶ τὸν τῆς Καρχηδόνας κατοικισμόν», *σήμερον θὰ ἴδωμεν τὰ τῆς ἰδρῦσεως τῆς ἀποικίας καὶ τὰ γεγονότα τὰ ἔχοντα στενὴν σχέσιν μὲ ταύτην*»), ἀφ' οὗ δὲ ἀναγνωσθῆ ὅλον τὸ κεφ. ΙΑ' ὑπὸ μαθητοῦ τινος, ἢ ἐλευθέρᾳ μετάφρασις ἢ ἀπόδοσις ἀπλῶς τοῦ περιεχομένου τούτου πρέπει νὰ προπαρασκευασθῆ διὰ συντόμου διασαφήσεως τῆς ἐννοίας τῶν ἑξῆς: «κολύματα παρὰ τοῦ δαιμονίου — τὰ ἱερά θύελλα διέρριψεν ὑπὲρ τοὺς ὄρους τῆς γεγεννημένης ὑπογραφῆς—ἐξέπεσεν ὑπατεΐαν παραγγέλλων—καταρχαιρσιάζω». Τὸ δὲ ἐπόμενον κεφ. ΙΒ' δύναται νὰ διαιρεθῆ πρὸς ἐπιτροχάδην ἐρμηνεΐαν εἰς δύο μέρη, καὶ πρῶτον μὲν νὰ ἀναγνωσθῆ καὶ παραφρασθῆ τὸ πρῶτον ἥμισυ («Ἐπανελθὼν δὲ . . . τοῖς ἐχθροῖς παρασεῖν»), ἔπειτα δὲ τὸ δεύτερον ἥμισυ («Συνέτυχεν δὲ αὐτῷ . . . περικέχεται πολιτευμάτων»). Διασαφήσεως δὲ, πρὸ τῆς ἐλευθέρᾳ μεταφράσεως τοῦ κεφ. τούτου ἢ πρὸ τῆς τοιαύτης ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἀνάγκη θὰ εἶναι νὰ τύχουν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς: «τῶν νόμων ἐξέθηκε τοὺς λοιποὺς ὡς ἐπάξων τὴν ψῆφον—ἀντεξέθηκεν ὁ Γάιος διάγραμμα — θεωρητήρια — Σαρδόνιον γέλωτα γελῶσι». Ἀφ' οὗ δὲ καθ' ὅμοιον τρόπον γίνῃ ἢ ἐπιτροχάδην ἐρμηνεΐα καὶ τοῦ ὑπολοίπου κεφ. ΙΓ', τῶν ἀγαθῶν μαθητῶν τις, βοηθούμενος ἐν ἀνάγκῃ δαιμιλῶς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, καλεῖται νὰ εἴπῃ δι' ὀλίγων τὸ περιεχόμενον τῶν τριῶν ὁμοῦ ἀναγνωσθέντων κεφαλαίων: («Ἐλθὼν εἰς Ἀφρικὴν ὁ Γάιος Γράγχος, καίτοι οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαίσιοι ἔκτισε πάλιν τὴν Καρχηδόνα καὶ διεκόσμησε καλῶς τὴν ἀποικίαν ἐν διαστήματι ἑβδομηκοντα ἡμερῶν. Μετὰ τοῦτο ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὴν ὑπατεΐαν ἀνάρρησιν τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τοῦ Λευκίου Ὀπιμίου, ὅπερ ὁμοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Καίτοι δὲ ὁ Γάιος βλέπων ἐλαττωμένην τὴν δημοτικότητά του προσεπάθησε νὰ κολακεύσῃ τοὺς πληβείους, κατελθὼν ἐκ τοῦ Παλατίου λόφου καὶ κατοικήσας μεταξὺ αὐτῶν, ἐν τούτοις οἱ ἀντίπαλοί του ἤρχισαν νὰ ὑπερισχύουν ἐκμεταλλευθέντες μάλιστα δυσαρέσκειάν τινα τῶν συναρχόντων τοῦ Γαίου ἐνεκα ζητήματος σχετικοῦ μὲ τὰ θεάματα τῶν μονομαχιῶν. Ἐνεκα τούτου ἀπέτυχεν ὁ Γάιος ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων, ὅτε ἐξίτηται νὰ ἐκλεγῆ δῆμαρχος τὸ τρίτον, ἢ δὲ σύγ-

κλητος διὰ τοῦ ὑπάτου Ὀπιμίου ἐπεδίωξε τότε τὴν ἀκύρωσιν τῶν νόμων αὐτοῦ τῶν τε ἄλλων καὶ τοῦ περὶ ἰδρύσεως ἀποικίας ἐν Καρχηδόνι. Πρῶτον δὲ θῦμα τῆς μεταξὺ τῶν πληθειῶν καὶ τῶν συγκλητικῶν διαπάλης ταύτης ὑπῆρξεν ὑπηρετὴς τις τοῦ ὑπάτου Κόϊντος Ἀντύλλιος, ὅστις ἐφονεύθη καθ' ἣν ἡμέραν ἐπρόκειτο νὰ γίνη ψηφοφορία περὶ ἀκυρώσεως τῶν νόμων τοῦ Γαίου». Ἐν τέλει τοῦ μαθήματος πάλιν δύναται ὁ διδάσκων νὰ στρέψῃ τῶν μαθητῶν τὴν προσοχὴν εἰς τινὰ πραγματικά, σχετικὰ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐρμηνευθέντων τριῶν κεφαλαίων, καὶ νὰ κάμῃ τοιαύτας τινὰς παρατηρήσεις: «Εἶδτε καὶ ἐνταῦθα, πόσῃ δεισιδαίμονα προσοχὴν παρεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς διάφορα σημεῖα, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρήσουν σπουδαῖόν τι τῆς πολιτείας ἔργον (πρβλ. «ἡ σημαία . . . συνετρίβη καὶ τὰ ἱερὰ διεσκέδασε θύελλα . . .»): εἶδτε προσέτι, πόσῃ σημασίαν εἶχον ἐν τῷ καθόλου βίῳ τῶν Ῥωμαίων τὰ δημόσια θεάματα καὶ μάλιστα τὰ τῶν μονομαχιῶν: εἶδτε ὡσαύτως, μετὰ πόσης βιαιότητος διεξήγοντο οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν Ῥώμῃ (πρβλ. «Γενομένου κηρύγματος . . . μηδένα τῶν συμμάχων μηδὲ τῶν φίλων ἐν Ῥώμῃ φανῆναι περὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας—ἕνα τῶν ξένων αὐτοῦ καὶ συνήθων ἐλκόμενον ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Φαννίου—Κόϊντος Ἀντύλλιος πρὸς τοὺς περὶ τὸν Φούλβιον εἶπε: «Δότε τόπον ἀγαθοῖς, κακοὶ πολῖται» — ἀποθνήσκει γοῦν»):

Τέλος δὲ προτρέπει τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκων νὰ ἀπομνημονεύσουν τὴν παροιμιώδη χροιάν ἔχουσαν φράσιν «Δότε τόπον ἀγαθοῖς, κακοὶ πολῖται!».

Καθ' ὅμοιον τρόπον δύναται νὰ διεξάγεται καὶ ἡ τοῦ **Πανσανίου** καὶ τοῦ **Στραβῶνος** ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τοῦ γυμνασίου τάξει ἐπιτροχάδην ἐρμηνεία. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὀρίζεται νὰ ἀναγινώσκωνται ἐκ τούτων «κατ' ἐκλογὴν μέρη σχετικὰ πρὸς τὴν χώραν, ἐν ἧ λειτουργεῖ τὸ γυμνάσιον», καλὸν θὰ εἶναι καὶ νὰ ὀδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος οἱ μαθηταὶ εἰς ἐπίσκεψιν τῶν τόπων ἢ τῶν μνημείων τῶν παρ' ἑκατέρου τῶν συγγραφέων τούτων περιγραφομένων. Οὐχὶ ἀνοφελὲς οὐδ' ἄσκοπον θὰ ἦτο μάλιστα, ἐκεῖ παρὰ τὰ τυχόν σφζόμενα ἐρείπια τῶν περιγραφομένων μνημείων ἐπὶ τόπου καθ' ὅραν τινὰ ἐκπαιδευτικῆς ἐκδρομῆς, νὰ ἀναγινώσκωνται τὰ οἰκεία τεμάχια τῶν περὶ ὧν πρόκειται συγγραμμάτων.

Κατὰ δὲ τὴν ἐπιτροχάδην ἐρμηνείαν τῶν **χαρακτῆρων τοῦ Θεοφράστου** ἐν τῇ προτελευταίᾳ τοῦ γυμνασίου τάξει σκόπιμον εἶναι ἢ ἀνάγνωσις τῶν διαφόρων κεφαλαίων νὰ μὴ βαίῃ κατὰ τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπάρχουσαν σειράν, ἀλλ' οὕτως ὥστε μετὰ τὴν ἐρμηνείαν κεφα-

λαίου τινός να ακολουθηῖ ἡ ἐρμηνεία ἐτέρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντίθετός τι ἢ ὅμοιος εἰκονίζεται χαρακτηρ (πρβλ. εἰρωνείαν καὶ ἀλαζονείαν ἢ ἀκαιρίαν καὶ ἀγροικίαν ἢ λαλιάν, λογοποιίαν καὶ κακολογίαν, κλπ.). Ἡ δὲ ἐρμηνεία ἐκάστου κεφαλαίου καλὸν εἶναι νὰ ἀρχίζῃ μὲν μὲ προπαρασκευὴν τινα συνισταμένην εἰς ἐρώτησιν τοῦ διδάσκοντος, ἐὰν νῦν ἐχωμεν τὸν ὅρον τὸν σχετικὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κεφαλαίου καὶ τί διὰ τούτου γετικῶς πως νοοῦμεν (π. χ. σχετικῶς μὲ τὸ κεφάλαιον *περὶ εἰρωνείας*: «λέγομεν ἡμεῖς νῦν ὅτι τις εἶναι *εἴρων*; Τίς καθ' ἡμᾶς λέγεται εἴρων; *Ἄς ἴδωμεν τῶρα*, ὁποῖός τις κατὰ τὸν Θεόφραστον εἶναι ὁ εἴρων»), νὰ περατοῦνται δὲ μὲ παρατηρήσεις, περὶ τοῦ κατὰ πόσον ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ὅρου χαρακτηρὸς τινος εἶναι παρὰ Θεοφράστῳ οἷα καὶ νῦν (πβ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 143), τίνα δὲ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου συγγραφέως προσαγομένων γνωρισμάτων χαρακτηρὸς τινος δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ τοῖς νῦν ἀνθρώποις, καὶ τίνα ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τῶν ἀρχαίων βίου ἰδιάζουσιν εἰς ἐκείνους μόνους· (π. χ. *εἴρων* παρ' ἡμῖν νῦν συνήθως καλεῖται ὁ μετ' ἑλαφροῦ σκώμματος ἀποδίδων εἰς ἄλλους πράξεις ἢ λόγους ἢ ιδιότητος ἢ καταστάσεις ἀντιθέτους τῶν πραγματικῶν, *εἰρωνεία* δὲ τὸ τοιοῦτον ἑλαφρὸν σκῶμμα. πρβλ. φρ. «ἄφησε, παρακαλῶ, τὰς εἰρωνείας». Καὶ ὅσα μὲν τοῦ εἴρωνος γνωρίσματα προσάγει ὁ Θεόφραστος, δύναται τις καὶ νῦν νὰ τὰ παρατηρήσῃ πάντα εἰς ἀνθρώπον χαρακτηριζόμενον παρ' ἡμῶν ὡς ὑποκριτὴν καὶ *κρυψίνου*, οὐχὶ δὲ καὶ ὅσα π. χ. ἐν τῷ *περὶ κολακείας* κεφαλαίῳ λέγονται· πρβλ. § 2 «ἠὺδοκίμεις χθὲς ἐν τῇ στοᾷ . . . αὐτοῦ κατενεχθῆναι» (1).

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ προγράμματος ἐν τῇ προτελευταίᾳ ᾠσαύτως τοῦ γυμνασίου τάξει ὀριζομένην νὰ γίνεται ἐπιτροχάδην ἐρμηνείαν *χριστιανικῶν λυρικῶν ποιημάτων*, παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι καλὸν εἶναι νὰ παρέχονται πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τοὺς μαθητὰς οὐχὶ στροφαὶ τινες μόνον ἐκ διαφόρων τοιούτων ποιημάτων ἀλλὰ ὀλόκληροι ὕμνοι (κοντάκια, κανόνες), ἵνα εἶναι δυνατὸν πληρέστερον μὲν νὰ γνωρίζεται ἡ ἰδιόρρυθμος κατασκευὴ τούτων, βαθύτερον δὲ νὰ ἐκτιμᾶται ἡ ἀξία τῶν ἐξόχων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς προϋόντων, τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα μέρη εἶναι μὲν εἰς τοὺς μαθητὰς γνῶριμα, ὡς ἀκου-

(1) Καλὸν εἶναι κατὰ τὴν ἐπιτροχάδην ἐρμηνείαν τῶν Χαρακτηρῶν τοῦ Θεοφράστου εὐκαιρίας δοθεῖσης νὰ γίνῃ προσέτι γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς, ὅτι ἀπομιμούμενοι τοῦτον ἔγραψαν περὶ τῶν χαρακτηρῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ Γάλλος La Bruyère («Caractères») καὶ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας σατιρικός ποιητὴς Ἄνδρέας Λασκαράτος («Ἴδου ὁ ἀνθρώπος»). Τοῦ τελευταίου δὲ τούτου πολλοὶ τῶν χαρακτηρῶν εἶναι ἀξιοὶ ἀναγνώσεως (π. χ. ὁ ἀδιάκριτος, ὁ δοκησίσοφος, ὁ χριρικός, ὁ ὑψηλόφρων, ὁ ταπεινός κ. ἄ.).

μενα ἐπανειλημμένως ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον ἐξωτερικῶς. Καί ἡ μὲν γλωσσικὴ καὶ κυρίως πραγματικὴ ἐπεξεργασία (πρβλ. σελ. 192) πρέπει καὶ ἐνταῦθα νὰ διεξάγεται μὲ πάσαν τὴν δυνατὴν γοργότητα περιοριζομένη μόνον εἰς τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν κατανόησιν ἐξηγήσεις καὶ διασαφήσεις, περισσοτέρα δὲ νὰ παρέχεται προσοχὴ καὶ περισσότερος νὰ διατίθεται χρόνος εἰς τὴν βαθυτέραν τῶν περὶ ὧν πρόκειται ποιητικῶν ἔργων αἰσθητικὴν καθόλου ἐξέτασιν, ἵνα βλέπουν οἱ μαθηταί, ποῦ ἔγκειται ἡ ποιητικὴ αὐτῶν ἀξία. Καὶ καθόλου μὲν εἰπεῖν ἡ τοιαύτη βαθυτέρα ἐπεξεργασία τῶν λυρικῶν ποιημάτων τῆς ἐκκλησίας θὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν πάντα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα εἴπομεν ὅτι πρέπει νὰ στρέφεται τῶν μαθητῶν ἡ προσοχὴ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων λυρικῶν καὶ τῶν ἄλλων παλαιῶν ποιητῶν ἐν γένει (πρβλ. σελ. 199-210, 226-242 καὶ 264-279). Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται ποίησις μίαν μὲν καὶ ὀρισμένην ἔχει τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀντλεῖ τὰ θέματά της (Π. καὶ Κ. Διαθήκη! Βίοι Ἁγίων!), ὀρισμένον δὲ μάλιστα εἶδος συναισθημάτων διερμηνεύει (χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις διὰ τὴν γέννησιν ἢ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος! ἱερὰ ἐκκληξίς διὰ τὰ θαύματα! ἐξύμνησις τῆς θεομήτορος παρθένου! ἐλπίς ἐπὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ἀντίληψιν καὶ σωτηρίαν! κ.τ.τ.), διὰ τοῦτο συμβαίνει, ὥστε ἰδίον τι καὶ ὁμοειδές πῶς νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς πραγματικῆς καθόλου ἐξετάσεως, ἧτις πρέπει νὰ γίνεται ἐπὶ παντὸς λυρικοῦ ποιήματος ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα. Καὶ πρῶτον μὲν θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ δι' ὡς ἐλαχίστων νὰ ἐπαναλάβουν τὰ ἐκ τῆς Ἱεροῦς Ἱστορίας γνωστὰ εἰς αὐτοὺς περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται καὶ τὸ ὁποῖον ὕμνεῖ τὸ ἐρμηνευτέον ποίημα (γέννησις τοῦ Σωτῆρος, ἀνάστασις, σταύρωσις κλπ.). Δεύτερον δὲ θὰ ἀναγινώσκειται τοῦτο παρὰ μαθητῶν καὶ θὰ ἐξηγῆται γλωσσικῶς ἢ, ἔνθα ἀνάγκη, καὶ πραγματικῶς κατὰ στροφάς ἢ συμπλέγματα στροφῶν ἔν τι νόημα συναποτελουσῶν. Μετὰ ταῦτα θὰ ἐξετάζεται, πρῶτον μὲν ἂν ὁ ποιητὴς ἀκολουθῆ πιστῶς ἐν τῇ ποιητικῇ ἐκθέσει τοῦ ὕμνουμένου γεγονότος τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν Εὐαγγελιστὴν ἢ μὴ τουναντίον δημιουργῶν διὰ τῆς φαντασίας προσθήτῃ ἢ ἀφαιρῆτι καὶ ἐν γένει μεταβάλλῃ τὰ κατ' αὐτό, δεύτερον δὲ διὰ τίνων ποιητικῶν κοσμημάτων ζητεῖ νὰ καλλύνη τὸ ὁ πραγματευέται θέμα. Τέλος δὲ θὰ στρέφεται τῶν μαθητῶν ἡ προσοχὴ καὶ εἰς τὰ τεχνάσματα καὶ οἷονεὶ μυστήρια ἐκεῖνα τῆς ποιήσεως τὰ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μοῦσαν ἰδιάζοντα (πρβλ. ἀκροστιχίδα! ἐφῦμνιον! τὸν ἐξ ἑννέα πάγιον ἀριθμὸν τῶν φῶδων ἐκάστου κανόνος!).

Οὕτω π. χ. ἐρμηνευομένου *κοντακίου* τινὸς τοῦ περιωνύμου *Ρωμανοῦ* τοῦ μελωδοῦ, κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν τούτου ἀφ'

ἕνός μὲν στρέφεται τῶν μαθητῶν ἡ προσοχὴ εἰς τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καὶ τὸ ζῶηρόν τῆς παραστάσεως (πρβλ. «ἡ παρθένος *σήμερον* τίκει—ἡ γῆ προσάγει—ἄγγελοι δοξολογοῦσι—Μάγοι ὄδοιποροῦσι!» (1) —ἡ—«αἱ ἀγγελικαὶ *προπορεύεσθε* δυνάμεις—οἱ ἐν Βηθλεέμ *ἐτοιμάσατε* τὴν φάνην—ὁ λόγος γὰρ *γεννᾶται* κλπ.)) (2), εἰς τὴν παράθεσιν ἔννοιῶν ἀντιθέτων καὶ πραγματίων συμβιβαστῶν ἐν τῷ θαύματι μόνον (πρβλ. «τὸν ὑπερούσιον τίκει, τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει, παιδίον νέον ὁ πρὸ αἰῶνων!»), εἰς τὰς εἰκόνας καὶ τὰς μεταφορὰς καὶ παρομοιώσεις (πρβλ. π. χ. «οἱ τῆς Ἀνατολῆς *λύχνοι*—ἵνα *τῆς φθορᾶς τὸν ἰὸν ἀποκαθάρης*»), εἰς τὰ ἰσοσύλλαβα καὶ ὁμοιοτέλευτα (1) (πρβλ. π. χ. «δοξολογοῦσι—ὄδοιποροῦσι, δεῦτε ἴδωμεν—δεῦτε λάβωμεν»—ἡ—«ὁ κατανοοῦσα φησὶν ἢ *τεκοῦσα*»), εἰς τὴν ἀσύγκριτον δραματοποιίαν (πρβλ. ἐν τῷ κοντάκιῳ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως *τὴν ἀναπαράστασιν διαλόγου* ἐν ταῖς στροφαῖς γ'-δ' τῆς Παρθένου πρὸς τὸν Χριστόν, ἐν ε'-ς' τῆς Παρθένου πρὸς τοὺς Μάγους, ἐν ζ'-η' τῆς Παρθένου πάλιν πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἐν θ'-ι' τοῦτου πρὸς τὴν θεομήτορα κλπ.). Ἐφ' ἐτέρου δέ, ἐὰν τὸ κοντάκιον εἶναι πεποιημένον κατ' ἀκροστιχίδα, θὰ καλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ λάβουν ἐξ ἑκάστης στροφῆς τὸ πρῶτον γράμμα καὶ θέτοντες πάντα ταῦτα κατὰ σειρὰν τὸ μὲν νὰ ἴδουν, πῶς ἀποτελεῖται ἡ ἀκροστιχίς, τὸ δὲ ὀδηγούμενοι νὰ εὑρουν τίς ὁ σκοπὸς ταύτης (πρβλ. κοντάκιον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἔνθα λαμβάνοντες καὶ θέτοντες κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῆς β' στροφῆς καὶ ἐξῆς τὸ πρῶτον γράμμα ἑκάστης: «τὴν Ἐδὲμ . . . , γ' ὁ πατήρ . . . , δ' ὑψηλέ . . . , ε' τὰ τοιαῦτα . . . , ζ' ἀκριβῶς . . . , ζ' παραδόξον . . . , η' ἐπειδή . . . , θ' Ἰησοῦς . . . , ι' νῦν . . . , ια' οἱ δέ . . . , ιβ' ὑπομνήσω . . . κλπ.» σχηματίζομεν τὴν ἀκροστιχίδα «τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ὕμνος»!).

Ἐν δὲ τῇ ἐρημνεῖᾳ τῶν *κανόνων* τοῦ Κοσμᾶ ἢ τοῦ Δαμασκηνοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις θὰ ἐφιστᾶται τῶν μαθητῶν ἡ προσοχὴ καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι δηλ. ἐν τῇ α' φθῆ τῶν πλείστων ἐκ τούτων στερεοτύπως μὲν ἄλλὰ ποικιλοτρόπως ὑμνεῖται πρῶτον τὸ θαῦμα τῆς ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ πρὸς τοῦτο συνδέεται εἶτα τὸ θρησκευτικὸν γεγονός τὸ κατὰ τὴν ἑορτήν, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχει ποιηθῆ ὁ κανὼν, ἑορταζόμενον (πρβλ. Κοσμᾶ τὸν κανόνα εἰς τὸ Μ. Σάββατον «*κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν . . .*» καὶ τὸν κανόνα Χριστουγέννων: «*Ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης ὑγρὸν θαλάσσης κύμα χερσῶσας πάλαι· ἐκὼν δὲ*

(1) Κοντάκιον τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

(2) Ὑμνος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

τεχθεῖς ἐκ κόρης...», κανόνα Θεοφανείων «**Στείβει θαλάσσης** κυματούμενον σάλον **ἠπειρον** αὐθις **Ἰσραὴλ δεδειγμένον**... ὄρθρον φανέντος τοῖς βροτοῖς σελασφόρου νῦν ἔξ ἐρήμου **πρὸς ῥοὰς Ἰορδάνου ἀναξ** ὑπέσχεος...», κανόνα εἰς τὴν ὑψοσιν τοῦ Σταυροῦ «**Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς** ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ **τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε**... νῦν ἐξήνθησε **ξύλον σταυροῦ** εἰς κράτος καὶ στερέωμα»).

Καὶ ἡ ἐν γένει γλώσσα δὲ τῶν ὑμνογράφων τῆς ἐκκλησίας θὰ ἐξετάζεται. Θὰ εἶναι δὲ ἡ ἐξέτασις αὕτη εὐχερεστέρα καὶ πληρεστέρα, ἐὰν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ ἀνάγνωσις τῶν διαφορῶν ὑμνων τῶν ἐνδοξοτέρων ἐκ τῶν ὑμνογράφων βαίῃ οὐχὶ οὕτως, ὥστε νὰ ἐρμηνεύωνται κατὰ σειράν πρῶτον μὲν πάντες οἱ εἰς ἓνα ἔξ αὐτῶν ἀνήκοντες (π. χ. τὸν Ῥωμανόν), κατόπιν δὲ οἱ εἰς τὸν ἕτερον (π. χ. τὸν Κοσμᾶν), ἀλλ' ἐὰν τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς ὕμνου τινὸς ἐκ τούτων ἀκολουθῆ ἀμέσως ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὑπὸ ἑτέρου πεποιημένου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ θρησκευτικὸν γεγονός ἀναφερομένου (π. χ. ἐρμηνευθέντος τοῦ «εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ» κοντακίου τοῦ Ῥωμανοῦ νὰ ἐρμηνευθῆ κατόπιν ὁ «εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ» ὡσαύτως πεποιημένος κανὼν τοῦ Κοσμᾶ, καὶ τοῦ Σωφρονίου τὰ ἰδιόμειλα εἰς τὰς ὥρας τῶν Χριστουγέννων, καὶ τῆς Κασσιανῆς εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν. Ὡσαύτως μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀρχαιοτάτου κοντακίου «Ἄγνωστος εἰς τὸν Ἐσταυρωμένον» πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐρμηνεία τοῦ κοντακίου τοῦ Ῥωμανοῦ «εἰς τὸν νιπτήρα» καὶ μετὰ τοῦτο ὁ κανὼν τοῦ Κοσμᾶ εἰς τὸ Μ. Σάββατον «Κύματι θαλάσσης κλπ.»). Τότε ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀναγνωσθέντα ποιήματα οἱ μαθηταὶ καὶ εἰς παραλληλισμὸν καὶ παραβολὴν τῆς καθόλου γλώσσης τούτων ὀδηγούμενοι θὰ δύνανται νὰ ἴδουσι ὅτι π. χ. ῥητορικώτερος μὲν εἶναι ὁ λόγος τοῦ Ῥωμανοῦ, ἀλλὰ σαφέστερος καὶ εὐληπτότερος, ἀσαφῆς δὲ πως καὶ ἐν πολλοῖς σκοτεινὸς ὁ τοῦ Κοσμᾶ καὶ ὁ τοῦ Δαμασκηνοῦ (πρὸβλ. π. χ. τὴν γνωστὴν ᾠδὴν· «Στέρχει μὲν ἡμᾶς ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ κλπ.»), ὅτι δὲ τοῦ μὲν Ῥωμανοῦ ἡ γλώσσα εἶναι καθαρωτέρα καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ (6ος αἰὼν μ. Χ.!) συμφωνοτέρα, τῶν δὲ δύο ἄλλων σύμμεικτος ἐκ λέξεων νεωτέρων καὶ παλαιότερων, ποιητικῶν δὲ ἅμα καὶ πεζολογικῶν, εἰς ὃ ἴσως ἠνάγκαζε τούτους ἢ κατὰ κανόνα χρῆσις παρ' αὐτῶν ἀρχαίων τῆς ποιήσεως μέτρων καὶ ἡ μεγαλυτέρα χρῆσις ἢ σχεδὸν εἰπεῖν κατάχρησις τῆς ἀκροστιχίδος (πρὸβλ. π. χ. τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ λαμβικοῦ κανόνος τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀρχὴ «στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον κλπ.», ἀποτελοῦσαν διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στίχων δύο ἐλεγειακὰ δίστιχα· «σήμερον ἀχράντοιο βαλὼν θεοφεγγεῖ πυρσῶ κλπ.»).

Καὶ ἡ μετρικὴ κατασκευὴ τῶν ποιημάτων τούτων δύναται νὰ τυγ-
χάνῃ στοιχειώδους τινὸς ἐξετάσεως, καὶ πρακτικῶς νὰ ὀδηγοῦνται οἱ μα-
θηταὶ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι ἄλλων μὲν ἐκ τούτων τὰ μέτρα εἶναι
αὐτὰ τὰ τῆς ἀρχαίας ποιήσεως μέτρα, βάσιν ἔχοντα τὴν παλαιὰν προσ-
ωδίαν· πρβλ. π. χ. τὰ *λαμβεῖα*!

εσώ | σε λά | ον θαύ | ματούρ | γων δέ | σποτῆς
υγρόν | θαλάσ | σης κύ | μα χέρ | σωσάς | παλαί κλπ. κλπ.

ἄλλων δὲ ἡ ἑυθυμοποιεῖα βάσιν ἔχει τὴν *ισοσυλλαβίαν* καὶ τὴν *ὁμοτο-
νίαν*, στοιχεῖα τῆς στιχουργίας αἰσθητὰ εἰς τὸ οὖς τῶν Ἑλλήνων τοῦ
μέσου αἰῶνος, ὅπως καὶ εἰς τὸ οὖς ἡμῶν τῶν νεωτέρων· πρβλ. π. χ. τὰ
ισοσύλλαβα καὶ ὁμότονα

μεσούσης ἡμέρας
συνεσκότασεν ἥλιος
μὴ φέρων ὄρᾶν σε
μετ' ἀνόμων σταυρούμενον

Ἔνθα ὁ μὲν πρῶτος στίχος ἑξασύλλαβος ὢν καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ πα-
ροξύτονος ἰσοσυλλαβεῖ καὶ ὁμοτονεῖ μὲ τὸν τρίτον (μεσουσης ἡμέρας
—μηφερων ὄρᾶν σε), ὁ δὲ δεύτερος ὀκτασύλλαβος ὢν καὶ ἐν τῷ συν-
όλῳ τοῦ προπαροξύτονος ἰσοσυλλαβεῖ καὶ ὁμοτονεῖ μὲ τὸν τέταρτον
(συνεσκότασεν ἡ.ι.ος—μετ' ἀνομων σταυρούμενον).

Θὰ παρατηρηθῆ δὲ ὅτι ἀκριβέστερον καὶ βαθύτερον ἐξετάζων τις
τὰ πράγματα διακρίνει εἰς τὰ ἰσοσύλλαβα καὶ ὁμότονα ταῦτα μετρικὴν
κατασκευὴν ἐν γένει ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ποιημάτων τῆς νεωτέρας μᾶς
γλώσσης μὲ τοὺς τροχαίους (—), τοὺς ἰάμβους (—), τοὺς δακτύλους
(—), τοὺς ἀναπαίστους (—), τοὺς ἀμφιβράχεις (—) κλπ.)
τοὺς σχηματιζομένους οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσωδίας, ἥτοι τῆς μι-
κρότητος καὶ τῆς βραχύτητος τῶν συλλαβῶν, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν
γλῶσσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐντόνου καὶ τοῦ ἀτόνου αὐτῶν. Οὕτω
π. χ. ἐκ τῶν παρατεθέντων ἀνωτέρω τεσσάρων στίχων, εἰάν οὗτοι με-
τρηθοῦν κατὰ τὴν νεωτέραν, τὴν τονικὴν, μετρικὴν, ὁ πρῶτος καὶ ὁ
τρίτος ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο πόδας ἀμφιβράχεις (— | —· πβ.
παρήλθον | ἡμέραι—καὶ χρόνοι | μεγάλοι), ὁ δὲ δεύτερος : αἰ ὁ τέταρτος
κατὰ τὸ πρῶτον, τὸ μεγαλύτερον, μέρος των ἀπὸ ἀναπαίστους

(— | —· πβ· αποκόρ | τον οργά | νων βοῖ | ζει)

Ὅμοίαν μετρικὴν ἀνάλυσιν δύναται τις νὰ ἴδῃ καὶ εἰς τὰ κατωτέρω

ισοσύλλαβα καὶ ὁμότονα ἐκ τοῦ κοντακίου τοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν·

ἡ παρ θένος σήμε ρόν	(ἐπτασύλλαβος! τροχαῖοι!)
τόν υπερ ούσιον τίκει	(ὀκτασύλλαβος! δάκτυλοι!)
καὶ η γή το σπήλαι ὄν	(ἐπτασύλλαβος! τροχαῖοι!)
τῷ απροσ ίτω προς άγει	(ὀκτασύλλαβος! δάκτυλοι!)
άγγελοι μέ τα ποι μένων	(ὀκτασύλλαβος! δάκτυλοι!)
δόξολο γούσι	(πεντασύλλαβος! δάκτυλοι!)
μάγοι δε μέ τα α στέρων	(ὀκτασύλλαβος! δάκτυλοι!)
όδοιπο ρούσι	(πεντασύλλαβος! δάκτυλοι!)
δί η μάς γαρ έγεν νήθη	(ὀκτασύλλαβος! τροχαῖοι!)
παιδί ον νέ ον	(πεντασύλλαβος! ἱαμβοί!)
ό προ αι ώνων Θε ός	(ἐπτασύλλαβος! δάκτυλοι!)

Ὁ δὲ «κατὰ μῆνα» ἔλεγχος τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς προτελευταίας τοῦ γυμνασίου τάξεως **κατ' οἶκον ἀναγνώσεως** ἐκ τῶν τελευταίων 12 ἡραφωδιῶν τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου ἢ ἐκ τοῦ Χάρωνος ἢ ἐπισκοπούντων, τοῦ Τίμωνος ἢ μισανθρώπου καὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Λουκιανοῦ», (πβ. Ἰσχυὸν πρόγραμμα), θὰ συνίσταται κατὰ πρῶτον μὲν βεβαίως εἰς ἀπαίτησιν παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ εἴπουν τὸ περιεχόμενον τοῦ δια τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν μῆνα ὀρισθέντος πρὸς ἀνάγνωσιν κατ' οἶκον ἀρχαίου κειμένου (π. χ. ἑνὸς ἢ δύο στοιχείων τῆς Ὀδυσσεΐας ἢ ἑνὸς διαλόγου τοῦ Λουκιανοῦ). Δὲν πρέπει ὅμως νὰ περιορίζεται εἰς τοῦτο μόνον ὁ ἔλεγχος τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἐργασίας, διότι εὐκόλον θὰ εἶναι οἱ μαθηταὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, εἰς οὗ τὴν ἀνάγνωσιν ἡμεῖς θέλομεν νὰ ἐθισθῶσιν, ἀλλ' ἐκ «μεταφράσεών» τινῶν νὰ ἀντλήσουν καὶ νὰ εἴπουν εἰς ἡμᾶς, ὅσα θὰ εἴπουν. Καλὸν λοιπὸν εἶναι νὰ δηλοῦται ἐκ τῶν προτέρων εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐλέγχου θὰ ζητηθῆ προσέτι καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν ὅπωςδῆποτε μέρη διάφορα τοῦ κατ' οἶκον ἀναγνωσθέντος κειμένου, ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἐκεῖ ἐν τῇ τάξει ὀριζόμενα, καὶ ἀπὸ μνήμης δὲ νὰ ἀπαγγείλουν μικρὰ τινα καλὰ τεμάχια, ἐκ τῶν προτέρων καὶ ταῦτα ὀρισμένα (πρβλ. π. χ. τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ Τίμωνος ἢ μισανθρώπου χαρίεντα ἐκεῖνα «ὦ Ζεῦ φίλιε καὶ ξένιε καὶ ἔταιρειε . . . οἱ ἐμβρόντητοι ποιηταὶ καλοῦσι . . . καὶ σμερδαλέος κερραυνός;» ἢ Ὀδυσσεΐας ξ στίχ. 59-62 «πρὸς γὰρ Διὸς εἰσιν ἅπαντες ξεινοὶ τε πτωχοὶ τε κλπ.» στίχ. 81-92 «οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν, ἀλλὰ δίκην τίουσι κλπ.»).

Ἡ δὲ ἐν τῷ σχολείῳ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τοῦ γυμνασίου τάξεως ἀνάγνωσις **«ἀνὰ δύο καθ' ἑβδομάδα ὥρας** ἐκλεκτῶν καὶ

συναφῶν πρὸς ἄλληλα μερῶν ἐκ τῶν 12 τελευταίων ῥαψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους μέχρι τέλους Μαρτίου» (πβ. ἰσχυρὸν πρόγραμμα) θὰ διεξάγεται μὲν μετὰ τινος γοργότητος, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ διατιθέμενος διὰ ταύτην χρόνος εἶναι ὅπωςδήποτε ἐπαρκής, ἀρκοῦσαν δέ πως πείραν τῆς γλώσσης τοῦ ἔπους ἔχουν ἤδη ἀποκτήσει οἱ μαθηταί, δύναται νὰ μὴ ἀφίσταται πολὺ τοῦ τρόπου τῆς συστηματικῆς ἐρμηνείας τοῦ Ὀμήρου (πρβλ. σελ. 199 κ. ἄ.).

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

(Τὰ εἰς -ας οὐδέτερα σιγμολήκτα)

Διὰ τῆς κατωτέρω ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας μιᾶς μεθοδικῆς ἐνό-
τητος ἐκ τῆς γραμματικῆς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν ὑποδεικνύεται

1) πῶς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου μαθήματος (ἐνταῦθα τῶν εἰς -ας οὐ-
δετέρων σιγμολήκτων) παρέχεται εὐκαιρία ἐπαναλήψεως ἄλλου σχετικοῦ
προδιδασθέντος μαθήματος (ἐνταῦθα τῶν εἰς -α οὐδετέρων ἀφωολή-
κτων),

2) πῶς ἡ διδασκαλία τοῦ νέου μαθήματος δύναται νὰ γίνεται πρῶ-
τον ἐν σχέσει μὲ τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ἀρχαίαν,

3) πῶς γίνεται ἡ συστηματοποίηση τοῦ διδασθέντος, καὶ

4) πῶς γίνονται αἱ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμεναι ἀσκήσεις καὶ ἐφαρμογαί.

Α'. Ὁρα διδασκαλίας πρώτη.

α' Θέσις τοῦ σκοποῦ.

[Ὁ διδ. προπαρασκευάζει τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ὑπεθυμίζων εἰς
τοὺς μαθητὰς δύο-τρεῖς φράσεις εἰλημμένας μὲν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε
ἀναγνωσθέντων Ἑλληνικῶν κειμένων, νέων ἢ ἀρχαίων, περιεχούσας
δὲ ὀνόματα οὐδέτερα εἰς -ας].

Δ. Ἐνθυμεῖσθε, ἀνεγνώσαμεν κάπου τὴν φράσιν : «ἡ φήμη του
ἔφθασε εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης», καὶ κάπου ἄλλου, εἰς ἓνα μῦ-
θον τοῦ Αἰσώπου, ἀνεγνώσαμεν τὴν φρ. «κύων κρέας φέρων ποταμὸν
διέβαινε».

Εἰς τὴν δευτέραν φράσιν ἔχομεν τὸ ὄνομα τὸ κρέας, εἰς τὴν ἄλλην
ἔχομεν τὸ ὄνομα τὰ πέρατα. Τούτου πῶς κάμνει ἡ ὄνομ. τοῦ ἐνικοῦ.

Μαθητῆς· τὸ πέρας.

Δ. [Ἐφ' ὅτι ἔχει γράψει ἐπὶ τοῦ πίνακος τὰ δύο ὀνόματα τὸ κρέας
καὶ τὸ πέρας.] Ἔχομεν λοιπὸν ὀνόματα οὐδέτερα τριτόκλιτα τὸ κρέας,
τὸ πέρας. Εἰς τί λήγουν ταῦτα ;

Μ. Εἰς -ας (Χάρις συντομίας γράφομεν ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ μαθη-
τοῦ δύναται νὰ δοθῇ οὕτω. Καλύτερον ὅμως εἶναι νὰ ζητῆται παρὰ
τῶν μαθητῶν νὰ δίδουν πλήρεις ἀπαντήσεις, π. χ. ἐνταῦθα «τὰ ὀνό-
ματα τὸ κρέας καὶ τὸ πέρας λήγουν εἰς -ας»).

Δ. (θέτων ἤδη τὸν σκοπὸν). Προσέξατε λοιπὸν τώρα· Σήμερον θὰ

μάθωμεν πῶς κλίνονται τὰ οὐδέτερα τριτόκλιτα, τὰ ὁποῖα λήγουν εἰς -ας· Τί θὰ μάθωμεν;

Μ. Θὰ μάθωμεν

β' Προπαρασκευὴ

[Νῦν ὁ διδ. λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν λέξεων τοῦ σκοποῦ «οὐδέτερα τριτόκλιτα» κάμνει μὲ ταχὺν ὄνθμὸν ἐπανάληψιν τῶν διδαχθέντων ἤδη πρότερον οὐδετέρων ἀφωνολήκτων εἰς -α, ὡς ἐξῆς].

Δ. Ποῖα οὐδέτερα τριτόκλιτα ἔχομεν μάθει ἤδη;

Μ. . . τὰ οὐδέτερα ἀφωνόληκτα τὰ λήγοντα εἰς -α.

Δ. Παραδείγματος χάριν;—Μ. Τὸ σῶμα, τὸ κτήμα . . .

Δ. Κλίνετε τὸ ὄνομα τὸ σῶμα· εἰς τὸν ἐνικὸν ἀριθμὸν ὁ . . .

Μ. τὸ σῶμα, τοῦ σώματος . . . —Δ. εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν ὁ . . . Μ. τὰ σώματα, τῶν σωμάτων . . .

Δ. Καὶ ποίους κανόνας εἴπαμεν ὅτι πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα διὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν οὐδετέρων ἀφωνολήκτων εἰς -α;

Μ. . . σχηματίζονται ἐξ ἑνὸς θέματος, τὸ ὁποῖον λήγει εἰς -ατ· τὴν ὀνομαστικὴν, αἰτιατικὴν καὶ κλητικὴν τοῦ ἐνικοῦ τὰς σχηματίζουσι ἀπὸ τὸ θέμα μόνον χωρὶς καμμίαν καταλήξιν μετ' ἀποβολὴν τοῦ χαρακτηρος τ' εἰς τὴν δοτικὴν τοῦ πληθυντικοῦ ὁ χαρακτηρ τ πρὸ τοῦ σ τῆς καταλήξεως **σι** ἀποβάλλεται· **τοῖς σώμασι** ἐκ τοῦ **τοῖς σώματ·σι**.

Δ. (Ἐπανερχεται εἰς τὸν τεθέντα σκοπὸν). Αὐτὰ ἐμάθαμεν διὰ τὰ οὐδέτερα τριτόκλιτα ἀφωνόληκτα εἰς -α. Ποῖα οὐδέτερα τριτόκλιτα εἴπαμεν ὅτι θὰ μάθωμεν σήμερον;

Μ. . . τὰ οὐδέτερα τριτόκλιτα εἰς -ας.

Δ. Ποῖα τέτοια ὀνόματα εἴπαμεν προηγουμένως;

Μ. . . τὸ κράς καὶ τὸ πέρας.

Δ. Γνωρίζετε ἄλλα ὀνόματα σὰν αὐτά; Δηλαδὴ οὐδέτερα ὀνόματα, τὰ ὁποῖα νὰ λήγουν εἰς -ας;

[Οἱ μαθηταὶ βοηθούμενοι ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ διδ. λέγουσι καὶ ἄλλα ἐκ τῶν τοιούτων ὀνομάτων, ὁ δὲ διδ. ἀφοῦ εἶπη ὅτι τοιαῦτα συνήθη καὶ εὐχρηστα εἶναι ἔξ, γράφει αὐτὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος κατὰ σειρὰν διευκολύνουσαν τὴν ἀπομνημόνευσίν των· κράς, κέρας -γῆρας, γέρας -πέρας, τέρας, ἅμα δὲ ζητεῖ ἢ παρέχει αὐτὸς τὴν ἐξηγήσιν τῶν ἀγνωστοτέρων ἔξ αὐτῶν, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν ἰδίᾳ εἰς τὴν σημασίαν τῆς λέξεως **τὸ τέρας** καὶ τῆς **λ. τὸ γέρας**. Προχωρεῖ δὲ ἡ διδασκαλία περαιτέρω ὡς ἐξῆς].

Δ. Πόσα λοιπὸν καὶ ποῖα εἶναι τὰ συνήθη· εἰς -ας οὐδέτερα τριτόκλιτα;

Μ. τὰ εἰς -ας... εἶναι ἕξ, τὰ ἐξῆς· κρέας, κέρας...

Δ. Ποῖον ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχομεν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν;—Μ. τὸ γέρας

Δ. Καὶ τί σημαίνει ἡ λ **τὸ γέρας**;—Μ... τὸ βραβεῖον

Δ. Ποία ἄλλη ἀπ' αὐτὰς τὰς ἕξ λέξεις ἔχει εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σημασίαν διάφορον ἀπὸ τὴν νέαν;

Μ. Ἡ λέξις **τὸ τέρας**.

Δ. Τί, εἴπαμεν, σημαίνει εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν ἡ λέξις **τὸ τέρας**;

Μ... πολὺ κακὸς ἄνθρωπος ἢ πολὺ ἄσημος.

Δ. Ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τί σημαίνει;—Μ... θεῖον σημεῖον.

γ' Προσφορὰ πρώτη

[Νῦν πρόκειται οἱ μαθηταὶ νὰ γνωρίσουν σαφῶς τὴν κλίσιν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν τῶν πέντε εἰς -ας οὐδετέρων τριτοκλίτων τῶν κοινῶν εἰς ταύτην καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἥτοι τῶν ὀνομάτων κρέας, κέρας, γῆρας, πέρας καὶ τέρας. Ἡ διδασκαλία προχωρεῖ ὡς ἐξῆς].

Δ. Προσέξτε νὰ ἴδωμεν τώρα πῶς κλίνονται εἰς τὴν γλῶσσαν μας τὰ πέντε εἰς -ας, τὰ ὅποια ἔχομεν καὶ ἡμεῖς. Ἄς λάβωμεν ἐν ἕξ αὐτῶν, **τὸ κρέας**. [Λέγων τοῦτο ὁ διδ. γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος τὴν ὀνομαστικὴν **τὸ κρέας**. Ἐπειτα δὲ ἡ προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ κλίνουν τὸ ὄνομα τοῦτο, γνωστὸν ἴσως ἤδη ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἢ ἐν ἀνάγκῃ ὑποβοηθεῖ αὐτοὺς νὰ εὔρουν τὰς ἄλλας πτώσεις, πλὴν τῆς δοτικῆς, ἐννοεῖται, διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων, ὡς ἐξῆς]

Δ. Πῶς λέγομεν; ἡ ὁσμὴ τοῦ...—Μ. ἡ ὁσμὴ τοῦ κρέατος

Δ. Ὁ Πέτρος ἔφαγε ὄλο τό...—Μ. ὄλο τὸ κρέας

Δ. Ἐπάνω στὸ τραπέζι εἶναι ὄλα...—Μ. ὄλα τὰ κρέατα

Δ. Τὰ κόκκαλα τῶν...—Μ. τὰ κόκκαλα τῶν κρεάτων

Δ. Ἐφαγε ὄλα τὰ...—Μ. τὰ κρέατα.

[Ἐνῶ οὕτω εὐρίσκεται ἐκάστη πτῶσις, γράφεται αὕτη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ διδ. ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τὴν ὀνομαστικὴν χωριζομένης τῆς καταλήξεως ἀπὸ τὸ θέμα, ἥτοι τοῦ κρεάτ-ος... τὰ κρεάτ-α, τῶν κρεάτ-ων, τὰ κρεάτ-α. Ἀφοῦ δὲ οὕτω συμπληρωθῇ ἐπὶ τοῦ πίνακος τὸ παράδειγμα, καλοῦνται διάφοροι μαθηταὶ νὰ κλίνουν κατ' αὐτὸ πάντα ἢ μερικὰ τῶν ἄλλων τεσσάρων, κέρας, γῆρας, πέρας, τέρας].

δ' Σύγκρισις πρώτη

[Νῦν πρόκειται νὰ παρατηρηθῇ ἀπὸ πόσα καὶ ποῖα θέματα σχηματίζονται τὰ εἰς -ας σιγμόληκτα εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν. Προχωροῦμεν ὡς ἐξῆς.]

Δ. Ὄταν ἐμάθαμεν τὰ εἰς -α οὐδέτερα ἀφωνόληκτα ὀνόματα, τί

ἐμάθασμεν περὶ κατάληξος τῶν οὐδετέρων τριτοκλίτων ἐν γένει εἰς τὴν ὀνομαστικὴν, αἰτιατ. καὶ κλητικὴν τοῦ ἐνικοῦ; Ἔχουν τὰ οὐδέτερα τριτόκλιτα κατάληξιν εἰς αὐτὰς τὰς πτώσεις;

Μ. Τὰ . . . δὲν ἔχουν καμμίαν κατάληξιν εἰς τὴν ὀνομ., αἰτιατ. καὶ κλητικὴν τοῦ ἐνικοῦ.

Δ. Ὡστε ὀλόκληρος ὁ τύπος κρέας ἢ κέρας ἢ γῆρας . . . τί εἶναι; θέμα καὶ κατάληξις ἢ μόνον θέμα;

Μ. Ὀλόκληρος ὁ τύπος κρέας . . . εἶναι μόνον θέμα.

Δ. Λοιπὸν ἐν θέμα τῶν ὀνομάτων αὐτῶν λήγει εἰς τί;

Μ. Ἐν θέμα τῶν ὀνομάτων κρέας, κέρας . . . λήγει εἰς -ασ.

Δ. Εἰς τὴν γενικὴν τοῦ ἐνικοῦ ποῖον θέμα ἔχομεν; (τοῦ κρεάτ -ος!)

Μ. Εἰς τὴν γενικὴν τοῦ ἐνικοῦ ἔχομεν θέμα κρεάτ-

Δ. Εἰς ποίας ἄλλας πτώσεις ἔχομεν αὐτὸ τὸ θέμα;

Μ. Εἰς τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πληθυντικοῦ (τὰ κρεάτ -α!), εἰς τὴν γενικὴν (τῶν κρεάτ -ων) . . .

ε' Σύλληψις πρώτη

[Νῦν πρόκειται μετὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ εὐρεθῆ ὁ κανὼν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν εἰς -ας σιγμολήκτων *εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν*. Προσχωροῦμεν ὡς ἑξῆς]

Δ. Λοιπὸν ἀπὸ πόσα θέματα σχηματίζονται τὰ εἰς -ας οὐδέτερα τριτόκλιτα εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν;

Μ. . . . εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν σχηματίζονται ἀπὸ δύο θέματα

Δ. Δηλαδή;—Μ. Ἀπὸ ἓνα θέμα εἰς -ας καὶ ἀπὸ ἄλλο θέμα εἰς -αι.

Δ. Καὶ εἰς ποίας πτώσεις ἀπὸ τὸ θέμα εἰς -ας καὶ εἰς ποίας ἀπὸ τὸ εἰς -αι;

Μ. . . ἀπὸ τὸ θέμα εἰς -ας εἰς τὴν ὀνομ., αἰτιατ. καὶ κλητ. τοῦ ἐνικοῦ, ἀπὸ δὲ τὸ εἰς -αι εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πτώσεις ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ.

Δ. Κατὰ τὰ ἄλλα μὲ ποῖα τριτόκλιτα ὀνόματα ὁμοιάζουν αὐτὰ τὰ εἰς -ας οὐδέτερα εἰς τὴν κλίσιν των;

Μ. (ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ διδ. λέγοντος τοῦ κρεάτος! τὰ κρεάτα! τῶν κρεάτων!) Ὁμοιάζουν μὲ τὰ εἰς -α οὐδέτερα ἀφωνόληκτα.

Δ. Ὡστε ποῖον κανόνα πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα διὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν εἰς -ας οὐδετέρων τριτοκλίτων εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν;

Μ. (βοηθούμενος) Τὸν ἑξῆς κανόνα· τὰ εἰς -ας οὐδέτερα τριτόκλιτα εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν σχηματίζονται ἀπὸ δύο θέματα, ἀπὸ ἓνα θέμα εἰς -ας εἰς τὴν ὀνομ., αἰτιατ. καὶ κλητικὴν τοῦ ἐνικοῦ, καὶ ἀπὸ ἄλλο

θέμα εις -ατ εις . . . Κατὰ τὰ ἄλλα κλίνονται ὁμοίως μὲ τὰ εις -α οὐδέ-
τερα ἀφωνόληκτα.

σι' Προσφορά δευτέρα

[Ἦδη προσφέρεται τὸ κυρίως νέον, ἦτοι ἡ κλίσις τῶν εις -ας σιγ-
μολήκτων **εις τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν**, ὡς ἐξῆς]

Δ. Προσέξατε τώρα νὰ μάθωμεν πῶς κλίνονται τὰ εις -ας οὐδέτερα
τριτόκλιτα εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν.

Ἐκ τὰ ἐξ τὰ δύο τελευταῖα, δηλαδὴ τὰ ὀνόματα **τὸ πέρας** καὶ **τὸ
τέρας**, κλίνονται καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ὅπως εἰς τὴν νέαν. Κλίνετε πρῶ-
τον τὸ ὄνομα **τὸ πέρας** ὁ

Μ. Τὸ πέρας, τοῦ πέρατος, τῷ πέρατι . . .

Δ. Ἐνας ἄλλος τὸ ὄνομα **τὸ τέρας** ὁ . . .

Μ. Τὸ τέρας, τοῦ τέρατος

[Ἐνταῦθα, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ κλίσεως τῶν ὀνομάτων τούτων
εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ὁ διδ. ζητεῖ καὶ τὴν δοτικὴν τοῦ τε ἐνικοῦ
καὶ τοῦ πληθυντικοῦ, ὡς πρὸς δὲ τὴν τελευταίαν ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς
μαθητὰς, πῶς σχηματίζεται ἡ αὐτὴ πτώσις τῶν ἀντιστοίχων οὐδέτερων
ἀφωνόληκτων εἰς -α' π. χ. τοῖς σώμασι ἐκ τοῦ τοῖς σώματ -σι].

Δ. Ποῖα λοιπὸν τώρα ἀπὸ τὰ ἐξ εις -ας οὐδέτερα σιγμολήκτα σχι-
ματίζονται διαφόρως;

Μ. . . . τὰ ὀνόματα κρέας, κέρως, γῆρας, γέρας.

Δ. Προσέξατε τώρα νὰ ἰδοῦμε, πῶς κλίνονται αὐτὰ τὰ ὀνόματα εἰς
τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Ἐὰς λάβωμεν ἓν ἐξ αὐτῶν, **τὸ κρέας**.

[Νῦν ὁ διδ. ἡ γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος πάσας τὰς πτώσεις τοῦ ὀνό-
ματος **κρέας**, ὅπως τοῦτο κλίνεται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἢ πρὸς
οἰκονομίαν χρόνου παραγγέλλει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνοίξουν εἰς τὴν
οἰκείαν σελίδα τὸ βιβλίον τῆς Γραμματικῆς των. Καὶ κατὰ τὴν μίαν
καὶ κατὰ τὴν ἄλλην περίπτωσιν καλεῖται εἰς μὲν μαθητῆς νὰ ἐπαναλάβῃ
τὴν κλίσις τοῦ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἢ ἐντὸς τοῦ βιβλίου ὑπάρχοντος παρα-
δείγματος, ἄλλος δὲ νὰ σχηματίσῃ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα **τὸ κέρας**, τρίτος
τὸ ὄνομα **γῆρας**, εἰς τὸν ἐνικὸν μόνον, καὶ τέταρτος τὸ ὄνομα **τὸ γέ-
ρας**.]

ζ' Σύγκρισις δευτέρα.

[Νῦν ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς ὁ διδ. νὰ παρατηρήσουν, ἐκ τίνος θέμα-
τος καὶ πῶς σχηματίζονται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὰ 4 εἰς -ας σιγμό-
ληκτα, κρέας, κέρως, γῆρας, γέρας. Ἡ διδασκαλία προχωρεῖ ὡς ἐξῆς].

Δ. Ὀνομαστικὴ **τὸ κρέας**, αἰτιατικὴ **τὸ κρέας**, κλητικὴ **ὦ κρέας**.
Ποῖον θέμα ἔχομεν εἰς αὐτὰς τὰς πτώσεις καὶ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν;

Μ. Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον λήγει εἰς -ας.

Δ. Βλέπομεν εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας πτώσεις θέμα *κρέατ-*;

Μ. Ὅχι.

Δ. Πράγματι, ὅλαι αἱ πτώσεις τῶν τεσσάρων αὐτῶν ὀνομάτων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σχηματίζονται ἀπὸ τὸ θέμα εἰς -ας, καὶ δι' αὐτὸ τὰ ὀνόματα αὐτά, ἐπειδὴ τὸ θέμα τῶν ἔχει χαρακτῆρα *σ*, καλοῦνται σιγμόληκτα. Τί εἴπομεν;

Μ. Ὅλαι αἱ πτώσεις τῶν ὀνομάτων κρέας, κέρας, γῆρας καὶ γέρας σχηματίζονται ἀπὸ ἓν μόνον θέμα εἰς -ας, καὶ δι' αὐτὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ καλοῦνται σιγμόληκτα, διότι τὸ θέμα τῶν ἔχει χαρακτῆρα *σ*.

Δ. Πῶς τώρα λέγετε ἀπὸ τὸ θέμα *κρέασ-* νὰ ἐσχηματίσθῃ ἡ γενική *τοῦ κρέως*;

Μ. (ὀδηγούμενος) Κρέας -τὸ θέμα καὶ -ος ἢ κατάληξις *κρέασ -ος*, τὸ *σ* ἀπεβλήθη καὶ τὸ *α* μὲ τὸ *ο* συνηρέθησαν εἰς *ω*.

[Μόλις εἶπῃ ὁ μαθητής, ὅτι τὸ *α* μὲ τὸ *ο* συνηρέθησαν εἰς *ω*, ὁ διδ. γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος $\alpha + \sigma = \omega$. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον κατόπιν ἐρωτᾷ ὁ διδ. καὶ ὀδηγεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ εὑρουν, πῶς ἐσχηματίσθῃ ἡ δοτική τοῦ ἐνικοῦ *τῷ κρέα*, ἡ ὀνομαστική καὶ ἡ αἰτιατική τοῦ πληθυντικοῦ *τὰ κρέα*, καὶ ἡ γενική *τῶν κρεῶν*. Ὅμοίως δὲ γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος μετὰ τὴν εὔρεσιν τοῦ σχηματισμοῦ ἐκάστης τῶν πτώσεων τούτων $\alpha + \iota = \alpha$, $\alpha + \alpha = \alpha$, $\alpha + \omega = \omega$. Τέλος ὡς πρὸς τὴν δοτικὴν τοῦ πληθυντικοῦ δηλοῦται εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἦτο *κρέασσι*, μὲ δύο *σ*. ὅτι δὲ τὰ δύο *σ* ἠπλοποιήθησαν εἰς ἓν καὶ ἔτσι ἡ πτώσις αὕτη κάμνει *τοῖς κρέασι* μὲ ἓνα *σ*].

η' Σύλληψις δευτέρα

[Νῦν ὀδηγοῦμεν τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ νὰ εὑρουν καὶ διατυπώσουν τὸν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον σχηματίζονται τὰ εἰς -ας σιγμόληκτα εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν προχωροῦντες ὡς ἑξῆς].

Δ. Λοιπὸν ἀπὸ τί θέμα σχηματίζονται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὰ 4 σιγμόληκτα εἰς -ας;

Μ. . . ἀπὸ ἓν μόνον θέμα, τὸ ὁποῖον λήγει εἰς *σ*.

Δ. Καὶ τί πάσχει ὁ χαρακτῆρ τοῦ θέματος *σ*;

Μ. . . μεταξὺ δύο φωνηέντων ἀποβάλλεται.

Δ. Καὶ ποῖαι συναιρέσεις γίνονται μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ χαρακτῆρος *σ*;

Μ. Τὸ $\alpha + \sigma$ συναίρουται εἰς *ω*, τὸ $\alpha + \iota$. . .

Δ. Εἰς τὴν δοτικὴν τοῦ πληθυντικοῦ τί πάθημα συμβαίνει;

Μ. . . τὰ δύο *σ* ἀπλοποιοῦνται εἰς ἓν.

Δ. Λοιπὸν ποῖον κανόνα πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα διὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν εἰς -ας σιγμολήκτων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ; Ποιὸς ἤμπορεῖ νὰ μᾶς εἰπῇ τὸν κανόνα πρῶτον διὰ τὰ δύο ὀνόματα *πέρας* καὶ *τέρας* καὶ ἔπειτα διὰ τὰ ἄλλα τέσσαρα, *κρέας*, *κέρας*, *γῆρας*, *γέρας* ;

Μ. (ὀδηγούμενος). Ἀπὸ τὰ ἕξ σιγμολήκτα εἰς -ας, κρέας, κέρας, γῆρας, γέρας, πέρας καὶ τέρας τὰ δύο τελευταῖα, τὸ πέρας καὶ τὸ τέρας, σχηματίζονται ὅπως καὶ εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, τὰ ἄλλα τέσσαρα σχηματίζονται ἀπὸ ἓν θέμα, τὸ ὁποῖον λήγει εἰς -ας. Ὁ χαρακτηρ *σ* μεταξὺ δύο φωνηέντων ἀποβάλλεται καὶ τὰ συναντώμενα φωνήεντα συναφροῦνται, τὸ α + ο ἢ α + ω εἰς ω, τὸ α + ι εἰς α καὶ τὸ α + α εἰς α. Εἰς τὴν δοτικὴν τοῦ πληθυντικοῦ τὰ δύο σίγμα ἀπλοποιοῦνται εἰς ἓν.

[Ἐφ' οὗ ἐπαναληφθῆ ὁ κανὼν οὗτος καὶ ἀπὸ ἑνα τουλάχιστον ἀκόμη μαθητῆν, ὁ διδ. καλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἀναγνώσουν καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τῆς γραμματικῆς τὸν σχετικὸν ἢ τοὺς σχετικὸς κανόνας περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν εἰς -ας σιγμολήκτων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Πιθανὸν εἰς τὸ ἐγχειρίδιον ὁ κανὼν ἢ οἱ κανόνες οὗτοι νὰ διατυπώνωνται κάπως διαφορετικῶς ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον ἐπισοιτημονικῶς· οὕτω λ. χ. ἐκεῖ δηλοῦται ὅτι τὸ ὄνομα τὸ *κέρας* σχηματίζεται ὄχι μόνον κατὰ τὸ ὄνομα τὸ *κρέας* ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα τὸ *πέρας*, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τὸ *τέρας* εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ὁ δ. δηλοῖ εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι δύνανται νὰ λέγουν τὸν κανόνα κατὰ τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Γραμματικῆς, δύνανται ὅμως νὰ τὸν λέγουν καὶ ὅπως τὸν ἔμαθαν κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Ἐν γένει πρέπει πάντοτε νὰ ἀποφεύγῃ ὁ διδ. νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸ νὰ ἀπομνημονεύουν εὐθὺς ἕξ ἀρχῆς οἱ μαθηταὶ μερικότητας τῶν γραμματικῶν φαινομένων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ γεννοῦν σύγχυσιν εἰς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ἐνταῦθα οὐδὲν πρέπει νὰ λεχθῆ περὶ τῆς βραχυτέτος τοῦ ἐκ συναιρέσεως προελθόντος *α* τοῦ τύπου *τὰ κρέα*. Ὅταν ἐν τῇ οἰκείᾳ γυμνασιακῇ τάξει, γινομένης ἐρμηνείας ἐκ τοῦ Ὁμήρου, παρουσιασθῆ ὁ τύπος *κρέα* καὶ ἐν τῇ κατὰ μέτρον ἀναγνώσει φανῆ ὅτι τὸ τελικὸν *α* τοῦ τύπου τούτου εἶναι βραχύ, τότε δύνανται νὰ λεχθοῦν περὶ τούτου τὰ προσήκοντα εἰς τοὺς μαθητὰς, ὄντας πλέον εἰς θέσιν νὰ κατανοήσουν τὸν λόγον τοῦ φθογγικοῦ τούτου φαινομένου. Ἐν γένει ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ὁ διδ. δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖ ποτὲ τὸ «μηδὲν ἄγαν» καὶ τὸ ὠραῖον παιδαγωγικὸν παράγγελμα τοῦ Ρουσσώ, ὅστις πολὺ ὀρθῶς εἶπεν ὅτι μέλλοντες νὰ διδάξωμεν κάτι τι εἰς μικροὺς παιδας «πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν πάντοτε, μήπως ἕξ ὧσιν ἔχομεν σκοπὸν νὰ εἴπωμεν, δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν κάτι τι δι' εὐθετώτερον χρόνον.» Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὁ διδ. ἰδίᾳ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς, ἵνα μὴ αὐξάνῃ τὰς ἄλλως οὐχὶ ὀλί-

γας καὶ οὐχὶ μικρὰς δυσκολίας τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Φευκτέα λοιπὸν κατὰ τὴν εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τοῦ ὅλου γυμνασίου πρώτην διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης τὰ οἱ βασιλεῖς **καὶ οἱ βασιλεῖς, οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἥρωες** κ. τ. τ. Διδακτέα κατ' ἀρχὰς μόνον τὰ κανονικὰ καὶ συνήθη, περὶ δὲ τῶν ἀσυνήθων καὶ σπανίων ἃς γίνεται λόγος, ὅταν ταῦτα κατόπιν παρουσιασθοῦν κατὰ τὴν ἐρμηνεϊάν κειμένου τινός].

[θ' Σύλληψις τρίτη

Νῦν δύναται ὁ διδ., ἐὰν μάλιστα ὑπάρχη χρόνος, νὰ καλέσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ συνδέσουν τοὺς δύο κανόνας καὶ νὰ σχηματίσουν ἓνα κανόνα περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν εἰς -ας οὐδετέρων σιγμολήκτων εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν. Πρὸς τοῦτο καλεῖ ἓνα μὲν μαθητὴν νὰ εἴπῃ τὸν πρῶτον κανόνα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνομάτων εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, ἕτερον δὲ τὸν δευτέρου εἰς τὴν ἀρχαίαν, καὶ τέλος τρίτον μαθητὴν νὰ ἐπαναλάβῃ ἐν συνεχείᾳ τοὺς δύο κανόνας ὁμοῦ]

ι' Ἐφαρμογή.

[Νῦν μετὰ τὴν ὡς ἀνωτέρω γενομένην διδασκαλίαν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν εἰς -ας οὐδετέρων σιγμολήκτων γίνονται αἱ πρῶται, αἱ εἰς μεμονωμένους τύπους δηλαδὴ ἀναφερόμεναι, ἀσκήσεις κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον].

1. **Ἀναγνώρισις** ὑπὸ τῶν μαθητῶν **τύπων** προφορικῶς παρεχομένων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος.

Δ. Προσέξατε τώρα· εἶπέτε μου, ποίου ἀριθμοῦ καὶ ποίας πτώσεως εἶναι τὸ **τῶν κρεῶν**;

Μ. Πληθυντικοῦ γενικῆς·

Δ. τῶ κέρρα;—Μ. Ἐνικοῦ δοτικῆς.

Δ. τὰ γέρα;—Μ. πληθυντικοῦ ὀνομαστικῆς

Δ. ἦ; Μ. πληθυντικοῦ αἰτιατικῆς·

2. **Ἐῤυρεσις** ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὀρισμένων **τύπων**.

Δ. Προσέξατε τώρα· πῶς κάμνει τοῦ ὀνόματος **τὸ κέρας** τοῦ πληθυντικοῦ ἢ γενικῆς;

Μ. τῶν κερῶν.

Δ. τοῦ ἐνικοῦ ἢ δοτικῆς;—Μ. τῶ κέρρα.

Δ. τοῦ ὀνόματος **τὸ γέρας** τοῦ πληθυντικοῦ ἢ αἰτιατικῆς;—Μ. τὰ γέρα.

3. Ἀπόδοσις τύπων τῆς νέας γλώσσης διὰ τῶν ἀντιστοίχων τῆς ἀρχαίας.

Δ. Προσέξτε τώρα πῶς θὰ ποῦμε εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὰ κρέατα; — Μ. τὰ κρέα.

Δ. τοῦ κρέατος; — Μ. τοῦ κρέως.

Δ. τὰ βραβεῖα; — Μ. τὰ γέρα.

Δ. εἰς τὰ κέρατα ἢ μὲ τὰ κέρματα; — Μ. τοῖς κέρασι.

Δ. τοῦ βραβείου; — Μ. τοῦ γέρως.

.....

[4. Γραφὴ τύπων κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ σχολείῳ.

Ἄλλη ἄσκησις περὶ τοὺς τύπους δυναμένη νὰ ἀκολουθήσῃ εὐθὺς μετὰ τὰς ἀνωτέρω εἶναι ἡ γραφὴ τύπων. Αὕτη δύναται μὲν νὰ γίνῃ ἐν τῷ σχολείῳ, ἐὰν ὑπάρχῃ χρόνος πρὸς τοῦτο, βεβαίως ὅμως δύναται νὰ ἀνατεθῇ ὡς κατ' οἶκον ἐργασία εἰς τοὺς μαθητάς. Ὅπωςδήποτε εἴτε ἐν τῷ σχολείῳ, εἴτε κατ' οἶκον πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἄσκησις, τὰ διδόμενα ζητήματα εἶναι οἷα τὰ ἑξῆς:

α') Τῶν ὀνομάτων **τέρας** καὶ **πέρας** νὰ γραφοῦν ἡ δοτικὴ καὶ αἰτιατικὴ ἐνικῶν καὶ πληθυντικῶν.

β') Τῶν ὀνομάτων **κρέας** καὶ **γέρας** ἡ γενικὴ καὶ ἡ δοτικὴ τοῦ ἐνικῶν καὶ πληθυντικῶν.

γ') Τοῦ ὀνόματος τὸ **γῆρας** αἱ πλάγαι πτώσεις (τοῦ ἐνικῶν).

Πῶς θὰ διεξῆχθῃ ἡ περὶ ἧς πρόκειται περὶ τοὺς τύπους γραπτῆς ἄσκησις, ἐὰν αὕτη γίνῃ ἐντὸς τοῦ σχολείου, ἐκτίθεται ἐν ταῖς ὀδηγίαις ἐν σελ. 111 κ. ἑ. Αὐτόθι δὲ ὡσαύτως, ἐν σελ. 115 κ. ἑ. βλέπει τις καὶ πῶς δύναται νὰ γίνῃ ἡ αὕτη ἄσκησις ἐκτελουμένη κατ' οἶκον].

Β' Ὁρα διδασκαλίας δευτέρα.

[Ἴνα δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι διεξήχθη τελείως ἡ διδασκαλία μιᾶς μεθοδικῆς ἐνότητος τῆς γραμματικῆς, πρέπει ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐφαρμογῶν καὶ ἀσκήσεων νὰ ἔχῃ γίνῃ καὶ ἡ κυριωτάτη τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων, ἡ περισσότερον πάσης ἄλλης συντελοῦσα εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῶν μεμαθημένων τύπων, ἢτοι ἡ ἄσκησις διὰ παραφράσεως προτάσεων καταλλήλων ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, μάλιστα δὲ τὰνάπαλιν, ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν. Εἰς παλαιότερους χρόνους ἢ τοιαύτη ἄσκησις ἦτο λίαν δυσχερὴς καὶ σχεδὸν ἀδύνατος διὰ τοὺς ἀπειροτέρους τῶν διδασκάλων, διότι ἔλλείπει καταλλήλων βιβλίων ἢτο ἀνάγκη αὐτοὶ νὰ κατασκευάζουν ἐκάστοτε τὰς δι' ἕκαστον μάθημα γραμματικῆς ἀπαιτούμενας καταλλήλους φράσεις. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὅμως εἶναι ὀρισμέ-

κόν υπό του ἐπισήμου προγράμματος τὰ ἐγκεκριμένα ἐγχειρίδια γραμματικής νά ἔχουν προσηρημένον τοιοῦτον βιβλίον ἀσκήσεων παραφράσεως ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ τὰνάπαιιν. Ἐπομένως κατ' ἀρχὴν ἢ ἐκτέλεσις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀσκήσεως δὲν παρέχει νῦν εἰς τοὺς διδάσκοντας, ὅπως ἄλλοτέποτε, μεγάλας δυσχερείας, ἀρκεῖ μόνον νά ἔχουν κατανοήσει οὗτοι καλῶς τὴν τεχνικὴν τῆς ἀσκήσεως ταύτης. Τοῦτο προσπαθοῦμεν νά ἐπιτύχωμεν διὰ τοῦ ὑποδείγματός, τὸ ὁποῖον παρέχομεν κατωτέρω.

Προηγουμένως παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

α) Ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἀσκήσις, ἀπαιτοῦσα πρὸς ἐκτέλεσίν της ἀρκετὸν χρόνον, οὐδέποτε ἴσως εἶναι δυνατόν νά διεξαχθῆ κατὰ τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὅποιαν γίνεται ἡ διδασκαλία τῶν τύπων καὶ αἱ ἄλλαι πρῶτα ἐφαρμογαὶ καὶ ἀσκήσεις (ἰδὲ ἀνωτέρω γ, ἐφαρμογή). Ἀνάγκη νά διατίθεται δι' αὐτὴν ἰδιαιτέρα ὥρα, ἢ τοῦ μαθήματος τῆς γραμματικῆς, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τὴν ἐπομένην ἢ τὴν μεθεπομένην ἡμέραν. Οὕτω τὸ προκείμενον μάθημα διδασκαλίας τῶν οὐδτερόν σιμολῆτων εἰς -ας ἡμεῖς ποτε, κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1906-1907, ὅτε ὑπηρετοῦμεν εἰς τὸ γυμνάσιον Λαρίσης, τὸ ἐδίδαξαμεν δοκιμαστικῶς εἰς ἓν τῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν σχολείων, εἰς δύο χωρισμένας ὥρας. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἐντός τριῶν τεταρτων τῆς ὥρας διεξηγάγομεν ὅλον τὸ μέρος τῆς διδασκαλίας τὸ περιλαμβανόμενον ἀνωτέρω πλὴν τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 4 γραπτῆς ἀσκήσεως (ἰδὲ ἢ ἐφαρμογή), τὴν ὅποιαν δὲν ἔτετελοῦσαμεν.

Τὴν δευτέραν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐπομένου μαθήματος τῆς γραμματικῆς, εἰς διάστημα 50 πρώτων λεπτῶν τῆς ὥρας ἠδυνήθημεν πρῶτον μὲν νά ἐπιναλίσκομεν ἐξεταστικῶς τὸ διδασχδὲν κατὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν μάθημα, ἔπειτα δὲ νά ἐκτελοῦμεν τὴν σχετικὴν ἀσκήσιν παραφράσεως ἐκ τῆς ἀρχαίας γλῶσσης εἰς τὴν νέαν καὶ τὰνάπαιιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τότε ἐγκεκριμένου ἐγχειριδίου ἀσκήσεων.

β) Ἰδιαιτέρως τῶν ἀπαιτοτέρων διδασκαλιῶν προβάλλει τὴν ἐνστάσιν ὅτι καὶ οὕτω καὶ ἂν δηλαδὴ διατίθεται ἰδιαιτέρα ὥρα διὰ τὴν ἀσκήσιν πῆς παραφράσεως, καὶν ἰδὲν δὰ εἶναι δυνατόν νά ἐκτελοῦνται ἐντός μιᾶς ὥρας αὐ τοιαῦτα «ἀσκήσεις», μάλιστα δὲ αὐ κατὸς μακροτέρων ἔξαυτων. Εἰς τὸν προβάλλοντά τὴν τοιαύτην ἐνστάσιν παρατηροῦμεν, βίσιζόμενοι καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν ἡμᾶς πάλιν διδασκαλικὴν πείραν, ὅτι οὐδεὶς ἐντός μιᾶς ὥρας νά ἐκτελοῦνται καὶ αἱ ἐπτενέστεραι γ' ὡς (αὐτὸ δέοντος «ἀσκήσεις» ἀν' ὅταν πικρεπρεπόμεθα κατ' αὐτὰς εἰς ἰσότητος πρὸς τὸ διδασχδὲν τῆς γραμματικῆς μάθημα γραμματικῶς παραφράσεως ἀσκήσεων ἀμφοτέρωθεν πᾶσιν ἐπιπέδων ἡλικιακῶν καὶ ἀπαιτοτέρων ἀπαιτοτέρων ἀπαιτοτέρων ἢ τῆς τεχνικῆς ἀσκήσεως.

μάθημα τῆς ἡμέρας, γραμματικὸν ζήτημα τότε μόνον πρέπει νὰ μιλώ-
 μεν, ὁπότεν σφάλματα μαθητῶν, ἴδια κατὰ τὴν παράφρασιν ἐκδοῦς
 νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, μᾶς ἀναγκάζουν εἰς τοῦτο. Ἄν δὲ πάλιν
 θέλῃ νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι οὕτω ὑπάρχει φόβος τὰ προδιδα-
 χθέντα, μὴ ἐπαναλαμβανόμενα, νὰ παραδίδονται εἰς λήθην, ἀντιπαρά-
 τηροῦμεν ὅτι ὁ καταλλήλος πρὸς ἐπανάληψιν σχετικῶν προδιδαχθέντων
 τόπος εἶναι κυρίως τὸ στάδιον τῆς προπαρασκευῆς, γενικωτέρας ἢ δέ,
 πολλῶν ὁμοῦ προδιδαχθέντων τῆς γραμματικῆς κεφαλαίων, ἐπαναλή-
 ψεις δύναται νὰ κάμῃ ὁ διδάσκων, ἅπας ἀνὰ πᾶσαν δευτέραν ἢ τρί-
 την ἐβδομάδα (π. γ. ὄλον τῶν δευτεροκλίτων ὀνομάτων ὄλων κτλ.) τῶν
 συνηρημένων ὀημάτων, κλπ.). Ἄλλως ἢ ἐν εὐρείᾳ κλίμακι, καθ' ἑκά-
 στην ἡμέραν εἰς πᾶν μάθημα ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, γινόμενη **τεχνολο-
 γία**, ἤτοι γραμματικὴ ἐξέτασις πάσης ἐν γένει λέξεως ἀπαντώσεως εἰς τὸ
 μάθημα, οὐδεμίαν μὲν ὀφέλειαν προσπορίζει, ψυχολογικῶς δὲ τὰ μά-
 λιστα βλάπτει, κρατοῦσα ἐπὶ ὥραν τοὺς μαθητὰς εἰς συνείσθησιν κα-
 ταδλιπτικῆς ἀνίας, ὡς εἴρηκε ἡκ τοῦτο ὅτι ποιητικῶν ἡμοιωμάτων 71

γ' Ἐκάστου τῶν γυμνασμάτων τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὰς «ἀσκήσεις»
 τὰς προσηρητημένας εἰς τὰ ἐγκυκλιωμένα ἐγχειρίδια γραμματικῆς καὶ
 χρησίμων διὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος διὰ παραφράσεως ἀσκήσιν ἓν μὲν
 μέρος, τὸ πρῶτον, προορίζεται διὰ τὴν ἀσκήσιν παραφράσεως ἐκ τῆς
 ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, ἕτερον δέ, τὸ δεύτερον, διὰ τὴν ἀσκή-
 σιν παραφράσεως ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν. Τὸ δεύτερον τοῦτου μέ-
 ρος τοῦ γυμνασματος δύναται νὰ ἀποτελεῖται κανονικῶς ἐκ φράσεων
 ἀσχέτων πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὸ περιεχόμενον νόημα, χωρὶς ἕνεκα τοῦ-
 του τὰ ὑπάρχοντα ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος ἀπὸ μέρους τῶν μαθητῶν, κα-
 θόσον κατὰ τὴν διὰ τῶν φράσεων τούτων γινομένην ἀσκήσιν ὁ νοῦς
 αὐτῶν στρέφεται καὶ πρέπει νὰ στρέφεται κυρίως εἰς τὴν ἀπόδοσιν
 τῶν λεγομένων διὰ τῶν καταλλήλων λέξεων, τύπων καὶ συντάξεων τῆς
 ἀρχαίας γλώσσης καὶ ὄχι εἰς τὸ περιεχόμενον εἰς τὰς φράσεις ταύτας
 νόημα! Ἡ δὲ προσπάθεια τῶν μαθητῶν πρὸς ἀπόδοσιν τῶν λεγομέ-
 νων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, αὐτὴ καὶ μόνη, ἐνέχει ἐπαρκῆς τὸ ἐνδια-
 φέρον αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀσκήσεως καὶ δὲν ἀφίνει νὰ παράγεται εἰς τὰς
 ψυχὰς αὐτῶν ἀνία, ὡς εἴρηκε ἡκ τοῦτο ὅτι ποιητικῶν ἡμοιωμάτων 72

Τὸ πρῶτον ὁμοῦ ἐκείνου μέρους τοῦ γυμνασματος, τὸ προωρισμένον
 διὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς παραφράσεως ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν γλῶσ-
 σαν, καλὸν εἶναι γὰρ ἀποτελεῖται ἐκ φράσεων οὐκ ἀσχέτων κατὰ τὸ πε-
 ριεχόμενον νόημα, ἀλλ' ἀποτελουσῶν ἐνιαῖόν τι ὄλον, ἵνα ἡ ἀνάγνωσις
 αὐτῶν ἴσως ἂν ἐνέχει τὸ ἐνδιαφέρον, ὡς εἴρηκε ἡκ τοῦτο ὅτι ποιητικῶν ἡμοιωμάτων 73

ἄσκησιν εἰς τὸ διδαχθῆν τῆς γραμματικῆς μάθημα, ἀλλὰ νομίζουσι ὅτι κύριος σκοπὸς τῆς προκειμένης ἐργασίας εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ ἐν τῇ ἀσκήσει περιεχομένου. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπιτυγχάνετο περισσότερο, ἂν τὰ λαμβανόμενα ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ ἄλλοθεν ποθεν θέματα (διηγήματα, ἀνέκδοτα κ. τ. τ.) ἦσαν ἐκ τῶν ἀγνωστοτέρων εἰς τοὺς μαθητάς. Ὅπως δὴποτε, εἴτε ἐκ φράσεων ἀσχέτων πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὸ περιεχόμενον νόημα ἀποτελεῖται τὸ γύμνασμα, εἴτε ἐκ φράσεων ἀποτελουσῶν ἐν τι ὅλον, κατὰ τὰ ἄλλα εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ διδακτικὴ ἐργασία διεξάγεται ὅλως ὁμοίως μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι, ὅταν ὅλαι αἱ φράσεις τοῦ γυμνάσματος ἀποτελοῦν ἐνιαῖόν τι νόημα, δύναται νὰ τίθεται καὶ σκοπὸς (ἰδὲ σελ. 147) καὶ νὰ ἀναγινώσκη ὁ διδάσκων ἐκ τῶν προτέρων τὸ γύμνασμα ὅλον.

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας προβαίνομεν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὑποδείγματος τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἀσκήσεως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν σελίδι 208 τῆς ἐγκεκριμένης γραμματικῆς Ἑμμ. Παντελάκη ὑπ' ἀριθ. 17 σχετικοῦ γυμνάσματος, τὸ ὁποῖον καὶ παραθέτομεν ἐνταῦθα.

«Γέρον Χίτος»

α') Οἱ Λακεδαιμόνιοι μεγάλας τιμὰς τῷ γήρῳ ἔνεμον, ἡ δὲ ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ τῶν εἴκοσι καὶ ὀκτῶ γερόντων γέρας ἀρετῆς τούτων τῶν ἀνδρῶν ἐνομίζετο. Ἐν δὲ τοῖς συσσιτίσις, ἐν οἷς οἱ Σπαρτιάται τὸν μέλανα ζῶμὸν καὶ κρέα μάλιστα ἤσθιον, οἱ γέροντες τιμῆς ἔνεκεν διπλὴν μοῖραν κρέως ἐλάμβανον. Ἦκε μέντοι εἰς Σπάρτην ποτὲ ἐκ Χίου γέρον, ὃς ἐπὶ τῷ γήρῳ αἰδούμενος τὴν πολιὰν τρίχα βαφῆ ἠφάνιζεν. Ἐπεὶ δ' οὗτος παρελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶπεν ἐκεῖνα, ὑπὲρ ὧν ἦλθε, μετὰ τὸ πέρας τοῦ λόγου αὐτοῦ Ἀρχίδαμος ὁ βασιλεὺς ἔλεξεν· τί ἂν ἀληθὲς οὗτος, ὦ Λακεδαιμόνιοι, εἴποι, ὃς οὐ μόνον ἐπὶ τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τὸ ψεῦδος περιφέρει ;»

β') Φοβερά (εἶναι) τὰ γηρατεῖα, διότι δὲν ἔρχονται μόνα. Τὰ κρέατα τῶν ἀγρίων ὄνων εἶναι ὅμοια μὲ τὰ κρέατα τῶν ἐλάφων. Ὁ ταῦρος μάχεται μὲ τὰ ἔερατα. Ἐν τῇ μάχῃ ὁ Κλέαρχος ἦτο ἀρχηγὸς τῆς διξῆς πτέρυγος. Πολλὰ εἶδη βραβείων εἶναι. Εἰς τὸ γῆρας πάντες τιμὴν προσφέρομεν. Τὸ τέλος εἰς κάθε ζῷον εἶναι ὁ θάνατος»].

Α' Ἐπανάληψις τοῦ δεδιδαγμένου

[Αὕτη περιορίζεται εἰς τὴν ἀπὸ μνήμης ἀπόδοσιν παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον μάθημα συναχθέντος ἐκ τῆς ὅλης δι-

δασκαλίας κανόνος περι τοῦ σχηματισμοῦ τῶν οὐδετέρων σιγμολήκτων εἰς -ας καὶ εἰς κλίσιν ἑνὸς ἢ δύο τοιούτων ὀνομάτων]

Δ. Τί ἐμάθαμεν ἀπὸ τὴν γραμματικὴν εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα ;

Μ. Τὰ τριτόκλιτα οὐδέτερα σιγμολήκτα εἰς -ας (ἦ : πῶς σχηματίζονται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τά . . .).

Δ. Καὶ ποῖον κανόνα εἶπαμεν ὅτι πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα ;

Μ. (λέγει τὸν κανόνα· ἰδὲ ἀνωτέρω, σελ. 335).

Δ. Νὰ κλίνη ἕνας τὸ ὄνομα **τὸ πέρας**· ὁ . . . —Μ. Τὸ πέρας, τοῦ πέρατος . . .

Δ. Ἐνας ἄλλος νὰ κλίνη τὸ ὄνομα **τὸ γέρας**· ὁ . . . —Μ. Τὸ γέρας, τοῦ γέρως . . .

Β' Ἀσκησις διὰ παραφράσεως

1. Ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν.

α' Θέσις τοῦ σκοποῦ.

Δ. (παραγγεῖλας εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνοίξουν εἰς τὴν σελίδα 208 τοῦ βιβλίου τῆς γραμματικῆς των, ἔνθα τὸ σχετικὸν μὲ τὰ οὐδέτερα σιγμολήκτα εἰς -ας γύμνασμα) Πῶς ἐπιγράφεται αὐτὸ τὸ τεμάχιον ;

Μ. Γέρον Χίος.

Δ. Τί θὰ πῆ «γέρον Χίος ;»

Μ. Ἐνας γέρον ἀπὸ τὴν Χίον.

Δ. Μάλιστα Χιώτης. Θὰ μάθωμεν λοιπὸν ἐδῶ τί συνέβη μίαν φράσιν εἰς ἕνα γέροντα Χιώτην. (Ἀναγινώσκει ὅλον τὸ τεμάχιον).

β' Ἀπομνημόνευσις λέξεων.

Δ. Προσέξατε τώρα, νὰ μάθωμεν πρῶτα τὰς ἀγνώστους λέξεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰς αὐτὸ τὸ μάθημα. Ἀνοίξατε εἰς τὴν σελίδα 250 τοῦ βιβλίου σας.

[Ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ ἀνοίξουν τὴν γραμματικὴν των εἰς τὴν εἰρημένην σελίδα, ὅπου σημειοῦνται αἱ ἀγνωστότεραί πως λέξεις τοῦ τεμαχίου μὲ τὴν ἐξήγησίν των, ὁ διδάσκων παραγγέλλει εἰς ἕνα μαθητὴν νὰ ἀναγνώσῃ ἐκάστην τούτων μεγαλοφώνως].

Δ. Ἀνάγνωσε τὰς λέξεις ὁ . . .

Μ. νέμω=ἀπονέμω, γέρας=βραβεῖον, ἐσθίω=τρῶγω. . .

[Ἀφοῦ δὲ εἰς μαθητῆς ἀπαγγεῖλῃ οὕτω τὰς λέξεις ταύτας, ἐρωτᾷ ὁ διδ. τοὺς μαθητὰς, τίνες τούτων εἶναι τυχὸν γνωσταὶ (π. γ. γέρας=

βραβεῖον) καὶ τίνες μανθάνονται πρώτην φοράν τώρα, ἵνα οὕτω ἐξαι-
ρούμενον τὸ ὅλως νέον ἐντυπώνεται ἰσχυρότερον εἰς τὴν μνήμην. Μετὰ
δὲ ταῦτα, ἀφοῦ εἰς ἀκόμη μαθητῆς ἐπαναλάβῃ τὰς λέξεις ταύτας ἀντι-
στρόφως, ἦτοι ἀπονέμω=νέμω, βραβεῖον=γέρας, τρώγω=ἐσθίω, κλπ.
παρῳγγέλλονται οἱ μαθηταὶ νὰ σημειώσωσιν κατ' οἶκον τὰς λέξεις ταύ-
τας εἰς τὸ οἰκεῖον τετράδιον, καὶ ἡ διδασκαλία προχωρεῖ εἰς τὸ κύριον
αὐτῆς μέρος, ὡς ἐξῆς.]

**γ') Παράφρασις ἐκ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ νέον (μετὰ ἀναγνωρίσεως
τύπων σχετικῶν πρὸς τὸ διδαχθὲν μάθημα γραμματικῆς)**

Δ. (παρῳγγείλας εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνοίξουν πάλιν τὸ βιβλίον
των εἰς τὴν σελίδα 208, ὅπου τὸ ὑπ' ἀριθ. 17 σχετικὸν γύμνασμα,
ἐπαναλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περὶ ἧς
πρόκειται ἀσκησιν ὡς ἐξῆς)

Δ. Γιὰ ποιὸν, εἶπαμεν, γίνεται λόγος εἰς αὐτὸ τὸ τεμάχιον;

Μ. Γιὰ ἓνα γέροντα ἀπὸ τὴν Χιον.

Δ. Ἄς ἰδοῦμε λοιπὸν τί συνέβη εἰς αὐτὸν τὸν γέροντα.

Ἀνάγνωσε τὴν πρώτην φράσιν ὁ . . .

Μ. «Οἱ Λακεδαιμόνιοι μεγάλας τιμὰς ἐνομίζετο».

Δ. Νὰ ἐπαναλάβῃ ἓνας τὴν πρώτην πρότασιν, δηλαδὴ ἕως τὴν λέ-
ξιν **ἐνεμον**.

Μ. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μεγάλας τιμὰς τῷ γῆρα ἐνεμον.

Δ. **τῷ γῆρα!** τί εἶναι γραμματικῶς;

Μ. Οὐσιαστικὸν τριτόκλιτον οὐδέτερον σιγμογλήκτον εἰς -ας ἐνεμον
δοτικῆς.

Δ. Ἐξήγει τὴν πρότασιν, ὁ . . .

Μ. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μεγάλας τιμὰς εἰς τὸ γῆρας (ἦ: εἰς τὰ γηρα-
τεῖα) ἀπένεμον.

Δ. Νὰ ἀναγνώσῃ τὴν δευτέραν πρότασιν, ὁ . . .

Μ. Ἡ δὲ ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ ἐνομίζετο, ὅτι ὅταν τις πηλὴς ποσει

Δ. **γέρας!** τί εἶναι γραμματικῶς;

Μ. Οὐσιαστικὸν τριτόκλιτον οὐδέτερον σιγμογλήκτον, εἰς -ας ἐνεμον
ὀνομαστικῆς.

Δ. Ἐξήγει τὴν πρότασιν, ὁ . . .

[Ἐνδεχόμενον νὰ προσκόψῃ ὁ μαθητῆς ἕνεκα τῆς θέσεως τοῦ προσα-
διορισμοῦ ἐν **Σπάρτῃ** μεταξύ τοῦ ἄρθρου **ἡ** καὶ τοῦ ὀνόματος **ἀρχή**.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ διδ. βοηθεῖ τὸν μαθητὴν πιερόχων τὴν σει-
ρὰν τῶν λέξεων ἀπλοστέραν, ἦτοι]

Δ. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῶν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ γερόντων

πλὴν Μ. ἡ δὲ ἀοχή τῶν εἰκοσιόκτι γερόντων νοσῶν φέρεται ὅτι νεῖλαι

π Δ. ἐν Σπάρτῃ — Μ. εἰς τὴν Σπάρτην ἔσται πλῆθος ἢ ἰσχυροτέρου

πρ Δ. ἐνομιζέτο γέρας ἀρετῆς τούτων τῶν ἀνδρῶν, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Μ. ἐθεώρετο βραβεῖον ἀρετῆς τούτων τῶν ἀνδρῶν, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. Νὰ ἐπαναλάβῃ ἕνας τὴν ἐξήγησιν ὅλης τῆς φράσεως, ὡς τὸ ἴδιον

πρ Μ. (ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐξήγησιν τῆς φράσεως ἀπὸ ἀοχῆς ἕως τὸ ἴδιον

πρ Δ. «Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἢ ἐνομιζέτο») ἢ γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Μ. Νὰ ἀναγνώσῃ τὸ ἴδιον τὴν ἐπισημασμένην φράσιν, ὡς τὸ ἴδιον

πρ Δ. Νὰ ἐπαναλάβῃ ἕνας τῆς φράσεως ἕως τὴν ὁλοκλήρην **ἡσθιον**, ὡς τὸ ἴδιον

πρ Μ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. Δ. **κρέα** τί εἶναι γραμματικῶς; γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Μ. Οὐσιαστικὸν τριτόκλιτον οὐδέτερον, δίγμοληκτον εἰς-ασπληθύν-

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

πρ Δ. ἢ ἔνομοις συσσίτιοις δέ Δ. ἡσθιον, γνήσιοι δὲ νῆτι εἰς χ

λέξιν τὸ *πέρας*, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς παραφράσεως θὰ ἐπιβάλλῃ, γραμματικαὶ ἢ ἄλλαι παρατηρήσεις θὰ γίνοντι καὶ εἰς ἄλλας λέξεις, π. χ. εἰς τὴν ἐπομένην, τρίτην, φράσιν προτοῦ μὲν ζητηθῆ ἢ παραφρασ- σις τῆς πρώτης προτάσεως «ἦκε μέντοι εἰς Σπάρτην ποτὲ γέρον Χίος», θὰ ἐρωτηθοῦν οἱ μαθηταί, πῶς θὰ ἐξηγηθῆ ἢ λέξις «μέντοι», προτοῦ δὲ ζητηθῆ ἢ παραφρασις τῆς δευτέρας προτάσεως «ὄς ἐπὶ τῷ γῆρα αἰ- δούμενος τὴν πολὺν τρίχα βαφῆ ἠφάνιζε», θὰ ἐρωτηθοῦν οἱ μαθηταί, τί θὰ εἶπῃ «αἰδοῦμαι ἐπὶ τῷ γῆρα», ποίας πτώσεως εἶναι ἡ λέξις «βαφῆ» καὶ πῶς θὰ ἐξηγηθῆ ἢ δοτικὴ αὕτη μαζί με τὸ «ἠφάνιζε». Ἐν ἀνάγκῃ δὲ τέλος θὰ παρὰσχῃ ὁ διδάσκων τὰς λέξεις τῆς προτάσεως κεχωρισμέ- νως εἰς σειρὰν ἀπλουτέραν, οὕτω πῶς: Δ. ὄς ἠφάνιζε τὴν πολὺν τρίχα, Μ. ὁ ὁποῖος ἠφάνιζε τὴν ἄσπρην τρίχα, Δ. βαφῆ, Μ. διὰ βαφῆς, Δ. αἰδούμενος ἐπὶ τῷ γῆρα, Μ. διότι ἐντρέπετο διὰ τὸ γῆρας.

Ἄφου δὲ οὕτως ἢ ἄλλως περατωθῆ ἢ παραφρασις ὅλης τῆς ἀσκή- σεως, καλεῖται εἰς μὲν μαθητῆς νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐξήγησιν τοῦ πρώ- του ἡμίσεος αὐτῆς, ἕτερος δὲ τοῦ ὑπολοίπου, καὶ τέλος τρίτος τις νὰ διηγηθῆ ἑλευθέρως ἀπὸ μνήμης, κεκλεισμένων ὄντων τῶν βιβλίων, τὸ ἐν αὐτῷ περιεχόμενον διήγημα].

δ' *Παραφρασις ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον.*

Δ. Προσέξατε τώρα, νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὰς κατωτέρω φράσεις Ἐνάγνωσε τὴν πρώτην φράσιν, ὁ...

Μ. «Φοβερά εἶναι τὰ γηρατεία, διότι δὲν ἔρχονται μόνα».

Δ. Νὰ ἐπαναλάβῃ μόνον τὴν πρώτην πρότασιν, ὁ...—Μ. «Φο- βερὰ εἶναι τὰ γηρατεία».

Δ. Πῶς θὰ τὸ πῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν;

[Πιθανὸν ὁ μαθητῆς, γνωρίζων ἤδη πῶς ἀποδίδονται εἰς τὴν ἀρ- χαίαν γλῶσσαν αἱ λέξεις *εἶναι* καὶ *γηρατεία*, νὰ εἶπῃ ἀμέσως τὴν πα- ράφρασιν «φοβερόν ἐστὶ τὸ γῆρας», πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ δυσκολευθῆ πρὸς τοῦτο. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ διδ. βοηθεῖ αὐτὸν ὡς ἑξῆς].

Δ. Πῶς, εἶπαμεν, λέγονται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὰ *γηρατεία*;

Μ. τὸ γῆρας.

Δ. Πῶς, ἐμάθαμεν, λέγεται εἰς τὴν ἀρχαίαν τὸ *εἶναι*;

Μ. ἐστὶ ἢ εἰσί.

Δ. Ἐδῶ λοιπὸν πῶς θὰ ποῦμε; τὰ γηρατεία εἶναι φοβερά—Μ. τὸ γῆρας ἐστὶ φοβερόν.

Δ. Καὶ ἀντιστρόφως, μετὰ τὴν λέξιν *φοβερόν* εἰς τὴν ἀρχαίαν...—Μ. Φοβερόν ἐστὶ τὸ γῆρας.

Δ. τὸ *φοβερός* πῶς ἄλλῶς ἐμάθαμεν ὅτι λέγεται εἰς τὴν ἀρχαίαν;

Μ. δεινός.

[Ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἀγνοοῦν τοῦτο, λέγει αὐτὸ ὁ διδάσκων καὶ ζητεῖ νὰ ἀποδώσουν τὴν φράσιν εἰς τὴν ἀρ αἰαν μεταχειριζόμενοι ταύτην τὴν λέξιν· «δεινόν ἐστι τὸ γῆρας»].

Δ. Νὰ ἀναγνώσῃ ἕνας τὴν δευτέραν πρότασιν τῆς φράσεως, ὁ . . .

Μ. διότι δὲν ἔρχονται μόνα.

Δ. Ποία λέξις τῆς προτάσεως ταύτης δὲν εἶναι ἀρχαία καὶ πρέπει ἐξάπαντος νὰ τὴν ἀντικαταστήσωμεν ; Μ. ἡ λέξις **δέν**.

Δ. Πῶς λέγεται τὸ **δέν** εἰς τὴν ἀρχαίαν ; — Μ. οὐ (ἢ οὐκ ἢ οὐχ).

Δ. Εἶπέ τώρα ὅλην τὴν πρότασιν εἰς τὴν ἀρχαίαν.

Μ. διότι οὐκ ἔρχονται μόνα.

[Οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἀπαντήσῃ ὁ μαθητὴς λέγων τὴν πρότασιν ταύτην καθ' ἑαυτήν. Ἴνα δὲ γίνῃ ὀρθὴ καὶ σύμφωνος πρὸς τὰ ἀμέσως προηγουμένα ἢ ἀπόδοσις τῆς προτάσεως, ζητεῖ ὁ διδ. νὰ συνδεθῇ αὐτὴ μὲ τὴν προηγουμένην «δεινόν ἐστι τὸ γῆρας», ὡς ἐξῆς].

Δ. Ἄλλὰ συνδέσατε τὰς δύο αὐτὰς προτάσεις, νὰ ἰδοῦμε, πῶς πρέπει νὰ εἰποῦμε ὀρθῶς τὴν δευτέραν.—Μ. δεινόν ἐστι τὸ γῆρας, διότι

Δ. (παρεμβαίνων) διότι **τὸ γῆρας** . . . —Μ. διότι οὐκ ἔρχεται μόνον.

Δ. Ἄντι τοῦ **διότι** ποίαν ἄλλην λέξιν ἐμάθαμεν ὅτι ἠμποροῦμεν νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς τὴν ἀρχαίαν ; —Μ. τὴν λέξιν **γάρ**.

Δ. Νὰ ἐπαναλάβῃ ἕνας τὴν μετάφρασιν ὅλης τῆς φράσεως μὲ τὸ **γάρ** κατόπιν τοῦ **οὐ**.

Μ. δεινόν ἐστι τὸ γῆρας· οὐ γάρ ἔρχεται μόνον.

Δ. Νὰ ἀναγνώσῃ τώρα ἕνας τὴν ἐπομένην φράσιν· ὁ . . .

Μ. Τὰ κρέατα τῶν ἀγρίων ὄνων εἶναι ὅμοια μὲ τὰ κρέατα τῶν ἐλάφων.

Δ. Πῶς θὰ ποῦμε εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὸ **ὅμοια μὲ τὰ κρέατα** ; ὁ . . .

[Ἴσως ὁ μαθητὴς γνωρίζων, ὅτι ἡ λέξις **μὲ** ἀποδίδεται πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν διὰ τοῦ **μετὰ** καὶ γενικῆς, ἀπαντήσῃ **ὅμοια μετὰ τῶν κρεῶν**. Ὅπωςδὴποτε, ἐὰν ὁ μαθητὴς σφάλλεται, ὁ διδ. δηλοῖ ὅτι αἱ λέξεις **μὲ τὰ κρέατα** θὰ ἀποδοθοῦν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν δι' ἀπλῆς δοτικῆς, καὶ ζητεῖ νῦν τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον παράφρασιν ὅλης τῆς φράσεως].

Δ. Νὰ μεταφέρῃ τώρα ἕνας ὅλην τὴν φράσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν· ὁ . . .

Μ. Τὰ κρέατα τῶν ἀγρίων ὄνων ἐστὶν ὅμοια τοῖς κρέασι τῶν ἐλάφων.

[Ἐὰν τυχὸν ὁ μαθητὴς εἴπῃ «**Τὰ** κρέα . . . **εἰσι**», τότε ὁ διδ. ἐὰν

μὲν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τῇ βίσει παραδειγμάτων ἐκ τῶν προηγουμένων ἔχουν διδαχθῆ ἤδη τὴν λεγομένην Ἀττικὴν σύνταξιν, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὸ γένος τοῦ ὑποκειμένου τῆς προτάσεως τὰ κρέα, ἵνα εἴρουν ὅτι τὸν τύπον τοῦ ἐνικού *ἔστιν* καὶ ὄχι τὸ πληθυντικὸν *εἰσὶν* θὰ μεταχειρισθοῦν ἐνταῦθα. Ἐὰν δὲ οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουν διδαχθῆ εἰσέτι τὴν Ἀττικὴν σύνταξιν, ὁ διδ. λέγει ἀπλῶς ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν θὰ εἴπωμεν «Τὰ κρέα . . . ἔστιν» καὶ ὄχι «Τὰ κρέα . . . εἰσὶν».

Α. Νὰ ἀναγνώσῃ τώρα ἓνας τὴν ἐπομένην φράσιν· ὁ . . .

Μ. Ὁ ταῦρος μίγεται μετὰ τὰ κέρατα.

Α. Τί θὰ ἀλλεξώμεν ἀπὸ αὐτὰς τὰς λέξεις;—Μ. τὸ «μετὰ τὰ κέρατα».

Α. Πῶς θὰ εἴπωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν «μίγεται μετὰ τὰ κέρατα»;

[Ἰσως ὁ μαθητὴς ἀπαντήσῃ ὀρθῶς «μίγεται τοῖς κέρασι», ἴσως εἴπῃ «μίγεται μετὰ τῶν κεράτων ἢ . . . τῶν κερῶν»· ἢ ἄλλως πῶς, οὐχὶ ὀρθῶς. Ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει ὁ διδ. ἢ δηλοῖ ἀπλῶς ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὸ «μετὰ τὰ κέρατα» θὰ τὸ ἀποδώσωμεν δι' ἀπλῆς δοτικῆς, ἢ ἐὰν ἤδη οἱ μαθηταὶ ἔχουν διδαχθῆ πρᾶκτικῶς ὅτι ὁ πρόσδιορισμὸς ὁ δηλῶν τὸ ὄργανον ἐκφέρεται διὰ δοτικῆς, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ τί δηλοῖται εἰς τὴν ὑποκειμένην φράσιν διὰ τῶν λέξεων «μετὰ τὰ κέρατα», ὡς ἐξῆς]

Α. Ὅταν λέγωμεν «ὁ ταῦρος μίγεται μετὰ τὰ κέρατα», τί φανερόν ἐστιν εἶναι διὰ τὸν ταῦρον τὰ κέρατα εἰς τὴν μάχην;

Μ. Τὸ ὄργανον, μετὰ τὸ ὁποῖον μίγεται.

Α. Καὶ μετὰ ποίαν πτώσιν, ὅπως ἐμάθαμεν, ἐκφράζεται εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἐκεῖνο, ποῦ σημαίνει τὸ ὄργανον;—Μ. Μετὰ τῶσιν δοτικῆν.

Α. Λοιπὸν πῶς θὰ εἴπωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν «ὁ ταῦρος μίγεται μετὰ τὰ κέρατα»;—Μ. Ὁ ταῦρος μίγεται τοῖς κέρασι.

[Καθ' ὅμοιον τρόπον προχωρεῖ ἡ διδασκαλία ἐπὶ ἐκάστης τῶν ἐπομένων φράσεων τῆς ἀσκήσεως μέχρι τέλους. Γενικῶς δὲ ἀφήνονται κατ' ἀρχάς οἱ μαθηταὶ νὰ μεταφέρουν ἐκαστὴν πρότασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον, ὅπως αὐτοὶ δύνανται, κατόπιν δὲ ὀδηγούμενος ὁ διδάσκων ἐκ τῶν σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ μαθηταὶ ὑποπίπτουν, παρέχει εἰς αὐτοὺς τὰς ἀνάγκαις ἐκάστοτε ἐπικουρίας.]

Ἀφοῦ δὲ οὕτω ἐκτελεσθῆ ἡ ἀσκῆσις ὅλη καὶ μεταφραποῦν πᾶσαι αἱ φράσεις αὐτῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον, γίνονται ἔπειτα ἐπαναλήψεις τῆς γενομένης παραφράσεως ὑπὸ διαφόρων μαθητῶν ἢ κατὰ πρότασιν ἢ κατὰ περισσοτέρας ὁμοῦ προτάσεις ἢ καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἀσκήσεως, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει χρόνος].

Γ. **Άσκησης** παραφράσεως ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον **γραπτή**.
[Ἐὰν τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα ὀρίξη ἢ ἡ καθόλου σειρά τῶν εἰς τὴν γραμματικὴν ἀναφερομένων ἀσκήσεων ἀπαιτῆ νὰ γίνῃ καθ' ὀρισμένον τινὰ χρόνον ἀσκῆσις παραφράσεως ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον **γραπτή**, τότε ὁ διδάσκων μετὰ τὰ ἀνωτέρω πάντα κάμνει καὶ τοιαύτην ἀσκῆσιν κατ' οἶκον ἢ ἐντὸς τοῦ σχολείου, καθ' ὃν τρόπον ἐκτίθεται εἰς σελ. 115 κ. ἑ. τῶν Ὀδηγιῶν τούτων.

Σχετικῶς δὲ μετὰ τὸ προκείμενον μάθημα γραμματικῆς, ἔαν μὲν πρόκειται νὰ ἀνατεθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς ἀσκῆσις γραπτῆς παραφράσεως **κατ' οἶκον**, ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς νὰ γράψουν ἐκεῖ εἰς τὸ οἰκεῖον τετραδῖον τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα ἀπόδοσιν πασῶν ἢ τινῶν μόνον ἐκ τῶν φράσεων, τὰς ὁποίας ἤδη ἐντὸς τοῦ σχολείου μετέφεραν ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον· («Δεινόν ἐστι τὸ γῆρας· οὐ γὰρ ἔρχεται μόνον. Τὰ κρέα τῶν ἀγρίων ὄνων ἐστὶν ὅμοια τοῖς κρέασι τῶν ἐλάφων, κλπ.»)

Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ γίνῃ ἢ διὰ γραπτῆς παραφράσεως ἀσκῆσις **ἐντὸς τοῦ σχολείου**, εἴτε πρὸς διδακτικὸν εἴτε πρὸς ἔξεταστικὸν σκοπὸν γίνεται αὕτη, διατίθεται πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέρα ὥρα. Κατασκευάζει δὲ ὁ διδάσκων ἀριθμὸν τινὰ φράσεων, σχετικῶν πρὸ πάντων πρὸς τὸ τελευταῖον τῆς γραμματικῆς μάθημα, ἥτοι λαμβάνει ταύτας ἐκ τοῦ γυμνάσματος ἢ ἐκ τῶν γυμνασμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνεῖ τελευταῖον, μετατρέπων πῶς αὐτὰς κατὰ τὸν ἀριθμὸν, τὸ πρόσωπον, τὴν διάθεσιν τοῦ ῥήματος, κλπ. ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει διὰ τῆς ἀσκήσεως. Ἐν προκειμένῳ αἱ τοιαῦται προτάσεις δύνανται νὰ εἶναι οἷα αἱ ἑξῆς.

«Τῶν κακῶν τοῦ γῆρατος τέλος εἶναι ὁ θάνατος. Πολλοὶ τρώγουν κρέατα ἀγρίων ζώων. Τῶν κεράτων τῆς ἐλάφου τὸ μέγεθος θαυμαστὸν εἶναι. Ὁ σαλπικτικὸς σημαίνει μετὰ τὸ κέρας. Τοῦ βραβεῖου τούτου ἡ ἀξία μεγάλη εἶναι».

Ἐποὺ δὲ ὑπαγορευθῶν εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ γραφοῦν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ οἰκεῖον τετραδῖον αἱ φράσεις αὗται, παραγγέλλει ὁ διδ. εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀποθέσουν τὰς γραφίδας τῶν ἐπὶ τῶν θρανίων καὶ παρασκευάζει τὴν γραπτὴν μετάφρασιν καλῶν τοὺς μαθητὰς νὰ παραφράσουν ἐκάστην πρότασιν πρῶτον προφορικῶς. Ἐποὺ δὲ γίνῃ τοῦτο τουλάχιστον ἅπασι ἐπὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν ὑπαγορευθεισῶν προτάσεων, καλοῦνται κατόπιν οἱ μαθηταὶ νὰ γράψουν εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ τετραδίου τῶν τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον μετάφρασιν πασῶν τῶν προτάσεων τούτων. Παρέχων οὕτω ἐκ τῶν προτέρων ὁ διδ. τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν εἰς τοὺς μαθητὰς καθιστᾷ εἰς αὐτοὺς εὐκολωτέραν καὶ ἐπομένως εὐαρεστοτέραν τὴν περὶ ἧς πρόκειται γραπτὴν ἐργασίαν, προ-

λαμβάνει τὰ πολλὰ σφάλματα αὐτῶν καὶ τέλος παρέχει εἰς ἔστυν εὐχε-
ρεστέραν τὴν διόρθωσίν των. Γενικῶς δὲ προτιμότερον εἶναι νὰ παρέ-
χεται παρὰ τοῦ διδάσκοντος εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὰς γραπτάς των
ἐργασίας βοήθεια περισσοτέρα ἴσως τοῦ δέοντος παρὰ νὰ ζητοῦνται
παρ' αὐτῶν πράγματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των, νὰ ὑποπίπτουν δὲ
ἐνεκα τούτου εἰς πολλὰ σφάλματα καὶ νὰ ἀποθαρρύνονται.

Πῶς τέλος γίνεται ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων τῶν περιὶ ὧν ἐν-
ταῦθα πρόκειται γραπτῶν ἐργασιῶν, βλέπει τις εἰς σελ. 120 κ. ἑ. τῶν
ἀνὰ χεῖρας ὁδηγιῶν].

Π Ι Ν Α Ξ Α'
Τ Ω Ν Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Ω Ν

- Σελ. 5 - 7. Πρόλογος.
- > 9 κ. έ. *Θρησκευτικά.*
 - > 10 - 16. Διδασκαλία τής 'Ιερῶς 'Ιστορίας.
 - > 16 - 21. Διδασκαλία τῶν ἀπολυτικίων.
 - > 21 - 27. Διδασκαλία τής 'Ιερῶς Κατηχίσεως.
 - > 27 - 28. Διδασκαλία τής Λειτουργικῆς.
 - > 29 - 34. 'Ανάγνωσις τής Κ. Διαθήκης.
 - > 34 - 38. Διδασκαλία τής Χριστιανικῆς 'Ηθικῆς.
 - > 38 - 44. Διδασκαλία τής 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας.
 - > 45 κ. έ. *'Αρχαῖα 'Ελληνικά.*
 - > 45 - 46. Σκοπὸς τής διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων 'Ελληνικῶν. Κλάδοι τοῦ μαθήματος τούτου.
 - > 46 - 53. 'Απομνημόνευσις λέξεων.
 - > 53 - 86. 'Η διδασκαλία τής γραμματικῆς.
 - > 86 - 98. 'Η διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ.
 - > 98 - 123. Γραμματικαὶ ἀσκήσεις.
 - > 123 κ. έ. 'Ερμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων.
 - > 123 - 144. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν.
 - > 144 κ. έ. Τὰ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς ἐνότητος.
 - > 145 - 147. Μεθοδικὴ ἐνότης.
 - > 147 - 154. Θέσις τοῦ σκοποῦ.
 - > 154 κ. έ. Γλωσσικὴ ἐπέξεργασία.
 - > 154 - 165. 'Ανάγνωσις. Λεξιλογικαὶ καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις.
 - > 165 - 174. Σύνταξις.
 - > 174 - 185. Μετάφρασις.
 - > 185 - 215. Πραγματικὴ ἐρμηνεία.
 - > 215 - 223. Παρατηρήσεις. Συνύφανσις διαφόρων παρατηρήσεων.
 - > 223 - 226. Ποῦ πρέπει νὰ διακόπτεται ἡ ἐρμηνεία μιᾶς ἐνότητος μὴ περαινομένη εἰς ἓν μάθημα.
 - > 226 - 242. Διδασκαλία τοῦ μέτρου.
 - > 242 - 279. Τὰ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς ὅλου. (Παρατηρήσεις ἴδιαι εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν καθ' ἕκαστον συγγραφέων).
 - > 279 - 288. Τήρησις σημειώσεων. (Τετράδια ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων, τετράδια συστήματος).
 - > 288 - 315. Παρατηρήσεις. Προπαρασκευὴ κατ' οἶκον διδασκάλων καὶ μαθητῶν.
 - > 315 - 328. 'Ερμηνεία ἐπιτροχάδην.
 - > 329 κ. έ. 'Υποδειγματικὴ διδασκαλία μαθήματος γραμματικῆς.

Π Ι Ν Α Κ Ε Ι Β

Ο Ν Ο Μ Α Τ Ω Ν Κ Α Ι Π Ρ Α Γ Μ Α Τ Ω Ν

- Ἁγία Γραφή*, σ. 31.
Ἄκλιτα, σ. 85.
Ἀκροστιχίς, σ. 141, 324.
Ἀνάγνωσις, ἰδὲ *ἐρμηνεία*.
Ἀνάγνωσις ἀπλή, (=ἐπιτροχάδην ἐρμηνεί), σ. 315 κ. ἑ. Κατ' οἶκον ὑπομαθητῶν, σ. 327.
Ἀνάγνωσις τοῦ ἐρμηνευτέου ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος πρώτου, σ. 155. ὡφθ. μική, σ. 227, 230.
Ἀναδιήγησις διδαχθέντος ἱστορηματος παρά μαθητῶν, σ. 12, 16.
Ἀνάλυσις λογικῆ κλπ. σ. 203, 206, 211, 250, 253, 255, 295, 305, 308, 310. ὅλου λόγου, σ. 257 κ. ἑ. ὅλου διαλόγου, σ. 262 κ. ἑ. ὅλου στοιχείου τοῦ Ὁμήρου, σ. 268 κ. ἑ.
Ἀνάπαιστοι, σ. 227, 239, 311.
Ἄντωνμίαι, σ. 76.
Ἀνωμαλία μετρικαί, σ. 242.
Ἀόριστος ἐνεργητικός, σ. 80.
Ἄπαγγελία ὑπὸ μνήμης, σ. 273.
Ἀπαρέμφατον, σ. 78. μετὰ τοῦ ἄν, σ. 98, ἀπαρεμφατικῆ σύνταξις, σ. 55.
Ἀπόδοσις ἐλευθέρα τοῦ περιεχομένου, σ. 194, 211.
Ἀπολυτίκια, σ. 16 κ. ἑ.
Ἀπομνημόνευσις, σ. 16, 17, 20. κοινόνου, σ. 84, 95. λέξεων, σ. 46 κ. ἑ. 158, 162, 165. ποιημάτων, σ. 313. τάξεων, σ. 97. τύπων, σ. 84.
Ἀπομνημονεύματα Ξενοφώντος, σ. 130, 133.
Ἀπομνημονεύεται λέξεις ἢ φράσεις, σ. 47.
Ἄρθρον, σ. 93.
Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτεία, σ. 133.
Ἄρριανού Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις, σ. 129-130.
Ἀσκήσεις γραμματικαί, 50, 51. σπουδαιότης, εἶδη κλπ. σ. 98 κ. ἑ. γράμματαί, (εἶδη τούτων, πρόληψις σφαλμάτων κλπ.) σ. 108 κ. ἑ. διόρθωσις σ. 109, 119, κ. ἑ. κατ' οἶκον, σ. 107, 115, 120.
Ἀττικὴ διαλεκτός, σ. 43. σύνταξις, σ. 92, 95.
Αὐτενέργεια, σ. 182, 198 κ. ἑ.
Βαθυτέρα ἐπεξεργασία, σ. 14, 197. κ. ἑ.
Γενική, σ. 93. ἀπόλυτος, σ. 93, 104. ἀφαιρετικῆ, σ. 94.
Γνώμαι, σ. 273, 274.
Γραμματικὴ, σ. 53 κ. ἑ. τὰ διδακτέα ἐν ἑκάτερα τῶν δύο κατωτέρων τάξεων τοῦ ὅλου γυμνασίου σ. 55 κ. ἑ. τρόπος διδασκαλίας, σ. 68 κ. ἑ.
Γραμματικοὶ κανόνες, σ. 54.
Γραμματολογία, σ. 124, 258, 279.
Γυμνάσιον τὸ ὅλον γυμνάσιον σ. 10, 49.
Δακτυλικός ἔξαμετρος, σ. 233.
Δάκτυλοι, σ. 229, 233.
Δαμακηνός, σ. 324.
δέν, σ. 91.
Δηματικὸν σχολεῖον, σ. 68.
Δημοσθένης εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν, σ. 138. ἀνάγνωσις, σ. 155. ὕφος, σ. 258 κ. ἑ.
Διάγραμμα ἀνάλυσεως διαλόγου, σ. 262, τῆς ὅλης πορείας τῆς ἐρμηνείας, σ. 215, 223, τῆς πορείας τῆς πραγματικῆς ἐρμηνείας, σ. 190-192.
Διαθήκη Καινῆ, σ. 29. II. καὶ K' σ. 10.
Διαιρέσις τοῦ διδακτέου εἰς μερικὰς ἐνότητες, σ. 16, 145 κ. ἑ.
Διακοπή (ποῦ πρέπει νὰ διακοπτεται ἡ ἐρμηνεία μὴ περαιομένη), σ. 223.
Διάλογος (διδάσκοντος καὶ μαθητῶν), σ. 69 κ. ἑ. - σ. 83.
Διασάφησις ὄρων, σ. 20, 36, 77. (συντακτικῶν), σ. 90, 96.
Διάσωσις ἐν τῇ μνήμῃ ἀπομνημονευθεῖσων λέξεων, σ. 51.
Διόρθωσις σφαλμάτων, σ. 12 γραπτῶν, σ. 119 κ. ἑ. μεταφράσεως, σ. 183.
Δοτικῆ, σ. 73, 94.
Δράμα, σ. 207.
Δυνικός ἀριθμός, σ. 54.
Εγκλίσεις, σ. 78.
Ἐθνικός ὕμνος, σ. 241.
Εἰκόνες (πᾶ Ὁμήρου), σ. 267.
Εἰμί, σ. 66.
Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν, σ. 124 κ. ἑ. ἱστοριογράφου, σ. 126 κ. ἑ. ὀητῶν, σ. 136 κ. ἑ. ποιητῶν σ. 138 κ. ἑ. Πλάτωνος, σ. 142 κ. ἑ.
Ἐπδόσεις συγγραφέων σχολικαί ἢ μαθητικαί, σ. 249, 280, 281, ἀποπαιτού-

- των, σ. 282, τί πρέπει γὰρ περιέχουν, σ. 281-282.
- Ἐκκλησιαστική** ἱστορία, σ. 38, κ. ἐ.
- Ἐκλογή** ὕλης, σ. 9, 53, 125.
- Ἐλεγεία**, σ. 141, 238, 241.
- Ἐλεγχος** ἐργασίας μαθητῶν γενομένης κατ' οἶκον, σ. 244, 314, 327.
- Ἐλευθέρα** ἀπόδοσις, σ. 211, 295, 305, 308, 311.
- Ἑλληνικά** Ξενοφάντος, σ. 130, 132.
- Ἑλληνικὸν** σχολεῖον, σ. 10, 49.
- Ἐμβάθνους**, σ. 15, 16, 192, 198 κ. ἐ. 207, 263, 294, 303, 308, 311, αἰσθητική, σ. 19, 200 κ. ἐ. 303, ἠθική, σ. 15, 198, 214, 248, ὄργανο-επιτική, σ. 303, ἱστορική, σ. 214, κοινωνιολογική, σ. 201, κριτική, σ. 199, 207, 256, λογική, σ. 214, τεχνική, σ. 203, 208, 210, 270, ψυχολογική, σ. 199, 201, 209, 266, 303.
- Ἐμβατήριον**, σ. 141, 239, 309 κ. ἐ.
- Ἐξελικτική** μορφή διδασκαλίας, σ. 23.
- Ἐξέτασις** μεμαθημένου, σ. 244, 250, 313.
- Ἐξήγησις** (ἀπολυτικίου), σ. 17 κ. ἐ. λέξεων, σ. 47, 52, 160, 163 κ. ἐ.
- Ἐνεστώς**, σ. 77, 79.
- Ἐπαγωγική** μέθοδος, σ. 80, 96.
- Ἐπανάληψις** μεμαθημένου, σ. 16, λέξεων, σ. 51, γραμματικῆς, σ. 101, ἐμνηνευθέντος, σ. 242 κ. ἐ. κατ' οἶκον 244, μεταφράσεως, σ. 183, μέτρον, σ. 238, ὅλον ἐμνηνευθέντος βιβλίου, σ. 252, Ὁμήρου, σ. 264 κ. ἐ.
- Ἐπεξεργασία** ἐμνηνευτικῆς εἴδη αὐτῆς, σ. 145, βαθύτερα (παραβολῆς), σ. 31, ἐμνηνευθέντος, σ. 192 κ. ἐ. γλωσσική, σ. 31, 154 κ. ἐ. 206 (ύποσημ.), γραμματική, σ. 156, λεξιλογική, σ. 156, 159 κ. ἐ. λογική, σ. 194, 206, 211, πραγματική, σ. 31, 206 (ύποσημ.), κριτικῆς πραγματικῆς, σ. 192, 195, 222, 293.
- Ἐπίγραμμα**, σ. 141, 206.
- Ἐπιγραφή** ἐμνηνευθέντος τεμαχίου, σ. 213, 246, 250, 252-255, 262, 295, 306, 311, ἐπιγραφαί καὶ περιλήψεις τραγωδίας, σ. 276.
- Ἐπίθετα**, σ. 76, μετὰ γενικῆς, σ. 97.
- Ἐπιρρήματα**, σ. 85.
- Ἐπιστολαί** Ἀποστόλων, σ. 33.
- Ἐπιτροχάδην** ἐμνηνεῖα, σ. 315 κ. ἐ.
- Ἐργασία** κατ' οἶκον μαθητῶν, σ. 16, 20, 32, 49, 84, 107, 108, 234, 241, 260.
- Ἐρμηνεία** ἀκριβὴς Ἑλληνικῶν λέξεων, σ. 42 κ. ἐ. f. εἰς τὸν 42 κ. ἐ.
- 144, εἰσαγωγή εἰς ἐρμ., σ. 124 κ. ἐ. 295, τὰ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τεμαχίου, σ. 144 κ. ἐ. αἰσθητικῆς, σ. 200, 226, γλωσσικῆς, σ. 156 κ. ἐ. πραγματικῆς, 185 κ. ἐ. ἐρμην. Εὐαγγελίου, σ. 30 κ. ἐ.
- Ἐρώτησις** εὐθεία ἢ πλαγία, σ. 91.
- Εὐαγγέλιον**, σ. 30.
- Εὐκτική**, σ. 78, 80, 81, μετὰ τοῦ ἀν, σ. 94, 98, τοῦ πλαγίου λόγου, σ. 98.
- Εὐριπίδης**, ἀναγνωστέα τραγωδία, εἰσαγωγή εἰς αὐτάς, σ. 144.
- Ἠθική** Χριστιανική, σ. 34 κ. ἐ.
- Ἡρόδοτος**, σ. 55, διδακτέα μέρη, σ. 134, ἐπανάληψις, σ. 254.
- Θέογυις**, σ. 140.
- Θεόφραστος**, σ. 143, 321.
- Θεῖσις** σχολοῦ, σ. 9 κ. ἄ. Ἰδὲ σχολιάς.
- Θουκυδίδης**, σ. 135, δημηγορίαί, σ. 259, ἐπανάληψις, σ. 254.
- Ἰαμβεῖα** (ἐκκλησιαστικά) σ. 326.
- Ἰαμβοί**, σ. 229, 239.
- Ἰερά** Γραφή, σ. 12.
- Ἰερά** Ἱστορία, σ. 10 κ. ἐ. 28, 33, 40.
- Ἰλιάς** διδακτέα, σ. 139, ἀνάγνωσις ἐν τῇ ἀνοστήτῃ τοῦ γυμνασίου τάξει, σ. 327.
- Ἰσοσυλλαβία**, σ. 326.
- Καινὴ Διαθήκη**, σ. 23, 39, 40.
- Κανόνες** (σχηματισμός αὐτῶν), σ. 82, 94, ἀναγωγή μερικῶν εἰς γενικότερους, σ. 97, πρακτικοί, σ. 97, (ἐκκλησ.) σ. 334.
- Καταλήψεις**, σ. 72, 74, 79, 80.
- Κατήχησις**, σ. 21 κ. ἐ. 40.
- Κλάδοι** τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, σ. 46.
- Κλίσις** β', σ. 69—γ', σ. 75—ῥήματος, σ. 79.
- Κοντάκια**, σ. 141, 323.
- Κοσμάς**, σ. 324.
- Κύρου** Ἀνάβασις, σ. 126, 131.
- Κύρου** Παιδεία, σ. 130, 132.
- Λέξεις** ἀπομνημονεύσεις, σ. 46 κ. ἐ. ἐπανάληψις, σ. 265.
- Λεξικόν** χρεῖσις ὑπὸ μαθητῶν, σ. 281, 315.
- Λεξιλογική** ἐπεξεργασία, σ. 156 κ. ἐ.
- Λόγος** ἐρμην. ἐπὶ ἀκρίβειας, σ. 42 κ. ἐ. κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, σ. 42 κ. ἐ. f. εἰς τὸν 42 κ. ἐ.

Λυρικοί ἀρχαῖοι, σ. 140, 206 κ. ἐ.
Χριστιανοί, σ. 141, 322 κ. ἐ.
Λυσίας, σ. 137.

Με' οὐδὴ ἐνότης, σ. 145 κ. ἐ.
Μέρη τοῦ λόγου κλιτά, σ. 68. ἄκλιτα, σ. 85.

Μετάρρασις, δ. 174 κ. ἐ. πιστὴ κατὰ λέξιν καὶ πιστὴ κατ' ἔννοιαν σ. 181, 219. ἔλευθέρη, σ. 175 κ. ἐ. 220, 318 κ. ἐ. πορεία κατὰ ταύτην, σ. 181. ἔλεγχος, ἐάν γίνεται ἐν ἐπιγνώσει, σ. 181. διόρθωσις σφαλμάτων, σ. 183. ἀτοπία μεταφράσεως, σ. 179, 185.

Μετοχή, σ. 78.
Μετρική, σ. 226 κ. ἐ. ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, σ. 32 ι'.
Μή, σ. 91, 117.

Ξενοφάνης, σ. 140.
Ξενοφῶν, σ. 126 κ. ἐ.

*Οδοιτικά, σ. 83.
*Οδύσεια, σ. 55, 93, 138, 140, 231 κ. ἐ. 264 κ. ἐ. ἀνάγνωσις κατ' οἶκον, σ. 327.

*Οκτώηχος, σ. 17.
*Ομηρος, σ. 138 κ. ἐ. 264 κ. ἐ.
*Ομοιοκαταληξία, σ. 227, 241, 324.
*Ομοιοτόν, σ. 326.

Ορθογραφικά σφάλματα (πρόληψις αὐτῶν), σ. 108, 114.
Οὔ, σ. 91.

Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, σ. 10, 22.
Παραθετικά, σ. 76, 94.
Παρακείμενος, σ. 80.

Παράλληλοι βίοι Πλούταρχου, σ. 317 κ. ἐ.
Παρασκευὴ κατ' οἶκον (διδασκάλων), σ. 158, 288 κ. ἐ. (μαθητῶν), σ. 312 κ. ἐ.

Παρατηρήσεις (γραμματικά), σ. 156, 158, 161. (σημασιολογικά), σ. 156. (συντακτικά), σ. 157, 165 κ. ἐ. (πραγματικά), σ. 187. (ἔξεζητημένα), σ. 188, 290.

Παρατηρήσεις ἴδιαι εἰς ἕκαστον συγγραφέα, σ. 242 κ. ἐ.
Παρακείμεσις (γραμματικά), σ. 157. (πραγματικά), σ. 189.

Παροιμιώδεις φράσεις, σ. 273.
Πανσάνιας, σ. 136, 321.
Περίληψις (ἐρμηνευθέντων), σ. 194, 212, 250, 254, 276, 295, 305, 308, 311. (παραλειφθέντων), σ. 131.

Πλάτων, σ. 142, 260 κ. ἐ.

Πληθυντικός ἀριθμὸς, σ. 74.

Πλοκή μύθου, σ. 270, 274.

Πλούταρχος, σ. 136, 317 κ. ἐ.

Ποιήματα (νέα καὶ ἀρχαῖα), σ. 227, 230, 241. (ἐκκλησιαστικά), σ. 16, 141, 322 κ. ἐ.

Ποιηταί, σ. 138 κ. ἐ.

Πραγματικὴ ἐξήγησις, σ. 160. ἐπεξεργασία, σ. 17, 19, 192, 210 κ. ἐ. ἐρμηνεῖα, σ. 185 κ. ἐ. 189, 192, 210 κ. ἐ. 225.

Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, σ. 33.

Πρίν, σ. 170.

Προδήλωσις τοῦ περιεχομένου ἱστορήματος, σ. 10 ἐρμηνευτέου τεμαχίου, σ. 147.

Προθέσεις, σ. 85.

Προπαρασκευὴ, σ. 11, 255. (διδασκάλου κατ' οἶκον), σ. 288 κ. ἐ. μαθητῶν), σ. 312 κ. ἐ.

Προσφορὰ τοῦ νέου, σ. 12.

Προσφύματα, σ. 79.

Πρόσοπα (ρήματος), σ. 78.

Π. στάσεις κρίσεως ἢ ἐπιθυμίας, σ. 91.

Πρωτόκλιτα ὀνόματα, σ. 82.

Πτώσεις, σ. 69 κ. ἐ.

*Ρήματα, σ. 77 κ. ἐ. (μετὰ γενικῆς), σ. 97. (μετὰ καταγορηματικῆς μετοχῆς), σ. 97.

*Ρητὰ Ἁγίας Γραφῆς, σ. 15, 21, 32, 35.

*Ρήτορες, σ. 136 κ. ἐ. (ἐπανάληψις), σ. 254 κ. ἐ.

*Ρυθμὸς, σ. 227, 230.

*Ρωμανός (ὁ μελωδός), σ. 141, 323 κ. ἐ.

Σημειώσεις (ἐκ τῶν δεδιδαγμένων), σ. 37, 126 κ. ἐ. 275 κ. ἐ.

Σιμωνίδης, σ. 206, 229.

Σκηναί (ἢ εἰκόνες· παρ' Ὀμήρῳ), σ. 267.

Σκοπὸς (τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν), σ. 45.

Σκοπὸς (θέσις σκοποῦ), σ. 10, 129, 147. (παραδείγματα), σ. 147 κ. ἐ. 159, 162, 221, 255.

Σόλων, σ. 140, 229, 238, 242.

Σοφοκλῆς, σ. 143.

Σπονδεῖοι, σ. 229, 233.

Στάδια (διδασκαλίας), σ. 10 κ. ἐ. σ. 147 κ. ἐ.

Στοιχεῖα πολιτισμοῦ (Ὀμηρικοῦ), σ. 268, 272.

Στράβων, σ. 136, 321.

Στροφή (ποιήματος), 241.

Συγκέντρωσις, τ. 35, 52, 213, 245

248 250, 252, 255, 256, 260, 270, 295, 305, 308, 311. (δλου λόγου) 257).

Συγκεντρωτικά ἐρωτήσεις, σ. 213.

Σύγκρισις (β' ὅρος), σ. 94.

Σύλληψις, σ. 204, 209.

Συμπλήρωσις ἐρμηνείας, σ. 242 κ. ἑ.

Συμφωνία συντακτικῶν ὄρων σ. 90, 95.

Σύνδεσμοί, σ. 85.

Συντακτικόν (τὰ διδακτέα), σ. 86, 89. (διδασκαλία), σ. 90 κ. ἑ. (ἐφαρμογή), σ. 102.

Συντάξεις σπάνιαι, σ. 53, 90. ἴδιαι τοῦ Ὀμήρου, σ. 266.

Σύνταξις (συντακτικὴ ἀνάλυσις), σ. 165 κ. ἑ. (πρακτικὴ), σ. 166. (μεικτὴ), σ. 167. (θεωρητικὴ), σ. 169. (ἀπαρμεμάτου ἢ μετοχῆς), σ. 174.

Συνύφανσις παρατηρήσεων, σ. 49, 162, 163, 211 (ὅπου.), 246 κ. ἑ. 293.

Συστηματοποιήσις γνώσεων, σ. 249 κ. ἑ. 272 κ. ἑ.

Ταξινομήσις παρατηρήσεων. σ. 215, 222.

Τετραδία λέξεων, σ. 159, 163, 280. ἐπιγραφῶν καὶ περιλήψεων, σ. 246, 252, 262, 280. συστήματος. σ. 249, 280. δείγμα τετραδίου συστήματος, σ. 284 κ. ἑ.

Τεχνολογία, σ. 99, 162, 290.

Τομὴ (στίχου), σ. 235 κ. ἑ.

Τόνος ῥυθμικός, σ. 280.

Τραγικοί, σ. 143, 155, 273.

Τραγῳδία, σ. 273 κ. ἑ.

Τροχαῖοι, σ. 233, 239, 327.

Τυπικόν, σ. 68 κ. ἑ. 80. Ὀμήρου, σ. 53, 265.

Τύποι (γραφῆ τύπων) σ. 111 κ. ἑ.

Τυρταῖος, σ. 140, 177, 229, 239, 309 κ. ἑ.

Ὑμνογράφοι (γλῶσσα), σ. 325.

Ὑποδειγματικαὶ διδασκαλίαι σ. 290, 321 κ. ἑ.

Ὑποθετικοὶ λόγοι, σ. 96.

Ὑπομνηματικαὶ σημειώσεις (χάριν τοῦ διδασκάλου), σ. 292 κ. ἑ.

Ὑποτακτικὴ, σ. 80, 97.

Ὑφος ῥήτορος, σ. 258.

Φιλόσοφοι, σ. 142 κ. ἑ.

Χαρακτήρ (ῥήματος), σ. 79.

Χαρακτήρες Θεοφράστου, σ. 143, 321.

Χαρακτηρισμοὶ προσώπων, σ. 209, 215, 251, 254, 263, 271, 278, 284. (συγγραφῆς), σ. 130, 258.

Χειρικά, σ. 75.

Χορικά (τραγῳδίας) σ. 240, 274.

Χορὸς (τραγῳδίας) σ. 279.

Χρηστομάθεια (κατωτᾶτης τάξεως τοῦ ὅλου γυμνασίου), σ. 147, 149, 152.

Χριστιανικὴ λυρικὴ ποίησις, σ. 141, 322 κ. ἑ.

Χρόνοι ῥημάτων, σ. 78. (γραφῆ κατ' οἶκον), σ. 81, 314.

Ὡστε (μετ' ἀπαρμεφ.), σ. 170.

Π Ι Ν Α Ξ Γ'

ΠΕΡΙΕΧΩΝ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΝΤΑ ΩΣ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Δαμασκηνοῦ	Ὀλυμπιακὸς Γ', § 1-2 . . . σελ. 154
κανὼν εἰς τὰ Θεοφάνεια . . . σελ. 325	> > § 10-13 . . . > 162
	> > § 21 . . . > 177
	> > § 24 . . . > 199
Δημοσθένους	> > § 27 . . . > 177
Ὀλυμπιακὸς Α', § 22 . . . σελ. 199	Φιλιππικὸς Α', 1 . . . > 176
> Β', § 3-§ 10 . . . > 254	> > § 3 . . . > 196
> > § 5, § 14-20 . . . > 199	> > § 2-12 . . . > 148
> > § 8 . . . > 199	> > § 5 . . . > 218
> > § 12 . . . > 176	> > § 4-6 . . . > 190
> > § 14-21 . . . > 255	> > § 7 . . . > 177
> > § 14 . . . > 197	> > § 18 . . . > 177
> > § 16 . . . > 197	> > § 13-29 . . . > 148
> Β', (ἐπανάληψις) > 256 κ. ἑ.	> > § 23-27 . . . > 151

Φίλιππος Α', § 35	σελ.	197	1, 1, § 3	σελ.	217
» » (ὄλος)		257	1, 1, 4-5	σελ.	146, 150, 194
Θεοφράστου					
Χαρακτήρ ἀναισθησίας	σελ.	143	1, 1, 5	σελ.	170
» εἰρωνείας		322	1, 1, 6-8		190
» κολακείας		322	1, 1, 7		174
Θουκυδίδου					
Α', κεφ. 24-25	σελ.	104, 190	1, 1, 9		153
Α', » 25		151, 210	1, 1, 9		159
Α', » 25, § 1		210, 218	1, 1, 10		193
Α', » 26, § 3		175	1, 8		250
Α', » 32, § 3		219	1, 8, § 13		175
Α', » 34-43		259	1, 10, § 18		175
Α', » 38		307 κ. ε.	1 (ὄλον)		252
Α', » 39		195	2, 1, § 2-3		221, 223
Α', » 42, § 1		176	2, 1, § 3		93
Δυσίου					
ὕπερ τοῦ ἄδυνάτου, § 15 - § 18	σελ.	151	2, 1, § 4		190
Ξενοφώντος					
α'. Ἀπομνημονεύματα					
1, 1, § 1-2	σελ.	146	2, 1, § 5, § 6, § 7, § 9		217
1, 1, § 18		196, 197	2, 1, 10, § 12		313
β' Ἑλληνικά.					
1, 2, § 36-38	σελ.	150	2, 1, 8		185
1, 5, § 19		175	2, 2, 1-2		195, 292
1, 6, § 78		175	2, 2, 1-2		313
1, 7, § 1		148	2, 2, 7-9		197
2, 2, § 3-4		188	2, 5, 7		313
Βιβλ. 3 καὶ 4		253	3, 1, 1		129, 147
§, 1, § 3		197, 217	3, 1, 2		173, 291
3, 1, § 4		218	3, 1, 4 κ. ε.		196
3, 1, § 6		175	3, 2, 11-13		196
3, 1, § 8-10		283	4, 3, 30		175
3, 1, § 14		199	δ', Κύρου Παιδεία.		
3, 1, § 16-28		284	1, 2, § 7	σελ.	98
3, 1, § 24-28		225	1, 3, § 6		180
3, 1, § 25		172	Ἵομηρος.		
3, 3, § 1		196	α'. Ἰλιάς.		
3, 4, § 1		190	Α, στίχ. 1	σελ.	242
3, 4, § 1-2		196	» 1-7		313
3, 4, § 2		197	» 12		219
3, 4, § 3		197	» 14-15		219
3, 4, § 5		197	» 17-21		205
3, 4, § 13-14		194	» 17-21		306
3, 4, § 21-22		312	» 18 κ. ε.		178
γ'. Κύρου Ἀνάβασις.					
1, 1	σελ.	129, 244	» 24		179
1, 1, § 1		190, 198	» 26-32		313
1, 1, § 1-2		189	» 29 κ. ε.		178
1, 1, § 2 καὶ § 8		291	» 34 κ. ε.		267
1, 1, § 3	σελ.	146, 171, 198	» 34-42		201
			» 35		219
			» 53-305		148
			» 101-187		225
			» 106-120		266
			» 107		179
			» 126		179
			» 141-146		266
			» 167		178
			» 188		179
			» 232		94
			» 234		202
			» 245-246		266

Α, στίχ.	247-284	σελ.	196
>	247-305	σελ.	151, 222
>	255-256	σελ.	267
>	287		167
>	313-314		197
>	322-325		267
>	327		267
>	347 κ.έ.		202
>	348 κ.έ.		267
>	351		219
>	361-363		267
>	505-506		257
>	571-606		152
>	595-599		267
>	602 κ.έ.		220

Α, (όλου επανάληψης)	σελ.	268, 303 κ.έ.
Β, 87 κ.έ.		200, 267
Δ, 434	σελ.	202
Ι, 225 κ.έ.		206
Π, 156 κ.έ.		267
Σ, 146-147		202
>	148	202
>	474 κ.έ.	267
Ω, 477 κ.έ.		267

β'. 'Οδύσσεια.

α, 1	σελ.	231
>	1-10	σελ. 203, 296
>	1-87	σελ. 265
>	2 και 5	242
>	11-21	204
>	22 κ.έ.	σελ. 148, 199
>	22-87	σελ. 148
>	55-56	226
ε, 282		201
ζ, 187 κ.έ.		177
>	257	177
>	289	178
>	327	178
ι, 62-82		301
λ, 586		227
>	598	227

Πλάτωνος.

Κρίτων, 43 Α	σελ.	218
>	43 Β, 44 Δ	218
>	47 Α	181
>	50 C	220

Κρίτων, 51 C.Δ.	σελ.	220
>	κεφ. Α' και Β'	305
>	όλος ο διάλογος	260 κ.έ.
Λάχης, 178 Α		218
>	187 Β	218
>	189 C	219

Πλουτάρχου.

Γάιος Γράγγος, κεφ. 11-13	σελ.	320
Θεμιστοκλής	1-3	318

Ρωμανού (του μελωδοῦ).

κοντάκιον τῆς Χριστοῦ γεννήσε.	σελ.	324
"Ύμνος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ		324

Σιμωνίδου.

'Επίγραμμα	σελ.	206
------------	------	-----

Σοφοκλέους.

Αἴας	1 κ.έ.	σελ.	274
>	3		231
>	134 κ.έ.		227
'Αντιγόνη,	1	σελ.	179, 181
>	1-99		207, 274
>	23	σελ.	179
>	37		179
>	51		179
>	100 κ.έ.		176
>	100		274
<	103		179
>	120		179
>	134		179
>	155		180
>	163-222		276
>	169		180
>	(όλον τὸ δράμα)		276 κ.έ.
Οἰδίπους Τύραννος, 54 κλπ.			275
>	371		226
>	(χορὸς)		279

Τυρταίου.

'Εμβατήριον	σελ.	239, 309
'Ελεγεία		177

πλ' f/3

T3

κ. φ. φ. φ. φ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΘΕΝΤΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. Στίχος		γράφε	περικοπῶν
35 — 16	ἀντί	περικοπῶν	
35 — 31	> διδαλίαν	>	διδασκαλίαν
41 — 10	> γνωρίζεται	>	γνωρίζετε
46 — 10	> γλώσσαν	>	γλώσσης
66 — 39	> ἐμπειρικῶς	>	πρακτικῶς
79 — 13	> παρέχαιται	>	παρέχετε
81 — 5	> Ἄνόμαζα	>	Ἄνόμαλα
117 — 30	> παπαπέμπη	>	παραπέμπη
191 — 26	> ἐν αὐταῖς	>	ἐν αὐτοῖς
191 — 31	> ριππει	>	πρέπει
224 — 29	> ὠραῖον	>	ὠριαῖον
247 — 23	> ἐπιστρατεῖαν	>	ἐκστρατεῖαν
293 — 2	> ἀνσχέσθαι	>	ἀνασχέσθαι

Ἐν σελίδι 70, στίχ. 4, πρὸ τῶν λέξεων **Καὶ οἱ πόδες** καὶ ἐν σελ. 255, στίχ. 18, πρὸ τῶν λέξεων **Ὅτι ἡ ἀδεξιότης** γράφει Μ. (=Μαθητής). Ἐν σελ. 186, στίχ. 18, θξς κόμμα μετὰ τὴν λέξιν **καίπερ** καὶ ἐν σελ. 237, στίχ. 22 ἀντικατάστησε τὴν λ. **πενθημιμερῆς** διὰ τῶν λ. **κατὰ τρίτον τροχαῖον**, ἐν σελίδι δὲ 303, στίχ. 20, μετὰ τὴν λ. **ἐρμηνευτικὴν** πρόσθεσε τὴν λ. **ἐπιξεργασίαν**.

